ANADOLU'NUN ÖNSÖZÜ
KÜLTEPE KANİŞ-KARUMU

ASURLULAR İSTANBUL'DA

Hocamız Prof. Dr. *h.c. multi* Tahsin Özgüç anısına

Bu katalog, Aya Sofya, Aya İrini Müzesi'nde 29 Aralık 2010-28 Mart 2011 tarihleri arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kültepe Kazı Başkanlığı'nın işbirliği ve İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ve Kayseri Belediyesi'nin destekleriyle düzenlenen

Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da

sergisi nedeniyle Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin bir kültür yayını olarak hazırlanmıştır.

Kayseri Büyükşehir Belediyesi
Av. Mehmet Özhaseki, Başkan

Sergi Düzenleme Komitesi
Kutlu Emre
Kültepe-Kaniş Kazıları Onursal Başkanı

Fikri Kulakoğlu
Kültepe-Kaniş Kazıları Başkanı

Şeniz Atik
Arkeolog-Müzeci

Selmin Kangal

Şahin Paksoy

Proje Koordinatörü
Şeniz Atik

Kuratörler
Şeniz Atik
Fikri Kulakoğlu

Sergi Projesi ve Uygulama
Şahin Paksoy

Sergi Grafik Tasarımı
Seza Anet

Aydınlatma Projesi Uygulama
Şahin Paksoy

Restorasyon
Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konservasyon Laboratuarı

Sigorta
Nart Sigorta

Nakliye
Asya Nakliyat

KATALOG

Editörler
Fikri Kulakoğlu
Selmin Kangal

Kataloğa Yazılarıyla Katkıda Bulunanlar
İrfan Albayrak
Gojko Barjamovic
Salih Çeçen
Jan G. Dercksen
Veysel Donbaz
Kutlu Emre
Hakan Erol
Cahit Günbattı
J. David Hawkins
Thomas Hertel
Ryoichi Kontani
Fikri Kulakoğlu
Mogens Trolle Larsen
Cécile Michel
Süleyman Özkan
Oya Topçuoğlu
Tayfun Yıldırım
Klaas R. Veenhof

Tasarım
Seza Anet

Tasarım Uygulama
Kemal Kara

Çeviri
Behin Aksoy
Jale Alguadiş
Aybegüm Fındık
Ceren Gökçe
Yasemin İlseven
Dilek Kayran
Devrim Kılıçer
Merve Özkılıç
Oya Topçuoğlu

Fotoğraflar
Reyhan Ekşi
Selçuk Endem
Orhan Durgut
Murat E. Gülyaz
Fikri Kulakoğlu

Baskı ve Cilt
Seçil Ofset
100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi 4. Cad. No: 77
Bağcılar İstanbul
SERTİFİKA NO: 12068

Anadolu'nun Önsözü, Kültepe-Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da.
ISBN No: 978-975-8046-78-2
Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 78

© Tüm yayın hakları Kültepe-Kaniş Kazısı Başkanlığı'na aittir.

İÇİNDEKİLER

7 Takdim
Hayati Yazıcı
Ertuğrul Günay

Mehmet Özhaseki

A. Haluk Dursun
Şeniz Atik
Fikri Kulakoğlu

20 Kaniş'in Keşfinin Hikayesi
Kutlu Emre

24 Anitta Metni
Oya Topçuoğlu

30 Eski Asur Kronolijisi ve Kaniş
Klaas R. Veenhof

40 Kültepe Kaniş-Karumu: Anadolu'nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi
Fikri Kulakoğlu

52 Kültepe'de "Suriye Şişesi" Biçimli İthal Kaplar Üzerine Bir Gözlem
Ryoichi Kontani

56 Eski Asur Kara Ticaretinin Yapısı
Klaas R. Veenhof

f64 Koloni Sisteminin Yönetimi
Mogens Trolle Larsen

70 Eski Anadolu'da Yapılan İlk Antlaşmalar
Cahit Günbattı

74 Kültepe/Kaniş Arşivleri
Mogens Trolle Larsen

82 Asur ve Kaniş'te Yazı Yazma, Hesap Yapma ve Katiplik Eğitimi
Cécile Michel

94 Bir Katip Adayının Egzersiz Tableti (Kt. t/k 80)
Hakan Erol

96 Anadolu'daki İlk Hiyeroglif İşaretler (?)
J. D. Hawkins

98 Bir Eski Asur Belgesinin Tanıtımı
Cécile Michel

100 Kültepe Tabletlerinde Yerli Tarihleme Usûlleri
Salih Çeçen

104 Yüksek Makamlar tarafından Onaylanan Iqqāte Belgeleri
Rubā'um "Prens ve Rabi Simmiltim "Merdiven Büyüğü"
Veysel Donbaz

110 Cevherden Objeye: Kaniş'de Madenler
Jan Gerrit Dercksen

116 Kültepe Silahları
Tayfun Yıldırım

124 Asur ve Kaniş'in Kadınları
Cécile Michel

134 Eski Asur'da Hukuk ve Ticaret
Thomas Hertel

142 Kültepe'de Ele Geçen Vasiyetnamelere Göre Eski Anadolu'da Miras Anlayışı
İrfan Albayrak

148 Kaniş'te Mühür Sanatı
Süleyman Özkan

154 Hitit Sanatında Kültepe/Kaniş'in İzleri
Kutlu Emre

160 MÖ 1865'te Bir Anadolu Seyahati
Gorko Barjamoviç

160 Katalog

İstanbul 2010 AVRUPA KÜLTÜR BAŞKENTİ
EUROPEAN CAPITAL OF CULTURE

Kültepe-Kaniş Kazı Başkanlığı teşekkür eder.

T.C. Devlet Bakanlığı
Hayati Yazıcı
Bakan

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Ertuğrul Günay
Bakan

İsmet Yılmaz
Müsteşar

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
Osman Murat Süslü, Genel Müdür
Orhan Düzgün, Eski Genel Müdür
Okkaş Dağlıoğlu, Eski Genel Müdür V.
Abdülkadir Karaoğlu, Genel Müdür Yardımcısı
Nermin Beşbaş, Genel Müdür Yardımcısı
Murat Gürül, Genel Müdür Yardımcısı
Melik Ayaz, Kazılar ve Araştırmalar Daire Başkanı
Gökhan Bozkurtlar, Stratejik Planlama ve Koordinasyon Daire Başkanı
Zahide Olşen, Restorasyon Daire Başkanı
Zülküf Yılmaz, Müzeler ve Dış İlişkiler Daire Başkanı
Nilüfer Ertan, Kültürel Faaliyetler ve Dış İlişkiler Şube Müdürü
Güzen Köksal, Kazılar Şube Müdürü
Nihal Metin, Kazılar Şubesi, Arkeolog
Utku Yurtsever, Kültür ve Turizm Uzman Yardımcısı

İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı
Şekib Avdagiç, Yürütme Kurulu Başkanı
Yılmaz Kurt, Genel Sekreter
Mehmet Gürkan, Genel Sekreter Yardımcısı
Prof.Dr. Ahmet Emre Bilgili, Bütçe Komisyonu Başkanı,
İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürü
Suay Aksoy, Kültürel Miras ve Müzeler Direktörü
Afşin Altaylı, Kültürel Miras ve Müzeler Uzmanı
Yeşim Kartaler, Kültürel Miras ve Müzeler Uzmanı

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Melih Arslan, Müze Müdürü
Emel Yurttagül, Müdür Yardımcısı
Nihal Tırpan, Müdür Yardımcısı
Asuman Alpagut
Dr. Soner Ateşoğulları
İsmet Aykut
Havva Boydaş
Okan Cinemre
Nusret Çetin
Mine Çiftçi
Ayşenur Çömlekçi
Yasemin Çuhadar
Nuray Demirtaş
Ahmet Remzi Erdoğan
Canan Geleri
Leyla Tunç Kılıçtaş
Latif Özen
Aynur Talaakar
Zehra Taşkıran
Mehtap Türkmen
Dr. Şerife Yılmaz

Kayseri Valiliği
Mevlüt Bilici, Vali

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı
Mehmet Özhaseki, Başkan

Kayseri İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
Kayseri Müzesi
Asuman Arslan, Müze Müdürü V.
Hamdi Biçer, Müze Eski Müdürü
Hasan Elmaağaç, Müdür Yardımcısı
Sezai Arık
Dilek Keçe
Hamdi Oktay
Fatih Yıldırım
Gökhan Yıldız

İstanbul Valiliği
Hüseyin Avni Mutlu, Vali
Feyzullah Özcan, Vali Yardımcısı

İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü
Osman Çolak, Müdür
Hüseyin Kaya, Eski Müdür
H. Fırat Diker
Nevhiz Koyukan

İstanbul Ayasofya Müzesi Müdürlüğü
Doç. Dr. A. Haluk Dursun, Müze Başkan V.
Halil Arca, Müdür Yardımcısı
Sefer Arapoğlu
Sabriye Parlak

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü
Zeynep Kızıltan, Müdür
Rahmi Asal, Müdür Yardımcısı
Mine Kiraz

İstanbul Topkapı Sarayı Müdürlüğü
Yusuf Benli, Müdür
Müjgan Harmankaya

İstanbul Hisarlar Müzesi Müdürlüğü
Ayhan Salman, Müdür
Funda Sardıç Devrim

İstanbul Büyükşehir Belediyesi
Dr. Kadir Topbaş, Başkan
Kortan Çelikbilek, Başkan Danışmanı

Özel Teşekkür
BBC

Yeliz Kuşan
Merve Özkılıç

SERGİ SPONSORLARI

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ 1869

COTTO PAK'S

ПART Plus

asya nakliyat
international movers

İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı olarak Kültürel Miras ve Müzeler Direktörlüğü projeleri kapsamında, doğuyla batı arasında bir medeniyet köprüsü olan Anadolu kültürlerinin uluslararası boyutunu gözler önüne seren 'Asurlular İstanbul'da' sergisini, Aya İrini Müzesi'nde ziyaretçilere sunmanın büyük mutluluğunu yaşıyoruz.

Sergi, MÖ 2000'li yılların Anadolu kültüründen kesitler vererek, ziyaretçilerin bu kültürün Anadolu'dan İstanbul'a ve İstanbul'dan Avrupa'ya uzanan etkileşimlerini izleyebilecekleri çok değerli bir içeriğe sahip. Doğu ve Batı'nın birleşimini simgeleyen "çift başlı kartal"ın Kültepe'den başlayarak, Hitit, Roma, Bizans ve Selçuklu dönemlerinde kullanılması ve günümüz Avrupa'sında halen kullanılmaya devam ediliyor olması bunun en güzel örneklerinden birisi.

Dünyanın ilk uluslararası ticaret merkezi Kültepe-Kaniş-Karumu kazılarında açığa çıkartılan arkeolojik ve filolojik buluntulara, bir dünya ticaret merkezi olan İstanbul'un Avrupa Kültür Başkentliği yılında ev sahipliği yapıyor olmasından kıvanç duyuyoruz.

Bu projenin hayata geçmesinde aktif rol alan İstanbul Kültepe Kazısı Başkanlığı'nın değerli yöneticileri Onursal Başkanı Prof. Dr. Kutlu Emre, Kazı Başkanı Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu ve çalışanları başta olmak üzere, Arkeolog ve Müzeci Dr. Şeniz Atik'e, İstanbul ve Kayseri Valiliklerine, Kayseri Büyükşehir Belediyesine ve pek tabi Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün kıymetli çalışanlarına ve sergi mekanını açan Ayasofya Müzesi Müdürlüğü'ne teşekkür ediyorum.

Hayati Yazıcı
Devlet Bakanı
İstanbul 2010 AKB Ajansı
Koordinasyon Kurulu Başkanı

Ülkemizde gerçekleştirilen bilimsel kazılar, bir taraftan onbinlerce yıl öncesinde bu topraklarda yaşanan kültür zenginliğini gözler önüne sererken, bir taraftan da tarihin derinliklerinden bize verdikleri bilgilerle günümüze ışık tutmaktadır. Anadolu tarihinin en önemli merkezlerinden biri olan Kayseri yakınlarındaki Kültepe-Kaniş de bu merkezler arasında Anadolu tarihini başlatan yer olması sıfatı ile özel bir konumu haketmektedir.

Doğu-batı kültürleri arasında bir köprü görevi gören Anadolu'nun, Avrupa kültürlerinin oluşmasındaki katkısı ve etkisinin önemli kilometre taşlarından biri olan Kültepe-Kaniş, aynı zamanda Hititlerin ilk başkenti ve en eski uzak mesafeli sistemli ticaretin de merkezidir.

Günümüzden dörtbin yıl önce ticaret amacıyla komşu Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelmiş olan Asurlu tüccarlar, merkez olarak Kültepe'yi seçmiştir. Bu tüccarlar, gerçekleştirdikleri her türlü işlemi, özel ve tarihi olayları çivi yazısıyla kil tabletlere kaydederek bunları evlerindeki arşivlerde saklamışlardır.

Eski Yakındoğu'nun en önemli uluslararası ticaret merkezi olan Kültepe-Kaniş'te 1948 yılında başlayan bilimsel kazılarda keşfedilen onbinlerce arkeolojik eserin yanı sıra, sayıları şimdilik 23,500 civarındaki çivi yazılı tablet, Anadolu'nun ilk tarihi belgeleridir. Böylece, Anadolu halkı ilk kez yazıyla karşılaşmıştır. Asurlu tüccarlar, o zamana kadar henüz merkezi bir otorite etrafında toplanmamış olan Anadolu insanına, devlet kurma geleneğini, hukuk sistemini, sanat ve dini inanç geleneklerini de aktararak Anadolu'nun tarihi devirlere girmesini sağlamış, bu kültürel birikim sonrasında Anadolu'da ilk merkezi yönetim olan Hitit Krallığı kurulmuştur.

"Asurlular İstanbul'da" tanımlı sergi projesinde yer alacak arkeolojik ve filolojik eserlerin tamamı Bakanlığımız bünyesindeki müzelerde korunmakta olup, bu eserler ve bunlardan elde edilen veriler, 60 yılı aşkın bir süredir yine Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın arkeolojik kazılara verdiği desteklerle ortaya çıkartılmıştır.

Kültepe'ye ticaret amacıyla gelen Asurlu tüccarların ve Kültepe'de gelişen kültürün, "eski Anadolu uygarlığına katkıları ve kendisinden sonraki çağlara ve coğrafyalara etkilerinin yansımaları, bugün de somut verilerle karşımıza çıkmaktadır. Bugün için bir dünya ticaret merkezi olan İstanbul'un eski kültürlerinde görülen ve buradan da Avrupa içlerine kadar ilerlemiş Kültepe kökenli bulguların, "Asurlular İstanbul'da" adlı bir sergi ile daha geniş kitlelere ulaştırılmasını amaçlayan bu sergi vasıtasıyla, insanlık tarihinin topyekûn gelişimini ve özellikle uluslararası ticaretin tarihi sürecini de izleme olanağını elde etmiş oluyoruz.

Bu nezih çalışmada tüm emeği geçenleri kutluyor, başarılarının devamını diliyorum.

Ertuğrul Günay
T.C. Kültür ve Turizm Bakanı

ÖNSÖZ

Yurtdışında ismi Kayseri ile özdeşleşmiş, eski Kaniş şehrinin ortaya çıkarıldığı Kültepe, Ortadoğu'daki önemli ören yerleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Müzeleri dolduracak zenginlikte seçkin eserlerin yanında, Kültepe'nin asıl ünü, gün ışığına çıkarılan binlerce çivi yazılı tabletten kaynaklanmaktadır.

Yaklaşık 6000 yıllık geçmişe sahip bölge, ilk uluslararası ticaretin öncüsü olan Asurlu tüccarların MÖ 2000'in ortalarından itibaren Anadolu'ya gelerek 40 kadar şehirde ticaret kolonileri kurdukları ve bu kolonilerin merkezinin Kültepe olduğu, burada keşfedilen tabletlerle belgelenmiştir.

Daha tarihî devirlerin başlarında yabancı tüccarlara sağlanan kolaylıklarla uluslararası ticaretin merkezi hâline gelmiş olan Kaniş'teki, ithalat ve ihracata yönelik ekonomik sistem ve ticaret anlayışından, bugünün kalkınmış Kayserisi'ne herhalde bazı değerler yansımış olmalıdır.

Büyük tarihî ve turistik potansiyeline rağmen, Kayseri'nin turizmden hak ettiği ölçüde pay almadığı bir gerçektir. Bu bilinçle, Büyükşehir Belediyesi olarak, Kültepe kazılarına ve bu önemli kültür merkezinin tanıtılması için yapılan bütün bilimsel faaliyetlere destek olmayı görev biliyoruz. Nitekim, yabancı tüccarların yerleştiği Karum alanına nispetle, kazılması daha fazla parasal kaynağı gerektirdiği için, yıllar önce kazılmasına ara verilen höyükte, Kazı Başkanlığının talebi doğrultusunda Belediyemizce sağladığımız araç-gereç desteğiyle yeniden çalışmalara başlanmıştır.

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı olarak, kentimizdeki ören yerlerinin korunması, araştırılması ve sürdürülen bilimsel çalışmalar sonucunda elde edilen bilgilerin, akademik dünyanın yanı sıra, özellikle Kayseri'de yaşayan hemşehrilerimizle paylaştırılması yönünde de çalışmalarımız sürmektedir.

Kültepe ören yerinde açığa çıkartılan kalıntıların korunması ve gelen ziyaretçilere doğru ve sağlıklı bir şekilde sunulabilmesi için çevre düzenlemeleri projeleri ve tanıtım programları da gerçekleştirdik. Turizm sezonlarında, hafta sonları düzenlenen "Tarihe Yolculuk Kültepe-Kaniş Turları" ile bu program içinde Kültepe'de gerçekleştirilen 4000 yıl öncesine ait tiyatro gösterilerinin, dünyada örneği yoktur.

Anadolu tarihini başlatan Kültepe'de keşfedilen arkeolojik ve filolojik eserlerin, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti etkinlikleri kapsamında, Avrupa'nın en önemli metropollerinden birisi olan İstanbul'da sergilenecek olması, Kayseri açısından son derece önemlidir. Böylelikle, ilimizin tanıtılması konusunda da önemli bir yeri olduğuna inandığımız Kültepe-Kaniş kazılarında keşfedilen eserler ve bunlardan elde edilen bilgilerin, İstanbul'a gelen tüm ziyaretçiler ile paylaşılacağına, onların kültürel zenginliklerini arttıracağına inanıyorum.

Mehmet Özhaseki
Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı

Aya İrini İstanbul'da Bizans zamanında yapılan, Ayasofya'dan sonraki en büyük kilisedir. Ayasofya'nın kuzeyinde yer almaktadır. Aya İrini'nin yerinde Roma döneminde muhtemelen bir tapınak bulunuyordu. Aya İrini'yi ilk olarak Büyük Konstantin, İmparatorluğun yeni başkentinde, sade bir planda inşa ettirmişti.

Şehrin en önemli ikinci kilisesi olan yapı, Tanrı'nın üç büyük sıfatından biri olan Kutsal Barış (Hagia Eirene) kavramına adanmıştı. Ayasofya ve Aya İrini kiliseleri patriklik kilisesi olarak hizmet vermişler ve aynı ruhban sınıfı tarafından yönetilmişlerdi. Her iki kilisenin etrafını tek bir çevre duvarı çeviriyordu. Ayrıca kiliselerin hazine, vaftizhane, sarnıç, hizmet binaları gibi bazı yapıları ortak kullandıkları da bilinmektedir. Bu kiliseler zaman zaman Büyük Kilise ve Patrikhane Kilisesi olarak aynı adla anılmıştır. Ayrıca Aya İrini'ye Ecclesia Antiqua/Eski Kilise adı da verilmiştir.

Aya İrini, İlk Ayasofya'nın 404 yılında yanmasından sonra yeni kilise yapılıncaya değin şehrin esas kilisesi olarak kullanılmıştı. Bizans İmparatorluğu tarihi boyunca büyük merasimlere ve toplantılara sahne olan Aya İrini'nin, diğer Bizans kiliselerinde olduğu gibi, duvarlarının iyi cins taş veya mermer plakalarla kaplı, kubbe, tonoz ve kemer içlerinin de mozaik ve freskolarla süslü olması gerekmektedir. Günümüze sadece apsis yarım kubbesi, narteks tonozu ve kemerindeki Justinianus dönemine tarihlenen mozaik kalıntıları ve yan neflerdeki freskolar ulaşabilmiştir. Aya İrini İmparator Justinianus tarafından, 548 yılında yeniden yapılmış, Bizans'tan günümüze kalan atriumlu tek kilisedir. Yangın ve büyük depremlerde kilise büyük ölçüde hasar görmüş ve onarılmıştır.

Aya İrini 1453 yılında İstanbul'un fetihten sonra camiye çevrilmediği için, yapının iç ve dışında büyük çapta değişiklik yapılmamıştır. Topkapı Sarayı'nı çeviren Sur-u Sultani'nin içine alınmış olup, silah ve ganimetlerin depolandığı yer olarak kullanıldığından, "cebehane" adını almıştır. Aya İrini, bu düzenlemeler sırasında kuzey cephesinden yeni bir giriş kapısı ile önemli bir değişiklik geçirmiştir. III. Ahmet Devrinde, Darülesliha (Silahhane) adı ile hicri 1139 (miladi 1721-1722) tarihini taşıyan bir kitabe konulmuştur. Hicri 1156'da (miladi 1743-1744) Sultan I. Mahmut döneminde Cebehane tekrar düzenlenmiştir. Bugün önünde eski dönemlerden kalma bir de "binek taşı" bulunan Aya İrini'nin Osmanlı dönemi kapısının üzerindeki kitabe, dönemin meşhur hattatı Veliyyüddin Efendi tarafından yazılmıştır.

1846 yılında Tophane müşirlerinden Damat Ahmet Fethi Paşa toplanan eserlerle, Harbiye Ambarı olarak kullanılan Aya İrini Kilisesi'nde ilk Osmanlı Müzesi'ni kurmuş, Türk Müzeciliğinin ilk temellerini burada oluşturmuştur. Toplanan eserler "Mecma-i Asarı Atika" (Eski Eserler Koleksiyonu) ve "Mecma-i Esliha-i Atika (Eski Silahlar Koleksiyonu) adı altında iki bölüm halinde düzenlenerek, Müze-i Hümayun adını almıştır. 1875 yılında eserler buraya sığmayınca Çinili Köşk'e taşınmıştır. Depo haline getirilen kilise ise 1908 yılında bir dönem Askeri Müze olarak kullanılmıştır.

Bir süre boş kalan yapı zamanla onarılmış ve Ayasofya Müzesi Müdürlüğü'ne bağlı bir birim haline getirilmiştir.

1982 yılında Aya İrini çevresinde temizlik çalışmaları yapılmış, ayrıca atrium avlu döşemesi sökülerek, yenilenmiştir. Bu dönemde kalem işleri onarılmış ve girişe tuvaletler inşa edilmiştir. Aya İrini'nin kubbe kasnakları onarılmış, atrium revakları ve su kanalları yenilenmiştir. 1983'te Anadolu Medeniyetleri Sergisi açıldıktan sonra Aya İrini tekrar sergilemenin yapıldığı görkemli bir mekân görünümüne dönüştürülmüştür. Değişik yerlerden getirilen çeşitli taban mozaikleri 2000'de hazırlanan bir proje ile Aya İrini Müzesi Atrium bölümünde teşhir edilmek üzere yerleştirilmiştir.

Atrium bölümü, "Asurlular İstanbul'da" sergisi ile, Aya İrini İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti sıfatına uygun bir etkinlik ile tekrar gündeme gelecektir. Anadolu tarihini başlatan ve Anadolu'nun en eski uluslararası ticaret merkezi olan Kültepe'de keşfedilen arkeolojik ve filolojik eserleri, Anadolu tarihi için çok önemli olan bu yapının "atrium"unda misafir etmenin gururunu taşıyoruz.

Doç. Dr. A. Haluk Dursun
Ayasofya Müzesi Başkan V.

Eski Yakındoğu'nun en önemli uluslararası ticaret merkezi olan Kültepe-Kaniş'te, 60 yılı aşkın bir süredir yapılan bilimsel kazılarda keşfedilen arkeolojik ve çivi yazılı belgelerin topluma sunulması, ancak bir sergi ile mümkün olabilirdi. Arkeolojik kazılar çok önemli buluntu verseler dahi, ziyaretçiler ören yerlerinde kimi zaman hayal kırıklığı yaratan bir manzarayla karşılaşırlar. Gerçekte bir arkeolog bile bir antik kenti, ancak o alanın kazısını yapan meslektaşlarının yardımı ve o bölge ile ilgili eserleri görüp, yayınlarını okuyarak hayalinde canlandırırken; özellikle tarih öncesi çağlara ait kazı alanlarını gezmeye gelen bir ziyaretçi, bu bölgenin yaşadığı yıllardaki ihtişamını hayal edebilmek için çok az şey görmektedir. İşte sergiler bu noktada devreye girerek, yıllar boyu yapılan kazılar sonucu elde edilen somut kültür belgelerini, bu kez kazıdan elde edilen bilgilerle bütünleştirerek, kazıyı görselleştirerek ve canlandırarak toplumla paylaşmayı sağlamaktadır.

Ancak geçmişi 5 binyıl öncesine kadar uzanan Kültepe'yi tümüyle tek bir sergide anlatmak, çok kolay olmayacaktı. Kaldı ki, günümüzde hayal ettiğiniz bir sergiyi gerçekleştirmek çok büyük bütçelerle mümkündür. O nedenle ilk etapta Kültepe'den sadece bir kesitin sunulmasına karar verdik. Bu da; Anadolu'ya ilk yazının girdiği, dolayısı ile aydınlanma sürecinin yaşanmaya başladığı ve sonunda Hitit Devleti'nin kurulmasını hazırlayan koşulların oluştuğu Asur Ticaret Kolonileri Dönemi olabilirdi.

Yazı ile birlikte Anadolu tarihini başlatan Kültepe-Kaniş Karumu, Hititlerin ilk başkenti olmanın yanı sıra, en eski uzak mesafeli organize ticaretin de koloni merkezidir. Sergide tüm bu süreç kazıda bulunan çeşitli belgeler ve bunlardan elde edilen o dönem hakkındaki bilgiler bu sergide görselleştirilerek sunulmaktadır. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinden 312, Kayseri Müzesi'nden 183 ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden 1 adet olmak üzere, toplam 496 eserin biraraya getirildiği sergi, konferanslar, atölye çalışmaları ve eğitim programları ile de desteklenmektedir.

"İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti" kapsamında, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün ortaklığı, Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin katkısı ile düzenlenen bu serginin gerçekleşmesinde emeği geçen herkese teşekkürlerimizi sunarız.

Dr. Şeniz Atik

Sergi Kuratörü

Türkiye'de arkeolojinin bir bilim dalı olarak kurulmasını ve gelişmesini büyük Atatürk'e borçluyuz. Atatürk, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, Türk ulusuna çağdaş uygarlık düzeyine erişmeyi hedef göstermiş ve bunu gerçekleştirmek için başlattığı eğitim ve kültür seferberliği içine arkeolojiyi de katmıştır. Arkeoloji alanında Türk uzmanlar yetiştirmek için, bir yandan yurtdışına öğrenci gönderilirken, diğer taraftan ülkede bu eğitimi verecek bir fakülte; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmuştur.

Atatürk'ün işaret ettiği hedefler doğrultusunda, Türk Tarih Kurumu'nun en önde gelen projelerinden biri olarak, bu Fakülte'nin ilk öğrencilerinden olan hocalarımız Prof. Dr. multi h.c. Tahsin Özgüç ile eşi ve meslekdaşı Prof. Dr. Nimet Özgüç başkanlığındaki bir bilim heyeti tarafından, 1948 yılında Kültepe-Kaniş kazıları başlatılmıştır. Bilimsel çalışmalar, onların öğrencisi Prof. Dr. Kutlu Emre başkanlığındaki bir ekip tarafından, aynı hedefler doğrultusunda devam etmektedir.

Başta Türk Tarih Kurumu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara Üniversitesi'nin ve son yıllarda Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin sağladığı kaynaklarla ve Türk arkeologların emeği ile yürütülen Kültepe-Kaniş kazıları, zengin buluntuları ile sadece Anadolu tarihini değil, tüm Önasya tarihini aydınlatmaktadır. Topraklarımızda açığa çıkan en eski yazılı belgeler olan Kültepe tabletleri, Anadolu yazılı tarihinin başlangıcını oluşturması açısından çok önemlidir. Anadolu'nun tarihi çağlara girdiği bu dönemin devamında gelişen ve Anadolu'ya özgü Hitit uygarlığı da, Kültepe'den kök almaktadır. Kültepe'de gelişen ve Hitit uygarlığı aracılığıyla daha sonraki kültürlere aktarılan çeşitli öğelerin etkileri günümüze kadar devam etmektedir.

63 yıldır sürdürülen Kültepe-Kaniş kazılarında açığa çıkartılan onbinlerce arkeolojik eser ve çivi yazılı belgenin büyük bir çoğunluğu iki ayrı müzede; Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ile Kayseri Müzesi'nde sergilenmektedir. Bu iki müzede ayrı ayrı sergilenmekte olan eserlerin nadide örneklerini, bir dünya başkenti olan İstanbul'da "2010 İstanbul Avrupa Kültür Başkenti" etkinlikleri kapsamında hazırladığımız bu sergide bir araya getirme düşüncemiz, ilgili Ajans tarafından kabul gördü.

Başta Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah Gül olmak üzere, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kayseri Büyükşehir Başkanlığı'nın önemli katkıları, bu projenin gerçekleşmesini sağladı. Katkısı geçen tüm kurum ve yöneticilerine şükranlarımı sunarım.

Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu

Kültepe-Kaniş Kazıları Başkanı

Kazılan yerleşme haritası
Kazılan yerleşme
Günümüzdeki şehir
Ticaret bölgesi
Istanbul
Hisarlık
Ankara
Boğazkö
Polatlı
Kaman
Kalehüyük
Yanarlar
İzmir
Kusura
Beycesultan
Acemhüyük
Karahüyük
Konya
Antalya
0
(km)
200
0
(mi)
120

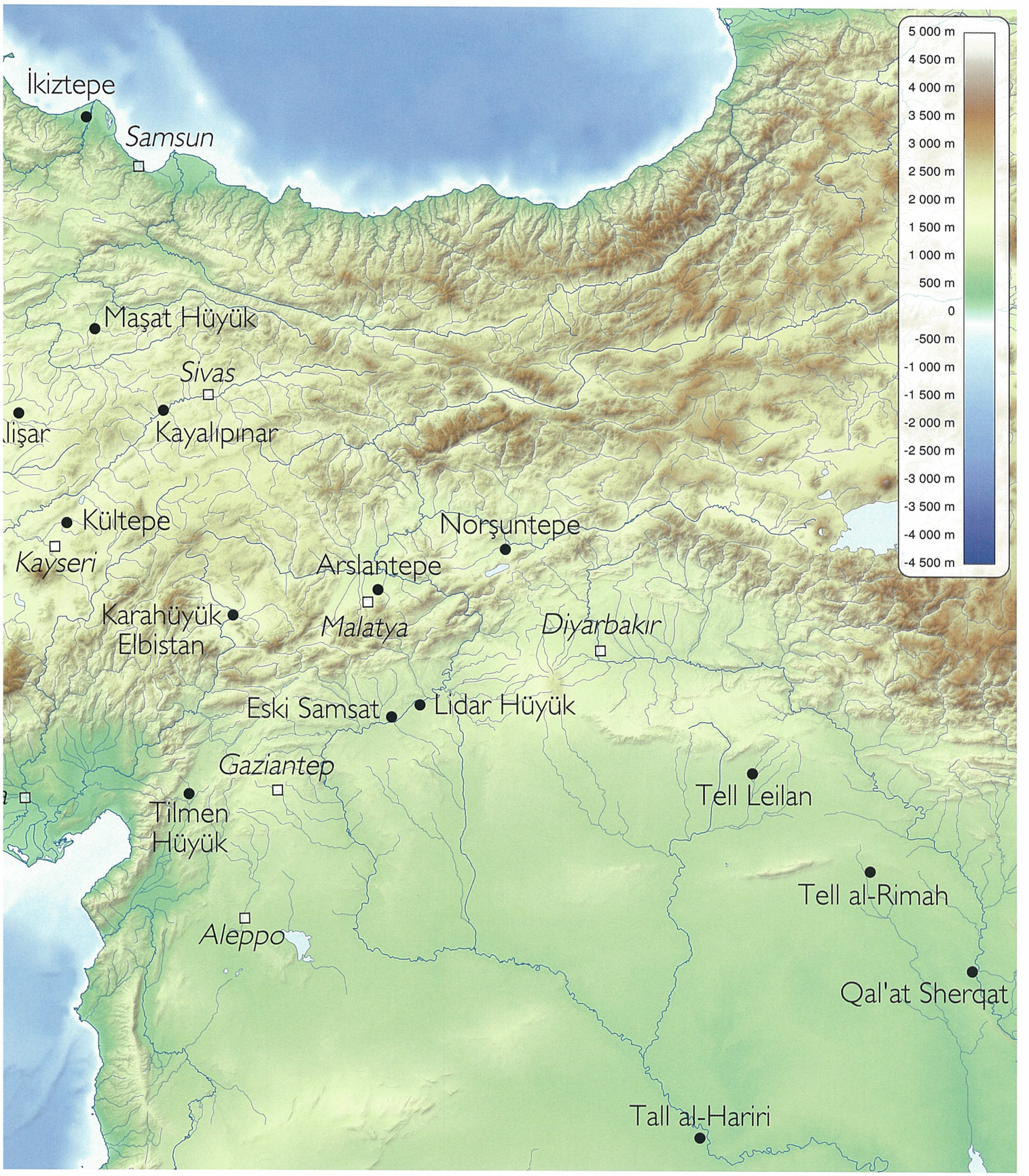

Harita: Ivan d'Hostingue ve Gojko Barjamovic, 2010

Kutlu Emre*

KANİŞ'İN KEŞFİNİN HİKAYESİ

Ülkemizin ve özellikle Kayseri'nin adını dünyaya duyuran Kültepe kazılarında keşfedilen çivi yazılı tabletler, topraklarımızda açığa çıkartılan yazılı belgelerin en erken tarihli olanlarıdır. Bu nedenle Kültepe, Anadolu tarihini başlatan noktadadır.

Kaniş'in keşif süreci, bağrında barındırdığı bu yazılı belgelerin aracılığıyla başlamıştır. 129 yıl gibi uzunca bir zaman önce 1881 yılında British Museum uzmanlarından Th.G. Pinches Kapadokya'dan geldiği söylenen ve İstanbul'dan satın alınan çivi yazılı bir tabletin bir benzerinin Paris Bibliothèque Nationale'deki varlığına işaret etmek suretiyle yayımlamıştır. Londra örneğinin Kapadokya kökenli olarak tanımlanması nedeniyle bu tabletleri "Kapadokyalı" olarak isimlendirmiştir.

Bu iki tablette görülen özellikler, o güne kadar Mezopotamya'da bulunanlarla karşılaştırıldığında, dil bilgisi ve yazıları bakımından farklı özellikleri içermekteydi. Bu nedenle tabletlerin çözümlenmeleri bazı güçlükler gösterdi. Avrupa pazarlarında boy göstermeye başlayan benzer tabletlerin üzerinde çözümleme çalışmaları yayımlanmaya başlarken, bunların hepsinin Kayseri çıkışlı oldukları dikkatleri çekti. Saf Babil veya Asurlu olabilecekleri o zamanlar düşünülmediğinden, bu eserler Kapadokyalı olarak anılmaya devam etti. Bu tabletlerin pek çoğu Kaniş isimli bir merkezle bağlantılıydı.

Bu merkezin lokalizasyonu sorununu çözmek üzere E. Chantre 1893-94 yıllarında gerçekleştirdiği Anadolu seyahatinde yaptığı gözlemlerle, onların Kayseri'nin kuzeydoğusunda, Sivas yolu üzerindeki Karahöyük-Kültepe Höyüğünden çıkarılacağı kanısına varmıştı. Kanısı doğru olmakla beraber, benzerlerini tepede bulmak amacıyla yaptığı sondajlarda bunu doğrulayacak verilere rastlayamadı. 1901 yılında W. Belck ve 1906 yılında H. Winckler ile H. Grothe'nin kısa süreli ziyaretleri ve sondaj girişimleri de olumsuz sonuç vermişti.[1]

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra hükümetimizce verilen kazı izni çerçevesinde, B. Hrozny başkanlığındaki bir Çekoslovak ekibi, Kültepe'de 1925 yılında kazılara başladı. Hitit dilini çözümleyen ve onun Hint-Avrupalı karakterli olduğunu saptamasıyla ünlenen Hrozny, kendinden önceki araştırmacılar gibi kazılara höyükte başlamıştır. Büyük bir iş gücü kullanarak yürüttüğü höyük kazılarında o da herhangi bir tablete rastlamamıştır. Ümitsizliğe kapılarak kazıyı kapatmaya karar vermişken, arabacısının ihbarı üzerine, tabletlerin tepede değil, onun eteklerindeki tarlalarda bulunduğunu öğrenmiş ve bunun üzerine kazmaya başladığı tarlada, küpler veya pişmiş toprak çekmeceler içinde küçük gruplar halinde tabletlere rastlamıştır.[2] Bölgede hüküm sürmekte olan sıtma salgınında, kinin vererek iyileştirme karşılığında temin ettiği tabletlerle beraber, bine yakın yazılı belgeyi toplayarak bir kısmını İstanbul müzesine bırakmış, bir kısmını da çalışmak üzere Çekoslovakya'ya götürmüştür. Hrozny Kültepe'ye tekrar dönmemiştir. Onun çıkardığı tabletlerde adı geçen Kaniş'in Kültepe ile aynı yer olduğu bu kazılar aracılığıyla açıklık kazanmıştır.

1948 yılına kadar Kültepe ören yerinde herhangi bir kazı gerçekleştirilmemiştir. Bu süreçte organik içerikli höyük toprağı, gübre niyetine kullanılmak üzere köylülerce höyükten ve bilinçsizce açılmış derin Hrozny kazı alanından çıkartılmış ve bu nedenle höyüğe büyük zarar verilmiştir. Bu arada ele geçen arkeolojik kalıntılar tahribe uğramıştır. Çok sayıda çivi yazılı belge, antika ticareti aracılığıyla dünyanın çeşitli koleksiyonlarına dağılmıştır. 1948 yılında Tahsin Özgüç başkanlığında, eşi ve meslektaşı Nimet Özgüç'ün de içinde bulunduğu bir Türk kazı heyeti burada sistemli arkeolojik kazılara başlama kararı almıştır. Türk Tarih Kurumu desteğiyle başlatılan bu büyük projenin amacı, o güne kadar çeşitli koleksiyonlara dağılan yazılı belgelerin hangi arkeolojik konteksle bağlantılı olduğu, hangi zaman dilimi içerisinde üretilip geçerlilik kazandığı ve bu kentin özelliklerinin aydınlatılmasına yönelikti. Asurlu tüccarlara ait olan ve Anadolu-Mezopotamya ilişkilerine ışık tutan bu ekonomik belgeler de kullanılarak, eski Asurca çivi yazısının yerlilerce de kullanılıp kullanılmadığının aydınlatılması gerekiyordu.

Hepsinden önemlisi, bu yazılı sürecin öncesi ve sonrasının, yani eski kentin stratigrafisinin saptanması da başlıca hedefler arasındaydı. Bu şekilde, kalıntılarının geniş bir alana yayıldığı hissedilen bu eski ören yerinde geçmişte yaşanmış kültürlerin nasıl birbirlerini izlediği, bunlara ait mimarlık yapı katlarının ve küçük objelerin özelliklerini açık ve net bir şekilde ortaya koyarak Anadolu ve Önasya tarihindeki yerinin saptanması Özgüç kazı ekibinin hedefindeydi.[3]

Cumhuriyetimizin çağdaş eğitim seferberliği çerçevesinde, Atatürk'ün direktifleriyle kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin ilk öğrencilerinden olan Nimet ve Tahsin Özgüç, kurucu hocaları arasında yer alan dünyaca ünlü Alman bilim insanları Von der Osten, B. Landsberger ve H. G. Güterbock tarafından özenle yetiştirilmişler ve daha sonra Fakülte'nin öğretim kadrosunda yer almışlardır. Onların Kültepe kazı projesine başlamaları ve sahip oldukları bilimsel formasyonları ile elde ettikleri sonuçlar, ulusal ve özellikle uluslararası bilim dünyasında büyük yankı bulmuştur. Tahsin Özgüç'ün ilk kazı raporunun girişinde belirttiği gibi, o güne kadar yapılan bilinçsiz kazılarla Kültepe büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Tahribatın büyüklüğü burada yeniden yapılacak kazılardan sonuç çıkarmanın olanaksızlığı kanısını güçlendirmişti. Hocalarım olmakla onur duyduğum ve 1955 yılından itibaren günümüze değin, daima, bu kazı ekibinde yer aldığım sürece gözlemlediğim gibi, Tahsin Özgüç hocam araziyi çok iyi okuyan ve değerlendiren özelliklere sahipti. Onun bu özelliği bu gün hayranlık uyandıran keşiflerin ortaya çıkmasına önayak olmuştur. Kazının ilk yıllarında elde edilen verilerin değerlendirilmesi için gerekli karşılaştırma malzemesinin yok denecek kadar az olmasına rağmen, Tahsin ve Nimet Özgüç'ün aldıkları seçkin eğitimle kazanmış oldukları yetkinlikleriyle yaptıkları yorumlar, çok isabetli olmuş ve günümüze kadar geçerliğini korumuştur.

Kültepe-Kaniş'in konumu, kültür katmanlarının özellikleri ve zengin arkeoloji buluntuları Nimet ve Tahsin Özgüç tarafından yayımlanmış ve değerlendirmeleri bilim dünyasınca kabul görmüştür. Ben burada, yalnızca, belli başlıklar altında, bu uzun soluklu Kültepe projesinde, sistemli arkeolojik yöntemler uygulayarak yürütülen Kültepe kazısının sonuçlarının en önemlilerine kısaca değinmek istiyorum.

1. Kültepe, eski adıyla Kaniş'in, yalnızca, Asurlu tüccarların zamanında değil, onun öncesinde yazısız bir devri temsil eden Eski Tunç Çağı'ndan itibaren yalnız Anadolu'da değil, Kuzey Suriye ve Mezopotamya'da da tanınan büyük bir merkez olduğu;[4]
2. Bu eski kentin tahribine karşın kazılacak ve araştırılacak alanların henüz bitirilmemiş olduğu;
3. Stratigrafinin saptanması çalışmalarında, Eski Tunç Çağı I'in son evresinden, Helenistik-Roma dönemine ait kültür katmanlarının varlıklarının saptanması;[5]
4. Kültepe'nin, her dönemde, büyük bir kent kültürünü temsil ettiği;
Asur Ticaret Kolonileri Çağı öncesine ait yazılı dönemin anıtsal yapılarının özellikleri ve bunlardaki eşyanın Anadolu kültüründeki yerinin saptanması;[6]
b. Eski Tunç Çağı III'e ait ve benzerlerine şimdiye dek başka merkezlerde rastlanmayan yuvarlak planlı mezarlarla, diğer mezar tiplerinin özelliklerinin açıklanması;[7]
c. Bu döneme ait ve şimdilik iki benzerinin Acemhöyük'te[8] bulunduğu, "Kültepe Mermer İdolleri" ile "Intermediate", "Alişar III",[9] ve daha geç olan "Dalgalı Hat" seramiklerinin kronolojilerinin saptanması;[10]
d. Eski Tunç Çağı III evresinde Anadolulu bir kap şekli olan "depas"ların İç ve Batı Anadolu tiplerinin form ve farklılıklarının saptanması; bu katmanda ele geçen ilk çark işi seramiklerin ve yanlarında açığa çıkartılan Kuzey Suriye-Mezopotamya eşyası ile olan kültürel bağlarının aydınlatılması;[11]
5. a. Eski Tunç Çağı'nı izleyen Orta Tunç Çağı'nda, Asurlu tüccarların çok parlak ve büyük bir şehir olması nedeniyle merkez olarak seçtikleri Kaniş'in, büyük Anadolu Kaniş Krallığı'nın başkenti olduğu;[12] bu Krallığın Asur politik gücüne bağlı bir vasal devlet olmadığı;
b. Tüccarların, yerel kralların koruma güvenceleri altında ve ancak onların izniyle ticaret yaptıkları, Asurluların da, buna karşın Kaniş Krallığına karşı yükümlülüklerinin bulunduğu, aksini yapanların kral tarafından cezalandırıldığı;
c. Aşağı Şehir'de hafirlerce Karum olarak isimlendirilen alanda, Asurlu tüccarların, firmaların özel arşivlerinin yoğunlaştığı, Aşağı Şehir'in diğer alanlarında henüz tabletlerin ele geçmediği;
d. Höyükte, anıtsal saray ve mabetlerde, Hrozny ve diğerlerinin bulamadığı tabletlerin kralî mektuplar ve krallık görevlilerinin listelerini içerdiği;[13]
6. a. Hititlerce, "Eski Krallık" ve "İmparatorluk" döneminde kullanılan seramiklere, teknik ve şekil olarak benzeyen Koloni Çağı yerli seramiğinin, MÖ III. Bin seramik geleneğinden geliştiği, yerli kökenli olduğu;[14]
b. Kaniş'lilerin Asurlu tüccarlardan öğrendiği silindir mühür ve yazıyı benimsedikleri, ancak mühürlerde yabancı üslupları kopya etmeye yerli

Prof. Dr. Tahsin Özgüç.

Anadolulu bir sanat üslubunu gerçekleştirdikleri[15] ve ilerleyen zamanda geleneksel damga mühüre, figüratif kullanmak suretiyle geri döndüklerini;[16]

c. Koloni Çağı'ndan sonra kurulan Eski Hitit ve Hitit İmparatorluk dönemi kültür ve sanatının kökeninin, Asurlu tüccarlar aracılığıyla Anadolu-Mezopotamya arasındaki ticaret ilişkileri sonucunda yaratılan Anadolu sanatı üslubu olduğu;

d. Türk kazılarında, Höyükteki anıtsal bir yapıda açığa çıkartılan ve üzerinde eski Asurca çivi yazısıyla "Kral Anitta'nın Sarayı"[17] ibaresi taşıyan tunç silah ile, Karum'da Ib katında gün ışığına çıkan noterlik belgelerinde, Anitta'nın "rubaum-kral" olarak anılmasının onun, efsanevi değil, tarihi bir kişilik olduğu sonucunu desteklediğini;

7. Höyük'te açığa çıkartılan özgün planlı iki anıtsal yapının, o güne kadar efsanevi olarak kabul edilen ve Eski Hitit Krallık döneminde yazılmış Anitta metinleri de tanrıları için yaptırdığı mabetler olarak andığı yapıları temsil ettiği;[18]

8. Kültepe'de günümüze kadar yapılan kazılarda Hitit İmparatorluk Dönemi malzemesinin ve kalıntılarının ele geçmediği;

9. Kültepe'de yapılan üst katmanlardaki araştırmalar, burada, MÖ I. Bin'de Tabal Krallığı'na bağlı olarak, iki yapı katı ve nakışlı seramikleri, kabartmalı taş ortostat parçaları ve hiyeroglif yazıtlarının kırıklarıyla temsil edilen bir merkezin var olduğu; bu merkezin MÖ II. Bin yılın ilk çeyreğinde yaşayan Kaniş kenti kadar büyük olmadığı;[19]

10. Tabal döneminden sonra, burada, Kapadokya krallığı ile Roma dönemine tarihlenen ve bugünkü Kayseri merkezinde gelişen Mazaka ve sonradan Kaiseria adını alan büyük yerleşmenin yanında Kültepe'nin daha küçük ölçekli olarak yaşamaya devam ettiği saptanmıştır.[20]

Bütün bu sonuçlar ve isabetli yorumlar, Tahsin Özgüç ve ekibinin 2005 yılına değin süren özverili çalışmaları ve iki dilde yaptıkları yayınlarla bilim dünyasına sunulmuştur. Nimet ve Tahsin Özgüç, Kültepe/Kaniş'teki keşifleriyle Anadolu kronolojisinin kurucuları olarak uluslararası bir üne kavuşmuşlar ve bilimsel payelerle onurlandırılmışlardır. Onların bilim dünyası ile kurdukları paylaşım, Kültepe üzerine hazırlanmış ulusal ve uluslararası bilim yayınlarının sayılarını oldukça arttırmış ve bu yayınların sayısı birkaç yüzü geçmiştir.

Tahsin Özgüç hocamızın 2005 yılındaki vefatından sonra, Fikri Kulakoğlu'nun başkanlığında sürdürülmekte olan kazılarda açığa çıkartılan yeni ve parlak buluntular Kültepe'de yeni keşiflerin devamının geleceğini göstermiştir. Kazılarda keşfedilen mimarlık kalıntıları ve küçük eserlerin yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması yalnızca yayınlarla sınırlı değildir. Koruma ve iyileştirme amaçlı projelerle de desteklenmektedir.[21] Kültepe kazı projesi yalnızca bir kültür hizmeti değil, aynı zamanda buluntuları yerinde izlemek isteyen ziyaretçilere yönelik bir turizm yatırımıdır.

DİPNOTLAR

* Emekli, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kültepe-Kaniş Kazıları Onursal Başkanı

[1] Özgüç, T. 1999, 4; Özgüç, T., 1950, 4 -7.

[2] Özgüç, T. 1950, 5-6.

[3] Özgüç, T. 1950, 4 -5.

[4] Özgüç, T. 1963, 2; Özgüç, T. 1986, 31.

[5] Özgüç, T. 2005, 12; Özgüç, T. 1999, 4-5.

[6] Özgüç, T. 1963, 35.

[7] Özgüç, T. 1963, 33, VI/1-2; Özgüç, T. 1993b.

[8] Öztan 1989, 409, 37-38.

[9] Özgüç, N. 1957, 62 vd; Özgüç, T. 1963, 33, II-III.

[10] Özgüç, T. 1963, 34; Özgüç, N.-T. 1953, 57, 61.

[11] Özgüç, T. 1986, 31-47.

[12] Özgüç, T. 2005, 3-6, 9.

[13] Özgüç, T. 2005, 35-38.

[14] Özgüç, T. 2005, 115-116.

[15] Özgüç, N. 1963, 3 v.d.

[16] Özgüç, N. 1968, 6/42.

[17] Balkan 1957, 12; Özgüç, T. 1996, 281; Özgüç, T. 1999, 55-56.

[18] Özgüç, T. 1993b, 167-174; Özgüç, T. 1999, 48 vd.

[19] Özgüç, T. 1971, 1-31.

[20] Özgüç, T. 2005, 12.

[21] Emre 2009.

KAYNAKÇA

Balkan 1957 — Balkan, K., *Mama-Kralı Anum-hirbi'nin Kaniş Kralı Warşamaya gönderdiği Mektup/Letter of Anum-hirbi of Mama to King Warşama of Kaniş*, T.T.K.Y., VII-31, Ankara 1957.

Emre 2009 — Emre, K., "Kültepe'nin Keşfinin Hikayesi", *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri 2009, I,* Kayseri Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kayseri 2009, 17-20.

Özgüç, N. 1957 — Özgüç, N., "Kültepe Kazılarında Bulunan Mermer İdol ve Heykelcikler/Marble Idols and Statuettes from the Excavations at Kültepe", *Belleten 81*, 61-80.

Özgüç, N. 1958 — Özgüç, N., "Kaniş Karumu'nda Ib Tabakasının Mühürleri", *Belleten 85*, 7- 19.

Özgüç, N. 1965 — Özgüç, N., *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu/The Anatolian Group of Cylinder Seal Impressions from Kültepe.* T.T.K.Y., V-22, Ankara 1965.

Özgüç, N. 1968 — Özgüç, N., *Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları/Seal and Seal Impressions of Level Ib from Karum Kanish*, T.T.K.Y., V-25, Ankara 1968.

Özgüç, N.-T. 1953 — Özgüç, N.-T., *Kültepe Kazısı Raporu 1949/Ausgrabungen in Kültepe 1949*, T.T.K.Y., V-12, Ankara 1953.

Özgüç, T. 1950 — Özgüç, T., *Kültepe Kazısı Raporu 1948/Ausgrabungen in Kültepe 1948*, T.T.K.Y., V-10, Ankara 1950.

Özgüç, T. 1963 — Özgüç, T., "Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi/ Early Anatolian Archaeology in the light of Recent Researches", *Anatolia VII*, 1- 42.

Özgüç, T. 1971 — Özgüç, T., *Demir Devrinde Kültepe ve Civarı / Kültepe and Its Vicinity in the Iron Age*, T.T.K.Y., V-29. Ankara 1971.

Özgüç, T. 1986 — Özgüç, T., "New Observations on the Relationship of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria during the Third Millennium B.C." *Ancient Anatolia, Essays in Honor of Machteld J. Mellink*, Wisconsin 1986, 31-47.

Özgüç, T. 1993a — Özgüç, T., "Alabaster Idols and Statuettes from Kültepe", *Between the Rivers and the Mountains, Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata*, M. Frangipane vd. (ed.), 509-515, Roma 1993.

Özgüç, T. 1993b — Özgüç, T., "Tempels of Kanish", *Ist. Mitt.* 43, 167-174.

Özgüç, T. 1996 — Özgüç, T., "An Obsidian Storehouse close to the Temples Built by Anitta, King of Nesa", *Etudes Offerts en Hommages a Agnes Spyket*, CPOA 3, 279-283.

Özgüç, T. 1999 — Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş/Nesa Sarayları ve Mabetleri/The Palaces and Temples of Kültepe-Kanis/Nesa*, T.T.K.Y., V-46, Ankara 1999.

Özgüç, T. 2005 — Özgüç, T., *Kültepe-Kanis/Neşa*, İstanbul 2005.

Öztan 1989 — Öztan, A., "A Group of Early Bronze Age Pottery from the Konya and Niğde Region", *Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Ankara 1989, 407-418.

Kültepe ören yeri.

Oya Topçuoğlu*

ANİTTA METNİ

"*Bu [sözleri] kapımdaki tablet(ler)den [kopyaladım]. Bundan sonra sonsuza kadar [kimse] b[u tablete] za[rar vermesin]. Ama her kim ona zarar verirse, [Fırtı]na Tanrısı'nın düşmanı [olsun]*".[1] İşte bu sözler Neşa'nın büyük kralı Anitta'nın neredeyse 4000 yıl sonra bile hatırlanmasını sağlamıştır. Kendisinin ve babasının başarıları bugüne, Anitta'nın Anadolu tarihinin Hitit devletinin kuruluşuna zemin hazırlayan çok önemli bir bölümünü aydınlatan metni sayesinde ulaşmıştır.

MÖ 20. yüzyılın sonlarından 18. yüzyılın ortalarına kadar süren Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Anadolu tarihinde yeni ve çok önemli bir dönemin, yazılı tarihin başlangıcıdır. Bu dönemde Orta Anadolu, başta Hatti, Kaniş, Puruşhattum, Wahşuşana ve Zalpa olmak üzere birçok yerel krallığın egemenliğindeydi. Arkeolojik veriler ve yazılı kaynaklar, Kuzey Mezopotamya'daki Asur şehir devletinin Anadolu'ya yayılmış ticari yerleşmeler sayesinde bu yerel krallıklarla dinamik bir ticaret ilişkisi içinde olduğunu göstermektedir. Yazılı kaynaklarda rastlanan bu tür 21 yerleşmeden yalnızca üç tanesinin yeri kesin olarak belirlenmiştir: Boğazköy/Hattuş(a), Alişar/Ankuwa (?) ve Anadolu'daki Asur ticaret ağının merkezi olan ve 1948 yılından beri merhum Tahsin Özgüç başkanlığındaki kazılarda Eski Asur devrine ait en çok sayıda yazılı belgenin bulunduğu Kültepe/Kaniş/Neşa (Bkz. s. 18-19).

Asurlu tüccarlarla iş yapmanın getirdiği kârın yanısıra, yukarıda bahsedilen ticaret ilişkileri aynı zamanda yerli kralların toprak bilincini arttırmıştır. Siyasi birliğin bulunmadığı bu topraklarda büyük çaplı bir ticaret ağına dahil olmanın getirdiği avantajlar sayesinde toprak egemenliğinin önemi de artmıştır. Ticaret ağının sorunsuz işlemesini sağlamak amacıyla yerli krallar arasında işbirliği ve daha yakın ilişkiler için de zemin hazırlanmıştır. Buna rağmen, yerli kralların topraklarından geçen ticari kervanlardan elde edilecek vergiler ve kâra karşı bitmeyen açlıkları arazi hakları konusunda tartışmalara neden olmuş olan, Anadolulu kralların başkalarının topraklarını işgal etmek pahasına girdikleri toprak kavgaları, Asur Ticaret Kolonileri Devri'nin ilk yarısının sonlarına doğru açık çatışmalara dönüşmüştür.

res.1 Anitta mızrak ucu.

Bu artan anlaşmazlık, Anadolu'nun arkeolojik kalıntılarında da gözle görülebilmektedir. Koloni Devri'nin ilk evresine denk gelen Kültepe/Kaniş'in II. yapı katı, MÖ 19. yüzyılın ikinci yarısında şiddetli bir yangınla sona ermiştir. Bu yıkım, Neşa'nın Zalpa kralı Uhna ve muhtemelen ona yardım eden Hatti kralı tarafından ele geçirilip yakılıp yıkıldığını söyleyen Anitta tarafından da ele alınmıştır.[2] Koloni Devri'nin ikinci evresinde daha istikrarlı koşullara dönülmüş olsa da, yerli krallar arasındaki çatışmalar devam etmiş ve aşağıda da aktaracağımız üzere devrin sonlarına doğru Kuşşara kentinden gelen bir hanedanın fetihleri Anadolu'nun siyasi tarihinde yeni bir sayfa açmıştır. Bu dönemde, Orta Anadolu'nun Hitit devletinin kontrolü altında birleşmesinin yolunu açan çok daha kapsamlı bir siyasi düzen kurulmuştur.

Kültepe = Kaniş = Neşa

Kültepe, Yakın Doğu çalışmalarına 1881'de "Kapadokya tabletleri" olarak da anılan çiviyazılı belgelerin eski eser piyasasında ortaya çıkmasıyla girmiştir. Yerleşme, ilk olarak aynı yıl T. G. Pinches tarafından ziyaret edilmiş, ilk kazılar 1893-1894 yıllarında Ernst Chantre tarafından yapılmıştır. Bu çalışmayı 1906'da H. Winckler'in yaptığı iki kısa kazı izlemiştir. Bununla birlikte, buradan çıkan tabletler sayesinde, bulunan yerin antik Kaniş şehri olduğunu kanıtlayarak yerleşimi arkeoloji literatürüne yeniden sokan, zamanın ünlü Hititoloğu B. Hrozny olmuştur. Bu eşleşme Kültepe'yi Asur ticaret ağının Anadolu'daki merkezi olarak Eski Asur Devri çalışmalarının merkezine oturtmuştur. Kaniş'te 1948 yılında Tahsin Özgüç başkanlığında başlayan ve halen Fikri Kulakoğlu tarafından sürdürülen sistematik kazı çalışmaları sayesinde gün ışığına çıkarılan çok sayıda çiviyazılı belge (yaklaşık 23.500) ve arkeolojik eser, Anadolu'nun MÖ 2. bin yıldaki kültürü hakkında çok önemli bilgilere ışık tutmaktadır.

Bununla beraber, Hitit'in başkenti Hattuşa'da "Anitta Metni" olarak anılan belgenin bulunması, Kültepe/Kaniş'in Hitit kültürünün çıkış yeri olarak da tanınmasını sağlayarak önemini arttırmıştır. Bu tanımlama, Kaniş'in Anitta Metni'nde sıkça sözü edilen Neşa şehriyle eşleştirilmesine dayanmaktadır. Anitta, kitabesinde Neşa'nın Zalpa kralı Uhna tarafından tahrip edilmesinden, babası Pithana'nın şehri fethetmesi, ancak şehrin sakinlerine anne-babası gibi davranmasından ve kendisinin şehirde büyük çaplı bir imar planı başlatmasından bahsederken şehri sıkça anmaktadır. Fakat Asurlu tüccarların belgelerinde[3] ticaretin merkezi olarak söz edilen Kaniş'in adı Anitta Metni'nin bize ulaşan kısımlarında geçmemektedir. Diğer yandan, Kaniş ve Neşa adlarının Kaniş Kraliçesi ve Zalpa Efsanesi olarak bilinen Eski Hitit metinlerinde birbirlerinin yerine kullanıldığı da görülmektedir.[4] Bu dönemde Asur ticaret ağının merkezi olan Kültepe/Kaniş, Orta Anadolu'nun en önemli krallıklarından biri durumundadır ve tüm Orta Anadolu bölgesini kontrolü altına almış olan Anitta'nın metninde bu önemli şehri atlamış olması mümkün değildir. Buna ek olarak, Kültepe belgelerinde hem Anitta'dan hem de babası Pithana'dan *ruba'um* (kral) olarak söz edilmekte, bu durum her ikisinin de Kaniş'i kral olarak yönettiklerini göstermektedir. 1930'larda önce E. Forrer'i ve sonra 1956'da H.G. Güterbock'u Kaniş ile Neşa'nın aslında aynı yer olabileceğini söylemeye iten de işte bu durumdur.[5] Bu eşleştirme, yukarıda bahsedilen sorunu ortadan kolaylıkla kaldırmaktadır. Bu tezi destekleyen S. Alp'in de Kaniş ve Neşa adlarının yazılı kaynaklarda hiçbir zaman yan yana bulunmadığını göstermesi,[6] bu iki yer adının aynı yeri betimlemek için birbirlerinin yerine kullanılmış olabileceği ihtimalini güçlendirmiştir.

Yazılı kaynakların yanısıra, Kültepe/Kaniş'te ortaya çıkarılan arkeolojik kalıntılar da Kaniş ve Neşa'nın aynı yer olduğu kanısını desteklemektedir. Yerleşimdeki II. yapı katını sona erdiren büyük yangın, Anitta'nın da söz ettiği Uhna'nın şehri alışı ile ilişkilendirilebilir. Aynı zamanda, Ib yapı katında büyük bir yıkımın izlerine rastlanmaması, Anitta'nın babası Pithana'nın Neşa'yı fethi sırasında şehri yakıp yıkmamış olmasına bağlanabilir. Ib evresinde yapılmış olduğu kazılarla ortaya çıkarılan şehir surlarının ve sitadelde bulunan iki mabedin kalıntılarının, Anitta'nın metninde de bahsettiği ve fetihlerine ara vererek giriştiği büyük çaplı imar planını yansıttığı düşünülebilir. Bunun yanısıra, 1954'te höyükteki bir binanın kalıntıları arasında bulunan ve üzerinde Akadça "Kral Anitta'nın sarayı" (*É.GAL A-ni-ta ru-ba-im*) yazısı görülen tunçtan bir mızrak ucu da Anitta'nın Kültepe/Kaniş ile ilişkisini ve yerleşimin Anitta'nın kralı olduğu Neşa olduğu tezini güçlendirmektedir (res. 1, kat. 1).

Anitta Metni

Bu dönemde meydana gelen olaylarla ilgili asıl kaynağımız yukarıda da sözü edilen "Anitta Metni"dir. En eski ve en bilinen Hitit belgelerinden biri olan Anitta Metni, Anadolu çalışmalarında hem tarihi hem de filolojik bir kaynak olarak önemli bir yere sahiptir. Metindeki anlatım, A, B ve C olarak adlandırılan ve en yenisi 1937 yılında Hattuşa'daki Büyük Mabet'in güneydoğu depolarındaki kazılarda ortaya çıkarılan[7] üç fragmanın birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Ne yazık ki diğer iki fragmanın buluntu yerleri bilinmemektedir. B ve C tabletleri MÖ 13. yüzyıla tarihlenen geç kopyalar olduğu halde, MÖ 16. yüzyıla ait olan ve orijinalinden neredeyse 150 yıl sonra yazılmış olan A tableti,

metnin bilinen en eski kopyasıdır (kat. 2).[8] Eski Hitit yazısının özelliklerini gösteren bu kopya, aynı zamanda "Hitit dilinin günümüze kadar gelen en eski formunu" da temsil etmektedir.[9] Bunun yanısıra tabletlerin Hattuşa'da ve özellikle de Hitit Krallığı'nın devlet arşivlerinin saklandığı Büyük Mabet'in depolarında bulunmuş olması, metnin Hititler tarafından önemli bir tarihsel belge olarak, anlatılan olayların üzerinden yüzyıllar geçtikten sonra bile özenle korunduğunu gösterir (res. 2).

Hitit kraliyet yazıtlarının en eskisi olarak kabul edilen Anitta Metni'nin orijinalinin, metnin 33-35. satırlarında da bahsedildiği gibi,[10] kralın kapısına yerleştirilen bir stel üzerine yazılmış olduğu düşünülmektedir. Özgün metnin dili birçok araştırmacı tarafından tartışılmıştır. Gurney, metni "*ona zarar verecek ya da değiştirecek herhangi bir prens ya da kötü kişiye edilen bir lanetle bittiği için*" istisnai saymaktadır. Asur ve Babil yazıtlarının karakteristik bir özelliği olan bu formüle Hitit Krallığı'nın sonuna kadar Anadolu'da rastlanmamıştır. Bu nedenle Gurney metnin "Hitit geleneğinden ayrı durduğunu" söylemekte ve özgün dilinin Hititçe değil, Akadça olduğunu savunmaktadır.[11] Kammenhuber ve Güterbock gibi Hititologlar ise metnin ticaret kolonilerinin dili olan Eski Asurca'dan tercüme edildiğini iddia etmektedir.[12] Diğer yandan, metnin en kapsamlı edisyonunu yayımlayan E. Neu, morfoloji, sintaks, stil ve kelime seçimi gibi özellikleri ele alarak, orijinalin Eski Hitit dilinde yazılmış olduğunu savunmaktadır. Neu'a göre metnin sintaks ve stil açısından bir tercümenin tipik özelliklerini göstermemesi[13] de bu kanıyı güçlendirmektedir.

Dilini bir kenara bırakırsak, metin Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın önemli askeri ve siyasi olaylarını, diğer bir deyişle Kuşşara şehrinden gelen bir hanedanın üyeleri olan Pithana ve Anitta'nın Orta Anadolu'daki fetihlerini kronolojik bir şekilde anlatmaktadır. Hikaye, bu iki hükümdarın rakip krallıklar olan ve Pithana ve Anitta tarafından yenilgiye uğratılan Neşa, Zalpuwa, Puruşhattum, Şalatiwara ve Hatti'ye karşı zorlu mücadelesine odaklanmıştır. Koloni Çağı'nın sonundaki dönemde Anadolu'daki siyasi duruma ışık tutmanın yanısıra, bu olaylar, Hitit Krallığı'nın kurulmasına yol gösteren gelişmeleri anlayabilmemiz için de önemli rol oynamaktadır.

Pithana ve Anitta'nın kim oldukları sorusuna gelirsek, Anitta Metni'nin yanısıra bu iki kralın adları Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın ikinci yarısına tarihlenen diğer bazı belgelerde de karşımıza çıkmaktadır:

1. "Kral Pithana'nın eliyle, Anitta veliaht prens (iken)" (*i-qá-tí Bi$_4$-it-ha-na ru-ba-im A-ni-ta GAL sí-mì-il$_5$-ti*) formülünü içeren ve Kültepe'de bulunmuş olan bir boşanma kontratı;[14]
2. Anitta'nın mühründen bahseden (*KUNUK A-ni-ta ru-ba-e)* ve "Kral Anitta'nın eliyle" (*i-qá-tí A-ni-ta ru-ba-im)* formülüyle biten Alişar'da bulunmuş bir metin;[15]
3. Altı mahkumun salıverilmesiyle ilgili yine Alişar'da bulunan ve "Büyük kral Anitta'nın eliyle" (*i-qá-tí A-ni-ta ru-ba-im GAL-im)* cümlesini barındıran bir kontrat metni;[16]

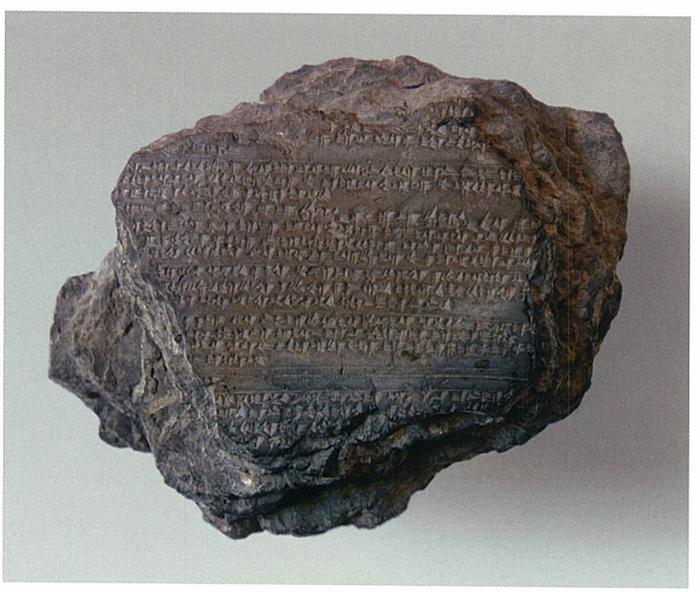

res. 2 Anitta Metni (ön)

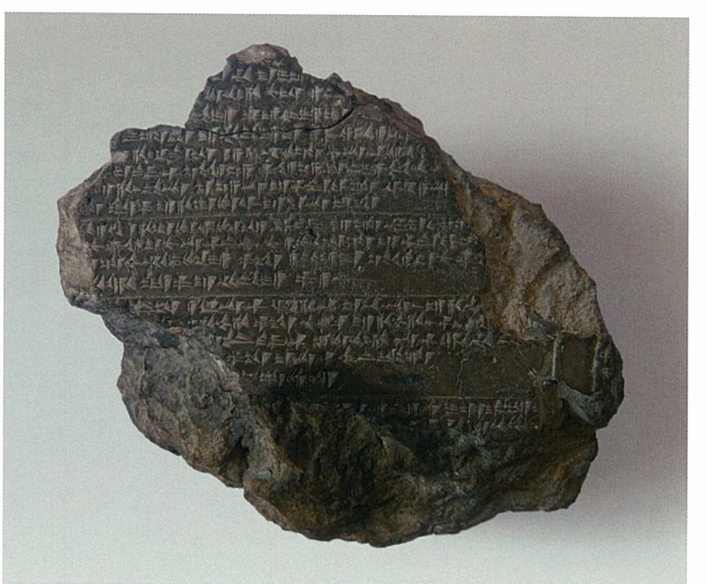

Anitta Metni (arka)

4. Yine Kültepe'den "Kral Anitta'nın eliyle" (*i-qá-tí A-ni-ta ru-ba-im)* ibaresini taşıyan bir diğer kontrat;[17]
5. Ve son olarak Kārum Kaniş'in merkezindeki bir binada bulunan ve Anitta dahil altı yerli kralın ismini sıralayan büyük bir tablet.[18]
Yukarıda bahsi geçen tabletlerin tümü Kültepe ve Alişar'ın kārum tabakalarında, Anitta'dan kral olarak bahseden kitabeli tunç mızrak ucu da Kültepe höyüğünde kārumla aynı döneme tarihlenen bir tabakada bulunmuştur. Arkeolojik kontekste dayalı bu güvenilir tarihleme, Anitta Metni'nin tarihlenmesi için de temel olarak alınmıştır. Sonuç olarak, Anitta'nın gerçek bir tarihsel figür ve MÖ 19. yüzyılın sonundan 18. yüzyılın ilk yarısına kadar Orta Anadolu'yu yöneten güçlü bir hükümdar olduğunu söylemek mümkündür.

Anitta Metni'nin tarihsel anlatımına geri dönersek, olaylar Kuşşara kralı Pithana'nın bir gece baskınıyla Neşa'yı almasıyla başlamaktadır. Fakat Anitta bize, babasının şehri yakıp yıkmadığını ve Neşalılara zarar vermediğini, aksine "onlara anne-babaları gibi davrandığını" açıklamaktadır.[19] Bu cümle Anitta Metni'nin ve muhtemelen Anadolu tarihi çalışmalarının en çok tartışılan cümlelerinden biridir ve Anadolu'nun Hitit krallığı kurulmadan önceki etnik yapısı hakkındaki tartışmalarda önemli yere sahiptir. Konuyla ilgili birçok teori ortaya atılmıştır. Pithana ve dolaylı olarak da Kuşşara kentiyle Neşalılar arasındaki muhtemel bir etnik bağ en çok ilgi gören teorilerden biridir. Diğer yandan, Anitta Metni'nden de bildiğimiz kadarıyla Neşa, şehir tanrısının heykelini de alıp götüren Zalpa kralı Uhna tarafından fethedilmiştir. Bu olayın Kültepe/Kaniş'in II tabakasında (Koloni Çağı'nın ilk evresi) arkeolojik olarak da görülebilen yıkım olabileceğini daha önce de belirtmiştik. Bazı uzmanlar, şehrin başlıca tanrısının heykelinin alınıp götürülmesinin Neşa halkı için çok büyük bir yenilgi ve yıkım anlamına geldiğini savunmaktadır. Bu durumda, Pithana'nın şehri ele geçirmesi, Neşa üzerinde uzun süredir devam eden Zalpa hakimiyetinin sona ermesi anlamına geleceğinden, Neşalıların etnik bağları olsun olmasın, bu duruma itiraz etmemiş olmaları mümkündür. Son olarak, kendi krallığı sırasında tanrı heykelini Neşa'ya geri getiren Anitta, metninde tanrıdan *Şiuşummi*,[20] "tanrımız" olarak söz etmekte ve bu durum da Kuşşara hanedanının Neşa'yla etnik bağları olup olmadığı ya da Anitta'nın yerel şehir tanrısını Neşa'yı yönetmeye başladıktan sonra benimsemiş olabileceği gibi soruları akla getirmektedir.[21] Yukarıda bahsedilenler gibi teoriler üretilmeye devam etse de Anitta Metni'nin 9. satırındaki bu cümle "çiviyazısı literatüründe benzeri olmayan bir ifade"[22] olduğundan gerçek anlamı kesin olarak bilinmemektedir.

Pithana'nın ölümünün ardından, anlatım Anitta'nın otoritesini sağlamlaştırmak amacıyla Orta Anadolu'daki krallıklara karşı giriştiği saldırılarla devam etmektedir. İşte bu noktada Zalpa'nın yenilgisini ve Hattuşa'nın ele geçirilerek yakılıp yıkıldığını öğreniyoruz. Metninde Anitta, Hattuşa'yı bir gece saldırısında kuşatıp ele geçirerek yakıp yıktığını ve gelecekte şehrin yeniden iskânını engellemek için bir lanetle birlikte "yerine yabani otlar ektiğini" söylemektedir.[23] Bu olay, Hattuşa'nın yazılı kaynaklar ve seramik özellikleri bakımından, Kaniş'in Ib tabakasıyla çağdaş olan IV. yapı katında arkeolojik olarak belgelenebilmekte ve böylece bu yapı katının sonunu getiren büyük yangının sorumlusunun da Anitta olduğu anlaşılmaktadır.

Anitta'nın tarihsel kişiliğine tanıklık eden yazılı kaynakların ve kitabeli mızrak ucunun yanı sıra, Kültepe/Kaniş'teki arkeolojik kalıntılar da Anitta'yla ilişkilendirilebilir. Anitta Metni'nden bildiğimize göre, en büyük iki rakibi Zalpa ve Hattuşa'yı yendikten ve gücünü sağlamlaştırdıktan sonra Anitta, seferlerine ara vererek krallığının merkezi Neşa'da büyük bir imar programı başlatmıştır. Şehri gelecekteki saldırılara karşı bir sur duvarıyla desteklemenin yanısıra, Anitta savaş ganimetlerini adadığı mabetler de inşa ettirmiştir:

"Neşa'da birçok şehir (surları) inşa ettim. Arkasına Gökyüzünün Fırtına Tanrısı'nın mabedini ve tanrıçamızın (Halmaşşuit) mabedini, efendim Fırtına Tanrısı'nın mabedini ve [....'nın mabedini] yaptım. Ve sefer(ler)imden getirdiğim o ganimetleri o yere adadım (?)."[24]

Kültepe1963 kazı sezonu, hem höyüğün hem de kārum alanının ilk kez Anitta'nın anlattığı olayların yaşandığı ve Koloni Çağı'nın son evresine denk gelen Ib katı sırasında surlarla çevrildiğini göstermiştir.[25] Kültepe höyüğünde ortaya çıkarılan ve eş plana sahip iki mabet de Tahsin Özgüç tarafından Anitta'nın Neşa'da yaptırdığını söylediği mabetlerle bağdaştırılmıştır. Mabetlerin içinde bulunduğu arkeolojik kontekst (Kaniş 7. kat) ve ana salonun tabanına dağılmış olarak bulunan seramikler, bu binaların Anitta'nın çağdaşı olan 1b katına tarihlenmesini sağlamaktadır. Tahsin Özgüç'e göre, bu mabetlerin yakınında ortaya çıkartılan kalıntılar da, höyüğün bu kısmında aynı tarzda en az iki mabet daha olduğu fikrini vermektedir.[26] Bu tez de, bu binaların Anitta'nın yaptırdığı ve adadığı mabetler olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Höyüğün bu kısmında sitadelin batısında kalan ve yukarıda sözü edilen iki mabedin yakınında bulunan bir diğer önemli bina, kazı ekibi tarafından "Resmi Depo Binası" olarak adlandırılan ve Anitta'nın adının geçtiği tunç mızrak ucunun bulunduğu binadır. Mızrak ucunun

üzerindeki yazıt "Kral Anitta'nın sarayı" ibaresini taşısa da, Tahsin Özgüç, odalardan birinde bulunan büyük miktardaki işlenmemiş obsidyen nedeniyle bu yapıyı kesin olarak Anitta'nın sarayı olarak adlandırmaktan kaçınmış ve buranın bir depo binası olduğu kanısına varmıştır. İşlevini bir yana bırakırsak, binanın, arkeolojik konteksti sayesinde Anitta'nın çağdaşı olan Kaniş 7. tabaka/Kārum Ib katına tarihlenmesi mümkün olmaktadır. Mızrak ucunun niçin Warşama Sarayı'nda ya da Anitta tarafından yapıldığı düşünülen mabetlerden birinde değil de, burada bulunduğu konusunda bir açıklama bulunmasa da, Tahsin Özgüç bu binanın güneyindeki ve kuzeyindeki iki mabetle birlikte bir kompleks oluşturmuş olabileceği ve yalnızca depo binası olmanın ötesinde bir işlevi bulunabileceği fikrini ileri sürmüştür.[27] Tamamı Kaniş 7. tabaka/Kārum Ib katına ait olan ve resmi depo binasının yakınında bulunan yapı kalıntıları ve yukarıda sözü edilen iki mabet, önemli binaların höyüğün belli bir bölgesinde toplanmış olduğunu göstermekte ve bu yapıları Anitta'nın imar planıyla bağdaştırmayı mümkün kılmaktadır.[28]

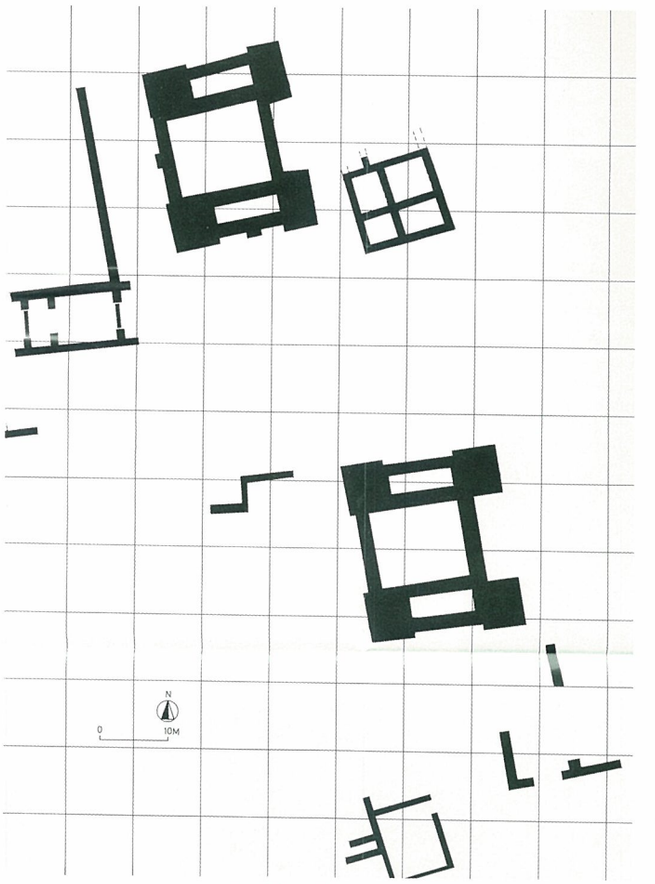

res. 3 Mabetleri ve resmi depo binasını gösteren plan

Sonuç

Kültepe'nin antik Kaniş şehri olduğunun anlaşılması, 19. yüzyılın sonlarına doğru bu önemli yeri Anadolu'daki Eski Asur çalışmalarının merkezine yerleştirmiştir. Eski Asur ticaret ağının merkezi ve MÖ 2. Bin yılın başlarında Anadolu'nun günlük yaşamını ve ekonomisini aydınlatan 23.500'e yakın tabletin bulunduğu Kültepe/Kaniş, bu merak uyandıran dönemi araştıranlar için bir çekim merkezi olmaya devam etmektedir. Bununla beraber, Kültepe'nin Hitit tarihi ve arkeolojisi alanında önemini ortaya koyan, Anitta Metni'ni oluşturdukları anlaşılan tablet parçalarının Hitit başkenti Boğazköy/Hattuşa'da bulunmasıdır. Hem yazılı hem de arkeolojik kaynaklar sayesinde Anitta'nın başkenti Neşa olduğu anlaşılan Kültepe'nin yıldızı bir kez daha, ama bu kez Hitit kültürünün ve tarihinin doğum yeri olarak parlamıştır. Uzun süre önce kabul görmüş olan ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın sonuyla Hitit devletinin I. Hattuşili tarafından kurulması arasında yüzyıla yakın bir zaman dilimi öngören varsayımın aksine, hem yazılı kaynaklar hem de arkeolojik veriler artık bu iki dönem arasında "neredeyse hiçbir kültürel ya da tarihsel kopukluk olmadığını"[29] göstermektedir. Bu nedenle, Kültepe'nin gerçekten Hitit kültürünün doğduğu yer olduğu açıktır.

Hititler, Hitit Krallığı'nın kurulmasından çok önce Anadolu'nun yerli halkı arasında yer almış ve kendilerini her zaman atalarının geldiği yer olarak kabul ettikleri Neşa kentiyle özdeşleştirerek, kendilerine Neşalı demişlerdir. Bunun yanısıra, Boğazköy'de bulunan tabletlerde Hitit dili her zaman *neşili, neşumnili ya da kanişumnili* yani Neşaca/Kanişce olarak anılmaktadır.

Arkeolojik kalıntılara baktığımızda, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın sanatsal özelliklerinin de Hitit sanatının öncüsü olduğu görülmektedir. Mühürlerin ikonografisinde, kabartmalı vazo geleneğinde, kaya kabartmalarında ve figürinlerde karşımıza çıkan yerli Anadolu sanatının kökeni, Kültepe'nin MÖ 2. Bin yıla ait yapı katlarında açıkça seçilebilmektedir. Kutlu Emre tarafından bu kitapta da belirtildiği gibi, Hitit malzemesine benzer karakteristik özellikler gösteren örnekler, özellikle Koloni Çağı'nın geç evresi olan Kārum Ib tabakasında Hitit sanatının kökenlerini tanımlamaktadır.

Sonuç olarak, hem yazılı kaynaklara hem de arkeolojik malzemeye bakıldığında, Hitit devletinin kurucuları arasında bulunmamasına rağmen, Anitta'nın, Anadolu'yu uzun süre yönetimleri altında tutmuş ve Hitit devletini Yakın Doğu sahnesinin en güçlü oyuncularından biri haline getirmiş olan uzun bir krallar zincirinin ilk halkası olduğu ve kraliyet başkenti Kültepe/Kaniş'in de Hitit kültürünün kökeni olduğu söylenebilir.

DİPNOTLAR

* University of Chicago.
[1] CTH 1, 33-35. satırlar. Tercüme: Hoffner 1997: 183.
[2] Bryce 2005: 33.
[3] Kaniş'ten söz edilen tüm belgeler için bkz. Bilgiç 1945-1951, 33 vd.
[4] Hoffner 1997: 181-182.
[5] Güterbock 1956, 46-50.
[6] Alp 1963, 373.
[7] Otten 1938, 43-44.
[8] Bryce 2005, 35.
[9] Hoffner 1977, 78.
[10] Neu 1974, 12-13; Hoffner 1997, 183
[11] Gurney 1990, 141.
[12] Neu 1974, 132.
[13] Neu 1974,132.
[14] TCL 21 (=TC III) 214, A. Ediston için bkz. Lewy 1938, 120.
[15] Alişar No. b 1600, Gelb 1935, 19.
[16] Alişar No. e 844, Gelb 1935, 50.
[17] Kt 89/k 371, Donbaz 1993, 139-140.
[18] Mellink 1963, 175.
[19] CTH 1, 9. satır.
[20] CTH 1, 39. satır.
[21] Bryce 1983, 47, dipnot 40.
[22] Bryce 1983, 33.
[23] CTH 1, 48. satır.
[24] CTH 1, 55-59. satırlar. Tercüme için bkz. Hoffner 1997, 183.
[25] Mellink 1964, 152
[26] Özgüç 1999, 48.
[27] Özgüç 1996, 282.
[28] Özgüç 1999, 124.
[29] Kulakoğlu 2008, 18.

KISALTMALAR

CTH	E. Laroche, *Catalogue des texts hittites* (Paris, 1971)
TC	*Tablettes cappadociennes*
TCL	J. Levy, *Textes cunéiformes du Louvre* (Paris, 1935-1937)

KAYNAKÇA

Alp 1963	Alp, S. "Kaniş=Aniša=Neşa", *Belleten* XXVIII, 107, 367-376.
Balkan 1955	Balkan, K., *Kaniš Kārum'unun Kronoloji Problemleri Hakkında Müşahedeler*, T.T.K.Y., Ankara 1955.
Beckman 2006	Beckman, G., "The Anitta Text", *The Ancient Near East. Historical Sources in Translation*, M. W. Chavalas (ed.), Oxford 2006, 216-9.
Bilgiç 1945-51	Bilgiç, E., "Die Ortsnamen der "kappadokischen" Urkunden im Rahmen der alten Sprachen Anatoliens", *Archiv für Orientforschung* 15, 1-37.
Bryce 1983	Bryce, T., *The Major Historical Texts of the Early Hittite Period*, Asian Studies Monograph No. 1, University of Queensland.
Bryce 2005	Bryce, T., *The Kingdom of the Hittites*, Oxford 2005.
Collins 2007	Collins, B. J., *The Hittites and Their World*, Atlanta 2007.
Donbaz 1993	Donbaz, V., "Some Remarkable Contracts of Ib Period, Kultepe Tablets II", *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç*, M. J. Mellink, E., Porada, T., Ozguc (eds.), T.T.K.Y., Ankara 1993.
Gelb 1935	Gelb, I. J., *Inscriptions from Alishar and Vicinity*, Oriental Institute Publications 27, Chicago 1935.
Gurney 1990	Gurney O. R., *The Hittites*, London 1990.
Güterbock 1958	Güterbock H. G., "Kaneš and Neša: Two Forms of One Anatolian Place Name?", *Eretz Israel* 5, 46-50.
Hoffner 1977	Hoffner, H. A., Jr., Review of Neu, E. (1974), *Der Anitta-Text*, Bulletin of the American Schools of Oriental Research 226, 78-79.
Hoffner 1997	Hoffner, H. A., Jr., "The Queen of Kanesh and the Tale of Zalpa", *Context of Scripture: Canonical Compositions from the Biblical World*, K. Lawson Younger, Jr. (ed.), cilt 1, 181-182.
Hoffner 1997a	Hoffner, H. A., Jr., "Proclamation of Anitta of Kussar", *Context of Scripture: Canonical Compositions from the Biblical World*, K. Lawson Younger, Jr. (ed.), cilt 1, 182-184.
Klinger 2005	Klinger, J., "Herrscherinschriften und andere Dokumente zur politischen Geschichte des Hethiterreiches. Der sogennante Anitta-Text", *Texte der Umwelt des Alten Testament* - NF 2, 139-150.
Kulakoğlu 2008	Kulakoğlu F., "A Hitite God From Kültepe", *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli*, C. Michel (ed.), Nederlands Instituut voor Het Nabije Oosten, Istanbul 2008, 13-18.
Lewy 1934	Lewy, J., "La chronologie de Bithana et d'Anitta de Kussara', *Revue Hittite et Asianique* 3/17, 1-8.
Lewy 1938	Lewy, J., "Old Assyrian Documents from Asia Minor", *Archives D'Histoire du Droit Oriental*, cilt II, 111-142.
Mellink 1963	Mellink, M. J., "Archaeology in Asia Minor", *American Journal of Archaeology* 67, 173-190.
Mellink 1964	Mellink, M. J., "Archaeology in Asia Minor", *American Journal of Archaeology* 68, 149-166.
Neu 1974	Neu, E., *Der Anitta-Text*, Studien zu den Boğazköy-Texten (StBoT) 18, Wiesbaden 1974.
Orlin 1970	Orlin, L.L., *Assyrian Colonies in Cappadocia*, Paris, The Hague 1970.
Otten 1938	Otten, H., "Die Keilschrifturkunden", *Mitteilungen Der Deutschen Orient-Gesellschaft* 76.
Otten 1973	Otten, H., *Eine althethitische Erzahlung um die Stadt Zalpa*, Wiesbaden 1973.
Özgüç, T. 1956	Özgüç, T., "Anitta Hançeri", *Belleten* 20, 29-32.
Özgüç, T. 1996	Özgüç, T., "An Obsidian Storehouse Close to the Temples Built by Anitta, King of Nesa", *Collectanea Orientalia. Histoire, Arts de l'Espace et Industrie de la Terre. Etudes Offertes en Hommage à Agnès Spycket*, H. Gasche/B. Hrouda (ed.), Neuchätel, 279-283.
Özgüç, T. 1999	Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş/Neşa Sarayları ve Mabetleri: The Palaces and Temples of Kültepe-Kanis/Nesa*, T.T.K.Y., V-46, Ankara 1999.

Klaas R. Veenhof*

ESKİ ASUR KRONOLOJİSİ VE KANİŞ

Kaniş şehrinin kronolojisi ve MÖ 2. bin başındaki tarihi, orada ele geçen maddi kalıntılar ve yazılı kaynaklar üzerinde yapılan karşılaştırmalı çalışmalara dayanır. Maddi kalıntıların sağladığı genel veriler, her zamanki gibi, *in situ* durumda bulunmuş metinlerin analiziyle arındırılabilir, ve bunlar katkımızın konusunu oluşturmaktadır.

Yazılı kaynaklar

Yazılı kaynakların bir bölümü genellikle yerel tüccarlar, iş adamları ve çiftçiler gibi yerli Anadolu halkından kaynaklanmakta veya onları ilgilendirmekteyse de, bazıları de yöneticiler veya saray örgütüyle ilgilidir. Bu metinlerden "Anadolu kaynakları" olarak söz edilecektir. Metinlerin büyük bir çoğunluğu Asurlu tüccarların arşivlerinde bulunmuştur. Kronolojik bilgiler genellikle kredi akitleri veya borç senetleri gibi tarihlenmiş kayıtlara dayanmakla birlikte mektuplar da yararlı olmakta, ve elimizde ayrıca birkaç kronolojik metin bulunmaktadır.

Anadolu kaynakları Asur kaynaklarından sayıca çok daha az oldukları gibi, kronoloji oluşturmak için çok yararlı olamamaktadırlar. Anadolu kaynaklı bir kronolojik metin bulunamamış, ve daha önemlisi, Anadolu akit metinleri hiçbir zaman tarihlenmemiştir. Anadolu borç senetlerinde borcun ödeneceği tarih belirlenir, ama bunlar yılın tarımsal dönemleri ("bahar", "yaz", "üzüm hasadı zamanı", vd.) ve ayrıca da mevsimlere bağlı dinsel bayramlardır; ancak ay veya yıl sözü geçmez.[1] Eski Asur devrinin geç dönemine ait (*karum* Ib katı; izleyen bölüme bkz.) yaklaşık 30 adet akit metninde, hukuki bir işlemin mevcut kral ve/veya "merdiven başı"nın[2] denetimi altında (Asurca "ondan/onun ellerinde"; Asiriyologlar bunu "notarizasyon" olarak ifade ederler) gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Bu metinlerde de tarih olmadığı için, Kaniş krallarının hükümdarlık sırası ancak, en iyi ihtimalle olabilecek şekilde oluşturulabilmektedir. Hangi sürelerle hüküm sürdükleri ise bilinmemektedir.[3] Bunun bir nedeni de, şehrin rakip krallar tarafından iki ayrı kez zaptedilmiş ve iki kralın hüküm sürelerinin zamansız kesilmiş olmasıdır. Onların yalnızca rölatif tarihleri, metinlerin arşivsel içeriği ve bunlarla bağlantısı olan Asurlu ve Anadolulu kişiler incelenerek, bir ölçüde oluşturulabilir.

Bu nedenlerle kronoloji Asur kaynaklarına dayanmaktadır. Bunların içinde en önemli ve sayıca en fazla olanlar (yaklaşık 24,000 tablet) *karum* Kaniş II. kat dönemine aittir. Onu izleyen Ib döneminden - yaklaşık MÖ 1837 sonrası - elimizde ancak 500 kadar metin vardır ve bunların bir kısmı Anadolu metinleridir. Yine de, bu döneme ait Asur metinleri önemlidir, çünkü bir çoğu tarihlenmiştir ve Boğazköy (Hattuşaş) ve Alişar Hüyük'deki (Amkuwa) Asur yerleşim yerlerinde ve Kuzey Mezopotamya'daki bazı küçük şehirlerde ele geçen belgelerle çağdaş olup, tarihi ve kronolojik bağlantılara işaret etme olanağı sağlamaktadırlar.

Yıl *eponim*'leri ile tarihleme

Tarihlenmiş Asur akitleri ve özellikle borç senetleri en önemli belgelerdir; usulüne uygun şekilde hazırlanmış örneklerde aktin sona ereceği ve borcun ödenmesi gerekeceği hafta, ay ve yıl belirtilir. Ayrıca birçok tüccar, işlerini düzenli takip edebilmek için büyük memorandumlar oluşturmuş ve bunlara borç senedi dizileri ve içerik özetlerini kaydetmişlerdir; bu not belgeleri bize tarihleme dizinleri sunar. Ancak, Asurluların tarih atma yönteminin özelliği nedeniyle, kronoloji oluşturmak için bunları kullanmak kolay değildir.

Asurlular tarihlemeyi Asur hükümdarının saltanat yılı sayısına göre (örn. "Kral Sargon'un 24. yılında.." şeklinde) belirlemezlerdi. Yıllar, Asur şehrinde *limum* unvanı taşıyan ve Şehir Meclisini yöneten önemli bir resmi görevlinin adıyla anılırdı. Bu görev sırayla yapılır, ve her yıl yeni bir kişi *limum* olarak belirlenip bu göreve atanırdı. Böylece Asurlular belirli bir yılı, bu işlevi yüklenen kişinin adını o yıla vererek ayırdediyorlardı: örn. "Sukkaliya *limum*'luğu (yılı)"; bu nedenle o kişiyi "*eponim*" olarak tescil ediyoruz. Eskiçağlarda birkaç paraleli olan bu tarihleme sistemi, Asurlular tarafından Asur İmparatorluğu'nun en sonuna, MÖ 609 yılına kadar kullanılmıştır.

Kültepe metinleriyle tanışmalarından itibaren bilim insanları bu "*limum* tarihlemelerini" bir araya getirmeye, ve bunların toplam sayılarını ve tahmini zaman sıralamalarını esas alarak, bir kronoloji oluşturmaya çalışmışlardır.[4] Bu zor olmuştur, çünkü var olması gerektiği bilinen ve Asur tarihinin muhtelif dönemlerinden tanınan[5] "*limum* listesi", hayret verici şekilde, ortaya çıkmamıştır. II. kat dönemine ait, zamanla belirlenen yaklaşık 70 *eponim*'in, *eponim* dizisinin tamamını kapsamadığı açıktı; bundan başka da, Anadolu'daki Asur varlığının erken dönemlerine ait *limum* tarihlemelerinin çok nadir olduğu görülmüştür. Bu tür tarihler ticari kredilerle ilgili borç senetlerinde ve kredili satış belgelerinde yer almaktaydı; ilgili borç ödendiği zaman belgeler borçluya geri verilir, o da onları yok edebilirdi. Elimizdeki birkaç yüz borç senedinden çoğu yaklaşık yetmiş yıllık bir zaman dilimine aittir, ve bu nedenle, ilgili zaman dilimi içinde yazılmış belgelerin yalnızca sınırlı bir bölümüdür. Bunlar hiç ödenmemiş borçların senetleri, mühürlü zarfları kırılarak geçersiz kılınmış, veya ödeme yapıldığı için, borçluluk durumu ibra senediyle sona erdirilmiş ve yürürlükten kalkmış belgelerin kalıntılarını kapsayan, rastgele örneklerden ibarettir. Erken döneme ait bu tür belge ise çok az veya hiç yoktur, çünkü erken dönemde Asur ticaretinin kapsamı sınırlı ve dolayısıyla kredili işlemler sayıca daha az olduğu gibi, dönemin tüccarları pratik değeri kalmamış eski belgeleri arada bir atarak arşiv temizliği yapmış olmalıdırlar.

Eponim listeleri

1998 yılında, en nihayet, bu yazar tarafından bir "*limum* listesi" ortaya çıkarıldı (Veenhof 2003 olarak yayımlanmış ve **K**(ültepe) **E**(ponim) **L**(istesi) **A** olarak adlandırılmıştır). **KEL A** (arada nadir boşluklarla) bize toplam 129 yıl *eponim*'i sunar; ilk *eponim*'lik yılı Asur hükümdarı I. Erişum'un birinci saltanat yılından başlamıştır ve son yıllarda ele geçen bazı ek kopyalar bunu doğrulamaktadır (kat. 409). Neyse ki, 129. *eponim*'i izleyenler de, 1984 yılında bulunmuş olan ve "Mari Eponym Chronicle"[6] olarak adlandırılan metinde yer almaktadırlar.

Sonuçta ortaya 137 *eponim*lik yılı içeren bir liste çıkmıştır ve listenin sonu da *karum* Kaniş II. kat dönemi sonunu işaretlemiş olmalıdır; çünkü Mari listesinde kaydedilmiş yirmiden çok *eponim*'in hiçbiri, bundan sonra Kültepe'de tescil edilmemiştir. Bu geç dönem *eponim*'lerinin, Ib dönemi başlamadan önce, Kültepe'nin harap durumda olduğu zaman dilimine ait oldukları anlaşılmaktadır. Genellikle, bu ara dönemin yaklaşık 30 yıl sürdüğü düşünülmekteydi ve bu da, II. ve Ib katları arasında birçok yerde küllü toprak görülmesi gibi, arkeolojik gözlemlere uyduğunu düşündürüyordu.

Daha geç dönemi temsil eden Ib katı metinlerinde tescil edilmiş *eponim*'leri, Boğazköy (Hattuşaş) ve Alişar Hüyük'te (Amkuwa) mevcut Asur yerleşim yerlerinde, ve ayrıca da Asur takvim sistemini kullanan Çağar Pazar, Mari, Tell Bi'a (Tuttul), Tell al-Rimah, ve Tell Leilan gibi kuzey Mezopotamya şehirlerinde bulunmuş metinlerde tescil edilmiş *eponim*'ler tamamlamaktadır.[7] Bu kaynaklardan tanınan yaklaşık 50 *eponim*'in oluşturduğu dizide kopukluklar varsa da, sayıları ve dağılımları gözden geçirilince, "Geç Eski Asur Dönemi" olarak adlandırılan Ib katının en az seksen yıl devam etmiş olduğu düşünülmektedir. Bu sonuç, kuzey Mezopotamya'da bulunan metinlerin ortaya çıkardığı tarihsel bağlantılarla, ve bu geç dönem metinlerine basılmış olan silindir mühürlerdeki üslup ve ikonografinin Babil kralı Samsu-iluna dönemine (yak. MÖ 1749-1712) ait Babil mühürlerine gösterdiği benzerlikle desteklenmektedir. Bu dönemde ticaretin devam ettiğine ilişkin kanıtlar ayrıca bazı Mari metinlerinde de bulunmuş ve keşfedilen bir ticaret anlaşması bunu doğrulamıştır. Bu anlaşma Apum (Tell Leilan, kuzey Mezopotamya'da, Anadolu kervan yolu üzerinde bir şehir) hükümdarı Till Abnû ile Asur şehri ve onun tüccarları arasında, yaklaşık MÖ 1740 tarihinde yapılmıştır.[8] Kaniş'in ve onun *kārum*'unun Ib katını noktalayan tahrip olayı için henüz kesin bir tarih saptanamamışsa da, bu olay MÖ 18. yüzyılın sonuna doğru meydana gelmiş olabilir.

KEL G olarak adlandırılan ve geç dönemi kapsayan yeni bir *eponim* listesi bu konuda yeni ufuklar sunmaktadır; bu liste Günbattı 2008'de yayımlanmıştır. Liste, KEL A'daki 110 numaralı *eponim*'le başlamakta ve ondan sonra, (tabletin alt ucu noksan olduğu için bazı küçük boşluklarla)[9] 140'dan fazla *eponim* sıralamaktadır. Bu liste, Ib katı *eponim*'lerinin hemen hemen tamamlanmış dizisiyle, Boğazköy ve Alişar Hüyük'deki Asur ticari yerleşimlerinin kesin tarihlerini ve Tell Leilan arşivlerinin tarihlerini saptamamızı sağlamaktadır.

KEL A ve G birarada bize, yaklaşık MÖ 1974 ile yaklaşık MÖ 1720 arasında 250'nin üstünde *eponim* kapsayan bir dizi sağlar. MÖ 1720, *kārum*'un Ib katı döneminin sona erdirilmesinden birkaç yıl öncesini temsil etmelidir, çünkü elimizde bulunan ve en geç döneme tarihlenmiş bazı belgelerde, henüz listelenmemiş, dolayısıyla KEL G'den daha geç tarihli yıl *eponim*'leri yer alır.

Eponim listeleri, yöneticiler ve belli bir ticari işlemin kaç yıl önce yapıldığını hesaplamak isteyen tüccarlar için pratik kolaylık sağlamış olmakla birlikte, gelenekseldir de, çünkü önceki yıl *eponim*'leri çoğunlukla pratik değer taşıyamayacak kadar eskiydiler. Liste dışından şimdilik bilinen en eski *eponim*'lik, bir memorandumda adı geçen no. 41'dir; tarihlenmiş kayıtlar ise, ara ara ve ancak 60. ve 70. yıllarda ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bütün *eponim* listeleri Kral I. Erişum'un birinci yılından başlar, çünkü *limum* kurumu o zaman ihdas edilmiştir. *limum,* Asur'un mali yönetiminin odağındaki Şehir Meclisi'nin yöneticisi olduğu için,[10] bu işlev Asur'un hızla gelişen ve yaygınlaşan ticaretine yarar sağlamak ve denetlemek için yaratılmış olmalıdır. Kendi yazıtına dayanarak, I. Erişum'un ticareti desteklemek için gerçekten de önlemler aldığını biliyoruz: "*Bu işi ele aldığım zaman şehrim bana itaat etti ve ben gümüş, altın, bakır, kalay, arpa ve yünden, kepek ve samana kadar serbest dolaşımı (addurārum) gerçekleştirdim*".[11] Bu ekonomik tedbir öncelikle veya yalnızca temel geçim maddelerini etkilemiyor, Asur ticareti için hayati önem taşıyan gümüş, altın, bakır, kalay ve yünü de kapsıyordu. Burada kilit söz olan *addurārum*, ticaretin önündeki siyasi veya ticari engellerin kaldırılmasını ifade ediyor olmalıdır; bu önemlidir ve benzer bir politika uygulayarak Babil ile ticari ilişkileri canlandırmak isteyen Erişum'un babası ve selefi Iluşuma da bu ifadeyi daha önce kullanmıştır: "*Akkadların* (=Babillilerin) *ve onların çocuklarının* addurārum'unu belirledim. *Onların bakırını yıkadım, addurārum'u Lagün kıyısından, Ur ve Nippur'dan, Awal ve Kismar'dan, tanrı Ishtaran'ın Dēr'inden, Şehire (*Asur*) kadar belirledim*" (son üç şehir, Orta Fırat'ın doğusunda, Babil'den Asur'a giden kervan yolu üzerindedir).

Krallar, kral listeleri ve *eponim*'ler

İlk *eponom*'in Kral Erişum'un birinci saltanat yılında görevlendirilmiş olduğu KEL A'dan öğrenilmektedir, çünkü bu liste ayrıca bu dönemdeki Asur hükümdarının tahta çıkışından da söz eder. Bu bir kalıpla anlatılır: (1. satır) "Erişum'un saltanatının başından itibaren (v.s.), Üst Yönetici (krali bir unvan–K.R.V.), Efendimiz, *limum* kurumsallaştıktan sonra". Böylece, liste bazı Eski Asur hükümdarlarının birbirini izleyen saltanat sıraları ve hükümdarlık süreleri konusunda kanıt sunarak, Asur Kral Listesini (AKL) desteklemektedir.[12] Bu listenin tarihi bilgi ile efsaneyi birleştiren en eski bölümleri "Atalar" olarak adlandırılan on kral, ve haklarında hiçbir şey bilmediğimiz üç kral ile başlamaktadır. Bunu, I. Puzur-Assur ile başlayan ve Eski Asur devri hükümdarları olan 30.-38. krallar izler. Programatik bir ismi olan bu kral yeni ve bağımsız bir hanedan kurmuş olmalıdır (bunu "Puzur-Assur" hanedanı olarak adlandırıyoruz). Bu kral, yaklaşık MÖ 2025 sonrasında, dağılan Ur III imparatorluğunun bir eyaleti olan şehir bağımsız bir şehir-devlete dönüştükten az sonra gerçekleştirmiş olmalıdır. Daima babadan oğula olmak üzere, birbirlerini kesintisiz izleyen ve iki yüzyıldan fazla hüküm süren dokuz kraldan sonra, listenin 39. kralı I. Şamşi-Adad tahta çıkınca bu hanedan sona erer. I. Şamşi-Adad zamanla kuzey Mezopotamya'nın tamamına (Mari dahil) hakim olmuş ve Asur'u zaptetmiştir.

AKL "Puzur-Assur hanedanı"nın ilk üç kralının (no. 30-32) saltanat sürelerini verememektedir, çünkü "*eponim*'leri bulunmamış/işaretlenmemiştir". Bu ifade, AKL düzenleyicisinin kaynak olarak KEL A tipinde bir *eponim* listesi kullandığına, ancak ilgili kralların döneminde *eponim*'lik henüz ihdas edilmemiş olduğundan, bu üç kral için bundan yararlanamadığına işaret etmektedir.

AKL Erişum'un 40 yıl hüküm sürdüğüne değinir ve KEL A bunu doğrular. Ancak metnin zarar görmüş olması nedeniyle, bütün haleflerinin süreleri kayıptır; KEL A bugün bize bunu telafi ederek kayıp sayıları yerine koyma fırsatını vermiştir: Ikunum (14 yıl), Şarru-kin (40 yıl), ve Puzur-Assur (II, 8 yıl) hüküm sürmüştür. Bu tarihleme Naram-Suen (no.37) için yapılamamaktadır, çünkü KEL A onun 27. saltanat yılının *eponim*'i ile sona erer. Aynı şekilde oğlu II. Erişum için de yapılamamaktadır, çünkü onun saltanatı da Şamşi-Adad'ın Assur'u zaptetmesiyle yarım kalmıştır. AKL'ye göre bu olay yaklaşık MÖ 1808 tarihinde olmuş, ve Mari'den öğrendiğimize göre II. *Erişum* 33 yıl sonra, MÖ 1776 yılında ölmüştür. Bu yeni veri, "orta kronoloji" diye anılan (bkz alttaki tablo) tarihlerin kullanılmış olduğu tabloda görüldüğü gibi, Eski Asur dönemi kronolojisini yeniden oluşturmamıza olanak vermiştir. Aralarında enerjik Ilušuma'nın da bulunduğu ilk üç kralın, hep birlikte yaklaşık olarak toplam 40 ila 50 yıl hükum sürdükleri tahminini yürütmeme neden olmaktadır.

	AKL isim	*oğlu*	*yıllar*	*MÖ tarihler*	*Barjamovic v.d. tarihleri*
0	Puzur-Assur (I)	?	?	ykl. 2010	
1	Şalim-ahum	30	?	ykl. 2000	
2	Iluşuma	31	?	ykl. 1990	
	"tuğla(lardan tanınan), limumları işaretlenmemiş/bulunmamış krallar"				
3	Erişum (I)	32	40	ykl. 1974-1935	1969-1930
4	Ikunum	33	14	ykl. 1934-1921	1929-1916
5	Sarru-kin	34	40	ykl. 1920-1881	1915-1876
6	Puzur-Assur (II)	35	8	ykl. 1880-1873	1875-1868
7	Naram-Suen	36	[4] 4?	ykl. 1872-1829?	1867-1824?
	[karum Kaniş II. katın yok edilişi yaklaşık			1837	1832]
8	Erişum (II)	36	[20] ?	ykl. 1828?-1809	1823?-1809
9	Şamşi-Adad (I)		33	ykl. 1808-1776	
0	Işme-Dagan	39	40 (?)*	ykl. 1775-1736?	
	** AKL'de değinilen, ancak birkaç nedenle şüpheli olan sayı.*				

Erişum ile Şamşi-Adad arasındaki kronolojik ara, özel bir tarihi bilgi kaynağından, Asur krallarının bina yapım yazıtlarından bilinmektedir. Daha geç dönem krallarından bazıları Assur tapınağını restore ettirirken, temel taşları arasında eski seleflerinden birine ait bir yapım yazıtı keşfedilince, kendi yazıtları ile onun arasında kaç yıl geçmiş bulunduğunu belirtmişlerdir (buna "*Distanzangaben*" denmektedir).[13] Bunlardan AKL ve *Eponim* Listesine dayandığı anlaşılan bazıları, Erişum'un tahta çıkması ile I. Şamşi-Adad'ın ölümü arasında geçen sürenin 199 yıl olduğunu düşündürür.[14] Tablonun son sütunu KEL G'nin Barjamovic *v.d.* (Barjamovic-Hertel-Larsen 2011) tarafından yayımlanan rekonstrüksiyonu olup Erişum ile Şamşi-Adad arasındaki zamanı 194 yıla indirmiştir; bu da verileri biraz aşağıya çekmektedir. Orta kronolojiye bağlı kaldıkları için, Şamşi-Adad'ın MÖ 1776'daki ölümü üzerine, bu rekonstrüksiyonda II. Erişum'a daha az yıl verilmesi gerekmektedir. Burada bazı sorunlar olduğu görülmektedir: önemli bir sorun, Şamşi-Adad'ın Assur'u fethettiği yıl için AKL'de gösterilen *eponim*'in ismidir- listeye adı böyle girmiştir- KEL G'de o döneme ait herhangi bir boşluk olmadığı halde, bu isim orada yoktur. Bu da AKL'nin çok güvenilir olmadığını göstermektedir. Ancak "Mari Eponim Kroniği"nden onun 125. yılda doğduğu öğrenilmektedir ki bu da yaklaşık 74 yıl yaşadığı anlamına gelir. Barjamovic *v.d.* 70 yıl olarak tesbit etmişlerdir.[15] Can sıkıcı bu farklılıklara rağmen önemli olan, Eski Asur döneminin iç kronolojisinin artık kesinlik kazanmış olmasıdır.

Eski Asur ticaretinin kronolojisi ve Kaniş'in tarihi

Elimizde artık Eski Asur Dönemine ait kronolojik bir çerçeve mevcut olmakla birlikte, ticaret tarihi yine de birçok soru içermektedir ve aynı durum Kaniş tarihi için de söz konusudur. Bunun nedenlerinden biri, ticari metinlerde ve hatta Asurlular ile muhtelif Anadolu hükümdarları

arasında yapılan anlaşmaların metinlerinde, hiçbir Asur veya Anadolu kralının isminin geçmemesidir.[16] İki taraf da, çok kere hükmettikleri şehrin adı bile geçmeden, "hükümdar" olarak zikredilmektedirler (*rub$^{\bar{a}}$um*, tam anlamıyla, "büyük kişi"). Ticari metinlerde yer aldığı zaman, Asur hükümdarlarının özel isimleri 'babasının oğlu' kalıbında geçer ("Aduda, Sharru-kin oğlu"); Kaniş'e yazdıkları genellikle resmi mektuplarda, zarflara basılmış mühürlerdeki yazılarda patronimleriyle birlikte gösterilirler.[17] Asurlu hükümdarlar yalnızca unvanlarıyla anıldıkları zaman adları ancak, iletişim kurdukları veya arşivlenmiş belgelerde adlarının geçtiği Asurlu tüccarlar hakkında bildiklerimize dayanılarak belirlenebilir; bu da her zaman kolay değildir.[18] Belirli kralların hükümdarlığı ile ticari işler arasında bağlantı kurmak zordur.

Asur'un Anadolu ile ticarete ne zaman başladığı ve ticaret geliştikçe tüccarların Kaniş ve diğer merkezi ticaret şehirlerine ne zaman yerleşmeye başladıkları elbetteki önemli sorulardır. Bunlara cevap veremiyoruz, çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi, ilk yıllara ait metinler elimizde bulunmamaktadır. Ticaretin bir tür "girişimci ticaret" olarak başladığını, kervanların Fırat nehri geçidindeki Hahhum (Samsat yakınında) veya Kaniş gibi tanınmış stratejik pazar-şehirlerine, belki belirli zamanlarda alışveriş yapmak için uğradıklarını, tacirlerin şehirde bir handa bir süre kaldıktan sonra, evlerine dönmek üzere nispeten kısa zaman içinde yola çıktıklarını düşünebiliriz.[19] Zaman içinde, yerel yetkililerce de onaylanmasıyla, bu gibi şehirlere yerleşmenin daha iyi iş olanaklar yaratacağı görülmüş olmalıdır. Böylece zaman baskısı ortadan kalkmış, etkinlik alanları genişlemiş (örneğin kredili satışlar kolaylaşmış), ve yerel bilgiler ışığında pazarlar değerlendirilebilmiştir. Ticaret merkezleri ve koloniler şeklindeki yerleşimler I. Erişum'un hükümranlık döneminde ortaya çıkmış olmalıdır. Çünkü, onun mühür baskısını taşıyan iki kil zarf 1983 yılında *karum* Kaniş'te bir evde bulunmuştur.[20] Zarfların kral tarafından oradaki Asurlu tüccarlara gönderilen mektuplara ait olduğu anlaşılmaktadır. Diğer ticaret merkezleri (*wabartum*) ve kolonilerin (*kārum*) ne zaman ve nasıl kuruldukları bilinmiyorsa da, elimizdeki metinlerden anlaşıldığına göre, koloni sistemi birkaç nesil sonra ve kesinlikle yaklaşık MÖ 1900'dan önce büyük ölçüde orta çıkmıştır.

Barjamovic *v.d.* (Barjamovic-Hertel-Larsen 2011), yeni yayımlanan *Ups and Downs at Kanesh* adlı çalışmalarında, yaklaşık MÖ 1900'da ve 70. *Eponim*'lik yılında, tarihlenmiş belgelerin sayısında göz kamaştıran bir artış olduğunu göstermişlerdir; 115 yıl sonra ise, oldukça kısa bir süre içinde belge sayısı azalmış ve bu durum *karum* II. kat yokedilmeden 20 yıl önce ortaya çıkmıştır. Öne sürülen değişik açıklamaları okuyucuların dikkatine sunmak isterim. Esas neden, muhtemelen, Asurluların ekonomik faaliyetlerinde meydana gelen gerileme ve ticaret sistemlerinde yapılan değişikliklerdi; bu gelişmeler başlıca tüccar ailelerin kazancını etkilenmiş, dolayısıyla ticaretin devamlılığını ve Anadolu'dan düzenli gümüş getirilmesini aksatmış olabilir. Yaklaşık MÖ 1837'de yakılıp yıkılmış olan tüccar evlerinin içindeki arşivler *in situ* durumda ele geçmişken, bu arşivlerde önceki yirmi yıla ait neredeyse hiç belge bulunmaması dikkat çekicidir. Cevaplara erişebilmek için daha sonraki yıllara ait ve mümkünse diğer ticaret kolonilerine ait belgelere ihtiyaç vardır.

Karum Kaniş II. kattan Ib katına

Karum Kaniş'in II. ve Ib katları arasındaki zaman diliminin, geleneksel hesapla, en az bir nesil veya belki 30 yıl olduğu kabul edilse de, yeni *eponim* listesi olan KEL G (Kt 01/k. 287) ve 2000-2001 yılları kazılarında ele geçen metinler, bu konudaki görüşlerimizin doğru olmadığını göstermiştir. 2001 yılında bulunan yeni kayıtlardan bazıları II. katın sona ermesinden birkaç yıl sonraya, en erkeni dört yıl sonraya tarihlenmiştir; bu da, Asurluların Kaniş'teki ticari faaliyetlerinin kısa zaman içinde yeniden başladığını gösterir. Ancak bunun yaygın ölçüde mi gerçekleştiği, yoksa ilk önceleri, *karum*'daki birkaç evdeki sınırlı sayıda tüccarı mı kapsadığı henüz açık değildir; çünkü erken Ib katı metinlerinin tamamı, KEL G'nin de içinde bulunduğu tek bir arşivde ele geçmiştir. Bu yeni metinlerin okunarak değerlendirilmesi, ve ayrıca da ilgili tüccarlar üzerinde çalışılarak, onların II. kat sona erdiği sırada aktif olan tüccarlarla muhtemel bağlantılarının ortaya çıkarılması bize yeni görüşler sağlayacaktır. Ne yazık ki elimizde bu dönemden kalan az sayıda metin ve arşiv bulunmaktadır. Bunların arasından yalnızca biri, Kuliya arşivi yayımlanmıştır.[21] Bu belgede, aynı zamanda *karum* Kaniş'in haberciliğini yapmakla görevli bir tacir olan Kuliya'nın özel ve resmi işlerinin niteliği, *karum* örgütünün alacağı vergilerin tahsilat sistemi örneğinde olduğu gibi, bazı şeylerin değişmekte olduğu görülür.

Ib katı olarak adlandırılan dönemdeki ticaret hakkında daha çok bilgi edinmek, bu dönemde Kaniş'e de zarar vermiş pek çok siyasi rekabet ve savaşın yaşandığı Orta Anadolu'nun tarihi hakkında daha iyi fikir edinmemizi sağlayacaktır. Bu dönem için, tarihi bağlantılara dayalı daha başka senkronizasyonlar da mümkündür. Hafirin onun adını verdiği sarayda hüküm süren Kaniş kralı Warşama, Mamma kralı Anum-hirbe ile yazışmaktaydı; Anum-hirbe ise, Mari kralı Zimrilim zamanına ait idari metinlerinde adı geçtiği için, MÖ 1770 civarına tarihlenebilir. Asurlu

tüccar Ahiyaya oğlu Eddin-Assur, mütevazı arşivindeki *limum* tarihlemelerinden anlaşıldığına göre, bundan kısa bir zaman sonra Kaniş'te faaldir ve KEL G sayesinde bunu yaklaşık MÖ 1760 dolayları olarak tarihlendirebiliyoruz. Bundan sonra Kaniş'te önemli siyasi değişiklikler olmuştur. Bunlar, Boğazköy arşivlerinde korunmuş olan[22] meşhur "Anitta Metni"nden öğrenilmektedir. Kuşşara kralı Pithana, olasılıkla MÖ 1750 civarında, Kaniş'teki Inar ve Warşama hanedanına son vermiş; Kaniş/Neşa'yı kendine başkent yapmış ve bize söylediğine göre halkın canını bağışlamıştır.[23] Gerçekten de *karum* Kaniş'te bulunmuş, "notarizasyon" içeren dört belgede onun adı geçmektedir;[24] bunlardan ikisinde, oğlu ve halefi Anitta "merdiven başı" olarak onunla birlikte zikredilmektedir. Anitta bir ayaklanmayı bastırdıktan sonra onun ardından tahta geçmiştir; "notarizasyon" içeren üç belgede "hükümdar" olarak tescil edilmektedir. Alişar Hüyük'deki Asur yerleşiminde bulunan bir metinde "büyük kral" unvanıyla geçmekte ve bu da siyasal gücünün arttığını ispatlamaktadır. Acaba Asurlularla yukarıda sözü edilen anlaşmada adı yer almadan belirtilen "büyük kral" o mudur? Ayrıca "Anitta Metni"nde Hattuş(a)'u zaptederek yok ettiğini belirtmektedir; bu olay yaklaşık MÖ 1730'da meydana gelmiş olmalıdır, çünkü *karum* Hattuş(a)'da (onun da sona erdirilmesi Anitta'nın saldırısına bağlanabilir) bulunan en yeni tarihli Asur ticari akti yaklaşık MÖ 1735 yılına aittir. Anitta'nın ne kadar hüküm sürdüğü bilinmemektedir; ancak olasılıkla MÖ 18. yüzyılın son çeyreğinin başında şehrin hakimiyetini kaybettiği anlaşılmaktadır. Bu sonuç, elimizde *karum* Kaniş'te bulunmuş beş adet ticari akitte "Alahzina (yeri bilinmiyor) kralı Zuz(z)u" ve onun "merdiven başı" Ishtar-ibra'nın "notarizasyon"unun yer almasına dayanmaktadır. Bu belgelerin Pithana-Anitta'dan sonraya tarihlenmesi gerekmektedir.[25] Zuz(z)u'nin belki başka şehirlerle birlikte, Kaniş/Neşa'yı da fethederek "büyük kral" unvanına hak kazandığını düşündürmektedir, ancak bu olay hakkında hiç birşey bilinmiyor. Birkaç yıl sonra, MÖ 1700'den az önce, *karum* Ib katı ile Kaniş şehri de yok edilmiş ve bu olay oradaki Asur ticari varlığının sonu olmuştur. Bu tahribattan kimin sorumlu olduğu bilinmemektedir, ancak Orta Anadolu'da büyüyen güç mücadelesi çerçevesinde gerçekleşmiş olduğu düşünülebilir. Bu mücadele sonucunda, birkaç nesil sonra Eski Hitit İmparatorluğu ortaya çıkmıştır.

Rölatif ve Kesin kronoloji

Buradaki tarihler "orta kronoloji"ye göre verilmiştir. Bu, Eski Babil kralı Ammi-şaduqa zamanında, Venüs gezegeni üzerine yapılmış astronomik gözlemlere dayanan üç Mezopotamya kronolojisinden biridir.[26] Bu kronoloji Babil kralı Hammurabi'nin tahta çıkışını MÖ 1792 yılına tarihlemekte ve Eski Asur kronolojisi ile bağlantı sağlamaktadır, çünkü Mari'den öğrendiğimize göre I. Şamşi-Adad, Hammurabi'nin 17. saltanat yılı olan MÖ 1776'da ölmüştü; bu da 33 yıl önce gerçekleşen Assur'un fethini MÖ 1808'e tarihlendirmektedir. Yaptığım seçim orta kronolojinin doğru olduğunu ima etmiyor; yine de, onun tarihlerinin nihai gerçeğe üst kronolojiden daha yakın, ve yeni önerilmiş bulunan alt-ötesi kronolojiden kesinlikle daha doğru olduğuna inanıyorum. Bu son kronolojinin aşağıda değinilen dendrokronolojik tarihlerle uyum sağlaması mümkün olmadığı gibi, AKL'nin sunduğu bütün verileri kapsayacak zaman boşluğu bıraktığı da şüphelidir.[27] Ayrıca da, şüphe götürmeyecek kadar daha iyi bir kronoloji ortaya çıkmadıkça, orta kronolojiye bağlı kalmak daha akıllıca olacaktır; ayrıca bu birçok çağdaş yayında onunla karşılaşan okuyuculara da kolaylık sağlar.

Kesin bir kronolojiye ulaşmak için yapılan yeni çalışmalar az değildir ve birçok yayına, derin tartışmalara ve yeni yaklaşımlara yol açmıştır. Bazıları, AKL, "Mari *Eponim*lik Kroniği", ve yukarda sözü geçen Asur "*Distanzangaben*" gibi historiografik kaynaklardan başlamaktadır. Diğerleri konuya Venüs tabletleri veya ay ve güneş tutulma verileri benzeri astronomik gözlemlerden girmektedirler. Ve bir diğerleri de, Anadolu arkeolojisinde önemli yeri olan radyokarbon analizi, ve dendrokronoloji olarak adlandırılan ağaç halkaları analizi gibi fiziksel verileri ele almaktadır. Veriler ve onların yorumlanması karmaşık bir konu olup, burada çözümlenmesi mümkün değildir ve öyle bir girişim yapılmayacaktır; ayrıca da henüz kesin sonuç alınamamıştır. Venüs verileri çok tartışılmış ve (orta kronolojinin önemli ölçüde aşağı çekilmesi gibi) yeni önerilere de konu olmuş, ancak en iyi uzmanlar bu konuda görüş birliğine varamamıştır; yine de, bazılarının önerdiği gibi, Venüs verileri bir kenara bırakılamaz. Eski ay tutulmaları (MÖ 2000 civarı) alt-ötesi kronoloji taraftarlarınca kanıt olarak öne sürülseler de, sorunludurlar. Çünkü çok daha geç tarihli metinlerde kayda girmiş olup, erken dönemlerde kaydedilmediği kesin olan ayrıntılar içermektedirler.

Umut veren yeni bir veri, "Mari *Eponim*lik Kroniği"nde (orta kronolojide) MÖ 1848'in karşılığı olan126. *eponim*lik yılında sözü edilen güneş tutulmasıdır. Bu olay I. Şamşi-Adad'ın doğumunu izleyen yılda, ve aynı zamanda kral Aminum'un öldüğü yılda meydana geldiği için, özel bir anlam verilmiş olmalıdır. Cécile Michel, Assur'da da görülmüş olması gereken bu güneş tutulmasını tanımlamaya çalışmış ve önce MÖ 1795 tutulmasını önermiş, ancak sonra MÖ 1833'deki tam güneş tutulmasını tercih etmiştir; bu da, "orta kronoloji"nin 13 yıl aşağı çekilmesi ve I. Şamşi-Adad'ın ölümünün MÖ 1763 olarak tarihlenmesi anlamına gelmiştir.[28] Bu tercihin nedeni, Anadolu dendrokronoloji uzmanlarının, bazı

sarayların yapımı hakkında daha önceki veri önerilerinin 22 yıl ileri alınması gerektiği sonucuna varmalarıdır. Şimdi artık Acemhöyük Sarıkaya'nın MÖ 1774 yılında, Kaniş'teki yeni Warshama sarayının MÖ 1832'de ve Eski Saray'ın MÖ 2024 yılında yapılmış olduğunu, tüm tarihlere +4 ve -7 yıl yanılma payı koyarak düşünmektedirler.[29]

Bu yeni tarihler umut vericidir, çünkü Eski Sarayın tahribi, II. katın sonunu işaretlemiş olmalıdır ve tarihi kanıtlar bu olayı MÖ 1837/6'ya tarihlemektedir; birkaç yıl gibi kısa bir süre sonra, bunu Warshama'nın harabeler üstüne yeni bir saray yaptırması izleyecektir ve aynı zamanlarda, *karum* Ib katında, tarihlenmiş ilk kayıtlar görülmeye başlanacaktır. Ancak, içinde Şamşi-Adad'ın mühür baskısını taşıyan bullalar bulunan Acemhöyük sarayının yeni yapım tarihi sorun yaratmaktadır, çünkü sarayın Şamşi-Adad'ın ölümü sıralarında yapılmış olması gerekmektedir. Michel'in güneş tutulması için kabul ettiği yeni tarih Şamşi-Adad'ın ölümünü yaklaşık MÖ 1763'e çekmekte ve bu sorunu ortadan kaldırmaktadır; ancak bu, kesin Venüs verilerine dayalı olan ve 13 yıllık bir kaymayı tolere etmeyen orta kronolojiden vazgeçmek anlamına gelmektedir. Ayrıca da, Michel kronolojisine göre *karum* Kaniş II. katın yaklaşık MÖ 1823/2'de tahrip edilmiş olması gerekir; halbuki bu, Ib döneminin başlangıcına bağlanan Warşama sarayının yeniden yapılmış olabileceği tarihten 10 yıl öncesi demektir. Venüs tarihlemesine inananlar, bu nedenle bu önermeyi kabul edemezler ve genellikle alt veya alt-ötesi tarihlemeyi, yani Warburton 2002 ve 2004'ü tercih etmek durumunda kalırlar; Warburton güneş tutulmalarının kullanımı konusunda eleştirel bir değerlendirme sunmuş, ve orta kronolojinin, Mezopotamya kronolojisini Yeni İmparatorluk dönemi Mısır kronolojisi ile bağdaştırma konusunda yarattığı büyük sorunların altını çizmiştir. Warburton da, MÖ 1847 tutulmasına bir olasılık olarak değinmiştir; şimdi artık Şamşi-Adad'ın bu tutulmadan bir yıl önce doğduğunu bildiğimize gore, ölüm tarihi olarak MÖ 1775 civarı kabul edilebilir (Barjamovic *v.d.* şemasında MÖ 1777 civarı, (Barjamovic-Hertel-Larsen 2011); her iki tarih de orta kronolojinin gereklerine oldukça uymaktadır. Ancak, I. Şamşi-Adad'ın ölümü civarına tarihlenen Acemhöyük sarayı yapımının dendrokronolojik verileri sorun olarak kalmaya devam etmektedir.

Anadolu'da dendrokronolojik tarihlerin 22 (+4/-7) yıl yükseltilmesi "WMD tekniğine, radyokarbon örneklemelerine ve tartışmasız olmayan hesaplara" dayanmaktadır;[30] bu da nihai veriler ve dolayısıyla ortaya çıkacak kesin kronoloji konusunda bazı çekinceler kaldığı anlamına gelmektedir. Buna karşılık, özellikle de Kaniş saraylarının tarihi ve içlerinde ele geçen az sayıdaki tarihlenebilir metinin rölatif tarihleri de düşünülürse (Barjamovic *v.d.*'nin işaret ettiği gibi, bunlar alt kronolojiyi dışlar gibidir, Barjamovic-Hertel-Larsen 2011), dendrokronolojik tarihler genel anlamda oldukça iyi oturmaktadır.

Yazılı ve tarihi kaynaklarda da bazı sorunlar varken, karşılarına hepsi de bilimsel gözlemlere ve analize dayandığı ileri sürülen değişik tarihler çıkınca, tarihçiler mutsuz olur. Kronolojik çalışmalarda belirsizlik ve sorunlara işaret eden son gelişmeler ve devam etmekte olan tartışmalar, bu konuda son karara varmadan once biraz beklemenin yerinde olacağını düşündürmektedir. Bu arada önemli olan, "Eski Asur döneminin kendi içindeki rölatif kronolojisinin" bir bütün olarak artık kesinleşmiş bulunması, ve Kaniş'te çok iyi belgelenmiş olan bu dönemin tarihi ve ticareti hakkında çok daha iyi analiz yapılmasına olanak vermesidir. "Eski Asur Dönemi"nin tarihlerini, bir bütün olarak, on veya yirmi yıl ileri veya geri çekmek hâlâ mümkünse de, hemen hiç dış senkronizasyon olmadığı için, Asur ticareti ve Kaniş krallığı tarihinin yeniden oluşturulmasını pek az etkileyecektir. Ancak MÖ 18. yüzyılda, Ib katı döneminde kayma daha önemlidir, çünkü Kaniş'in ve Orta Anadolu'nun bu dönemdeki tarihi ve kültürünün yeniden oluşturulması Eski Hitit İmparatorluğu'na geçişin önsözünü, Kuzey Mezopotamya içinse, hem Babil ve hem de Kuzey Suriye karşısında, uluslararası ilişkiler yörüngesine giriş sürecinin başlangıcını temsil etmektedir. *karum* Kaniş metinleri arasındaki yeni keşifler umut vericidir[31] ve Kültepe ile Anadolu dendrokronolojisinin sorunlarımızın çözümüne yardımcı olacağı umudumuza (umudumuz *karum* Kaniş evlerinin tahtaları için de geçerlidir) destek vermektedir.

DİPNOTLAR

* Prof. Dr., Emekli filolog.

[1] Ayrıca Çeçen'in bu kitaptaki "Kültepe Tabletlerinde Yerli Tarihleme Usulleri"' adlı makalesine bakınız.

[2] İkisi için de bkz. *OBO* 160/5, 169-172 ve 234-245.

[3] Mamma kralı Anum-hirbe'nin Kaniş kralı Warşama'ya yazdığı çok tanınmış mektupta (*karum* Kaniş Ib dönemi) farklı ama ilginç bir veri bulunmaktadır (Balkan 1957, 8, 29. satır v.d.): "Baban Inar, Harsamna şehrini dokuz yıl boyunca kuşatırken..."

[4] Bu konuda en sistemli çalışmalar için bkz. Balkan 1955 ve Larsen *OACC*, 375-382.

[5] *limum*lar, onların seçimi ve listeleri hakkında, Millard 1994.

[6] Veenhof 2003, Böl. 7.

[7] Veenhof 2003, Böl. 9.

[8] Eidem 1991; *OBO* 160/5, 184-185

[9] Barjamovic *v.d.* (Barjamovic-Hertel-Larsen 2011) yayımlanan çalışmalarında boşlukların arasını dikkatle hesaplamışlar ve (Mari ve Tell Leilan gibi başka kaynaklardan bilinen) *eponim*lerden hangilerinin bu aralara yerleştirilebileceğini önermişlerdir. Bu öneriler Günbattı'nın ilk basımı, KEL G s. 68'den bir miktar sapmaya yol açmışsa da, toplam hemen hemen aynıdır: 143'e karşı 142.

[10] See Dercksen 2004, Böl. 1.

[11] Veenhof, *OBO* 160/5, 128

[12] En iyi erişim için bkz. *RIA* 7 (1981), 101-116.

[13] "Distanzangaben" ile ilgili son çalışmalar için bkz. Janssen 2006. Bu bilgilerin yorumu hakkında çok sayıda problem vardır, fakat erken dönemdekiler (Erişum I – Şamşi-Adad I) genelde güvenilir olarak kabul edilmektedir.

[14] Bkz. Veenhof 2003, Böl. 7.2.

[15] Hükümdarlık döneminin, Asur'u fethetmeden üç yıl önce, Asur'un yakınında bulunan ve babasının ikamet yeri olan Ekallâtum'u aldığı zaman başladığını düşünüyorlar.

[16] Kaniş kralıyla yapılan anlaşmanın (Günbattı 2004, 251-253) son ve kırık satırındaki " Kaniş'in büyük [kralı] [.....] yeminiyle" ifadesinde kralın ismi geçmiş olabilirdi.

[17] Örnekler için bkz. Balkan 1955, 51 v.d., şek.1-11 ve Asur hükümdarı için, Larsen *OACC*, 109-159.

[18] Bkz. *OACC* 129 vd.

[19] Ayrıca, Larsen'in bu ciltteki "Koloni SisteminiYönetimi" konulu makalesine bakınız.

[20] Bkz. Özkan 1993.

[21] Bkz. Veenhof 2010.

[22] Bkz. Neu 1974.

[23] Ayrıca Topçuoğlu'nun bu kitaptaki "Anitta Metni" isimli makalesine bakınız.

[24] Bkz Veenhof 2008, 170, no. 15-18.

[25] Forlanini 1995 ve cf. Kryszat 2008.

[26] Venüs Güneşe Dünyadan daha yakındır ve (Dünyanın dönüşünden daha kısa sürede gerçekleşen) Güneş etrafındaki dönüşü, düzenli olarak değişen görünür ve görünmez (Ay Venüs'ü karanlıkta bırakınca veya Venüs Güneşin ardında kalınca) dönemlerini ortaya çıkarmaktadır. Bu olgu, dünyadan bakan bir gözlemci için döngüsel olarak, 56 veya 64 yılda bir tekrarlanır. Ammi-şaduqa'nın hüküm sürdüğü zamanla ilgili genel bilgilerimizden, bu gözlemleri tarihlendirmek için önümüze üç seçenek çıkmakta ve bunlar yüksek, orta ve alt kronoloji olarak adlandırılmaktadırlar.

[27] Gasche *v.d.* 1998, ve bir düzeltme için bkz. *Akkadica* 108 (1998) 1-5. Eski Asur bakış açısından, bu kronolojiye ilişkin sorunlar ve özellikle de eski Asurluların ay yılı veya güneş yılından hangisini izledikleri konusunda bkz. Veenhof 2000.

[28] Michel 2002.

[29] Bkz. Kuniholm-Kromer 1996, Manning -Kromer 2001 ve Newton-Kuniholm 2004.

[30] Barjamovic-Hertel-Larsen 2011.

[31] Assur'dan Kaniş'e gönderilmiş olup 2001 yılında bulunan ve henüz yayımlanmamış olan bir mektupta, Shamshi-Adad'ın ölümü ve oğlu Işme-Dagan'ın tahta çıkmasına değinilmesi şaşırtıcıdır (bkz. Günbattı 2008, 116-117).

KISALTMALAR

AKL	The Assyrian Kinglist, ed. A.K. Grayson, *RIA* 7 (1981) 101-116.
AoF	*Altorientalische Forschungen* (Berlin)
KEL	Kültepe *Eponym* List.
OACC	Larsen, M.T., *The Old Assyrian City-State and its Colonies* (Mesopotamia 4), Copenhagen, 1976.
OBO 160/5	Veenhof, K.R., "The Old Assyrian Period", *Mesopotamia. The Old Assyrian Period. Annäherungen,* 5, M. Wäfler, (ed.), (Orbis Biblicus et Orientalis 160/5), Teil 1, 13-246, Fribourg-Göttingen, 2008 (geniş bibliyografya ile birlikte).
RIA	*Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäeologie* (Berlin).
Studies Larsen	Dercksen, J.G. (ed.), *Assyria and Beyond. Studies Presented to Mogens Trolle Larsen*, Leiden, 2004.
Studies N. Özgüç	Mellink, M.J. *v.d.* (ed.), *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbours. Studies in Honor of Nimet Özgüç,* Ankara, 1993.
T.T.K.Y.	T.T.K.Y., Ankara.

KAYNAKÇA

Balkan 1955	Balkan, K., *Observations on the Chronological Problems of Karum Kaniš,* T.T.K.Y., VII/28, Ankara 1955.
Balkan 1957	Balkan, K., *Letter of King Anum-Hirbi of Mama to King Warshama of Kanish,* T.T.K.Y., VII/31a, Ankara 1957.
Barjamovic-Hertel-Larsen 2011	Barjamovic, G., Hertel, Th. & Larsen, M.T., *Ups and Downs at Kanesh. Observations on the Chronology, History and Society in the Old Assyrian Period.* Leiden 2011.
Dercksen 2004	Dercksen, J.G., *Old Assyrian Institutions* (MOS Studies 4). Leiden 2004.
Eidem 1999	Eidem, J., An Old Assyrian Treaty from Tell Leilan, *Marchands, diplomates et empereurs. Études sur la civilization mésopotamienne offertes à Paul Garelli*, D. Charpin & F. Joannès (ed.),185/207, Paris 1999.
Forlanini 1995	Forlanini, M., "The Kings of Kaniš". *Atti del II Congresso Internationale di Hittitologia* (Studia Mediterranea 9), O. Carruba *et al.* (ed.), 123-132. Pavia 1995.
Gasche *v.d.*	Gasche, H., *v.d., Dating the Fall of Babylon. A Reappraisal of Second-Millennium Chronology* (Mesopotamian History and Environment, II/IV). Gent-Chicago 1998. Düzeltme için bkz. *Akkadica* 108 (1998) 1-5.
Günbattı 2004	Günbattı, C., "Two Treaty Texts Found at Kültepe", *Studies Larsen,* 249-268.
Günbattı 2008	Günbattı, C., "An Eponym List (KEL G) from Kültepe", *AoF* 35, 103-132.
Janssen 2006	Janssen, "Zu den Berechnungweisen und Resultaten assyrischer Distanzangaben", *Akkadica* 126, 63-72.
Kryszat 2004	Kryszat, G., "Wer schrieb die *Waklum*-Briefe?", *Studies Larsen*, 353-358.
Kryszat 2008	Kryszat, G., "Herrscher, Kult und Kulttraditionen in Anatolien nach den Quellen aus den altassyrischen Handelskolonien, Teil 3/2", *AoF* 35, 195-219.
Kuniholm-Kromer 1996	Kuniholm, P.I. & Kromer, G., "Anatolian Tree Rings and the Absolute Chronology of the Eastern Mediterranean 2220-718 BC", *Nature* 381, 371-373.
Manning-Kromer 2001	Manning, S.W.-Kromer, B., "Anatolian Tree Rings and a New Chronology for the East Mediterranean Bronze-Iron Ages", *Science* 294, 2532-2535.
Millard 1994	Millard, A., *The Eponyms of the Assyrian Empire, 910-612 BC* (State Archives of Assyria, Studies 11), Helsinki 1994.
Neu 1974	Neu, E., *Der Anitta-Text* (Studien zu den Boğazköy-Texten 18), Wiesbaden 1974.
Newton-Kuniholm 2004	Newton, M.W.-Kuniholm, P.I., "A Dendrochronological Framework for the Assyrian Colony Period in Asia Minor", *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* 7, 165-176.
Michel-Rocher 2001	Michel, C.-Rocher, P., "La chronologie du IIe millénaire revue à l'ombre d'une éclipse de soleil", *Jaarbericht Ex Oriente Lux* 35-36, 111-126.
Michel 2002	Michel, C., "Nouvelles données pour la chronologie du IIe millénaire", *NABU* 2002/20.
Tunca 1993	Tunca, Ö., "Cylinder Seal Impressions of Šamši-Adad I and his Officials from Acemhöyük", *Studies N. Özgüç*, 481-484.
Özkan 1993	Özkan, S., "The Seal Impressions of two Old Assyrian Kings", *Studies N. Özgüç,* 500-501.
Veenhof 2000	Veenhof, K.R. "Old Assyrian Chronology", *Akkadica* 119-120, 137-150.
Veenhof 2003	Veenhof, K.R., *The Old Assyrian List of Year Eponyms from Karum Kanesh and its Chronological Implications* (T.T.K.Y., VI/64). Ankara. With *NABU* 2007/49.
Veenhof 2010	Veenhof, K.R., *The Archive of Kuliya, son of Ali-abum (Kt. 92/k 188-263),* (Kültepe Tabletleri V, T.T.K.Y.,) Ankara 2010.
Warburton 2002	Warburton, D.A., "Eclipses, Venus-cycles & Chronology", *Akkadica* 123, 108-114.
Warburton 2004	Warburton, D.A., "Shamshi-Adad and the Eclipses", *Studies Larsen*, 583-598.

Fikri Kulakoğlu*

KÜLTEPE KANIŞ-KARUMU: ANADOLU'NUN EN ESKİ ULUSLARARASI TİCARET MERKEZİ

Kültepe, Orta Anadolu Platosu'nun en yüksek dağı olan Erciyes Dağı'nın eteğindeki ovanın ortasında, günümüz Kayseri'sinin sadece 20 km kuzeydoğusunda yer alır. Kültepe'nin inşa edildiği ova, Kayseri Ovası'nın kuzeyinde Karasu'ya karışıp Kızılırmak'a dökülen Sarımsaklı Deresi'nin alüvyal birikintileriyle zenginleşmiştir (res. 1).

Kültepe, Anadolu'nun hem en büyük, hem de en çok hasar görmüş merkezlerindendir. Bilimsel kazı yöntem ve tekniklerinden habersiz araştırmacılar, Kültepe'de sadece tablet ve eski eserler bulmak için kazılar yapmışlardır.[1] Bu kazıların yanında, köylüler höyüğün en alt katmanlarına kadar kazıp, tarlalarında gübre olarak kullanmak üzere toprak çıkarmıştır.[2]

Bilimsel kazılar Türk Tarih Kurumu himayesinde 1948'de başlamış; Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nden rahmetli Prof. Dr. Tahsin Özgüç ile eşi ve meslektaşı Prof. Dr. Nimet Özgüç başkanlığında 2005 yılına kadar devam etmiştir.[3] Kazılar o tarihten sonra Prof. Dr. Kutlu Emre ve yazar tarafından sürdürülmektedir.

Kültepe iki bölümden oluşur. Hemen hemen bir daire biçimindeki höyüğün çapı yaklaşık 550 m, yüksekliği ise 20 m'dir. Höyüğü, kuzey, doğu ve güneyden bir hilal biçiminde Aşağı Şehir çevirir.

res. 1. Kültepe ve Kayseri ovası

res. 2. Eski Tunç Çağı anıtsal yapıları

Höyük: Kaniş

Höyükte 1955-2010 yılları arasında yapılan kazılarda Eski Tunç Çağı'nın erken dönemlerine inilmiş ve aşağıda (tablo 1) özetlenmiş olan toplam 18 kültür katı tespit edilmiştir.

Anadolu Platosu ve Kuzey Mezopotamya ile Kuzey Suriye arasında 2. Eski Tunç Çağı ile başlayan yakın ilişkiler, kazılarda keşfedilen ithal çömlekler, silindir mühürler ve metal objelerle belgelenir. Kültepe'de bulunan yabancı mücevherler, III. Ur Kral mezarlarında bulunan örneklere benzer.[4] Eski Tunç Çağı'nın sonunda, 11-13. katlarda, güneyindeki komşularıyla olan yakın ilişkiler sonucunda zenginleşen Kültepe'nin anıtsal binalarla donatıldığı görülür (res. 2).

Kaneş		Belirgin Özellikler	Karum
1	Roma	Kent surları.	
2			
3	Hellenistik	Kent suru.	
4	Demir Çağı	Kabartmalı Geç Hitit ortostatları.	
5			
6	Kaniş Krallığı: Asur Ticaret Kolonilerinin başkenti	Kaniş kenti ve karum kısa sure sonra yeniden kurulup Babil Kralı Samsuiluna dönemine kadar yaşamıştır.	Ia
7		Kaniş'teki anıtsal yapılar (Warşama Sarayı, tapınaklar ve resmi depo binası).	Ib
		Ara	
8		Asur tacirlerinin gelişi ve Anadolu'da ticatet sistemini kurması. Karumda yoğun yapılaşma. Kaniş'te Aşağı Eski Saray ve Güney Teras Sarayı.	II
9		El yapımı tek renkli ve çok renkli seramik ile birlikte ilk kez	III
10		çark yapımı Hitit seramiğinin ortaya çıkışı	IV
11	Eski Tunç Çağı III	Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Batı Anadolu ile yakın ilişkiler;	
12		anıtsal yapıların ortaya çıkışı	
13			
14	Eski Tunç Çağı II	Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Kilikya ile yakın ilişkiler;	
15		Yukarı Fırat'dan ithal edilmiş çömlekler.	
16			
17			
18	Eski Tunç Çağı I		

Tablo 1. Kültepe stratigrafisi ve yapı katlarının belirgin özellikleri.

Kültepe'de bu katlarda açığa çıkartılan tapınak ve mezarlarda, Eski Tunç Çağı'na özgü su mermerinden idoller ile tanrı ve tanrıça heykelcikleri bulunmuştur. Kültepe'deki plastik sanatın bu çağdaki yerel karakteristik örneklerini, disk biçimli uzun boyunlu su mermerinden idoller (res. 4) ve tahtta oturan çıplak tanrıça heykelleri temsil eder.

Yazının kullanıldığı oldukça gelişmiş güneyli toplumlarla bağlantı kurulmuş olmasına rağmen, bu dönemde Anadolu henüz bir yazı tipi geliştirmemiş veya kullanmamıştı. Bu döneme ait en eski bilgi MÖ 24-23. yüzyıllarda yaşamış olan Akkad Kralı Sargon ve torunu Naram-Sin'in kahramanlıklarını anlatan efsanevi "*Savaş Kralı/Şartamhari*" metinleridir. "*Savaş Kralı*", tacirlerin şikayetleri sonucunda, Purushattum şehrine savaş açmış, sonraki yıllarda ise torunu Naram-sin, aralarında Hatti Kralı Pampa ile Kaniş Kralı'nın da olduğu ve 17 kralın oluşturduğu koalisyonu yenmiştir. Bu belgelerde "Zipani", Kaniş'in kralı olarak zikredilir.

Kültepe'de, karumun II. yapı katında Asurlu bir tacirin arşivinde, Akkad kralı Sargon'dan 400 yıl sonraya tarihlenen, eski Asur lehçesinde

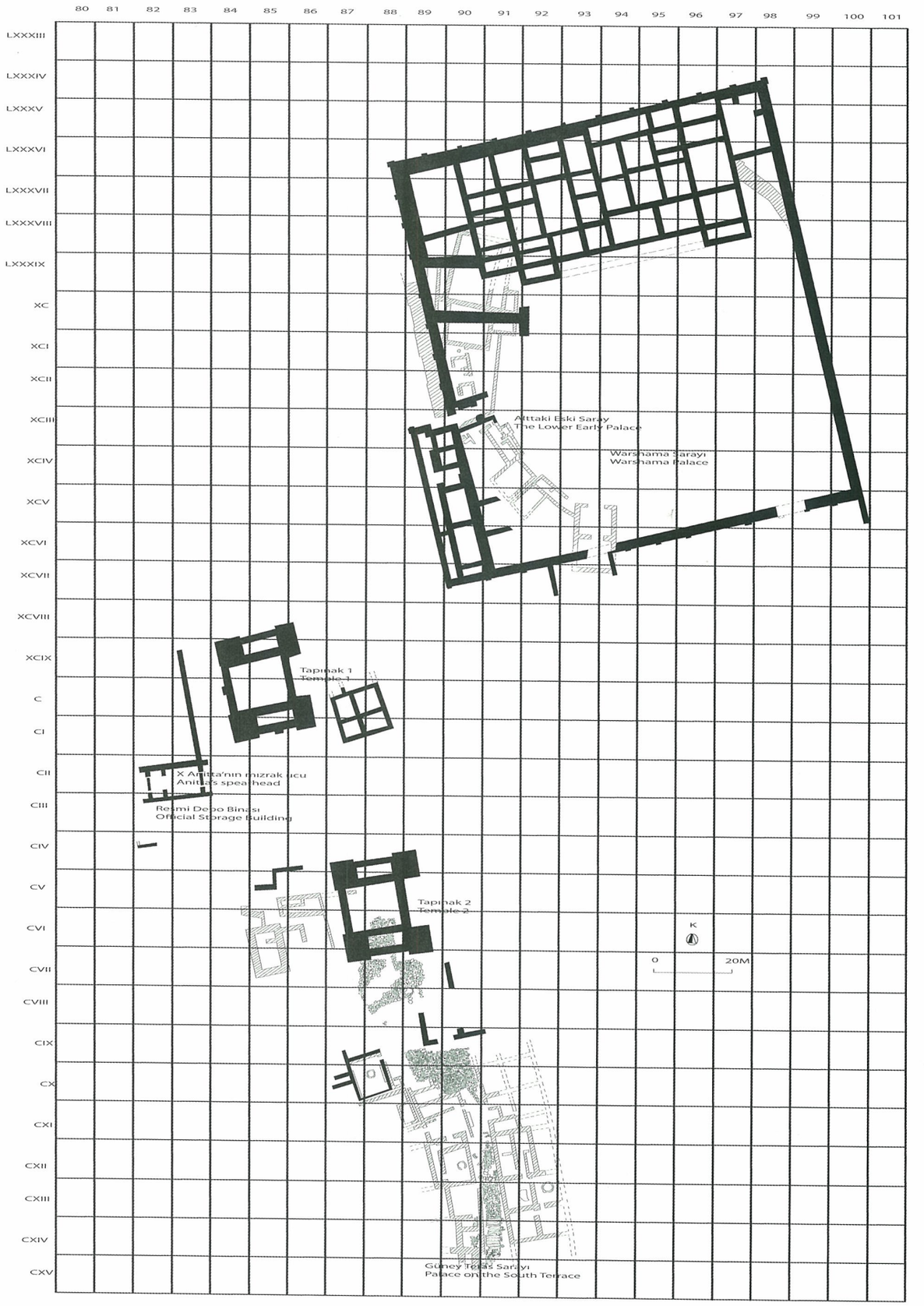

res. 3. Kaniş Asur Ticaret Kolonileri Çağı yapıları

yazılmış, Sargon'la ilgili bir tablet bulunmuştur (kat. 409). Kaneş'te yaşayan Asurlu tüccar belli ki efsanevi kralın anısına yazılmış olan kahramanlık hikayesini içeren bu önemli metni evinde saklamıştır.[5]

Kaniş Krallığı

Kültepe'de III. Eski Tunç Çağı, Mezopotamya ve Kuzey Suriye ile yakın ilişkilerin kurulduğu Asur Kolonisi döneminden hemen öncedir. Asur Kolonisi döneminde Kültepe, Kaniş Krallığı'nın merkezidir. Höyükte ortaya çıkan 10 ve 6 arasındaki yapı katmanları ve Aşağı Şehir'deki II-Ia-b katmanları bu dönemi temsil eder. Kaneş'in 7 ve 8. katmanlarında üç ayrı saray gün yüzüne çıkarılmıştır. Her bir sarayın değişik planları vardır (res. 3) .

Kaniş'te ilk saraylar

Kaniş'teki Koloni Çağı'nın başlangıcına tarihlenen 8. katta iki saray vardır; bunlardan birincisi höyüğün güney terasında yer alır (res. 3). Kaniş'te, Asur Ticaret Kolonisi dönemine ait en eski idari bina "Güney Terasındaki Saray"dır. Saray, taş döşeli geniş bir avluya açılan, bir kısmı kalas, bir kısmı ise yassı taşlarla döşeli uzun bir koridordan ve koridorun iki yanında sıralanmış odalardan oluşmaktadır. Sarayın zemin katında hizmet odaları, depolar ve oturma odaları ortaya çıkarılmıştır.

Kaniş höyüğünde 8. katın ikinci idari binası "Alttaki Eski Saray"dır (res. 3). Üzerine daha sonra inşa edilen "Warşama Sarayı"nın duvarları ve surlarının altında, tepenin ortasında inşa edilmiştir. En az üç binadan oluşan kompleksin girişi muhtemelen güney cephesindendir.

res. 4. Eski Tunç Çağı idolü

Warşama Sarayı

Koloni Çağı'nın geç evresine tarihlenen 7. katta keşfedilmiş olan anıtsal yapı, bugünkü Kahramanmaraş civarında olan Mama ülkesinin Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya yazdığı mektubun burada bulunmasından dolayı "Warşama Sarayı" olarak bilinir (res. 5). Sarayı da çevreleyen iç sur 120 x110 m ölçülerinde, temelin kalınlığı 2.5-4 m arasındadır. Her cephede 7 m aralıklarla payandalar bulunur. Sarayın, "Aşağı Eski Saray"ın kalıntılarının üzerine, belli bir plana göre inşa edilmiş olduğu görülür. Binanın en önemli özelliği, türünün Anadolu'daki ilk örneği olan mimari planıdır (res. 5). Sistem, merkezdeki avlu etrafına yerleştirilmiş odalardan oluşur. Saraylar, aynı zamanda ticari vergi prosedürünün işleme konduğu ve yabancı tüccarların mallarını getirip güvenle depoladıkları büyük ekonomik merkezlerdir.

Kalın kerpiç duvarlar, çok sayıdaki ahşap direk ve merdiven boşluğu, sarayın iki katlı olduğunu gösterir. Şimdiye kadar yapılan kazılarda, bilimsel olmayan kazılar ve eski çağlarda yapılmış tahribatlar nedeniyle, kuzey kısmında ancak 42 oda ortaya çıkarılabilmiştir. Sarayın ana girişi batı cephesindedir. Giriş, karşılıklı iki taş kule ve iki oda ile kontrol edilmektedir. Giriş planı, Alişar'da bulunanlara benzer ve Boğazköy'ün ana kapılarının bir prototipidir. Girişin güneyindeki duvarların altında, yine Anadolu'daki ilk örnek olan, iki metreden yüksek bir potern vardır. Mama Kralı Anum-Hirbi tarafından Kaniş Kralı Warşama'ya yazılan mektup, girişin kuzey duvarının altındaki yıkıntılarda bulunmuştur (kat. 408).[6]

res. 5. Warşama Sarayı

res. 6. Kaniş karumu

Anitta'nın inşa ettirdiği tapınaklar

Sarayların haricinde, höyüğün üzerinde yer alan ve tamamen gün ışığına çıkarılmış planlarıyla 40 m aralıkla inşa edilmiş iki büyük bina dikkat çeker (res. 3). Her ikisi de yaklaşık 27 x 22 m boyutlarındadır ve dört yanında büyük, kule şeklinde çıkıntılar bulunmaktadır. Kuzey ve güney cephelerinde, iç ve dış duvarların arasında her biri 3 x 10 m boyutlarında küçük, dikdörtgen birer oda vardır.

İlk Hitit kralı olarak kabul edilen Anitta'nın "Anitta Metni"nde, Neşa'da tapınaklar yaptırdığı zikredilmektedir.[7] Tepede, Koloni Çağı'nın geç safhası olan Ib katında açığa çıkartılmış birbirine benzer plandaki bu yapıların, söz konusu tapınaklardan ikisi olması kuvvetle muhtemeldir.[8]

Resmi depo binası ve Anitta'nın mızrak ucu

Anitta yazılı mızrak ucu (kat. 1) bu tapınaklarla aynı dönemde inşa edilmiş olan dikdörtgen binanın büyük odasının tabanında bulunmuştur (res. 3). 7.5 m genişlikte, 18 m uzunluktaki bu yapının planı bir megaronu andırmaktadır. Odalarından biri, 2 ton ağırlığında işlenmemiş obsidyen için depo olarak kullanılmıştır.

5. ve 4. yapı katları Geç Hitit dönemini temsil eder. Bu dönemde Kültepe, Büyük Tabal Ülkesi'nin hakimiyeti altındaki krallıklardan birinin merkeziydi. Kültepe de, bölgedeki diğer Geç Hitit beylikleri gibi, MÖ 8. yüzyılın sonlarına doğru Asurlular tarafından tahrip edilmişti.

Höyükteki son iki dönem; bir yapı katı (3) tarafından temsil edilen Hellenistik dönem ve iki yapı katının (2-1) temsil edildiği Roma dönemidir. Hellenistik ve Roma dönemlerinde inşa edilen kent surları, Asur Ticaret Kolonisi Dönemi yapılarının hemen üzerinde yer alır. Höyük, Geç Roma Dönemi'nde terk edilmiştir.[9]

Aşağı Şehir ve Kaniş karumu

Aşağı Şehir (res. 6) ya da Kaniş karumu, Kültepe Höyüğü'nün etrafını saran ve sadece 250 yıl süresince yaşam sürdüğünü bildiğimiz kısmıdır.[10] Bugüne kadar elde edilmiş verilere göre, Aşağı Şehir'in çapı yaklaşık 2 km'dir ve höyüğü çevreler.

Aşağı Şehir'de yakın zamana kadar devam eden kazılar, aşağıda (tablo 1) gösterilen dört yapı katını ortaya çıkarmıştır. İlk yerleşim IV. kattır; el yapımı tek renkli ve çok renkli seramiklerle birlikte çark işi Hitit seramiğinin ilk örneklerini içerir. Daha sonra gelen III. Katta bulunan çark işi seramiğin sayısı artmıştır. IV. ve III. kat yerleşimlerinde yazılı belge bulunamamıştır.[11] Bu katlarda bulunan seramik repertuvarının çoğu, Alişar Höyüğü'nde ortaya çıkarılan seramik repertuvarına göre Alişar III olarak adlandırılan çanak-çömlek türüyle ortak özellikler taşır. Krem

res. 7. Karum yerleşim planından bir detay

res. 8. Alişar III kabı, detay

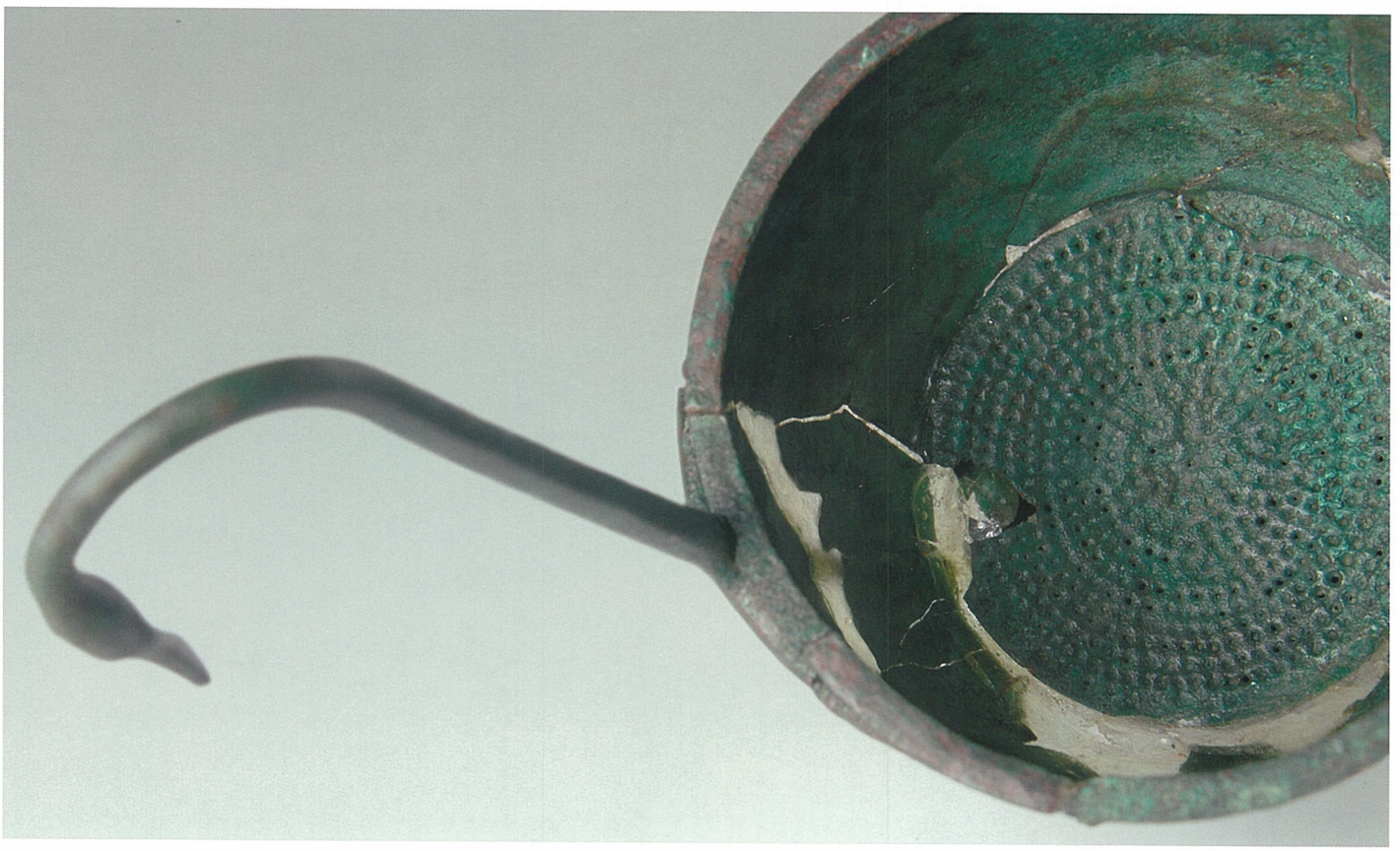

res. 9. Süzgeçli tunç kepçe (kat. 311)

rengi astarlı ve siyah veya kırmızı boyalı Alişar III seramiği, Kültepe'yi de içine alan Kayseri bölgesine özgüdür; IV. ve III. katlarda görülmekle birlikte, azalarak da olsa II. katta da kullanılmaya devam etmiştir (res. 8).

Bu en eski yapı katları, Asurlu tüccarların ticaret için geldiği ve yerleştiği II. katın altındadır. Karum'da bulunan tabletlerde rastlanan ilk *limu* ismine göre ticaretin başlangıcı MÖ 1927'ye tarihlenebilir.[12] Yaklaşık 100 yıl kadar süren bu erken Koloni Çağ yerleşimi, MÖ 1836 civarında, Asur Kralı Naram-Sin döneminde büyük bir yangınla tahrip olmuş, birkaç yıl sonra ise yeniden yerleşim olduğu görülmüştür. Kazı ekibi tarafından kat Ib olarak adlandırılan yeni yerleşim, yüz yıldan fazla ayakta kalmış ve MÖ 1719 dolaylarında sona ermiştir.[13] Aşağı Şehir'deki son yerleşim katı olan Ia döneminde Kaniş çöküştedir ve bir kuşak kadar kısa bir zaman sonra Kültepe tamamen terk edilir.

Anadolu'daki ilk yazılı belgeler

Kültepe'deki kazılarda bugüne kadar yaklaşık 23,500 tablet gün ışığına çıkarılmıştır. Bunlardan 23,000'ü II. katta, sadece 500'ü ise Ib katında bulunmuştur. Buluntuların çok büyük bir kısmı karum bölgesindeki kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Kültepe'de bulunan tabletler, özellikle Anadolu tarihinin başlangıcını temsil ettikleri için önemlidir. Anadolu insanı okumayı ve yazmayı ilk kez burada, Kültepe'de öğrenmiştir. Mezopotomya ve Kuzey Suriye ile ilişkiler sonucunda Orta Anadolu insanı bir devlet kurma ve yönetme becerisini doruğa çıkarmıştır.

Mimari

Yazılı belgeler bize, karumun kent surları ardında korunaklı bir şehir olduğu hakkında bilgi vermektedir. *Karum* II. kat şehri, meydanlar ve sokaklarla ayrılan mahallelerden oluşmaktadır. Arabaların rahatça geçebileceği genişlikteki ana caddeler ve kaldırımlar genellikle taş döşeliydi ve caddelerde atıksu için drenaj kanalları bulunmaktaydı.

Mahalleler birbirine çok yakın inşa edilmiş yan yana ve sırt sırta binalardan oluşmaktaydı. Asurlu tüccarlar yerli halkla birlikte bu mahallelerde otururdu. Evlerde kullanılan malzeme ve yapı tekniği geleneksel Anadolu tarzındadır.

Bazı tüccar evleri içindekilerle birlikte tamamen gün ışığına çıkarılmıştır. Binalardaki arşiv odalarında bulunan tabletler ahşap raflarda, çömleklerde veya ahşap sandıklarda saklanmış ya da hasırlara sarılarak istiflenmişti.

Ölü gömme gelenekleri

Karum'da tüm yapı katlarında, ölüler evlerin zeminine, ya taş sanduka mezarlara veya küplere ya da doğrudan toprağa gömülmüştür. Silahları veya kişisel ziynet eşyalarıyla, öbür dünyadaki ihtiyaçları için seramik çanak-çömlekle ya da metal kaplarla uğurlanmış olan ölüler, ölümden sonraki hayatta iş yapabilsinler diye sermayeleri ile birlikte gömülmüşlerdir.

Metal ve kumaş üretimi

Metal, bu uluslararası ticaret merkezinde birinci derecede önemliydi; yerleşimin pek çok yerinde maden atölyeleri bulunmaktaydı.[14] Atölyelerin mimari yapısı, evlerinkinden çok da farklı değildir. Ancak ne tür atölyeler oldukları, içeride bulunan taş kalıplar, eritme kapları, üfleme çubukları ve körüklerle ayırt edilebilmektedir. Burada bulunan bakır, tunç, gümüş, altın, elektrum ve kurşun kaplar, silahlar, kemer tokaları, makaralar, çalparalar, iğneler, insan ve hayvan biçimli figürinler ve çeşitli işlerde kullanılan halkalar önemli bir koleksiyon oluşturur. Çivi yazılı belgeler, bir tüccarın ev eşyasının dökümünün bir kısmı olarak, toplamda neredeyse 100 kg gelen, çoğunluğu kaplardan oluşan metal objelerden bahseder. Kaplara döküm ve dövme teknikleriyle şekil verilmiş, kulp ve diğer ayrıntılar ise perçinleme ve lehimleme yoluyla birleştirilmiştir (res. 9).

Mezarlara ölü hediyesi olarak bırakılan eşyalar arasında silahlar önemli bir grubu oluşturur. Bu silahları şekillendirmek için kullanılan kalıplar II. ve Ib katlarındaki atölyelerde bulunmuştur. Anadolu'da sık rastlanmayan çoğu silah, Kuzey Suriye ya da Mezopotamya'dan ithal edilmiş, ya da ithal parçalar örnek alınarak yerel üretimleri yapılmıştır.[15]

Evlerde bulunan bol miktardaki tezgah ağırlığı ve ağırşaklardan hareketle, Kaniş kadınlarının muhtemelen Assur'da yaptıkları gibi eşleri için kumaş dokuduğu söylenebilir.

Kaniş seramiği

Kaniş, eski Yakın Doğu'nun en önemli seramik üretim merkezlerindendi.[16] Bu dönemde Anadolu seramiği, form ve bezeme repertuvarı zenginliği ve çeşitliliği bakımından doruk noktasındaydı.

Yerel seramikler dışında ithal seramik örnekler de vardır. Bu seramiklerin kökeni genelde Kuzey Suriye'dir ve bunlar Ib'de daha da çeşitlenir. Kültepe'de yazılı belgeler yardımıyla tarihlenen katlarda bulunduklarından, getirildikleri merkezlerin tesbiti mümkün olabilmektedir.[17]

Üretimde kullanılan çömlekçi çarkı, biçim ve tekniğiyle Asur Koloni Çağı seramiğinin karakteristik özelliklerini taşır (kat. 3). Seramiklerin büyük bir çoğunluğu MÖ 3. binyılın son çeyreğinin başından itibaren Anadolu'da kullanılan metal kapların formlarını taklit eder. Pek çok seramik formu karşımıza ilk defa II. katta çıkar. Bu katta görülen seramiklerden bazıları ömürlerini bu erken tabakada tamamlarken,

res. 10. Boğa kabartmalı vazo (kat. 131)

res. 11. Tekne biçimli kutsal kap (kat.224)

diğerleri ise yeni biçimlerin ortaya çıktığı Ib katına kadar yaşamlarını sürdürür.[18] Bir kısmı ise Koloni Çağı'ndan daha sonraki Eski Hitit Krallık Çağı'na kadar kullanılmaya devam etmiştir.

Evler, günlük ihtiyaçlar için kullanılmış çok sayıda ve çeşitli seramik tipleri barındırmaktadır. Bazı evlerde bulunan seramik eşya miktarı bir ailenin normalde ihtiyaç duyacağından çok daha fazladır. Çömleklerin hiç kullanılmamış olmaları, bunların satılmak üzere bulundurulduğunu gösterir. Daha büyük boydaki çömlekler ve büyük tahıl küpleri ise depolarda düzgünce istiflenmiştir.

Bazı kaplar gündelik kullanıma uygun değildir; bunlar dini törenlerde kullanılmıştır. Kaniş'e özgü olan bu kapların Yakın Doğu'da

örneklerine rastlanmamıştır (res. 12). Çömleklerin büyük kısmı hayvan tasvirleriyle bezenmiştir. Pek çok kabın kulpları ve ağızları çoğunlukla boğa ya da koç kafası gibi hayvan formlarıyla biçimlendirilmiştir.[19] Bu teknik daha sonraki Eski Hitit Krallık Çağın'da da kullanılmıştır. Eski Hitit Krallığı dönemine ait pişmiş toprak kült eşyalarının kökeni de Kültepe'ye bağlanmaktadır.

Kutsal içki kupaları ve figürinler

Hayvan biçimli kaplar, Hitit metinlerine göre dini törenlerde kullanılan ve *BIBRU* olarak anılan kapların ilk örnekleridir. Bunlar, aslan, antilop, boğa, manda, tavşan, köpek, yaban domuzu, salyangoz ve kartal ya da keklik gibi çeşitli kuş türleri biçimindedir.

Ayakta duran ya da bacaklarını kıvırmış yatan hayvan figürleri ile hayvan kafası biçimindeki kaplar iki farklı grubu oluşturur. Bir ucunda koç ya da manda başı şeklinde akıtacağı olan tekne biçimli kaplar, Sümer edebiyatında izleri bulunan ve bir festival sırasında tanrının gezdirildiği dini bir nehir yolculuğunu temsil etmektedir. Kaniş gibi uluslararası bir merkezde, Sümer-Akad geleneğindeki ayinleri canlandırmak büyük bir önem taşımaktadır (res. 11).

Bir diğer grup kült kabı ise çizme şeklindedir. Çoğunlukla geometrik şekillerle bezenmiş olan bu kaplar Kültepe'ye özgüdürler. İnsan biçimli ve insan kafası biçimindeki kaplar da, gündelik kullanım için yapılmamış olmalıdır. Kurşun figürinlerde görüldüğü gibi, yerel tanrı ve tanrıça tasvirleri dini törenlerde kullanılmaktaydı. Baş Tanrıça'yı ya da tanrısal ailesini mitolojik yaratıklarla birlikte betimleyen kurşun figürinler ve onların taş kalıpları Kültepe'de çıkarılan en önemli tasvirli sanat eserlerindendir.[20] Dini törenlerde kullanılan bu küçük heykelciklerin Yakın Doğu'da yaygın olarak bulunduğu bilinmektedir. Tanrı ve tanrıçaların iri bir burun, yuvarlak bir yüz, büyük kulaklar ve

res. 12. Dört emzikli ibrik

mütebessüm bir yüz ifadesiyle betimlendiği kurşun figürinler, farklı bir fiziksel özellik göstermeye başlamıştır. Bu fizyonomik betimleme üslubu Hitit İmparatorluğu Döneminin sonuna kadar devam etmiştir (res. 13).

Ib katında bulunan tanrı ve tanrıça heykelcikleri çok farklı malzemelerden yapılmıştır. Kazılarda Baş Tanrıça'nın çıplak ve ellerinde göğüslerini uzatırken betimlenmiş heykelciklerinin fildişi, fayans ve bronzdan yapılmış örnekleri ele geçmiştir.[21]

Mühürler

Kültepe'den çıkarılan en önemli arkeolojik bulgular, Mezopotamya ve Suriye'den Anadolu'ya ithal edilen silindir mühürler ve mühür baskılarıdır.[22] II. katta zarflar ve kapların ağızları, paket ve kapılar silindir mühürlerle damgalanmıştır. Ib'de ise silindir mühürlerin yanı sıra damga mühürler de kullanılmıştır.[23] Ib döneminde ise, II. katın aksine, tabletler de mühürlenmiştir.

Genellikle korunması gereken taşınabilir ya da taşınmaz eşya, sevkiyatı yapılan şahsi eşya ya da ticari malların üzerlerinde, yazılar yazılmış ve damga basılmış kil topaklar bulunmaktadır.

Kültepe nüfusunun kozmopolit yapısı, çeşitli mühürcülük üsluplarının gelişmesine yol açmıştır.[24] Bunlar arasındaki "Yerel Anadolu" grubu önemlidir. Bu üslup, II. katta yeni bir tarzdır ve Kültepe'ye özgü homojen ve oldukça detaylı sahnelerle kendini belli eder. Tasvirler, törenleri, av ve savaş sahnelerini ve kutsal hayvanları üzerinde ayakta duran tanrı alaylarını gösterir. Tüm boşluklar çeşitli motif ve sembollerle doldurulmuştur. Yerli, Anadolu tarzı Kültepe'de doruğa ulaşmış ve takip eden Hitit mühürcülük sanatının kaynağını oluşturmuştur.

Ib katındaki mühürlerin Anadolu üslubundaki ilk grubu, önceki II. kat üslubuna sadık kalmıştır. Ancak ikinci bir grup, daha sonraki Hitit Çağı'nda yaygınlaşan damga mühürlerin ilk örneklerini andırır. Damga mühürlerde tapınma sahneleri, tanrılar, karışık yaratıklar, çift başlı kartallar, çeşitli hayvanlar, yıldız gibi değişik motifler yer alır.[25]

Karumun sonu

Henüz hiçbir yazılı kanıt bulunamamasına ve mimari kalıntıların yetersizliğine karşın, Ia katı buluntuları, Hitit kültürünün doğuşuna işaret eder. Özellikle bu katın mezarlarından toplanan veriler, bu kattaki yerleşimin sona ermesiyle Eski Hitit Krallığı Dönemi'nin başlangıcı arasında oldukça kısa bir zaman aralığının olduğunu gösterir. Ia yerleşiminin sona ermesinden sonra, karum alanında uzun bir süre yerleşim olmamıştır. Kültepe'de, Hitit İmparatorluk Dönemi'ne ait kültür kalıntısı keşfedilmemiştir.

Kazılarda bulunan sikkeler, Geç Roma Dönemi'nde Aşağı Şehir'in bir kısmının çiftçi toplulukları tarafından kullanıldığına, bir kısmının ise nekropol görevi gördüğüne işaret eder. Buluntular arasındaki Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait sikkeler ve seramikler, Kaniş şehrinin bir parçası olan topraklarda, o dönemlerde yerleşim olduğuna dair kanıtlar sunar. Kayseri'nin resmi kayıtlarına göre bölgeye 17. yüzyıldan itibaren verilen "Karye-i Kınış" adı da, bölgenin antik adı olan Kaniş'in kullanılmaya devam edildiğini göstermektedir.

DİPNOTLAR

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Kültepe Kaniş Kazıları Başkanı.
[1] Özgüç, T., 1999.
[2] Ayrıca bkz bu kitapta Emre'nin "Kaniş'in Keşifinin Hikayesi" başlıklı makalesi.
[3] Özgüç, T., 1950; Özgüç, T., 1999; Özgüç, T., 2003; Özgüç, N.-Özgüç, T., 1953
[4] Özgüç, T., 1986b; Özgüç, T., 1999.
[5] Günbattı 1997.
[6] Balkan 1957.
[7] Ayrıca yine bu kitapta bkz. Topçuoğlu'nun "Anitta Metni" başlıklı makalesi.
[8] Hoffner 1997, 183.
[9] Özgüç, T., 1999.
[10] Bu kitapta Veenhof'un "Eski Asur Kronolojisi ve Eski Kaneş" başlıklı makalesi.
[11] Emre 1989.
[12] Günbattı 2008.
[13] Veenhof 2003; Günbattı 2008.
[14] Ayrıca bkz bu kitapta Dercksen'in "Cevherden Objeye: Kaniş'te Madenler" başlıklı makalesi.
[15] Özgüç, T., 1986a ve ayrıca bkz bu kitapta Yıldırım'ın "Kültepe Madeni Silahları" başlıklı makalesi.
[16] Emre 1963; Emre 1989.
[17] Emre 1994; Emre 1995; Emre 1999, ayrıca bkz. Kontani'nin "Kültepe'de Suriye Şişesi Biçimli İthal Kaplar Üzerine Bir Gözlem" başlıklı makalesi.
[18] Emre 1963.
[19] Kulakoğlu 1999.
[20] Emre 1971.
[21] Bkz. Emre'nin bu kitaptaki "Hitit Sanatında Kültepe" başlıklı makalesi.
[22] Özgüç, N., 1965; Özgüç, N. 1968.
[23] Özgüç, N., 2001; Özgüç, N. 2006.
[24] Ayrıca bkz bu kitapta Özkan'ın "Eski Yakındoğu'da ve Kültepe'de Mühür Sanatı" başlıklı makalesi.
[25] Özgüç, T., 2003.

KAYNAKÇA

Balkan 1957 — Balkan, K, *Letter of King Anum-Hirbi of Mama to King Warshama of Kanish,* T.T.K.Y., VII/31a, Ankara 1957.

Emre 1963 — Emre, K., "The Pottery of the Assyrian Colony Period according to the building levels of the Kanish Karum", *Anadolu/Anatolia* 7: 87-99.

Emre 1971 — Emre, K., *Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları/Anatolian Lead Figurines and Their Stone Moulds*, T.T.K.Y., VI-14, Ankara 1971.

Emre 1989 — Emre, K., "Pottery of levels III und IV at the Karum of Kanesh", *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Ankara 1989, 111-128.

Emre 1994 — Emre, K.," A type of Syrian pottery from Kültepe/Kanish", *Festschrift für Barthel Hrouda*, Wiesbaden 1994, 91-96.

Emre 1995 — Emre, K., "Pilgrim-flask from level I of the Karum of Kanish", *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan,* 6: 175-200.

Emre 1999 — Emre, K., "Syrian bottles from the Karum of Kanish", *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan,* 11: 39-50.

Günbattı 1997 — Günbattı, C., "Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet", *Archivum Anatolicum* III: 131-155.

Günbattı 2008 — Günbattı, C., "An Eponym List (KEL G) from Kültepe". *Altorientalische Forschungen* 35, 2008/1: 103-132.

Hoffner 1997 — Hoffner, Harry A. Jr.. "Proclamation of Anitta of Kuššar", *The Context of Scripture.* vol I, William W. Hallo and K. Lawson Younger (eds.), Leiden 1997, 182-184.

Kulakoğlu 1999 — Kulakoğlu, F., "Some Animal Representations on Kültepe Pottery of the Assyrian Trading Colony Period", *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center at Japan XI*: 149-165.

Kulakoğlu 2008 — Kulakoğlu, F., "A Hittite God from Kültepe", *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli,* Leiden 2008, 13-19.

Özgüç, N., 1965 — Özgüç, N., *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu/The Anatolian Group of Cylinder Seal Impressions from Kültepe*, T.T.K.Y,. V-22, Ankara 1965.

Özgüç, N., 1968 — Özgüç, N., *Kaniš Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları/Seal and Seal Impressions of Level Ib from Karum Kaniš,* T.T.K.Y,. V-25, Ankara 1968.

Özgüç, N., 2001 — Özgüç, N., . *Kültepe Kaniš Mühürlü ve Yazıtlı Kil Bullalar/Sealed and Inscribed Clay Bullae,* T.T.K.Y,. V-48, Ankara 2001.

Özgüç, N., 2006 — Özgüç, N., *Kültepe-Kaniš/Neša, Yerli Peruwa ve Ašur-imitti'nin oğlu Assur'lu Tüccar Uşur-ša-Ištar'ın Arşivlerine ait Kil Zarfların Mühür Baskıları/Seal Impressions on the Clay Envelopes from the Archives of the Native Peruwa and Uşur-ša-Ištar son of Ašur-imitti the Assyrian.* T.T.K.Y,. V-50, Ankara 2006.

Özgüç, N.-Özgüç, T., 1953 — Özgüç, N.-Özgüç, T., *Kültepe Kazısı 1949/Ausgrabungen in Kültepe 1949,* T.T.K.Y,. V-12, Ankara 1953.

Özgüç, T., 1950 — Özgüç, T., *Kültepe Kazısı 1948/Ausgrabungen in Kültepe 1948,* T.T.K.Y,. V-10. Ankara 1950.

Özgüç, T., 1986a — Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş II. Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar/New Researches at the Trading Center of the Ancient Near East,* T.T.K.Y., V. 41. Ankara 1986.

Özgüç, T., 1986b — Özgüç, T., "New Observations on the Relationship of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria During the Third Millenium BC", *Essays in Honor of Machteld J. Mellink,* Wisconsin 1986, 31-47.

Özgüç, T., 1999 — Özgüç, T., *Kültepe-Kaniš/Neša Sarayları ve Mabedleri/The Palaces and Temples of Kültepe Kaniš/Neša,*T.T.K.Y,. V-46, Ankara 1999.

Özgüç, T., 2003 — Özgüç, T., *Kültepe/Kaniş-Neša. The Earliest International Trade Center of the Ancient World and the Oldest Hittite Capital Town,* İstanbul 2003.

Veenhof 2003 — Veenhof, K.R., *The Old Assyrian List of Year Eponyms from Karum Kanesh and its Chronological Implications*, T.T.K.Y., VI/64, Ankara 2003.

res. 13. Kurşun figürin (kat. 241)

Ryoichi Kontani*

KÜLTEPE'DE "SURİYE ŞİŞESİ" BİÇİMLİ İTHAL KAPLAR ÜZERİNE BİR GÖZLEM

res. 1. Suriye şişesi, detay (kat. 20)

Prof. Dr. Tahsin Özgüç başkanlığında 1948 yılında başlatılan Kültepe kazılarında, Höyük'te kazılan Eski Tunç Çağı tabakalarında ele geçirilen yabancı kökenli/ithal seramikler, Asur Ticaret Kolonileri Döneminden önce de, Anadolu-Mezopotamya ve Kuzey Suriye bölgeleri arasında ilişkilerinin kurulmuş olduğunu göstermiştir. T. Özgüç, elde yapılmış, yerli seramiklerin yanında ele geçen, çömlekçi çarkında üretilmiş ithal seramiklerle, bu üretim tekniğinin daha o dönemde Anadolu tarafından tanındığına işaret etmiştir. T. Özgüç, çömlekci çarkının, Kuzey Suriye ve Çukurova üzerinden Orta Anadolu'ya girmiş olduğunu, Kültepe'de bu tekniğin kullanımının, Truva'dan daha geç olmadığını vurgulamıştır.[1]

Anadolu-Kuzey Suriye bölgeleri arasındaki ilişkilere ışık tutan ithal seramikler arasında yer alan ve "Suriye Sişeleri" olarak anılan kaplar, Kültepe'de önemli bir grubu oluşturmaktadır.

A. Eski Tunç Çağı'nda Suriye Şişeleri

Hepsi çarkta şekillendirilen bu kapların hamurları çok iyi işlenmiş ve çok iyi pişirilmiştir. Yüzeylerinde çark izleri derindir. Genelde, küçük yuvarlak ağızlı, dar boyunludur. Gövde şekilleri ve hamur renkleri bakımından şişe ve alabastron olmak üzere iki ana gruba ayrılırlar. Eski Tunç Çağı katmanlarında gün ışığına çıkartılan örnekler, bütünüyle ele alındığında bu ayrımın, eski yapı katlarından, geç yapı katlarına doğru oluşan yenilikler nedeniyle ortaya çıktığı gözlenmektedir.

1. Şişe biçimli Suriye şişeleri

Daima yeşilimsi veya devetüyü rengindeki hamurları çok iyi işlenmiş ve ince cidarlı olup, çok iyi pişirilmiştir. Ağız kenarları dışa dönüktür. Dar ve ince boyunları, yatay yivlidir. Çok şişkin yuvarlak gövdeli ve yuvarlak diplidir.[2] Her üç örnek de 15. yapı katında ele geçmiştir. Benzerleri Alişar 14T tabakasında,[3] Suriye'de Mari İştar mabedinde bulunmuştur.[4]

Bu tür şişelerin bir alt tipinde[5] ağız kenarından omuzuna kadar, pişirme sırasında oluşan koyu renkli bir oluşum görülür. Benzerleri Arslantepe E.T.Ç. IIIB,[6] Ebla'da IIB1 katında,[7] Oylum Höyük IIB1 katında[8] bulunmuştur.

Birinci grubu oluşturan şişelerin içinde, boyunlarının genişliği ve düz dipli oluşları ile onlardan farklı özellik kazanan örnekler, Kültepe'de 14. yapı katında bulunmuştur.[9] T. Özgüç, bu tipin Kühne sınıflandırmasındaki F tipini temsil ettiğini ifade etmiştir.[10]

T. Özgüç, Kültepe 1 no'lu şişe tipini örnek alan ve yerli teknikle üretilmiş şişe biçimli bir kabın 14. tabakada ele geçtiğini de belirtmiştir.[11]

2. Alabastron biçimli Suriye şişeleri

Gövde şeklinin "*alabastron*"a benzemesi nedeniyle bu isimle anılan şişelerin iyi işlenmiş koyu gri-siyah hamurları iyi pişirilmiştir. Yüzeyleri siyahtır. İnce işlenmiş hamurlarında mika tanecikleri seçilmektedir. Uzun gövdeleri, hafif sivrice diplere doğru genişlemektedir. Kültepe'de bu tipin ilk örneği 12b yapı katında açığa çıkarılmış ve N. Özgüç tarafından yayımlanmıştır.[12] Benzeri Tarsus-Gözlükule'de E.T.Ç. III tabakasında ele geçmiştir.[13]

Daha erken tabakada ele geçen iki ağız kenarı parçası,[14] bu kapların daha erken dönemlerden beri tanındığını gösterir. İki ayrı ağız ve boyun parçası ise, 11b tabakalarında bulunmuş olup, alabastron biçimli kapların Kültepe'deki en geç örneklerini oluşturmaktadır. 11b yapı katı ile temsil edilen döneme ait bir küp mezarda ele geçen şişe biçimli bir kap, bu türün yerel taklidir. Siyah renkli hamurlu ve astarlı olan bu kabın gövdesi enine yivlerden oluşan üç bölgeye sahiptir. Ayrıca zigzag bantlarla süslenmiş ve omzunun üzerine iki dikey tutamak oturtulmuştur.[15]

Alabastron tipi kapların, Anadolu'da yapılan diğer taklitleri gümüştendir ve "Eskiyapar Hazinesi" buluntuları içinde ele geçmiştir.[16]

B. Orta Tunç Çağında Suriye Şişeleri

Kültepe kazılarında, Karum alanında yürütülen kazılarda, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın son evresini temsil eden I. yapı katı mezarlarında rastlanmıştır. Şişe biçimli bu kaplar, koyu gri hamurlu, siyah astarlıdırlar (res. 1). Hamur ve üretim biçimleri bakımından, höyükte Eski Tunç Çağı'nın III'üncü evresinin orta ve son katmalarında bulunan "Alabastron" tipleri anımsatırlarsa da, uzunca boyunlu, şişkin omuzlu ve halka dipli oluşlarıyla onlardan ayrılırlar. Boyları 23-6.2 cm arasında değişir. Hamurlarında küçük kalker tanecikleri görülür. K. Emre tarafından gövdelerinin boy ve en oranlarına göre 4 alt tip altında yayımlanmıştır.[17]

Sonuç

Kültepe kazılarında ortaya çıkarılan ithal seramikler arasında, "Suriye Şişeleri" türündeki kaplar, ilk kez Eski Tunç Çağı II döneminde görülmeye başlamıştır. T. Özgüç, Eski Tunç Çağı'nın II. evresinin höyükte 17-14. tabakalarla temsil edildiğini vurgular.[18]

Yukarıda birinci grup altında ele aldığımız açık renkte hamurlu, ince cidarlı ve üzerinde derinlemesine yatay yivler bulunan grubun, 15. tabakada görülmeye başladığını; geniş boyunlu ve düzce dipli alt grubun ise 14. tabakada ele geçtiğini belirtmiştik. Kültepe höyüğündeki dağılımına göre bunlar, Eski Tunç Çağı'nın II. evresine ait ithal kapları temsil etmektedir.

İkinci grupta incelediğimiz siyah hamurlu, siyah astarlı, küçük yuvarlak ağızlı, ağız kenarı dıştan kalınlaştırılmış yivlerle bezeli "*alabastron*" biçimli kaplar ise Eski Tunç Çağı'nın III. evresine ait yapı katlarında görülmüşlerdir. Bilindiği gibi bu dönem de üç evrelidir. "c" evresi en erken evre olup 13. tabaka ile; "b" ise orta evreye ait olup 12. tabaka ile, "a" ise en yeni evre olup 11. tabaka ile temsil edilmektedir. 11. tabaka ise eskisi 11a, yenisi 11b olmak üzere iki evrelidir. Alabastron şişeler 12. tabakada başlayıp, 11b tabakasına kadar olan zaman diliminde görülmüşlerdir.

MÖ 2. bin yılına tarihlenen "Suriye şişeleri" ise, höyük katmanlarında ele geçmemiş, yalnızca Karum alanında, Assur Ticaret Kolonileri Çağının geç evresini temsil eden I. yapı katı mezarlarında gün ışığına çıkarılmışlardır (res. 2). K. Emre, bu kapların Kültepe'deki varlıklarının kral Anitta'nın Neşa/Kaniş'teki krallık dönemi ile I. Hattuşili Krallığı arasında kalan zamana tarihlendirilmelerini teklif etmiştir.[19]

Kültepe'de "Suriye şişeleri" arasındaki zaman boşluğunda "Kuzey Suriye ile ilişkilerin kesintiye uğradığı şeklinde" yorumlanmamalıdır. Bundan sonra çıkacak yeni örnekler, Kuzey Suriye ile olan bağlantılara açıklık kazandırabilir. Üzerinde durduğumuz "Suriye şişeleri" tipinin yanı sıra ele geçen diğer ithal eşyalar, aradaki boşluğu doldurmaktadır. Seramiğin işaret ettiği ilişkilerin tek yönlü olmadığını, Anadolu'dan da Kuzey Suriye'ye giden maşrapa[20] ve depas[21] gibi örnekler de göstermektedir.

DİPNOTLAR

* Doç. Dr., Notre Dame Seishin University, Okayama.
[1] Özgüç, T., 1963, 33.
[2] Özgüç, T., 1986, 36-37, 3/10-12.
[3] Schmidt 1932, 1168/d 2762 (dx46).
[4] Parrot 1956, fig. 106.
[5] Özgüç, T., 1986, fig. 3/12.
[6] Conti-Persiani 1993, fig. 12.
[7] Mazzoni 1988, fig. 2/14.
[8] Özgen 1989-1990, fig. 1/5.
[9] Özgüç, T., 1986, fig. 3/14.
[10] Özgüç, T., 1986, 37.
[11] Özgüç, T., 1986, fig. 3/13.
[12] Özgüç, N. 1957, 78-80, fig. 27.
[13] Özgüç, T., 1986, 35.
[14] Özgüç, T., 1986, fig. 3/6,7.
[15] Özgüç, T., 1986, 35.
[16] Özgüç, T., 1986, fig. 3/9.
[17] Emre 1999, 39.
[18] Özgüç, T., 1986, 36
[19] Emre 1999, 45.
[20] Mazzoni 1988, fig. 2/5. Prof. Dr. S. Mazzoni ile yaptığım görüşmede, bu tip seramiğin Ebla'ya başka bir bölgeden ithal edildiğini öğrendim. Verdiği bilgiler için kendisine teşekkür ederim.
[21] Spanos-Strommenger 1993, fig. 1.

KAYNAKÇA

Conti-Persiani, 1993 — Conti, A. M.,- Persiani, C., "When World Collide. Cultural Developments in Eastern Anatolia in the Early Bronze Age. Chronology of the Malatya-Elazığ area", *Between the Rivers and the Mountains, Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata*, M. Frangipane et al., (ed.), 361-413, Rome 1993.

Emre, 1999 — Emre, K., "Syrian Bottle from the Karum of Kanish", *Essays on Ancient Anatolia, Bulletin of Middle Eastern Culture Center in Japan Vol. XI,* H.I.H. Prince Takahito Mikasa (ed.), 39-50.

Özgen, E., 1989-90 — Özgen, E., "Oylum Höyük. A Brief Account of Investigations Conducted in 1987 and 1989". *Anatolica XVI,* 21-29.

Özgüç N., 1957 — Özgüç, N., "Kültepe kazılarında bulunan mermer idol ve heykeller – Marble Idols and Statuettes from the Excavation at Kültepe". *Belleten, XXI/81,* 61-80.

Özgüç, T., 1964 — Özgüç, T., "Early Anatolian Archaeology in the Light of Recent Research/Yeni araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi", *Anadolu/Anatolia VII* (1963), 1-42.

Özgüç, T., 1986 — Özgüç, T., "New Observations on the Relationship of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria during the Third Millennium B.C.", *Ancient Anatolia. Essays in Honor of Machteld Mellink*, E. Porada et al (ed.), 31-47. Wisconsin 1986.

Mazzoni, 1988 — Mazzoni, S., "Economic Features of the Pottery Equipment of Palace G", *Wirtschaft und Gesellschaft von Ebla, Akten der Internationalen Tagung*, Heidelberg 4-7, November 1986 (HSAO 2), 3-20. Heidelberg 1988.

Schmidt, 1932 — Schmidt, E., *The Alishar Hüyük. Seasons of 1928 and 1929. Part 1*, Oriental Institute Publications, XIX, Chicago 1932.

Spanos-Strommenger, 1993 — Spanos, P. Z.-Strommenger, E., "Zu den Beziehungen zwischen Nordwestanatolien und Nordsyrien/Nordmesopotamien im III. Jahrtausend vor Christus", *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors, Studies in Honor of Nimet Özgüç*, M. J. Mellink, E. Porada and T. Özgüç (ed.), 573-578. Ankara 1993.

res. 2. Suriye şişesi (kat. 20)

Klaas R. Veenhof*

ESKİ ASUR KARA TİCARETİNİN YAPISI

Eski Asur Devri'nde kara ticareti, Asur ile Anadolu arasında gidip gelen kervanlarla yapılmaktaydı. Böyle bir teşebbüsü dört evreye ayırabiliriz: 1) ihraç edilecek malların satın alınması, 2) malların Anadolu'ya gönderilmesi, 3) bunların istenen malların alınabilmesi için hedef bölgede satılması ve 4) alınan malların Asur'a geri götürülmesi. Bu evreler, ticari kararlar, organizasyon yeteneği ve aşağı yukarı standartlaşmış prosedürler izleyen çeşitli işlemler gerektirmekteydi. Bu işlemler içinse, çeşitli kategorilerde insanlar, tesisler ve mallar gerekmekteydi ve işlemler, içinde bulunulan zamanın ve bölgenin sosyal, ekonomik, politik ve coğrafi şartlarına bağlıydı. Bu evreler, aşağıda verilen tanım için gereken yapıyı oluşturmaktadır. Fakat ilk önce elimizdeki kaynaklara değinmekte fayda vardır.

Kaynaklar

Kaniş'teki evlerde ve saraylarda, ticareti yapılan malların hiçbir maddi kalıntısına rastlanmadığından, konu hakkındaki bilgimiz yazılı kaynaklara dayanmaktadır. Bu kaynaklar, bu tip bir kara ticareti için gerekli olan ve Larsen tarafından OACP'de "kervan belgeleri" olarak adlandırılan çok çeşitli yazılı kayıtlardır. Belgeler arasında Asur ve Anadolu arasında gidip gelen ve Larsen'in "taşıma kontratları", "ihbar kağıtları" ve "kervan beyanları" olarak adlandırdığı satın alınacak mallar, yapılan satışlar ve kervanın mahiyeti hakkındaki mektuplar bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, taşıyıcılarla ve satış temsilcileriyle yapılan kontratlar, gönderilmesi için teslim edilen mal ya da gümüş ile harcamaların dökümü de bu belgeler arasındadır. Diğer belgeler, Asurlu yetkililer tarafından yürürlüğe konan düzenlemeler, tüccarların, yatırımcıların ve Asur'daki ambarların rolü, kuralları, vergileri ve tesisleriyle Asur koloni sisteminin organizasyonu (bkz. Larsen'ın bu kitaptaki Koloni Sisteminin Yönetimi başlıklı makalesi), Anadolulu hükümdarlarla yapılan antlaşmalar (bkz. Günbattı'nın bu kitaptaki Eski Anadolu'da Yapılan İlk Antlaşmalar adlı makalesi) ve tüccar aileleri ve aile şirketleri gibi konularda bu ticaretin yapısı hakkında bizlere bilgi vermektedir. Ayrıca, çok farklı konulardaki resmi ve kişisel mektuplar, ticari işlemler, hukuki davalar ve vasiyetnameler gibi bazı hukuki belgelerde de daha münferit ve bazen oldukça şaşırtıcı bilgiler bulunabilmektedir. Son olarak, bildiriler, liste ve envanter kayıtları da üzerlerinde tarih bulunmamasına rağmen büyük öneme sahiptir.

Kaynaklar, sistemin nasıl işlediğine ve ne tür olaylarla karşılaşıldığına dair oldukça iyi ve zaman zaman çok detaylı bir tablo çizseler de bazı soruları cevapsız bırakmaktadır. Bunun nedenlerinden biri, tüccarlar ve idareciler tarafından iyi bilinen bazı temel özellik ve prosedürlerin yazılı olarak tanımlanmamış olmasıdır. Bu nedenle, satışların nasıl ve nerede yapıldığıyla ilgili bilgimiz oldukça sınırlıdır. Satın alınacak malların Asur'da bulunabileceğine kesin gözüyle bakılmaktadır ve biz yalnızca arzda bir sorun olursa konuyla ilgili daha fazla bilgi sahibi olabilmekteyiz. Malların Anadolu'daki satışıyla ilgili veriler genelde kısa ve özdür. Görünüşe göre, birçok ticari mal *tamkārum* adı verilen gezgin satış temsilcilerine komisyon karşılığı verilmekteydi. Fakat, bu kişilerin faaliyetleri çoğunlukla sadece mallar için belirli zamanlarda ve belli miktarlarda gümüş ödemelerini zorunlu kılan borç makbuzlarında belgelenmektedir. Bu belgelerde ne kredi karşılığı alınan malın niteliği, ne de nerede, hangi fiyata ve nasıl satıldığı belirtilmektedir. Buna benzer şekilde, yerli bir sarayın mal satın aldığını belgelerde tekrar tekrar okumamıza rağmen, bu satışın nasıl gerçekleştiği oldukça belirsizdir. Bu tarz satışlarda ve sarayların borçlarının toplanmasında Asur koloni düzeni (*kārum*) rol oynayabilirdi. Ayrıca "kollektif" ticari operasyonlar dediğimiz durumla ilgili kanıtlar da bulunmaktadır. Fakat, sarayların ya da "*kārum* ofisinin" düzenli olarak organize edilen ödemelerle ilgili kanıtların bulunması gereken arşivlerinin henüz bulunamamış olması, konuyla ilgili bilgimizde önemli boşluklar yaratmaktadır. Bu boşluklar, kişisel ve resmi yazışmalardan edindiğimiz bilgilerle bir nebze de olsa kapanabilmektedir.[1]

Aşağıda, sistemin büyümekte olduğu dönemde ticaretin evrelerine genel bir bakış sunulmaktadır. Ticaretin erken dönemini ve yatırımcıların ve borç verenlerin rollerini, *naruqqum* adı verilen anonim şirketlerin yapısını ve "Belediye Binası"nın operasyonlarını kapsayan Asur'daki finansal altyapı burada işlenemeyecektir.

Malların Asur'da satın alınması

Ticaretin asıl amacı, Anadolu'ya satılmak üzere kalay, yünlü kumaşlar ve lapiz lazuli göndermek ve karşılığında direkt ya da dolaylı yoldan gümüş ve altın alarak bunları Asur'a geri göndermekti. Anadolu'da yaklaşık %90'ı bakır ve %10'u kalaydan oluşan bir alaşım olan tunçun üretimi için en önemli madde olan ve esasen Orta Asya'dan çıkarılan kalay Asur'a muhtemelen Elamlı kervanlar tarafından Susa'dan getiriliyordu. Nadir bir referansın da belirttiği gibi "Aşağı Ülke"den (Orta Dicle'nin doğusunda kalan ve Susa'dan gelen kervan yolunun geçtiği bölge) gelen kervanların geciktiği zamanlar dışında, kalay her zaman mevcuttu. Asur'da gümüş karşılığı alınırdı ve her biri yaklaşık 5 kg ağırlığında olan levhalar halinde getirilirdi. Fiyatı genellikle 1 şekel gümüşe karşılık 16 ya da 14 şekel kalay oranında oldukça standard hale getirilmişti ama arasıra arzdaki değişikliklere bağlı dalgalanmalar da olabilirdi.

Miktar belirtmek oldukça zor olsa da her yıl bu metalden birkaç tonun Anadolu'ya gönderildiği açıktır. Kalayla aynı bölgeden gelen ve Asur'daki "Belediye Binası"ndan elde edilen lapis lazuli ise 500 gr ya da 1 kg arasında değişen mütevazı miktarlarda getirilmekteydi.

Ticareti yapılan kumaşların neredeyse tamamı yünlüydü ve ketenden yapılan kumaşlar nadirdi. Yünlü kumaşlar, tekstil endüstrisinin uzun bir geleneğe ve yüksek kaliteye sahip olduğu Mezopotamya'nın iyi tanınan ürünlerindendi. Görünüşe göre kumaşların çoğu Asur'a Babil'den ithal edilmekteydi. Fakat, tüccarların eşleri tarafından, hiç şüphesiz kızları ve kadın kölelerinin de yardımıyla, yürütülen ve ev endüstrisine bağlı yerli bir Asurlu kumaş üretimi de söz konusuydu. Asıl tüccarlar tarafından düzenlenen kervanlarla ihraç edilen büyük miktarda kumaşın yanısıra, kadınlar, kervancılar ve çeşitli vatandaşlar da bir kervanla Anadolu'da akrabaları ya da arkadaşları tarafından satılmak üzere birkaç parça kumaş göndererek para kazanmaya çalışırdı. Bu durum kumaşların önemini artırmıştır. Belgelerde ara sıra karşılaştığımız, kalay ihracını ve Anadolu'da yapılan yerel kumaşların ticaretini sınırlandırarak Asur'dan kumaş ihracını teşvik etmek üzere alınan önlemler de buna işaret etmektedir.[2]

Kumaşların kaynağını, tarzını ve "kraliyet kalitesi" ile "düşük kalite" arasında değişen kalitesini betimleyen isim ve terimlerin çokluğundan tekstil ürünlerinde büyük bir çeşitlilik olduğu anlaşılmaktadır. Fakat renklerle ilgili atıflar oldukça nadirdir.[3] İsimleşmiş sıfatların da (ör. *raqqatum*, "ince bir kumaş") dahil olduğu bazı kumaş isimleri başka dönemlerden bilinmekteyse de diğer birçok kumaş ismi başka yerden tanınmamaktadır. Abarne şehrinin adını alan "Abarneli" gibi bazı isimler, bir şehir ya da bölge isminden türetilmiştir. Kumaşlar aynı zamanda belirli bir şehir ya da bölgeye ait olmaları dolayısıyla da adlandırılabilirdi; "Şubarum'un" (Asur'un kuzeydoğusundaki bölge) ya da "Akadlıların" kumaşları gibi. Bu tür adlar genellikle bu kumaşların belli bir şehir ya da bölgeye ait olan ve başka bir yerde de yeniden üretilebilecek özellikler gösterdikleri anlamına gelmektedir. "Abarne" kumaşları Asur'daki kadınlar tarafından üretilmekteydi. Kendilerine özgü özellikleri bilinmeyen "Akadlıların kumaşları" ise Akad'dan (Babil) ithal edilmekteydi ve meşhur bir mektup bize "ülkelerinde isyan olduğu için Akadlılar Şehre gelemediklerinden" bir zamanlar bu kumaşların bulunamadığını anlatmaktadır.

Bir tüccarın, bir kadına, yapılmasını istedikleri konusunda talimatlar verdiği aşağıdaki mektuptan (TC 3, 17) da anlaşıldığı gibi, Asur'da kumaş üretimi oldukça gelişmişti:

"*Bana gönderdiğin ince kumaş gibilerini yapmalı ve Assur-idi ile bana göndermelisin. Ben de sana (parça başına) ? mina gümüş göndereceğim. Kumaşın bir tarafını makasla kesmek değil çarpmak gerekir. Eğriliği yakın olmalıdır. Parça başına bana daha önce gönderdiğin kumaşlardakinden 0.5 kg daha fazla yün ekle. Ama yine de ince kalmalılar! Diğer tarafı sadece hafifçe çarpılmalı. Eğer hala tüylü ise kutānum gibi kesilmeli. Bana gönderdiğin Abarne kumaşına gelince, bana bir daha böylesini gönderme. Bunlardan bir tane yaparsan, ben oradayken giydiklerim gibi yap. İnce kumaşlar (yapmayı) beceremezsen, orada bunlardan çok satıldığını duydum, (onları) al ve bana gönder. Senin yaptığın bitmiş bir kumaş 4.5 metre uzunluğunda ve 4 metre genişliğinde olmalı.*"

En fazla miktarda ve en sık ihraç edilen kumaş çeşidi *kutānum*'du. *Kutānum*, tahminen standart ölçülerde yapılan (yukarıda aktarılan mektup 4.5 metreye 4 metre kumaşlar sipariş ediyor) yünlü bir kumaşa verilen addı.[4] Muhtemelen kolaylıkla bir elbiseye dönüştürülebilir ya da elbise yapımında kullanılabilirdi. Boyutlarına bakıldığında, ara sıra belgelerde bu kumaşın parçalarından bahsedilmesi ve başta elbiseler olmak üzere başka ürünlerin de *kutānum*'dan yapılmış olması ya da *kutānum* özellikleri taşıması şaşırtıcı değildir. Bu tür kumaşların yanı sıra, dikilmiş kıyafetlerle de karşılaşmaktayız. Fakat, bu ikisi arasındaki fark her zaman yeterince açık değildir. Bazı özel isimler, tüccarların da giydiği ve az miktarlarda karşımıza çıkan pahalı parçalar arasında bulunan kıyafetlere verilen adlar olmalıdır. Asur'da satın alınan bir

kutānu'nun ortalama fiyatı 3.5 ile 6 şekel arasında değişmekteydi[5] ve yukarıda belirtilen daha pahalı ürünlerin fiyatı da 10 şekele kadar çıkabilmekteydi. Çoğunlukla " koyu kumaşlar" olarak da bilinen ve kalay paketlemede kullanılıp yolun sonunda Anadolu'da satılan "sarma kumaşları" gibi daha ucuz parçalar da bulunmaktaydı. Kumaşlar Anadolu'da Asur'dakinden üç ya da dört kat fazla gümüş karşılığında satılabildiklerinden, kumaş ticareti çekici bir işti. Fakat kumaşlar daha fazla yer kapladığından, bir eşek yükü kumaşın değeri kalayınkinden düşüktü. Yünlü kumaşları idare etmek ve özellikle depolamak özen gerektiren bir işti ve güveden korunmak için kumaşların düzenli aralıklarla havalandırılmaları gerekirdi.

Malların satın alınması ve kervanın hazırlanması için gerekli harcamalar konusunda "kervan beyanları" olarak da bilinen ve Asur'dan Anadolu'ya gönderilen detaylı bir raporu içeren mektuplardan bilgi edinilebilir. Aşağıdaki kısa örnek tek bir eşek yüküyle ilgilidir (CCT 3, 5a): "*Assur-idi Assur-nada'ya şöyle söyle: "Bana 5 kg gümüş gönderdin.*[6] *Bununla ilgili: Mühür altındaki 65 kg kalay, (her şekel gümüş için) 16.5 şekel (kalay) oranında, gümüşü 3.5 kg 2/3 şekel. 4 koyu kumaş ve 5* kutānu *kumaşı* 250 gr *gümüş eder. (Gümüşün saflaştırılması sırasında) 7 şekel kaybedildi, bir eşeğin fiyatı 17 şekel, koşum takımı 5 şekel. Assur-taklaku'nun sana bıraktığı 2 koyu kumaşın fiyatı 20 şekel..... Ben bu gümüşten aldım. 6 kg 5 şekel 'el-kalayı', gümüş karşılığı fiyatı 15:1 oranında 48 1/3 şekel gümüş. Assur-taklaku bunların hepsini sana getiriyor. (Gönderilen gümüş) senin için harcandı.*"[7]

Alımlar para gerektirmekteydi ve bu da Anadolu'dan bir önceki seyahatin kazancı olarak Asur'a düzenli aralıklarla geri dönen gümüş demekti. "Kervan beyanları" genellikle Asur'a gelmekte ya da buradan gitmekte olan gümüş ve altının ne kadar olduğunu söyleyerek başlarlar. Altın, alım yapmak için ödenmezdi. Beyanlara göre altın ellerine ulaşırsa (yaklaşık 8:1 oranıyla) her zaman ödeme yapmak için kullanılan gümüşe çevrilirdi. Bunun nedeni belirtilmemiştir ve biz de altına ne olduğunu bilmemekteyiz. Stoklanıyor muydu yoksa yalnızca belli amaçlar için mi kullanılıyordu? Bununla beraber, Şehir Meclisi'nin çıkardığı ve kanuna da dönüştürülen bir düzenlemeye göre, tüccarların Mezopotamya'nın Asurlu olmayan vatandaşlarının altın almalarına izin vermeleri yasaktı.[8]

Bir tüccarın anaparasının çeşitli kaynakları olabilirdi: babasından miras kalan ya da kendi edindiği varlıkları, sermayedar olarak rol oynayan ve büyük miktarda faiz uygulayan tüccar-bankerler tarafından sağlanan anapara ve yatırımcılardan, özellikle de tüccarın (*naruqqum*, kelime anlamıyla "para torbası" denen) ana sermayesinde kâr payı karşılığında hissesi bulunan kişilerden gelen para.[9] Tapınaklar da ya para ya da uzun süreli kredi olarak verilen mallar aracılığıyla yatırım yapardı. Anadolu'daki bir tüccarın Asur'daki ortaklarından ya da temsilcilerinden alım yapmalarını istemesi genel terimlerle (ör. "yarım kalay, yarım kumaş al") ya da rakam veya ağırlık belirtilerek gerçekleşirdi. Bazı durumlarda, pazarın durumunu yani alış fiyatlarını göz önünde bulundurmaları istenirdi. Bazen de bir tüccarın kısa süre için para açığı varsa kredi anlaşmaları yapılırdı. Bununla beraber, alımlar, ambarlar ya da Belediye Binası tarafından verilen krediyle de yapılabilirdi. Belgelerde sık sık, Asur'a gelen gümüş kargosunun bir kısmının yeni alımlar yapılmadan önce bu tür borçların ödenmesinde kullanıldığını okuyoruz.

Eşek kervanının donanımı ve yolculuk

Alımlar yapıldıktan sonra, kervan hazırlanabilir ve yola çıkabilirdi. Bir önceki paragrafta alıntı yapılan kervan beyanında belirtildiği gibi, bunun için eşekler ve koşum takımları alınmalı, personel temin edilmeli ve yolculuğun ilk safhaları için yiyecek, giyecek harçlığı ve yol masraflarını karşılamak üzere "el kalayı" tedarik edilmeliydi. Kervanın değeri, değerinin 1/120'si oranındaki ihraç vergisinin tahsil edilmesi için Asurlu yetkililer tarafından belirlendikten sonra, mallar mühürlenir, paketlenir ve eşeklere yüklenirdi.

Birçok mektup bu prosedür hakkında bilgi vermektedir. Koşum takımı ve samanı dahil, bir eşeğin maliyeti yaklaşık 20 şekel ediyordu ve bir eşek ortalama 25-30 parça kumaş ya da 65 kg kalay taşıyabiliyordu. Genellikle kumaşlar deri çantalarda, kalay ise *shuqlum* ("tartılan birim") adı verilen ve her biri kumaşa sarılmış 10'ar kg'lık 3'er levhadan oluşan iki deste halinde yaklaşık 30 kg'lık paketlerde taşınıyordu. Hayvanın "yarım torbaları"ndan her biri bir paket içeriyordu. Anadolu'ya ithal edilen kalaydan alınan vergi ise her bir eşek yükü için 2 kg'dı. "Yarım torbalar"ın üzerine ek olarak, genellikle bazı kumaşlar ve saman vs. gibi ihtiyaçlar da "üst paketler" halinde yüklenebiliyordu. Yukarıda alıntı yapılan mektupta bahsedilen 5 *kutānu* kumaşı da böyle bir "üst paket"te taşınmış olmalıdır.

"El kalayı" olarak adlandırılan şey (23-25. satırlar) kervancıya adamlar ve hayvanlar için yiyecek ve saman, hanlarda konaklama ve geçiş ücretleri, geçilen şehirlerdeki yetkililere verilen hediyeler, Fırat Nehri'ni salla geçme ücreti ve eşeklerden biri yolda ölürse yenisinin alınması

için gerekli para ve yolculuk zorlaşırsa ek bir eşek sürücüsünün ya da taşıyıcının işe alınma ücreti gibi yol masraflarını ödemek için verilen cep parasıydı. Bu masraflar ortalama olarak yükün değerinin %8 ila %10'una denk gelmekteydi ve Kaniş'e gelindiğinde baş kervancı, yolda ne kadar ödediğinin hesabını çıkarırdı. Bu tip bazı hesaplar yolculuğun her evresinde ya da geçilen her şehirde yapılan masrafları ayrıntılı olarak belirttiğinden, bu belgeler kervan yollarını yeniden oluşturabilmek için "yolculuk planı" olarak da çalışılmaktadır.[10] Kervanlara öncülük eden kişiye "koşumcu" (kaşşarum; genellikle her çift eşek için bir kişi) denirdi ve eğer bu kişi tüccarın oğlu ya da kendi ekibinden bir değilse, kendisine "işleyen anapara" adı verilen ve bir ya da daha fazla yolculuk sırasında istediği gibi kullanabileceği faizsiz bir kredi verilerek işe alınırdı. Koşumcu bu parayı genellikle Asur'da birkaç parça kumaş satın almak için kullanır, bunları Anadolu'da kâr karşılığı satarak hem kendi maaşını çıkarır hem de ticari deneyim kazanırdı. Aşağıdaki erken dönemden örneğin de (CCT 1, 10a) gösterdiği gibi, kontratı, işe alınmasının şartlarını belirtirdi:
"*Ali-abum'un İddin-İştar'a 13 2/3 şekel gümüş borcu vardır. Bu gümüşle işe alınmıştır. Ali-abum yolculuğun ortasında şöyle dememelidir: 'Seninle kalmayacağım!' Eğer Kaniş'te ya da Şehir'de ayrılmak (isterse), ancak gümüşü geri ödedikten sonra ayrılabilir. Kendisine kredi verenin ya da alacaklısının temsilcisinin isteklerini yerine getirmeden benim için kaçıp saklanırsa, İdua'nın eponim yılından itibaren ayda %10 faiz ödemek zorunda kalacaktır. Onu Kaniş'te ya da Şehir'de görürsem gümüşümü ve faizini alacağım*" 3 şahit.[11]

Daha geç evrelere ait kontratlar daha standart hale gelmiştir. "İşleyen anapara" genellikle 25-30 şekel arasında olup kanundan kaçmak para cezasıyla cezalandırılır ya da suçlu, kendi yerine işe alınacak kimsenin ücretini öderdi. Geç dönem kontratlarında bu ücretin, gidilmesi gereken mesafeye bağlı olduğu belirtilmektedir.

Bu konuyu bitirmeden önce "kervan" terimiyle ilgilli bazı açıklamalar yapmak da gerekmektedir. "Kervan beyanları" her zaman bir tüccara ait olan kargoyla ilgilidir. Fakat, gerçekte bu tür eşek ve personel gruplarının çoğunun güvenlikleri açısından, yardımlaşarak ve riskleri paylaşarak birlikte seyahat etmiş olmaları gerekmektedir. Birden fazla tüccarın eşeklerini deneyimli bir tüccarın idare ettiği ve grubun o tüccarın "kervanı" (*ellutum*) olarak kabul edildiği daha organize işbirliği çeşitleri de karşımıza çıkmaktadır. Elimizdeki bir kayıtta (VS 26, 155) 35 farklı tüccara ait malların bulunduğu "İmdilum'un kervanı"nın listesi verilmektedir. Malların toplam değeri 400 talent kalaydan fazladır ve bu hayret verici büyüklükteki miktar en az 25 talent gümüşe eşittir! Katılımcılar, hisselerine orantılı olarak kayıpları ve harcamaları, bazen de mallar Kaniş'te gümrükten geçtikten sonra gelen geliri paylaşırlardı. Bu prosedür için esas alınan her tüccarın yükünün "hesaplanmış değeri" (*awitum*) kalay miktarıyla ifade edilirdi ve bu amaçla eşeklerin ve kumaşların değeri de (kalayda 1 kg'a eşitlenmiş) kalay birimine çevrilirdi. Yukarıda bahsedilen belgede katılımcıların hisseleri 30 talent kalaydan fazla bir miktarla (öncü İmdilum'um hissesi) bir talentten de az miktarlar arasında değişmekteydi. Bu tarz ortak bir kervan, arşivlerde bulunan kanıtların da gösterdiği gibi birçok hesap gerektirmekteydi.[12]

Kaniş'e varış ve malların satılması

Kervan hedefine vardığında, ithal edilen malların "gümrükten çıkabilmesi" için çantaların açıldığı, içindekilerin kontrol edildiği ve vergilerin ödendiği "saraya girmesi" gerekirdi. Asurlularla imzalanan bir antlaşmaya dayanarak, sarayın hakkı olan vergi, her eşek yükü için 2 kg kalay ve kumaşların %5'ine eşitti. Buna ek olarak, sarayın kumaşların diğer bir %10'unu önceden anlaşılan ve muhtemelen avantajlı bir fiyata satın alma hakkı da vardı. Mallar "gümrükten çıktıktan" sonra satılabilirdi ve bu farklı şekillerde yapılıyordu. Malların bir kısmı yerel saray tarafından normal fiyatlara alınır, bir kısmı da malların sahibi olan tüccar, oğulları ya da temsilcileri tarafından nakit para ya da kredi karşılığında satılırdı. Görünüşe göre hem kalay hem de kumaşlar birçok şehirde satılabilirdi, fakat kalay satışının izini sürmek oldukça zordur. Belgelerde büyük miktarlarda kumaşın saraylara satıldığını ama aynı zamanda küçük miktarların da Anadolulular ve muhtemelen bunları başka yerde satmak isteyen Asurlular tarafından alındığını görmekteyiz. Önemli kalay ve kumaş kargoları, çoğunlukla onları taşıyan eşeklerle birlikte kredi karşılığında *tamkārum* adı verilen ve Anadolu kırsalında dolaşan perakende satış elemanlarına "verilirdi". Bu kişiler, birkaç haftadan bir yıla kadar değişen belirli bir süre içerisinde belirli bir miktar gümüş ödemelerini zorunlu kılan borç senetleri imzalarlardı. Bu anlaşma onlara malları kâr ederek satmak için zaman bıraksa da, eğer bu süreyi aşarlarsa %30'dan az olmamak üzere faiz ödemeleri gerekmekteydi. Mektuplar, güvenilir temsilciler seçilmesi konusunda ısrar etmekte, geç ödemeler ve zamanı geçen borçlar büyük sorunlar yarattığından birçok tüccar ortaklarına ya da arkadaşlarına borçlarını toplamaları için talepte bulunmaktadır. Bu tür durumların, ödemenin yapılmasını talep eden bir celple başlayan ve resmi bir Asur mahkemesi önünde açılan bir davaya kadar varabilen birçok hukuki anlaşmazlığa sebep olması şaşırtıcı değildir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, ithal edilen malların nasıl ve nerede satıldığı ile ilgili birçok soru cevapsız kalmaktadır. Bununla beraber, malların bir kısmının dolaylı olarak gümüş ve altına çevrildiği açıktır. Bu tür durumlarda, tamamı Kaniş üzerinden gönderilmeyen kalay ya da kumaşlar ilk olarak bakır ya da yün karşılığında bu ürünlerin kolay bulunduğu ve ucuz olduğu bölgelerde satılır, daha sonra da kârlı bir şekilde Kaniş'e gönderilecek gümüşe ya da altına çevrilebilecekleri başka bölgelere gönderilirdi. Bu tür tüccarların hangi yolları izlediğini ve hangi pazarlara uğradığını takip etmek kolay değildir. Bununla beraber, muhtemelen Boğazköy'ün kuzeydoğusunda bulunan Durhumit'in başlıca bakır pazarı olduğu bilinmektedir (bkz. Dercksen'in bu kitaptaki Maden Ticareti başlıklı makalesi). Bazen koloni yetkilileri de seyyar tüccarların koloniye borçlu oldukları ve *shaddu'tum* adı verilen vergiyi toplarken bu sorunla karşı karşıya kalmaktaydılar. Tüccarların, hak iddia etmeyi ve haczi önlemek için malların sahibini gizli tutmak istedikleri durumlarda temsilciler tarafından taşınan malın esas sahibinin kim olduğunu belirlemek de zor olabilirdi. Ayrıca, lisanslı bir tüccara ait malları taşıyan bir temsilcinin yolda tüccarın ismini açıklamaya zorlanamayacağını belirten bir kural da bulunmaktaydı.

Kaniş'ten Asur'a gönderilen gümüş ve altın

Bu evreye gelinmesi aylar almasına rağmen, nihayet bir ticari operasyon tarafından Kaniş'te yeteri kadar gümüş ve altın toplandığında bunların Asur'a gönderilmesi gerekmekteydi. Özellikle güvenlik nedeniyle birçok tüccarın böyle bir kargoyu organize etmek için işbirliği yaptığını ve yanlarında mektuplar taşıyan ulaklar ve ara sıra (tanrı) Asur'un "gözlerini görmek" ve ailelerini ziyaret etmek için memleketleri Asur'a dönen diğer Asurlularla birlikte seyahat ettiklerini varsaymak gerekir. Elimizdeki kayıtlar, tek bir tüccarın hesapları için yazıldığından genellikle yalnızca bir tüccar tarafından gönderilen gümüş ve altınla ilgilidir. Fakat, birden fazla tüccara ait olan parayı da listeleyen az sayıda belge bulunmaktadır. Aşağıda tercümesi verilen belgede büyük miktarlar mektubun yazarına ve ortağı Puzur-Aşur'a aittir. Ayrıca, bu tür kargolarla ilgili taşıyıcının kendi bakış açısından yazılmış birkaç belge de vardır. Bunlardan birinde (CCT 1, 14a), taşıyıcı beş farklı tüccar tarafından kendisine emanet edilen beş ayrı gümüş miktarını (tamamı 50 kg'dan fazla) ve bir miktar altını listelemektedir. Bu durum, bu kadar değerli kargolardan sorumlu kişilerin önemini göstermektedir. Bu kişiler genellikle güvenilir ve istikrarlı tüccarlar olup, hizmetleri karşılığında ödüllendirilirlerdi. Aşağıda tercümesi verilen belgenin 3. ve 5. satırlarında bahsi geçen "ücret" bu kişiye ödenen paradır ve kargo değerinin 1/60'ına eşdeğerdir. Bu ödeme muhtemelen bir maaş ya da ödül olmalıdır, fakat yol masrafları için yapılan harcamaları da kapsıyor olması mümkündür. Sondaki bir belgede şöyle yazmaktadır: *"Hizmetçilerin yemeği ve kafa vergisi için 20 şekel gümüş ile ücreti ödenmiştir"*.

Belgelerdeki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla en yüksek gümüş miktarları bile yalnızca birkaç eşeğin taşıyabileceği kadardı. Bu durum, Asur'da yetiştirilip satın alınan ve her yıl Anadolu'ya gönderilen yüzlerce pahalı kervan eşeğinin yalnızca çok küçük bir kısmının oraya geri döndüğünü göstermektedir. "Kervan beyanları"nın da belirttiği gibi, Asur'dan ayrılan her kervanın yeni eşekler satın alması gerekmekteydi. Bu durum, Asur yakınlarında, belgelerde "padok" olarak geçen ve eşeklerin yetiştirilip, eğitildiği ve koşum takıldığı bir yetiştirme tesisinin bulunduğu anlamına gelse de bu tesis hakkında hiçbir bilgimiz bulunmamaktadır. Bununla beraber, bu tesisin birçok Asurlu'ya iş imkanı sağladığı kesindir.[13]

"Kervan beyanları"nın başında düzenli olarak gümüş ve altın kargolarından Asur'da mektubu yazanlara "getirilmiş" olarak bahsedilmektedir. Buna ek olarak, elimizde, zaman zaman oldukça detaylı olarak, Asur'a ne gönderildiğini yazan listeler de bulunmaktadır. Larsen bunları "taşıma anlaşmaları" olarak adlandırmıştır. Fakat bunlar, görevleri belirtilmediğinden ve taşıyıcının mührünü taşımadığından bir taşıyıcıyla yapılan gerçek anlaşmalar değildir. Bu belgeler aslında 1. tekil şahısta, işveren tarafından yazılmış olan ve şahitlerin huzurunda işverenin bir taşıyıcıya ne emanet ettiğini gösteren kayıtlardır. CCT 5, 41 a'yı örnek alırsak:

"*İçlerinde bana ait 15 kg gümüş bulunan iki paket –vergisi ayrıca eklenmek üzere, o kişinin öcreti ödenmiştir-; içinde Puzur-Assur'a ait 5 kg gümüş bulunan bir paket – o kişinin ücretini kendi imkanlarımla ödedim. "Vekil" Elali'nin kalayının fiyatı olan 0.5 kg gümüş; Assur-malik'in bir kumaşının fiyatı olan 5 şekel gümüşlük bir bohça; "Vekil" Assur-malik'in bir kumaşının fiyatı olan 5 şekel gümüşlük bir bohça; kralın sevkiyatı olan 1 şekel altın; Pilahaya için, bir kutānu kumaşı (almak) için Urdala'nın 6 şekel gümüşü; Lamassi ve Ahaha için bir sevkiyat; Ahaha için mühür altında 3 şekel gümüş; İnah-ili için 5 şekel gümüşlük bir bohça;* (adı geçen kişiler için 7 adet küçük gümüş miktarı) *5 kemer, 4'ü benim temsilcilerim için, 1'i Ea-bani için; 3 mina yün ve 1 semer(?) – tüm bunları İmgua'ya emanet ettim. Şalim-Assur'un 2 mina 55 şekel gümüşünü oğlu Şu-Kubum'a emanet ettim. ... Puzur-sadu'e'nin, ... Ahu-waqar'ın huzurunda*".

Bu nota, işten sorumlu taşıyıcının (İmgua) adını vermekte ve çeşitli miktarlardaki gümüşü ve Asur'da bunların teslim edilecekleri kişileri listelemektedir. Bu belgenin bir kopyasının taşıyıcıya verilmiş ya da önceden Asur'a gönderilmiş olması mümkündür. Mektubun adı verilmeyen yazarı ve ilk ve en büyük miktardaki gümüşün sahibi, Puzur-Assur'un ortağı (1.6) meşhur tüccar Puşu-Ken olmalıdır. Çünkü aynı taşıyıcının, Puşu-Ken'in adı başka ticari işlemlerinde de geçmekte ve gümüşün bir kısmı Puşu-Ken'in karısı ve kızı olan iki kadına (15. satır) gönderilmektedir. Bu gümüşe "sevkiyat" denmekte ve bu terim Anadolu'dan kadınların Anadolu'da satılmak üzere ürettikleri kumaşlar karşılığında gönderilen gümüş için kullanılmaktaydı. Bu ödeme, bu tür kayıtlarda standarttır ve birçok tüccarın kadın akrabaları hakkında bilgi edinmemizi sağlar. Belgemiz, bazıları Puşu-Ken'in hiç şüphesiz Asur'daki yardımları karşılığında temsilcilerine gönderdiği 4 kemer (1.29) gibi hediyelerden oluşan küçük ödemeleri listelemektedir. Diğer miktarlar ise Asur'daki adamların ona satılmasını isteyerek gönderdikleri mallar karşılığındaki ödemelerdir. Bu kişiler arasında iki önemli yetkilinin (6.-19. satırlar) ve eline bir miktar altın geçen Asur kralının da adları geçmektedir. Başka belgelerden Puşu-Ken'in, kendisine bazı mektuplar yazan Asur kralı dahil birçok kişiye bu tip hizmetler verdiğini öğrenmekteyiz. Bunlar, kervanlara yatırım yapmayan ya da kervanlarla seyahat etmeyen ama kervanlarla götürülmek ve orada ahbap oldukları tüccarlar tarafından satılmak üzere küçük miktarlarda mal veren kişilerdi. Hiç şüphesiz Puşu-Ken böyle çalışan tek tüccar değildi ve bu durum yine Asur vatandaşlarının ne kadar büyük bir kısmının ticarete katıldığını ve bundan kâr ettiğini göstermektedir.

Asur'a gönderilen gümüşle ilgili bu tarzda birçok belge bulunmaktadır. Fakat, bu belgelerde tarih bulunmadığından Asur'a her yıl ne kadar gümüş geldiğini hesaplayabilmek mümkün değildir. Yine de miktar oldukça dikkat çekici olmalıdır ve belgelerin bazılarında gönderilen gümüşün toplam ağırlığı 50 kg'ı geçmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu gümüşün bir kısmı, borçları ödemede, ailenin Asur'daki ihtiyaçlarını (tahıl gibi) tedarik etmede ya da yeni bir ev yapmada veya satın almada kullanılmaktaydı. Fakat, asıl büyük kısmı düzenli olarak yeni bir kervanı donatmak için harcanmaktaydı. Kaniş'te olduğu gibi, bir kervan şehre girdiğinde gümrükten çıkabilmek için yerel saraya girerdi. Böylece, bazı belgelere göre, Asur'daki gümüş "bir eve girerdi". Bu, muhtemelen, himayesi altında bir anonim şirketi çalıştıran önemli bir tüccarın, bir tüccarın yatırımcısının ya da bir sonraki kervan için malların satın alındığı ambarın sahibinin eviydi. Bu tip belgelerin çoğunun başında, ayrıca eklendiği ya da talep edildiği belirtilen "vergi kesintisi" (2. satır; tercüme kesin değildir) bu tip evlerde toplanmaktaydı. Bu tüccarların hiç şüphesiz kendileri için kârlı olduğundan evlerine gümüş girmesine hevesli olduklarını okumaktayız. Bir kısmı zarar görmüş bir mektupta (TC 3, 129) şu şikayeti görmekteyiz: "*Senin için kaçıp saklandı ve Şehre geldiğinde evime hiçbir şey getirmedi. O hain, depoda yeni bir eve yerleşti ve Suen'in rahibinin evinde alımlar yapmaya devam etti!*" Tanınmış bir tüccar Asur'daki amcasına ve erkek kardeşine, oğlunun oraya götürmekte olduğu 10 kg gümüş hakkında yazmaktadır (TC 3, 54: 13-20): "*Bununla sana söylediği alımları yap, mühürle ve buraya gönder. Ondan gümüşü iste ve "vergi kesintisi"nin bizden yapılmasına izin ver!*" Puşu-Ken'in başı dertteyken ve büyük miktarda gümüş kaybetmekten korkmaktayken Asur'daki yatırımcılarına ve temsilcilerine şöyle yazmıştır (BIN 4, 32: 26-30): "*Asur ve tanrılarınız adına! 2 talentten az olmamak üzere gümüş eksiktir. Yeter! Saygıdeğer efendilerim, lütfen yatırımcılarımın evinden ne kadar "vergi kesintisi" alınabileceğini düşününüz!*" Bu duygusal cümleler yeterince açıklayıcıdır, fakat bu evlerden "vergi kesintisi alınması"nın tam olarak ne olduğu henüz anlaşılamamıştır. Cironun büyüklüğüne göre bu evlerin sahipleri komisyon mu almaktaydılar? Bu belgeler, Asur'da sıkça görülen bu tür ticari işlemlerdeki finansal ve belki de sosyal çıkarı (itibar ve statü de söz konusu olabilirdi) göz önüne sermektedir. Çünkü kârlı ticaret devam etmeli, gümüş asla "aç kalmamalı" ve atıl durmamalı, tersine yeni bir kervan için kullanılmalı ve yatırım yapılmalıydı.

Bir kervan yolculuğundan elde edilen kazancın Asur'a gönderilmesi, tüccarların geride bıraktıkları ayrıntılı belgeler sayesinde öğrendiğimiz ve birkaç nesillik bir süre içerisinde birçok kez tekrar eden yeni bir ihraç, taşıma ve satış döngüsünün başarıyla tamamlandığı anlamına gelmekteydi.

Hematit ağırlıklar

DİPNOTLAR

* Prof. Dr., Emekli filolog.

[1] Asurlular belgelerde adı geçen işlemlere dahil olduklarında resmi yazışmanın bir kopyası da kendilerine verildiğinden, resmi mektuplar kişisel arşivlerde de bulunmuştur.

[2] Bu önlemler için bkz. Veenhof 2003.

[3] Veriler ve detaylar için bkz. Michel-Veenhof 2010.

[4] *kutānum* adı yalnızca Eski Asurca'da kullanılmıştır. Fakat bunun muhtemelen daha geç dönemlerde kullanılan İbranice *kuttonèt* ve Yunanca *chitoon* ile aynı kelime olması, bu kelimenin bir giysi çeşidinin adı olduğuna işaret etmektedir.

[5] Bkz. Veenhof 1988, 254.

[6] Yaklaşık 8.5 gramdan 60 şekel, 1 mina = 0.5 kg yapar. 60 mina = 1 talent. Bir şekel altın ortalama olarak yaklaşık 8 şekel gümüşe eşitti. Anadolu'dan gelen gümüşün bazen saflaştırılması gerekirdi. Bu da küçük bir hacim kaybı anlamına gelmekteydi.

[7] Saflaştırma sonunda kaybedilen ağırlık dahil (1.9) harcamaların toplamı tam 5 kg etmektedir.

[8] Bkz. Veenhof OBO 160/5, 88-89. Bu konular için bkz. Veenhof 1999, Dercksen 1999 ve *naruqqum* için Larsen 1999.

[9] Bu konular hakkında bkz. Veenhof 1999, Dercksen 1999 ve Larsen 1999.

[10] Bu konuda sistematik bir deneme için bkz. Nashef 1987 ve Veenhof 2008.

[11] İşverenin/alacaklının ağzından yazılan 3. ve 1. tekil şahıslı nesne cümlelere (21-24. satırlar) dikkat ediniz. Bu tür kontratlar için bkz. Veenhof 1994.

[12] Bkz. Dercksen 2004, 9. ve 10. bölümler, "The Caravans".

[13] Asurlu kervan eşekleri ve koşum takımları (eyer bezi, semer, keseler, ipler ve torbalar) konusunda bkz. Veenhof *AOATT*, 1. bölüm ve daha ayrıntılı bilgi için Dercksen 2004: Ek 3: Yük eşeği.

KISALTMALAR

AOATT	K. R. Veenhof, *Aspects of Old Assyrian Trade and its Terminology*. Leiden 1972.
OBO 160/5	K.R. Veenhof, "The Old Assyrian Period", *Mesopotamia, The Old Assyrian Period, Annäherungen* 5, Orbis Biblicus et Orientalis 160/5, Part 1, M. Wäfler (ed.), Fribourg-Göttingen 2008.
RIA	*Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie. Berlin.*

KAYNAKÇA

Dercksen 1999	Dercksen, J.G. , "On the Financing of Old Assyrian Merchants." In J.G. Dercksen (ed.), *Trade and Finance in Ancient Mesopotamia* (MOS Studies 1), 85-100, Istanbul 1999.
Dercksen 2004	Dercksen, J.G. , *Old Assyrian Institutions* (MOS Studies 4), Leiden 2004.
Larsen 1967	Larsen, M.T., *Old Assyrian Caravan Procedures*, Istanbul.
Larsen 1999	Larsen, M.T., *Naruqqu*-Veträge. *RIA* 9, 181-84
Michel-Veenhof 2010	Michel, C. -Veenhof, K.R., "The Textiles Traded by the Assyrians in Anatolia", *Textile Terminologies in the 3rd to 1st millennium BC in the Ancient Near East and Eastern Mediterranean*, M-L. Nosch & C. Michel (eds.), Oxford 2010.
Nashef 1987	Nashef, Kh. *Rekonstruktionen der Reiserouten zur Zeit der altassyrischen Handelsniederlassungen* (TAVO Beihefte, B 83). Wiesbaden 1987.
Veenhof 1988	Veenhof, K.R., "Prices and Trade. The Old Assyrian Evidence", *AoF* 15, 343-263.
Veenhof 1994	Veenhof, K.R., "Miete. C. Altassyrisch", *RIA* 8, 181-184.
Veenhof 1999	Veenhof, K.R., "Silver and Credit in Old Assyrian Trade", *Trade and Finance in Ancient Mesopotamia* (MOS Studies 1), J.G. Dercksen (ed.), 55-84. Istanbul 1999.
Veenhof 2003	Veenhof, K.R., "Trade and Politics in Ancient Assur. Balancing of Public, Colonial and Entrepreneurial Interests", *Trade and Politics in the Ancient World* (Saggi di Storia Antica 21), C. Zaccagnini (ed.), 69-118. Rome 2003.
Veenhof 2008	Veenhof, K.R., "Across the Euphrates", , *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian Period* (OAAS 3), J.G. Dercksen (ed.), 3-30. Leiden 2008.

Pişmiş toprak at figürini (kat. 233)

Mogens Trolle Larsen*

KOLONİ SİSTEMİNİN YÖNETİMİ

Dicle kıyısındaki Asur'dan Anadolu platosundaki Kaniş'e olan mesafe en az 1000 kilometredir ve Eski Asur ticaretinin ne zaman ve nasıl başladığı merak konusudur. Küçük büyük şehirleriyle Suriye ovaları ve zorlu Toros dağları üzerinden Asurlu tüccarları batıdaki Anadolu platosuna yönlendiren nedenin, malları için pazar arayışı olduğu açıktır. Bunu, kademe kademe gelişen ve ticaret ağının giderek daha da geniş ve karmaşık hale geldiği bir süreç olarak görmemiz gerekmektedir. Fakat elimizdeki malzeme bu oluşum süreciyle ilgili kesin bir bilgi vermemektedir. Bu bölgeleri iki yüzyıldan uzun bir süre birbirine bağlayan kervan ticareti hakkında çok şey bilmemize rağmen, ticaretin Asur'daki gelişimi hakkındaki bilgimiz çok kısıtlıdır. Önceleri tüccarların ana üssünün Fırat nehrinin en önemli geçit yerinin kontrolünü elinde bulunduran Hahhum şehrinde olduğu ve plato içindeki ilerlemenin başlangıçta buradan organize edildiği varsayılabilir. Buna rağmen, bu durumun ne zamana denk geldiğini tam olarak söyleyememekteyiz. Diğer yandan, Kültepe belgelerinde konuyla ilgili bulduğumuz bilgi halihazırda gelişmiş ve oldukça ayrıntılı bir sistemi yansıtmaktadır. Kuzey Suriye'den Karadeniz ve Orta Anadolu'nun batısına uzanan bu sistem, koloniler ve daha küçük istasyonlardan oluşmaktaydı.

Asurluların ana yerleşimlerine, bir ticaret toplumunu ve bu toplumu yöneten idari yapıyı ifade eden *karu* denmekteydi. Asurluların Anadolu'ya asıl girişlerinin yaşandığı ve Kültepe'deki stratigrafiye göre "II. Tabaka" olarak adlandırılan dönemde buna benzer 30 koloni ve "istasyon" anlamına gelen *wabaratu* adıyla anılan yaklaşık 10 kadar daha küçük yerleşim bilinmektedir. Bu Asur yerleşimlerinden yalnızca üç tanesi kesin olarak tanımlanmış ve kazılmıştır. Kültepe'deki önemli yerleşim Türk arkeologlar tarafından 1948'den beri, önce Tahsin Özgüç ve şimdi de Fikri Kulakoğlu başkanlığında kazılmaktadır. Eski Asur döneminde Hattuş olarak bilinen ve daha sonra Hititlerin başkenti olan Boğazköy'de küçük arşivlerin bulunduğu evlerden oluşan bir koloni ortaya çıkarılmıştır. Asurluların bir istasyon kurdukları Alişar ya da eski adıyla Amkuwa'da da evler ve belgeler bulunmuştur. Acemhöyük ve Konya Karahöyük'teki büyük yerleşimler de kazılmış ve Eski Asur dönemine ait buluntular ortaya çıkarılmıştır. Fakat bu şehirlerle ilişkilendirilen Asur yerleşimleri bulunamamıştır. Bu nedenle bu yerleşimlerin isimleri de bilinmemektedir.[1]

Türkiye'de yapılan yoğun arkeolojik çalışmalar sonucunda gelecek yıllarda yeni Asur kolonilerinin ve istasyonlarının bulunacağı kesindir.

Bununla beraber, halihazırda sahip olduğumuz bilgiler ışığında Asurlu tüccarların Anadolu platosunun heryerine yerleştikleri ve en yoğun olarak bulundukları bölgenin Kızılırmak havzası olduğu söylenebilir.
Bu koloni ve istasyonlar, tüccarların kâr edecekleri pazarlar bulabilecekleri, bölgenin büyük şehirlerinin içinde ya da hemen yanında kurulmuşlardır. Kaniş'te Asurlular, Anadolulu özellikler taşıyan aşağı şehirde yerli halkla yanyana yaşamışlardır ve bu durumun günün şartlarında normal olduğu varsayılmalıdır. Bu dönemde Anadolu, her biri çevresindeki mütevazı denebilecek toprakları yöneten küçük şehir devletlerine bölünmüştür ve Asurlular, bazıları çok küçük ve önemsiz, bazıları da Kaniş gibi en az tüccarların geldiği Asur kadar büyük başkentlere yerleşmişlerdir.

Asurlular, Anadolu'yu fethetmek için değil, tüccar olarak gelmişlerdir ve Anadolu'daki politik, sosyal, kültürel ve dinsel geleneklerin Asur'dakilerden çok farklı olmasına rağmen, tüccarlar, yerlileri sömürebilecekleri geri kalmış bir bölgeyle karşılaşmamışlardır. Bu dönemde Anadolu krallıkları oldukça gelişmiş bir politik yapıya sahipti ve Asurluların Anadolu'daki varlıkları, her iki tarafın da eşitliğini tanıyan resmi anlaşmalara bağlıydı (bkz. kat. 410). Her iki taraf da ticaretten kâr sağlamaktaydı ve zamanla iki topluluk arasında çok yakın ilişkiler gelişmişti.

Asur'da yönetim
Asurlular tarafından inşa edilen yerleşim sistemini anlamak için tüccarların geldikleri Asur şehrinden başlamak gerekir. Hem bireysel hem de idari anlamda en önde gelen kişi ve kurumlar burada bulunmaktaydı. Tüccarlar, çoğu zaman atalarının evinden "babamızın evi" olarak bahsetmektedirler ve Anadolu'daki tüccarların zaman içinde memleketlerinden bağımsız hale gelmelerine rağmen, bahsedilen yerin Asur olduğu bellidir. İdari düzeyde de en önemli karar mekanizmaları olan kurumlar Asur'da bulunmaktaydı. Yerleşim sisteminin tamamının Kaniş'teki koloniden yönetilmesine rağmen Kaniş de Asur şehrindeki idari yapıya tabiydi.[2]

Burada birçok yönden eski Yakın Doğu'daki geleneksel şehir ya da devlet görüntüsünden farklı bir siyasi sistemle karşılaşmaktayız. Asur'da bir kral bulunmaktaydı fakat bu kral, bir despot ya da tüm gücü elinde bulunduran bir hükümdar değildi. Şehrin baş rahibi olarak önemli dini görevleri bulunmaktaydı ve görevini belirleyen ideolojik yapı kraliyet mühürlerinde şu şekilde ifade edilmekteydi: "Asur kraldır! NN, Asur'un vekilidir." Bu ifade, kralın görevinin şehrin tanrısıyla halk arasında bir köprü kurmak olarak algılandığını göstermektedir.

Eski Asur kralının siyasi sistem içerisindeki rolü, Asur'un en önemli vatandaşlarından oluşan şehir meclisiyle bağlantılı olarak anlaşılmalıdır. Eski Asur toplumunun ve ticaret ağının işleyişiyle ilgili tüm önemli kararları alan, saraydaki kraldan ziyade bu meclistir ve kral, toplantılarına başkanlık ettiği bu meclisin idarecisi olarak görev yapmaktadır. Belgelerde kraldan nadiren tek başına ve de çoğunlukla Şehir'le bağlantılı olarak bahsedilmektedir ve kralın özel rolü, Anadolu'daki kolonilere ve özellikle Kaniş'e yazılan ve kralın kendisinden "denetçi" ya da "gözetmen" olarak tercüme edilebilen *waklum* ünvanıyla bahsettiği çok sayıda mektuptan anlaşılmaktadır.

Bu mektupların tamamı aynı formülle başlar: "Şehir meclisi bir karara vardı. Bu karar ...dır." Buradan kralın görevinin, alınan bu kararların Anadolu'daki yetkililere bildirilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun kralı şehrin en önde gelen kişisi haline getirdiği açıktır ve kralın bu konumunu gösteren bir tek belge bulunmaktadır. Bu belge, Kaniş'te yaşayan ve bu dönemde şehir meclisi tarafından görülecek masraflı bir davayla karşı karşıya bulunan bir tüccarın çıkarlarını koruyan Asurlu bazı kimseler tarafından yazılan bir mektuptur. Mektubu yazanlar, mahkemede yapacakları savunmayla ilgili olarak kraldan tavsiye almaya gittiklerini ve davalarını meclise ne zaman ve nasıl getirecekleriyle ilgili kesin tavsiyeler aldıklarını belirtmişlerdir. Burada kral, kanun konusunda uzman kişidir.[3]

Asur kentinden gelen ve bu dönemin şartları konusunda bilgi verebilecek hiçbir belge olmaması, şehir meclisi, kral ve diğer devlet kurumlarının işleyişleriyle ilgili sınırlı bilgi sahibi olmamıza neden olmaktadır. Bu nedenle, çalışmamızı tamamen Anadolu'dan ve özellikle Kaniş'ten gelen belgeler üzerine kurmamız gerekmektedir. Tüccarlar, sürekli Asur'daki meslektaşları, ortakları ve patronlarından aldıkları binlerce mektup aracılığıyla şehirle iletişim halinde olduklarından halen öğrenebileceğimiz birçok şey bulunmaktadır.

Konuyla ilgili bildiklerimiz kısaca şöyledir. Şehir meclisi, bazıları şehir tanrısı Asur'a ait tapınağın arkasında bulunan kutsal bir yerde olmak üzere düzenli toplantılar yapmaktadır. Anladığımız kadarıyla herhangi bir kimse, yani her hür kişi meclise gelebilir ve burada söz alabilirdi.

Meclis, aslen, çoğunlukla Anadolu'daki mahkemelerden nakledilen karmaşık davalarla ilgili kararlar alan hukuki bir organ olarak işlemekteydi. Fakat aynı zamanda bu organın ticari politikalar ve siyasi ilişkilerle ilgili kararlar da alan bir kurum olduğunu gösteren örnekler de bulunmaktadır. Örneğin, meclis Asur vergi sisteminin kurallarını oluşturmuş ve bir durumda tüccarların başka ve muhtemelen rakip etnik gruplardan olan tüccarlara altın satmalarının yasak olduğuna karar vermiştir.[4] Dikkatine sunulan karmaşık davalarda meclis, iddiaların doğruluğunu araştırır ve kral tarafından atanacak bir avukat tutulmasına onay verirdi. Bu avukat, yanında meclisin yazdığı ve kolonilerdeki yasal anlaşmazlığın nasıl çözümlenmesi gerektiğiyle ilgili gerekli bilgiyi veren bir mektupla Anadolu'ya gönderilirdi.[5]

Bu kurumun büyüklüğüyle ilgili bir bilgimiz bulunmamaktadır. Fakat, birçok durumda Anadolu'daki kolonileri yöneten benzer meclislerden çok daha büyük olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Tipik bir Mezopotamya şehrinde, şehirdeki işlerin, vergilerin toplanmasının ve diğer ekonomik meselelerin kralın sarayından yönlendirilmesi beklenir. Fakat Asur'da bu tip bir kurumun bahsi bile geçmemektedir. Bunun yerine, bu tarz meseleler her yıl atanan ve *limum* ya da *eponim* adı verilen bir yetkilinin sorumluluğundadır. *Limum* yetkilisi görevde olduğu yıla adını verir. Bu uygulamanın, eski Roma'daki konsüller tarafından da kullanıldığı bilinmektedir. Bu uygulamaya göre, elimizdeki belgelerdeki tüm tarihler "NN'in *limum* olduğu yıl" olarak ifade edilir. Bu yetkili, şehirdeki merkezi idare kurumu olan meclis binasından sorumludur. Ayrıca kral tarafından atanmayıp her yıl şehir meclisi üyeleri arasından kurayla belirlendiği de anlaşılmaktadır. *Limum* yetkilisinin, görevde olduğu bir yıl boyunca oldukça önemli bir gücü ve vergilerini ödemedikleri takdirde insanların mallarına el koyup evlerinden atma yetkisi bulunmaktaydı. Aynı kişinin bir sonraki yıl sıradan bir vatandaş olması, görevde bulunduğu süre zarfında adil ve tarafsız olmasını garanti etmekteydi.

Meclis binasının, şehir yaşamının ekonomik yönlerinden sorumlu birçok yetkilinin çalıştığı oldukça büyük ve kalabalık bir bina olduğunu varsaymak yanlış olmaz. Buna rağmen, bina Asur'daki kazılar sırasında bulunamamıştır.[6] Kervanlardan alınan vergiler burada tahsil edilmekteydi. Bazı malların da meclis binası aracılığıyla satıldığı anlaşılmaktadır. Eponim yetkilisi ve yardımcıları meclisin yetkisi altında olan karmaşık hukuki işlemlerde doğrudan bir rol oynamasa da, kolonilerden bir davada kullanılmak üzere gönderilen belgelerin güvende olacakları meclis binasında muhafaza edilebildikleri görülmektedir.

Kaniş kolonisinin yönetimi

Asurlular tarafından Anadolu'da oluşturulan kurumların memleketlerindeki yapıya uygun olarak biçimlendirilmeleri şaşırtıcı değildir. Fakat bazı değişikliklerin kaçınılmaz olduğu da bir gerçektir. Elimizdeki bilginin büyük kısmı tabi ki Kaniş kolonisi hakkındadır ve bu koloni Anadolu'daki tüm Asur sisteminin merkezi olduğundan, kurumlarının da bazı yönlerden kendine özgü olması doğaldır. Kolonin bir meclisi olduğu bilinmektedir ve bu tip bir kurumun diğer Asur kolonilerinde de bulunması muhtemeldir. Kaniş'te ayrıca, bir ya da iki yetkilinin görevde bulundukları haftaya adlarını verdikleri ve bu nedenle de hafta *eponim*'leri olarak bilindikleri *hamushtum* adlı bir kurum da bulunmaktaydı. Bu *eponim*'lerin yalnızca burada bulundukları anlaşılmaktadır ve Kaniş hafta *eponim*'lerinin içinde bulunduğu tarih sisteminin Asur'da olmasa da diğer kolonilerde kullanılmış olması muhtemeldir. Son olarak, kolonide, görevi Asur'daki meclis binasına benzeyen bir mevki de bulunmaktaydı.

Kaniş meclisinin işleyişi konusunda Asur'daki meclise oranla daha fazla bilgi sahibiyiz. Mektuplar ve diğer belgelerde meclisin faaliyetleriyle ilgili ifadelerin yanısıra, "yönetmelikler" olarak bilinen ve Kaniş'teki meclisin işleyişini düzenleyen süreçlerle ilgili kısa ipuçları veren oldukça zarar görmüş birkaç belge de bilinmektedir. Kaniş'i kazan ekip, idari ve hukuki işleyişle ilgili detaylı belgelerin bulunması gereken ve "koloni ofisi" adı verilen merkezi yönetim binasını bulana kadar, bu anlaşılması zor ve oldukça kırık tablet parçalarıyla yetinmek zorundayız.[7]

Belgelerden, üyelerinin "büyük adamlar" olarak adlandırıldığı bir konsey ve "küçük ve büyüklerin" bulunduğu genel kuruldan oluşan çift meclisli bir sistemin var olduğu anlaşılmaktadır. Günlük faaliyetleri yansıtan asıl hukuki belgeler, yalnızca kolonin ilgilendiği meselelerle "kolonin, küçük ve büyüklerin" baktığı davalar arasında ayrım yapmaktadır. Yönetmelikler, bu ayrımın meselelerin kolonideki yetkililer tarafından ele alınması açısından hayati önemi olduğunu göstermektedir. Büyük adamlardan oluşan konsey yönetmelik belgelerinde kararlar alabilen bir kurul olarak görünmektedir. Fakat konseyin asıl rolünün tek tek davaların önemine bakarak "küçük ve büyük" konseyinin

toplanmasının gerekli olup olmadığına karar vermek olduğu anlaşılmaktadır. Atina anayasası da buna benzer kurallara sahiptir ve bunun aslında çok ayrıntılı ve gelişmiş bir düzen olduğu görülmektedir.
Koloninin yönetmeliklerinde, toplantıların nasıl yapılması gerektiği ve özellikle de kararların nasıl alınması gerektiğiyle ilgili kurallar da bulunmaktadır. Kararların oybirliğiyle alınması tercih edilen durumdu, fakat bazı durumlarda karar oylamanın sonunda elde edilen çoğunluğa göre alınmaktaydı. Oyları düzenlemek ve saymakla görevli kişiye "kâtip" ya da koloni sekreteri denmekteydi. Yalnızca Kaniş'te değil, Puruşaddum gibi diğer büyük Asur kolonilerinde de bu göreve gelen birkaç kişi bilinmektedir.

Oylamalarda, meclis önce konuyu tartışacak üç gruba ayrılmaktaydı. Oybirliğiyle bir karar alınamaması durumunda sekreter meclisi yedi gruba ayırmakta ve karar, bu gruplar arasındaki oy çoğunluğuna göre alınmaktaydı. Buradan da anlaşılabileceği gibi oldukça detaylı bir prosedürler sistemi kullanılmaktaydı.

Asur toplumu üyelerinin bu şekilde "küçük" ve "büyük" diye ayrılması oldukça hiyerarşik bir sosyal sistemin varlığına işaret etmektedir. Buna rağmen, bir kimsenin kendisini hangi konumda bulacağını neyin belirlediğini kesin olarak bilmemekteyiz. Bununla beraber, zenginlik ve nüfuzun önemli bir rolü olduğu, "büyük adamlar"a belgelerde aynı zamanda "hesabı olan adamlar" denmesinden de anlaşılmaktadır. Bu kişiler, koloni ofisine ait bir hesaba bir takım menfaatler karşılığında yıllık bir ücret ödeyen, Asurlu elit işadamları grubuna mensupturlar. Asurlu bir tüccar ailesinde bu tip bir hesaba yalnızca aile reisi sahip olabilirdi ve grubun diğer üyeleri gerektiğinde bu hesaba para yatırabilirdi.

Mektuplardaki nadir ifadelerden anladığımız kadarıyla büyük ve küçük arasındaki fark sosyal açıdan oldukça belirgindi. Bu konuda özellikle Ali-ahum adlı bir kişinin karşısındaki kimse büyük adamların desteğini aldığı için koloni tarafından bakılacak olan bir davadan vazgeçtiğini anlatan belge önem taşımaktadır. Ali-ahum, "Bu durumda ne yapabilirim ki?" diye yazmaktadır (bkz. bu kitapta Kültepe/Kaniş Arşivleri başlıklı makale). Yönetmeliklerde bu durum şu şekilde ifade edilmektedir:

Hesabı olan bir adam, büyük adamların çoğunluğunun onayı olmadan sekreterden genel kurulu toplamasını isteyemez. Sekreter, büyük adamların çoğunluğunun onayı olmadan genel kurulu toplaması halinde, 10 şekellik bir ceza ödeyecektir. Küçük adamlar arasından hiç kimse hesabı olan bir kişiye yaklaşamaz ve koloninin kapısında şikayet ederek dolaşamaz. Eğer koloninin kapısında şikayet ederek dolaşırsa [cezalandırılacaktır...][8]

Birçok durumda her Asurlu erkeğin koloniye gelip şikayetiyle ilgilenilmesini isteme hakkı olduğu ve meclisin tipik görevinin tüccar topluluğunun hukuki şikayetleriyle ilgilenmek olduğu görülmektedir. Bu kurul tarafından alınan kararlar, davayı kazanan tarafa verilen bir belgede yazılı hükmü oluşturmaktaydı ve bu tablet, bu şekilde koloniyi temsil eden kişiler tarafından mühürlenirdi.

Anadolulu yetkililerle çıkan anlaşmazlıklara zaman zaman meclis bakmaktaydı. Bu konuda, bir Asurluya olan borcunu ödeyene kadar hiçbir Asurlunun iş yapmasına müsaade edilmeyen yüksek rütbeli bir saray yetkilisine uygulanan ambargoyla ilgili bir dava bilinmektedir. Başka bir durumda ise, adları geçen 15 Asurlu'nun Puruşaddum kolonisinde buluştuklarını ve kimsenin adı geçen yerel bir yetkiliye kumaş satamayacağına karar verdiklerini duymaktayız. Bu kişilerin bu durumda meclis olarak hareket edip etmedikleri ise merak konusudur.[9]

Hafta *eponimi* görevini yapan kişilerin tarih formüllerinde adlarının geçtiği yüzlerce belge olmasına rağmen, bu kişilerin görevleri hakkında neredeyse hiçbir şey bilmememiz şaşırtıcıdır. Yıl *eponimi* ile olan benzerliklere ve Asur'da Meclis Binasını idare etme görevlerine dayanarak, hafta *eponim*'lerinin Kaniş'teki koloni ofisinin günlük işleyişinden sorumlu oldukları düşünülebilir. Daha önce de belirtildiği gibi, Kültepe'deki koloni ofisi henüz bulunamamıştır. Fakat bu kurumun faaliyetleriyle ilgili sayısız ifade kurumun nasıl işlediğini ve ne tür konularla ilgilendiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Asurlu tüccarlar arasında ileri gelenlerin bu ofiste birer hesabı bulunmaktaydı ve bu hesabın onlara koloni ofisi tarafından düzenlenen bazı kârlı iş anlaşmalarına katılma hakkı vermiş olması muhtemeldir. Fakat bu durum tamamen anlaşılmış değildir.[10] Bazı vergiler burada ödenmekteydi. Ayrıca, koloni yönetiminin şahitlerin atanması gibi tüccarlar arasında sürekli ortaya çıkan büyüklü küçüklü tartışmalardan doğan meselelerin çözümünde de rol aldığı açıktır. Koloni ofisi aynı zamanda Anadolulu saray yetkilileriyle krala ödenen vergiler

konusundaki ilişkilerde de büyük rol oynamıştır. Çoğu kez bu durum, örneğin sarayın bir kumaşın belli bir yüzdesini alma hakkı olduğu fakat değerli bir kumaşı kesmek yerine kumaşın tahmini değerine dayanılarak belli bir ödeme yapıldığı karmaşık prosedürler içermekteydi. Kültepe'deki zengin buluntular ticaretin en yoğun olduğu dönemde bu şehrin hem bireysel hem de kamusal anlamda Asurluların faaliyetlerinin merkezi olduğunu göstermektedir. II. tabaka sırasında burada bazı değişiklikler yaşanmış ve birçok aile faaliyetlerini Anadolu'nun başka şehirlerine taşımışlardır. Kaniş'teki koloni, bir yangınla tahrip olduğu son evreden önce ekonomik önemini kısmen kaybetmiş olabilir. Buna rağmen, tüm Asur koloni sisteminin günlük işlerini yürüten ve yalnızca Asur'daki yetkililere karşı sorumlu olan Anadolu'daki Asur yönetim örgütünün merkezi olarak önemini korumuştur.

Koloni sistemi

Şehir meclisinden birkaç temsilci, özellikle anlaşmaların hazırlanıp yemin edilerek onaylanmasının gerektiği durumlarda, Anadolu saraylarıyla yapılan ince pazarlıklarda önemli rol oynadıkları Kaniş'te kalıcı olarak görevliydi. Bu kişiler, Asur'daki yönetimin çıkarlarını temsil etmekteydi ve kolonideki varlıkları, Asur'daki yönetimin koloni düzeni üzerindeki kontrolünü açıkça belirtmekteydi. Anadolu devletlerinden birinde bir kral öldüğünde ya da başka bir kral tahta çıktığında yeni bir anlaşma yapılması gerekmekteydi ve bu durum her zaman Kaniş kolonisinin ve Asur'dan gelen temsilcilerin katılımını gerektirmekteydi.

Anadolu'daki kolonilerin Asur'da *nibum* adı verilen ve şehir meclisi karşısında kolonilerin çıkarlarını savunan kendi sözcüleri olması ilgi çekicidir. Bu gruptan Kaniş kolonisine yazılmış tek bir mektup bulunmaktadır. Mektupta, sözcüler, şehir meclisinin Asur'da yeni yapılacak surlar için kolonilerin 5 kg gümüşle katkıda bulunmalarına karar verdiğini; meclisin Anadolu'ya giderek parayı toplayacak resmi bir ulak atadığını ama *nibum*'un araya girerek ulağın maliyetinden kaçınmak için onun yerine konuyla ilgili bir mektup yazmalarına izin verilmesini talep ettiğini bildirmektedir. Kaniş kolonisinden, acilen diğer kolonilere yazarak kendi paylarını ödemelerini söylemesi istenmiştir. Para hemen gönderilmediği takdirde *nibum*'un parayı Kaniş kolonisinin Asur'da bulunan fonlarından alacağı konusunda da gözdağı verilmiştir.[11]

Yukarıda bahsedilen durum, Kaniş kolonisinin Asur koloni düzenindeki merkezi rolü konusunda kesin bir tablo çizmektedir. Cezire ve Anadolu'daki tüm yerleşimler, Kaniş kolonisinin yetkisi altındaydı ve kolonilere ve istasyonlara yerel krallarla ilişkilerle ya da Asur sistemi içinde vergilerin toplanmasıyla ilgili talimatlar buradan gönderilmekteydi.

1992'de Kaniş'in aşağı şehrinde küçük bir evin yıkıntıları arasında bulunan küçük bir arşiv, Kaniş kolonisiyle diğer Asur yerleşimleri arasındaki ilişkilerin ne şekilde düzenlendiğiyle ilgili ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Belgeler, düzenli olarak Kaniş kolonisi adına resmi ulak ya da temsilci olarak görev yapan Kuliya adlı bir kişiye aittir. Kuliya'nın arşivinde koloni tarafından "aidat ödeyenlere (hesabı olan kişilere), temsilcimize, her bir koloni ve istasyona" gönderilen bir dizi mektup bulunmaktadır. Koloni, bu yetkililere, Kaniş'e Asur'dan, şehir meclisinin koloni sistemini olağanüstü pahalı bir mal olan meteorik demirden alınan vergilerde yapılan bir takım değişikliklerle ilgili bilgi veren bir mektup geldiğini haber vermektedir. O andan itibaren bu vergilerin Asur yerine doğrudan Kaniş kolonisine gideceği ve bu durumun mevcut uygulamaların ciddi şekilde gözden geçirilmesini gerektirdiği anlaşılmaktadır. Birçok koloni ve istasyonun bu malın kimler tarafından satıldığını ve halen kimin elinde bulunduğunu soruşturması ve bu işle ilgilenen herkesin adlarının ve kesin demir miktarlarının bulunduğu bir belge hazırlamaları gerekmekteydi:

Her bir meteorik demir parçasının miktarını, (o kişinin) adını ve babasının adını bir tablete yazın ve ulağımızla buraya gönderin. Her bir koloniye ve tüm istasyonlara mektubumuzun bir kopyasını gönderin. Bir kimse temsilcisi aracılığıyla bile meteorik demir satmış olsa, o adamın adını kaydedin.[12]

Kaniş'in kendine özgü merkezi konumunun bir başka işareti de güneydeki Gaziantep bölgesinde bulunan Urşu'daki koloniden gönderilen bir mektuptan anlaşılmaktadır. Mektupta Kaniş kolonisine benzeri görülmemiş bir olayın meydana geldiği haber verilmektedir: "*Hırsızlar kutsal Asur'un tapınağına girdi ve Asur'un göğsündeki güneşi ve Asur'un hançeri çaldılar.*"[13]

Hırsızlar, tüm kutsal aletleri ve simgeleri alarak geride bomboş bir tapınak bırakmış, Urşu şehri sakinleri tarafından yapılan soruşturma sonuç vermemiş, bu nedenle Kaniş kolonisinden durumu düzeltmek için harekete geçmesi istenmiştir. Urşu'daki kimselerin, başlıca Asur

tapınağının ve merkezi dini ve siyasi yetkililerin bulunduğu Asur yerine Kaniş'e yazmaları dikkate değerdir. Bu durum, Asur koloni sisteminin dayandığı komutlar zincirinin bir yansımasıdır: piramidin tepesinde Asur ve yöneticileri, onların altında Kaniş kolonisi ve onun da altında geniş bir alana yayılmış birçok koloni ve istasyon bulunmaktadır. Asurlular bu sistemi iki kavram üzerine kurulu olarak görmüşlerdir: genelde Asur'dan bahsederken kullandıkları "Şehir" ve bizim "yurtdışı" olarak da niteleyebileceğimiz "taşra".

Sonuç

Kaniş'te bulunan belgeler ve Anadolu'daki diğer yerleşimlerden gelen zengin buluntular, yaklaşık 250 yıl boyunca sorunsuz işleyen bir koloni sistemi hakkında eşsiz bilgiler sunmaktadır. Bu dönemde Anadolu'da gücün, Kaniş'teki kralın başını çektiği birkaç kralın elinde toplanmasını sağlayan büyük siyasi değişiklikler olmuş fakat Asur kurumları değişen koşullara uyum sağlayabilmişlerdir. Anadolu'daki Asur macerasının başarısı, yalnızca uzun mesafeli kervan ticaretinin temelini oluşturan detaylı ticari ve hukuki prosedürlere değil, aynı zamanda büyük bir ustalıkla kurulmuş olan idari sisteme de bağlıydı.

DİPNOTLAR

* Prof. Dr., Institute of Cross-Cultural and Regional Studies, Danimarka.

[1] Bkz. Veenhof - Eidem 2008 ve Michel 2003.
[2] Bkz. Larsen 1976, Bölüm 2 ve Dercksen 2004.
[3] AKT VI, no. 113.
[4] Veenhof 1995, 1732, Dercksen 2004: 81 v.d.
[5] Bkz. Hertel 2007 ve Veenhof 2003.
[6] Bkz. Dercksen 2004, 1-5. Bölümler.
[7] Larsen 1976: 283-332.
[8] KTP 19.
[9] *TMH* 1, 21c, ve AKT VI, no. 111.
[10] Dercksen 2004, Part 2.
[11] TC 1, 1.
[12] *AKT* V, no. 1.
[13] *SUP* 7.

KISALTMALAR

AKT V	K.R. Veenhof, (2010) "The Archive of Kuliya, son of Ali-abum", *Kültepe Tabletleri*, T.T.K.Y., Ankara 2010.
AKT VI	Larsen, M.T., (2010) "The Archive of the Shalim-Assur Family, vol. 1: The first two generations", *Kültepe Tabletleri*, T.T.K.Y., Ankara
KTP	F.J. Stephens, "The Cappadocian Tablets in the University of Pennsylvania Museum", *Journal of the Society of Oriental Research 11*, 1927, 101-136
SUP	A.H. Sayce, "The Cappadocian Cuneiform Tablets of the University of Pennsylvania", *Babyloniaca* 6, 1912, 182-192
TC 1	G. Contenau, *Tablettes cappadociennes du Louvre*, Paris 1920
TMH	*Texte und Materialien der Frau Professor Hilprecht Collection*, 1932

KAYNAKÇA

Dercksen 2004	Dercksen, J.G., "Old Assyrian Institutions", *MOS Studies 4*, Leiden 2004.
Larsen 1976	Larsen, M.T., "The Old Assyrian City-State and its Colonies", *Mesopotamia 4*, Copenhagen 1976.
Michel 2003	Michel, C., *Old Assyrian Bibliography, Old Assyrian Archives, Studies*, cilt 1, Leiden 2003.
Veenhof 1995	Veenhof, K.R., "In Accordance with the Words of the Stele, Evidence for Old Assyrian Legislation", *Chicago-Kent Law Review 70*, 1717-1744.
Veenhof - Eidem 2008	Veenhof, K.R. and Eidem J., "Mesopotamia. The Old Assyrian Period. Annäherungen 5", *Orbis Biblicus et Orientalis 160/5*, Göttingen 2008.

Cahit Günbattı*

ESKİ ANADOLU'DA YAPILAN İLK ANTLAŞMALAR

MÖ 2. bin yılın ortalarından itibaren Anadolu'ya ticaret için gelen Asurlu tüccarlar, Anadolu şehir krallıklarının izinleriyle, çoğu Güneydoğu ve Orta Anadolu'da bulunan 40 kadar şehirde, çiviyazılı tabletlerde *kārum* ve *wabartum* olarak bahsedilen ticaret kolonileri kurmuşlardır. Eski Anadolu tarihinde Asur Ticaret Kolonileri devri olarak adlandırılan bu dönem yaklaşık 250 yıl kadar devam etmiştir.

Asurlu tüccarların arşivleri, bir *wabartum*'u bulunan Alişar-Amkuwa ve bir *kārum* merkezi olan Boğazköy-Hattuş'ta bulunmuş toplam 115 kadar tablet dışında, kolonilerin yönetim merkezi olan Kültepe-Kaniş'teki *kārum*'da ortaya çıkarılmıştır.[1] 1948'den beri kazılan Kaniş *kārum*'unda şimdiye kadar yaklaşık 23 bin tablet bulunmuştur.[2] Tabletlerin çoğunluğu ticarî içerikli özel mektuplar, borç senetleri, mahkeme tutanakları, çeşitli not ve listelerden ibarettir. Az sayıda evlenme-boşanma, miras, köle ve ev satışı hakkında belgeler de bulunmaktadır.

Asurlu tüccarlarla Anadolu halkı ve Asurlular'ı temsil eden kolonilerdeki kurumlarla yerli saraylar arasındaki ilişkiler hakkında doğrudan doğruya bilgi veren çok az belge vardır. Bu konuda en açık bilgiler Asur Devleti ile Anadolu şehir krallıkları arasında yapılmış antlaşmalardan edinilmektedir. Şimdiye kadar bulunmuş üç antlaşma metninden ilki 1987'de, bir *kārum*'u bulunan Irak'taki Apum'da (bugünkü Tel Leilan) ele geçmiştir. Asur Ticaret Kolonileri devrinin geç dönemine (Ib) tarihlenen bu metin Apum kralı Til-Apnû ile Asur arasında yapılmış antlaşmayı içermektedir.[3] Ne yazık ki büyük bir kısmı eksik olan bu metinden çok az şey öğrenilebilmiştir.

Diğer iki antlaşma metni 2000 yılı Kültepe kazılarında Kaniş *kārum*'unun Ib tabakasında bulunmuştur. Türkçe ve İngilizce olarak iki yerde yayımladığımız[4] bu metinler Asurlular ile Anadolulular arasındaki ilişkileri aydınlatması ve özellikle Eski Anadolu ticaret hukukunun temel kaynakları olmaları itibariyle Asurologlar arasında büyük ilgi uyandırmıştır.[5]

Tabletlerden Kt. 00/k 6 kazı envanter numaralı (kat. 410) olan metin Kaniş ile Asur arasında yapılmış olan bir antlaşmayı içermektedir. İki parça halinde ele geçmiş olan tabletin özellikle ön yüzü çok hasarlıdır. Burada çoğu yerde anlamlı cümleler kurulamamaktadır. Arka yüz daha iyi korunmuştur. Tablette taraflar *mer Aşşur* (Asurlu) ve *mer Kaniş* (Kanişli) olarak belirtilmiştir.

res. 1. Anlaşma metni, Kt. 00/k 10

Antlaşmanın ilk satırlarında himayesi istenen tanrıların isimleri sayılmaktadır. "*Kaniş ülkesinin tanrıları*" olarak belirtilen tanrılar arasında isimleri korunmuş olan Mezopotamyalı tanrılar Fırtına Tanrısı Adad, Ay Tanrısı Sin ve Güneş Tanrısı Şamaş'ın yanında iki Anadolulu tanrının adları da bulunmaktadır. Bunlar, tanrılaştırılmış Aşkaşipa dağı ve Tanrıça Kubaba'dır. Buradan Klasik devirlerde adı Argaios olan Erciyes'in Anadolu yerlilerinin dillerindeki isminin Aşkaşipa olduğunu ve büyük tanrılar mertebesinde tapılan bir varlık olduğunu öğreniyoruz.

Antlaşmanın korunmuş kısımlarında şunları okuyoruz:
- (Pazarlanacak) kumaşlar (Asurlu tüccarlardan) zorla ve ucuza alınamayacaktır.
kutānum cinsi kumaş ancak gümrük vergisi ödendikten sonra alınabilecektir.
- Anadolu'da[6] bir Asurlu öldürülür ve malı kaybolursa (yakınlarına) belirlenmiş miktarlardaki kan parası ödenecek; katil Asurlular'a teslim edilecek ve o bizzat onlar tarafından öldürülecektir.[7] (Katilin) yerine başka birisi verilmeyecektir. Kayıp mal (yakınlarına) iade edilecektir.
- Mahkemeye giden bir Kanişli ve Asurlu için karar adil olarak verilecektir.
- Asurlu ve Kanişli'den birisi diğerine borçlanırsa, (borçlu borcunu ödemediği takdirde) tutuklanmayacak; (borçlu olanın malı satılacak), alacaklı parasını alacak ve paranın geri kalanı borçluya iade edilecektir.
- Eğer Anadolu'da Asurlu birisinin kumaşları kaybolursa, kayıp aranacak ve bulunup sahibine iade edilecektir. Eğer kayıp bulunmaz ise, kaybın sahibi yemin edecek ve kayıp (kumaş) kendisine tam olarak ödenecektir.
- Bir tüccarın veya dul bir kadının evine bir Kanişli veya bir hāpirum'un (göçmen veya başıboş birisi) girmesine izin verilmeyecektir.
- Bir Asurlu'nun iyi bir evine, iyi bir kölesine, iyi bir cariyesine, iyi bir tarla veya bahçesine göz konulmayacak ve zorla alınıp yerli bir kimseye verilmeyecektir.
- Her 10 parakannum cinsi kumaştan birisi gümrük vergisi olarak verilecektir. Eğer kumaş (gümrük vergisi ödenmeden) şehir kapısından içeri sokulursa, kumaş belirlenmiş fiyata satılacaktır.
- Eğer bir Asurlu bir Kanişli'ye borçlanırsa ve o başka bir ülkeye giderse, onun yerine bir başka tüccar, diğer bir yabancı veya onun kardeşi sorumlu tutulmayacaktır. (Alacaklı) belirlenmiş borç için dava açacaktır.
- Anadolu'da birisi angarya için çağrıldığında, Asurlu (kimseler) bundan muaf tutulacaktır.
- Bir Asurlu yemin için çağrıldığında o (kendi inancı gereğince) tanrı Aşşur'un hançeri veya şugariāum amblemi önünde yemin edecektir.

Metnin sonunda "*Kaniş'in büyük kralı* [.....]*'nın antlaşma üzerine yemini*" kaydı yer almaktadır. Ne yazık ki kırılmış olduğu için, bu antlaşmayı onaylayan Kaniş kralının adını öğrenemiyoruz.

Kt. 00/k 10 kazı envanter numaralı tablet (res. 1) Hahhum ile Asur arasında yapılmış antlaşmayı içermektedir. Tablet boyutları ve 4 sütun üzerine yazılmış olması itibariyle Kültepe'de tek örnektir. Tabletin yarısı eksik ve mevcut kısım çok hasarlıdır. Çoğu yerde anlamlı cümleler kurmak mümkün olmamaktadır. Kelime kalıntılarından başlangıçta Asurlular'ın mallarının korunmasına yönelik kararların yazılı olduğu anlaşılmaktadır. Korunmuş kısımlarda şunları okuyoruz:
- Kārum'un bir kölesine, cariyesine, sığırına, eşeğine, koyununa veya herhangi bir malına el konulması için emir verilmeyecektir.
-Asurlular hakkında bir cariye, köle veya Hahhumlu birisinin şahitliğine dayanarak karar verilmeyecektir. Bir Asurlu, cariye, köle veya Hahhum kārum'undan birisi hakkında Hahhum yasaları gereğince karar verilecektir.
-Hain bir gemiciye bir Asurlu'nun gemisini batırması ve yükünü yağmalaması için emir verilmeyecektir. Eğer nehirde[8] bir gemi batırılırsa, geminin taşıdığı mal ve gemiye ait her şey tam olarak ödenecektir.
Oldukça hasarlı büyük bir kısımda, Asur şehrinden gelen bir kervandan isimleri sayılan çeşitli memurların alabilecekleri kumaş sayısı ve bunlara ödeyecekleri gümüş miktarı ile kumaşlar için ödenecek gümrük vergisi hakkındaki kararların yer aldığı anlaşılmaktadır.
-Hahhum ile Hahhum'un komşuları olan Timelkiya veya Badna krallıkları arasında savaş çıkması durumunda, Asurlu tüccarlar bundan etkilenmeyecekler ve istedikleri yere serbestçe gidebileceklerdir.
- Hahhum'da, şehir dışında veya ülkenin herhangi bir yerinde bir Asurlu soyulur ve öldürülürse, kan parası ödenecek; katiller öldürülmeleri için Asurlular'a teslim edilecek; kayıp mal tam olarak ödenecektir.

Metnin sonunda şöyle denilmektedir:
"Bugünden itibaren yaşadığınız sürece, eğer kendi aranızdan birisiyle Hahhum karumu'ndan birisi veya Anadolu'ya gelen veya Asur'a giden

bir Asurlu arasında hukuki bir mesele çıkarsa, kararı tanrılar huzurunda doğru olarak vereceğinizi aklınızda tutacaksınız." Burada, yapılan antlaşmanın Hahhum'da ve ülkede ilan edilmesinin şartı da yer almaktadır.

Antlaşmalarda bazı kararların her iki taraf için de hukuka uygun olarak verileceği belirtilmiş olmakla beraber, Asurlular'ın can ve mal güvenliklerinin sağlanmasına yönelik hükümlerin çok daha ağırlıklı olarak yer aldığı görülmektedir. Anadolu'da cinayete kurban giden Asurlular'ın yakınlarına belirlenmiş miktarda kan parası ödenmesi; katilin Asurlular'a teslim edilerek bizzat onlar tarafından öldürülerek cezalandırılması gibi Asurlular'a verilen önemli tavizler, yerli yönetimlerin yapılan ticaretten sağladıkları kazanç ve dışarıdan gelen mallara duydukları ihtiyaçla açıklanabilir.

Antlaşma metinlerindeki kimsenin herhangi bir malının zorla veya değerinden ucuza alınamayacağı; seyahat özgürlüğünün kısıtlanmayacağı; yerli veya yabancı farkı gözetilmeksizin mahkemede herkesin eşit sayılacağı; suçun şahsiliği bağlamında, borçlu bir Asurlu tüccarın borcunu ödemeden başka bir ülkeye gitmesi veya kaçması durumunda, onun yerine başka bir tüccarın veya kardeşinin sorumlu tutulamayacağı gibi birçok karar, zamanımızdan 4 bin yıl önce Anadolu'da kişi hak ve özgürlüklerinin korunmasında, çağdaş hukukun temel ilkelerini hatırlatan yüksek bir anlayışın bulunduğunu göstermektedir.

Yazılı bir metin bulunmasa da, yukarıda verdiğimiz bilgilerin ışığında, daha tarihi devirlerin başında Anadolu'da gelişmiş bir hukuk ve kanun sisteminin yürürlükte olduğunu; hak ve adalet anlayışı çerçevesinde hakim veya hakimlik görevini üstlenmiş kişi ve adli kurumların da idari sistem içerisinde yerlerini almış olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

DİPNOTLAR

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sumeroloji Bölümü

[1] Kaniş *kārum*'unda ilk tabletler 1925'de, Hitit çivi yazısını çözmüş olan B. Hrozny tarafından bulunmuştur. Uzun bir aradan sonra Kültepe'de hem Höyük/Tepe'de hem de "Aşağı Şehir" de denilen *kārum*'da ilk sistemli kazılara 1948'de başlanmıştır. 2005 yılına kadar Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün yürüttüğü kazı başkanlığını onu vefatından sonra Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu üstlenmiştir.

[2] Tabletlerin 4500 kadarı çeşitli ülkelerdeki müzelerde bulunmaktadır. Bu konuda bkz. Michel 2003: 3 v.d.

[3] Eidem 1991: 185 v.d.

[4] Günbattı 2004: 249-268; Günbattı 2005: 759-780.

[5] Bu önemli belgelerin yayın hakkını bana veren Prof. Tahsin Özgüç'ü bu vesileyle bir kere daha minnet ve şükranla anıyorum.

[6] Metinde Anadolu'dan "ülke" (*mātum*) diye bahsedilmektedir.

[7] Önce Bilgiç (1992: 61-66), daha sonra da Çeçen-Hecker (1995:31-41) tarafından işlenmiş olan ve bir antlaşmanın devamı olduğu zannedilen Kt. n/k 794 env. numaralı bir metinde de, *"Eğer senin ülkende kanlı bir (cinayet) meydana gelirse, sen, katilleri öldürmemiz için bize teslim edeceksin"* denilmektedir.

[8] Burada bahsedilen nehir Dicle'dir. Buna dayanarak Hahhum'un Dicle üzerindeki Samsat olduğu görüşü daha da ağırlık kazanmıştır.

KAYNAKÇA

Bilgiç 1992 — Bilgiç, E., " 'Ebla'in Cappadocian Inscriptions", *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, Ankara 1992, 61-66.

Çeçen-Hecker 1993 — Çeçen, S. –Hecker, K., "*ina mātika eblum*, Zu einem neuen Text zum Wegerecht in der Kültepe-Zeit", *Festschrift für W. von Soden zum 85. Geburtstag am 19. Juni 1993*, 31-41.

Eidem 1991 — Eidem, J., "An Old Assyrian Treaty from Tell-Leilan", *Merchands, diplomates et empereurs, Études sur la civilisation mésopotamienne offertes Paul Garelli*, Paris 1991, 185-207.

Günbattı 2004 — Günbattı, C., "Two Treaty Texts Found at Kültepe", *Assyria and Beyond. Studies Presented to Mogens Trolle Larsen*, Leiden 2004, 249-268.

Günbattı 2005 — Günbattı, C., "Kültepe'de Bulunmuş İki Antlaşma Metni", *Belleten* LXIX / 256, 759-780.

Michel 2003 — Michel, C., Old Assyrian Bibliography of Cuneiform Texts, Bullae, Seals and the Results of the Excavations at Aššur, Kültepe/Kaniš, Acemhöyük, Alişar and Boğazköy (*OAAS 1= PIHANS 97*), İstanbul 2003.

Mogens Trolle Larsen*

KÜLTEPE/KANİŞ ARŞİVLERİ

Kültepe'nin heybetli höyüğünün altındaki aşağı şehrin kalıntıları arasında durduğunuzda, dar sokakların iki yanına sıralanmış evlerin kalıntıları etrafınızı sarar. Ara sokakların bazıları büyük taş bloklarla döşelidir ve bazı döşeme taşlarının altında kanalizasyon kanalları da vardır. Bu sokaklar boyunca yürüyebilir ve kapı aralıklarından içlerinde büyük toprak kapların, fırınların, ocakların ve bazen de ustalıkla üretilmiş boyalı seramiklerin bulunduğu terk edilmiş odalara bakabilirsiniz. Evler birbirine bakar ve sokaktan yalnızca kapı aralıkları görülür. Evlerde ayrıca odaların büyük çoğunluğunun oturma ve yatak odası olarak kullanıldığı birer üst kat da bulunmaktaydı. Giriş katında genellikle içinde bir fırın ve ocak bulunan ve yemeklerin hazırlandığı geniş bir oda ve evlerin çoğunda içlerinde yaşayan ailenin arşivlerinin muhafaza edildiği daha küçük bir ya da iki oda daha bulunmaktaydı. Bu arşivler büyük miktarlarda çivi yazısıyla yazılmış kil tabletlerden oluşmaktaydı ve bazı durumlarda arkeologlar bir evde yaşayanların günlük hayatlarını şaşırtıcı derecede detaylı olarak anlatan 2000 kadar belge bulmuşlardır. Bu belgeler bize bu evlerde yaşayan halkın bu son derece kozmopolit şehirde sürdürdükleri hayatlarla ilgili eşi bulunmaz bilgiler vermektedir.

Kazı yapılmış olan alanın ortasında durduğunuzda her yanda evler görürsünüz ama bu çökmüş duvarlara bakarken bundan neredeyse 4000 yıl önce bu binaların binlerce insanın hareketli yaşantısının merkezi olduğuna inanmak zor görünebilir. Farklı diller konuşan kadın ve erkekler bu sokaklardan aceleyle geçiyor, yol üstünde ağır yükler taşıyan eşeklerle karşılaşıyor, arkadaşlarını, eşlerini, çocuklarını arıyor ya da uygun fiyatlı alışverişler yapmak için fırsat kolluyorlardı. İlk kazıldıklarında evler eski sahipleri tarafından daha bir gün önce bırakılmış izlenimini veriyorlardı. Bu kadar fazla malzemenin günümüze kadar gelmiş olması şimdi neredeyse bir mucize gibi görünüyor. Fakat, bu kadar zengin kayıtların MÖ 1832[1] yılında şehri vuran büyük yangın gibi afetler sayesinde günümüze kadar kalması arkeolojinin tipik bir özelliğidir. Yerleşim muhtemelen düşman tarafından saldırıya uğramış ve ele geçirilmiş olduğundan tamamen yakılıp yıkılmıştır. Bu evlerde yaşayan insanlar da belgeleri de dahil olmak üzere neredeyse tüm eşyalarını geride bırakmak zorunda kalmış, ama en azından kendilerini kurtarmak ve ödenmemiş borçlarını gösteren belgeler, tunç çanaklar, kazanlar ve mücevherler gibi yanlarında taşıyabildikleri en değerli eşyalarını alma şansı bulmuşlardır. Geçmişte meydana gelmiş bu tip felaketlerin günümüz arkeolog ve tarihçilerinin ölü medeniyetleri çalışabilmeleri için en

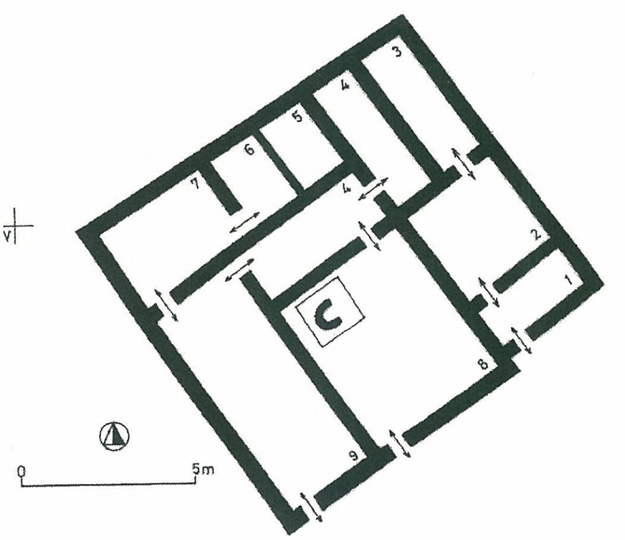

Şalim-Aşur ailesinin evi, karum.

iyi fırsat olması aslında oldukça üzücüdür. Bununla kıyaslandığında, evlerin sadece terk edilmiş ya da yıkılmış olduğu şehirlerde elimize çok daha az bilgi geçmektedir.

Tablet odaları

Kültepe'de, tüccarların arşivlerini çoğu zaman ahşap raflar üzerindeki kutularda ya da sepetlerde, bazen de yerde duran büyük çanaklarda muhafaza ettikleri çok sayıda depo odası bulunmuştur. Yüzlerce belgeden oluşan, bu kadar iyi düzenlenmiş bir arşivde, üzerinde bir mühür baskısı ve kısa bir not olan küçük fiş ya da etiketler belli bir belgeyi aramaya gelen kişiye sepetlerde ne olduğu konusunda bilgi veriyordu: "NN'den mektuplar", "Anadolululara verilen krediler", "NN'nin davasıyla ilgili belgeler" gibi. Bunun gibi belge gruplarını yeniden düzenlemek mümkün olduğunda, bazen bir davanın ilerleyişini çok detaylı bir biçimde takip etmemiz ya da mektuplarda, notlarda ve kontratlarda bahsedilen ve ticari prosedürlerin birkaç ay sürdüğü ya da borcunu ödemeyen bir kişinin borcun ödeneceğini teyit etmek için alacaklının temsilcileri tarafından kovalandığı durumları bir araya getirmemiz mümkün olmaktadır.

Arşivlerin bazıları yalnızca yakın zamanda olmuş olaylara ait belgeleri değil, aynı zamanda uzun bir zaman önce gerçekleşmiş olmalarına rağmen yapılan işlemlerin birer kaydı olarak halen muhafaza edilen eski belgeleri de içermektedir. Rafların aksine, duvarlara dayalı duran çanakların içinde muhafaza edilen belgelerin artık herhangi bir değer ya da önem taşımadıkları açıktır ve bazı durumlarda halen buralarda tutulan bazı belgelerin evin yanıp tabletlerin bir kül tabakası altında gömülmelerinden 50 ya da 100 yıl öncesine ait oldukları anlaşılmaktadır. Mutlaka bazı evlerde belli aralıklarla bahar temizliği yapılıyor ve eski ve geçersiz belgeler atılıyordu. Fakat burada yaşayan halkın büyük çoğunluğunun eski arşivleri tutmaktan hoşnut olması bizim için büyük bir şanstır.

Sokakların ve sıra sıra evlerin kazılı alanın dışında kalan tarlaların altında devam etmesi nedeniyle aşağı şehrin ne büyüklükte olduğunu ya da kaç evden oluştuğunu bilmemekteyiz. Halen devam eden kazıların büyük sürprizler ve heyecan verici buluşlar getireceği açıktır. Bugüne kadar aşağı şehirdeki evlerde yaklaşık 23.000 tablet bulunmuştur ve muhtemelen daha birçoğu da arkeologlar tarafından keşfedilmeyi beklemektedir. Şimdiye kadar bu belgelerin yaklaşık yüzde 25'i yayımlanmıştır ve yeni arşivler ortaya çıktıkça bu eski toplumla ilgili bilgilerimiz önemli ölçüde artacaktır.

Kültepe'de ortaya çıkan zengin belgelerin en şaşırtıcı özelliklerinden biri, şimdiye kadar kazılmış olan evlerin büyük çoğunluğunda yalnızca yerli ailelerin değil aslında birer yabancı olan ve memleketleri Dicle nehrinin kenarında Musul'a 50 km mesafedeki Asur şehri olan tüccarların da yaşamış olmasıdır. Buna uygun olarak, belgeler Eski Asurca olarak adlandırdığımız kendi dillerinde ve kil tabletler üzerine güney Irak'taki sel havzasında icat edilmiş ve buradaki şehir ve devletler tarafından kullanılmış olan Mezopotamya çivi yazısıyla yazılmıştır. Arşivler, bu yabancı tüccarların faaliyetlerini yansıtan mektuplar, kontratlar, hukuki belgeler, notlar ve bildirilerden oluşmaktadır.

Şalim-Aşur ailesinin evi

Şimdi de bu evlerden birine ve içindeki arşive daha yakından bakalım (res. 1). Bina, 1994 yılında bulunmuş ve kazılmıştır. Yangından önce evin terk edilip içindekilerin büyük kısmının boşaltılmasına rağmen burada en az iki kuşaktır yaşayan aileye ait olan arşivin eksiksiz olduğu görülmektedir. Giriş katını gösteren planda (res. 2); sokaktan, tabanı büyük taşlarla kaplı 9 nolu uzun odaya girilmekte; oradan tam karşıdaki üç küçük odaya ve arşivlerin bir kısmının iki büyük çanak içerisinde bulunduğu ve bir kısmının da ahşap raflardan düşerek bir yığın meydana getirdiği 5 ve 6 no'lu odalara geçilir. Bunun yerine, 4 no'lu oda olarak da anlandırılan koridora dönüldüğünde, ocağın bir köşede bulunduğu 8 no'lu oda olan geniş mutfağa ulaşılabilir. Muhtemelen buradan sokağa doğrudan açılan bir kapı bulunmuyordu. Bunun yerine 1, 2 ve 3 no'lu odalardan oluşan ve evin geri kalanından ayrı olduğu için bir çeşit dükkan olduğu düşünülen daireye açılan başka bir giriş mevcuttu. Üst kata çıkış, ahşap bir merdiven sayesinde sağlanmaktaydı. Fakat burada bulunan odalarla ilgili hiçbir bilgiye sahip değiliz. Evin boyutları 10.5 metreye 11 metre ve toplam alanı 115.5 metrekareydi.

Arşiv, evin önemli bir tüccar olan Şalim-Aşur'un ailesine ait olduğunu gösteren 1100 ile 1200 arası belgeden oluşmaktaydı.[2] Şalim-Aşur'un babası Issu-arik'in Anadolu'da vakit geçirdiği, fakat sonra huzur bulmak amacıyla Asur'a geri döndüğü, kendisinden bahseden az sayıda belgeden anlaşılmaktadır. Büyükbabanın ise yalnızca ismi bilinmektedir ve ev inşa edilmeden önce öldüğü açıktır. Şalim-Aşur'un her biri üç oğul sahibi olan iki erkek kardeşi ve kendisinin de iki kızı ve iki oğlu vardır. Bu kişilerin evleri henüz bulunamamıştır. Çocukların en büyüğü

Aile ağacı

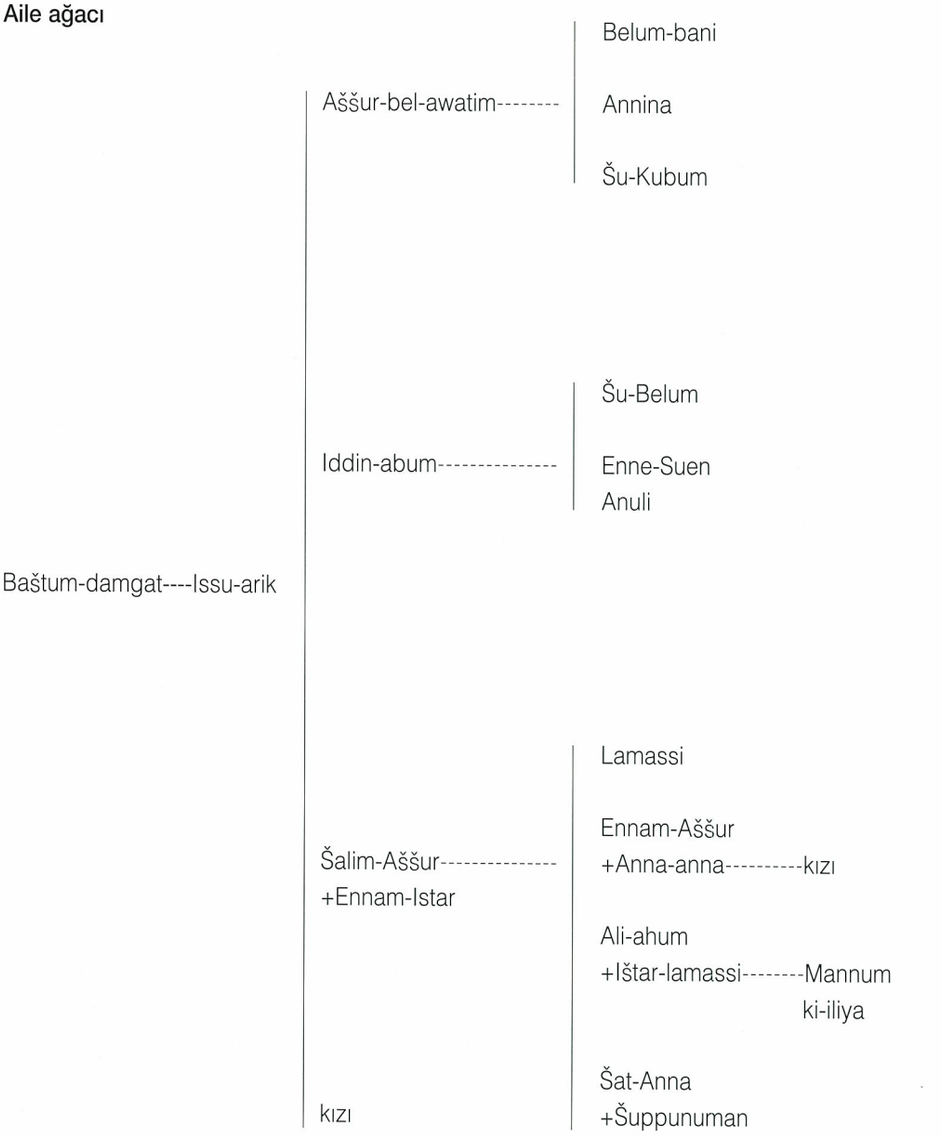

Lamassi adında bir hanımdır ve tüm hayatı Asur'da geçmiştir. Arşivde Lamassi'den gelen muhtelif mektuplar bulunmaktadır. Erkek çocukların adları Ennam-Aşur ve Ali-ahum'dur ve aşağıda onların faaliyetlerinden bahsedilecektir. Çocukların en küçüğü yine bir hanım olan Şat-Anna'dır. Fakat kendisiyle ilgili, bir noktada yerli bir Anadolulu erkekle evlendiği dışında fazla bir bilgi sahibi değiliz.

Şalim-Aşur ve iki oğlu arşivin merkezindeki kişilerdir ve belgelerin üçte ikisi onların faaliyetleriyle ilgilidir. Şalim-Aşur'un ne zaman doğduğu belli olmamakla birlikte, MÖ 1866'da 60 yaşlarındayken öldüğü bilinmektedir. Büyük oğlu Ennam-Aşur yalnızca 2 ya da 3 yıl sonra, MÖ 1864 ya da 1863'de ölmüştür ve bu tarihte yaşlı bir adam olmadığı açıktır. Aslında, hayatta kalan erkek kardeşinin toplamaya çalıştığı kan-parasıyla ilgili belgelerden Şalim-Aşur'un bir cinayete kurban gittiği anlaşılmaktadır.

Şalim-Aşur, Anadolu'da çalışan ve yaşayan tüm Asurlu erkekler gibi bir işadamıydı. Memleketinde ailesinin yaşça büyük üyeleri ve onlara yardımcı olarak aile şirketinin işlerini yürüten ortaklarla temas içindeydi. Alman arkeologlar tarafından 20. yüzyılın başlarında kazılmış olan Asur şehrinde bu erken döneme ait hiçbir evin ve şehrin uluslararası ticaret ağları içerisindeki rolüyle ilgili bilgi verebilecek herhangi bir

belgenin bulunamamış olması hayret vericidir. Bunun yerine, Kültepe'de bulunan belgelerden Asur'un kumaş ve kalay ticareti açısından önemli bir geçiş noktası olduğu anlaşılmaktadır. Kumaşların çoğu muhtemelen Asur'da üretilmekte ve daha fazlası da büyük miktarlarda kalayla beraber güneydeki Babil ovasının büyük şehirlerinden gelmekteydi. Bu metal, daha da uzaktan, muhtemelen bu dönemde önemli madencilik faaliyetlerinin başladığı Orta Asya'dan gelmekteydi. Kalayın arkeolojide Orta Tunç Çağı olarak bilinen bu dönemde bu kadar önemli bir ticari mal olmasının sebebi, bakır ve kalayın alaşımı olan tuncun silahlar, aletler ve mutfak eşyalarının yapımında kullanılan tipik metal haline gelmesi ve bakırın Anadolu'da bol miktarda bulunmasına karşın kalayın çok uzak mesafelerden getirilmek zorunda olmasıydı.

Böylece kalay ve kumaşlar Asur piyasasında satılıp alınır, tüccarlar tarafından güneyden şehre getirilir ve kervanlar aracılığıyla Asurlu işadamlarının temsilcilerinin gelişlerini dört gözle bekledikleri Anadolu'ya ulaştırılırdı. Kervanların çoğu, yerel saray tarafından vergiye tabi tutuldukları Kaniş'e gelir ve sonrasında Anadolu'da dolaşan Asurlu tüccarlar tarafından krediyle satılmak üzere daha küçük partilere bölünürdü. Buradan elde edilen gümüş toplanır ve yeni sevkiyatlara yatırım yapmak amacıyla Asur'a geri gönderilirdi.

Bu prosedürler, Anadolu'daki tüm Asurlu aileler ve dolayısıyla Şalim-Aşur ve oğulları için de geçerliydi. Malvarlıklarını bu yolla edinen tüccarların başarıları, kontratlar, farklı şehirlerdeki temsilciler ve prosedürlerden oluşan karmaşık ve oldukça ayrıntılı bir sisteme ve kişisel yeteneklere bağlıydı.

Şalim-Aşur arşivi, kendisinin zaman zaman tek bir kervanla yüzlerce kumaş ithal eden ve Asur'daki anne-babasına büyük miktarlarda gümüş gönderebilen başarılı bir tüccar olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, Şalim-Aşur'un Anadolu'daki bakır ve yün ticaretinin de içinde olduğu anlaşılmaktadır. Hatta, Şalim-Aşur son yıllarında Kaniş'te hiç yaşamamış ve üssünü bakır üretimi ve ticareti alanındaki en önemli şehir olan Durhumit'e taşımıştır. Bakır madenlerinin yeri henüz tam olarak belirlenememekle birlikte Karadeniz bölgesinde olmalıdır ve Durhumit'in de muhtemelen Merzifon civarında olduğu düşünülmektedir.[3] Şehir bulunup kazıldığında Şalim-Aşur'un buradaki evinde oluşturduğu arşivi çalışmamız mümkün olabilir. Fakat o zamana kadar ailesinin Kültepe'deki evinden çıkan belgelerle yetinmemiz gerekmektedir.

Arşiv bize aile işlerinin günlük akışıyla ilgili oldukça ayrıntılı bir tablo çizmektedir ve özellikle Asur'dan gelen malları krediyle satma görevini üstlenen temsilcilerden toplanacak borçlarla ilgili belgeler büyük önem taşımaktadır. Bu konuda Şalim-Aşur'un iki oğlu önemli rol oynamaktaydı ama Şalim-Aşur özellikle Kaniş'te yaşayan ve kendisinden ticari işlemlerin ne şekilde yürütülmesi gerektiği konusunda sayısız mektup alan küçük bir işadamları grubuna güvenmekteydi. Bu yazışmalar, tüm arşivi bir arada tutan bir zincir görevi görmektedir. Bununla birlikte, arşivde, bir sorunun ortaya çıktığı özel durumlarla ilgili ve daha fazla belgeden oluşan birkaç grup da görmekteyiz. Bu dosyalar, hem ticari girişimler hem de toplumun hukuki ve sosyal yapısıyla ilgili daha ayrıntılı bilgiler vermeleri nedeniyle çok daha önemli bir yere sahiptirler.

Anadolulu bir yetkiliyle olan anlaşmazlık

Arşivde böyle ayrıntılı izler bırakan istisnai olaylardan biri, Anadolu'da Puruşaddum adlı başka bir şehirdeki yetkililerle yaşanan ihtilafla ilgilidir. Planlandığı gibi giden iş anlaşmaları bize çok daha az belge bırakmıştır. Fakat yanlış giden birşeyler olduğunda sorunun her yönünü belgeleme ihtiyacı doğmuştur. Söz konusu olay, Şalim-Aşur'un Durhumit bölgesinde büyük miktarlarda bakır satın almak amacıyla yüksek miktarda gümüş yatıran 15 Asurlu tüccarla bir ortaklık kurmasıyla başlamıştır. Bunun akabinde en az 7.500 kg bakır Puruşaddum kentine gönderilmiştir. Puruşaddum'un yeri henüz kesin olarak belirlenememekle birlikte şehri, bugünkü Bolvadin civarında aramak en inandırıcı öneridir. Şalim-Aşur, Puruşaddum'da Uşinalam adında bir saray yetkilisiyle bakırı 15.000 kg yünle takas etmek için bir anlaşma yapmış ve bu yünün anlaşmanın son ayağı olarak bölgenin pazarında gümüş karşılığında satılması planlanmıştır. Diğer bir deyişle, bu işlem Anadolu'daki ticaretin temelini oluşturan kalay ve kumaş ihracatıyla yalnızca uzaktan ilişkilidir ve Asurlu tüccarların Anadolu içindeki ticaretle de ne kadar yakından ilgili olduklarını göstermektedir.

Arşivde, ortaklıktaki asıl yatırımcılara ödenen gümüş miktarlarını listeleyen 14 küçük belge bulunmaktadır. Böylece yapılan anlaşmanın başarıyla sonuçlandığını anlamaktayız. Ortaklara, tüm işlem tamamlandığında toplam 150 kg gümüş ödendiği görülmektedir. Fakat, söz konusu kâr elde edilene kadar önemli badirelerin atladıldığı da anlaşılmaktadır.

Şalim-Aşur bu önemli işin sorumluluğunu her yerde kendisinden köle olarak bahsedilen fakat oldukça yetenekli ve güven duyulan bir kimse olduğu anlaşılan Abu-şalim'e teslim etmiştir. Fakat, bu noktada Abu-şalim'in oldukça başarısız olduğu açıktır. Bilinmeyen nedenlerden ötürü Abu-şalim 7.500 kg bakırı saray yetkilisine teslim edememiş, saray yetkilisi de Puruşaddum'daki Asur kolonisine şikayette bulunarak olaydan asıl sorumlu kişi olan Şalim-Aşur'un zorla ve hatta zincire vurularak Puruşaddum'a getirilmesini ve ödemeyi üstlenmesini talep etmiştir. Kaniş'teki Asurlu koloni yetkilileri de Şalim-Aşur'un gitmesi gerektiğine karar vermişlerdir. Şalim-Aşur durumu şu sözlerle açıklamaktadır: *Şehirden (Asur)'den gelen tüm temsilciler ve tüm üyelerin hazır bulunduğu Kaniş kolonisi kurulu (Puruşaddum'dan gelen mesajı) dinledi ve dedi ki: "Gitmeli ve Uşinalam'ın istediğini yapmalısın!" Beni, Asur'dan henüz gelen tüm mallarımla birlikte İli-bani, Hurasanum, Puruşaddum kolonisinin sekreteri ve Uşinalam'ın kendi hizmetkarına teslim ettiniz ve bana gidip Uşinalam'ın istediğini yerine getirmemi emrettiniz. Ama ben Uşinalam'a yünün parası olarak 7.500 kg bakırı ödedikten sonra o yeni taleplerde bulundu ve Abu-şalim'e olan borcu ödemek için 20 kg daha gümüş ödemem gerektiğini söyleyerek beni saray yetkililerine teslim etti.*[4]

Şalim-Aşur'un kendisini bu son güçlükten nasıl kurtardığını bilmiyoruz. Teklif ettiği bazı geçerli borç senetlerinin Uşinalam tarafından geri çevrilmesine rağmen, işin sonunda Şalim-Aşur yünü bulmuş ve bunu satarak yatırımcılarına olan borcunu ödemiştir.

Davalar – Kan parası

Arşivdeki bir diğer büyük dosya, Şalim-Aşur'un ölümünden sonra iki oğlunun miras kavgasına tutuşması sonucunda ortaya çıkan bazı hukuki karışıklıklarla ilgilidir. İki yıl süren ve Ennam-Aşur'un Hitit başkenti Hattuşa (ya da bugünkü Boğazköy) yakınlarındaki Tawniya adlı şehrin civarında öldürülmesiyle son bulan bu davayı aydınlatan yüzden fazla belge bulunmaktadır. Bu belgeler bize, Asurlu tüccarlar tarafından kurulan hukuki sistemin işleyişiyle ilgili detaylı bilgiler sağlamaktadır ve bu sistemle ilgili daha ayrıntılı bilgiler Herkel'in bu kitaptaki Eski Asur Hukuku Uygulamaları adlı makalesinde verilmektedir.[5]

Şalim-Aşur'un büyük oğlu Ennam-Aşur öldürüldüğünde hayatta kalan kardeşi Ali-ahum Tawniya'daki Anadolulu krala kan parası ödetmek için muamelelere başlamıştır. Kralların topraklarından geçen yolların güvenliğinden sorumlu olması, Asurlularla Anadolu'daki yerel krallıklar arasında imzalanan anlaşmaların bir parçasıydı. Yollarda bir hırsızlık meydana geldiğinde ya da soyguncular bir kervana saldırdığında kralın olayı soruşturması ve malları çalınan tüccarlara tazminat ödemesi gerekmekteydi. Aynı şekilde, kralın topraklarında gerçekleşen bir cinayet de anlaşmanın aynı hükmü altındaydı. Fakat Ennam-Aşur cinayetinde kralın herhangi bir ödeme yapmayı reddetmesine sebep olan şüpheli detayların bulunduğu açıkça görülmektedir. Ennam-Aşur'un olağanüstü pahalı bir mal olan meteorik demir ticaretiyle uğraştığı ve ailenin yakın bir ortağı olan İtur-ili ile karmaşık bir anlaşma içine girdiği anlaşılıyor. Demir, Tawniya kralına satılmış ve savunma yapmak amacıyla Kaniş'ten en az iki temsilci gönderilmişti. Alim-ahum, koloniye yazdığı bir mektupta belirttiği gibi bizzat Kaniş kolonisinin resmi temsilcileriyle birlikte gitmişti:

Kardeşimin kan parasını almak üzere dava açmak için temsilcilerinizle birlikte yola çıktım. Tawniya kralıyla görüştük ve temsilciler: "Meslektaşımız sizin topraklarınızda öldü. Biz ve onun diğer meslektaşları sizin babanızız. Bu yüzden bizimle birlikte gelen adam için kan parası arayın." dediler.

Kral çeşitli bahaneler ortaya sürdükten sonra Alim-ahum'un bir kez daha kendisine hitap ettiğini görüyoruz:

"Kardeşim sizin demiriniz yüzünden öldürüldü. Sizin ona demir karşılığında verdiğiniz gümüş yüzünden öldürüldüğü belli. O yüzden gidip bu adamın kan parası için dava açın!"

Sonra da koloni *"Adam sizin demiriniz yüzünden öldürüldü. Gidip bu adamın kan parası için dava açın!"* diyerek kralı sorgulamıştır.

Kralın cevabı şöyledir: *"Gitmeyeceğim. Elimde bu adamın borcuyla ilgili bir belge var. Bu demire karşı benim başka bir sorumluluğum yok."*[6]

Hiçbir sonuç vermeyen bu çabaların sonunda Ali-ahum dikkatini Ennam-Aşur'a demiri avans olarak veren İtur-ili'ye çevirmiş ve hem Asur, hem de Kaniş'teki yetkililerin olaya müdahale etmesini sağlamaya çalışmıştır. Fakat, Alim-ahum ve bir arkadaşından Asur'daki kızkardeşine gönderilen mektupta hikayenin acı sonunu duymaktayız:

Neden iki yıldır sürekli yazmamıza rağmen babamızın eviyle ilgili hâlâ bir çözüm bulamadınız? Eğer sizi destekleyen temsilciler mesajlarımızla ilgilenmediği içinse, onların yerine geçecek başka kimse yok mu? Ennam-Aşur öleli 3 yıl oldu. Burada İtur-ili bir arslan gibi kolonimin kapısını tutuyor ve biz de dava için şahit bulamıyoruz. Tek başımızayız ve bu yüzden adama verdiğimiz sözü yerine getiremiyoruz. Şehirden bir tablet ve bir avukat bekliyoruz.[7]

Daha sonraki bir mektuptan şunu öğreniyoruz: "*Koloni İtur-ili'yi destekliyor ve İtur-ili koloniyi şahit olarak kullanabilir. Eğer önemli kişileri bana karşı şahit olarak kullanırsa, o zaman ne diyebilirim ki?*" Böylece Asur toplumunda önemsiz bir kişi olan Ali-ahum isteklerinden vazgeçip kudretsizliğini kabullenmek zorunda kalmıştır. Bu mektuplar hukuki sistem, Anadolu'daki yerli krallarla olan ilişkiler ve tüccarların içinde bulunduğu son derece hiyerarşik sosyal sistem hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Toplumda kesin bir hak ve eşitlik anlayışının bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat güç ve nüfuzun bir kimsenin hakkını almak için yaptığı en samimi girişimleri bile boşa çıkarabildiği de görülmektedir.

Mektuplar

Bu arşivdeki belgelerin yarısına yakını mektuplardan oluşmaktadır ve 4000 yıl önce yaşamış bu kadın ve erkekleri sürükleyen kişilikler ve duygularla ilgili en aydınlatıcı bilgileri de çoğu zaman bu mektuplarda bulmaktayız. Mektuplarında ne baba, ne de oğulları çok ilgi çekici kişiler olarak ortaya çıkmaktadır ve yazışmalarının neredeyse tamamı para, borçlar ve iş anlaşmaları gibi konulara yoğunlaşmıştır. Fakat aynı zamanda bu insanların işleri bekledikleri gibi gitmediği için, mutsuz ya da kızgın oldukları anları yansıtan mektuplar da bulmaktayız. İki kardeşin miras davası sırasında büyük kardeş Ennam-Aşur'un depresyon diyebileceğimiz bir rahatsızlık geçirdiği anlaşılmaktadır. Arkadaşları tarafından yazılan mektupların da kendisini bu durumdan kurtarmak amacını taşıdıkları bellidir:
Neden anne babanın olmadığı o yerde hastalığını daha da kötüleştirerek yatıyorsun? Buradaki tapınağa gidip kardeşinin ve arkadaşının sana cesaret vermeleri için tanrıdan merhamet dileyip sürekli tanrına dua edeceğin yerde, bir yıldır orada boş bir adam gibi amaçsız ve isteksiz oturuyorsun.[8]

Böyle bir mektup aynı zamanda, dini faaliyetlere yapılan atıflar seyrek olsa da, toplumda dinin önemini yansıtmaktadır. Bu konular yalnızca çok özel durumlarda yazıya dökülmekteydi ve yazılı belgelerin büyük çoğunluğu para ve kâr gibi konularla ilgiliydi. Diğer konular hakkındaki doğrudan bilgilerin çoğunlukla kadınların yazdıkları mektuplarda bulunması tipik bir durumdur. Kadınlar, şahsi konularda daha özgürce yazdıkları, bazen oldukça duygu yüklü olan mektuplarında kocalarına gayet açık bir dille sürdürdükleri hayatla ilgili neler düşündüklerini anlatmışlardır: "*Sen sadece parayı seviyorsun! Kendi hayatından nefret ediyorsun*!" Bununla birlikte, belgelerden tanıdığımız erkeklerden bazılarının da tanrılarla oldukça yoğun ilişkileri olduğu anlaşılmaktadır. Bu erkeklerden en dikkate değer olanı ise Aşur-idi'dir.

Aşur-idi'nin en büyük oğlu Aşur-nada, ailesinin kervan ticareti işlerini yönettiği Kaniş'te yaşamaktaydı ve arşivi 1900 yıllarında köylüler tarafından kazılıp, eski eser piyasasında satılmıştı. Bu nedenle, arkeolojik bağlamından yoksun bu arşivden kalanlar şu anda dünyanın çeşitli yerlerindeki müzelere dağılmış durumdadır.[9]

Dindar bir yaşlı adam

Aşur-idi, Kaniş'teki oğullarına kalay ve kumaş gönderdiği Asur'da yaşamaktaydı. Anlayabildiğimiz kadarıyla bu aile Şalim-Aşur'un ailesine oranla çok daha az güç ve başarı sahibiydi ve çok daha mütevazı ölçekte ticaretle uğraşmaktaydı. Buna rağmen, Asur'daki baba hiç de mütevazı bir adam değildi. Bize, Kaniş'teki oğlunu görevlerini ihmal etmekle ve özellikle de tanrılara yeterli saygıyı göstermemekle suçladığı oldukça garip mektuplardan oluşan bir grup belge bırakmıştır. Bu mektuplardan biri şöyle başlamaktadır:
Evim Fırtına Tanrısı Adad'ın hışmına uğramış gibi harap halde! Fakat sen çekip gittin. Acele et! Acele et! Tanrıların sözlerine kulak ver. Tanrının senin için tasarladıklarını reddetme. Reddedersen yok olacaksın![10]
Bir diğer mektup ise şöyledir:
Buraya geldikten sonra verdiğin sözleri beş altı kez tutmadın. Kutsal Aşur ve Aşuritum'un silahları seni vurmuş olsa da sözlerinden dönmeye devam ettin. "Bırakın onlar tanrıların sözleri insanlarınmış gibi davranan adamla ilgilensinler!" dedin. Şimdiye kadar bu fikrinden vazgeçmedin. Çocukların fakirlikle boğuşuyorlar ve sen çocuklarının durumu yüzünden acı çeken beni kendi endişelerin için rahatsız ediyorsun. Kutsal Aşur ve Aşuritum seninle ilgili acil talimatlar veriyorlar: "Onun kalbinde kötülük var. Bizimle ilgili düşmanca şeyler düşünüyor. Eli diğer yana dönmüş." Sakın tanrıların sana ailemizle ilgili söylediklerini unutma! Tanrılar: "O emirlerimize uymayı reddetti." dediler. Acele et! Tanrıların emirlerine uy! Uymazsan kaybolacaksın. Senin de bildiğin gibi başlangıçta öfkem büyüktü ama kendime "Şimdiye kadar hep erteledi ama artık tanrıların sözlerini duymuş olmalıdır. Sizi kızdırmış olamaz." dedim.[11]

Özellikle bizi oğlu konusunda bu kadar mutsuz olan bu yaşlı adamdan ayıran muazzam zaman dilimi düşünüldüğünde, böyle duygusal

kavgaları takip edebilmemiz ve böyle bir mektubun ardındaki kederi anlayabilmemiz gerçekten de olağanüstüdür. Elimizdeki belgeler arasında, Aşur-idi tanrılarla konuşan ve oğlunun kendisi hakkında ne düşündüğünü merak eden tek kişi olarak öne çıkmaktadır. Görünüşe göre Aşur-nada Kaniş'te insanların sözüne tanrılarınkinden daha çok önem verdiğini söyleyerek tanrılara doğrudan hakaret etmekle suçlanmıştır ve yukarıdaki mektubun her kelimesinde babasının bu yüzden duyduğu derin üzüntü ve hatta çaresizlik sezilmektedir. Aslında Aşur-idi'nin inanılmaz derecede aksi ve suratsız bir yaşlı adam olması da mümkündür. Fakat, Eski Asur toplumuyla ilgili genel görüşlerinin başkaları tarafından da paylaşıldığı kesindir. Asur'daki bir kadın Kaniş'teki kocasına "*İnsanlık kötüleşti. Kardeş kardeşe saldırmaya hazır bekliyor.*" diye yazmıştır.

Kaniş'teki arşivler, bu kendine özgü antik toplumu anlamak ve hareketleri, düşünceleri ve duyguları bize hiç de yabancı olmayan insanlarla tanışmak için eşi bulunmaz bir fırsat sağlamaktadır. İnsanların birbirlerine akrabalık bağlarıyla sıkı sıkıya bağlı olduğu bu dünyada aile içinde büyük gerginliklerin de kolaylıkla oluşabildiği görülmektedir. Aile reisinin ölümünden sonra ortaya çıkan ve kardeşlerin birbirleriyle çekiştikleri sayısız dava, yakın akrabalar arasındaki dayanışmanın da sınırları olduğunu göstermektedir. Hatta bireyin ve bireysel çıkarların her zaman ön planda olduğu bu dünyada aile anlayışının dağılmaya başladığı bile söylenebilir. Babanın otoritesinin güçlü olduğu ama Aşur-idi'nin mektuplarından da görebildiğimiz kadarıyla bu otoritenin sınırsız olmadığı görülmektedir. Ayrıca, aile içinde ortak bir sermaye bulunmadığı ve tüm sermayenin bireylere ait olduğu, bu nedenle de yakın akrabaların erkek kardeşlere, babalara ya da kocalara faiz karşılığında borç verdiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Kaniş arşivlerinde felsefi eserler, iyilik ve kötülükten ya da tüccarların hummalı ticari faaliyetlerinin amacından bahseden belgeler bulunmamaktadır. Buna rağmen, zaman zaman bir mektup ya da dava dilekçesi günlük hayatı yansıtan birkaç cümle içerebilir. Bir noktada Ennam-Aşur, Aşur-tab adlı bir kişiyle olan ortaklığına son vermek istemiş ve isteğini ilettiği kısa ama resmi konuşmasında şöyle demiştir: *Asur şehrinin kararına göre her Asurlu onun için en kârlı olan yere gidebilir. Sen de senin için kârlı olan yere gittin ve ben de aynı şekilde şehrimin kararı doğrultusunda kendim için kârlı olan yere gittim. Bu yüzden artık benim ortağım değilsin.*[12]
Burada "kâr"ın en önemli kavram olduğu bellidir ve Ennam-Aşur'un gözünde Asurlu topluluğun Anadolu'da bulunmasının Asur'daki şehir meclisinin verdiği kararın sonucu olduğu görülmektedir: "*Dünyaya açılın ve zengin olun!*"

Arşivler bize birçok yönden Kültepe'deki arşivler terkedildikten neredeyse 3000 yıl sonra Avrupa'da ve Akdeniz dünyasında son derece gelişmiş ticaret sistemleri kuran ve Eski Kahire'deki Geniza'da belgeleri bulunan Musevi topluluğuyla ve hatta Rönesans dönemindeki İtalyan şehirleriyle karşılaştırılabilecek bir dünya sunmaktadırlar. Şalim-Aşur ve oğulları, Orta Asya'dan Kardeniz'e kadar uzanan çok geniş bir ticaret ağının parçasıydılar ve çok uzaklardan gelen malların ticaretini yapmaktaydılar. Mezopotamya ovasındaki bir şehirde üretilen bir parça kumaşın Anadolu'da yaşayan bir kadın ya da erkeğin eline değerli bir mal olarak ulaşması çok çarpıcıdır. Kaniş'teki arşivler uzun mesafeli takas üzerine kurulu bu tür ticari sistemler arasında en iyi belgelenmiş olanına ışık tutmaktadır. Fakat bunun çok daha geniş çaplı bir sistemin ayaklarından yalnızca biri olduğunu da hatırlamak gerekmektedir. Asur ve Orta Anadolu arasındaki Eski Asur ticaretinin detayları, aşağı şehir MÖ 1832 yılında bir yangına maruz kaldığında gömülen ve terk edilen binlerce belge sayesinde günümüze ulaşmıştır. Kaniş'i vuran bu felaket, hayatlarını orada kurmuş olan kadın ve erkekler için çok ağır sonuçlar doğurmuş olmalıdır. Bununla beraber, aynı yangın bizlere bilinen en eski ticaret toplumunu inceleme ve belgeleme şansını sunmuştur.

Karum genel görünüm

DİPNOTLAR

* Prof. Dr., Institute of Cross-Cultural and Regional Studies, Danimarka.

[1] Tarihler kesin değildir ve araştırmacılar burada kullanılacak olan kronoloji üzerinde henüz anlaşmaya varamamışlardır. Konuyla ilgili bir tartışma ve kısmen farklı tarihler için bu kitaptaki "Eski Asur Kronolojisi ve Kaniş" başlıklı makaleye bakınız.

[2] Arşiv, *Kültepe Text* adı altında yazar tarafından Türk Tarih Kurumu Yayını olarak beş cilt halinde basılacaktır. Ailenin ilk iki kuşağını kapsayan birinci cilt, 2010 yılında serinin VI nolu eseri olarak yayımlanmıştır.

[3] Bu dönemin politik coğrafyası için bkz. Barjamovic 2005.

[4] *KT* VI, no. 110.

[5] Bkz. Hertel 2007 ve Veenhof 2003.

[6] kt 94/k 937.

[7] kt 94/k 845.

[8] *KT* VI, no. 286 ve 287.

[9] Mektuplar *OAA* 1'de yayımlanmıştır.

[10] *OAA* 1, no. 13.

[11] *OAA* 1, no. 14.

[12] kt 94/k 763.

KISALTMALAR

KT VI	Larsen, M.T., The Archive of the Shalim-Assur Family, Volume 1: The first two generations, Kültepe Tabletleri, T.T.K.Y., Ankara 2010.
OAA 1	Larsen M.T., *The Assur-nada Archive, Old Assyrian Archives*, cilt 1, Leiden 2002.

KAYNAKÇA

Barjamovic 2005	Barjamovic, G.J., *A Historical Geography of Ancient Anatolia in the Assyrian Colony Period*, yayımlanmamış doktora tezi, Copenhagen 2005.
Hertel 2007	Hertel, T. K., *Old Assyrian Legal Practices. An Anthropological Perspective on Legal Disputes in the Ancient Near East*, yayımlanmamış doktora tezi, Copenhagen 2007.
Veenhof 2003	Veenhof, K.R., "Old Assyrian Period. A History of Ancient Near Eastern Law", *Handbook of Oriental Studies, Section One, The Near and Middle East*, R. Westbrook (ed.), cilt 72, Leiden 2003, 431-484.

Cécile Michel*

ASUR VE KANİŞ'TE YAZI YAZMA, HESAP YAPMA VE KÂTİPLİK EĞİTİMİ

MÖ 2. bin yılın ilk üç yüzyılını kapsayan Eski Asur dönemi 22700 çivi yazılı tabletle belgelenmiş durumdadır.[1] Fakat Orta Anadolu'ya yerleşen Asurlu tüccarların ana şehri olan Asur'dan (Yukarı Dicle'de) sadece 24 tablet ele geçmiştir. Bunlar daha sonraki dönemlere ait arşivlere dağılmış olup, birkaç okul metni ve bazı tapınaklardan 30 kadar kraliyet yazısıdır. Buna karşılık, Kültepe'den, yani antik Kaniş'ten, bugüne kadar 22500 tane çiviyazılı tablet ele geçmiş olup bu sayı bu yerleşmeyi, Yakın Doğu'daki en zengin çiviyazılı tablet kaynağı haline getirmektedir. Tüccarların yaşadığı *kârum*'daki tüccar evlerinde, sitadelin kuzeydoğusunda, ele geçen tabletler ilk önemli özel arşivler külliyatını meydana getirmiştir ve uluslararası değiş-tokuşa dayalı karmaşık bir ticaret sisteminin en eski kanıtını temsil eder. Üzerinde çok büyük bir Anadolu sarayının bulunduğu sitadelde ise sadece 40 tane çiviyazılı tablet bulunmuştur (res. 1).

Bu tabletlerin yazarları, yazı yazma konusunda iş akitleriyle ilgili olarak anlaşmalar tanzim edebilecek kadar bilgili oldukları kadar, mektup yazma becerisine de sahiptiler ve bazıları çeşitli kontratlar için uygun olan formülleri de biliyorlardı. Asurlular Anadolu'ya eşlerini ve çocuklarını Asur'da bırakarak gidiyorlardı. Kaniş'te bu kadar çok mektup bulunmuş olması ancak ailelerin bu parçalanmışlık olgusuyla izah edilebilir.

Tüccarlar yaptıkları sayısız faaliyetler sürecinde, yani Asur'dan mal alıp Anadolu'da satana kadar veya ticari ortaklıkları sırasında çeşitli hesaplar tutmak zorundaydılar. Değişik ölçüm sistemlerini bilmeleri ve bir ürünün belli bir miktarını önceden belirlenmiş bir tarifeye göre gümüş veya bakır değerlerine çevirerek fiyatları hesaplayabilme becerileri olması gerekiyordu. Uzun mesafe ticaretini yapabilmeleri, önemli miktarda sermaye toplayabilmeye veya halihazırda ellerinde bulunan servetlerini arttırmak için yaptıkları kontratla kesinleştirilen ilişkilere dayanıyordu.

Tamsayılarla toplama, çıkarma ve çarpma yapmaya veya bir sayının makûs neticesine aşinaydılar ve bir dizi altın kural geliştirecek yetenekteydiler.

Kaniş'te bulunan bu olağanüstü sayıdaki metinler, okuma ve yazma becerisinin sadece birkaç eğitimli katibe has olmadığını, bütün nüfusta oldukça yaygın bir durum olduğunu ortaya çıkarmıştır. Peki bu insanlar okuma ve yazmayı nasıl öğreniyorlardı? Eğitimin ne gibi süreçlerden geçerek yapıldığının iyi bilindiği Eski Babil dönemiyle karşılaştırıldığında, bu dönemle hemzaman olan Eski Asur'a ait katiplik eğitimiyle ilgili metinlerin çok az sayıda olduğu görülür.[2]

ESKİ ASUR'DA KATİPLİK EĞİTİMİ VE YAZI

Kaniş *karum*'undaki tüccar evlerinde bulunan tabletlerin –22 040 metin– çoğu II. kata (yaklaşık MÖ 1945-1835) tarihlenir; yalnızca 420 belge Ib katına (yaklaşık MÖ 1832-1710) tarihlenmiştir. Tabletler 20'den 30'a kadar olan kümeler şeklinde, bazılarının üzerinde yazı da olan kil parçalarıyla mühürlenmiş sepetler, kutular veya topraktan küpler içinde saklanmışlardır.

Bu arşivler birkaç nesildir ticaret yapan ve esasen Asurlu olan tüccarlara ait olmakla beraber, az sayıda belge de Anadolulara ait evlerde bulunmuştur. Bu belgeler çeşitli niteliklere sahiptir: mektuplar, kanuni belgeler ve özel duyurular. Büyük bir çoğunluğu ticaretle ilgilidir. Tüccarlar, az sayıda da olsa, ticari olmayan tabletler de üretmişlerdir: ders metinleri –bunlara Asur'da bulunmuş olan ders alıştırmalarını da eklemek gerekir–, büyüler, kraliyet yazılarının kopyaları, *eponim* listeleri ve Eski Asur'un Sargon Efsanesi. Bütün bu belgeler kâtipliğin çıraklık yoluyla öğrenildiği konusunda güçlü birer kanıttır.

Eski Asur ders metinleri

Eski Asur'a ait ders metinleri oldukça az sayıdadır. Hem Asur'dan hem de Kaniş'ten olmak üzere yaklaşık yirmi örnekten onüç tanesi küçük ve yuvarlak tablet hesap alıştırmaları[3] ihtiva eder. Diğer bir dört tanesi daha çok daha büyük tabletlere birkaç kolon şeklinde yazılmış olan lûgatsal ve ölçümsel/tartımsal listelerden müteşekkildir.[4] *Karum* Ib katına tarihlenen büyük bir evde bulunan Kt t/k 76+79 numaralı belgenin iki parçası her iki kenarında 4 kolon ihtiva eder (tablo 1). Ön yüzde kâtip 1 şekelden 100 talente kadar tedricen yükselen bir ağırlıklar listesi kaydetmiştir.[5]

i	ii	iii	iv
[1 GÍN]	[1 *ma-na* 8 GÍN]	[5 *ma-na*]	[2 GÚ]
[2 GÍN]	[1 *ma-na* 9 GÍN]	[6 *ma-na*]	[3 GÚ]
[3 GÍN]	[1 *ma-na* 10 GÍN]	[7 *ma-na*]	[4 GÚ]
[4 GÍN]	[1 *ma-na* 11 GÍN]	[8 *ma-na*]	[5 GÚ]
[5 GÍN]	[1 *ma-na* 12 GÍN]	[9 *ma-na*]	[6 GÚ]
[6 GÍN]	[1 *ma-na* 13 GÍN]	[10 *ma-na*]	[7 GÚ]
[7 GÍN]	[1 *ma-na* 14 GÍN]	[11 *ma-na*]	[8 GÚ]
[8] GÍN	1 *ma-na* 1[5 GÍN]	[12 *ma-na*]	[9 GÚ]
9 GÍN	1 *ma-na* 16 [GÍN]	[13 *ma-na*]	[10 GÚ]
10 GÍN	1 *ma-na* 1[7 GÍN]	[14 *ma-na* (x ŠE?)]	[11 GÚ]
11 GÍN 7 1/2 ŠE	1 *ma-n*[*a* 18 GÍN]	[15] *ma-na* [15 ŠE]	[12 GÚ]
12 GÍN 15 ŠE	1 *ma-na* 19 [G]ÍN	16 *ma-na* 16 ŠE	13 [GÚ]
13 1/8(?) GÍN	1 1/3 *ma-na* <LÁ> 1 GÍN	17 *ma-na* ŠE	14 G[Ú]
14 1/6(!)GÍN			
15 1/4(!)GÍN		[18] *ma-na* 18 ŠE	15 GÚ
16 1/3 GÍN	1 1/3 *ma-na*		
17 1/2 GÍN	1 1/2 *ma-na*	[1]9 *ma-na* 19 ŠE	16 GÚ
18 2/3 GÍN	1 2/3 *ma-*[*na*]	20 LÁ 1 *ma-na*	17 GÚ
19 5/6 GÍN	1 5/6 *ma-*[*na*]	20 *ma-na*	18 GÚ
1/3 *ma-na*	[1 5/6 *ma-na* 1 GÍN]	30 *ma-na*	19 GÚ
1/2 *m*[*a-na*]	[1 5/6 *ma-na* 2 GÍN]	[4]0 *ma-na*	2[0] GÚ
2/[3] *ma-*[*na*]	[1 5/6 *ma-na* 3 GÍN]	[50] *ma-na*	[30] GÚ
5/[6] *ma-*[*na*]	[1 5/6 *ma-na* 4 GÍN]	55 *ma-na*	[40 GÚ]
[1 *ma-na*]	[1 5/6 *ma-na* 5 GÍN]	1 GÚ	[50 GÚ]
[1 *ma-na* 1 GÍN]	[1 5/6 *ma-na* 6 GÍN]	[1 GÚ 10 *ma-na*]	[(60 GÚ)]
[1 *ma-na* 2 GÍN]	[1 5/6 *ma-na* 7 GÍN]	[1 GÚ 20 *ma-na*]	[(70 GÚ)]
[1 *ma-na* 3 GÍN]	[1 5/6 *ma-na* 8 GÍN]		
[1 *ma-na* 4 GÍN]		[1 GÚ 30 *ma-na*]	[(80 GÚ)]
[1 *ma-na* 5 GÍN]	[1 5/6 *ma-na* 9 GÍN]	[1 GÚ 40 *ma-na*]	[(90 GÚ)]
[1 *ma-na* 6 GÍN]	[2 *ma-na*]	[1 GÚ 50 *ma-na*]	[(1 *me-at* GÚ)]
[1 *ma-na* 7 GÍN]	[3 *ma-na*]		
	[4 *ma-na*]		

tablo 1. Kt t/k 76+79 kazı numaralı tabletin ön yüzündeki yazıların transliterasyonu.

Bu listenin yazılmasının amacı sadece tüccarların kullandıkları ağırlık sistemini ezberlemek değil (aşağıya bkz.), aynı zamanda tamsayı ve kesirlerin rakamlarla farklı gösteriliş biçimlerinin alıştırmasını yapmaktı. Örneğin 1 mina 19 şekel (kol. ii 12) altmışlı sistemde aynı zamanda 1 1/3 mina eksi 1 şekel (kol. ii 13) olarak yazılabilirdi. Eski Babil listelerinde bu konulara rastlanmaz. Bu tabletin arka yüzü değişik maden, taş ve bitkiyi

sıralayan lûgatsal bir liste ihtiva etmektedir. Madenler veya madeni nesneler listesinde altın, demir, kalay, bakır ve bronzdan bahsedilmektedir; tuhaf bir şekilde gümüşten bahis yoktur. Daha sonra kâtip uzun bir mineraller listesi yapmaya başlamıştır.[6] Kelimeleri konusal olarak sınıflandıran bu lûgatsal listeler bunları kopyalayan ve ezberleyen kâtiplerin eğitimine katkıda bulunuyorlardı. k/-129 numaralı parça da lûgatsal liste türüne girer; büyük bir tabletin dörtte birini temsil eden bu kırık parça bazı taşların, hayvanların, hoş kokuların ve çarpım formüllerinin isimlerini vermektedir. Bu parçanın görülebilir ilk iki satırı bir önceki lûgatsal listenin kol. vi satır 11-16'sına benzemektedir. Dolayısıyla bu tabletin, ezberlemiş bulunduğu çeşitli listelerden bazı bölümleri kaydetmeye çalışan bir öğrenci tarafından yazılmış olması mümkündür.

Karum'da, belki de Ib katına tarihlenen bir evde bulunan Kt. 00/k. 12 numaralı metin bir özel isimler listesinin bir bölümünü vermektedir.[7] İsimler başladıkları teoforik (tanrı adını taşıyan) unsurlara göre dizilmişlerdir: Adad, Şamaş, Asur. Bu türe ait başka bir liste de Asur'da bulunmuş olup henüz yayımlanmamıştır. Eski Asur belgeleri çok fazla sayıda özel isim içermekte olduğuna göre böyle bir alıştırmanın mevcut olması oldukça yararlı olmuştur (tablo 2).

ön yüz	**arka yüz**
[^{l}] ^{d}IM-*pì-lá-ah*	[^{ld}]*A-š*[*ùr-...*]
[^{l}] ^{d}IM-*ták-lá-ku*	[^{l}]^{d}*A-šùr-be-el-*
^{ld}IM-GAL	*ma-tim*
^{ld}IM-DU_{10}	[^{l}]^{d}*A-šùr-e-a-šar*
^{ld}UTU-DU_{10}	[^{l}]^{d}*A-šùr-du-gul*
^{ld}UTU-*tí-li-tí*	[^{ld}]*A-šùr-dan*
[^{l}]^{d}UTU-*ma-lik*	^{ld}*A-šùr-e-na*
^{ld}UTU-*ba-ni*	[^{l}]^{d}*A-šùr-ma-lik*
[^{ld}]UTU-[...]	^{ld}*A-šùr*-DU_{10}
(rest destroyed)	
Lower edge	
[^{l}]^{d}*A-šùr*-SIPA	

tablo 2. Kt 00/k 12 kazı numaralı tabletin ön yüzündeki yazıların transliterasyonu.

res. 1 1993 karumda bulunmuş olan Alahum'un oğlu Aşşur-Taklaku'nun arşivlerine ait bir grup tablet

res. 2 Eski Asurca Sargon efsanesi. Kt j/k 97 (kat. 409)

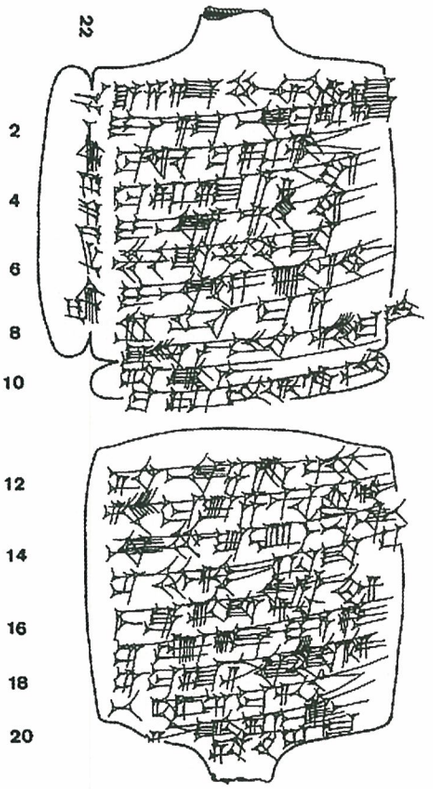

res. 3

Başka bir tür liste de *karum* Ib'ye tarihlenen büyük bir evde bulunmuş olan Kt. v/k. 7+u/k 31 numaralı kocaman bir tabletle temsil edilmektedir. 1969 ve 1970 yıllarında başka benzer tabletler de bulunmuştur, ancak bunlar henüz yayımlanmamıştır. Eldeki bu belge en az altı kolon olarak hazırlanmıştır ve mektuplarda kullanılan deyimler listesinden oluşmaktadır. Bu listenin verdiği formüller arasında *D* köklü fiillerin bir çekim alıştırması da vardır: *ina kārim tuqtallili* (Aii', 2-3) "*beni kârum'da gözden düşürdün*" veya "*u atta kaspam tartiši yam kaspam tusappihma* (Aii', 6-8) "*ve eğer sen, sen gümüş elde ettiysen, sen benim kendi gümüşümü ziyan ettin*" ... Belge aynı zamanda ana gövdenin bazı kısımlarını kullanarak mecazi deyimler de vermektedir: *ēnika* (Aiii', 30) "*sana olduğu gibi*", ve/veya *u libbī tultammim* (Aiii', 14-15) "*ve sen beni kızdırdın*". Böyle ifadeler Kaniş mektuplarında oldukça sık görülür.[8] Eski Asurca'daki yazılı mektup dilinin hemen yazılıvermiş bir şekil arzetmesi birkaç biçim türünün niçin oldukça sık görüldüğünü açıklamaktadır.

Mektup modelleri ihtiva eden böyle ders metinleri Mezopotamya'da oldukça enderdir. Yalnızca Ugarit'den bir örnek bilinmektedir.[9] Aslında kâtiplerin kontratlar için eğitimleri sırasında öğrendikleri yasalarla ilgili standart formüllerin tam tersine, mektup edebiyatında tekrarlamacı bir özellik yoktur. Kaniş'te bulunmuş olan belgelerin ana türünü mektuplar teşkil ettiğine göre, kâtiplerin eğitimleri sırasında bu edebi biçime bir aşinalık kazanmalarının gerekliliği normal görülmelidir.

Yuvarlak biçimli olan bütün Eski Asur ders tabletleri tüccarlık mesleğiyle doğrudan bağlantılı küçük aritmetik alıştırmalarıyla ilgilidir. İnşaat malzemesi olarak tekrar kullanıldıklarından bu tabletlerin çoğu, Asur'da Orta Asur dönemine ait evlerde bulunmuşlardır.[10] Bu tabletlerde kâtip belli ağırlıkta başka bir madeni satın almak için gerekli olan gümüş miktarının ağırlığını hesabetmek durumunda kalmıştır. Kaniş'te aritmetikle ilişkili olduğu bilinen sadece iki ders tableti vardır ve bunlar 1948 ve 1984 yıllarında bulunmuşlardır. İkisi de Asur'dakilerle aynı türde alıştırmalar ihtiva etmektedir, ama hâlâ yayımlanmayı bekleyen başka benzer tabletler de vardır.

Ele geçmiş olan birkaç Eski Asurca ders metni örneği, tüccarların temel ihtiyaçlarına oldukça uygun düşmektedir. Lûgatsal listeler çiviyazısının öğrenilmesine katkıda bulunuyor, tüccarların Kaniş'te bulunan örnek madenler ve taşlar gibi mesleki faaliyetlerinde, bitkiler ve hayvanlar gibi gündelik hayatında yararlı olan maddeleri ihtiva ediyordu. Aynı şekilde tüccar ağırlıklar sistemini ve sayıların yazılışını, fiyatların nasıl birbirine çevrileceğini bilmek durumundaydı. Mektuplarda kullanılan formülleri öğrenmek ve özel isimleri kaydetmek ona kendi tabletlerini yazabilme imkânı tanıyordu. Tarihlenmeleri mümkün olduğunda ders metinlerinin çoğunun (aritmetik alıştırmaları hariç) Asurluların *karum*'daki ikinci yerleşme tabakası olan Ib katına ait oldukları görülür. Böylece şöyle bir tahmin yürütmek imkânımız olur: eğer Asurlular başta Asur'da eğitilmişlerse de, daha sonra Kaniş'te de bir kâtiplik eğitimi ortamı geliştirmişlerdir.

Eski Asur bilimsel metinleri

Kâtiplik eğitimi için kullanılan ders tabletlerinin yanı sıra bilimsel metinler de vardır ve bunlar iyi eğitimli kâtipler tarafından yazılmışlardır. Karum'da II. kattaki bir özel evde ele geçmiş olan bu tabletler arasında Asur kralı Erişum I'e ait yazıların iki kopyası bulunmaktadır (Kt a/k 315 ve 353).[11] Bunlar iki farklı kraliyet yazısını birleştirmektedir: Asur tapınağına ait olağan bir inşa yazısı ve esasen Merdivenli Kapı'ya yerleştirilmiş olan özel bir stel-yazısı.[12] Esas metnin Asur'da, kopyalarının da yakın yerlerde yazılmış olması muhtemeldir.

Kültepe'deki *eponim* listeleri (KEL) de tarihi belgelere dahildir: II. kat evlerinde altı tane, bir tane de Ib katına ait bir yapıda bulunmuştur.[13] II. katta ele geçen listeler Erisum I'in hükümranlığının birinci yılında başlar ve sırasıyla Asur'lu ileri gelenlerin isimlerinin verildiği yıllarla devam eder. Bu liste daha kabaca yapılmış listelere dayanarak, ancak daha bir itinayla profesyonel bir kâtip tarafından stenografik bir şekilde yazıya alınmış olabilir. Bu belgenin önce Asur'da yazılıp daha sonra Kaniş'e getirilmiş olması daha büyük bir ihtimaldir. Ancak, Ib'yi kapsayan ve içinde Anadolu'ya ait özel isimlerin de olduğu bir listeyle biten Kültepe *Eponim* Listesi Kaniş'te yazılmıştır. Tarihsel özellik taşıyan bütün bu metinler ya profesyoneller tarafından ya da hiç değilse iyi eğitilmiş kâtipler tarafından yazılmışlardır.

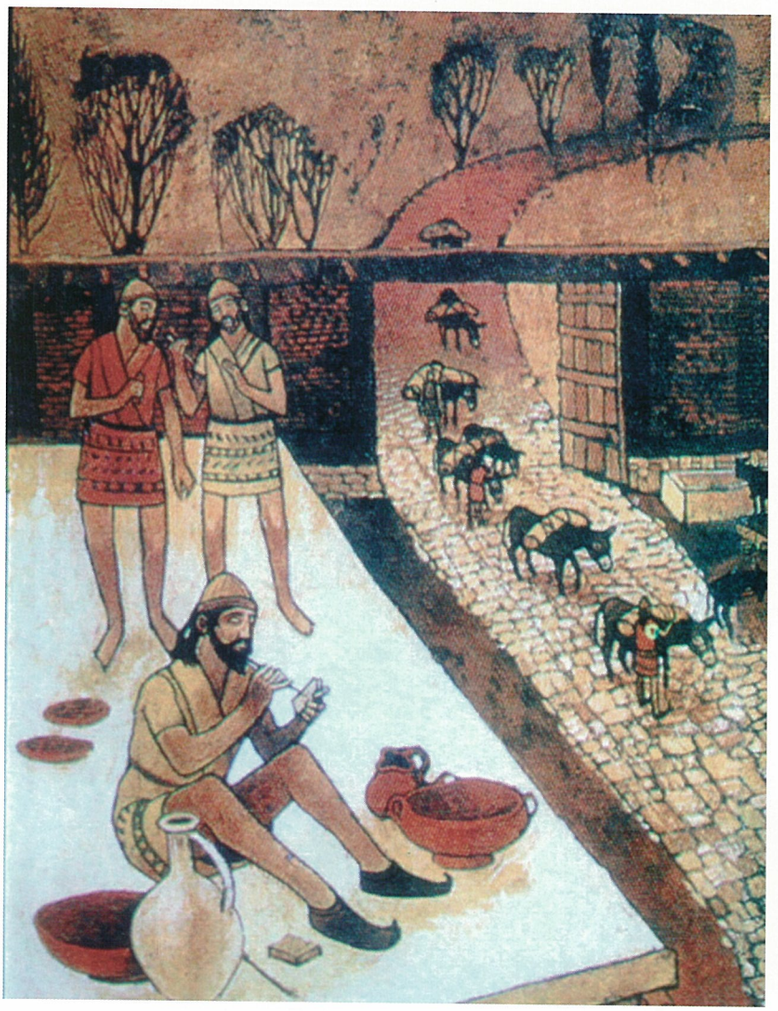

res. 4 Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin duvarında kil tabletler üzerine yazı yazan bir adamı gösteren illustrasyon

res. 5 Puzur-Šadâ'nın kızı Hananātum'un Satahšušar tarafından kullanılan mührü (ICK 1, 24a, mühür C).

res. 6 Zarf Kt 93/k 372+380'in üzerinde Tarišа'nın mührü. Fotoğraf C. Michel

Eski Asurca Sargon efsanesi, muhtemelen II. kata tarihlenen bir özel evde bulunmuştur.[14] Bu metin değişik şekillerde yorumlanmıştır: "Methusenalı" bir "kraliyet yazısı,"[15] kelime oyunlarıyla dolu bir "Sargon'a ait yazılar ve efsaneler parodisi,"[16] "Asur'un resmi kültünün bir parçası olarak yapılan *kispum* kutlamaları sırasında Akadlı Sargon'u yüceltmek"[17] üzere bir işlev görmüş olan bir metin, bu uç yorumlara bir orta yol[18] veya "daha sonraki Büyük İskender Hikâyesi'nde bulduğumuz kahraman edebiyatına benzeyen erken bir örnek"[19] olarak. Belge Eski Asur yazısıyla ve lehçesiyle kayda alınmış olup, Asur'da yazılmış olması ihtimali yüksektir (res. 2).

Kārum II. kattaki evlerde değişik konuları ele alan dokuz büyü ihtiva eden yedi metin ele geçmiştir: bunlar Lamaştu'ya karşı, bir köpeğe karşı, birkaç hastalığa karşı veya doğum yapan bir kadına yardım içindir. Metinlerden bir tanesi küçük bir muska şeklinde olup hasta kişinin yatağına asılabilmesi için bir ip deliği ihtiva etmektedir (res. 3).

Bu gibi belgelerin özel arşivlerde bulunmaları belki de bunların pratik kullanımlarıyla izah edilebilir: Asurlular bunları hastalıkları tedavi etmekte kullanıyorlardı. Bunlar, Eski Babil örneklerinden mülhem olarak, profesyonel kâtipler veya cinçıkarıcılar tarafından kopya edilmiş veya yazılmışlardır.

ASUR VE KANİŞ'TE OKUMA VE YAZMA

Belgelerin çoğu seksen yıllık bir zaman dilimine tarihlendiğine göre bu metinlerin yazılmasında kaç kişi söz konusu olmuştur diye sorulabilir.[20]

Profesyonel kâtipler ve eğitimli tüccarlar

Kâtiplik eğitimi ve belgelerin yazarlarıyla ilgili olarak Kültepe tabletleri oldukça sessiz kalmıştır. Elimizde DUB.SAR. logogramlarıyla tanımlanan birkaç kâtibin ismi vardır.[21] Bunlar ana firmalar için çalışıyorlar ve koloninin yönetimine de katılıyorlardı: becerileri sadece ticari meseleleri kapsıyordu. Yazdıkları mükemmel şekilde biçimlendirilmiş tabletler alışılmamış işaretlerle dolu muntazam bir yazıyla kaplanmışlardı. *Kârum* yönetimi, ana firmalar, veya Anadolulların baş mahkemesi için çalışan bu profesyoneller belgeleri hazırlamak için gösterdikleri gayretlerin karşılığında bir ödeme alıyorlardı. Bunları kendi tabletlerini yazabilen eğitimli tüccarlardan ayrı tutmak gerekir.

Okuma ve yazma öğrenmek için çıraklık kurumu ilk Asur'da başlatılmış olup, namzetler arasında aile şirketlerinin başları, kadınlar ve çocuklar vardır. Bazı küçük erkek çocuklar babalarıyla Anadolu'ya gitmeden kâtiplik eğitimine tabi tutulmuşlarsa da, bu tür eğitimlere ait kanıtlara ender olarak rastlanır. Örneğin, Pūšu-kēn'in en büyük oğlu, daha hâlâ annesiyle birlikte Asur'dayken, erkek kardeşlerinden bir tanesiyle birlikte yazmayı ve saymayı öğrenmişti. Babasına şöyle yazmıştı: "*Bildiğin gibi, kâtiplik sanatını öğreniyoruz. Öğretmenim için bana bir giysi yolla!*"[22] Ne yazık ki onun kaç yaşında olduğunu ve neler öğrendiğini bilmiyoruz (res. 4).

Eski Asurca hecelerin listesi oldukça basit ve sınırlı olup, 130 hece işareti ve yaklaşık 30 kadar logogram ihtiva eder. "Ünlü-ünsüz-ünlü" sırasını içeren çok az sayıda ağır hece işareti vardır; bulduklarımız kelimelerin sonunda ve özel isimlerin içindedirler. Az sayıdaki logogramlar şunlarla ilgilidir: madenler gibi hammaddeler, kumaşlar, taşlar, meslekler, hayvanlar, ölçüm birimleri, vs. Kaniş'te bulunmuş olan bu olağaüstü sayıdaki mektuplar ancak Asur nüfusunun önemli bir bölümünün yazı yazabildiği olgusuyla açıklanabilir. Kişisel mektuplar çoğunlukla, çok seyahat ettikleri için ellerinin altında her zaman bir kâtip bulunamayan tüccarlar tarafından yazılmış olmalıdır. Nüfusun önemli bir bölümünün yazı yazabiliyor olması gerçeği Eski Asur yazısının neden bu kadar basit olduğunu da izah etmektedir. Bir üstat tarafından eğitilmeden yazı yazan pek çok kişi daha az karmaşık işaretler kullanmış olabilir ve bu da heceler listesinin kısalmasını, dolayısıyla da daha kolay öğrenilmesini sağlamış olabilir. Bu şekildeki bir "erdemli grup"un etkili olması, tüccarların artan hareketliliği sonucu ortaya çıkmış olabilir. Fakat mükemmel şekillendirilmiş ve karmaşık işaretler içeren çok güzel ve muntazam bir yazıyla yazılmış olan tabletler eğitimli kişiler tarafından üretilmişlerdir.

Asurlu kadınlar arasında yazı yazma

Kadınlar oldukça fazla sayıda mektupla ilintilidir. En az 200 mektup Pūšu-kēn'in karısı Lamassī, Aššur-malik'in karısı Tarīš-mātum, ve Innayā'nın karısı Tarām-Kūbi gibi Asur'da yaşayan kadınlar tarafından yollanmıştır.[23] Bu hanımlar evlerini ve hizmetkârlarını idare ediyor, çocuklarına bakıyor ve kocalarının şehirdeki işlerini takip ediyorlardı. Kaniş'teki kadınlar da babalarının, erkek kardeşlerinin veya kocalarının yolladığı tabletlerin alıcıları olarak gözükmektedir. 1993'de *kārum*'da ortaya çıkarılan arşivlerin sahibi olan Aşşur-taklāku'nun kız kardeşi Tarişa babalarının ölümünden sonra erkek kardeşi tarafından yazılmış olan pek çok mektubu evinde saklamıştı.[24] Kardeşler mektuplarında yerel bir dil kullanmışlardır. Kullandıkları dilbilgisi ve sentaks bazen oldukça yetersiz olmakla birlikte yazıları duygu doludur.[25]

Asur ve Kaniş'ten kadınların kendileri de ticari ve mali işlerle ilgiliydiler. Onların girişimleriyle yazılmış değişik türde metinler vardır: borç ve satış kontratları, aynı şekilde aile kontratları.[26] Erkekler gibi onlar da yasal belgeleri onaylamak için zarflar üzerine kişisel mühürlerinin baskısını çıkarıyorlardı; mührün kullanılışı yazılı belgelere ihtiyaç gösteren iş akitlerine bu kadınların da dahil edildiğinin bir göstergesidir.[27] Mesela Puzur-Sadâ'nın kızı Hananātum'un (res. 5) veya Alāhum'un kızı ve Aşşur-taklāku'nun kız kardeşi Tarişa'nın (res. 6) kullandıkları mühürler bilinmektedir. Kendilerinin kişisel arşivleri vardı, ayrıca kocalarının arşivlerinin yönetiminde de onlar bulunuyorlardı. Belli bir belgeyi ayırmak ve yollamak için tabletlerin tutulduğu mühürlü odaları ve kapları açmak için tüccarlar sıklıkla onlara müracaat ediyorlardı.[28] Hatta yasal bir belge açık bir şekilde bir kadın tarafından yazılmış bir tablete atıfta bulunmaktadır. Bir erkek şöyle der: "*Bana, Aşşur-taklāku'nun karısı Şat-Iştar'ın yazdığı ve bir mina gümüşle ilgili olan tabletimi çıkart.*"[29] Böylece, birkaç kadının tabletleri okuyabildiğini, onları sınıflandırabildiğini, hatta tablet yazabildiğini öğrenmiş oluyoruz.

Anadolular arasında yazı yazma

Kârum'da ele geçen çoğu tabletin bulunduğu özel evlerin sahipleri Asurlulardı. Ancak, küçük arşivler, çiviyazısını ve Eski Asurca'yı benimseyen Anadolulular'a aittiler. %5'inin sahibi on kadar Anadolulu tüccardı. Bunlardan Peruwa ve Şuppiahşu *kārum*'un, sırasıyla 224 m^2'lik (Y-Z/27-28) ve 130 m^2'lik (M-N/15-17) alanlarını kaplayan en büyük evlerinin sahibiydiler. *Kārum* Ib'de ise ele geçen tabletlerin en az %25'inin Anadolulara ait olduğunu söyleyebiliriz. Anadolulara ait arşivlerin çoğu hâlâ yayımlanmamış olmakla birlikte, bunların bazı aile kontratlarının yanı sıra çoğunlukla borç ve satın alma kontratları olduğu gözlenmiştir. Anadolulların yazıları gibi ürettikleri tabletler de daha az düzenli olup, göze çarpan bazı özellikleri ve yanlışları (alışılmamış hece düzenleri, uzatılmış ünlü harfler, cinsiyetleri karıştırma vs) vardır. Anadolulular ya kâtiplik sanatında iyi eğitilmemişlerdi ya da yabancı oldukları için tipik bazı Akadça öğelerle (cinsiyet, sayı, ismin halleri gibi) ilgili olarak zorluk çekiyorlardı.

Aslında Asurlularla yerel halk arasındaki sözel iletişimde bir sorun olmadığı anlaşılmaktadır. Belgelerde çok az sayıda tercümana atıf vardır ve bir "mütercimbaşının" (*rabi targumannē*) mevcudiyeti bu kişilerin yerel sarayla Asurlular veya Anadolu'yu ziyaret eden başka yabancılar arasındaki ticari ve diplomatik ilişkilerin yönetiminde yararlı bir işlevleri olduğuna işaret eder.[30] Anadolulular Eski Asur lehçesinin temel kaidelerini, Asurlular da bazı Hititçe kelimeleri öğrenirler, bu şekilde her iki toplum da birbiriyle iletişim kurabilmeyi başarmış olurdu. Birkaç Asurlu Anadolulu kadınlarla, bazı dul kalmış Asurlu kadınlar da Anadolulularla evlendiğine göre çiftler arasında iletişim bir sorun teşkil etmiyor olmalıydı. Çocuklar her iki dille de muhatap olduğundan bir sonraki nesil muhakkak iki-dili de konuşuyordu.

Eski Asurca'nın yazılı lehçesi, Anadolu Krallıkları arasında diplomatik dil olarak kullanılıyordu ve çok muhtemeldir ki mahkemelere ait metinler saray tarafından tayin edilen resmi katipler tarafından yazılıyordu. Özel arşivlere gelince, kardeşler ve birleşmiş hane halklarıyla ilgili olan ve bazıları çok az sayıda yanlışla gayet güzel bir şekilde yazılmış bulunan aile kontratlarını hazırlamak için bazı Asurlu kâtiplere Anadolulular tarafından ücret ödendiği kesin olarak bilinmektedir. Aynı şekilde, yerel hükümdar tarafından denetlenen bütün kontratlar da olasılıkla Asurlu resmi bir kâtip tarafından yazılmış olabilir. Halihazırda Anadolu evlerinde hiçbir ders metni bulunmamış olmasına rağmen, basit belgeleri yazabilmek için bazı Anadolulların Eski Asur lehçesini ve çiviyazısını öğrendikleri açıktır. Dile gelince, Anadolulu kadınlarla evli olan bazı iyi eğitimli Asurlu erkeklerin karılarına ve çocuklarına çiviyazısının esaslarını öğretmiş olabileceklerini düşünebiliriz. Anadolulların önce Eski Asur lehçesini, daha sonra da bu dilde okuma ve yazmayı öğrenmeleri gerekiyordu. Bu bilginin yayılması biraz zaman aldığı için elimizde *karum* II'ye ait çok az sayıda Anadolu arşivi vardır. İki ayrı halktan insanların birbirleriyle evlenmelerinin artması Asur dilini ve yazısını öğrenmeyi kolaylaştırmış olabilir. Gerçekten de *karum* Ib'de çok daha fazla Anadolu arşivi vardır. Kendilerinin oldukça yüksek bir şekilde yapılandırılmış yönetim biçimleri ve karmaşık toplumları için çok iyi bir araç olabilecekken, Anadolulular çiviyazısını kendi dillerine uyarlama ihtiyacı hissetmemişlerdir.

İki değişik yazı yazma seviyesi

Eski Asur yazısı birkaç kere kadim olarak tanımlanmıştır. İşaretlerin biçimleri MÖ III. bin yılın sonunda Akadça'nın Ur III geleneğinden alınmış olup, yazının özellikleri çok ufak gelişmelerle *kārum* Kaniş'in sonuna kadar sürdürülmüştür. Bu yazı MÖ 19. yüzyılın sonuna tarihlenen bazı Mari yönetimsel belgeleriyle mukayese edilmiştir. Bu tarih, kral Yahdun-Lim'in Eşnunna'dan aldığı yazıyı ve dili yazma sisteminde bir reform olarak dayattığı tarihten biraz öncesine aittir.[31] Eşnunna tarzı daha sonra 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Asur'u yöneten Şamşi-Adad tarafından da kullanıldığına göre, insan Asurlu tüccarların neden bütün bu zaman zarfında yazıda kendi lehçelerini kullandıklarını merak ediyor. Eşnunna'dan alınmış olup MÖ II. binyılın başında kuzey Mezopotamya'da kullanılan bir yüksek mahkeme Akadçasının yanı sıra konuşulan dile yakın olan lehçeler yazıda devam edegelmiştir. Bunlar arasında Eski Asur lehçesi de bulunuyordu. Kendi içinde bütüncüllüğü olan bir topluluğu temsil eden tüccarlar tarafından kullanılan bu lehçe, kral Şamşi-Adad'ın Eşnunna'nın yazı dilini kullanıyor olmasına rağmen 19. ve 18. yüzyıllarda kullanılmaya devam edildi. Fakat büyülerde ve bilimsel metinlerde görülen bazı kalıplar belki de Asur'da kullanılmakta olan Eski Babil'e ait eğitimsel malzeme yoluyla Akad ve Sümer edebiyatından alınmıştı.[32]

Daha yaygın olan, eski Mezopotamya'da çiviyazılı belgelerde yazının uygulanmasında en az iki seviyenin olduğudur. Daha çok hükümdar saraylarında rastlanan okuryazarlar eğitim sürecinin bütün safhalarından geçiyorlardı. Bu kişiler resmi mektuplar ve edebi metinler yazabiliyor, astroloji veya kehanetle ilgili mülahazaları derleyebiliyorlardı. Diğerleri ise sadece temel eğitim seviyesini tamamladıkları için özel mektupları, aile veya ticaret kontratlarını okuyup yazabiliyorlardı.

ASUR VE KANİŞ'DE SAYI SAYMA

Bugün tamamlaması yapıldığı şekliyle Eski Babil'de eğitim programı aritmetiğin listeler, tablolar ve alıştırmalar yoluyla ve yazıyla birlikte öğretildiğini göstermiştir.[33] Temel seviyede öğrenci ölçü/tartı dizilerini kopya edip ezberliyor, bu şekilde çeşitli ölçüm sistemlerini belli bir sıraya göre öğreniyordu: hacim, ağırlık, yüzölçümler ve uzunluk, sonra da altmışlık sayısal tablolar. Daha sonra gelen kare sayılar veya kare ve küp köklerden önce ilk öğrenilen mütekabiliyet ve çarpım tablolarıydı. Küçük yuvarlak tabletlerdeki aritmetik alıştırmaları, Nippur'da birinci seviyenin sonunda başlatılıyor, ileri seviyede ise büyük problemlere dönüştürülüyorlardı. Her iki seviye de tahsilat hesaplarının kesilmesi, borç faizlerinin hesaplanması, yönetimsel muhasebelerin yapılması, taşınmaz malların bölünmesi, tarlaların sınırlarının belirlenmesi, maden, tuğla duvar örme işleri vs. gibi somut şeylerle ilgili olup iş hayatında kullanılabilecek aritmetik işlemlerini öğrenmeye yarıyordu.

Eski Asur'da ağırlık ve uzunluk ölçüleri

Asurlu tüccarlar nesneleri saymak için onlu sistem kullanıyorlardı. 100 ve 1000 rakamları genellikle Akadça *meat* ve *lim* kelimeleriyle yazılıyordu (tablo 3).[34]

Sayı	1	10	60	100	1000
Çiviyazısı işaret				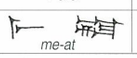 *me-at*	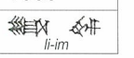 *li-im*

Eski Asurlu tüccarlar düzenli sayıları küçük birimlere bölmektense kesirleri tercih etmişlerdir. Aşağıdaki her bir kesir için her zamanki Akadça işaretleri kullanmışlardır (tablo 4):

1/3	1/2	2/3	5/6

ve iki tane işaret daha yaratmışlardır (tablo 5):

1/4	1/6

3/4'ü bir çıkarma (1 – 1/4) yardımıyla ifade ediyorlardı ama 1/5'i veya n/5 formundaki hiçbir kesiri dikkate almamışlardır.[35]

Ağırlık ölçüm sistemi ticaretini yaptıkları bütün mamuller için geçerliydi: madenler, kumaşlar ve diğer metalar. Mesela Anadolu'ya ihraç edilen kalay Mezopotamya'nın talent, mina ve şekelden oluşan klasik altmışlı ağırlık sistemiyle ölçülüyordu (tablo 6).

GÚ talent (?30kg)		ma-na mina		GÍN şekel		ŠE tahıl tanesi
60 x 60	→	60	→	1	→	1/180

Talentten sonra onlu sistem kullanılıyordu. Buna göre, "410 talent ve 11 mina ağırlığındaki kalay" 4 *me-at* 10 GÙ 11 *ma-na* AN.NA. olarak yazılıyordu.[36] Anadolu'da bazen çok fazla miktarda bakır bile temel bir ağırlık birimi olarak minayla ölçülüyordu: 2670 mina bakır.[37] Bu iki değişik uygulamayı yansıtıyor olabilir: Anadolular Asurluların sistemini alıp onu uyarlamış olabilirler. *Karum* Ib'de bulunan bir belge Asur minasıyla Kaniş minası arasındaki nispetleri vermektedir: 840 Anadolu minası 760 Asur minasına tekabül etmekteydi. Buna göre Asur minası Anadolu minasından %10 daha ağırdır.[38]

Başka ölçüm sistemleri Asurlu tüccarlar tarafından daha az kullanılıyordu. Hacim ölçme sistemi sıvı (yağ, bira) veya katı nesneleri (tahıllar ve kurutulmuş meyvalar) ölçmeye imkân veriyordu. Bu sistem standart boyutlardaki hacim ölçer kaplardan oluşturulmuştu (tablo 7):

naruqqum		karpatum/ şimdum		sūtum		qûm
torba (120 l.)	4	küp (30 l.)	3	kap (10 l.)	10	≈1 litre
60 x 60	→	60	→	1	→	1/180

Şarşarānum (15 litre) denen bir kap yarım *karpatum*'a tekabül ediyordu. Genellikle bira ihtiva eden *kirrum* gibi başka türde küpler de satılıyordu ama bunların hacmini bilmemekteyiz (res. 7).

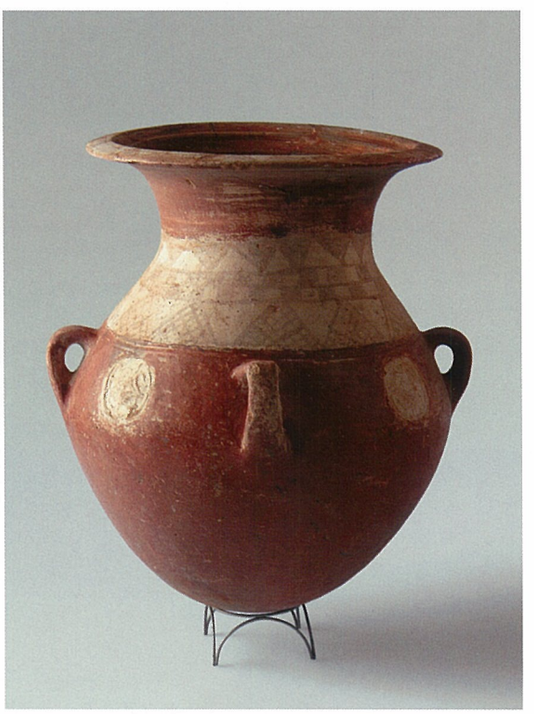

res. 7 Depolama kübü (kat. 124)

res. 8 Kārum II'den 61 delikli kilden oyun tahtası. Kt 83/k 83 (kat. 159).

Belgelerde uzunluk ölçme sistemine dair nadiren bir beyan bulunur. Bu sistem bir inç (*ubānum*, 1.67 cm), yarım kübit (*ūum*, 22.5 cm), bir kübit (*ammatum*, yaklaşık 1/2 m), veya bir kol'dan (*idum*, yaklaşık 1/2 m) oluşmuştu. Bir de ayak vardır (*kabistum*, muhtemelen 2/3 ve 3/4 kübit arasında).[39] Ev satış kontratlarında hemen hemen hiçbir zaman binanın büyüklüğü verilmediğine göre yüzölçümleri için de aynı şekilde sadece *šubtum* ve şekel beyanları bulunur.[40] Yalnızca Eski Asur külliyatından bilinen *šubtum* ölçüsü Eski Babil tabletlerinden çok iyi bilinen SAR'a tekabül ediyor olmalıdır ve yaklaşık 36 m^2 kadardır.

Eski Asur'da aritmetik alıştırmaları

Yuvarlak biçimli Eski Asur ders tabletlerinin çoğu Asur'dan gelmektedir. Bazılarında öğrenci yanlış cevap vermiştir:[41]

2! GÙ 14 *ma-na* URUDU
e-li-a-tum 1/2 *ma-na*
5 GÌN.TA KÙ.BI_4 2 *ma-na*
6 1/2 GÌN 15 ŠE

"2 talent 14 minalık bakır *elitum*-paketi 1/2 mina 5 şekelden. Gümüş olarak fiyatı: 2 mina 6 1/2 şekel 15 tahıl tanesi."
Elitum-paketinin ağırlığı 30 mina idi ve doğru cevap 2 1/2 mina 6 1/3 şekeldir.

Asurlu tüccarların aritmetik bilgisi, Orta Çağ'ın sonundaki tacirlerinkiyle karşılaştırılabilir. Bundan başka olarak Asurluların uzun mesafe ticaretini örgütleyiş biçimleri MS 12. ve 15. yüzyıllar arasında Batı'nın Bizans ve Müslüman Doğu'yla yaptığı karşılıklı ticaretle bazı benzerlikler göstermektedir. Venedikliler de Eski Asurlularınkine benzeyen ticari ortaklıklar kurmuş olup, sattıkları kumaşlar ve madenler karşılığında Doğu'dan ipek, baharat ve boya gibi lüks maddeler getirmişlerdir. Büyük ailelerin Akdeniz'in her tarafında şirketleri vardı ve bu

tüccarlar Doğu Akdeniz'in birkaç yerinde de yerleşmiş durumdaydılar. Ticaretin büyüklüğü fazla sayıda yazışmanın yapılmasına ve ancak matematikte belli bir eğitimden sonra üstesinden gelinebilen dakik ve ayrıntılı hesap sorumluluğuna önayak olmuştu.[42] 14. ve 15. yüzyıla ait elimizde olan bazı aritmetik kayıtları, Eski Asur aritmetiğine benzer öğeler taşımaktadır.

Asurlu tüccarlar hesaplamalarını nasıl gerçekleştiriyorlardı?
Bazı karmaşık alıştırmalar, bazen ara adımlara ihtiyaç gösterse de yayımlanmış ders metinlerinde ortaya konmuş olan alıştırmalar Eski Babil yerleşmelerinde bulunmuş olan sayısal tablolarla kolaylıkla çözülebilirler. Bunlar bazı hesaplamalar ve tahminlerde bulunan hataları izah edebilirler. Değişken sayılarda ve çarpım sonuçlarında kesirler olduğu zaman daha çok sayıda yanlışın olduğu görülmektedir: 1/5 gibi bazı kesirlerin yokluğu, bazı yaklaşık tahminler yapıldığı kanaatini uyandırmaktadır. Asurlu tüccarların tablolar kullandıkları konusunda bir kanıtımız yoktur ve gerçekten de Kültepe'de *karum* alanında bulunan binlerce tablet arasında hiçbir sayısal tablo yoktur. Çiviyazısı tabletlerde hesaplamaların ara adımlarının asla yazılmamış olması gerçeği, bizi arkeolojik izler bırakmayacak veya başka türlü yorumlanmış olabilecek izler bırakmış olan hesap aletlerine götürür.

Orta Çağ tüccarlarının abakus kullandığı gibi, Asurlu tüccarların da bir hesap aleti kullanmış olması mümkündür. Kaniş ve birkaç başka Anadolu ticaret noktasındaki evlerde içine küçük iğneler sokulabilecek şekilde 61 deliği olan oyun tahtaları bulunmuştur (res. 8).

MÖ 3. bin yılın sonundan 1. bin yılın ortasına kadar Mısır, Elam, Mezopotamya, Doğu Akdeniz ve Anadolu'da varlığı güçlü bir şekilde ortaya konmuş olan bu tür oyun tahtaları (ancak 58 delikli) tüccarlar arasında tutulan nesnelerdi. Anadolu'da Kültepe, Acemhöyük, Konya Karahöyük ve Boğazköy'de bulunan örneklerin çoğu MÖ 2. bin yılın başına tarihlenmekte olup, hepsinin 58 yerine 61 deliği (13 büyük ve 48 küçük) vardır.[43] Deliklerin yerleştiriliş düzeni, sayıları (61) ve iki farklı boyutta olmaları, bu oyun tahtalarının belki de hesap aletleri olarak ya da altmışlı sistemde akıldan hesaplamalar sırasında ara değerleri kaydetmek için kullanılmış olabileceklerini akla getirmektedir (res. 9).

Özetleyecek olursak, ticari faaliyetleri için çok fazla seyahat etmek durumunda kalan Asurlu bir tüccar yazışmalarını, ticari işlerini ve anlaşmalarını kayda almak üzere her zaman yanında bir kâtip bulunduramıyordu. Dolayısıyla pek çok tüccarın okuyup yazabilmesi gerekiyordu. Kocaları yollardayken kadınlar, aileye ait evi ve arşivleri idare ediyorlardı. Onlardan sıklıkla bir belgeye başvurmaları isteniyordu. Bundan dolayı hiç değilse bazıları okumayı biliyorlardı.

Tüccarlar Kuzey Mezopotamya'da kullanılmakta olan Eşnunna'dan alınma resmi Akadça yerine sınırlı bir işaretler listesi kullanarak Eski Asur lehçesini muhafaza etmişlerdir. Hangi dönemde olursa olsun genç tüccarın muhakkak aritmetik öğrenmesi gerekiyordu. Bunun için bir hesap aleti kullanmış olmalıydı, ancak bu alet henüz tanımlanamamıştır.

Eski Asur ders metinleri Babil okulları tarafından üretilmiş olan belgelere tekabül eder: kelime ve ölçü/tartı listeleri, alıştırmalar, vs. Ancak, eski Babil okullarında formasyon oldukça akademik görünmekteyken, genç Asurlu tüccarlarınki daha çok pratik uygulamaları olan mesleki formasyona uymaktadır.

res. 9 Kārum II'den 61 delikli kilden oyun tahtası.
Kt 83/k 83 (kat. 159).

DİPNOTLAR

[*] Dr., *ArScAn-HAROC*, CNRS, Nanterre, Fransa

[1] Michel 2003; 2006a; baskıda.

[2] Veldhuis 1997; Tinney 1998; Tanret 2002; Charpin 2004. Öğrenci tablet hazırlamayı ve işaretleri yazmayı öğreniyor, daha sonra işaretler ve kelimeler listesini, ölçü/tartı listelerini ve sayısal tabloları kopya ediyordu. Bu birinci seviye atasözleri ve kontrat modellerinin kopyalanmasıyla bitiyordu. İleri seviye temel edebi metinlerin, cebir ve geometriye dayalı matematiksel problemlerin çözümlerinin kopyalanmasını içeriyordu.

[3] Donbaz 1985.

[4] Hecker 1993. Bazı yazarlar başka belgeleri de ders tabletleri arasına koymuşlardır, bkz. Michel 2008a'daki liste. Fakat bu metinler daha çok muhasebe taslaklarına benzemektedir.

[5] Michel 1998.

[6] Son iki kolon fazla parçalı olduğu için okunamamıştır.

[7] Donbaz 2004, 185.

[8] Michel 2010.

[9] Hawley 2008.

[10] Pedersén 1989.

[11] Landsberger-Balkan 1950.

[12] Larsen 1976, 150.

[13] Veenhof 2003; Günbattı 2008a; Günbattı 2008b.

[14] Günbattı 1998; van de Mieroop 2000.

[15] Hecker 2001, 58-60.

[16] Foster 2002.

[17] Dercksen 2005.

[18] Cavigneaux 2005.

[19] Alster-Oshima 2007.

[20] Veenhof 2003; Kryszat 2004.

[21] Larsen 1976, 304-307.

[22] CCT 4, 6e.

[23] Michel 2001, 419-511. Eski Asur kaynaklarında kadın için bkz. bu kitapta C. Michel'in "Asur ve Kaniş'in Kadınları" başlıklı makalesi.

[24] Michel 2008b.

[25] Larsen 2001.

[26] Michel 2009.

[27] Tessier 1994, 49-50.

[28] Michel 2001, no. 290, 342 ve 398.

[29] TC 3, 269, 9-12: *tuppi ša* 1 *mana* KÙ. BABBAR, *ša šat-Ištar aššat Aššur-taklāku, talputunni šeşiam.*

[30] Ulshöfer 2000.

[31] Durand 1985

[32] Michel 2008a.

[33] Proust 2008.

[34] Eski Babil metinlerinde yaygın olan ve "60" için kullanılan dikey çivi çok az belgede kullanılmıştır. Mesela bkz. 2670 için KTS 1, 58a: 10, 2 *li-im* 6 *me-at* 60 + 10. Fakat başka belgelerde yüz dikey bir çiviyle kısaltılabilmiştir, ICK 1, 134: 2-5'de olduğu gibi 1(00). Bkz Michel 2006b.

[35] Michel 1992.

[36] VS 26 155, 39-40.

[37] CCT 6 34a. Bazı metinler 30 000 minaya kadar olan bakırdan bahseder (KTK 20: 35). Fakat talent olarak ifade edilen bakır da vardır: 100 talent (CCT 3 16b, 12) veya 195 talent (KTS 1 54d: 1-2).

[38] Kt u/k 3, karşılaştırınız Dercksen 1996, 87.

[39] Powell 1990, 473; Veenhof 2007.

[40] TC 2, 11.

[41] Ass 13058k (Donbaz 1985: 16).

[42] Benoit 1988.

[43] Özgüç 2003, 266, 267.

KAYNAKÇA

Alster-Oshima 2007 — Alster, B.-Oshima, T., "Sargonic Dinner at Kaneš: The Old Assyrian Sargon Legend". *Iraq* 69, 1-20.

Benoit 1988 — Benoit, P., "The commercial arithmetic of Nicolas Chuquet". *Mathematics from Manuscript to Print: 1300-1600*, C. Hay (ed.), 96-116. Oxford 1988.

Cavigneaux 2005 — Cavigneaux, A., « Les soirées sargoniques des marchands assyriens». In A. Kolde, A. Lukinovich & A.-L. Rey (eds.), *Mélanges offerts à André Hurst*, 595-602. Genève 2005.

Charpin 2004 — Charpin, D., "Lire et écrire en Mésopotamie : une affaire de spécialistes?", *Comptes rendus de l'Académie des inscriptions et belles lettres*, janv.-mars 2004, 481-508. Paris 2004.

Dercksen 1996 — Dercksen, J. G., *The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia*. Publications de l'Institut historique-archéologique néerlandais de Stambul 75. Leiden 1996.

Dercksen 2004 — Dercksen, J. G., *Old Assyrian Institutions*, MOS Studies 4, Publications de l'Institut historique-archéologique néerlandais de Stambul 98. Leiden 2004.

Dercksen 2005 — Dercksen, J. G., "Adad is King ! The Sargon Text from Kültepe". *Jaarbericht van het Vooraziatisch – Egyptisch Genootschap Ex Oriente Lux* 39, 107-129.

Donbaz 1985 — Donbaz, V., "More Old Assyrian Tablets from Aşşur". *Akkadica* 42, 1-23.

Donbaz 2001 — Donbaz, V., "Some Recently Discovered kārum 1b Tablets and Related Observations". In G. Wilhelm (ed.), *Akten des IV. Internationalen Kongress für Hethitologie*, 106-114. Wiesbaden 2001.

Donbaz 2004 — Donbaz, V., "Some Old Assyrian texts with rare terminology". In J. G. Dercksen (ed.), *Assyria and Beyond. Studies Presented to Mogens Trolle Larsen*. Publications de l'Institut historique-archéologique néerlandais de Stambul 100, 179-190. Leiden 2004.

Durand 1985 — Durand, J.-M., "La situation historique des *Şakkanakku* : nouvelle approche". *Mari, Annales de Recherches Interdisciplinaires* 4, 147- 172.

Foster 2002 — Foster, B. R., The Sargon Parody, *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires* 2002/82.

Günbattı 1998 — Günbattı, C., "Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet". *3. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Çorum, 1996, 261-279, Ankara 1998.

Günbattı 2008a — Günbattı, C., "An Eponym List (KEL G) from Kültepe". *AoF* 35, 103-132.

Günbattı 2008b — Günbattı, C., "A List of Eponyms (KEL D) from Kültepe", *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli*, C. Michel (ed.), Old Assyrian Archives Studies 3, 125-135. Leiden 2008.

Hawley 2008 — Hawley, R., "Apprendre à écrire à Ougarit: une typologie des abécédaires", *D'Ougarit à Jérusalem. Recueil d'études épigraphiques et archéologiques offert à Pierre Bordreuil*, C. Roche (ed.), Orient et Méditerranée 2, 215-232. Paris 2008.

Hecker 1993 — Hecker, K., "Schultexte von Kültepe". *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors. Studies in Honour of Nimet Özgüç*, M. J. Mellink, E. Porada & T. Özgüç (ed.), 281-291, Ankara 1993.

Hecker 2001 — Hecker, K., "Akkadische Texte", *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments, Erganzungslieferung*, O. Kaiser et alii (eds.) 58-50. Gütersloh 2001.

Kryszat 2004 — Kryszat, G., "Zur Chrolonologie der Kaufmannsarchive aus der Schicht 2 des Kārum Kaneš", Old Assyrian Archive Studies 2. Leiden 2004.

Kryszat 2008 — Kryszat, G., "The use of writing among the Anatolians", *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian Period*, J. G. Dercksen (ed.), Old Assyrian Archives Studies 3, 231-238. Leiden 2008.

Landsberger-Balkan 1950 — Landsberger, B. & Balkan, K. (1950) "Die Inschrift des assyrischen Königs Irişum gefunden in Kültepe 1948". *Belleten* 14, 219-268.

Larsen 1976 — Larsen, M. T., *Old Assyrian City-State and its Colonies*, Mesopotamia 4, Copenhagen 1976.

Larsen 2001 — Larsen, M. T., "Affect and Emotion", *K. R. Veenhof Anniversary Volume, Publications de l'Institut historique-archéologique néerlandais de Stambul,* W. H. van Soldt *et alii* (eds.), 89, 275-286. Leiden 2001.

Michel 1992 — Michel, C., "Les fractions dans les tablettes économiques du début du second millénaire en Assyrie et en Babylonie", *Histoire de fractions, fractions d'histoire*, P. Benoit, K. Chemla & J. Ritter (eds.), Science Networks – Historical Studies 10, 87-101, Basel – Boston – Berlin 1992.

Michel 1997 — Michel, C., "Une incantation paléo-assyrienne contre Lamaštum", *Orientalia* 66, 58-64.

Michel 1998 — Michel, C., "Les marchands et les nombres: l'exemple des Assyriens à Kaniš", *Intellec-tual Life of the Ancient Near East, Compte-rendu de la 43e Rencontre Assyriologique Internationale,* J. Prosecky (ed.), 249-267, Prague 1998.

Michel 2001 — Michel, C., *La correspondance des marchands de Kaniš au début du IIe millénaire av. J.-C.*, Littératures anciennes du Proche-Orient 19, Paris 2001.

Michel 2003 — Michel, C., *Old Assyrian Bibliography*, Old Assyrian Archives Studies 1, Leiden 2003.

Michel 2006a — Michel, C., "Old Assyrian Bibliography 1 (Febr. 2003- July 2006)", *Archiv für Orientforschung* 51, 435-449.

Michel 2006b — Michel, C., Calculer chez les marchands assyriens du début du IIe millénaire av. J.-C., *CultureMaths*: http://www.dma.ens.fr/culturemath/histoire%20des%20maths/htm/Michel06/Michel_juin06.pdf

Michel 2008a — Michel, C., "Écrire et compter chez les marchands assyriens du début du IIe millénaire av. J.-C", *Muhibbe Darga Armağanı*, T. Tarhan, A. Tibet & E. Konyar (eds.), 345-364. Istanbul 2008.

Michel 2008b — Michel, C., "The Alāhum and Aššur-taklāku archives found in 1993 at Kültepe Kaniš", *AoF* 35, 53-67 [abstract in *AoF* 35, 359].

Michel 2009 — Michel, C., "Les femmes et l'écrit dans les archives paléo-assyriennes (XIXe s. av. J.-C.)"*Femmes, cultures et sociétés dans les civilisations méditerranéennes et proches-orientales de l'Antiquité, Topoi*, F.et, S. Fares, B. Lion & C. Michel (eds.), Suppl. 10, 253-272.

Michel 2010 — Michel, C., "Quelques éléments de language figuré dans les lettres paléo-assyriennes", *Language in the Ancien Near East,* L. Kogan & N. Koslova (eds.), *CRRAI 53, 23-28 juillet 2007 Moscou – Saint-Petersburg, Babel und Bibel* 4.

Michel (*baskıda*) — Michel, C., Old Assyrian Bibliography 2 (July 2006- April 2009), *Archiv für Orientforschung* 52.

Özgüç, T. 2003 — Özgüç, T., *Kültepe Kaniš/Neša. The earliest international trade center and the oldest capital city of the Hittites*, The Middle Eastern Culture Center in Japan, Istanbul 2003.

Pedersén 1989 — Pedersén, O., "Remains of a Possible Old Assyrian Archive ('O 2') in the 'Schotterhofbau'", *MDOG* 121, 135-138.

Powell 1990 — Powell, M.A., "Masse und Gewichte". *Reallexikon der Assyriologie* 7, 457-530.

Proust 2008 — Proust, Ch., *Tablettes mathématiques de Nippur (Mésopotamie, début du deuxième millénaire avant notre ère). Première partie. Reconstitution du cursus scolaire,* Varia Anatolica, Paris – Istanbul 2008.

Tanret 2002 — Tanret, M., *Per aspera ad astra*, Mesopotamian History and Environment, Series III: Texts, 3, Ghent 2002.

Tessier 1994 — Tessier, B., *Sealing and Seals on Texts from Kültepe kārum Level 2*, Publications de l'Institut historique-archéologique néerlandais de Stamboul 70, Leiden 1994.

Tinney 1998 — Tinney, S., "Texts, Tablets and Teaching. Scribal Education in Nippur and Ur". *Expedition* 40/2, 40-50.

Ulshöfer 2000 — Ulshöfer, A., "Sprachbarrieren und ihre überwindung: Translatorisches Handeln im alten Orient". *Compte-rendu de la 44e Rencontre Assyriologique Internationale*, 163-169. Padova 2000.

Van de Mieroop 2000 — Van de Mieroop, M., "Sargon of Agade and his Successors in Anatolia", *SMEA* 42, 133-159.

Veenhof 2003 — Veenhof, K. R., *The Old Assyrian List of Year Eponyms from Karum Kanish and its Chronological Implications*, Ankara, T.T.K.Y., VI-64.

Veenhof 2007 — Veenhof, K. R., On Some Old Assyrian Linear Measures, *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires* 2007/50.

Veldhuis 1997 — Veldhuis, N., *Elementary Education at Nippur. The Lists of Trees and Wooden Objects*. Rijksuniversiteit Groningen, Groningen 1997.

Hakan Erol*

BİR KATİP ADAYININ EGZERSİZ TABLETİ (Kt. t/k 80)

Kültepe-Kaniş'te ve Anadolu'daki diğer koloni merkezlerinde ortaya çıkarılan 20 bini aşkın Eski Asurca tabletin çoğunluğunu, tüccarların ticarî faaliyetleriyle ilgili borç mukaveleleri, mahkeme tutanakları, iş mektupları, çeşitli liste ve kayıtlar oluşturmaktadır. Bunların dışında, az sayıda olmak üzere vasiyetnameler, bazı idarî ve siyasî belgeler, büyü metinleri ve "okul metinleri" bulunmaktadır. Burada tanıtacağımız 1968 yılı Kültepe kazılarında bulunan Kt. t/k 80 numaralı belge bir okul metnidir.

Bildiğimiz kadarıyla, Kültepe'de şimdiye kadar, bazılarının okul metni olup olmadığına dair tartışmalar olsa da, bu türden 10 kadar tablet ele geçmiştir. Çoğu hasarlı durumda olan bu belgeler üzerinde K. Hecker, C. Michel ve V. Donbaz çalışmışlardır.[1]

Kaniş'te veya diğer kolonilerde, kâtiplerin öğretmen olarak görev yaptığı, Asurlulara ve yerlilere okuma yazma öğretilen bir okul olup olmadığını bilmiyoruz. Kültepe kazılarında, Mezopotamya kaynaklarından bildiğimiz "tablet evi, "okul"[2] gibi herhangi bir bina bulunmamıştır. K. Hecker, az sayıdaki egzersiz metninin farklı arşivlerde bulunmuş olmasına dayanarak, Anadolu'daki Asurluların okuma yazma eğitiminin, *kārum*ların yürüttüğü resmî bir organizasyonla değil, kâtipler tarafından evlerde verdikleri özel derslerle yerine getirilmiş olabileceğini söylemektedir.[3]

C. Michel, okul tabletlerinin, küçük hesap alıştırmaları ve çeşitli listeler olarak, iki kategoride incelenmesi gerektiğini belirtmiştir.[4] Kt. t/k 80 bu iki kategoriye de girmemektedir. Çünkü belge ne bir listedir, ne de hesaplamalarla ilgili rakamlar içermektedir. Dahası, tabletteki işaretlerden anlamlı bir kelime çıkarmak neredeyse imkânsızdır. İşaretler alışılandan daha büyük boyutlarda, birbirlerinden ayrı ve özensiz bir şekilde yazılmış; satır çizgileri belli belirsiz çizilmiştir. Bir yerde düzgün bir şekilde yazılan işaret, başka bir yerde farklı şekilde yazılmıştır. İşaret listelerinde yaptığımız taramalarda, ne Eski Asurcada ne de diğer devirlerde bir benzeri bulunamayan işaretlere de rastlanılmaktadır. Anlaşılan tablet, okuma yazma eğitimine yeni başlamış bir öğrenci tarafından kaleme alınmıştır. Günümüzde bir öğrencinin yaptığı yazı egzersizleri gibi, tabletin yazarı da işaretleri tekrar tekrar yazarak alıştırma yapmıştır.

res.1

Büyük bir kısmı eksik olmasına rağmen 16.2x13.4x4.3 cm. boyutlardaki tablet, diğer Kültepe tabletlerinden bombeli olması dolayısıyla da farklıdır. Tabletin korunmuş kısımları da büyük ölçüde hasarlıdır (res. 1).

Kt. t/k 80 (119-80-68)

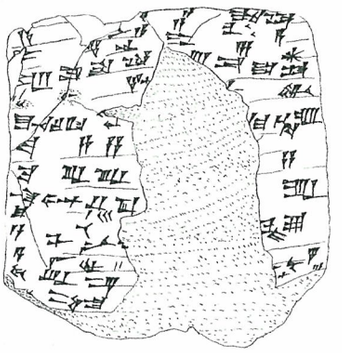

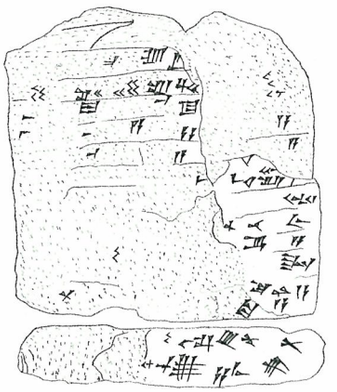

Öy?. 1 ⌜15⌝? A ŠA? X
{A} {x} A A KU KUR A
ṬUP PÁ ŠA X [Ṭ]UP PÁ ŠA X
{20}? [A]M? AN İ 5 AN
5 {X X} İ[M] MUŠ?
{ŠA} X B[U] KU HA UM
BA ZA ZA [ ]
BA? RA RA [ ] ZA
{Na}-áb?-^{d}EN.ZU [ ] RA
10 KU BE [^{d}E]N.ZU
A MAR Nİ? NU? [ ] NU NİNDA
A LÁ X [ ]
GAM? RA AM [ ]
[ ] TA NA? [ ]
[Alt kenar kırık]
Ay?. 1' [ ]
[ ]
[ ] {BA}? UM Z[İ]
{40 AM? X UM Zİ [ ]
5' {X TUR? AN X X AD?} [ ]
{X X X X} A ZA [ ]
[ ] {X} [ ]
[ ] HU UM? {X} [ ]
[ ] İŠTAR?
10' [ ] BE LÚM?
[ ] TÁK A
[ ] DA?
[ ] MA? ÁB A
[ ] Dİ? A
Ük. [ ] {X X} NU NU
[ ] AN LÚ ZA ME RU

DİPNOTLAR

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sumeroloji Bölümü.

[1] Hecker 1993: 281-291. İlk kez burada ele alınan Kt. t/k 76+79, Kt. v/k 7 + u/k 31, Kt. k/k 23 ve Kt. k/- 129 numaralı metinler dışında Kt. a/k 315 ve bunun dublikati a/k 353, Kt. a/k 178, Kt. a/k 320, Kt. a/k 611, BIN IV, 126 ve KTP 39 numaralı metinler, okul metinleri olarak değerlendirilerek incelenmiştir.
Michel tarafından daha önce yayımlanmış 9 belge (Kt. t/k 76 + 79, Kt. v/k 7 + u/k 31, Kt. k/k 23, Kt. k/- 129, Kt. 98/k 107, Kt. 00/k 12, KTP 39, TPAK I, 209 ve bir özel koleksiyon belgesi) "okul metni" olarak tekrar ele alınmıştır: Michel 2008: 349-351.
Donbaz Kt. 98/k 107 numaralı belgeyi incelemiştir. Ancak Donbaz, bu belgeyi bir okul metni olarak değerlendirmemektedir. Ona göre belge, sık sık tekrar edilen rakamların yanında iyi bilinen şahıs adlarını da içerdiğinden, bazı malların dağıtımıyla ilgili bir liste olmalıdır: Donbaz 2001, 109. Donbaz, bir şahıs isimleri listesi olan Kt. 00/k 12 numaralı belgeyi ise "okul egzersiz metni" olarak değerlendirmiştir (Donbaz 2004,185).

[2] *bēt ṭuppi* "tablet evi; okul" geçişleri için bkz. *CAD*, Ṭ, 149a.

[3] Hecker 1993, 281.

[4] Michel 2008, 349.

KISALTMALAR

BIN IV	A. T. Clay, *Letter and Transactioans from Cappadocia, Babylonian Inscriptions in the Collection of J.B. Nies.* Part 4, New Haven, 1927.
CAD	*The Assyrian Dictionary of the University of Chicago.*
CCT IV	S.Smith, *Cuneiform Texts from Cappadocian Tablets in the British Museum Part 4.* Londra 1927.
KTP	F. J. Stephens, "The Cappadocian Tablets in the University of Pennsylvania Museum". *JSOR 11*, 1927: 101-136.
TPAK I	C. Michel-P. Garelli, *Tablettes paléo-assyriennes de Kültepe, vol. 1 (Kt. 90/k).* Paris 1997

KAYNAKÇA

Donbaz 2001	Donbaz , V., "Some Recently Discovered kārum I.b Tablets and Related Observations" *IV. Uluslararası Hititoloji Kongresi.* G. Wilhelm (ed.), Wiesbaden 2001, 106-114.
Donbaz 2004	Donbaz , V., "Some Old Assyrian Texts with Rare Terminology", *Assyria and Beyond, Studies Presented to Mogens Trolle Larsen.* J. G. Dercksen (ed.), PIHANS C, Leiden 2004, 179-190.
Hecker 1993	Hecker, K., "Schultexte von Kültepe", *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç,* M. J. Mellink, E. Porada ve T. Özgüç (ed.), Ankara 1993, 281-291.
Michel 2008	Michel, C., "Ecrire et compter chez les marchands assyriens du début du IIe millénaire av. J.-C." *Muhibbe Darga Armağanı,* T. Tarhan, A. Tibet ve E. Konyar (ed.), İstanbul 2008, 345-364.

J. D. Hawkins*

ANADOLU'DAKİ İLK HİYEROGLİF İŞARETLER (?)

Kültepe'de bulunan testi üzerine işlenmiş iki işaret, belki de Anadolu yazısının ilk formlarından olabilir ve bağlamsal olarak bir şekilde, özel ad veya belki de bir yer adını temsil ediyor olabilir. MÖ 14.-13. yüzyıllardan kalma "Hitit hiyeroglifleri" olarak bilinen Hitit İmparatorluğu yazısının kökenlerinin, muhtemelen Hitit Krallığı'nın MÖ yaklaşık 1650'lerdeki[1] kuruluşuna dek uzanan, daha erken Boğazköy-Hattuşa dönemlerine ait damgalardan daha eski bir zamana ait olmadığı da kesinlikle belirtilebilir.

Hemen tanınabilir işaretler "iyi" (BONUS), "hayat" (VITA) ve "yazı"dır (SCRIBA), ayrıca yazıya eşlik eden işaretler de net bir şekilde sahibinin ismini temsil etmektedir (res. 1). Bu işaretlerin aslen resmi sistematik bir yazı biçiminin bir parçası olduklarına dair herhangi bir kanıt bulunmadığından, muhtemelen isimler rastgele oluşturulan sembollerle betimlenmiştir.

Konya Karahöyük'te bulunan damga ve diğer eserler üzerinde bir dizi işaret olduğu öne sürülmüş olmasına rağmen,[2] Boğazköy yakınlarındaki merkezlerle böyle bir karşılaştırılabilir bağlantı oluşturulmuş değildir.

Kültepe mühürcülüğünde yazıya ulaşan bu tip herhangi bir sembol olduğu bildirilmemiştir, ancak bu çömlek "graffito"sunun bu şekilde tek bir örnek teşkil etmesi ihtimali de bulunmaktadır (res. 2 ve 3, kat. 37).

İki öğe içinde açıkça seçilebilen eşek başı da, diğer hayvan başları gibi, erken dönem yazılarında sıklıkla görülen bir unsurken, diğeri tanınabilir durumda değildir ve benzersizdir.

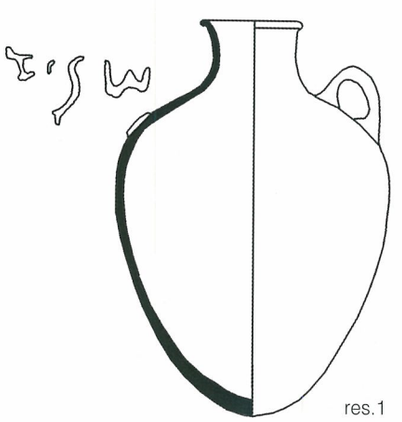

res. 1

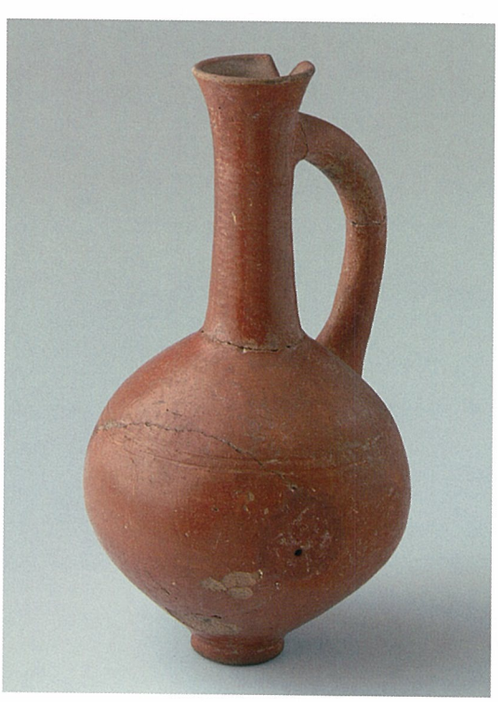

DİPNOTLAR

[1] Yakubovich 2008.
[2] Alp 1968; Mora 1991.

KAYNAKÇA

Alp 1968 — Alp, S., *Zylinder und Stempelsiegel aus Karahöyük bei Konya*. Ankara 1968.
Mora 1991 — Mora C., 'Sull'origine della scrittura geroglifica anatolica', *Kadmos* 30: 1-28.
Yakubovich 2008 — Yakubovich, I., "Hittite-Luvian Bilingualism and the Origin of Anatolian Hieroglyphs", *Acta Linguistica Petropolitana* 4 (1), 9-36.

Cécile Michel*

BİR ESKİ ASUR BELGESİNİN TANITIMI

Eski Asurlu tüccarların kullandıkları çiviyazısı ucu sivri bir aletle kil üzerine yazılırdı. Genellikle belgeler, boyutları 2x3 cm'den, en büyüklerinde 20x10 cm'ye kadar çıkan kare veya dikdörtgen tabletler şeklindeydi.

Kâtip tableti kendisi hazırlar, boyutlarını yazacağı metnin uzunluğuna göre seçerdi. Metni bir seferde yazıp bitirmesi gerekirdi, zira kil tedricen kururdu. Metin satırlar halinde soldan sağa yazılır, en küçük boyuttaki çiviye koşut olur, ve genellikle tek kolon halinde düzenlenirdi. Satırlar muntazam bir şekilde çizilir, çiviler bu satırlara asılı olarak yazılırdı. Tabletteki çivi yazısı işaretler şu şekilde düzenlenirdi: ön yüz, alt kenar, arka yüz, üst kenar, ve hatta bazen sol kenar. Sağ kenar uzun satırların taşan son kısımları için kullanılırdı. Yazma aşamasından sonra tablet pişirilmez, güneşte kurutulurdu. Fakat Kaniş'teki *karum*'da pek çok evi tahribeden yangın bazı tabletlerin de pişmesine neden olmuştur. Genellikle çok iyi korunmuş olmalarının sebebi budur.

Kültepe'de bulunmuş olan çok sayıdaki çiviyazılı belgelerden mektup ve kontrat olanlar kilden zarflar içine konmuşlardı. Yollayıcı, mektubunun zarfı üstüne kendine ait silindir mührün baskısını çıkarır, kendinin ve haberi yolladığı alıcının isimlerini yazardı. Mektup gideceği yere vardığında alıcı zarfı kırarak açardı. Bir kontrata ait zarfın üzerine ise iş aktinin uzun bir özeti yazılır, zarfa hem tarafların hem de şahitlerin mühürleri basılırdı. Bu şekildeki bir zarf kontratın yasal değerinin bir teminatıydı. Tüccarların arşivlerindeki pek çok kontrat zarfları içinde muhafaza edilmişlerdir.

Bugün tarihçinin ilk görevlerinden biri bu birkaç binyıllık süre içinde unutulmuş olan belgelerin anlamını çözmek ve bunları yayımlamaktır. Asiriyolog tabletin her iki yüzünün çiviyazısı bir kopyasını çıkarır, bütün kenarları da kapsayacak şekilde en az altı dijital fotoğraf çeker. Metnin transliterasyonu her bir işaretin Latin alfabesindeki eşdeğeri olan harfin elde edilmesini sağlar.[1] Daha sonra metin hem dilbilimsel hem de tarihsel açıdan yorumlanarak tercüme edilir. Her belge kendine özgü bir parçadır. Küçük de olsa, kırık da olsa kadim Yakın Doğu'ya ait bilgimize katkıda bulunur.

Kt v/k 147 numaralı bir belge Tahsin Özgüç'ün *kārum* Kaniş'te 1970 yılında yaptığı kazılarda bir evde bulunmuştur.[2] Bu bir evlilik kontratı olup, hâlâ zarfının içinde muhafaza edilmiş olarak ele geçmiştir.[3]

Transliterasyon

Ön yüz

1 *Ga-lu-a* dumu *A-kà-áb-ši*
2 *Ta-am-na-ni-kà* dumu-munus
3 *Šu-be-lim: e-hu-uz*
4 *Šu-ma:Ga-lu-a: e-zi-ib-/ši*
5 2 *ma-na* kù-babbar
6 *i-ša-qal: ù šu-ma*
7 *Ta-am-na-ni-kà*
8 *te-zi-ib- šu!* (Ši)
9 2 *ma-na* kù-babbar

Alt kenar

10 *ta-ša-qal*

Tercüme

Galua, Akabši'nin oğlu,
evlendi Tamnanika'yla, kızı
Šū-Bēlum'un.
Eğer Galua onu boşarsa,
2 mina gümüş
ödeyecektir. Ve eğer
Tamnanika
onu boşarsa
2 mina gümüş

ödeyecektir.

Arka yüz

11 igi *Nu-ú-nu*: igi
12 *A-ta*: igi *A-šùr-gal*
13 *igi A-la-hi-im lam-ni-iš*
14 *ú-lá e-pá-ši*

Huzurunda Nūnu'nun,
Ata'nın, Aššur-rabi'nin,
Alāhum'un.
Ona (kadına, t.e.) kötü muamele
etmeyecektir.

(arka yüzün geri kalanı yazılı değildir)

Tablet Kt v/k 147b; 4.3x4.1x1.5 cm

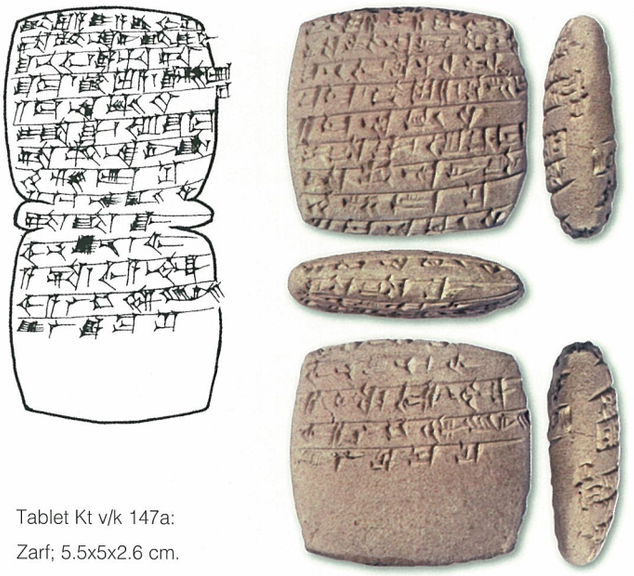

Tablet Kt v/k 147a:
Zarf; 5.5x5x2.6 cm.

Bu evlilik kontratı, boşanma durumunda, iki taraf için de aynı cezayı içeren karşılıklı tümceleri ihtiva etmektedir: 2 mina gümüş (1 kg). Fakat eşlerden kadını korumayı amaçlayan bir şart vardır: koca ona kötü muamele etmemelidir. Tabletin 8., zarfın da 17. satırlarında kâtip Anadolulu yazıcılar[4] için tipik olan bir hatayı yapmış, kocaya atıfta bulunurken zamirde eril son ek kullanacağına dişil son ek kullanmıştır.

Transliterasyon	**Tercüme**	
Ön yüz		
1 (mühür A)		
2 KIŠIB *Nu- ú-nu* DᵀUMᵀU *E-ki-a*	Nūnu'nun mührü, Ekia'nın oğlu	**Üst kenar**
3 KIŠIB [*A-lá*]-*hi-im* KIŠIB *A-ta*	Alāhum'un mührü. Ata'nın mührü,	**20** (mühür A)
4 DU[MU *T]ù-tù-pì-a-lá*: KIŠIB	Tutupiala'nın oğlu. Mührü	**21** *ta-ša-*[*qal*]
5 *A-šur*-GAL DUMU *A-ta-tì-a*	Aššur'rabi'nin, Atatia'nın oğlu	
6 KIŠIB *Ga-lu-a* DUMU *A-kà-áb-ši*	Galua'nın mührü, Akabši'nin oğlu	ödeyecektir.
7 (mühür B)		
8 Ga-lu-a DUMU [*A-k*] *à-*[*á*]*b- ši*	Galua, Akabši'nin oğlu.	**Sol kenar**
Alt kenar		**22** (mühür E)
9 (mühür C)		
10 *Ta-am-na-ni-kà* dumu-munus	Tamnanika'yla evlendi, kızı	**Sağ kenar**
Arka yüz		**23** (mühür D)
11 (mühür D)		
12 *Šu-be-lim* : *e-hu-uz* : *šu-ma*	Šū-Bēlum'un. Eğer	
13 *Ga-lu-a* : *e-zi-ib-ší*	Galua onu boşarsa	
14 2 *ma-na* KÙ-BABABAR: *i-ša-qal*	2 mina gümüş ödeyecektir.	
15 *lam-nì-iš* : *ú-lá e-zi-ib- ši*	Onu kötü durumda bırakmayacaktır.[2]	
16 *ù šu-ma* : *Ta-am-na-ni-kà*	Ve eğer Tamnanika	
17 *te-zi-ib-šu*[!] (Ší)	onu boşarsa (!),	
18 (mühür E)		
19 2 *ma-na* KÙ-BABABAR	2 mina gümüş	

Zarf beş kişi tarafından mühürlenmiştir: dört şahit ve damat, demek ki bu zarf gelinin ailesine ait olan arşivde saklanmış bir belgeydi. Mühürlerin hiçbiri yazılı olmadığı için, ne yazık ki sahiplerinin kim olduğunu teşhis etmek hemen hemen imkânsızdır.

DİPNOTLAR

* Dr., *ArScAn-HAROC*, CNRS, Nanterre, Fransa.

[1] Transliterasyonda:
DUMU: Sumerce
šu-ma: Akatça (Eski Asur lehçesi)
[ ] kırık bölüm
⌜ ⌝ yarı kırık bölüm
: kelime ayırıcı

[2] Metin, Donbaz tarafından "O (erkek) onu (kadını) kötü bir durumda terk etmeyecektir (şerir bir şekilde)" şeklinde yayımlamıştır: Donbaz V., "*Lamniˇ ulā ezebˇi*. "He shall not leave her in a bad situation (wickedly)", *Festschrift für Burkhart Kienast zu seinem 70. Geburtstage dargebracht von Freunden, Schülern und Kollegen, AOAT* 274, G. J. SELZ (ed.), 47-50, Münster 2003. 2005 yılında çok dikkatli bir şekilde mukayesesi yapılmıştır.

[3] Bu konu için bkz. bu kitapta C. Michel'in "Asur ve Kaniş'in Kadınları" başlıklı makalesi.

[4] Bkz. bu kitapta C. Michel'in "Asur ve Kültepe'de Yazı, Hesap ve Okul Eğitimi" başlıklı makalesi.

Salih Çeçen*

KÜLTEPE TABLETLERİNDE YERLİ TARİHLEME USÛLLERİ

Kültepe tabletlerinde tarihleme sistemi büyük ölçüde Asur usûlüne dayanmaktadır. Haftaya veya yıllara isim vermek suretiyle yapılan bu tarihleme formülünde *hamuštum* beş günlük süreyi, *limmum*[1] ise bir yılı kapsar. Aylar, bilinen on iki ay ismi ile ifade edilir.[2] Haftanın belirtilmediği bazı metinlerde "*ayın başından itibaren*" veya "*ayın ortasından itibaren*" gibi ifadeler kullanılır.[3] Senet niteliğinde olan belgelerin bir çoğunda bu sistemi görmek mümkündür. Bu sistem sayesinde ilgili belgelerin tarihlenmesi kolaylaşmaktadır.

Asurlular'ın kullandığı tarihleme usulü, Anadolu'nun yerli halkınca da benimsenmiş ve onlara ait pek çok belge buna göre tarihlenmiştir. Bunun yanında yalnızca Anadolu'ya özgü olan değişik tarihleme usulleriyle de karşılaşılmaktadır.

Bu tarz tarihleme usûllerini, Asurlu tüccarlar yerlilerle yaptıkları sözleşmelerde daha çok kullanmışlardır. Anadolu'yu ilgilendiren bu sistemle, Anadolu'nun ekonomik, dinî ve sosyal hayatı hakkında kayda değer bilgilerin yanısıra, dönemin Anadolu'sunda, insanların tarımla ilgili uğraşları hakkında da bilgi edinilmektedir. Bunun yanında Anadolulu kralların, belli tarihlerde yapılan bayramlar sırasında mabedlere giriş ve çıkışı konusunda da veriler vardır. Dolayısıyla, bu bayramların kutlandığı mevsimler hakkında da bilgi sahibi olunmaktadır. Koloni Devri'nin geç safhasında (Ib), yerliler tarafından düzenlenmiş olan bazı hukuki belgelerin, kral (ruba'um) ve kraldan sonraki en yüksek dereceli memur olan "merdiven büyüğü" (rabi simmiltim) tarafından onaylandığı görülür. *İqqati* belgeleri olarak adlandırılan bu metinler sayesinde, o devirde Anadolu'da hüküm sürmüş kralların saltanat sıraları hakkında da bir miktar bilgi edinilmektedir.

1. Zirai tabirler ile yapılan tarihleme usulü[4]

Borç mukavelelerinde aşağıda örneklerini sunacağımız ziraî tabirler, Asurlular tarafından borcun ödeneceği vadeyi belirlemek üzere kullanılmıştır. Bu gelenek, Anadolu'da yakın bir zamana kadar kırsal bölgelerde yaygın olarak kullanılagelmiştir.

a) *ana sibit niggalim*: orak tutma zamanına kadar, orak zamanında[5]
b) *ina gamar iršim*: ekim işinin bitiminde
c) *ana harpim*: hasat zamanına kadar[6]
d) *ana qitip kirānim*: bağ bozumuna kadar[7]
e) *ana kubur uttatim* (hububat)'ın kalınlaşmasında (dolgunlaşmasında)
f) *ana rēš daš'im*: ilkbaharda
g) *ana buqlātim*: mayalanma zamanına kadar
h) *ana serdim panie-ma*: ilk zeytin mahsulüne kadar

Bu tabirler sayesinde Anadolu insanının yaklaşık dört bin yıl önce hububat tarımı, bağcılık, bira üretimi ve zeytincilik gibi ziraî faaliyetlerde bulunduğu görülür.

2. Tanrılar adına düzenlenen bayram günleri ile yapılan tarihleme usulü[8]

Anadolu halkı kendi milli tanrılarının yanısıra Mezopotamya kökenli bazı tanrıları da benimseyerek, onlar adına yapılan bayram günlerini de tarihlemede kullanmışlardır. Bu tarihleme işlemi *ana/ina ša+ tanrı adı* formülü kullanılarak; "*filanca tanrı adına yapılan tören zamanında*" şeklinde ifade edilmiştir. Bu tanrılar aşağıda, alfabetik olarak sıralanmıştır: Anna, Bēlum, Harihari, Nipas, Parka[9], Tuhtuhānum, Usumum, ^{d}UTU.

3. Anadolu krallarının mabedlere giriş ve çıkış tarihlerinin belirtilmesiyle yapılan tarihleme usulü[10]

Bu tür tarihlemeyi içeren belge sayısı azdır. Bildiğimiz bu metinleri aşağıda değerlendiriyoruz.

a. Kt n/k 1716 : Bulina ve karısı Walawala'nın Asurlu tüccar Buzuzu ve Mannum-ki-Aşşur'dan borç olarak aldığı 25 şekel gümüş ile ilgili mukaveledir. Borç, Asur kralı Puzur-Aşşur'un 3. veya kral Naram-Sin'in 20. saltanat yıllarından birinde verilmiştir. Ödeme ise, bir yıl sonra yani, Asur kralı Puzur-Aşşur'un 4. yılına ait *limmum* Silulu yılında veya başka bir ifadeyle kral Naram-Sin'in 21. yılına denk gelen Aşur-imittī *limmum*luğu döneminde gerçekleşecektir. Borcun ödendiği yıl adını bilmediğimiz Kaniş kralının, tanrı *Nipas*'ın mabedine, bu tanrı adına düzenlenen bayram sırasında girmesi ve ayrılması kaydedilerek, ödemenin bu tarihte yapılması istenmektedir. Yukarıda adı geçen *limmum*lardan, bu işlemin Koloni Devri'nin II. tabakasının sonlarına yakın bir zamanda yapıldığı anlaşılmaktadır.

b. Kt j/k 9: Bu metin Anadolulu Kali, Aşuat, Tarşit ve Nikilit'in, Alū adlı Asurludan 139 şekel gümüş borç almasıyla ilgilidir. Belgede borcun veriliş yılı, yani bir *limmum* ismi kayıtlı değildir. Ancak İmdīlum ve Aninum adına hafta *eponim*'leri adlarıyla tarihlendirilmiştir. Bu *hamuštum* adları TMH I 13b no'lu belgede[11] de geçmekte olup, bu hafta *limmum* Tāb-Aşşur zamanına yani, Asur kralı Şarrum-kēn (Sargon)' in 36. saltanat yılına denk gelmektedir. Bu tarihte, Kaniş kralının tanrı *Anna*'nın mabedine giriş yapması tarihleme olarak kullanılmış ve borcun bu zamanda ödeneceği kaydedilmiştir.

c. Kt n/k 306: Bu belge, yerli Habuala'nın Asurlu Aşur-imittī'den borç aldığı 20 şekel gümüşle ilgilidir. Faizin uygulanacağı hafta Asur geleneğine göre kaydedilmiştir. Bu *hamuštum* adı Ennam-Āhum'dur. Ancak, bu belgede yıl belli değildir. Bu *hamuštum*'un geçtiği Prag 591 ve 587 no'lu belgelerde[12] Asur kralı Sargon'un 38. saltanat yılına denk gelen İdi-Abum'un *limmum*'luğu kayıtlıdır. TPAK 1, 79 b no'lu belgeye[13] göre ise, bu *hamuštum* Buzutā'nın *limmum*'luğuna yani Sargon'dan sonra Asur'da kral olan 2. Puzur-Aşşur'un 7. yılına denk gelmektedir. Faizin, kralın mabeddeki kutsal *kaššum* odasına girişi ile başlayacağı belirtilmektedir.

d. Kt 88/k 90: Yerli Tiwita, İspinuman ve Haşanşarnawa'nın Asurlu Puzur-İştar'dan 60 şekel gümüş borç almıştır. Mukavelede *hamuštum* belirtilmiş, ancak yıl kaydedilmemiştir. Burada adı geçen *hamuštum*'lar Aşur-malik ve Gabria Kt n/k 1817'de *limmum* Malkumeşar'ın oğlu Ahmarşi yani, Asur kralı Sargon'un 24. yılına denk gelmektedir. Ödemenin, yerli kralın mabeddeki kutsal *tuzzinnum* odasına girişinden itibaren başlayacağı belirtilmektedir.

Yukarıdaki belgelerde yerli kralların mabetleri ziyaret tarihleri Asur Ticaret Kolonileri Devri'nin erken döneminin (II. tabaka) sonlarına denk düşmektedir. Bu tarihlemeler Sargon'un 24. yılından itibaren 2. Puzur-Aşşur ve Naram-Sin dönemlerine denk gelir.

Anadolu krallarının tanrılar adına düzenlenen bayramlarda, aynı zamanda baş rahip olarak mabedleri ziyaret etmesi, yapılan dini törenin başlaması anlamına gelmektedir. Bu olayın gerçekleştiği zaman Asurlu ve yerli halklar tarafından bilinen bir tarih olup, bundan dolayı belgelerde vade olarak kaydedilmiştir.

4) *iqqati* formülüyle tarihleme usulü

Koloni Devri'nin Ib safhasına tarihlenen, bir kral ile *rabi simmiltim* (merdiven büyüğü) olarak anılan kraldan sonra en yüksek dereceli memurun onayını taşıyan belgeler, bu konuda en önemli kaynaklardır. 30 kadar iqqati formülünü içeren belgenin çoğu V. Donbaz tarafından yayınlanmıştır.[14] Bu formül ile artık krallar isimleriyle zikredilmektedir. V. Donbaz, Kaniş krallarını İnar, Warşama, Harpativa, Pithana, Anitta ve Zuzu şeklinde sıralamıştır.[15] Kaniş kralları ile ilgili çalışma yapan M. Forlanini de bu sıralamayı kabul etmiştir.[16]

ANADOLU'DAKİ SOSYAL VE SİYASÎ OLAYLARIN TARİHLENDİRİLMEDE KULLANILMASI USÛLÜ[17]

Anadolu insanının başvurduğu bir diğer tarihleme usûlü de, salgın hastalık, isyan ve savaş gibi sosyal veya siyasî olayların tarihlemede kullanılmasıdır. Asur ve Babil'de kullanılan bu usûl,[18] gerek Mezopotamya, gerekse Anadolu'da o dönemin sosyal ve siyasî tarihine ilişkin ilginç bilgiler vermesi açısından önemlidir. Belgelerde, Asurlu tüccarlar ticaretlerini etkilemedikleri sürece Anadolu'daki sosyal hayat, siyasi durum ve tarihi olaylarla ilgili pek bilgi vermemişlerdir. Ne zamanki herhangi bir olay ticaretlerine zarar vermiştir, o zaman bu olaylar kayda geçirilmiştir. Bu sayede, dönemin Anadolu'sundaki tarihi ve sosyal olaylar hakkında önemli bilgiler edinilmiştir.

Bu konudaki başlıca belgeler aşağıda sunulmaktadır:

1. Labarşa'nın Krallığı ele geçirmesinden itibaren (ICK 1, 178):[19] Hasarlı durumdaki bu belgede, Anadolu'nun bilinen en eski kralı olan Labarşa'nın krallığı ele geçirdiğinden şöyle söz edilmektedir: "*inūmi Labarša rubāūtam išbutini kapsam ilqiū*" (Labarşa'nın krallığı el geçirmesinden itibaren parayı (borç olarak) aldılar. Görüldüğü gibi sıradan bir borç işleminden Eski Anadolu tarihi için son derece önemli bir olayı öğreniyoruz.

2. Kaniş Savaşından İtibaren (Kt n/k 1429): Masraf ve borçlu olan şahıslarla ilgili malzemenin liste halinde sunulduğu bu belge, Anadolu'nun tarihî ve siyasî yapısı hakkında çok önemli mesajlar vermektedir. Metnin 14-15. satırlarında geçen "*nukurātim ša Kaniš 1 mana. TA šibtam uššāb*" (Borçlu, Kaniş savaşından itibaren birer mana faizi ilave edecek) ifadesi, bu zamanda Anadolu'da veya en azından *Kaniş* şehrinde bir savaş olduğunu açıkça göstermektedir. Kaniş şehrinde meydana gelen bu savaş, Asurlu tüccarları doğrudan etkilemiş ve bu hadiseyi belgelerinde tarihleme olarak kullanmışlardır. Belgede kaydı bulunan *limmum* adları, bu olayın II. tabakada gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. II. tabaka belgelerinde ise, şimdiye kadar yalnızca yerli Kaniş kralı olarak Labarša'nın adı geçmesi, bu savaşın yukarıda bahsi olunan Labarša'nın idareyi ele alması ile ilgili olabileceğini göstermektedir. Ancak, bu durumu ispatlayacak henüz bir başka belge mevcut değildir.

3. Puruşhattum'daki salgın hastalıktan itibaren (Kt n/k 1339) (kat. 436): Asurlu tüccarların tarihleme olarak kullandığı bir diğer olay ise, Puruşhattum şehrinde görülen salgın hastalıktır. Kaniş karumu kararını belgeleyen bu metnin 10-14. satırlarında "*ištu mutāni ša Purušhattim 4 GÍN. TA AN.NA "mana. TA TUG$^{HÍ.A}$ itatlam itāddinu*" (Puruşhattum'daki salgın hastalıktan itibaren, kalayı dörder şekel üzerinden, kumaşları yarımşar mina'dan peşin olarak veriyorlar) şeklinde geçen ifadeden, Asurlu tüccarların ve yerli halkın bu menfi hadiseden çok etkilendikleri ve bu olayı yine tarihleme olarak kullandıkları görülmektedir. Diğer taraftan *Puruşhattum*'da görülen bu hastalığın büyük bir ihtimalle Anadolu'nun diğer şehirlerine de yayılmış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, salgın hastalığın belirtildiği başka metinlerle de karşılaşılmıştır. Pilah-İştar arşivine ait Kt 88/k 507b no'lu belgede, Pilah-İştar'ın babasının bu hastalığa yakalandığı ve bu olaydan on sene sonra öldüğü ifade edilmektedir. Son yapılan çalışmalarda ise, Pilah-İştar'ın babasının Wahşuşana şehrinde faaliyetlerini sürdürmüş itibarlı bir tüccar olduğu ve bu hastalığın, kırk yıl hüküm süren Sargon'un otuzuncu idari yılında meydana gelmiş olabileceği düşünülmektedir.[20] Salgın hastalıkla ilgili bir diğer belge olan Kt 90/k 174'de ise, mektubun yazarı Asur'da böyle bir hastalık olduğunu duymuş ve ailesinin durumu hakkında kendisinin haberdar edilmesini istemiştir.[21] Mevcut belgelerden bu salgının hem Asur şehrinde hem de Anadolu'da görüldüğü anlaşılmaktadır.

4. Luhuzatia Kralı Azu öldüğü zaman (Kt n/k 76): Anadolulu bir tüccar olan Aşēt'e ait senet niteliğindeki metin[22] yine tarihi bir olayı zikretmesi açısından oldukça kayda değer bir belgedir. Aşēt'in, Anadolulu şahıslara borç olarak vermiş olduğu 45 şekel gümüş üzerine hazırlanan belgede, borcun verildiği tarih, "*inūmi Azu rubšum ša Luhuzatia mitu KÙ.BABBAR ilqeū*" (Luhuzatia kralı Azu öldüğü zaman gümüşü aldılar) şeklinde bir ifade ile kaydedilmiştir.. Dolayısıyla burada kullanılan özel tarihleme notundan Luhuzatia şehrinin *Azū* isminde bir kralı olduğunu öğrenmekteyiz. Belge, tamamen ticarî bir antlaşmadan ibaret olduğundan, bu kralın nasıl ve ne şekilde öldüğü hususunda bir bilgi elde etmek mümkün olmamıştır. Ancak, *Azu*'nun dönemine damgasını vuran ve herkesçe tanınan bir kral olduğu, aynı zamanda ölümünün büyük bir yankı bıraktığı ortadadır.

Sonuç olarak, tabletlerde geçen Anadolu'ya özgü bu tarihleme sistemi, Kültepe tabletlerinin iktisadî yönde alışılagelmiş bilgilerinden farklı olarak, Anadolu halklarının o dönemdeki gerek sosyo-ekonomik yaşantısı gerekse siyasî olaylar hakkında eşsiz bilgiler sunmaktadır. Herşeyden önce, bu dönemde yaşayan Anadolu insanının başlıca geçim kaynağının, diğer eski Önasya toplumlarında olduğu gibi ziraî faaliyetlerden oluştuğu açıktır. Bağcılık ve zeytincilik gibi ziraî etkinliklerin olması, Anadolu ikliminin o dönemde de bu tür faaliyetler için uygun olduğunu ve bu yönüyle de Anadolu'nun komşu bölgelere nazaran çok daha zengin olduğuna işaret etmektedir.

Diğer taraftan, özel günlerde yapılan dinî törenler ve bu törenlerde kralların mabedleri ve buradaki bazı kutsal mekânları ziyaret etmeleri, o dönemdeki Anadolu toplumunun dinî yaşantısı hakkında bir kesit sunmaktadır. Halkın temsilcisi olan kralın bu tür faaliyetleri, Anadolu insanının dindar bir hüviyete sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu tanımlama her ne kadar tipik eski ziraat toplumlarının tümünde görülse de, tapınaklar içerisinde bu tür ayrı kutsal mekanların varlığı ve buraların kral tarafından ziyaretlerinin tarihleme olarak kullanılması,

tanrı ile toplum arasındaki manevî atmosferin oldukça güçlü bağlarla kurulduğunu göstermesi açısından ilginçtir. Tapınaklar içerisinde bu tür mekânlar yapılmasının nedeni ise, tanrıya mümkün olduğu kadar yaklaşılmasıyla ilgili olmalıdır. Tarihî ve sosyal olayların tarihleme olarak kullanılması ile, Asurlu tüccarların Anadolu-Mezopotamya arasındaki ticari faaliyetleri sırasında toplu ölümlere yol açan salgın hastalığın her iki coğrafyada da meydana geldiği, bu sebeple kervanların mal getirip götürme faaliyetlerinin azaldığı, bundan dolayı talebin arttığı ve ticari malların fiyatlarının hem yükseldiği hem de peşin olarak satışının yapıldığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Anadolu'daki yerel yönetimlerin iktidar değiştirmeleri ya da krallarının ölümleri Anadolu halkı üzerinde oldukça etkili olmuş, onlarla ticari belge düzenlemek isteyen Asurlu tüccarlar da haliyle etkilenmişler ve hukuki belgelerinde bu tür olayları tarihleme olarak kullanma ihtiyacı duymuşlardır. Anlaşılıyor ki, yukarıda bahsi olunan sosyal olaylar piyasayı doğrudan etkilemiş ve belgelere yansımıştır

DİPNOTLAR

* Prof, Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sumeroloji Anabilim Dalı.

[1] Veenhof 2003. Son yapılan çalışmalardan Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nin yaklaşık 250 yıllık bir süreyi kapsadığı anlaşılmaktadır.

[2] Lewy 1939, 35 vd.

[3] Bayram 1998, 130 vd.

[4] Bayram 1986, 453 vd.

[5] Yeni olarak Kt 92/k 318, 8'de de görülmektedir.

[6] Yeni olarak Kt 88/k 1009, 10'da geçmektedir.

[7] Yeni olarak Kt 88/k 709, 12-13'de karşılaşmaktayız.

[8] Hirsch 1961, 27 vd.; Matouš 1965, 175 vd; Bayram 1986, 456 vd.

[9] Kt 88/k 91, 9'da da yeni olarak görülmektedir.

[10] Çeçen 1998, 119 vd.

[11] İçhisar 1981, 123.

[12] Hecker-Kryszat-Matouš 1998.

[13] Michel-Garelli 1997.

[14] Donbaz 1989, 75 vd.; Donbaz 1993, 131 vd.

[15] Donbaz 1989, 91 vd.

[16] Forlanini 1995, 123 vd.

[17] Çeçen 1992, 49 vd.

[18] Klengel 2001, 21.

[19] Hrozny 1952, 93.

[20] Gökçek 2002,144 vd.

[21] Salgın hastalıkla ilgili söz konusu belgeler, Çeçen 1995, 43 vd.'de ele alınmıştır.

[22] Donbaz 1988, 51 vd.

KAYNAKÇA

Bayram 1986 — Bayram, S., "Kültepe Tabletlerinde Geçen Yeni Bir Vâde İfadesi ve Çıkan Neticeler", *X. Türk Tarih Kurumu Bildirisi*, 453-462.

Bayram 1998 — Bayram, S., "Kültepe'den Bir Borç Senedi, Bunun İptaline Ait İkinci ve Mahkemeye İntikal Ettiğine İlişkin Üçüncü Bir Belge", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildiriler*, 12-147.

Çeçen 1992 — Çeçen, S. ,"Koloni Devri Anadolu'sunda Tarihî ve Sosyal Olayların Asurlu Tüccarlar Tarafından Tarihleme Olarak Kullanılışı", *A.Ü.D.T.C.F.D.* 35/1, 49-59.

Çeçen 1995 — Çeçen, S., "mūtānū In den Kültepe-Texten", *Archivum Anatolicum* 1, 48-63.

Çeçen 1998 — Çeçen, S., "Yerli Kralların Mabedleri Ziyareti ve Çıkan Neticeler", *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi*, Ankara 1998, 119-124.

Donbaz 1988 — Donbaz, V., "The Business of Ašēd an Anatolian Merchant", *Afo* 35, 48-63.

Donbaz 1989 — Donbaz, V., "Some Remarkable Contracts of I-b Period Kültepe-Tablets", *Studies in Honour of Tahsin Özgüç*, Ankara 1989, 75-98.

Donbaz 1993 — Donbaz, V., " Some Remarkable Contracts of I-b Period Kültepe-Tablets II", *Studies in Honour of Nimet Özgüç*, Ankara 1993, 131-154.

Forlanini 1995 — Forlanini, M., "The Kings of Kaniš", *II. Uluslararası Hititoloji Kongresi*, 123-132.

Gökçek 2003 — Gökçek, L.G., "Koloni Devri Anadolu'sunda Faaliyet Gösteren Asurlu Tüccarlar (Šū-Laban'ın oğlu İmdilum, Aššur-imitti'nin oğlu Uşur-ša-İštar ve Aššur-rēi'nin oğlu Pilah-İštar)," doktora tezi, 2003.

Hecker-Kryszat-Matouš 1998 — Hecker, K., Kryszat, G. ve Matouš, L. *Prager Kültepe Texte*, Prag 1998.

Hirsch 1961 — Hirsch, H., "Untersuchungen zur altassyrischen Religion", *Afo* 13/14.

Hrozny 1952 — Hrozny, B., *Incscription Cunéiformes du Kultépé*, Prag 1952.

İçhisar 1981 — İçhisar, M., *Les Archives Cappadociennes du Marchant Imdilum*, Paris 1981.

Klengel 2001 — Klengel, H., *Kral Hammurabi ve Babil Günlüğü*, İstanbul 2001.

Lewy 1939 — Lewy, J., "The Assyrian Calendar", *Ar. Or.* XI, 35-46.

Matouš 1965 — Matouš, L., "Anatolische Feste nach *Kappadokischen*", *AS* 16, 175-181.

Michel-Garelli 1997 — Michel, C.,-Garelli, P., *Tablettes Paleo-Assyriennes De Kültepe* I, Paris 1997.

Veenhof 2003 — Veenhof, K.R., *The Old Assyrian List of Year Eponyms From Karum Kanish and Its Chronological Implications*, T.T.K.Y., Ankara 2003.

Veysel Donbaz*

YÜKSEK MAKAMLAR TARAFINDAN ONAYLANAN İQQĀTĒ BELGELERİ RUBĀ'UM "PRENS" VE RABİ SİMMİLTİM "MERDİVEN BÜYÜĞÜ"

Kaniş'teki Asurlu tüccarların varlığı, bir asırdan uzun bir sürede gerçekleşen ticari faaliyetlere bağlı olmasına rağmen, Kaniş kolonisindeki makam, bir tür yönetim merkezi durumundaydı.[1] Kolonilerin, Asur ticaret sistemi ve onun yerel sarayla ilgili stratejilerini, tüccarların desteklenen hakları ve kazancını desteklendiğini düşünmek mümkündür. Böylece aşamalı olarak Asurlular, sistemlerini yerli Anadolululara kabul ettirmiş ve mevcut sisteme kurumları ekleyerek daha ayrıntılı yasalara ulaşmış, böylece sistemi geliştirmişlerdir. Asurlular kıymetli malları, Anadolulular'a satmakla ilgileniyorlardı. Bu mallar arasında mücevherat, lapis lazuli, küpeler, yüzükler, kemer, bilezik gibi mücevherat ve hepsinden önemlisi büyük miktarda dokuma ve kalay bulunuyordu. Karşılığında, Anadolu'dan bir miktar bakır ve değerli mücevher yapımında kullanılmak üzere hammadde alıyorlardı.

Öyle görünüyor ki, ekonomi hakkındaki bilgilerimiz çok kısıtlıdır. Kültepe'de açığa çıkarılan belgelerin neredeyse tümü kalay, dokuma, demir, Anadolu yünü, bakır ve değerli metaller, gümüş ve altın gibi önemli malların tüccarları olan Asurluların ticari çıkarlarını yansıtır.[2] Tüccarlar kimi zaman Anadolulu müşterileriyle ticari anlaşmalar yapmak zorunda kalmışlardır. Bu anlaşmalarda bahsedilen alıcı, satıcı ve borçlular yerel ekonomi hakkında bilgiler verir. İş vesikalarının yalnızca belirli bir kesimi ilgilendirdiği düşünülebilir; bazı elit Anadolulu işadamları, üst düzey memurlar (başkahya [*major domo*], farklı inanç ve mezheplerin rahipleri, çeşitli mesleklerin başkanları, yüksek seviyeli yönetici memurlar ve görevliler vs.), saraylar ve müşterilerden ziyade işin bürokrasisiyle ilgilenen saray yöneticileri gibi. Bazı düzenlemelerin uygulanması sonucunda, kimi önemli ve özel yasalar yürürlüğe konulmuştur. Adaletin (*dīnum*) uygulanması yoluyla, para ve malların aktarımı, yatırımlar, borç verme ve borç alınan sermayenin faizi, sosyal yaşam ile ilgili kurallar (nişan, evlilik, boşanma, ayrılma, tahviller, maddi zenginlik, gayrimenkul ve evlerin veraseti vs.) kanunen belirlenmiş, yasa ve düzenlemeler bu göreve atanan memurlar tarafından uygulanmıştır. "İhtiyaçlar icatların anasıdır" sözünde de belirtildiği üzere, zamanla yabancı nüfus olan Asurlular ile yerli halk olan Anadolular tarafından günlük yaşamın mücadelesi içerisinde gerekli duyulan kurallar ortaya çıkmış ve uygulanmıştır.

Ana etken ticaret olduğu için, ticari faaliyetlerdeki sorunları çözmede sorunsuz ve güvenilir ilişkiler sağlamak adına *pāşer awātim* denilen "sorunları/anlaşmazlıkları çözen kişi" bulunuyordu, bunlar muhtemelen *şibūtum* denilen yaşlı insanlar, "ihtiyarlar"dan oluşuyordu. İş anlaşmazlıklarını çözmede bu kişilerin yaşı ve deneyimi dikkate alınmış ve onlara saygı duyulmuş olmalıdır.

İki taraflı ticari işletmelerin refahı için ortaya çıkmış yetkili kuruluşlar arasında Anadolu'daki *bēt kārim* "ticaret odası/koloni evi"[3] sorunları çözmeye yönelik ilk adımdı; hemen arkasından gelen ve daha yetkili olan benzeri kurum *bēt Alim/Aşşur* "Aşşur ticaret evi"dir ki; *şiprūtum*'un (*şiprū şa Aşşur* ve *kārim* [*Aşşur* ve *Karum*'un habercilerinin]) üstlendiği "ulak veya elçinin yaptığı habercilik faaliyeti, görevleri"ni (memuriyet için kullanılan bu ifade Dercksen tarafından önerilmiştir)[4] yürüten ikinci önemli kurumdur. Elçilerin her ikisi de taraflar arasında çıkan anlaşmazlıklarda ihtiyaç üzerine görev yapmışlardır;[5] kimi zaman ise taraflar arasındaki tartışmalı konulara yönelik anlaşmazlıkları çözmek üzere *rābişum*'lar özel olarak görevlendirilmişlerdir.[6]

Sonunda taraflar anlaşmazlığa düşülen mali konuların çözümündeki en etkili araç olan *dīnum*'a "hüküm, dava, mahkeme"ye yönelmişlerdir, *dīnum* mahkemesi *dayyānum*[7] "hakimler" tarafından yönetilmekteydi; davalar bu kişilerin huzurunda gerçekleşir, önlerinde yemin edilir ve hükmü onlar verirdi. Bu kişilerin profesyonel veya yönetim kurulu üyesi olarak görev yapan bireyler olup olmadıkları başka bir konudur.[8] Belirli bir dereceye kadar çok prestijli, güçlü ve saygın kimseler oldukları açıktır. Larsen (bkz. dipnot 7) hakimler için "bunlar toplumun organları tarafından yetkilendirilen bireylerdir" demektedir. Metinlerde gördüğümüz üzere hakimlerden saygın ve itibarlı biçimde söz edilmekte, *awīlu aniātim dayyānu* "dikkatli olun bu kişiler hakimlerdir" denilmektedir.[9]

Kuşkusuz, Asur Şehir Meclisi'nin işlevi çok önemlidir. Ancak hakimler de daha alt bir düzeye indirgenemezler; her tür konu bu kişiler tarafından sonuca bağlanır, hükümlere tek veya birçok oturum sonunda karar verilirdi.[10]

Bunların ve diğer birçok uygulamanın yanısıra hem Anadolulular hem de Asur ticaret kolonileri için kamu hizmetinde bulunan hakimler ve savcılar tarafından uygulanan yargı sistemi içerisinde bir yüksek mahkeme, "temyiz mahkemesi" bulunuyordu; davalar *rubāum*'lar "prens" ve onun *rabi simmiltim*'i "Sitadel/Merdiven büyüğü" tarafından çözülüyor, taraflardan birisinin itirazı halinde bunlar sıklıkla para ve ölüm cezası içeriyordu. Ölüm cezası *idukkuşu* "onu öldürecekler" denilerek kişinin mezarı başında veya mülkünde veya taşlama yoluyla gerçekleştiriyordu. Bu sistem Anadolular'ın bir keşfidir ve *iqqātē* olarak adlandırılır; bu sistemde onay *rubāum* "prens" (en yüksek yönetici, yetkili) ve onun *rabi simmiltim*'i "merdiven büyüğü" tarafından verilirdi. Merdiven büyüğü, merdivenlerle ulaşılan yüksek bir binada bulunan makamın yetkilisi olarak düşünülmüştür. *İqqātē*nin birebir çevirisi "eli ile/vasıtasıyla"dır, bunu ilk olarak mevcut hükümdar prens (*rubāum*)[11] ve ikincil olarak *rabi simmiltim* gibi yüksek yetkililer uygulardı, *rabi simmiltim*'lerin tahta geçecek olan prensleri ifade ettiği düşünülmektedir. Bunlardan yalnızca bir tanesi tahta geçmiştir (en sık bahsedilenler dahi tahtı devralmamıştır).[12]

Bu kısa girişten sonra, *iqqātē* belgelerini ele alabiliriz; bunların büyük bir çoğunluğu 1983'te Kültepe Yayın Kurulu'nun kurulmasından sonra keşfedilmiş[13] ve Asiriyoloji çalışmalarına faydalı olacak biçimde yayınlanmıştır,[14] bu yayınlar bugün tüm araştırmacılar tarafından ilgiyle değerlendirilmektedir.[15] Öncü olan çalışmalarım sayesinde[16] hükümdar çiftleri veya tek hükümdarlar tarafından onaylanan yaklaşık 30 belge hakkında daha fazla bilgi sahibi olunmuştur. Bunlardan bazılarında *rubāum* ve *rabi simmiltim* yetkilileri kendi ünvanlarını kullanırken, bazılarında *rabi simmiltim* için bu tür yüksek ünvan ifadeleri yer almaz. Bu metinlerin keşfi, kuşkusuz büyük bir şans olmuştur, aksi takdirde bu kapsamlı bilgiler uzun müddet beklemek zorunda kalabilirdi.[17] Bu konuya gösterilen ilgi[18] *iqqātē* belgelerinin Anadolulu *rubā'um*lar ve onların veliahtları konusunda çok önemli bilgiler vermesine bağlıdır, çünkü bu sayede hangi konuların yönetici çiftleri veya hükümdarlar tarafından onaylandığını öğrenebiliyoruz.[19]

Daha önce yayımlanmış bir kısım *iqqātē* belgelerine (bkz. dipnot 14), Veenhof birkaç ilavede bulunmuştur.[20] Aşağıda verilen *rubāum* ve *rabi simmiltim* onaylı belgelerin çoğunda yönetici çiftin isimleri birlikte veya ayrı olarak bulunur, birkaç tanesinde ise ünvan bulunmamaktadır.

Aşağıdaki listede, yalnızca alışılmışın dışında olanlar belirtilmiştir.

1. Hurmeli-Harpatiwa (Mamma için) çeşitli eşyaların satış düzenlemesi, Kt n/k 32,18 f.[21]
2. Harpatiwa (ünvansız), borç, Kt 99/k 139B.[22]
3. Harpatiwa (ünvansız), borçtan kurtarma, *OIP* 27, 53.
4. Harpatiwa (ünvansız), paylaşım, Kt r/k 19.[23]
5. Harpatiwa (ünvansız), borç, Kt 99/k 139 B, 21.[24]
6. Inar (Kaniş) - Şamnuman , bir satışa dair düzenleme, Kt n/k 32, 49 f.[25]
7. [Inar] ?- Şamnuman (ünvansız) bir evin ortak mülkiyeti, *TC* 1, 62.
8. Inar [26] (ev satışı) Kt k/k 10.
9. Warşuma – Halkiaşu , boşanma, *TC* 1, 122.[27]
10. Warşuma – Halkiaşu, köle satışı, *KTP* 43.
11. Warşuma – Halkiaşu , ev satışı, Kt n/k 31.[28]
12. Warşuma – Halkiaşu , boşanma, Kt r/k 15.[29]
13. Waraşma – Halkiaşu, mülk paylaşımı, Kt 89/k 383.[30]
14. Waraşma[31]– Halkiaşu, kardeşlik/birarada yaşama, Kt 99/k 138A; B.[32]
15. Halkiaşu, gümüş borcu, Kt k/k 1 4 A-B.[33]
16. Pithana, evlat edinme, Kt 89/k 379.[34]
17. Pithana (ünvansız) köle satışı[35], Kt n/k 11.
18. Pithana – Anitta, boşanma, *TC* 3, 214.[36]
19. Pithana – Anitta, bir borç, Kt k/k 9.[37]
20. Anitta (?), *OIP* 27, 1.

21. Anitta – Peruwa-Kammalia, borçtan kurtarma, Kt 89/k 371.[38]
22. Anitta – Peruwa, *OIP* 27, 49.[39]
23. Kammalia (*rabi simmiltim*), ev satışı, *VAT* 4536.[40]
24. Zuzu — Iştar-ibra, birarada yaşama, KKS 57/ ICK III.[41]
25. Zuzu – Iştar-ibra , boşanma, Kt k/k 1.[42]
26. Zuzu – Iştar-ibra, birarada yaşama, Kt 89/k 370.[43]
27. Zuzu (*r.rabium*) — Iştar-ibra , boşanma Kt j/k 625.[44]
28. Zuzu[45] (LUGAL GAL) – Iştar-ibra, birarada yaşama, Kt 89/k 369.[46]
29. [-] — [-], insan/köle satışı, Kt n/k 39.[47]
30. [Warşuma[48]- Halkiaşu], evin paylaşımı, Kt 89/k 365.[49]

Böylece, yukarıda tartıştığımız üzere *rubā'um* ve *rabi simmiltim* tarafından onaylanmış bu 30 belge sıralandırılmıştır. Bu metinlerde ele alınan konuların *dāyyānu* denilen "hakimler" tarafından değerlendirilen diğer davalardan ayırt edilebilecek sıradışı özellikleri bulunmamaktadır; davalar günümüz hakimlerinin ele aldığı davalarla benzerlik gösterirler. Buradaki soru bu 30 belgenin neden yönetici çift (*rubā'um* ve *rabi simmiltim*) tarafından onaylandığıdır. Belgelerden kimisi yalnızca sitadel büyüğü (dört tanesinde ünvansız olarak), kimisi yalnızca prensler (Anadolu *rubāum*ları), kimisi de kendilerine yönelik hiçbir ünvanı bulunmayan kimseler tarafından onaylanmıştır. Veenhof bu durumu söz konusu kişilerin veya varlıkların konumuyla ilişkilendirir.[50] Bu görüşe katılmak bir anlamda mümkün olsa dahi, yukarıda zikrettiğimiz kralî yetkililer tarafından onaylanan bu hükümler sıradan *dīnum* mahkemlerinde de ele alınabilecek türdendir. Alınan kararlarda kullanılan ifadeler normalde kullanılanlardan farklı değildir, bunlardan birkaçı, hükmün ihlali durumunda para ve ölüm cezası öngörmektedir. Hemen hissedilebileceği üzere, bu mahkemeler için başvurmadan ve hüküm için kralî çiftin onayı istenmeden önce, ciddiyetle düşünmek gerekmektedir. Aksi takdirde kişi uzun vadede bir para cezası ödemenin yanısıra hayatını da kaybedecektir. Şimdiye kadar bilinen en yüksek para cezası 30 mina gümüştür, diğerleri ise sırasıyla, üçer defa görülen 10 mina ve 5 mina ile birer durumda 4 mina ve 1 minadır. Hiç kuşkusuz, insanlar davalarının yüksek yasama gücü tarafından değerlendirilmesi ve hükmün onaylanması için kralî çifte sunmadan önce oldukça dikkatli davranmışlardır. Bu nedenle Saray tarafından onaylanan bu tür belgelerin sayısı çok değildir ve yalnızca az sayıda insan *iqqātē* hükümleri tarafından güçlendirilmiş hayati, kalıcı ve barışçıl şartlara sahip olmak için bu tür mahkemelere başvurmuştur. Bu durumu, kararlarından geri dönüş bulunmayan Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararları ile karşılaştırmak mümkündür.

Netice itibariyle, Anadolu'da hakim ve Asur Ticaret Kolonileri tarafından da etkilenmiş olması mümkün olan birçok prosedür ve yasamanın yanısıra, *rubā''um* "prens/Anadolu kralı"[51] ve *rabi simmiltim* "merdiven büyüğü" tarafından onaylanmış *iqqātē* belgeleri, Anadolu toplumu için sorunsuz, barışçıl ilişkiler ve kalıcı refah isteyen yerli Anadolular'ın yaptığı ciddi bir yenilik olmalıdır.[52]

DİPNOTLAR

* Emekli, filolog. Istanbul Arkeoloji Müzeleri.

[1] Dercksen 2004a, 103.

[2] Veenhof 2008c, 147.

[3] Larsen 1976, 247, 255

[4] Dercksen 2004a, 242, n. 641.

[5] *Karum*'da bir anlaşmazlık olduğu durumlarda, ilk olarak *karum*'a bağlı *şiprütum* konuyu ele alırdı, bunun dışında konunun şiprü şa Alim/Aşşur tarafından incelenmesi için Aşşur'a gönderilmesi gerekmekteydi.

[6] Kimi zaman sorunu çözmesi için *karum*'a özel elçiler gönderilirdi (Donbaz 2001, 91 ve n. 38).

[7] Hakimler bugünkü gibi yüksek konumlu kişiler olmalıdır, kimi zaman *awīlu aniātum dayyānu* ifadesi ile bu insanların seçkin uzmanlıkları özel olarak belirtilmiştir.

[8] Larsen 1976, 169f.

[9] Donbaz 2001 a0 91 ve n.38.

[10] Larsen 1976, 169f.

[11] *rubāum*, LUGAL/şarrum "kral"ın Anadolu'daki karşılığıdır ve prens olarak tercüme edilir (Kryszat 2004c, 203).

[12] Bu her zaman için geçerli değildir. Birkaç örnekte yalnızca *rubāum*'ların, örneklerde ise yalnızca rabi simmiltim'lerin onayları bulunur, bkz. Aşağıdaki çizelge.

[13] İlk kazılar 1925'tedir; kazılar daha sonra 1948'de yeniden başlatılmıştır ve halen devam etmektedir.

[14] Donbaz 1988a: 48-63; Donbaz 1989a: 75-98; Donbaz 1990a, 435-451; Donbaz 1993a, 131-154; Donbaz 2004b, 271-284 ve Donbaz 1990b, 433-451.

[15] Dercksen 2004b, 137-177; Dercksen 2004a; Kryszat 2004c, 14-45; Kryszat 2004a; Kryszat 2008a, 195-219; 2008b, 231-238; Veenhof 2008a, 240-243; Veenhof 2008b, 247-269; Veenhof 2008c; Forlanini 1995,123-132 ve diğerleri.

[16] Balkan 1955 ve Balkan 1957: 25'den sonra.

[17] 1b metinlerinin yayımlanması, Kültepe kazılarının başkanı olan rahmetli Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün (1948-2005) metinleri bana tahsis etmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Bu konuda çok fazla paralel metin bulunmamaktadır (bkz. Balkan 1957: 45 [Veenhof 2008c, 170, n. 740])

[18] Bazı fikirler ilahi bir gerçek gibi ele alınmıştır ve buna gerek yoktur.

[19] *Rabi simmiltim*'ler, Anitta, Pithana-Anitta yönetimi haricinde *rubāum*'ları izlememiştir (TC 3, 214; Kt Kt k/k 9 [bu referansı Veenhof 2008c: 170'den aldım]) ve Anitta'nın tahta geçişi ancak bu iki soylu yetkilinin baba ve oğul oluşuyla açıklanabilir (bkz. dipnot 20-22)

[20] Veenhof 2008c: çizelge 170

[21] Donbaz 1999a: 75-76; Dercksen 2004b: 166.

[22] Donbaz 2004: 277; Dercksen 2004b: 171,170. Bkz. dipnot 17.

[23] Donbaz 1999a: 80-81; Dercksen 2004b: 168.

[24] Donbaz 2004b: 276, 277. Bu metnin zarfı, Kt Kt 99/k 139A tüm değildir, tüm halinde onay taşıyor olma ihtimali kuvvetlidir. Harpatiwa'nın onayından bahseden bölümler kayıptır. Bu referans Veenhof 2008c:170'de bulunmamaktadır.

[25] Donbaz 1999a: 75-76; Drecksen 2004:166.

[26] Veenhof 2008c: 170 no.7.

[27] Donbaz 1993a: lev. 27, 1a-e; Dercksen 2004b:172-173.

[28] Donbaz 1999a: 77.

[29] Donbaz 1999a: 78-79; Dercksen 2004b: 167-168.

[30] Donbaz 1993a: 134-135; Veenhof 1998; Dercksen 2004b, 170; Özgüç, N. 1996 (mühürler).

[31] Burada karşımıza çıkan isim Waraşma'dır (Kt Kt 99/k 138A rev.14'-15'; B rev.4'-5') ancak, isim Warşuma ve Warşama olarak farklı biçimlerde görülmesine rağmen (Balkan 1957), Kt Kt 89/k 383'de Waraşma olarak karşımıza çıkar. Waraşma olarak okumamıza rağmen, ismi Warşuma olarak yazmaya devam ettik. Hem tablettte hem de zarfta yazılı olan isim Waraşma olduğu için bu konuda hata ettik; Donbaz 1993a: 131, n.3; ve Donbaz 2004b: 272-273. Aynı nedenle bizi izleyen Dercksen de Wa-ar-şu-ma yazmıştır (Dercksen 2004b:171-172; Wa-ar-áş-ma'yı, Kt Kt 99/k 138 A-B, Warşuma olarak tercüme etmiştir).

[32] Donbaz 2004b: 271-273; Dercksen 2004b: 171-172.

[33] Donbaz 1999a: 81-82

[34] Donbaz 1993a: 187.

[35] Bkz. Veenhof 2008c,:170 ve not 669. Bu referansı Veenhof'tan aldım fakat Kt n/k tabletleri 1-115 bana rahmetli Tahsin Özgüç tarafından verilmiş ve bu durum mevcut Kültepe Kazı Başkanı Fikri Kulakoğlu tarafından da onaylanmıştır. İncelemelerime göre bu gruptaki ilk tabletler, durumları nedeniyle doğru bilgiye ulaşmada pek faydalı değildir. Bu durum Veenhof'un 22-11-2009 tarihli mektubu ile de onaylanmıştır, bu mektupta Kt Kt n/k no.6-26'nın kendi kayıtlarında tam yer almadığını söylemektedir. Bu nedenle Pithana'nın ünvansız bir onayına ihtiyatlı yaklaşılmalıdır (Veenhof 2008c: 144, n.669). Pithana'nın yalnızca PN olduğu birçok örnek için bkz. Donbaz 1988a: 48-63.

[36] Dercksen'in TC 3, 214 satır 6 için yorumu, kabul edilemez; Dercksen 2004b: 173- 174 *KI[ŞIB H]a-du-wa-an şa MUN* pek cazip değildir. *S]á/Ş]a-du-wa-an şa GÍR* gibi farklı okunuşlar için bkz. Donbaz 2001: 92 ve Veenhof 2008c: 232. Hiçbir Eski Asurbelgesinde *MUN* "tuz" Sumerogram'ı kaydedilmemiştir, nadiren *tabtu* kullanılmıştır. Bu tür ucuz bir maddenin herhangi bir yöneticiye ihtiyacı yoktur. Ayrıca satır 23 için yaptığı "Nikilit hakkında (arnu [y.n. suç]) hüküm" çevirisine de katılmıyorum. *mahar patrim şa Aşşur* tercümesini ileri sürdüğümde (Donbaz 2001: 92) *şa GÍR* "hançerden sorumlu kişi" önerimi Veenhof, Ankara'da böyle bir şey okumadığını söylerek reddetmiş olmasına rağmen, şimdi *OBO* 160/5 (2008c 232) kitabında bu ifadeyi "hançer taşıyan kişi" olarak tercüme etmektedir ki, bu tercüme de doğru değildir. "Kılıç/hançer taşıyan kimse" anlamına gelen *GÍR.LÁ=naş patri* ifadesi bulunur ve bu III. Ur ve Orta Asurdönemlerinde kullanılmıştır; Donbaz 2001: 92 ve not 16, 24 ayrıca Donbaz 1989a: lev.18.

[37] Bu şüpheli bir durumdur; Veenhof 2008c: 170.18; 240, 8. Bu görüşü desteklemiyorum.

[38] Donbaz 1993a: 139.

[39] Kryszat 2008: 201-202; Donbaz 1989a: 87, n.23a.

[40] Veenhof 2008c: 170, 22.

[41] Donbaz 1999a: 80, n.9 ve Donbaz 1993a:142, n. 46; Veenhof 2008c,:170, 18.

[42] Donbaz, 1989a:83; Kryszat 2008.

[43] Donbaz 1993a: 140-141.

[44] Donbaz 1989a:84-85.

[45] Veenhof RN Zuzu'yu parantez için alır ve ona *rubā'um GAL* ünvanını yakıştırır (Veenhof 2008c: 27). İlk olarak çözümlediğimiz satır 1 ve 37'de açıkça Zu-zu *LUGAL GAL şa Alahzina* yazmaktadır (her nasılsa gözden kaçırdığım *şa* için Kryszat'a teşekkür ederim; bkz. Kryszat 2008a, 208). Söz konusu ülkenin konumu kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu ifade kesinlikle Kaniş veya Zuzu'nun

adlı bir kralı olduğu bilinen herhangi bir GN'yi ifade etmez. Yukarıda ele aldığımız metinlerde Zuzu kendisini ilk olarak *rubā'um* "prens", *rubā'um rabium* "büyük prens" ve *LUGAL GAL* "büyük kral" olarak adlandırır. Bu konuda Kryszat 2008a: 203'e ve en son keşifleri (!) olan Harpatiwa için Harpatiwe, Zuzu (hece olarak Zu-zu şeklinde yazılır) için Zuzzu önerilerine katılmıyorum.

[46] Donbaz 1993a, 143-145.

[47] Donbaz 1989a, 85-86.

[48] Gerçekte biz bu metni, Warşuma'ya Kt Kt 89/k 383 bağlamındaki karşılaştırma yoluyla atfettik; Donbaz 1993a, 134-135. O dönemdeki ana gerekçemiz, onaylamanın Warşuma ve Halkiaşu tarafından, Halkiaşu lehinde yapıldığını varsaymamızdı, bu isim büyük olasılıkla Wa-ar-aş-ma olarak yazılmaktadır, bkz. Donbaz 1993a: 131; Donbaz 2004b: 272-273. bu nedenle 23-25 satırlarını aşağıdaki gibi düzeltmek mümkündür: Sol k. 23) ú i-du-ku-şu, 24) [i-qa-ti wa-ar-áš-ma rubāum], Donbaz 1993a, 154'teki levhaya bakınız. Bu tamamlamada merdiven büyüğü Halkiaşu'nun da bulunması gerekliliği yarım düzineden fazla metinde her ikisinin adının beraber bulunmasından kaynaklanmaktadır.

[49] Donbaz 1993a, 133-134.

[50] Veenhof 2008c, 172.

[51] Veenhof 2008c, 168, n.730.

[52] Bu sistem hakkındaki görüşlerim için B. Kienast (AfO 35, 1985) üzerine yazdığım yoruma bakınız.

KAYNAKÇA

Balkan 1955 — Balkan, K., *Observations on the Chronological Problems of the Kārum Kaniš*, T.T.K.Y., VII/28, Ankara 1955.

Balkan 1957 — Balkan, K., *Mama Kıralı Anum – Hirbi'nin Kaniş Kıralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*, T.T.K.Y., VII/31, Ankara 1957.

Dercksen 2004a — Dercksen, J.G., "Old Assyrian Institution", *MOS* Studies 4, Leiden 2004.

Dercksen 2004b — Dercksen, J.G., "Some Elements of Old Assyrian Society", *Assyria and Beyond. Studies Presented to Mogens Trolle Larsen*, J.G. Dercksen (ed.), PIHANS 100, Leiden 2004.

Donbaz 1988a — Donbaz, V., "The Business of Ašēd, an Anatolian merchant", *AfO* 35, 48-63.

Donbaz 1999a — Donbaz, V., " Some remarkable contracts of 1b Period Kültepe tablets", *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, K. Emre, B. Hrouda, M. Mellink, N. Özgüç (eds.), Ankara 1999, 75-98.

Donbaz 1990a — Donbaz, V., "Kültepe 1-B Katı Tabletlerine Genel Bakış", *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, T.T.K.Y., 10, Ankara 1990, 433-451.

Donbaz 1993a — Donbaz, V., "Some remarkable contracts of 1b Period Kültepe tablets II", *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neigbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç,* M.J. Mellink, E. Porada, T. Özgüç (ed.), Ankara 1993, 131-154.

Donbaz 2001a — Donbaz, V., "*Mahar patrim ša Aššur.* A New Interpretation", *Veenhof Anniversary Volume. Studies Presented to Klaas R. Veenhof on the Occasion of his Sixty-fifth Birthday,* PIHANS 89, W.H. von Soldt et.al. (eds.), Leiden 2001, 83-101.

Donbaz 2004a — Donbaz, V., " Some Old Assyrian Texts with Rare Terminology", *Assyria and Beyond. Studies Presented to Mogens Trolle Larsen*, J.G. Dercksen (ed.), PIHANS 100, Leiden 2004, 179-189.

Donbaz 2004b — Donbaz,V., "Some remarkable contracts of 1b Period Kültepe tablets III", *Sarnikzel, Hethitologische Studien zum Gedenken an E.O. Forrer*, D. Groddek & S. Rössle *(ed.),* Dresden 2004, 271-284.

Forlanini 1995 — Forlanini, M., "The Kings of Kaniš", *Atti del II Congresso Internazionale di Hittitologia*, O. Carruba, M. Giorgieri, C. Mora (eds.), Pavia 1995, 123-132.

Kryszat 2004a — Kryszat, G., *Zur Chronologie der Kaufmannsarchive aur der Schicht 2 des Kārum Kaneš", OAAS* 2, Leiden 2004.

Kryszat 2004c — Kryszat, G., " Herrscher, Herrschaft und Kulttradition in Anatolien nach den Quellen aus den altassyrischen Haldelskolonieni Teil I: Die *sikkātum* und der *rabi sikkitim*", *AoF 31*, 14-45.

Kryszat 2008a — Kryszat, G., "Herrscher, Kult und Kulttradition in Anatolien nach den Quellen aus den altassyrischen Handelskolonien teil 3/2: Grundlagen für eine neue Rekonstruktion der Geschichte Anatoliens und der assyrischen Handelskolonien in spätaltassyrischer Zeit II", *AoF* 35/2 ,195-219.

Larsen 1976 — Larsen, M.T., *The Old Assyrian City-State and its Colonies, Mesopotamia* 4, Copenhagen 1976.

Özgüç, N. 1996 — Özgüç, N., "Seal Impressions on Kültepe Documents Notarized by Native Rulers", *Collectanea Orientalia, Histoire, Art del'Espace et Industrie de la Terrai Etudes offertes en hommage à Agnes Spycket,* H. Gasche & B. Hrouda (ed.), Paris 1996, 267-278.

Veenhof 2008a — Veenhof, K.R., "Communication in the Old Assyrian Trading Society. By Caravans, Travelers and Messengers", *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli, OAAS* 4, C. Michel (ed.), 199-246.

Veenhof 2008b — Veenhof, K. R., "Aspects of Old Assyrian Commercial Law, Treaties and Legislation", *I diritti del mondo cuneiforme (Mesopotamia e regioni adiacenti, ca. 2500-500 a.C.).Collegio di I diritto Romano 2006*, M. Liverani, C. Mora (ed.), Cadant. Pavia 2008, 247-269.

Veenhof 2008c — Veenhof, K. R., *Mesopotamia, the Old Assyrian Period, Annäherungen* 5, *Orbis Biblicus et Orientalis* 160/5, M. Wäfler (ed.), Fribourg 2008, 1-263.

Iqqati belgesi (kat. 416)

Jan Gerrit Dercksen*

CEVHERDEN OBJEYE: KANİŞ'TE MADENLER

Anadolu toprakları, tarih öncesi dönemlerden itibaren kullanılan kurşun, bakır, gümüş ve altın gibi zengin maden yataklarına sahiptir. Asur Ticaret Kolonileri döneminde, artık madenin Anadolu'da büyük miktarlarda dolaşımda olduğu ve daha az bulunduğu Suriye, Irak gibi bölgelere ithal edildiği görülür. Kültepe kazılarında ele geçen tablet ve buluntular bize, günlük tüketilen ekmek, bira ve etin az miktarda bakır ile karşılanmasından tutun, ticari ürünlerin yatırımı için harcanan inanılmaz miktarlardaki gümüşe kadar; madenin kullanımı ve ticaretiyle ilgili fevkâlade hikayesini sunar.

Cevherin çıkartılması ve işlenmesi Anadolu'daki yerel yöneticilerin kontrolünde olup –tutulmuşsa eğer, olası kaynaklar henüz ele geçmemiştir– Asurluların bu konuyla ilgileri yoktu. Bu nedenledir ki, madenlerin çıkarılması ve işlenmesi hususunda yazılı kaynaklar eksiktir. Asurlu tüccarların rolü, mallarının karşılığı olarak aldıkları bakır, gümüş veya altınla başlar. Ticaretin coğrafyası bize, madenin ihtiyaç olduğu bölgeye nasıl ulaştığıyla ilgili, anlaşılır bir model sunar (bkz. s. 170-171).[1] Anadolu toprakları bakır madeni açısından zengin olmasına rağmen, tunç alaşımı için gerekli olan kalay eksiktir. MÖ 2. binin başında kalayın kaynağı Irak'ın doğusudur. Kalay, Babil ve Asur'a, İran'ın güneybatısında yer alan Susa kenti üzerinden ulaşmakta, buradan ticareti yapıldığı Suriye ve Anadolu'ya taşınmaktadır. Kalay ile birlikte Anadolu'ya ithal edilen yüksek kaliteli yün ve ketenden oluşan tekstilin (genelde Babil'de üretiliyordu) ticareti yalnızca Asurluların elindeydi ve Asur Şehir Devletleri bu tekeli ellerinde tutmakta kararlıydılar.

Bakırın üretildiği bölge esasen bugünkü Tokat ilinin yakınındaydı. Bazı Asur ticaret firmaları, karşılığında bakır aldıkları ihraç mallarını, Kaniş'ten buraya yollama hususunda ihtisaslaşmışlardı. Bu pazar ile ilişiklendirilen ana yerleşim, Kızılırmak'ın hemen doğusunda yer alan Durhumit şehriydi. Tüccarların ana amacı Asur'a geri yolladıkları gümüş ve altını elde etmekti. Bu nedenle, hacimli ve ucuz olan bakır (1 şekel gümüş, hemen hemen 60-120 şekel iyi veya 240 şekel kötü bakıra eşit gelmekteydi), Asurlu tüccarlar tarafından eşekler veya vagonlarla, ihtiyaç duyulan diğer şehirlere taşımaktaydı. Bu, Kaniş, Wahşuşana veya Puruşhaddum olabilirdi. Bakır, gümüş veya altın karşılığında satılmakta ve hasılat Kaniş'te bir araya getirilmekteydi. Kaniş'ten Asur'a gönderilen altın ve gümüşün büyük bir bölümü, gene kalay ve tekstil alımında kullanılmakta ve döngü bu şekilde devam etmekteydi.

Madenin saflığı ve formu

Madenin değeri saflığına bağlıdır. Tüccarlar, yüksek kalitesi ve kolay satışı nedeniyle, saflık derecesi yüksek madenleri tercih etmekteydi. Bu nedenle, kalay, bakır, gümüş ve altın genelde metal formunda, çok istisnai durumlarda cevher olarak da el değiştiriyordu. Belli bir terminoloji az ve çok kaliteli metallerin ayırdında kullanılmaktaydı. En yaygın olarak görülen bakırın tarifi için, zengin bir lugat kullanılmaktaydı. İçersinde çok fazla yabancı madde (genelde demir) bulunan bakır için "kötü" veya rengine istinaden "siyah" bakır sıfatı kullanılmaktaydı. En yüksek kaliteli rafine bakır için "yıkanmış" bakır tarifi kullanılmaktaydı.

Bakır, çıkarıldığı veya işlendiği madenin yakınında yer aldığı yerleşimin ismiyle anılmaktaydı, örneğin Haburata, Kunanamit, Tapaşatta, Taritar, Tişmurna ve Tuhpiya gibi. Bazen kaliteli bakır bulmak imkansızlaşıyor, bu durumda Asurlu tüccarlar daha düşük kaliteli bakırı kabullenmek veya rafine bakırın üretimini beklemek zorunda kalıyorlardı. Kalitesiz bakırın nakliyesi ve satışı kazançlı olmadığı için, genelde daha rafine bakır karşılığında değiş tokuş yapılıyordu.

Örnek olarak, Kaniş'e 195 kg bakırın yollanmasını taahhüt eden, ICK 2 text 54'de[2] "*İmdulum, Salliya'nın oğlu Idnaya'dan [4 talent] ağırlığında Taritar'dan iyi kalite bakır ve 2 1/2 talent ağırlığında hematit içermeyen bakır, toplam olarak 6 1/2 talent ağırlığında bakır talep eder. İddin-*

Suen ve Ennamanum'un oğlu Alahum'un haftasında, İmdi-ilum hizmetkarını Durhumit'e yollayacak ve bakırın hasat döneminden önce Kaniş'e ulaşmasını sağlayacaktır. Eğer zamanında ulaşamazsa, koloninin kanunları uyarınca her ay talent başına 1 1/2 mina ekleyecektir. Şahitler Laqepum ve Adad [....]".

Kalay Asur'a, Akadça "dil" olarak isimlendirilen, uzun dörtgen (oblong) biçimli külçeler formunda gelmekteydi. Bunlar bütün olarak veya küçük parçalara bölünerek kullanılabilmekteydi. Bakır ise, yuvarlak veya bir yüzü düz, bir yüzü dışbükey (planokonveks) veya uzun dörtgen kalıplarla şekillendirilen külçeler olarak kullanılıyordu. Bu külçelerin küçük parçalara bölünmesi, bir miktar bakırın kaybına neden oluyordu. Gümüş ve altın ise genelde yüzük halka, örgü halka veya farklı formda külçeler olarak el değiştiriyordu. Zaman zaman, özellikle bakır, bazen de tunç, eski orak veya hurda metal formunda el değiştirmekteydi.

Kaniş'te maden üretimi

Kazılarda karum bölgesinde birçok maden atölyesi ortaya çıkarılmıştır. Anadolu'da bugüne kadar kazılarla keşfedilen en zengin envanterli maden atölyesi 1982 senesinde fırını, ocağı, potaları ve üfleçleri, körükleri ve kalıpları ile açığa çıkarılmıştır (kat. 260-265, 267).[3] Asur Kolonileri Döneminde, bakır, tunç, gümüş veya altın olsun, maden işleyen kimseye, *nappahum* denilmekteydi. Tabletlerde adı geçen maden ustalarının isimleri genelde Anadolu kökenli olup bazı Asurlu isimlere[4] de rastlanmaktadır. Ancak bu şahısların statüleri konusunda çok az bilgiye sahibiz. Bazı (veya tümü) Anadolulu maden ustaları, bir reis altında çalışıyor olabilirlerdi. Tepe'de bulunan bir listeye göre, Kanişli iki maden ustası yerel bir ileri gelenin emri altında çalışmaktaydı. Maden ustaları yaygın olarak, tüccarlara ait gümüşü rafine etme işiyle uğraşıyorlardı. Rafine edilen gümüş, Asur'a yola çıkmadan önce çubuk şeklinde kalıplara dökülüyordu. Maden ustalarına hizmetleri karşılığı ödenmekteydi. Örneğin, *"İli-bani mührünüz altında buraya 9 kg gümüş getirdi. 50 gramı rafine işleminde kayboldu. Gümüşçüye işi ve yaktığı odun için 8 gr gümüş ödedik. 31 gr (bir topak) bol gümüşlü cüruf, Puşu-ken'in evinde, mührümüz altında bulunmaktadır."*[5] İnsanlar, bir maden ustasına gümüş karşılığı bakır satabilmekteydi. AKT 2 no. 26 tabletteki pasajda karşılaştığımız örnekte *"Uşur-şa-İştar'ın hizmetkarı Huzala, benim mührüm altında, Taritar'dan 5 kg. kaliteli bakırı, Tariş-matum'a getirecek. Az bir şekel karşılığı gümüş kaybetme korkusuyla o (Tariş-matum), bakırı tecrübesi olmayan maden işleyicilerine vermesin. Bakırı Huzala'dan al, gümüş karşılığında sat ve geliri Tariş-matum'a ver. Talimatım doğrultusunda o parayla arpa alsın."*[6]

Pota (kat. 250)

Sap delikli balta kalıbı (kat. 265)

Çift gözlü balta kalıbı (kat. 267)

Kurşun figürin kalıbı,detay (kat. 236)

Kurşun figürin kalıbı, detay (kat. 240)

Mühür kalıbı, detay (kat. 257)

İlginç olarak kalıplar sadece maden işliklerinde değil, evlerde de bulunmuştur. Bu taş kalıplar, mücevher parçaları veya kurşundan tanrı figürlerinin dökümünde kullanılmaktaydı (kat. 236-241).[7]

Demir, henüz üretim teknolojisine hakim olunmadığından, nadir ve pahalı bir madendi.[8] Mücevher yapımında (kat. 339-340 ve yüzükler) ve örneğin Acemhöyük'te bulunan fildişi kutu gibi, statülü objelerin bezemesinde kullanılmaktaydı.[9] Daha iyi belgelenmiş olan meteor kökenli demir, Asur eliti tarafından aranan bir metaldi. Asurlu tüccarlar onu Asur'dan satın alıyordu, ancak Anadolu'da da bulunmaktaydı. Halka olarak işleniyor, bezemelerde kullanılıyor veya kap formunda kesiliyordu. Saflık derecesine göre, gümüşten 40 kez daha pahalıydı.

Taşıma

Standart taşıma yöntemi eşek karavanlarıydı, ancak hamallar ve vagonlar da kullanılmaktaydı. Bir eşek 70 kg yük taşıyabiliyordu. Genellikle, her bir yanı 30 kg. civarı ağırlık alan eğerler yükleniyordu. Arazi müsait olduğu sürece vagonlar ile 600 kiloya kadar bakır taşınabiliyordu.[10] Genellikle böyle vagonlar yerel saraylardan kiralanarak temin ediliyordu.

Madenlerin kullanım alanı

Bakır ve ithal kalay genellikle tunç alaşımından üretilen (%10 a kadar kalay katkılı) alet, alet yapımında kullanılan araçlar, pişirme ve yemek kapları ile diğer sofra takımlarının üretiminde kullanılıyordu. Dönemin her şeyi yazılı olarak belgeleme alışkanlığı sayesinde, evlerdeki envanter listelerinde, metal yemek ve sofra takımlarının da yer aldığı görülmektedir. Bu listelerde, degişik boyutlarda kaplar, aynalar, kandiller, ölçü aletleri, kaideler, bıçak ve çatallar, kaşık ve kepçeler bulunmaktaydı.[11] Böyle bir listede, toplam 38 1/2 kg. ağırlığında 76 adet tunç obje sayılmaktadır. Çömlek ve kazan (genelde tunç) gibi daha büyük objelerin her biri 10 kg dan daha fazla ağırlık tutabilmekteydi. Birçok pişirme kabı ve sofra takımları Kültepe kazılarında açığa çıkarılmıştır.[12]

Para olarak

Bakır ve gümüş, bazen kalay nadiren de altın, para olarak kullanılmaktaydı. Metaller, sikke gibi standart ağırlık ve ölçülere sahip olmadıkları için, el değiştirirken ağırlıkları ölçülmekte, gerektiğinde bir kısım kırılarak büyük parçadan koparılmaktaydı. Bakır ve gümüşün para olarak işlev gördüğü kentsel ve ticari ortam çok yönlüydü. Her türlü yiyecek, içecek, giyecek ve ayakkabı bu şekilde satın alınabilmekteydi.[13] Evler, tarlalar, köle ve hayvanlar satılabilmekte; hatta hizmet temin edilerek, para karşılığı kervancılar, yerel hamallar, hayvanlar ve diğer nakliye birimleri kiralanabilmekteydi.

Asur ile Kaniş arasında seyahat eden kervanlar, vergi ve yol geçiş parası ödemek zorundaydı. Asurluların vergileme sistemi, *datum* vergisi olarak bilinen ve her talent kalaydan alınan bir miktar ile belirleniyordu. Bu nedenle ticareti yapılan mallar kalay birimi (örneğin, her tekstil topu

bir kg kalayı) olarak ifade ediliyordu. Kervan başına, vergileri ve yol masraflarını karşılaması için bir miktar kalay veriliyordu. Daha açık ifade edebilmek için henüz yayınlanmamış bir mektupta; örneğin "*21 eşekten oluşan bir kervana, 25 kg kalay, 1.13 kg gümüş, 1000'den fazla (tunç) çivi ve 39 kg hurda bakır verildiği*" yazılıdır. Kervanın lideri bunla vergilerini, geçiş paralarını, yiyecek ve han masraflarını karşılıyordu.

Asur yazılı kaynaklarında, günlük masraflarla ilgili detaylı bilgiler bulunmaktadır. Genelde kadınlara yollanılan bakır ve bir miktar gümüşten bahseden, mektuplar dışında,[14] eşsiz bir belge, Asurlu bir tüccarın, Wahşuşana şehrinde hiçbir geliri olmadan geride bıraktığı eşine ödemesi gereken parayı şart koşmaktadır. Şehrin Asur Kolonisi, tüccardan karısına her ay yiyeceği, yağı ve odunu karşılığı 4 kg bakır ödemesini şart koşmaktadır. Tüccarın ayrıca senede bir kereye mahsus karısına kumaş tedarik etmesi gerekmektedir.[15]

Hediye olarak

Tüccarların özel durumlarda veya önemli akraba ve iş ortaklarına gümüşten ufak hediyeler vermesi adettendi. Örneğin yolda kurban edilecek koyunlar için insanlara para verilmekteydi. Örneğin Kt c/k 291'de şöyle yazar: "*Asqudum bana, şehre (=Asur) gittiğimde, koyunum için 1 ? şekel (gümüş) verdi. O şehre gittiğinde ben ona 2 şekel (gümüş) verdim*".

Özel bir gömü hediyesi de, açılan mezarlarda kafataslarında, göz ve ağzın üzerinde bulunan altın safihalardır.[16] 1948 yılında kazılarda ortaya çıkan bir tablette, bir kadının yakarış dolu mektubunda bu âdetin ima edildiğini varsayılmaktadır. "*Bana tek bir şekel gümüş bile yollamıyorsun. Şehirde zorluklar yaşadığımızı duymuyor musun? Açlıktan öldüğümde beni gümüş ile gömeceksin!*"

Mücevherat için

Altın küpeler ("kulaklar için altın") genç kızlara verilen popüler hediyelerdi. Bakır, tunç veya gümüş iğneler (*tudittum*) kıyafetleri tutturmakta kullanılıyordu. İğne uçları değerli taşlar (lapis lazuli veya akik) veya demir bir topuzla süslenebiliyordu . Daha özenle işlenmiş bir örnek de, iğne başı altı adet minyatür boğa başı ile süslenmiştir (kat. 335); bu tarz buluntular kazılarda, genelde ev ve mezar kontekstinde ele geçmiştir.[17]

Tanrı heykelcikleri altın kaplama[18] ya da değerli taşlar veya gümüş, altın ve demir halkalar, yıldızlar ve diğer sembollerle bezenmekteydi. Asurluların tanrısı Assur'a, güneş kursu formunda adak hediyeleri veriliyordu. Tüccar Assur-idi bize mektubunda, 450 gr altından hazırlattığı güneş kursu ile ilgili endişesini bildirmektedir.[19] Böyle güneş kursları Kaniş Kolonisi ofisinde hazırlanabilmekteydi.

Değerli malzemelerden yapılan böylesine tanrı heykelcikleri, hırsızlar için de cazipti. Kaniş'de İştar rahibinin oğullarından birinin, "*bu tanrıçaya ait mücevheratın bir bölümünü, gümüş bir iğneyi, altından cinsel organını örten üçgen plakayı, meteorik demirden küpeleri ve gümüşten yıldız formlu süslemeleri*" çaldığı bilinmektedir. Kuzey Suriye'de yer alan Urşu kolonisinden Kaniş'e gönderilen üzüntü dolu bir mektupta, bir başka olayda, hırsızların Tanrı Asur'a ait yerel bir tapınağa girerek, tapınaktaki her şeyi aldıklarına dair detaylar verilmektedir.[20]

Asurluların Anadolu'daki ticari varlıkları sonucu, Kültepe kazılarından çıkarılan çok sayıda yazılı metin sayesinde, bu halkların kullandığı değişik madenler ve kullanım sahaları hususunda oldukça fazla bilgi sahibiyiz.

Tunç iğne, detay. kat. 351-352.

Küpe. Kt. 83/k. 48.

DİPNOTLAR

* Dr., Institute of Area Studies, SMES, Leiden.
[1] Barjamovic 2008.
[2] Dercksen1996,184.
[3] Özgüç, T. 1986, 39-51; Müller-Karpe 1994, 49-53; Özgüç, T. 2003, 110.
[4] Sturm 2001.
[5] Dercksen 2005, 23-24.
[6] Bilgiç-Bayram 1995.
[7] Emre 1971; Emre 1993.
[8] Dercksen 2005, 27-29; demir objelerin analizi için bkz. Akanuma 2007.
[9] Özgüç T. 1976.
[10] Drecksen 1996, 64-65; Gökçek 2006.
[11] Dercksen 1996, 76-79.
[12] Özgüç, T. 1986: 73-74; Özgüç, T., 2003: 242-245; Emre 2008, tunç objelerdeki kalay yüzdesini referans verir.
[13] Albayrak 2002'de yayınlanan ve bir evlenme töreninin gider listesi için tutulan envanter, satın alınan ürünleri ve maliyetlerini veren güzel bir örnektir.
[14] Michel 1997; Dercksen 2010.
[15] Bayram-Çeçen 1995, 11.
[16] Özgüç, T. 2003, 253-254.
[17] Özgüç T. 1986, 72; Özgüç, T. 2003, 252-261.
[18] Kulakoğlu 2008.
[19] Dercksen 1997, 84; Larsen 2002, 31-35.
[20] Larsen 1976, 261.

KAYNAKÇA

Akanuma 2007 — Akanuma, H., "Analysis of iron and copper production activity in Central Anatolia during the Assyrian Colony Period". *Kaman-Kalehöyük 16* (Anatolian Archaeological Studies Vol. XVI), 125-139.

Albayrak 2002 — Albayrak, I., "Kültepe'den değişik bir masraf listesi", *Archivum Anatolicum* 5, 1-10.

Barjamovic 2008 — Barjamovic, G., "The geography of trade. Assyrian colonies in Anatolia c. 1975-1725 BC and the study of early interregional networks of exchange", *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian Period*, Dercksen, J. (ed.), Leiden 2008, 87-100.

Bayram-Çeçen 1995 — Bayram, S. - Çeçen, S., "6 Neue Urkunden über Heirat und Scheidung aus Kanesh", *Archivum Anatolicum 1*, 1-12.

Bilgiç-Bayram 1995 — Bilgiç, E.-Bayram, S., *Ankara Kültepe Tabletleri II*, Ankara 1995.

Dercksen 1996 — Dercksen, J.G., *The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia*, Istanbul/Leiden 1996.

Dercksen 1997 — Dercksen, J.G., "The silver of the gods". *Archivum Anatolicum 3*, 75-100.

Dercksen 2005 — Dercksen, J.G., "Metals according to documents from Kültepe-Kanish dating to the Old Assyrian Colony Period". *Anatolian Metal III*, Yalçın, Ü. (ed.), Bochum 2005, 17-34.

Dercksen 2010 — Dercksen, J.G., "From the NINO collections: An unread letter". *Netherlands Institute for the Near East, Leiden/The Netherlands Institute in Turkey, Istanbul: Annual Report 2009*, 22-25. (http://www.nino-leiden.nl/doc/), Leiden 2010.

Emre 1971 — Emre, K., *Anadolu kurşun figürinleri ve taş kalıpları/Anatolian Lead Figurines and Their Stone Moulds*, Ankara 1971.

Emre 1993 — Emre, K., "New lead figurines and moulds from Kültepe and Kızılhamza", *Nimet Özgüç'e Armağan. Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç*, Ankara 1993, 169-177.

Emre 2008 — Emre, K., "A group of metal vessels from karum Kültepe/Kanesh", *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli*, C. Michel (ed.), Leiden 2008, 3-12.

Gökçek 2006 — Gökçek, G. L., "The use of wagons (eriqqum) in Ancient Anatolia according to texts from Kültepe". *Zeitschrift für Assyriologie 96*, 185-199.

Kulakoğlu 2008 — Kulakoğlu, F. (2008) "A Hittite god from Kültepe", *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli*, C. Michel (ed.), Leiden 2008, 13-19.

Larsen 1976 — Larsen, M.T., *The Old Assyrian City-State and its Colonies*, Copenhagen 1976.

Larsen 2002 — Larsen, M.T., *The Assur-nada Archive. Old Assyrian Archives*, 1, Leiden 2002.

Michel 1997 — Michel, C., "Les malheurs de Kunnaniya, femme de marchand", *Archivum Anatolicum 3*, 239-253.

Michel 2008 — Michel, C. (ed.), *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli*, Leiden 2008.

Müller-Karpe 1994 — Müller-Karpe, A., *Altanatolisches Metalhandwerk*. Neumünster 1994.

Özgüç, N. 1976 — Özgüç, N., Acemhöyük'te bulunmuş olan bir fildişi kutu ve bir kurşun figürin kalıbı. *Belleten* XL/160, 547-553 (English translation: "An ivory box and a stone mould from Acemhöyük", 555-560.)

Özgüç, T. 1986 — Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş II. Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar. New researches at the Trading Center of the Ancient Near East*, Ankara 1986.

Özgüç, T. 2003 — Özgüç, T., *Kültepe Kaniş/Neşa. The Earliest International Trade Center and the Oldest Capital City of the Hittites.* The Middle Eastern Culture Center in Japan, Istanbul 2003.

Sturm 2001 — Sturm, Th., "Puzur-Anna-Ein Schmied des Karum Kanesh", *Veenhof Anniversary Volume*, W.H. van Soldt (ed.), Leiden 2001, 475-501.

Altın iğne, detay (kat. 335)

Tayfun Yıldırım*

KÜLTEPE SİLAHLARI

1940'lı yılların sonundan itibaren MÖ 2. binyıla tarihlenen Orta Anadolu silahları ile ilgili bilgilerimiz hızla artmıştır. Şüphesiz Anadolu'da yazılı bir dönemin başlangıcını temsil eden Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın başkenti/idari merkezi Kültepe'de T. Özgüç tarafından elli yılı aşkın bir süre yürütülen kazılarda açığa çıkarılan muhtelif tipte şahsi silahın, Anadolu madeni silah repertuvarının tanınmasında son derece önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Kültepe/Kaniş kazıları, Anadolu'da daha MÖ 3. binin son çeyreğinde maden endüstrisine bağlı olarak Kuzey Suriye ve Mezopotamya ile kuvvetli ticari ilişkilerin varlığını ortaya koymuştur. Anadolu'nun madeni zenginliklerine bağlı olarak gelişen ticari sistem, MÖ 2. binin ilk çeyreğinde Anadolu–Suriye–K. Mezopotamya arasında çok daha güçlü, organize hale gelmiş ve Kayseri ovasında Yakındoğu'nun önemli bir uluslararası ticaret ve sanat merkezinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sistem, Anadolu'da yazının tanınmasının yanında gücünü kendi kaynağından sağlayan yerli maden endüstrisine de yeni katkılar sağlamıştır. Asur-Orta Anadolu arasındaki uzak mesafe ticaretinin ayrıntıları, özellikle Kültepe arşivlerinde bulunan tabletler sayesinde ortaya çıkmıştır. Metinlere göre, Anadolu'nun değişik merkezlerinde çeşitli kalitede bakır üretimi yapılıyordu.[1] Anadolu, bakır, gümüş ve altın kaynaklarına sahipti. Ancak, bronz üretimi için ihtiyaç duyulan kalaydan yoksundu. Büyük ölçüde alet ve silah yapımında kullanılan bu alaşımın, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yer alan şehir devletleri için stratejik önemi vardı.

MÖ 2. binin başında Orta Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarların, Mezopotamya üretimi madeni silahların tanınmasında büyük rolleri olduğu bilinmektedir. Böylelikle yerliler, eski geleneği sürdüren silahların yanında yabancı silah tiplerini de benimseyerek yerli atölyelerde üretilmelerini sağlamışlardır. Yerli stildeki mühürler bize Anadolu'ya yabancı tiplere bağlı olarak üretilen silahlar hakkında az da olsa bir fikir vermektedir.[2] Madeni silahların yanında Kültepe'nin zengin atölyelerinde ele geçen çeşitli üretim malzemesi, özellikle kalıplar, Orta Anadolu'nun muhtelif tipte eşyasının imaline ışık tutmalarının yanı sıra bölgelerarası ilişkileri de aydınlatacak niteliktedir. Günlük işlerde kullanılan aletler, silahlar veya çeşitli eşya, bakır ustalarının kendi atölyelerinde üretilmiş ya da onarılmıştır. Yazılı belgeler, Kaniş'te yaşayan yerli ve Asurlu metal ustalarının varlığını ortaya koyar.[3] Ustalar sadece bakır ve bronzu değil, kıymetli madenleri de tüccarların istekleri doğrultusunda işlemiş ya da ergitmişlerdir. Belgelerde adı geçen bakır ustalarının başı, aynı zamanda atölyelerdeki sistemi kontrol görevi üstlenmiştir.

res. 1. Sap delikli balta kalıbı. II. yapıkatı.

res. 2. Sap delikli balta, Kayseri Müzesi 1765. Bittel-Schneider 1940, 11.

res. 3. Sap delikli balta kalıbı

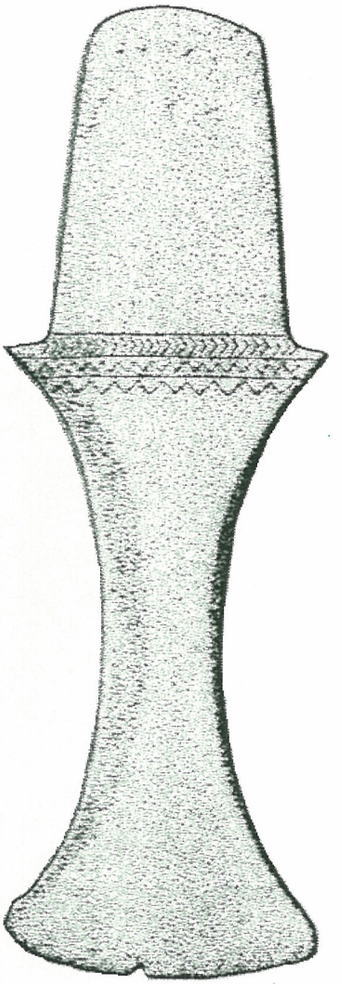

res. 4 . Kolcuklu balta. Erkanal 1977, 1/6

Kaniş Karumu'nun II. ve Ib katında açığa çıkarılan atölyeler, sadece Anadolu için değil tüm Yakın Doğu için öğreticidir.[4] Atölyeler, aynı zamanda ustaların evi olarak kullanılmıştır. Mimari planları, aynı mahallelerde oturanların evlerinden farklı değildir. Atölyelerin çoğunda fırın, iş ocağı, iş teknesi, körük, pota, kalıp, üfleç, külçe gibi üretim malzemeleri bir arada bulunmuştur. Silah üretimine ışık tutan taş kalıplar, atölyelerde sıklıkla karşılaşılan ve kullanılan üretim malzemesini oluşturur. Kültepe atölyelerinin yanısıra arşivlerde ya da özel evlerde silah veya diğer eşyalara ait kalıpların bulunduğu bilinmektedir. T. Özgüç, sahiplerinin bu kalıplara ya kendi erittikleri madenleri döktüklerini veya kendi kalıplarını, profesyonel atölye sahibine götürüp döktürdüklerini belirtmektedir.[5] Bu durumu belgeleyen bir kalıp örneği II. kata ait bir tüccarın arşiv odasında ele geçmiştir. Sap delikli bir baltaya ait iki parçalı kalıp (res. 1), ilhamını Sümer tipi baltalardan almış, Mezopotamya'da III. Ur döneminden itibaren gelişen bir balta formuna aittir.

Taştan yapılmış, açık ya da iki parçalı örneklerden oluşan silah ya da alet kalıplarının çoğu Koloni Çağı'nın her iki evresinde de kullanılmıştır. Açık kalıplarda en çok işlenen formları balta (yassı veya kolcuklu), keski, hançer, bıçak gibi alet ve silahların oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu tipe giren kalıplarda ayrıca kurs, mücevherat, kurşun figürin gibi formlar da hazırlanmıştır. Pratik bir düşüncenin ürünü olan açık dikdörtgen prizma biçimli kalıplar, birden fazla forma sahiptir. Formların çoğu alet, silah ve külçelere aittir. İki parçalı kalıpların ise daha çok sap delikli balta, mızrak ve ok ucu, kalın zırhlı hançer gibi silahların üretiminde kullanıldıkları anlaşılmaktadır. İki parçalı silah kalıpları, akıtma ve tahliye kanalları, bağlama ve tespit delikleri ve ince işçilikleriyle son derece gelişkin bir teknolojiye sahiptir. Anadolulu ustalar bu kalıplarda, diğer yüksek kültür bölgeleriyle rekabet edebilecek, günün modasına uygun kusursuz silahlar üretmişlerdir.

Kültepe-Kaniş madeni silahlarının çoğu bronzdan yapılmıştır. Bronz silahlar; yassı baltalar, kolcuklu baltalar, gözlü baltalar, savaş baltaları, sap delikli baltalar, ay biçimli baltalar, hançerler, kılıçlar, ok ve mızrak uçları ve çatal silahlardan oluşmaktadır. Çoğu madeni silahın form olarak paraleli olan taş kalıpları, II. ve Ib katına ait atölye ve özel evlerde ele geçmiştir. Hançer, kılıç, yassı ve kolcuklu baltalar, ok ve mızrak uçları Anadolu'da yaygın silah tipleridir. Sap delikli ve gözlü baltalar, Mezopotamya, Suriye ve Filistin silahları ile sıkı ilişki gösterirler. Madeni silahların önemli bir bölümü, mezarlarda ele geçmiştir.

Kültepe / Kaniş madeni silahlarının ilk örnekleri MÖ 3. binin ikinci yarısından itibaren ortaya çıktmıştır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri ile Kayseri Müzesi'nde bulunan Kültepe kökenli madeni sap delikli baltalar,[6] Akad ve III. Ur döneminde Kuzey Mezopotamya ile gerçekleşen ticari ilişkilere iyi birer örnektir (res. 2). Tam paralelleri Tell Billa, Asur ve Tepe Gavra'da ele geçen baltaların,[7] Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın

res. 5. Ay biçimli balta. Karum II. yapıkatı.

res.6. Gözlü baltalar

sonuna kadar uzunca bir müddet kullanıldıklarını Kaniş'in II. ve Ib katında ele geçen kalıplar[8] göstermektedir (res. 3). Kültepe kalıpları, hem Asurlu tüccarların evinde, hem de yerli atölyelerde ele geçmiştir. Acemhöyük[9] ve Maşat Höyük'te[10] bulunan örnekler, bu tipin Kültepe dışında yayılımına ışık tutan nadir baltalardır.

Anadolu'da Kalkolitik Çağ geleneğini temsil eden yassı baltaların, MÖ 2. bine ait tam tarihlenebilen kalıp örnekleri, Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kaniş atölyelerinde bol miktarda ele geçmiştir. MÖ 2. binde yeni bir silah tipini temsil eden kolcuklu baltalar, Kaniş Karumu'nun sevilen silah ve alet tipini oluşturur (res. 4). Orta Anadolu'da çeşitli tali tiplere ayrılan ve az sayıda örnek üzerinde çizi bezemelerin yer aldığı kolcuklu baltaların, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın erken evresinden itibaren üretildiklerini, II. kata ait minyatür bir kalıp[11] kanıtlamaktadır.

Gözlü baltaların öncüsü olarak bilinen ay biçimli baltalar, Anadolu'da eski geleneği sürdüren silahlardır. MÖ 3. binin ikinci yarısında Mezopotamya, Suriye-Filistin üzerinden Anadolu'nun kuzey ve batısına yayılan ay biçimli baltaların en geç örneği Kaniş Karumu'nun Ib katına ait bir mezarda açığa çıkarılmıştır (res. 5). Bu tipe giren baltalar Anadolu'da Koloni Çağı'ndan sonra görülmezler. T. Özgüç, Kaniş baltasının, ticari ilişkiler sonucunda Anadolu'ya yabancı tüccarlar tarafından getirildiğini vurgulamaktadır.[12] MÖ 2. binin ilk çeyreğinde ay biçimli baltaların Anadolu dışında bilinen tek örneği Byblos'ta[13] bulunmuştur.

Suriye, Filistin'ten Mısır'a kadar uzanan bölgede MÖ 2. binin başında sevilen bir silah tipini temsil eden gözlü baltalar, Koloni Çağı'nda Kültepe ve Acemhöyük şehirlerinde ilk kez görülmektedir. Kültepe'de iki ayrı tipe ayrılan madeni örneklerin çoğu mezar hediyesidir (res. 6). Gözlü baltaların, Suriye örneklerine göre Kaniş'in yerli atölyelerinde üretildiklerini, Koloni Çağı'nın erken evresine ait taş kalıplar[14] ispatlamaktadır. Kültepe'de ele geçen çeşitli mühürler, kurşun figürin ve taş kalıplar, bu silahların tanrılar tarafından da taşındığını göstermektedir.

Hakiki birer savaş silahı olarak tanınan, sap delikli çift ağızlı baltaların Kültepe'de II. katta hem madeni örnekleri hem de kalıpları ele geçmiştir (res. 7). İlk prototipleri Eski Tunç Çağı'nda ortaya çıkan ve eski yerli geleneği sürdüren bu tip baltalar Koloni Çağı'nda nadir olmakla birlikte varlıklarını Anadolu'da Hitit Çağı boyunca sürdürmüşlerdir. N. Özgüç, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait yerli mühür baskılarında bu tip baltaların savaş tanrısının silahı olduğunu kanıtlamıştır.[15]

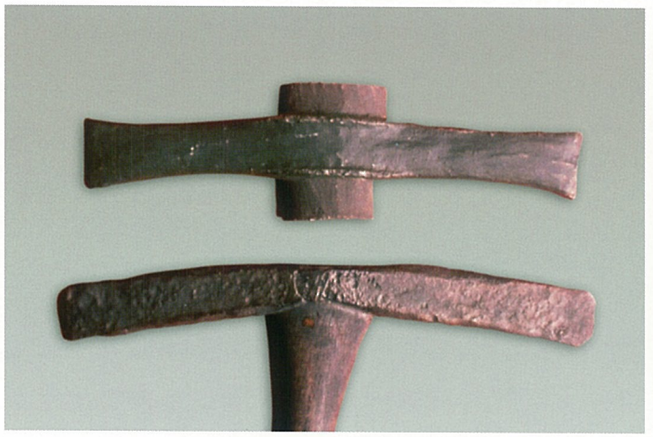

res.7. Sap delikli harp baltaları. Karum II. yapıkatı

res.8. Sap delikli balta kalıbı

res.9. Sap delikli balta Karum Ib yapıkatı

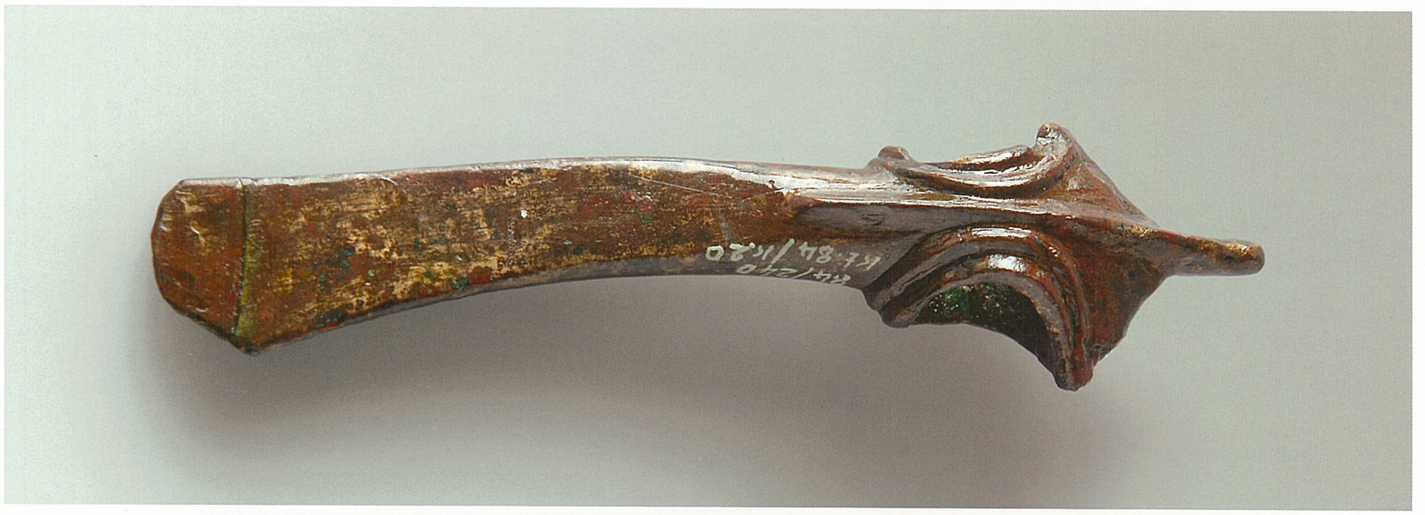

res.10. Sap delikli balta Karum Ib yapıkatı

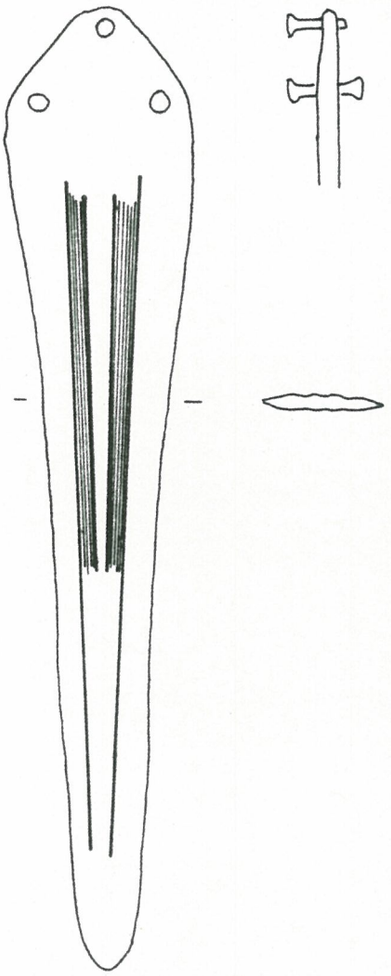

res. 11. Karum Ib yapıkatı

res. 12. Hançer kalıbı Karum Ib yapıkatı

Kültepe'de açığa çıkarılan sap delikli baltaların hem madeni örnekleri hem de taş kalıpları çeşitlilik gösterir. Çağar-Pazar ve Nimrud baltaları olarak tanınan, sap halkaları iki veya üç yivli, üç veya dört çemberli baltalar, Kaniş'de madeni ve taş kalıp örneklerle tanınmaktadır (res. 8). Kuzey Suriye ve Mezopotamya etkisi gösteren bu tip baltalar, varlıklarını detaylarında görülen yerel ayrılıklarla MÖ 2. binin ikinci yarısına kadar korumuşlardır. Kaniş Karumu'nun I. katına ait bir mezarda bulunan sap delikli balta (res. 9), yivlerle bezeli sap yuvasının sırt kısmında bulunan kolcukları ve düğmesi ile eşsizdir. Koloni Çağı'nın geç safhasına, Ib katına ait soyulmuş bir mezara ait eğik gövdeli balta (res. 10) Suriye ithalidir. Kültepe baltası, Ugarit örneği ile birlikte (Orta Ugarit 2), Byblos ve Kıbrıs'ta ele geçen baltaları da[16] tarihlemektedir.

Kaniş Karumu'nda eski geleneği sürdüren silahlar arasında hançerlerin sayısı fazladır. En basit tipleri üçgen veya söğüt yaprağı gövdeli, kabzalarında perçin delikleri yer alan örnekler oluşturmaktadır. Karum'un III. ve IV. kat mezarlarına bırakılmış kabzaları perçin delikli hançerler[17] MÖ 2. binin erken tarihli hançerleridir ve geleneklerini Koloni Çağı'nın II. ve I. katlarında da sürdürürler. Hançerlerin bir bölümü üç perçin deliklidir. Bazılarının son derece gelişmiş zıh özelliği mevcuttur. Karum'un Ib katına ait, omuzunda 3 perçin deliği olan hançerin[18] üçgen yüzü üzerindeki paralel ince çizgiler, Kaniş'te dökümcü ustalarının eriştiği yüksek işçilik seviyesini göstermesi açısından önemlidir (res. 11). Kendi aralarında tali tiplere ayrılan hançerlerin bir kısmı, Suriye ve Mezopotamya etkili üretilmiştir.

Kaniş Karumu'na ait atölyelerde bol miktarda hançer kalıbına rastlanmıştır. II. kata ait bir atölyede ele geçen iki parçalı hançer kalıbı[19] Anadolu'da eşsizdir (res. 12). Kalıp üzerinde kısa saplı, keskin omuzlu ve yüzü üç satıhlı bir hançer formu yer alır. Kültepe kalıbı, MÖ 3. binde Orta Anadolu'da yaygın olarak kullanılan üç satıhlı hançerlerin, MÖ 2. binin ilk çeyreğinde, eski geleneğe bağlı olarak üretildiklerini göstermektedir.

Orta Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait kılıçların sayısı azdır. Kaniş'te Tepe kısmında yapılan kazılarda, Karum'un II. katıyla çağdaş Saray'da iki kılıç açığa çıkarılmıştır.[20] Kılıçların kabza özellikleri hançerlere yabancı değildir. Benzer bir kılıcın Acemhöyük Saraylarında da ele geçtiği bilinmektedir.[21]

Kültepe'de ele geçen saplı mızrak uçları MÖ 3. bin geleneğini sürdürmektedir. Ancak, ilk örneklerine Karum'un III. ve IV. kat mezarlarında rastladığımız kovanlı mızrak uçları[22] bölge için yeniliktir. Kaniş'te ele geçen en önemli silah şüphesiz üzerinde "Kral Anitta'nın Sarayı" yazıtı

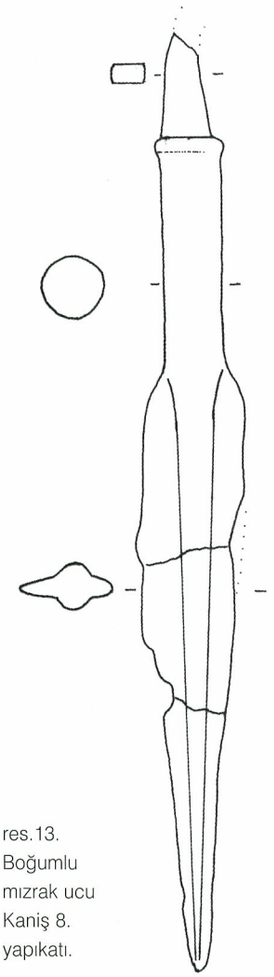

res.13. Boğumlu mızrak ucu Kaniş 8. yapıkatı.

bulunan kıvrık saplı mızrak ucudur[23] (res. 13, kat. 1). Gövde üzerindeki Anitta'nın adının hemen yanında bir ay işareti mevcuttur. T. Özgüç, Kaniş ile Neşa'nın aynı kent olduğu anlaşıldıktan sonra bu mızrak ucunun tarihi öneminin arttığını belirterek, bu tarihi belgenin Anitta'nın ele geçirdiği ve ülkesine başkent yaptığı Neşa'da bulunmuş olmasının son derece önemli olduğuna dikkat çekmektedir.[24] Yazıtlı mızrak ucu, MÖ 3. binde özellikle Orta Anadolu'nun kuzey bölümünde sıkça rastlanan kıvrık saplı mızrak uçlarının geleneğini sürdürür. Boğazköy'ün Büyükkale IV d tabakasında ele geçen mızrak ucu,[25] Kültepe örneği ile aynı tipi temsil etmektedir. Bu gruba ait mızrak uçları Anadolu'da Koloni Çağından sonra görülmezler.

Kıvrık saplı mızrak uçlarının bir başka tali tipini boğumlu mızrak uçları oluşturur. Güney Mezopotamya'da ve Suriye'de MÖ 3. binden itibaren gelişimini sürdüren boğumlu mızrak uçlarının Anadolu'da MÖ 2. bine tarihlendirilen örnekleri çok azdır. Kaniş'te Karum II. katla çağdaş büyük binada ele geçen boğumlu mızrak ucu (res. 14), Orta Anadolu'da bulunan tek örnektir. T. Özgüç, mızrak ucunun Kaniş'e, Kuzey Suriye yolu ile gelmiş bir tüccar tarafından getirildiğini belirtmiştir.[26] Bu tipin Suriye'de en yakın paralelleri, MÖ 2. binin başında Ugarit ve Ebla'da görülmektedir. Kaniş Karumu'nun II. katında açığa çıkarılan bir taş kalıp,[27] boğumlu mızrak uçlarının Kuzey Suriye örneklerine göre yerli atölyelerde üretildiklerini kanıtlamaktadır.

MÖ 2. binin başından itibaren Orta Anadolu'da madeni ok uçlarının sayısı artmıştır. Kültepe'de Koloni Çağı'na ait ok uçları üçgen yüzlü ve saplı, kanatlı olmak üzere iki ayrı tipte gelişimlerini sürdürmüştür . Ok uçlarının çoğu mezarlarda ve özel evlerde bulunmuştur. Kanatlı ok uçları, ilk defa Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda görülmektedir (res. 15). Az sayıda örneğin sap kısmı kovanlıdır. T. Özgüç, Karumun Ib katına ait bir grup kanatlı ok ucu üzerindeki bezemeleri, atölye sahiplerinin işaretleri olarak yorumlamaktadır.[28]

T. Özgüç ve K. Bittel tarafından birer silah olarak değerlendirilen[29] çatallar, Kaniş Karumu'nun II. ve I. katlarında çoğunlukla mezar eşyası olarak görülürler (res. 16). İki veya üç çatallı silahlar, Anadolu'da ilk kez Koloni Çağı'nda ortaya çıkar. İlk örnekleri Ur kentinde Gudea zamanına tarihlenen çatal silahların,[30] Kültepe'ye Asurlu tüccarlar tarafından getirilmiş olmaları olasıdır. Çatal silahlar, Eski Mezopotamya örneklerine göre yerli atölyelerde üretilmiş olmalıdır.

Kültepe'de açığa çıkarılan silah ve kalıpları, MÖ 2. binin ilk çeyreğine ait Anadolu silah repertuvarına önemli katkı sağlamaktadır. Anadolu insanı bu evrede eski geleneklerini sürdüren silahların yanında, ticari ilişkilere bağlı olarak Mezopotamya ve Suriye'nin yeni silah şekillerini de tanımış ve zaman zaman bunları yerli atölyelerde, hem yabancı örneklere hem de kendi zevklerine göre üretmiştir. Bölgeler arası ticari ilişkiler zayıfladığında bazı silah tiplerinin modasının geçtiği ve bir daha üretilmediği anlaşılmaktadır. Bunun yanında Koloni Çağı'nın yeni silah tipleri, Anadolu insanının kendi yaratıcılığının da katkılarıyla Hitit dünyasının silahlarına kaynaklık etmiştir.

res.15. Okucu

DİPNOTLAR

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.

[1] Dercksen 1996, 15, 45 vd. Ayrıca bkz. Dercksen'in bu kitaptaki "Maden Ticareti" başlıklı makalesi.

[2] Özgüç, N. 1965, 9.

[3] Dercksen 1996, 71.

[4] Özgüç, T. 1986, 37 vd.

[5] *A.g.e.*

[6] Müller-Karpe 1996: 273, 13/4-5; Bittel-Schneider 1940, Abb. 11, Kültepe.

[7] A.g.e., Abb.13/12 Tepe Gavra VI. kat; Abb.11/3, Tell Billa, tabaka 5; Andrea 1922: 24, lev. 60. Asur, III. Ur sonu.

[8] Özgüç, T. 1986, lev. 86/1a-b, 88/8a-b.

[9] Erkanal 1977, lev. 6/63.

[10] Özgüç, T. 1982, lev. 56/2 a-b.

[11] A.g.e. lev.79/10 a-b.

[12] A.g.e., 70.

[13] Dunand 1958, lev. CXXXIV/16707 .

[14] Özgüç, T. 1986, Lev. 89/4, 90/1.

[15] Özgüç, N. 1965, 9, IX/27.

[16] Schaeffer 1948, fig. 44/1 (Ugarit); Dunand 1937, lev. XCVI/1127, Byblos yüzey buluntusu; Gjerstad 1926, 231, 233, no. 6, Kıbrıs.

[17] Erkanal 1977, lev. 11/9, 10.

[18] Özgüç, T. 1959, 58, şek. 72.

[19] Özgüç, T. 1986, Lev. 87/2a-b.

[20] A.g.e., lev. 129/3-4.

[21] Acemhöyük kılıcıyla ilgili verdiği bilgilerden ötürü Sayın Hocam Prof.Dr. N. Özgüç'e teşekkür ederim.

[22] Özgüç, T. 1959: lev. XLIX/9 ; Erkanal, 1977, lev.15/11

[23] Özgüç, T. 1956, 29, res. 2, 3.

[24] Özgüç, T. 2005, 222.

[25] Boehmer 1972, lev. XII/199.

[26] Özgüç, T. 1964, 22.

[27] Müller-Karpe 1994, lev. 50/1A-2A.

[28] Özgüç, T. 1986, 71.

[29] A.g.e., 70; Bittel 1937, 49.

[30] Özgüç, T. 1986, 70; Boehmer 1972, 149.

KAYNAKÇA

Andrea 1922	Andrea, W., *Archaischen Ishtar-Tempel,* WVDOG 39, Leipzig.
Bittel 1937	Bittel, K., *Boğazköy. Die Kleinfunde der Grabungen 1906-1912,* WVDOG 60, Leipzig.
Bittel-Schneider 1940	Bittel, K-Schneider, A. M., "Archäologische funde Aus der Türkei im Jahre1939", *JDaI 55* (1940), 554-596.
Boehmer 1972	Boehmer, R. M., *Die Kleinfunde von Boğazköy. Aus den Grabungskampagnen 1931-1939 und 1952-1969,* WVDOG 87, Berlin.
Dercksen 1996	Dercksen, J. G., *The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia,* Leiden 1996.
Dunand 1937	Dunand, M. , *Fouilles de Byblos 1926-1932.* Tome I. Atlas. Paris 1937.
Dunand 1958	Dunand, M., *Fouilles de Byblos 1933-1938.* Tome II. Texte ii. Paris 1958.
Erkanal 1977	Erkanal, H., *Die Äxte und Beile des 2. Jahrtausends in Zentralanatolien*, Prähistorische Bronzefunde Abteilung IX, Band 8, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1977.
Gjerstad 1926	Gjerstad, E. , *Studies on Prehistoric Cyprus,* Upsala 1926.
Müller-Karpe 1994	Müller-Karpe, A., *Altanatolisches Metallhandwerk,* Wachholtz Verlag, Neumünster 1994.
Müller-Karpe 1996	Müller-Karpe, M., "Zu Den Erdgräbern 18, 20 und 21 von Assur ein Beitrag zur Kenntnis Mesopotamischer Metallgefässe und-Waffen von der Wende des 3. Zum 2. Jahrtausend V. Chr.", *RGZM* 42. Jahrgang 1995, Teil 1, 257- 352.
Özgüç, N. 1965	Özgüç, N., *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu,* T.T.K.Y., V/22, Ankara 1965.
Özgüç, T. 1956	Özgüç, T., "Anitta Hançeri", *Belleten, XX /77,* 29-32.
Özgüç, T. 1959	Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş. Assur Ticaret Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar,* Ankara 1959.
Özgüç, T. 1964	Özgüç, T., "Yeni Horoztepe Eserleri", *Anadolu/ Anatolia VIII,* 19- 25.
Özgüç, T. 1982	Özgüç, T., *Maşat Höyük II, Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda bir Hitit Merkezi.* T.T.K.Y., V/38, Ankara 1982.
Özgüç, T. 1986	Özgüç, T., *Kültepe Kaniş II. Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar.* T.T.K.Y., V-41, Ankara 1986.
Özgüç, T. 2005	Özgüç, T., *Kültepe Kaniš/ Neša,* İstanbul 2005.
Schaeffer 1948	Schaeffer, C.F.A., *Stratigraphie Comparée et Chronologie de l'Asie Occidentale (III e et II e Millenaire),* London 1948.

res.16. Çatal silah Karum II. yapıkatı

Cécile Michel*

ASUR VE KANİŞ'İN KADINLARI

Mezopotamya toplumu içerisinde kadının, çoğunlukla ikincil olarak görülen yeri son birkaç yıldır yeniden gözden geçirilmektedir. Aile reisi, ailenin bireysel konumunu oluşturmakta, mirası ve aile kültünü kendinden sonraki nesillere devretmekteydi. Buna rağmen, gelecek nesilleri doğurduğu için kadının aile içindeki etkisi büyüktü. Anne olan her kadın onurlandırılmaktaydı. Bir çocuk, ve özellikle de bir erkek çocuk, aile mirasının devredileceği, yaşlılıklarında anne ve babasına bakacak ve atalara tapma ritüellerini gerçekleştirecek birinin varlığını garanti etmekteydi. İçinde bulunulan döneme ve toplum yapısına göre bazı kadınların aileleri içinde daha büyük özgürlüklere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bunlar arasında, MÖ 2. bin yılın başından itibaren Asurlu kadınlar evliliklerinde eşleriyle eşit haklara sahip olmuşlardır. Çoğu zaman ülke dışında olan tüccarların eşleri, evlerini ilgilendiren konularda kendi başlarına karar almak zorunda kalmışlardır. Bununla beraber, Asurlu kadınların faaliyetleri, kocalarının ikinci eş olarak evlendikleri Kaniş'deki Anadolulu kadınlarınkinden farklıdır.

Kaniş'deki Asurlu tüccarların kişisel arşivlerini oluşturan ve evlerinde bulunan binlerce tablet, Asur ve Orta Anadolu arasındaki uluslararası ticareti oldukça detaylı şekilde belgelemektedir. Bu belgeler, aynı zamanda, Kaniş ve Asur toplumlarıyla ilgili bilgiler de vermektedir. Bu iki ticaret merkezini ayıran mesafe, Kaniş'de bulunan ve iş meseleleriyle, mal alım satımıyla, kervanların düzenlenmesiyle, ortaklıklarla ilgili mektupların bolluğunu açıklamaktadır. Bu mektuplar arasında, kadınlar tarafından gönderilmiş ya da alınmış yüzlerce mektubun bulunduğu daha kişisel tarzda mektuplar da yer almaktadır ve bu mektuplar çoğunlukla ev meseleleriyle ilgilidir.

Kadınlar tarafından sürdürülen bu kişisel yazışmalar Mezopotamya tarihinde istisnai bir durum oluşturmaktadır.[1] Hukuki belgeler arasında evlilik, boşanma, evlat edinme ya da vasiyetnameler gibi aile içi sözleşmeler, Asur ve Anadolu toplumlarında aile içinde kadının yeri ve kadınların günlük meşguliyetleri hakkındaki bilgilerimizi tamamlamaktadır.

AİLESİ İÇİNDE ASURLU KADININ YERİ

Yetişkin bir kadın için normal kabul edilen durum eş olmaktır. Kutsanmış kadınlar kendilerini bekarlığa adamış ve bir tanrı ile evli oldukları kabul edilmiştir.

Evlilik Sözleşmeleri

Kaniş'de bulunan Eski Asur arşivleri arasında oldukça fazla sayıda evlilik sözleşmesi bulunmaktadır.[2] Evlilik sözleşmeleri yalnızca alışılmışın dışındaki durumlarda yazıya geçirilmiştir ve Asurlular arasındaki evliliklerin çoğu Asur'da gerçekleşmiştir. Bu belgeler, eğer korunmuşlarsa Asur'da bulunacaklardır. Sözleşmeler ve evlilikle ya da boşanmayla ilgili diğer hukuki belgeler yalnızca Asurluları değil Anadolulukları da ilgilendirmektedir ve farklı gelenekleri yansıtır. Bazı mektuplar, evlilik töreni ya da eşlerin durumuyla ilgili birçok noktayı açıkça ortaya koymaktadır.

Mezopotamya'da gelinin anne babası ve damat ya da damadın ailesi arasında yapılan yazılı anlaşmalar çoğunlukla hediye alışverişi konusundadır. İlginç olan, Eski Asur evlilik sözleşmelerinde düğün hediyelerinden nadiren bahsedilmesidir. Bununla beraber, bazı mektuplar evliliğin hediye alışverişi olmadığı takdirde gerçekleşemeyeceğini göstermektedir. Bir tüccar eski gelininin ağabeyine gönderdiği bir mektupta şöyle yazmaktadır: "*Tabii ki babana söz verdim ama müstakbel ailem olarak siz belime bir kemer bile vermediniz... Günler geçti, ben yaşlandım ve Asurlu başka bir kızla evlendim. Kızkardeşinle evlenmeyeceğim.*"[3]

Geline anne babasının evinden ayrılıp kocasıyla yaşamaya giderken verilen çeyiz onun malı sayılır ve miras yoluyla çocuklarına geçerdi.[4] Erkek tarafından eşinin ailesine ödenen ve "fiyat (*şimum*)" olarak bilinen gelin parası düğün töreni sırasında ödenirdi. Akadca

res. 1. Tabletin ön yüzü. Kt 88/k 625. Foto C. Michel.

res. 2. Tabletin ön ve arka yüzleri, kenarlar. Kt h/k 73. Foto C. Michel.

terminolojisinde erkek kızı eş (*ahāzum*) olarak "alır". Tören sırasında bir ziyafet verilir ve kız bir duvak alırdı. "Duvağı gelinin başının üstüne koymak" evliliği temsil ederdi. Ancak bu durum tüm evli kadınların duvak takması gerektiği anlamına gelmemekteydi.[5] Törenin ardından yeni eş kocasının evine taşınırdı.

Asur toplumunda evlilik tek eşliydi. Erkek evlenirken başka bir eş almayacağına dair söz verirdi. Eğer ikinci bir eş alırsa oldukça yüklü bir ceza ödemek zorundaydı ve evlilik sözleşmesi bozulmuş olurdu: *?Adad-damiq Iştar-nada'nın kızıyla evlendi. Başka bir kadınla evlenemez. Eğer başka bir kadınla evlenirse 1 mina gümüş ödeyecektir. Eğer iki ay içinde gelmez ve karısına bakmazsa kızı başka bir adama verecekler. O (Adad-damiq) kızla evlenen adam hakkında şikayette bulunamaz.*"[6]

İki eşlilik mi tek eşlilik mi?

Bununla beraber, erkeğin bazı durumlarda ikinci bir kadına gitme izni bulunmaktaydı. Çiftin çocuğu olmadığında, kadının kısırlığı çocuk sahibi olunamamasının nedeni olarak görüldüğünden, erkek, soyunu devam ettirmek için başka bir kadın alabilirdi. Sözleşmeler kadının çocuk doğurması için gerekli zaman sınırını açıkça belirtmektedir. Bu tarihten sonra erkek başka bir kadına yönelebilirdi: "*Eğer 3 yıl içinde Iştar-lamassi çocuk sahibi olmazsa, bir köle kız satın alabilir ve onunla beraber olabilir. Aşşur-nemedi, Anina ve annesi onu (eş olarak) verdiler.*"[7] Yalnızca çift için çocuk doğurmak amacıyla seçilen ikinci kadın bir köleydi ve eş statüsünü kazanmadığı için erkek çift eşli sayılmamaktaydı.

Erkeğin gerçekten aynı anda iki kadınla evli olduğu tek durum Asurlu tüccar topluluğuna özeldi ve ailenin özel durumu göz önüne alınmaktaydı. Asurlu tüccarlar çoğu zaman ya yolda ya da şehir dışındaydı ve bu nedenle uzun süreler evlerinden uzakta kalmaktaydılar. Anadolu'daki bir ticaret merkezinde yerleşmiş olan tüccarlar orada ikinci bir eşle evlenme hakkına sahiptiler: "*Asur-malik Irma-Asur'un kızı Suhkana ile evlendi. Asur-malik nereye giderse onu da yanında götürmek zorundadır. Kaniş'de başka bir (kadınla) evlenemez, yanına (başka birini) alamaz. Asur'dan bir kızla ya da (Anadolu) kırsalından bir kızla evlenemez. Biriyle evlenirse, Asur-malik Suhkana'ya 5 mina gümüş ödeyecektir. Asur şehrinde (nişanlı olduğu) Dada'nın kızıyla evlenecektir.*"[8] Sözleşme, her eşin kendi bölgesinde tek olduğunu ve bu yüzden erkeğin her iki eşini aynı yerde bulunduramayacağını belirtmektedir. Suhkana Asur-malik'ın Anadolu'daki tek eşiydi ve Dada'nın kızı da Asur-malik'in Asur'daki tek eşiydi. Diğer sözleşmeler, ikinci evliliğin başka bir kurala daha uyması gerektiğini göstermektedir: Bir tüccarın aynı statüye sahip iki karısı olamazdı.[9] İki eş genelde *aşşatum* "asıl eş" ve *amtum* "ikinci eş" olarak tanımlanmaktaydı. Asurlu tüccarın ilk

evlendiği kadın, nerede yaşarsa yaşasın asıl eşti. Bir tüccar iki eşiyle birlikte yaşayamazdı. Teoride çift eşli olsa da, aslında aynı anda yalnızca tek eşiyle birlikte yaşayabilirdi.

İkinci evlilikle ilgili olarak, sözleşme bazen yeni eşin, çoğunlukla Asurlu olduğunda, Anadolu'daki seyahatleri sırasında kocasını izlemesi gerektiğini ve tüccarın orada başka bir kadınla evlenemeyeceğini belirtmektedir. Biri anavatanda, ikincisi yeni ülkede olan iki eşle ilgili bu kısıtlama, kadınların statüsünü korumak ve çok eşliliği yasaklamak amacıyla tasarlanmıştır.

Eşinin peşinden gitmek Asurlu bir kadın için kocasının sadakatinden emin olmak ve kendisi için bir ev ve yiyecek garanti etmenin bir yoluydu. Ancak, kocası Ina-Sin'le buluşmayı başaramayan Iştar-nada'dan duyduğumuz kadarıyla bu oldukça zor olabilirdi: "*Beni Buruşhattum'da bıraktın ve kocamın aklından tamamen çıktım ve sen benimle ilgilenmiyorsun! Buraya geldim ve sen Kaniş'te beni kötüledin ve bir (tam) yıl boyunca yatağına gelmeme izin vermedin. Timilkiya'dan bana şöyle yazdın: 'Eğer buraya gelmezsen artık benim amtum eşim değilsin! ' (...) Timilkiya'dan Kaniş'e giderken şöyle dedin: '15 gün içinde yeniden yola çıkacağım.' Ama 15 gün yerine orada bir yıl kaldın! Kaniş'ten bana şöyle yazdın: 'Hahhum'a gel!' Bir yıldır Hahhum'da yaşıyorum ve sevkiyatlarında benden bahsetmiyorsun bile!*"[10]

Evlendiğinde erkek uzun süre uzakta da olsa eşine bakmak, ona yiyecek, kıyafet ve ısınmak için odun sağlamakla yükümlüydü. Bu nedenle, yalnızca varlıklı tüccarların iki ev birden geçindirebildiklerini anlamaktayız. Böyle bir durum evli kadınların hayatlarının büyük kısmında evlerinde yalnız başına bırakmaktaydı: Asurlu eş kocasının Anadolu'daki işleri süresince küçük çocuklarıyla birlikte Asur'da kalırken, Anadolulu eş tüccarın Anadolu'daki ticari faaliyetleri sırasında onun yanında yaşamaktaydı ve kocası Asur'a döndüğünde bu kez o yalnız kalmaktaydı.

Boşanma ve dulluk

Olabilecek bir boşanma Eski Asur evlilik sözleşmelerinin sonunda belirtilebilirdi ve cezalar Eski Babil kaynaklarındakilerden çok daha hafifti: "*Iddin-Adad Anana'yla evlendi. Kırsalda başka bir aşşatum eşle evlenemez. Eğer (başka bir eşle) evlenir ve onu boşarsa, Iddin-Adad 5 mina gümüş ödeyecektir.*"[11] Bir erkeğe başka bir kadınla evlenmesi ya da eşinden boşanması halinde verilen ceza aynıydı. Erkek de kadın da boşanma işlemlerini başlatabilirdi ve her ikisi için de aynı olan cezalar yüksek ve caydırıcıydı: "*Eğer Laqepum onu boşarsa 5 mina gümüş ödeyecek ve eğer Hatala onu boşarsa o da 5 mina gümüş ödeyecek.*"[12] Bu tür eşitlikçi bir sistem, erkek ve kadının malları eşit olarak paylaştığı Anadolu geleneğinden etkilenmiş olabilir: "*Zabaraşna Kulshia'yla evlendi. Ev ikisinin ortak malıdır. İkisi yoksulluk ve zenginliği paylaşacaklar. Eğer Zabaraşna Kulshia'yı boşarsa evi aralarında paylaşacaklar.*"[13] Boşanmaların çoğu tarafların rızasıyla gerçekleşirdi ve şahitlerin huzurunda yapılan özel bir düzenleme ve boşanma parasının ödenmesinden oluşmaktaydı.

Boşanmış kadınlar ve dullar yeniden evlenebilirdi. Anne ya da baba öldüğünde malları çocuklara miras kalırdı. Ölen anne olduğunda çocuklar çeyizini paylaşır; baba öldüğünde ise onun mirasını paylaşır ama annelerine bakmakla yükümlü olurlardı.[14] Dul kadın kanun tarafından korunurdu ve aile içinde güçlü bir otoriteye sahipti. Dulluk çeyizini alır, mirasa katkıda bulunur ya da kendisine çocukları bakardı.

Kutsanmış Kızlar

Evlenmeden once bazı kızlar bir tanrıya adanırlardı. Bu tip dini bir hareket Eski Asur toplumunda sıkça görülmekteydi: tüccarlar, işlerinin başarısı karşılığında minnettarlıklarının bir simgesi olarak ve aynı zamanda sosyal statülerini takviye etmek için en büyük kızlarını bir tanrıya adamışlardı. Bu şekilde kutsanmış bazı kızlar (*gubabtum*, NIN.DINGIR) Asur'un en zengin ailelerinden gelmekteydi. Kutsamayı simgeleyen metafor "(tanrının) koruması altına koymak" anlamına gelen " tanrının kucağına koymak" idi.[15]

Anne baba tarafından karar verilen kutsama, kız evlenme yaşına gelmeden yapılmaktaydı. Bu nedenle, Asur'daki Lamassi Kaniş'teki kocasına şöyle yazmıştır: "*İnsanların kötü olduklarını biliyorsun, biri diğerini yutmaya çalışıyor! Çaba göster ve yükümlülüklerinden kurtul. Küçük (kızımızı) tanrı Asur'un koruması altına koy!*?[16] Ya da "*Küçük kızımız çok büyüdü, gel ve onu tanrı Asur'un koruması altına koy ve tanrının ayağını tut!*"[17] Ahaha'nın bir *gubabtum* olduğunu bildiğimize göre Lamassi memnun olmuş olmalıdır. Tören hakkında kızın babasının da hazır bulunması gerektiği dışında başka hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Lamassi kızını şehrinin baş tanrısı Asur'a adamak istiyordu. Asur'a adandıktan sonra Ahaha bağımsız olmuş, bekar kalmış ve oturduğu evin sahibi olmuştur. Kardeşlerine mektuplar yazmış ve birçok ticari şirkete gümüş yatırarak kendi işlerini idare etmiştir. Babası öldüğünde

res. 3 Fildişi tanrıça heykelciği. AMM

res. 4 Karum'da bir ev

mirasın paylaştırılmasında rol oynamış ve aile işlerinin kötü gidişatı konusunda kardeşlerini haberdar etmiştir. Kutsanmış kadın statüsü, ailesinin diğer üyelerinin ona saygı ve dikkat göstermelerini garanti etmiştir. Görünüşe göre kendisi aileyle ilgili önemli kararların alınmasında da önemli rol oynamıştır.

Kadın varisler

Kutsanmış kadınlardan bahseden belgelerin çoğu mirasla ilgilidir. Varislikle ilgili yazılı kuralların yokluğunda tüccar vasiyetnamesini kendi hazırlamaktaydı. Bu tip bir belge, tüccarın ailesindeki kadınların ekonomik çıkarlarını koruma isteğinin göstergesidir. Vasiyetnamelerde eş ve evlenmemiş kız çocukları ilk sırada sayılmaktaydı. Evli kız çocukları ise mirastan paylarını çeyizleriyle alırdı. Ili-bani Kaniş'teki evini karısına bırakmıştır. Kızına ve iki oğluna ise verdiği bakır, kalay ve gümüş kredileriyle ilgili tabletleri eşit olarak paylaştırmıştır. Erkek çocuklar kız kardeşlerine 6 mina bakır ve et sunularından yıllık pay vermektedirler.[18] Başka bir örnekte ise dul eş ve en büyük oğul mirasın büyük kısmını paylaşmışlardır:

"*Asur'daki ev karımın (olacaktır). Parayı ise çocuklarımla paylaşacaktır. Gümüşteki payı 'anne ve baba' olaraktır. – Onun mirastaki payı olan-ev ve gümüş ve sahip olduğu herşey (daha sonra en büyük oğul olan) Su-Belum'un malı olacaktır. Kaniş'teki ev Su-Belum'un malı (olacaktır).*"[19]

Dullar da özellikle kutsanmış kız çocuklarını dikkate alarak vasiyetlerini yazabilirdi. Lamassātum ölümünden sonra kutsanmış kızı ve iki oğlu arasında paylaşılacak olan mallarının listesini yapmıştır. Bu envanter, değerli kaplar, mücevherler, adaklar, kredi sözleşmeleri ve köleler içermektedir. Önce kendisinden üç çocuk sahibi olduğu Asurlu Kunīlum'dan ve ikinci kez de Anadolulu Lulu'dan dul kalan Iştar-lamassi her bir çocuğuna bıraktığı payları şöyle belirtmiştir:

"*Halihazırda bulunan 57 şekel gümüşten, Ilia 37 şekel, Ilabrat-bani 20 şekel alacak (ve) gubabtum olan kızıma 2 1/2 şekel altın ve 7 1/2 şekel gümüş ve bir mühür göndereceklerdir.*"[20] Fakat durumun değiştiği anlaşılmaktadır: mirasın bir bölümü ölen kocanın borçlarını, annenin ve ondan kısa süre sonra ölen iki oğlunun cenaze masraflarını ödemek için kullanılmıştır. Kutsanmış olan kızı Şimat-Iştar tek varis olarak kalmış ve işleri düzene sokmak için Asur'dan temsilciler göndermiştir.

Kutsanmış kızlar genellikle Asur'da yaşadıklarından elimizde onlara ait arşivler yoktur ve ölümlerinin ardından sahip oldukları mallara ne olduğu bilinmemektedir. Varisleri bulunmadığından babalarının ailesinin tüm malları aldığını varsayabiliriz.

res. 5. Çalışan bir kadına yardım büyüsü. Kt 90/k 178. Foto C. Michel

res. 6. Karum'daki mezarlarda bulunmuş olan bir yüzük (kat. 330).

Bir erkek nişanlısına gönderdiği mektupta eşlerin evle ilgili görevlerini hatırlatmaktadır: "*Baban bana seninle evlenmem için bir mektup yazdı. Ben de hizmetçilerimi ve seninle ilgili mektubumu sana yollaması için babana gönderdim. Lütfen tabletimi duyduğun gün orada babana git (ki kabul etsin), yola çık ve hizmetçilerimle birlikte buraya gel. Ben yalnızım. Bana hizmet eden ya da benim için masayı hazırlayan kimse yok*!"[21] Ancak, mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla Asurlu kadınların faaliyetleri çok daha çeşitliydi.

Evdeki Asurlu kadınlar

Asur'da, kocası Anadolu'da ticaretle uğraşırken Asurlu kadın evini idare etmek üzere yalnız bırakılırdı. İçinde yaşadığı binayı idame ettirmek zorundaydı. Tariş-mātum'un da açıkladığı gibi kerpiçten yapılan duvarlar ve ahşap kirişlerin üzerinde duran çatı düzenli olarak bakıma ihtiyaç duyuyordu: "*İçinde yaşadığımız eve gelince, evin zayıflamasından korktum ve bu yüzden baharda kerpiç tuğlalar yaptırıp üst üste yığdırdım. Bana mektubunda bahsettiğin kirişlere gelince, bana gereken gümüş miktarını gönder ki burada [senin için] yeni kirişler [ala-bilsinler...]*?"[22]

Evindeyken kadın çocuklarını büyütmekteydi.[23] Kişisel arşivler annelikle ilgili çok az bilgi vermektedir. Kızların ve erkeklerin hangi yaşta evlendikleri bilinmemektedir ve her çiftin sahip olduğu çocuk sayısı nadiren belirtilmiştir. Bununla beraber, bazı aile ağaçlarının yeniden oluşturulması yetişkinliğe erişmiş bir kadının üç ila altı çocuğu olduğunu tahmin etmemizi sağlamaktadır. Zengin ailelerin fakir olanlara oranla daha fazla çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Bu anne babalar çocuklarının geçimini sağlayabilmekte ve varislerine mülk bırakabilmekteydi. Annelikten bahseden tıp ve büyüyle ilgili belgelere Kaniş'de çok seyrek rastlanmaktadır. Üç büyü, hamile kadınlar ve bebeklerle ilgilidir. Bunlardan ilki, Ay Tanrısı'nın doğum yapan ineğine benzetilen bir kadına doğum sırasında yardımcı olmak amacıyla yazılmıştır. Bunu, yeni doğan bebeklerin sıklıkla yakalandığı bir hastalık olan sarılığa karşı bir büyü takip etmektedir.[24] Sonuncusu ise, hamile kadınlara ve bebeklere saldıran dişi iblis Lamaştum'a karşıdır.[25]

Baba, çocuklar üzerinde hukuki yetkiye sahipti ve kızlarıyla ilgili önemli kararlar almaktaydı. Onları kendine uygun gelen zamanda evlendirir ya da birinin kutsandığı ritüele nezaret ederdi. Oğullar iş öğrenmek için babalarını takip ederlerdi. Mektuplarından anladığımız kadarıyla Asur'daki kadınlar yaşı küçük olan çocuklarını yetiştirir, onlara yemek hazırlayıp elbiseler dokurdu. Bazı varlıklı aileler küçük çocuklarına bakması için bir dadı da tutabilirdi. Babaları ve büyük ağabeyleri genellikle şehir dışında olduğundan, çocuklar kadın ağırlıklı bir ortamda büyümekteydiler.

res. 7 Kazılar sırasında bulunmuş olan kaplar

Kadınlar çocukları için yiyecek tedarik etmek zorundaydı ve arpa almak için yeterli gümüş olmaması kadınların en büyük endişelerinden biriydi. Hasattan sonra, Anadolu'daki kocalarının onların gönderdikleri kumaşların karşılığı olarak yolladıkları gümüşle tahıl satın alırlardı. Çocuklar ve hizmetçileri de içeren ev halkının tamamını doyurmak için gerekli tahıl miktarlarını değerlendirmeleri gerekmekteydi. Taram-Kubi kocası Innaya'ya şöyle yazmıştır: "*Bana şöyle yazdın: '(Oradaki) bilezikleri ve yüzükleri tut. Geçimini sağlamak için kullan.' Ilī-bāni'yle bana 1/2 mina altın gönderdiğin doğru ama hangi bileziklerden bahsediyorsun? Yola çıktığında bana tek bir şekel gümüş bile bırakmadın! Evi boşalttın ve (herşeyi) götürdün! Sen gittikten sonra Şehir'de (Asur'da) büyük bir kıtlık oldu (ve) sen bana tek litre bile arpa bırakmadın! (...) Bana bahsettiğin bu şikayetler nedir? Geçinebilmemiz için hiçbir şey yok ve (tabii ki) şikayet ediyoruz! Elimdeki herşeyi topladım ve sana gönderdim. Bugün boş bir evde yaşıyorum. Artık mevsimi geldi, kumaşlarımın karşılığında bana elindeki gümüşten göndermeye özen göster ki ben de yaklaşık 10 šimdu kadar (yaklaşık 300 litre) arpa alabileyim.*"[26]

Kaniş evlerinde özellikle muhtelif kaplar arasında birçok mutfak malzemesi üretilmekteydi.[27] Bu malzeme Anadolu tarzında olsa da, Asur'da da aynı tarz ev araç gereçlerini bulabileceğimizi varsayabiliriz. Arpa, birçok ekmek çeşidinin yapımında kullanılmaktaydı ve ayrıca biranın da ana malzemesiydi. Malttan yapılan bira ve bira ekmeği evlerde ev hanımları tarafından günlük olarak hazırlanmaktaydı.

Kadınlar, tanrılar ve atalar

Çocukların ahlaki ve dini eğitimi kadınlara bırakılmıştı. Erkek çocuklar büyürken aile içindeki düzeni korumak için tavsiyeler alırlardı. Kadınlar, kocalarının eve dönmelerini istemek için sık sık onların tanrı Asur'a olan bağlılıklarını kullanırdı. Aşk mektuplarından bahsetmek mümkün olmasa da, kadınların yazdıkları mektuplar bazen duygularını da ortaya dökmektedir: "*Lütfen tabletimi duyar duymaz tanrın Asur'a ve evine bak ve yaşadığım sürece gözlerini görmeme izin ver!*"[28]

Bu kadınların dini kaygıları tapınaklara yapılan sunular, kocalarının dindarlığı ve büyük kızlarının kutsanması olarak sayılabilir. Hastalık ya da şanssızlıklar, tanrılara ya da atalara karşı yapılan yanlışlıklar ya da dikkatsizlikler yüzünden ilahi ceza olarak kabul edilmekteydi. Böyle durumlarda ne yapılacağını öğrenmek için kadınlar falcılara gider ve ölü ruhlara danışırlardı: "*Burada (Asur'da) rüyaları yorumlayan kadınlara, kadın falcılara ve ölülerin ruhlarına danıştık ve kutsal Asur seni sürekli uyarıyor: Parayı (çok fazla) seviyorsun, hayatından nefret ediyorsun! (Kutsal) Asur'u (burada) Şehir'de (Asur'da) memnun edemez misin? Lütfen mektubu duyunca buraya gel, (kutsal) Asur'un gözüne bak ve hayatını kurtar!*"[29]

Asur'daki birçok kadın, erkek kardeşleri ve babalarından miras kalan evlerde yalnız yaşamaktaydı. Ailelerinin ataları evlerin tabanlarının altında gömülüydü. Öldükten sonra, ailenin ataları dualar ve sunularla onurlandırılırdı. Bu ataların ruhları ahirette ikinci bir hayatın tadını çıkartmaktaydılar. Ailenin ölen üyelerinin iyiliğinden faydalanabilmek için yaşayan aile üyelerinin cenaze sırasında ve sonrasında çeşitli ritüeller yapmaları gerekmekteydi. Ölülerin, kendi hayatlarına iyi ya da kötü şekilde müdahale edebileceklerine ve hayalet olarak ya da rüyalarda görünebileceklerine inanmaktaydılar. Asur'daki kadınlar kendi çocukları tarafından ihmal edilen kocalarının atalarından korkarlardı: "*İblisler ve ölülerin ruhları bize kötü davranıyor!*" Kocasına miras kalan evde yaşayan bir kadın, bu göreve yetkisi olmadığından ölüler için ritüeller düzenleyemezdi. Bu yüzden, hayaletlerle savaşmak ve kocasına en kısa zamanda eve dönmesi için yalvarmak zorunda kalırdı.[30]

İş Kadınları

Ev işlerinin yanı sıra, Asur'da yaşayan kadınlar Anadolu'daki Asur ticaretinin sorunsuz yürümesini garanti eden aile şirketlerine de katkıda bulunurlardı. Tüccar eşleri ve genç kızlarla hizmetçilerden oluşan evdeki diğer kadınlar giyecek ve evlere mobilya yapmak için kumaş dokuyordu. Ancak ürünlerinin çoğu Orta Anadolu'ya ihraç edilmekteydi. Kadınların dokuma konusundaki bilgilerine çok değer verilmekteydi. Bununla beraber, kumaşları zaman zaman hangi çeşit kumaşın en çok kâr getirdiğini iyi bilen ailenin erkekleri tarafından eleştirilirdi: "*Bana gönderdiğin Abarnia kumaşına gelince, bana böyle bir kumaşı bir daha gönderme. Eğer (bir tane daha) yaparsan benim burada giydiğim gibi yap. İnce kumaşlar (yapmayı) beceremezsen, orada çokça satıldığını duyduklarımdan al ve bana gönder. Dokuduğun kumaşın 4.5 metre uzunluğunda ve 4 metre genişliğinde olması gerek.*"[31]

Kocalarına göre, Asurlu kadınlar yeterince kumaş üretmiyorlardı. Ancak, üretimlerini arttırdıklarında kumaşların kalitesi de eskisi kadar iyi olmamaktaydı. Lamassi kendini şöyle savunmaktadır:

"*Bana yazdığın kumaşları sana göndermediğim için bana kızmamalısın. Küçük kız büyüyünce yük arabası için bir çift kalın kumaş yapmak zorunda kaldım. Ayrıca evdekiler ve çocuklar için de (birkaç tane) yaptım. Sana bu yüzden kumaş gönderemedim. Dokuyabildiğim kumaşları sana sonraki kervanlarla göndereceğim.*"[32] Lamassi aynı zamanda kumaşlarının kalitesinin kötü olduğunu da kabul etmemektedir: "*Bana (çok) küçükler, iyi değiller? diye yazdığın kumaşlara gelince, boyutlarını küçültmemi sen istemedin mi? Şimdi de 'kumaşlarına yarım mina (yün) daha ekle' diye yazıyorsun. Ben de öyle yaptım.*"[33]

Kumaşlarının karşılığında Asurlu kadınlar, evlerini geçindirmek ve ticari işlemlere yatırım yapmak için kullandıkları gümüş ve altın gibi değerli madenler almaktaydılar. Gönderdikleri kumaşlar ne kadar çok ve kaliteleri ne kadar yüksek olursa, o kadar çok para kazanıyorlardı. Asurlu kadın kendi parasını kazanıyordu. Çeşitli ticari işlemlerde önemli rol oynuyor ve hatta faizle borç bile veriyordu. Parasını sayan, her harcamasını haklı çıkaran ve nelere sahip olduğunu çok iyi bilen bir iş kadınıydı.

ANADOLULU KADINLAR

Kültepe tabletlerinden Anadolulu kadınlar hakkında elde ettiğimiz bilgiler, çoğunlukla Asurlu belgelerle uğraştığımızı ve bu nedenle durumun yalnızca tek yönünü gördüğümüzü göz önünde bulundurarak kullanılmalıdır.[34]

Melez çiftler

Asurlu tüccarlar Anadolu'ya yerleştiklerinde, ailelerini Asur'da bırakır ve Kaniş'e yalnız gelirlerdi. Burada, bazen ikinci eş olarak Anadolulu kadınlarla evlenmekteydiler. Daha sonraları, bazı tüccarlar ailelerini ilk önce Kaniş'te kurarak yerli kadınları ilk eşleri olarak seçmişlerdir. Bu melez çiftlerin hepsi mektuplar ve sözleşmelerle belgelenirken, Anadolulu çiftler çoğunlukla krediler, satışlar ve aile arası sözleşmelerde ortaya çıkmaktadır.

Asurlu tüccarların Anadolulu eşleri, Asurlu ikinci eşlerin tersine, Kaniş'te bir evleri olduğundan kocalarını seyahatleri sırasında takip etmeye mecbur değillerdi. Aslına bakılırsa, Anadolulu kadınlar ve Asurlu kocaları arasında gidip gelen mektuplar, onların çok da seyahat etmediklerini göstermektedir. Evlerinde, çocuklarının ve bazı hizmetçilerin yanı sıra, bazen ailenin başka üyeleri ya da tüccar kocalarının ortakları da yaşamaktaydı.

Evdeki Anadolulu kadınlar

Kaniş'teki Anadolulu kadınların en büyük endişeleri evle ve ticaretle ilgiliydi. Buna rağmen, Asur'daki kadınların aksine, Anadolulu kadınlar hiçbir zaman kumaş üretiminden bahsetmemişlerdir. Günlük görevleri arasında, Asurlu kadınlar tarafından yapıldığı henüz belgelenmemiş olan tarımsal faaliyetler bulunmaktadır. Assur-nada'nın karısı Şişahşuşar'a yazığı mektuplardan anladığımız kadarıyla, Şişahşuşar'ın iyi kalite öküz alması, öküzler için yeterince yem toplaması ve hayvanları boyunduruğa hazırlaması gerekmekteydi.[35]

Şişahşuşar ayrıca, evine büyük miktarlarda arpa getiren çiftçilerle de bağlantıdaydı. Saman, odun, saz ile ev ve tarla işleri için çeşitli aletler satın alıyordu. Kunnaniya da domuz yetiştirmekteydi: "*Domuzlar şişmanlamazsa onları sat, şişmanlarlarsa onları elde tut.*"[36] Bu kadınların tarım ve hayvancılıkla uğraşıyor olmaları, çok da seyahat etmediklerini göstermektedir.

Kadınlar, ailenin günlük tüketimi için bira üretiyor ve kocalarından domuz yağı, et, sert kabuklu yemişler, yağ ya da baharat gibi birçok yiyecek maddesi alıyorlardı. Onlara günlük faaliyetlerinde hizmetçiler yardım etmekteydi. Mallar ve aile şirketinin arşivleri Kaniş'teki evlerinde muhafaza ediliyordu ve bu nedenle evler soyguncularla karşı dikkatle korunmaktaydı. Kadınlar aynı zamanda çocuklarını yetiştiriyordu. Ailenin annesi, Anadolulu kutsal aile sahnelerinde de temsil edilmekteydi. Kaniş *kārum*'un Ib katına (MÖ 18. yüzyıl) tarihlenen steatit bir kalıp iki çocuklu bir çifti gösterir: çocuklardan biri ayakta anne babasıyla aynı kıyafetleri giyerek ayakta durmakta, büyük bir bebek olan ikincisiyse tamamen sarılı olarak annesinin kollarında yatmaktadır.

Anadolulu kadınlar, borçlulardan alacaklarını toplayarak kocalarına işlerinde yardımcı olurlardı. Kocalarının ortağı olarak, kocalarının bulunmadığı her durumda gerçekleşen işlemler konusunda onlara rapor verirlerdi.

Asurlular Anadolulu eşlerini terk ettiklerinde

Asurlu bir tüccar Anadolu'da kendine ikinci bir eş aldığında, yeni bir evde yeni bir aile kurmuş olurdu. Anadolulu kadının, kocasının Asur'daki ikinci eşinden haberdar olmasına rağmen, tüccarın Asur'daki ailesiyle Anadolu'daki ailesi arasında hiçbir bağlantı yoktu. Anadolulu eş aynı zamanda bir gün kocasının Asur'a geri dönmek isteyebileceğini de biliyordu. Hatta, Anadolu'ya yerleşen ilk nesildeki Asurlu tüccarların bir kısmı yaşlılıklarında Asur'a dönmeyi seçmişlerdir. Birçok boşanma sözleşmesi Anadolulu eşe verilecek tazminattan bahsetmekte ve çocukların durumunu kararlaştırmaktaydı.

Yaşı küçük olan çocuklar özel durumlarda anne ya da babaya bırakılırdı. *Karum*'un Ib katına tarihlenen bir mahkeme kararı, babanın eşine tazminat ödedikten sonra üç çocuğunu almasına izin vermekteydi. Pilah-Iştar ve Anadolulu eşinin boşanma davasında, Pilah-Iştar kızı Lamassi'yi yanına alabilecekti. Fakat önce eşine ve ailesine kızının eğitimi ve yiyecek masrafları için tazminat ödemesi gerekmekteydi: "Pila[h-Iştar *amtum* eşi [Wal]awala'yı boşadı ve karısı boşanma tazminatından memnundur: [x mina] gümüş. (...) Kızı Lamassi'ye gelince, Pilah-Iştar Şehre (Asur'a) gittiğinde onu yanına alabilir. Kızın yetiştirilmesine ve yiyeceğine gelince, onlar memnun oldular, başka birşey istemeyecekler."[37]

res. 8 İnsan biçimli bileşik kap (kat. 146)

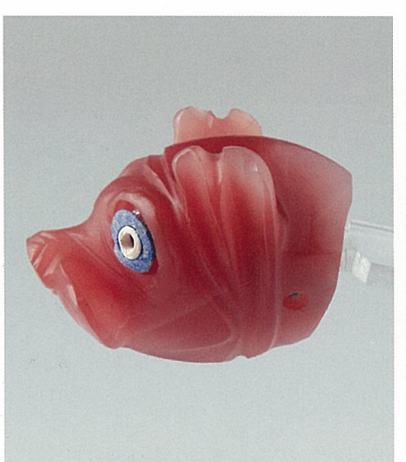

res. 9 Lapis lazuli domuz başı (kat. 203)

fig. 10 Anadolulu bir kutsal aile betimli kurşun figürin kalıbı (kat. 240)

Çocuklar aynı zamanda anne baba arasında paylaşılabilirdi de. Bir sözleşmede anne kızını yanına alır ve kendi seçtiği bir adamla evlendirme hakkına sahip olurken, babanın da eşine bir miktar para ödedikten sonra küçük oğlunu yanına alabileceği belirtilmektedir. Boşandıktan sonra Anadolulu kadın yeniden evlenebilirdi. Bu muhtelif sözleşmeler, Anadolulu kadınların bir Asurluyla evlendiklerinde kocaları Asur'a dönmeye karar verdiğinde bir gün yalnız kalacaklarını önceden bildiklerini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, bir Asurluyla evlenmenin daha rahat bir yaşam, ekonomik kolaylıklar ve babalarının izinden giden çocuklar için daha iyi bir gelecek gibi avantajları olduğu görülebilir.

Biri Asur'da biri Kaniş'te iki evi olan bir tüccar, mallarını iki eşi arasında paylaştırırken hiçbir zorlukla karşılaşmazdı. Bununla beraber, Asurlu kocanın aniden ve vasiyetnamesini yazmadan ölmesi durumunda Anadolulu aile vasiyetten pay almak için avantajlı durumda olmazdı. Hatta, Asurlu bir tüccar Anadolu'da öldüğünde malları ve tabletleri genellikle Asur'a gönderilirdi. Orada, varisler borçları öder ve ardından babalarının mallarını bölüşürlerdi. En iyi durumda, kadınlar evlerinin kullanma hakkını alırlardı. Ancak evin kaderi her zaman Asur'da belirlenmezdi. Kaniş'te ele geçirilen bazı ev satışı sözleşmeleri orada ölene kadar kalmalarına izin verilen ve çoğu dul olan kadınların varlığından bahsetmektedir.

Kaniş'te bulunan Eski Asurca mektuplar, ticari niteliklerinin yanısıra kadınların günlük yaşamları ve sosyal durumlarıyla ilgili birçok bilgi de vermektedir. Bu renkli mektuplar, erkeklere kendileriyle eşit davranan kadın yazarlarının güçlü karakterlerini yansıtmaktadır.[38] Asurlu kadın ailesinin başındayken kumaş üretimiyle aile şirketinin faaliyetlerine katılmaktaydı ve aile içinde güçlü bir etkisi bulunmaktaydı. Bazı mektuplar, bu kadınların düzenli ve varlıklı bir hayat isteklerini yansıtmaktadır. Bu kadınlar daha büyük evler yaptırarak komşularına ailelerinin sosyal başarılarıyla gösteriş yaparlardı. Bununla beraber, bu kadınların hayatları oldukça olağandışıydı: Eski Asur mektupları özel bir grup olan ve eşlerinden düzenli aralıklarla ayrı kalan tüccarlara aitti.

DİPNOTLAR

* Dr., *ArScAn-HAROC*, CNRS, Nanterre.

[1] Michel 2001, n° 299-400.

[2] Eisser-Lewy 1930, n° 1-6; Matouš 1973; Balkan 1983; Sever 1992a; 1992b ; Bayram-Çeçen 1995; Michel-Garelli 1996; Rems 1996; Veenhof 1997; Michel 2006a.

[3] Kt 88/k 625, bkz. Sever 1992a, 670.

[4] Veenhof 2003, 450-455.

[5] Dercksen 1991; Michel 1997c.

[6] TC 1, 67.

[7] Prag I 490.

[8] Kt 94/k 149.

[9] Michel 2006a.

[10] Kt h/k 73, bkz. Michel 2008b.

[11] AKT 1 76.

[12] ICK 1 3. Benzer bir metin için bkz bu kitapta Michel'in "Bir Eski Asur Belgesinin Sunumu" başlıklı makalesi.

[13] KTS 2 6.

[14] Veenhof 1998.

[15] Michel 2009a.

[16] Michel 2001, n° 306.

[17] Michel 2001, n° 307.

[18] ICK 1, 12a, b.

[19] Kt o/k 196c, bkz. Albayrak 2000; Michel 2002.

[20] Texte A. Kt 91/k 453, Veenhof 2008.

[21] Michel 2001, n° 397.

[22] Michel 2001, n° 320.

[23] Michel 1998.

[24] Michel 2004.

[25] Michel 1997a.

[26] Michel 2001, n° 348.

[27] Özgüç 2003, 142-229.

[28] Michel 2001, n° 345.

[29] Michel 2001, n° 348.

[30] Michel 2009b.

[31] Veenhof 1972, 103-109; Michel 2001, n° 318; Michel 2006b.

[32] Michel 2001, n° 307.

[33] Michel 2001, n° 303.

[34] Michel 2008a.

[35] Larsen 2002, n° 50-58.

[36] Michel 1998; Michel 2001, 493-499.

[37] ICK 1 32.

[38] Larsen 2001, Michel'in bu kitaptaki "Asur ve Kültepe'de Yazı, Hesap ve Okul Eğitimi" başlıklı makalesine bakınız.

KAYNAKÇA

Albayrak 2000	Albayrak, İ., "Ein neues altassyrisches Testament aus Kültepe", *Archivum Anatolicum* 4, 17-27.
Balkan 1983	Balkan, K., "Betrothal of Girls during Childhood in Ancient Assyria and Anatolia", *Assyriological Studies* 23, 1-11.
Bayram-Çeçen 1995	Bayram, S.-Çeçen, S., "6 Neue Urkunden über Heirat und Scheidung aus Kaniš", *Archivum Anatolicum* 1, 1-12.
Dercksen 1991	Dercksen, J. G., The Old Assyrian Marriage Contract AKT 1 77, *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires* 1991/21.
Eisser-Lewy 1930	Eisser, G.-Lewy, J., *Die altassyrische Recthsurdunden vom Kültepe,* MVAG 33.
Larsen 2002	Larsen, M. T., *The Aššur-nāda Archives,* Old Assyrian Archives 1, Leiden 2002.
Larsen 2001	Larsen, M. T., "Affect and Emotion", *K. R. Veenhof Anniversary Volume,* W. H. van Soldt et alii (ed.), Publications de l'Institut historique-archéologique néerlandais de Stambul 89, Leiden 2001, 275-286.
Matouš 1973	Matouš, L., "Beiträge zum Eherecht der anatolischen, Bevölkerung im 2. Jhts v.u.Z", *Archiv Orientalni* 41, 309-318.
Michel 1997a	Michel, C., "Une incantation paléo-assyrienne contre Lamaštum", *Orientalia* 66, 58-64.
Michel, 1997b	Michel, C., "Les malheurs de Kunnanıya, femme de marchand", *Archivum Anatolicum* 3, 239-253.
Michel 1997c	Michel, C., Un témoignage paléo-assyrien en faveur du port du voile par la femme mariée. *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires* 1997/40.
Michel 1998	Michel, C., "Les enfants des marchands de Kaniš", *Ktèma* 22, 91–108.
Michel 2001	*La correspondance des marchands de Kaniš au début du IIe millénaire av. J.-C.*, Littératures anciennes du Proche-Orient 19, Paris 2001.
Michel 2002	Michel, C., "A propos d'un testament paléo-assyrien: une femme 'père et mère' des capitaux", *Revue d'assyriologie et d'archéologie orientale* 94, 1–10.
Michel 2004	Michel, C., "Deux incantations paléo-assyriennes. Une nouvelle incantation pour faciliter la naissance," *Assyria and Beyond : Studies Presented to Mogens Trolle Larsen,* J. G. Dercksen (ed.), Publications de l'institut historique-archéologique de Stambul 1000, Istanbul 2004, 395-420.
Michel 2006a	Michel, C., "Bigamie chez les Assyriens du début du IIe millénaire", *Revue Historique de Droit Français et Etranger* 84, 155-176.
Michel 2006b	Michel, C., "Femmes et production textile à Aššur au début du IIe millénaire avant J.-C," *Techniques & culture* 46, 281-297.
Michel 2008a	Michel, C., "Les Assyriens et leurs femmes anatoliennes", *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian Period,* J. G. Dercksen (ed.), Old Assyrian Archives Studies 3, Leiden 2008, 209-229.
Michel 2008b	Michel, C., "Femmes au foyer et femmes en voyage: le cas des épouses des marchands assyriens au début du IIe millénaire av. J.-C.", *Clio, Histoire, femmes et sociétés* 28, 17-38.
Michel 2009a	Michel, C., "Les filles de marchands consacrées", *Topoi,* Suppl. 10, 145-163.
Michel 2009b	Michel, C., "Femmes et ancêtres: le cas des femmes des marchands d'Aššur", *Topoi,* Suppl. 10, 27-39.
Michel-Garelli 1996	Michel, C.-Garelli, P., "New Old Assyrian Marriage Contracts". *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1995 yıllığı*, 295-302.
Özgüç, T. 2003	Özgüç, T. *Kültepe Kaniš/Neša. The earliest international trade center and the oldest capital city of the Hittites*, The Middle Eastern Culture Center in Japan, Istanbul 2003.
Rems 1996	Rems, R. "Eine Kleinigkeit zum altassyrischen Eherecht". *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 86, 355-367.
Sever 1992a	Sever, H. "Anadolu'da nişanın bozulması hakkında verilmiş Kaniş karumu kararı," *Belleten* 56, 667-675.
Sever 1992b	Sever, H. "Eine neue Ehescheidungsurkunde". *Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp,* H. Otten, E. Akurgal, H. Ertem-A. Süel (ed.), Ankara 1992, 483-486.
Veenhof 1972	Veenhof, K. R., *Aspects of the Old Assyrian Trade and its Terminology,* Studia et Documenta ad Iura Orientis Antiqui Pertinentia 10, Leiden 1972.
Veenhof 1997	Veenhof, K. R., "Two Marriage Documents from Kültepe". *Archivum Anatolicum* 3, 357-381.
Veenhof 1998	Veenhof, K. R., "Old Assyrian and Ancient Anatolian Evidence for the Care of the Elderly", *The Care of the Elderly in the Ancient Near East,* M. Stol & S. P. Vleeming (ed.), 119-160, Leiden 1998.
Veenhof 2003	Veenhof, K. R., "The Old Assyrian Period", *History of the Ancient Near Eastern Law, Handbuch der Orientalistik,* R. Westbrook (ed.), cilt 72, 431-483, Leiden-Boston 2003.
Veenhof 2008	Veenhof, K. R., "The death and Burial of Ishtar-Lamassi in karum Kanish", *Studies in Ancient Near Eastern World View and Society Presented to Marten Stol on the Occasion of his 65th Birthday, 10 November 2005, and his retirement from the Vrije Universiteit,* R. J. van der Spek (ed.), 97-119, Amsterdam 2008.

Thomas Hertel*

ESKİ ASUR'DA HUKUK VE ADALET

Ana hatlarıyla kaynak malzeme

Bugüne kadar elimize geçen 23 500 Eski Asur tabletinin büyük bir çoğunluğu, Asur'un, Anadolu'daki ticaret kolonileriyle aralarında geçen özel ticari hususları konu alır.[1] Ancak bu tabletlerden birkaç bini, kişiler arası kanuni anlaşmazlıklar ve adalet sisteminin işlemesine ilişkin olup, bizlere Asur toplumunun bir başka yönünü sunar.[2] Özel ve resmi mektuplar, yazılı tanıklıklar, yeminler ve hükümler; örneğin pazar yerinde sıradan bir anlaşmazlık veya yıllarca süren şiddetli bir mahkeme gibi, eski dönemlerde adeletin nasıl işlediği konusunda bizleri aydınlatır.

Belli bir hukuki anlaşmazlık hakkında, çoğu kez, bir veya iki tabletten bilgi alabilmekteyiz. Nispeten sıklıkla da, bir arşiv içersinde, aynı hukuki olayla ilgilenen bir grup tabletle de karşılaşabilmekteyiz. Sonuca bağlanması uzun yıllar devam eden, en aykırı karmaşık davalarda ise, sayıları 50-100'e varan doküman, bize seneler içersinde davanın gidişatıyla ilgili bilgi verebilmektedir. Bazen de, davaların günlük takibini veren ardı ardına birkaç hukuki belge sayesinde, adaletin uygulanma hususunda en detaylı görüşe sahip olabilme şansını yakalayabilmekteyiz. Burada ekleyebiliriz ki, birçok davada, davayla ilgisi olan şahıslar hakkında, kendi arşivlerinden gelen tabletler sayesinde, bu şahısların özel hayatları, başarıları ve başarısızlıkları, endişeleri, arkadaşları ve aileleriyle ilgili oldukça fazla bilgiye sahip olabilmekteyiz.

Malzemenin yoğunluğu ve bibliyografik derinliği, bu toplumla ilgili incelemelerimize eklendiğinde, oldukça genel ve teknik bir mevzu olan "hukuk", özellikle de davacıların görüşü açısından, kanunun günlük hayata uygulanmasını irdeleyen bir inceleme sahasına dönüşmektedir. Buna karşın elimizde, "kanunu" genel veya soyut anlamda tanımlayan çok az belge bulunmaktadır. Eski Asur'da, Babil'in Hammurabi steli gibi toplu bir kanun kodeksi bulunmamaktadır. Ancak Asur'da dikili bir stel üzerinde yazılı olan kanunlardan, az da olsa bir fikir edinebiliyoruz.[3] Bunlar, bazen Kral ve Şehir Meclisi tarafından yayınlanan kararları aktaran hükümler olup, mahkeme belgelerinde tesadüfen bahsedilmektedirler. Bunlara ek olarak, Kaniş'te bulunan ve Eski Asur yasaları olarak bilinen çok önemli belgeler, koloni mahkemelerinde, adaletin işlevi ve kanuni prosedürün nasıl yürütüldüğü hususunda bizi aydınlatmaktadır.[4] Kanunların felsefi yönünü irdeleyen bir inceleme bulunmamasına rağmen, elimizde Asur kralının gözünde "adalet" kavramı ve Tanrı Asur tarafından kendisine verilmiş olan görevler üzerinde duran bir kraliyet yazıtı bulunmaktadır. Ayrıca ufak bir koleksiyon olarak, Asur şehir devletleri ve bazı Anadolu yerel krallıkları arasında geç dönemde imzalanan antlaşmalar vardır. Bu antlaşmalar, ilginçtir ki, bir süre sonra Anadolu'daki Asur varlığı üzerinde potansiyel hukuki anlaşmazlıklara yol açar.[5] Kanunların genel doğasıyla ilgili bu az sayıdaki belge dışında, hukuki sistemle ilgili bilgimizin büyük bir bölümü, hukuksal problemlerin neticesinde ortaya çıkan ve kanunların icrasını belgeleyen tabletlerden gelmektedir.

Asurlular ne gibi konularda mücadele ettiler?

Para ve ticari eşyalar

Tüccarların arşivlerinden anladığımız kadarıyla, anlaşmazlıkların çoğu kez kendi aralarında, para ve ticari eşyalar konusundaydı. Anlaşmazlıklarda en çok karşımıza çıkan tema, ödenmeyen borçlar olup, ihtilafa neden olan iki ana durum söz konusuydu. En basit durum borçlunun, borcunu ödeme hususunu, bahaneler ortaya koyarak veya hatta yalan söyleyerek ihmal etmesiydi. Genelde bu tür anlaşmazlıklar kişiler arasında halledilmekte ve az sayıda insanı içermekteydi.

Borçlanma ile ilgili diğer durum daha karmaşık olup, genelde tanınmış bir tüccarın ölümüyle ortaya çıkmaktaydı. Bu tarz olaylar değişmez bir biçimde çok sayıda tabletin yazılmasına neden oluyordu. En karmaşık hukuksal anlaşmazlıkları sergileyen bu belgeler, bu döneme ait eldeki en iyi örneklerdir. Tanınmış bir tüccarın haliyle çok sayıda ekonomik taahhüdü vardı ve ticari ortaklıklar, borç ve alacaklar, ödenmesi

gereken krediler ve mülkler mirasçılarının arasında bölüştürülemiyordu. Sadece iki taraf arasında yer alan basit anlaşmazlıklara karşın, bir tüccarın ölümüyle ortaya çıkan bu tarz hukuksal olaylarda çok sayıda taraf yer alıyordu. Çoğu zaman çakışan menfaatler, ulaşılamayan şahıslar, para ve mallar ve deliller tipik problemler olup, tüm bu vakaların çözümlenebilmesi aşırı derece karmaşık bir operasyonu gerektiriyordu. Tüccarın ölümünden, mirasının paylaşılmasına kadar devam eden süreç uzun seneler alabiliyor, miras bölüşülünceye kadar taraflar arasında sayısız tartışmalara ve mahkemelere neden olabiliyordu.

Kaçakçılık, saldırı ve cinayet

Asur'lular arasında borç nedeniyle çıkan anlaşmazlıklar ve mahkemeler, tüm Eski Asur hukuki anlaşmazlıklarının % 90'nını kapsamaktadır. Geri kalanı ise, kısmen Asurlular ile Anadolu'daki yerel otoriteler arasında yer alan problemlerden çıkan anlaşmazlıklardı. Çok daha nadiren karşılaşılan, yerel halkla yaşanan anlaşmazlıklardı. Böylesine durumlarda, taraflar iki farklı hukuksal sistemin kuralları arasında problemlerini çözmek için mücadele vermek zorunda kalıyorlardı: Asur'un hukuk sistemi ve içerisinde bulunduğu yerel Anadolu krallığının hukuk sistemi. Asurlular, hukuki anlaşmazlık eğer kendileri aralarında oluşmuşsa, yerel kanunlarla çakışmadığı sürece, davayı kendi hukuki yöntemleriyle çözme konusunda tümüyle özerktiler. Asurluların kendi hukuki kurumları ve prosedürleri vardı. Tüm koloniler kendi iç problemlerini çözmek üzere yerel mahkemeler kurabilmekte, gerektiğinde karmaşık davaları Asur'daki daha üst bir mahkemeye havale edebilmekteydi. Asurluların faaliyetleri yerel kanunlarla çakıştığında konu farklı bir boyuta varmaktaydı. Böylesine durumlar sadece birkaç olayla karşımıza çıkar. Örneğin, Asurluların ticari mal kaçakçılığına karışması veya yerel otoritelerden vergi kaçırması gibi. Bir başka olayda da yerel haydutlar, Anadolu'yu transit geçen Asur kervanlarına saldırıp, mallarını çalmış, hatta tüccarları öldürmüş olabilirlerdi. Her iki durumda kanuni anlaşmazlık kişisel olmaktan çıkmıştır. Ve artık hukuksal bir sistemden gelen şahıs veya tüm bir topluluk, başka bir hukuksal sistemin otoritesiyle yüzleşmek durumunda kalır. Kaçakçılık, hırsızlık, cinayet doğal olarak her sistemde kanunsuzdu. Bu tür problemlere, uluslararası antlaşmalarda belli bir ölçüye kadar, detaylarıyla yer veriliyordu. Bu tarz davalara özel ve diplomatik mektuplarda ve mahkeme kayıtlarında detaylı olarak rastlamaktayız.

Özel davalar

Şu ana kadar sunduğumuz resmi anlaşmazlıklarla ilgili kaynaklardan edindiğimiz başlıkların yanısıra bir-iki tane de özel ve sıradışı vaka mevcuttur. Örneğin, elimizdeki tek bir davada bir Asurlu casus olmakla suçlanmış, ve az sayıda Asurlu tüccar ve Anadolu'nun yüksek mevkideki yetkilileri arasındaki ticari olaylarla ilgili anlaşmazlıklar Asurlu toplulukların bu yetkililerle iş yapmalarını yasaklamasına yol açmıştır.

Tekrarlayan hırsızlıkların daha az sayıda olması ve saldırı ve cinayetleri de hariç tutmak kaydıyla, genel izlenim Anadolu'da yaşayan insanların, Asur'dan gelenleri dostça karşıladıklarıdır ve birkaç nesil boyunca Asurlu tüccarlar, yerel kadınlarla evlenmişler ve Anadolu'da aile kurmuşlardır; ve hatta bazıları ölünceye kadar Anadolu'da kalmışlardır.[6]

Adaletin İşleyişi

Koloni sisteminin politik ve resmi yönetiminin ne olduğu bu katalogda yer alan bir diğer makalenin konusudur, ancak mevcut yazının ve "yasal anlaşmazlıklar" başlığı nedeniyle bazı ek bakış açılarının da üzerinde durmak gerekmektedir: Hangileri resmi süreçle ilgili temel resmi kuruluştur ve toplumda resmi güç nasıl dağıtılmıştır? Eski Asur kanunlarından alınmış dini unsurlar var mıdır? Davalar, mahkemelerde görülmeksizin nasıl adalet sağlanabildi?

Mahkemelerin Hiyerarşik Düzeni

Yargı hiyerarşisi

İdari sistem ve mahkemelerdeki yönetim sistemi de hiyerarşikti. Yüksek Mahkeme Asur'da yer almaktaydı; Kent Meclisi ve kraldan oluşmaktaydı, bunlar Yüksek Mahkemenin doğal üyeleriydi. Bu kişiler mahkemenin kendisi gibi davranmalarının yanısıra, toplumda politik ve yasama gücünü ellerinde bulundurmaktaydılar. Arada bir kolonilerle nasıl iletişim kurup yeni kanunları uygulamaya koyduklarını da öğrenmekteyiz.

Sadece kolonilerden öğrendiğimize göre Yüksek Mahkeme'nin altında hiyerarşik olarak daha alt düzey mahkemeler vardı. Bu bağlamda, Asur'da Yüksek Mahkeme'den daha alt düzeyde bir dizi yerel mahkeme olduğunu varsaymak pek de yanlış sayılmaz, ancak bunlarla ilgili yeterli bilgimiz bulunmamaktadır. Kolonilerin yerel konseylerindeki "büyük adamlar" ve genel oturumlardaki "küçük ve büyük adamlar"

mahkemeleri oluşturabilmekteydiler. Kaniş kolonisi Asur'daki Yüksek Mahkeme'ye doğrudan yanıt veren idari ve resmi merkezdi; ve diğer tüm kolonilerdeki mahkemelere görüş bildiren bölge mahkemesi konumundaydı. Kaniş'in altında otuzdan fazla meclis mahkemesi olabileceği gibi, bir dizi yerel mahkeme de, yaklaşık bir düzine daha küçük Asur yerleşimlerinde tespit edilmiştir.

Kanunun Dini Cephesi/Bakış Açısı ve Yöneticinin Görevleri

Bu hiyerarşik mahkemeler sistemi, adaletin formel ve halka yönelik işleme sistemini temsil etmesinin yanısıra resmi süreçler, hakimler, avukatlar, kanunlar, yasalar, mahkeme karar kayıtları ve dini unsurlarla donatılmıştır. Dini bir bakış açısıyla, tanrı Asur, Asur kralını toplumda adaleti sağlamakla görevlendirmiştir ve o, Anadolu'da Yüksek Mahkemeden küçük bir Asur merkezinde verilmiş bir kararın uygulanması için yapılanlara kadar ve adaletin formel işleyişi çerçevesinde, bu görevin duyurucusu ve elçisidir.

Kanunun dini yaklaşımını ele alan birkaç metin, 1948 yılında Kaniş kentinin Aşağı Şehri'nde Tahsin Özgüç başkanlığında çalışan Türk ekip tarafından yapılan ilk kazı sırasında bulunmuştur. Asur'dan gelmiş ve Erişum yazıtı olarak adlandırılan iki krali yazıt kopyası bir yandan yapı kitabesi iken, diğer yandan Asurlu kanun koyucunun perspektifinden "adaletin" ne olduğu ile ilgili dini ve ideolojik bir beyandır. Metin bir iki paragraftan oluşmaktadır ve ilk paragrafında Asur kralı Erişum ve aile şeceresi tanıtılmaktadır; ikinci paragrafta ise Asur'da "Step-Gate" olarak anılan kutsal yerleşim yerinin nasıl inşa edildiği ve ilahi Asur'un nerede yer aldığı anlatılmaktadır. Daha sonra ise "adalet" ve resmi sürece yönelik bir dizi yaklaşımın geçtiği uzun bir bölüm yer almaktadır:

Step-Gate'in yedi hakimi şunlardır:
Mēšarum – 'adalet',
Išme-karab – 'duaları işiten',
"ē-raggu – 'defol, uğursuz'
Ulli-mēšaram – 'adaleti hamdeden',
A˘šur-hablam – 'haksızlığa uğramışların koruyucusu',
Pūšu-kēn – 'doğru söyleyen'
Išme-ilum – 'Tanrı hepsini duydu'

Erišum, Aššur'un naip yardımcısıdır [...] Benim şehrimde adalet hüküm sürsün.
İlahi Aššur Kralıdır! Erišum, Aššur'un naip yardımcısıdır!
– bataklık geçilemez, ülke ayaklar altına alınamaz, kanal geçilemez.

"Step-Gate"te yatanlar (için),
"Canavar" onun ağzını ve arkasını zaptetsin, kafası kırık bir kap gibi parçalan(sın), kırık bir kamışa dönsün ve ağzından salyaları ak(sın)
"Step-Gate"de yalan söyleyen kişinin evi harabeye dönsün.

Yalan şahitlik yapmaya gelenler, "Step Gate"de yargıda bulunan Yedi Hakimin, ona karşı yalan yere yemin etmeleri ile ilgili karar vermeleri sağlansın. [Asur'un], Tanrılarım Adad ve Bē[lum, onun (tohumunu) koparsınlar. Öldükten sonra (yatacak bir yer) dahi vermesinler.[7]

Asur'daki "Step-Gate", kutsal alanda inşa edilmiş olup, Asur tapınağının bir parçasıdır; aynı zamanda Yüksek Mahkemenin kurulduğu yerin de burası olduğu sanılmaktadır. Orada ikamet eden yedi hakimin isimlerinin anlamları yukarıda verilmişti. Bu isimlerin resmi ünvanlarla ilgili olduğunu düşünmekteyiz: örneğin hepsinin en önde geleni "adalet", ayrıca dua ve acıma, canavara karşı hoşgörüsüzlük, doğruluk ve haksızlığa uğramışlar için de güvenlik. Hakimlerin isimleri ya da resmi ünvanları, adaletin kendi şehrinde hüküm sürmesini sağlamak amacıyla kutsal Asur kralına resmi yükümlülüklerini ifade etmek üzere ihsan edilmiştir.

"Kutsal Asur Kraldır! Erišum Assur'un yardımcı naibidir" satırları, bu metinde ortaya konmuş olan adaletin en yüksek otoritelerinin dini perspektifleri ve kraliyetin yasal ideolojisini vurgulamaktadır ve şu gizemli ifadeyle devam etmektedir, "bataklık aşılamaz", ülke ayaklar altında çiğnenemez, kanal geçilemez". Bu cümlelerde sihir veya tabu olduğu düşünülse de, yukarıda adı geçenlerin hepsi otorite ve

yasaklamaları vurgulamaktadır. Olası bir diğer yorum ise, en yüksek yasal otorite ve onların yönettiği adaletin aşılamaz, çiğnenemez, geçilemez olduğudur. Aşağıdaki iki paragraf, adalete karşı iki temel ihlal söz konusu olması halinde anlam bulmaktadır; bunlardan biri iftira, diğeri ise mahkemede yalancı şahitlik etmektir. Her iki durumda sonuçlar son derece ciddi olup, kutsal cezalandırma, ölüm ve ortadan kaldırmaya sebebiyet verebilmektedir.

Uygulama esnasında mahkemelerde davacı ve şahitler kutsal amblemlerle, genellikle de Asur'un hançeri ile resmi yemin etmek zorunda bırakılabilmekteydiler. Bu tür formal ritüeller Erişum kitabesindeki mesajla doğrudan bağlantılı olup, taraflar kendilerini mahkemede yalan söylemek gibi kutsanmış adaletin en temel kuralının ihlal edildiği bir ortamda bulmakta ve en ağır hakaretle nitelendirilmektedirler. Asurlular dinlerine bağlı insanlar olup, mahkemedeki yemin etme işlemini çok ciddiye aldıklarını ortaya koyan örnekler elimizdedir; bunun sonucu olarak da, mahkemede yalan söylerken yakalanan insanların sayısı çok azdır. Bunun yerine, kolonilerden bazılarında davalarının kötü gittiğini anlayan az sayıdaki insan yemin etme sırası gelmeden davadan kaçmışlar veya davaya girmemişlerdir. Bu tabii ki davayı kaybettikleri ve kazanan tarafa zarar ödemeleri gerektiği anlamına gelmektedir.

Erişum kitabesinin son paragrafı çok kırıktır. Belge, avukatların kurumsallaşmasıyla ilgilidir ve "sarayın avukatı" olarak geçen kitabede ve uygulama dökümanlarında geçen "efendimin avukatı", kralın avukatı demektir. Bu bize, kanun koyucunun tamamen güvenliği sağlaması amacıyla ve resmi mekanizmanın bir parçası olarak, bir başka resmi kurumu tanıtır. Avukatlar resmi olarak deneyimli erkekler olup, sıradan insanlar tarafından karmaşık yasal durumları halletmeleri amacıyla işe alınabilmektedirler. Bu durum genellikle meşhur bir tacirin ölmesi ve varislerinin sayısız alacaklı ve borçlu nedeniyle zor zamanlar geçirmesi sonucu olmaktadır. Bu gibi durumlarda, herhangi biri, Asur'da kent meclisine resmi işlemlerle ilgili olarak kendine yardımcı olunması için bir avukat tutmak amacıyla başvurabilmektedir. Eğer isteği kabul edilirse, mevcut uygun adaylardan biri seçilir ve ilgili kişinin elindeki resmi iş konusunda delil toplayabilmesi ve insanları sorgulayabilmesi için gerekli hüküm sağlanırdı. Kaynaklarımızın doğası nedeniyle, sadece kolonilerdeki avukatların neler yaptığını, borçluları nerede takip ettiklerini, yemin altında insanları sorguladıklarını, bir dava için gereken delilleri toplamaya çalıştıklarını, veya Asur'daki alacaklılara götürmek üzere para ve mal topladıklarını bilmekteyiz. Otoritelerinin merkezi, şehir meclisinin genişletilmiş resmi kuvveti ve Asur kralını temsil etmelerinden kaynaklanmaktaydı; ideolojik olarak ifade etmek istersek, insanlar kendileri için adaleti sağlayamazlarsa kraliyet gücü onlara adaleti sağlayacaktı.

Resmi Otoriteler ve Özel Kanuni Uygulamalar arasındaki etkileşim

Eski Asur kanuni sisteminin temel özelliği, pek çok vakada insanların gayri resmi şekilde adaleti aramak yerine mahkemeler ve kanuni süreçleri kullanmalarıdır. Örneğin, karşınızdaki kişinin sizinle işbirliği yapmayı reddettiği ve şehri terk ettiği özel bir anlaşmazlığınız olduğunu varsayalım. Bu tür durumlarda, kişinin kanuni süreç çerçevesinde geri gelmesi için bir karar çıkarılması amacıyla yerel mahkemeye başvurabilirsiniz; bu noktada sorumluluk size aittir; o kişi geri döndüğünde onunla özel anlaşma yaparak sorunu mahkeme dışında çözme hakkınız baki kalmaktadır. Mahkemelerin bu tür kullanılmasına bir diğer örnek de, sizin anlaşmazlığınızla ilgili birşeyler bildiğini düşündüğünüz ama uzakta yaşayan şahitlerden/tanıklardan delil elde etmek istediğiniz zamanlardır. Sizin temsilciniz, o kişinin olduğu yerdeki yetkililere başvurarak, tanıkların yeminli sözlü ifadelerinin teslim edildiği resmi bir ifade isteyebilir ki, bu da resmi otoriteler tarafından adli döküman olarak kabul edilir. Bu adli kayıt, sözlü yeminli ifade kadar kanunidir ve delil olarak isteyen kişiye gönderilebilir.

Bu tür örnekler, Asurluların kendi aralarında farklı yaklaşımları çözememeleri halinde, yasal araçları kullanarak yasal çalışma sürecinin nasıl işlediğini göstermektedir. Bunlar aklıma şu soruları getirmektedir: yasal anlaşmazlıklar kaçınılmaz ise sıradan insanlar hangi yasal seçenek ve stratejilere sahiptir, bu stratejiler nasıl işler ve niye bu stratejiler seçilmiştir"

Adaleti Aramaya Yönelik Yasal Stratejiler

Yasal anlaşmazlıkların kaçınılmaz olması durumunda üç farklı genel strateji vardır: yüz-yüze gayri resmi çatışma ki burada, taraflar karşılıklı konuşurlar ve seçilmiş tanıklar huzurunda bir anlaşma yapmaya çalışırlar.[8] Bir diğer gayri resmi strateji ise arabuluculuktur; burada arkadaşlar, iş arkadaşları veya kentin önde gelenleri biraraya getirilerek duruma uygun bir çözüm bulunmaya çalışılır.[9] Üçüncü genel strateji ise, öyle ya da böyle resmi otoriteler vasıtasıyla mahkemelerde resmi ve nihai anlaşmaya varmaktır.[10] Özel davetin başarısız olması ve anlaşmazlığın sürmesi durumunda, daha sert/katı bir stratejinin uygulanması gerekebilir: bu arabuluculuk veya mahkemede dava açmaktır.

Bunun tam tersi de olabilir ve mahkeme gayriresmi şekilde halledilmiş bir davayı düşürebilir veya taraflar mahkeme sırasında anlaşarak işi kendi aralarında halletmeye karar verebilirler. Mahkeme dışındaki gayri resmi stratejilerden biri de kişisel davettir.

Özel Çağrılar

Pek çok mektup ve resmi yazışmada bahsi geçen tipik konu, borçların nasıl toplanacağı meselesidir. Pek çok borçla ilgili resmi konuların göreceli olarak basit olmasının yanısıra, borçulunun alacaklıya borcu vardır ve borcunu belirli bir tarihte ödeyeceğini söyler; ticaretin doğası ile doğrudan bağlantılı olarak, bir borcun tahsil edilmesi kimi zaman son derece karmaşık bir işlem haline gelebilir. Aşağıdaki mektup küçük bir borcun tahsil edilmesiyle ilgili olup, ne tür problemlerle karşılaşılabileceğini göstermektedir. Bahsi geçen kişiler borç veren kişi Puzur-Aşşur, temsilcileri Enna-Suen ve Ali-ahum'a borçlu Ennanum'dan alacaklarının tahsilatı ve borçlunun ortaklığı olan Ataya ile ilişkileri konusunda ne tür bir sorunla karşılaştığını anlatmaktadır:

Puzur-Aşşur'dan Enna-Suen ve Ali-ahum'a:
Puruşaddum'daki mührüm altında, Abiya'nın oğlu Ennānum'a 1/2 mina 2 şekel gümüş verdim. Yolda karşılaştık ve ben "sana vermiş olduğum gümüşleri bana geri ver" dedim.

O "Ben onları Ataya ile sana gönderdim" diye cevap verdi.

Ataya'yı yakalayıp: "Ennānum'un seninle bana gönderdiği gümüşleri bana ver" dedim.

Ataya: "Ennānum bana gümüş vermedi. Bana gümüş verdiğine dair şahit göstersin, eğer gösterebilirse ben de sana 1 1/2 mina gümüş öderim" dedi.

(Şimdi), Ennānum'u yakalayın ve benim mührüm altında kendisinin 1/2 mina, 2 şekel gümüş vermesini sağlayın. Eğer Ennānum gümüşleri ödemeyi red ederse, onu ciddi şekilde uyarın. Eğer Ennānum: "gümüşleri Ataya verdim!" derse, şahitlerini göstermesini isteyin, bu konuda ona yardımcı olun, ve şahidin tabletini Tanrı'nın Kapısına getirin. Onun bunları bana kara yoluyla ulaştırmasını sağlayın.[11]

Bu mektup Eski Asur tüccarlarının en basit durumlar sonucu ortaya çıkan tipik bir şikayet mektubudur: alacaklı parasını zamanında alamamıştır ve parayı geri almakta zorluk çekmektedir. Alacaklı öncelikle borçludan parasını tahsil etmeye çalışır, fakat alacaklının parasını ödemekle yükümlü olan borçlunun ortaklarına yönlendirilir. Ortak konuyla ilgili bilgisi olduğunu reddeder, alacaklı iki kez isteğinin reddedilmesi ve meseleyi kendisi çözümleyemediği için, yukarıdaki mektubu temsilcilerine yazarak kendi adına kanuni işlem başlatmalarını ister. Onlar "onu yakalamalıdırlar", bu da, burada şahitlerin huzurunda yüz-yüze özel oturum gerektiren temel bir kanuni işlemdir. Bu tür karşılaşmalar sıradan münakaşalardan ve anlaşmazlıklardan farklıdır. İşlemin kendine göre kuralları vardır ve daha sert önlemler alınması için temel teşkil edebilir: davacı davasını sunmak ve davalı ise buna yanıt vermek ya da en azından tepki göstermek zorundadır. Bu tür bir karşılaşmada söylenen ve yapılan her türlü şey şahitlerin huzurunda olmalı ve gerekmesi halinde sizin aleyhinizde kullanılabilmelidir. Örneğin, davalı kanuni işlemlerle uğraşmayı reddederse, onu belirli bir yerde bir anlaşmaya varıncaya kadar alıkoyabilirsiniz; hiçbir şekilde işbirliği yapmadan ortamı terk ederse, evindeki mallara haciz koydurabilirsiniz. Bu tür işlemler kanuni vatandaşlık hakkı olup, mahkemeleri işe karıştırmadan gerçekleştirilebilmektedir; ancak bu tür sert önlemler teminatsız/dayanaksız olursa, hâlâ bir dava açılma durumu söz konusudur.

Yeniden yukardaki mektuba dönersek, alacaklının, temsilcilerinin borçluyu haczetmeleri sonucu ne tür senaryolarla karşılaşılabileceğini anlattığını görmüş olduk: borçlu eğer borcu öderse, sorun hallolur; eğer borcunu ödemeyi reddederse "temsilcileri onunla ciddi bir konuşma yaparlar", yani üzerinde baskı kurarlar ya da onu daha sert kanuni önlemler almakla tehdit ederler. Her nasılsa borçlu, borcu ödemek için ortağının parayı aldığına dair yemin etmeye gönüllü şahitler bulursa, bu durum ortağın yalan söylediğini ya da çok unutkan biri olduğunu ortaya koyan bir durum olmaktadır.

Şahitler bilgilerini Tanrı'nın Kapısında onaylamak durumundadırlar ve bu da ortakla ilgili yazılı delil anlamına gelecek olan resmi yazılı ifade vermek demektir. Asur'da bu tür işlemler Step-Gate binalar topluluğu bölgesinde, kolonilerde Asurlu yerleşim alanları içerisinde yer alan

Tanrı'nın Kapısında yapılmaktadır. İstenen işlem için, bu işlemi gerçekleştirecek yerel mahkemeye başvurmak gerekmektedir: denetleyecek insanlar sağlanmalı ve ritüelde kullanılacak kutsal Asur hançerine erişim verilmeli ve denetlenmiş adli ifade oluşturulmalıdır. Elimizde buna benzer yüzlerce ifade vardır ve bu ifadelerle ilgili en özel durum bu ifadelerin doğruluğunun resmi yeminlerle teminat altına alınmış ve mahkeme tarafından doğruluklarının onaylanmış olmasıdır.

Resmi ifadelerin böylesine yaygın kullanımı ulaşım durumuyla ilgilidir ve Asur kanuni sisteminin doğasından kaynaklanan kimi zorluklarla doğrudan ilişkilendirilebilir. Temelde, Asurlular neredeyse 1500 kilometreden daha yaygın bir coğrafi alanda ticaret yapıyorlardı. Tüccarların bazıları sürekli hareket halindeydi, diğerleri ise Asur ya da kolonilerinde geçici veya sürekli olarak ikamet etmekteydiler. Kanuni bağlantılar genellikle yüzyüze oluşturulmakta idiyse de, bu büyük mesafelere yayılmış yükümlülüklerin yönetilebilmesi ya mektuplar ya da temsilciler yardımıyla sağlanmaktaydı. Yukardaki mektupta da gördüğümüz üzere, bu tür ilişkiler genellikle birbirinden uzak kişiler arasındaki anlaşmazlıkların konusu olmakta idi; özel çağrılar bağlamında verilen ifadeler sadece çok işe yarayan kanuni dökümanlar değil, aynı zamanda yerel mahkemelerin özel taahhütleri sonucu ortaya çıkan resmi adli kayıtlar da olmaktaydı. Bu şekilde, Asurlular bu kendine has kolonileşmedeki adalet yönetimine uygun özel ve resmi/kanuni kurumların karşılıklı etkileşimleriyle esnek ve göreceli olarak sorumluluğun dağıtıldığı bir kanuni sistem geliştirmişlerdir.

Özel Arabuluculuk

Diğer bir etkili kanuni stratejisi ise, aslında tamamen özel bir hukuk davası olduğu halde, arabulucukluktur. İnsanlar kişisel çağrılarla çözümleyemedikleri sorunları ve mahkemeden kaçınmak için genellikle arabuluculuğu tercih etmektedirler. Bu süreç temelde her iki tarafın da arabuluculuğu kabul etmesi ve gelecekte yapılacak müzakerelerde kendi çıkarlarını temsil edecek kişilerin saptanması şeklinde gerçekleşmektedir. Her iki taraf sorunu çözümlemek ve delilleri incelemek için biraraya gelirler ve arabulucular her iki tarafça da kabul edilebilir nihai bir anlaşmanın yapılmasında yardımcı olurlar. Elimizde birkaç düzine bu tür arabuluculuk anlaşması yer almaktadır. Bunlar, taraflar arasında ortak karar alınması için arabuluculuğun istendiğini ve genelde taraflarca resmi yeminlerle anlaşmaların mühürlendiğini ortaya koymaktadır.

Resmi tarafların sosyal ilişkileri ve iddialarının doğası arabuluculuk müssesesinde önemli bir rol oynar: bu genellikle, ilgili tarafların aile veya ticari olarak yakın ilişki içerisinde olduğu ve iddiaların genellikle mirasla, ticari ortaklıkla veya yakın işortakları arasındaki büyük ölçekli, gerçekleştirilememiş ticari işlemlerle ilgilidir. Sosyal ve ekonomik açıdan birbirleriyle yakın ilişki içerisinde olsalar da, kimi zaman çok ciddi konularda anlaşmazlığa düşebilmekte ve sorunlarının çözümü için mahkemeler yerine arabuluculuğu tercih etmektedirler.

Arabuluculuk müessesesi, arabulucuların statüleri ve otoriteleri bağlamında farklılıklar gösterebilmektedir. Arabulucuğun en hafif türü arkadaşlarınız ve işarkadaşlarınız arasından seçilen kişilerdir. Bu uygulamanın başarısız olması halinde, diğer bir seçenek, kendi sosyal çevrenizden kıdemli bir vatandaşı –ki bu kişi toplumda bir anlamda otoritenin temsilcisidir– arabulucu olarak seçebilirsiniz. Arabulucuktaki üçüncü ve en etkili adım, kendi sosyal çevrenizin dışından tarafsız kıdemli bir vatandaşın seçilmesidir. Arabuluculuktaki bu üç değişken, anlaşmazlığın topluma mal edilmesindense, olabildiğince, kişinin kendi sosyal çevresi tarafından çözümlenebilmesinin önemli olduğunu gösterir. Arabuluculuğun zaman zaman başarısız olması halinde taraflar ya iddialarından vazgeçmekte ya da mahkemeye gitmektediler.

Resmi Mahkemeler

Elimizde mahkemelerde söylenenler ve yapılanlarla ilgili elle tutulur belgeler olmadığından, bu konudaki bilgilerimizi bir dizi farklı kaynaktan elde etmekteyiz. Elimizde, kolonilerdeki mahkemeler tarafından verilmiş yaklaşık 150 adet ve Asur Yüksek Mahkemesi tarafından Anadolu'ya gönderilmiş 20 adet mahkeme kararı vardır. Herşeyden öte, elimizdeki özel mektuplarda yer alan yüzlerce karar ve yaklaşık 500 adet ifade mevcuttur; bunlardan bazılarının mahkemelerce verilmiş kararlar olduğu çok açıktır. Sonuç olarak, elimizde bir düzine civarında davacının mahkemeye verdiği resmi yemin mevcuttur. Tipik olarak bu dökümanlarda, ya şahitler ve davacıların verdiği ifadeler veya kanuni otoriteler tarafından verilmiş kararlar yer almaktadır. Bu cildin farklı bölümlerinde, mahkemelerdeki resmi uygulamaların yer aldığı Kaniş'teki "Yasa Metinleri" ile ilgili ek bilgi mevcuttur. Eski Asur Mahkemelerindeki ayrıntılarla ilgili yeterli bilgimiz olmasa da, uygulamaların anahatlarıyla ilgili bilgiye sahibiz. Bir mahkemenin olmasını sağlamak için, öncelikle şikayetinizle ilgili yerel mahkemenizde bir ilk celse yapılmalıdır. Asur'da davayı belediye meclisi ya da krala götürebilirsiniz (hiç süphesiz yerel mahkemeler henüz kurulmadığından); kolonilerde ise davanızı ya "Kente" ya da

toplum yönetiminde yer alan kıdemli erkekler konseyi olan "ihtiyarlar meclisi"ne götürebilirsiniz. Bu aşama neredeyse hiç belgelenmemiştir, ayrıca uygulama da net değildir; ancak birkaç davada, kişinin adli yargı bölgesindeki adli işlemlerden sorumlu "ihtiyarlar meclisi"ni başvurduğu bilinmektedir; bazı celselerde kararların, "kolonin kendisi" veya "Kent" tarafından alınmasına yol açmıştır. Celsenin/oturumun farklı sonuçları vardır: dava tamamen azledilir, iki veya üç hakimin yer aldığı daha küçük bir mahkemeye gönderilebilir, veya mahkemece dava ile ilgili usule yönelik bir karar veya nihai bir karar verir. Burada adı geçen olguların hiçbiri uygun değilse ya da başarılı olmamışsa, iki seçenek daha vardır: mahkeme çoğunluk kararı ile kanunlarda yazılı uygulamalar doğrultusunda davayı sonuçlandırmak için "ihtiyarlar meclisi"nin "ast ve üstlerden" oluşmuş bir genel kurul yapmasına karar verebilir ve eğer bu toplantı da başarısız olursa en son seçenek olarak dava bir üst mahkemeye sevk edilir.

Davalar, kolonilerdeki yerel mahkemelerde sonuçlandırılamazsa, bunlar nihai karar için Kaniş'teki eyalet mahkemesine sevk edilir. Mahkeme, orada da sonuçlandırılamaz ise, Asur'daki yazılı kitabelerde kolonilere ait bu özel durumu çözümleyecek bir iki paragraf daha bulunabilir. Anadolu'daki bir mahkeme eğer sadece o bölgeye ait ekonomik konularla ilgili ise, davacılar yerel koloni mahkemesinin kararını kabul etmelidirler ya da kendi aralarında çözmelidirler. Her nasılsa, bazı sıradışı davalarda Yüksek Mahkeme, koloniye ait bir davanın çözülebilmesi için, kolonide yaşayan kişiyi Asur'a iade etmiştir. Kitabede bunun tam zıttı bir senaryo da yer almaktadır; buna göre, davacı kolonideki davasının doğrudan Asur'daki Yüksek Mahkeme tarafından görülmesi konusunda ısrarcı olmuştur: eğer koloni mahkemesinin kanuni otoritesini kabul etmezseniz, "üç kelimeden oluşan yemini" etmeniz gerekmektedir ve bu özel bir yeminli ifade olarak kaydedilir ve koloni mahkemesi tarafından kolonideki insanlara bildirilir. Bu durum, Asur'daki Yüksek Mahkemeye gitmeden sıradışı şekilde nihai işlem yapılmasına olanak tanır, hatta tamamen koloniye ait bir mesele olmasa bile bu durum geçerlidir. Öte taraftan, eğer yemin etmeden koloniye ait davanızı Yüksek Mahkemeye nihai karar için sunarsanız, teorik olarak ölüm cezası alırsınız. Uygulamanın yapılıp yapılmadığı konusunda bilgi sahibi değiliz, çünkü elimizde bu özel işlemle ilgili bir iki dava olsa da, davanın gerçekte nasıl sonuçlandığıyla ilgili herhangi bir bilgimiz yoktur.

Eski Yakın Doğu hukuki ve yasal süreçleri ile ilgili pek çok araştırmanın odak noktası mahkemeler ve adaletin resmi yönetimidir, bunun sebebi mahkemelerin yasal uygulamaları ile ilgili süreçler konusunda, diğer dönemler ve yerlerden çok daha fazla yazılı belge olmasıdır. Ancak burada belirtildiği üzere, Kültepe'nin özel arşivleri, kanunun bu tek boyutlu resmine yeni boyutlar eklemektedir: davacıların yaşamlarını ve bakış açılarını bize göstermekte ve en az bunun kadar önemli olarak da, adalet arayışındaki diğer gayriresmi ve özel alternatif yolları belgelemekte ve toplumda mahkemelerin daha geniş sosyal ve yasal içeriklerini göstermektedir.

DİPNOTLAR

*Dr., Institute of Cross-Cultural and Regional Studies, Danimarka.

[1] Eski Asur metinleri ve arşivleri konusundaki genel çalışmalar için için, Larsen'in bu ciltteki "Kültepe/Kaniş Arşivleri" isimli makalesine bakınız. Ayrıca Larsen 2008 ve Veenhof 2003a'ya bakınız.

[2] Eski Asur kanunlarının genel sunumu için Veenhof 2003b; Eski Asur'da hukuki sistem ve hukuksal anlaşmazlıklar konusunda detayli bir analiz için Hertel 2008.

[3] Veenhof 1995.

[4] Kolonial sistemin yönetimi konusundaki katkıları için Larsen'in bu kitaptaki "Koloni Sisteminin Yönetimi" makalesine bakınız.

[5] Veenhof 2008.

[6] Barjamovic-Hertel-Larsen 2011.

[7] Kt a/k 353 and 315 ve Landsberger-Balkan 1950.

[8] Veenhof 1991; Hertel 2008, 215-298.

[9] Hertel 2008, 299-367; Hertel-Larsen *baskıda.*

[10] Hertel 2008, 368-458.

[11] Kt 94/k 769 1-30. satırlar; Larsen *baskıda.*

KAYNAKÇA

Barjamovic-Hertel-Larsen 2011 — Barjamovic, G., Hertel, T. K. and Larsen, M. T., *Ups and Down at Kanesh-Observations on Chronology, History and Society in the Old Assyrian Period*, Old Assyrian Archives Studies (PIHANS), Leiden 2011.

Hertel 2008 — Hertel, T. K., *Old Assyrian Legal Practices- An Anthropological Perspective on Legal Disputes in the Ancient Near East*, Ph.D.-dissertation, University of Copenhagen.

Hertel-Larsen *baskıda* — Hertel, T. K.-Larsen, M. T., "Situating Legal Strategies -On Reading Mesopotamian Law Cases", *Festschrift Veysel Donbaz 2010.*

Landsberger-Balkan 1950 — Landsberger, B., Balkan, K., "Die Inschrift des Assyrischen Königs Irisum", *Belleten* XIV, 219-268.

Larsen 2008 — Larsen, M. T., "Archives and Filing Systems at Kültepe", C. Michel (ed.), *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli.* Old Assyrian Archives Studies 4, PIHANS 112. Leiden 2008, 77-90.

Larsen *baskıda* — *The Archive of the Shalim-Assur Family*, cilt 3, Kültepe Tabletleri, T.T.K.Y., (AKT VI), Ankara (baskıda).

Veenhof 1991 — Veenhof, K. R., "Private Summons and Arbitration among the Old Assyrian Traders", *Bulletin of the Middle Eastern Culture Centre in Japan,* cilt 5, 437–459.

Veenhof 1995 — Veenhof, K. R., "In Accordance with the Words of the Stele': Evidence for Old Assyrian Legislation", *Chicago-Kent Law Review,* cilt 70, 1717–1744.

Veenhof 2003a — Veenhof, K. R., "Archives of the Old Assyrian Traders from kārum Kanish", *Ancient Archives and Archival Traditions. Concepts of Record-Keeping in the Ancient World,* M. Brosius (ed.), Oxford Studies in Ancient Documents, Oxford 2003, 78-123.

Veenhof 2003b — Veenhof, K. R., "The Old Assyrian Period", *A History of Ancient Near Eastern Law*, R. Westbrook (ed.), Handbook of Oriental Studies, Böl. 1, The Near and Middle East, cilt 72, Leiden 2003, 431-484.

Veenhof 2008 — Veenhof, K. R., "The Old Assyrian Period", *Annäherungen Orbis Biblicus et Orientalis* 160/5, böl. V.

İrfan Albayrak*

KÜLTEPE'DE ELE GEÇEN VASİYETNAMELERE GÖRE ESKİ ANADOLU'DA MİRAS ANLAYIŞI

MÖ 2. bin yıl başlarında Anadolu'ya ticaret için gelen Asurlu tüccarlar, başta Kültepe-Kaniş olmak üzere birçok kentte, *kārum* ve *wabartum* denilen ticaret merkezleri kurmuşlardır. Eski Anadolu tarihinde "Asur Ticaret Kolonileri Devri" olarak adlandırılmış bu dönem 200 yılı aşkın bir süre devam etmiştir. Bu dönem içerisinde Asurlu tüccarlarla Anadolu'nun yerli halkı arasında her konuda yakın ilişki kurulmuştur. Bu arada Anadolu insanı çivi yazısını öğrenmiş, ancak kendi dillerinde yazmak yerine, belgelerini Eski Asurca kaleme almışlardır. Bu durum, bir taraftan Asur'un kültürel etkinliğini gösterirken, diğer taraftan Anadolu'nun o devirlerdeki siyasî ve sosyal yapısını, kendi halklarının dillerindeki kaynaklardan öğrenme imkânını ortadan kaldırmaktadır.

Ticari faaliyetlerini nesiller boyu devam ettiren Asurlu tüccarlardan bazıları Anadolu'da ev, arsa ve köle satın almışlar, hatta yerli kadınlarla evlenerek hayatlarını burada sürdürmüşlerdir. Bazı tüccarların Kaniş'te veya başka bir şehirde hayatlarını kaybettikleri, aile içi haberleşmelerin konu edildiği mektuplarda kayıtlıdır. Bir tüccarın öldüğü haberi belgelerde genellikle "kadere gitmek" (*ana šīmtim alākum*) deyimi veya "ölmek" (*mâtum*) fiiliyle bildirilmektedir.

Okunan tabletler arasında miras paylaşımı konusunda yazılmış çok sayıda mektup ve mahkeme tutanağına rastlanmakla beraber, tam bir vasiyetname özelliğinde çok az belge ele geçmiştir. Bunların hepsi Kaniş'te yaşayan Asurlu tüccarlara aittir. Yayınlanmış binlerce Kültepe tableti arasında bu kadar az sayıda vasiyetname bulunması, uzmanlar tarafından, gelenek hukukunun miras intikalini yeterince düzenlediği, sadece özel durumlar söz konusu olduğunda bu tür belgelerin hazırlandığı şeklinde yorumlanmaktadır.[1] Bu çalışmada hem Asurlu ailelere ait yayınlanmış vasiyetnamelere, yerli halkın miras anlayışı ile aile içi sosyal statü ve sorumluluklarını yansıtan metinlerden elde edilen bilgiler sunulmaktadır.

Kültepe kazılarında açığa çıkarılan vasiyetnamelere geçmeden önce, Anadolu'nun yazıyla tanıştığı bu dönemin resmî uygulamalarını gösteren ve sosyal hayatı düzenleyen herhangi bir kanun metninin olmadığı veya henüz ele geçmediği belirtilmelidir. Burada tercümesi verilen belgelerdeki uygulamaların yaygın anlayış olup olmadığı tartışmalıdır. Vasiyetnamelerde geçen mirasa ilişkin kararları, coğrafi ve kültürel yakınlıkları nedeniyle, Babil, Hitit ve hatta Sümer kanunlarındaki uygulamalarla karşılaştırmak mümkündür.

Bildiğimize göre gerekli durumlarda, Asurlu bir tüccara ait vasiyetnamenin açılması için 3 yıl beklenmektedir. Bu durum, tüccarlar Anadolu'nun çeşitli kentlerinde ve Asur'a komşu diğer bölgelerde ticarî faaliyet yürüttüklerinden, ilgili şehirlerdeki, özellikle vadesi dolmamış borçların ödenmesi, alacakların tahsili, ticarî ortaklıkların feshi ve varislerin hepsinin bir araya toplanması gibi hukuki ve pratik nedenlerden kaynaklanıyor olmalıdır. Mirasın paylaşımı için gerekli şartlar oluştuğunda vasiyetin gereğini yerine getirecek kişinin, yani *bēl šīmtim*'in, varisler tarafından yemin etmeye zorlanamayacağı, aksi takdirde mirastan çıkarılacağı anlaşılmaktadır.
Bu çalışmada miras konusu "Asurlular" ve "Yerliler" olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Bundaki amaç, Asurlu tüccarlar ile yerli halkın miras bırakma anlayışlarını karşılaştırmaktır.

A. ASURLULAR

Asurlu tüccarlardan kalan vasiyetnameler

Asurlu tüccarlardan kalan az sayıdaki vasiyetnamenin hemen hepsi bir kalıp cümleyle başlar. Buradan ilgili belgenin bir vasiyet metni olduğu kolayca anlaşılır. Tabletin ilk satırları olarak kaydedilen cümle ŞA (Şahıs Adı) *šīmti bēti-šu* (*ša ālim*(ki) / *Kaniš*) *išimma* "ŞA

(Asur'daki / Kaniş'teki) evinin kaderini (vasiyetini) belirledi (yaptı)" şeklinde formüle edilmektedir. Bazı vasiyetnamelerde doğrudan mal paylaşımına geçilirken, bazılarında mirasa konu tüm malların gümüşe, yani paraya çevrileceği; paylaşımın gümüş üzerinden yapılacağı belirtilmektedir. Mirasçılar arasında eş ve rahibe (*gubabtum*) kızın, diğer varislere oranla öne çıkarılması ve ailenin en büyük oğlunun, diğer erkek kardeşlere göre daha fazla pay alması Asurlu tüccarların vasiyetnamelerinde en dikkat çeken özelliktir.

1. ICK I 12 a,b

Bu vasiyet metni Asurlu tüccar İlī-bāni'ye âittir. Bazı satırları hasarlı olan belgede şunlar yazmaktadır:

1-2) İlī-bāni evinin kaderini (vasiyetini) şöyle belirledi (yaptı): 2-10) 1 talent 12 mina kalayla ilgili Menānum'un oğlu Šu-İštar'daki tablet, 1 1/2 talent bakırla ilgili Salimānum'un oğlu İlī-rēi'deki tablet, 1 1/2 mina gümüşle ilgili İbni-ilī ve oğlu Ennum-Aššur'daki tablet (olmak üzere) bütün bu (alacağa dair) tabletler rahibe kızım Ahātum'undur. 10-12) Geriye kalan ister Asur'daki isterse Anadolu'daki tabletlerim olsun oğullarımın hepsinindir ve 13-14) rahibe kızımın [payı] (onlara) geri kalmıştır. 15-19) Kanişteki ev karım Lamassinindir. Oğullarımdan kimse Lamassīye karşı hukuken itiraz etmeyecek. 20-23) Kanişteki tabletlerimden 1 "mina gümüşle ilgili kaçak" tabletimi ... Lamassi'ye verecek. 24-26) İya ve İkuppīya yılda 6'şar mina bakırı kızım Ahātum'a verecekler. 26-28) Oğullarımın hepsi borcuma karşı duracaklar. 28-31) Bir kardeş diğeri olmaksızın ister Asur'da isterse kırsalda (Anadolu'da) tabletlerimi açamayacak. 31-33) (Oğullarım) kurbanlarının göğüs etinden Ahātum'a verecekler. 33-34) Mührümü İya alacak. 34-37) Vasiyetimin uygulayıcısını yemine sevk eden, mirastan çıkarılacaktır. Ayrıca borcu kendisi ödemek zorunda olacaktır. 37-40) İkuppiya'nın tuttuğu 1 mina takdis gümüşümle, İya ve İkuppīya ticaret yapacaklar. 40-43) Kızım Ahātum'un takdis (gümüşü) de onlarındır. Onlar (için) bağıştır. Buzizi'nin oğlu ...'nın huzurunda, Aššur-[taklaku?]'nun oğlu ...'in huzurunda.[2]

Görüldüğü üzere, Kaniş'te ticari hayatını sürdüren İlī-bāni ölmeden önce, ileride mirası konusunda çıkacak ihtilafları önlemek için detaylı bir vasiyetname hazırlamıştır. Belgeye göre İlī-bāni mirasını eşi, rahibe kızı ve iki oğlu arasında taksim etmektedir. Tablette dikkati çeken hususlardan ilki, vasiyet sahibi İlī-bāni'nin, rahibe kızı Ahātum'un haklarını korumak için özel bir ihtimam göstermiş olduğudur. Benzer bir durum, başka bir tüccarın mirasıyla ilgili bir mahkeme tutanağında da görülmektedir.[3] Burada, yine rahibe olduğu belirtilen bir kızın (Ziki) haklarının, kardeşleri karşısında özellikle koruma altına alındığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Hammurabi Kanununun 180 ve 181. maddelerini de hatırlatarak, Sâmilerin miras bırakma geleneğinde rahibe sınıfından kızların miras haklarının çok titizlikle düzenlediği dikkat çekmektedir.

ICK I 12a'daki metne dönecek olursak; vasiyetname rahibe kız Ahātum'a 62 mina (±31 kg) kalay, 30,5 mina (±15 kg.) bakır ve 1 1/2 mina (±750 gr.) gümüş bırakıldığı kararı ile başlamaktadır. Daha sonra, miktarları belirtilmeden Asur ve Anadolu'daki tabletlerde kaydedilen alacağa dair gümüş, erkek çocukların ortak miras hakkı olarak belirtilmiştir. Eğer metindeki hasarlı kısım doğru tamamlanmışsa, alacağa dair söz konusu bu belgelerde rahibe Ahātum'un hakkının olmadığı belirtilmiştir.

Tabletin 15-23. satırları arasındaki hükümler İlī-bāni'nin eşi Lamassi ile ilgilidir. İlī-bāni Kaniş'teki evini eşine bırakmıştır. Ayrıca Kaniş'teki 1 1/2 mina gümüş alacağı ile ilgili bir belge de yine Lamassi'ye miras olarak bırakılmıştır. Metnin devam eden satırlarında tekrar rahibe kız Ahātum'u ilgilendiren hükümler yer almaktadır. Buna göre, Ahātum'un erkek kardeşleri İya ve İkuppiya kız kardeşlerine yıllık 6'şar mina bakır verecekler ayrıca erkek kardeşler, kestikleri kurbanlarının göğüs etini kız kardeşleri için ayıracaklardır. İya ve İkuppiya'ya yüklenen bu sorumluluğa benzer bir durum, yukarıda sözünü ettiğimiz Kt. 2001/k. 325 numaralı mahkeme bir kaydında da karşımıza çıkmaktadır. Burada erkek kardeşler, babaları öldükten sonra rahibe kız kardeşlerine ilk üç yıl için, yıllık 1 adet *subatum*-kumaşı, 1 adet *şitrum*-kumaşı, devam eden yıllar için de, senelik 20 şekel gümüş ödemekle yükümlü tutulmuşlardır.

ICK I 12a'dan elde edilen önemli bilgilerden biri de (st. 28-31) kardeşlerden biri olmaksızın diğerinin ne Asur'da ne de Asur dışında (yani Anadolu'da) zarflı tabletleri açamayacağının belirtilmesidir. Bu durum, yukarıda sözünü ettiğimiz, mirasla ilgili belgelerin açılması için bütün varislerin bir araya toplanması şartıyla ilgili olmalıdır.

2. Kt. o/k 196a, c

Kültepe'de 1963 yılı kazılarında açığa çıkarılmış bu vasiyetname Asurlu tüccar Agua'ya aittir. Agua hem Asur'da hem Kaniş'te evi olan bir tüccardır. Mirasını eşi, oğlu Şu-Bēlum, kızı? (belki ikinci eşi?) *Abşalim* ve diğer oğulları arasında şöyle paylaştırmaktadır:

1-2) Agua (evinin) kaderini (vasiyetini) şöyle belirledi (yaptı): 2-5) Asur'daki ev karımındır. (Karım) gümüşten oğullarımla birlikte pay alacak. 5-6) Onun gümüşteki hissesi anne ve baba (olarak)tır. 7-9) Ev, gümüş ve onun sahip olduğu her şey (karım) öldükten sonra Šu-Bēlum'undur. 9-10) Kaniš'teki ev Šu-Bēlum'undur. 11-12) (Borçlu olduğum) patronlarımı oğullarım karşılayacaklar (ödeyecekler) ve 12-16) geriye bana kalan gümüşten 1/3 mina altını, 1 mina gümüşü ve bir bayan köleyi Abšalim ayırıp alacak. 17-22) Ev almamış olan diğer oğullarım 4'er talent bakırı evlerinin karşılığı olarak alacaklar. 22-26) Gümüşün, bayan kölelerin, erkek kölelerin geriye kalanını ise; karım, Šu-Bēlum ve (diğer) oğullarım azar azar paylaşacaklar. 26-27) Aššur-idi'nin šawitum (-kadını?) ona serbest bırakılmıştır. 27-31) Eğer benden geriye hiç gümüş kalmazsa, oğullarım evlerine karşılık olan 4'er talent bakırı alamayacaklar. 32-35) (Bu durumda) 2 mina gümüş Puzur-İštar geri ödeyecek, 2 mina gümüş (de) Usur-ša-Aššur geri ödeyecek. 36-38) (Bu) onların ek masrafları olarak onların alınlarına (omuzlarına yüklenmiş) ve eşit olarak denkleştirilmiştir. 39-41) Abi-ilī eğer 10 mina gümüşü tartarsa, kardeşleriyle birlikte (mirası) paylaşacak. 41-45) Eğer 10 mina gümüşü tartmazsa (mirastan) çıkarılmıştır, ayrıca 10'ar mina gümüşü kardeşlerine ödeyecektir. İddi-Su'en'in huzurunda, Aššur-nādānın huzurunda, Apil-kēn'in huzurunda, İkuppiya'nın huzurunda, Saliya'nın huzurunda.[4]

Bu belgede de, yukarıda incelenen vasiyetnamede olduğu gibi, vasiyet sahibi eşine miras olarak evini bırakmıştır. Ayrıca, annenin, mirasa konu gümüşü erkek çocuklarıyla birlikte paylaşacağı ve dahası, onun gümüş üzerindeki hissesinin hem anne hem de baba olarak uygulanacağı şeklinde, kadının statü ve hakkını güçlendirici bir ifade yer almaktadır. Bir taraftan çocuklar karşısında eşin hakları böyle korunurken, diğer taraftan aynı metinde, "(*karım*) *öldükten sonra ev, gümüş ve sahip olduğu her şey Šu-Bēlum'un*" gibi bir ifadeyle karşılaşılması, eşe bırakılan mirasın, gelecekte nasıl pay edileceğinin peşinen kocası tarafından tayin edildiğini göstermektedir.

Metne göre, Agua oğullarından Şu-Bēlum'u, miras hakları bakımından öne çıkarmaktadır. Ayrıca annenin ölümünün ardından, kadının hem kocasından aldığı mirasın, hem de sahip olduğu diğer kıymetlerin de Şu-Bēlum'a bırakılıyor olması, onun baba mirasından en büyük payı aldığını açıkça ortaya koymaktadır. Muhtemelen ailenin en büyük çocuğu olarak Şu-Bēlum, babasının servetinin oluşumunda, kendisinden küçük kardeşlerine oranla daha çok katkı sağlamış olduğundan, diğerlerinden ayrı tutulmuştur. Kaldı ki Mezopotamya'nın eski halklarında ilk erkek çocuğun miras konusunda ayrıcalıklı bir yeri olduğu bilinmektedir. Vasiyet sahibinin borçlarının ödenmesi söz konusu olduğunda ise, kardeşlerin hepsinin eşit derecede sorumlu tutulduğu anlaşılmaktadır.

Tabletin 12-16. satırları arasında, Agua'nın kızı veya ikinci eşi olan Abşalim isimli bir kadının miras hakları düzenlenmektedir. Ona 1/3 mina altın, 1 mina gümüş ve bir bayan hizmetli miras olarak bırakılmıştır. Metnin daha sonraki satırlarında, evdeki kadın ve erkek hizmetlilerin de varisler arasında eşit olarak paylaşılacağı belirtilmektedir. Ayrıca, Agua'dan geriye hiç gümüş kalmaması durumunda, kendilerine miras paylaşımında bir ev düşmemiş oğulların haklarını dengelemek için öngörülen 4'er talentlik bakır alacağına ilişkin kararın geçersiz olacağı; bu durumda, Puzur-İştar ve Usur-ša-Aşşur'un 2 mina gümüşü kardeşleri için geri ödeyecekleri anlaşılmaktadır.

Metnin son bölümünde (st. 39-45) de, kardeşlerden biri olan Abi-ilī ile ilgili dikkat çekici ifadeler yer almaktadır. Agua, oğlu Abi-ilī'nin, muhtemelen ailenin ortak bütçesinden önceden aldığı 10 mina gümüşü geri ödemesi halinde miras paylaşımına dahil olabileceğini, aksi takdirde mirastan men edileceğini ve ilgili miktarı kardeşlerine ayrı ayrı ödemek zorunda kalacağını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, Eski Asur Dönemi'nde bir babanın haklı bir gerekçesi olduğu takdirde, çocuğunu mirastan çıkarma hakkı olduğu söylenebilir. Bir varisi mirastan çıkarma konusunu Hammurabi Kanunu'nun 168 ve 169. maddeleri şöyle düzenlemektedir:
Eğer bir adam oğlunu mirastan mahrum etmeye karar verirse, yargıçlara "oğlumu mirastan mahrum edeceğim derse", yargıçlar onun durumunu araştıracaklar, eğer oğul mirastan mahrum edilecek ağır bir suçu taşımıyorsa, baba oğlunu varislikten mahrum etmeyecek, ancak eğer mirastan mahrum edilecek (kadar) ağır bir suçu işlemişse birinci defa affedilecek, ikinci defa işlerse baba oğlunu mirastan mahrum edebilecektir.

3. RA 60: 132

Bu belge tüccar ^{d}Adad-bāni'nin vasiyetini içermektedir. Bazı bölümleri hasarlı olduğundan çok iyi anlaşılamayan metne göre, ^{d}Adad-bāni mirasının önemli bir kısmını eşi, kız kardeşi ve akrabalık dereceleri belirtilmeyen ancak, aileden olduklarını zannettiğimiz iki erkek arasında taksim etmektedir. Belge o devirde nelerin miras paylaşımına dahil edildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

1-2) dAdad-bā[ni evinin vasiyetini] şöyle yaptı: 2-5)..... 6-8)Eğer (Šāt-Adad) bir şey ....., (Šāt-Adad) gidecek ve ..... ile doyuracak. 8-10)[Xxxx]'in oğlu Dadaya'nın 9 mina gümüşü bana borçlu olduğu üzere; 10-14)Annemiz'den bize intikal eden, ister tablet, ister gümüş, ister bronzlar, ister mobilya, ister hizmetçi olsun, benim hissemdir. 14-19) İster önceki bıraktığım bronzlar olsun, ister Anina'dan satın aldığım ve kız kardeşime bıraktığım bronzlar olsun, ister torbalar olsun, ister kız kardeşimin kabul ettiği benim hissemdir. 19-24) İster ilk (bahsedilen) hizmetli olsun, ister Dadaya'nın (borçlu olduğu) gümüşünde olsun, ister annemizden (kalanda) olsun, ister torbalarda olsun, benim hissemdir (hissem vardır). 24-29) Bütün bunlardan (kadının) kardeşleri ona (kadına) (bir pay) iletecekler (ayıracaklar). 26-29) Geriye kalan 5 mina gümüşü faize bırakacaklar ve onun faizini o (kadın) ve onun annesi yiyecekler (alacaklar). 30-34) Geriye bıraktığım bütün bunlardan iki hisseyi kadınlar alacaklar, bir hisseyi Šu-Anum alacak, bir hisseyi Ennum-Aššur alacak. 35-38)Faize bırakılan 5 mina gümüşün 3 mina'sını Šu-Anum alacak, 2 mina gümüşü Ennum-Aššur alacak. 38-41) Kadınların ardından (öldükten sonra ister) ev, ister gümüş, ister bronzlar, ister mobilya, ister hizmetçi olsun Šu-Anum'undur. 41-44)[X mina gümüşü] evin karşılığı olarak Ennum-Aššur [alacak ve] onların kız kardeşlerine verecekler. 45-48)..... 49-53)verecekler. Šāt-Adad'a ait Kanişli kadın kölenin ederi (tanrı) Sin'e (adak?) borcu içindir. Kırsaldaki (Anadolu'daki) tabletlerim için onların her ikisi karşı duracaklar (ödeyecekler). Onların ilave masrafları..... İlī-bāni'nin oğlu Alābum, kâtip İkuppīya ve La-qēp vasiyetimin beyleridir (uygulayıcılarıdır).[5]

Görüldüğü gibi, vasiyet sahibi öncelikle kendi varlığını açıklamaktadır. Hemen devamında aileyle ilgisi belirtilmeyen bir kadının, kardeşlerince söz konusu mallardan mahrum edildiği belirtilmektedir. Daha sonra 5 mina gümüşün geriye kaldığını ve bunun faize bırakıldığını, faiz gelirini, sayılan mallardan mahrum bırakılan kadın ve annesine verileceği anlaşılmaktadır. Bu metinde de, kadınların ölümünden sonra, kendilerine kalan mirasın nasıl pay edileceği açıklanmıştır. Buna göre, kadınlar öldükten sonra evi, gümüşü, bronzları, mobilyaları ve hizmetçiyi yine Şu-Anum alacaktır.

B. YERLİLER

Yerli halkın miras anlayışı hakkındaki belgeler

1. Kt 89/k. 369

Bu konuda elimizde yeterince belge bulunmamaktadır. Aile bireylerinin sosyal ilişki, statü ve sorumluluklarının tespit edildiği birkaç belgede, anne ve babanın ölümü sonrası kardeşlerin aile varlığını nasıl paylaşacağı ve yöneteceği konusunda bilgiler bulunmaktadır. Bu metinler Asurlu tüccarların vasiyetnameleri ile karşılaştırıldığında, Anadolu yerlilerinin miras paylaşımının daha sade ve eşitlikçi olduğu dikkati çekmektedir. Bu konudaki güzel örneklerden biri, Kültepe'nin geç safhasına tarihlenen ve 1989 yılı kazılarında ele geçmiş Kt. 89/k 369 kazı numaralı metindir.[6] Büyük kral Zuzu'nun mührüyle resmileştirilen belgede şunlar okunuyor:

1) Alahzina'nın büyük kralı Zuzu'nun mührü. 2-5) Kaliti ve Puza, baba (ve) anne, Wayiškuwe, Tuthala, Happua(h)šu ve Aduwa 4 kardeş ev(de) birlikte oturmaktadırlar. Onlar bir eve sahipler. 6-10)Eğer aralarından biri babaya, anneye kötü muamele eder, bir şey gizleyip, hisse çağırırsa (isterse), [karı]sını başka bir yerde tutarsa, onu satacaklar. 10-13) Baba ve anne öldükleri zaman, eğer kardeşler isterlerse, birlikte oturacaklar. 13-15)Eğer istemezlerse, evi ve var olan her şeyi 4 kardeş eşit olarak paylaşacaklar. 16-20) Eğer 4 kardeşten biri ölecek olursa, onun hissesini paylaşacaklar, onun karısı(na) [.....] bakacak. 20-26) Eğer Kaliti ölecek olur, onun oğulları hizmetçileri paylaşırlarsa, bir kadın köleyi, bir ineği, 10 [koyunu], [x] litre šaršarannum-yağını, 4 mina (değerinde) yünü, 10 adet fırçayı, 10 adet umsum-aletini, 3 katır(?) koşum takımını anneleri Puza'ya verecekler ve o (anne evden) çıkacak. 26-32) Kardeşler öldüklerinde, bir bayan köleyi, bir bronz kazanı,

bir keseri, 4 kabı, 3 koşum takımını, 2 parça kumaşı, arzallum-aletini, bir bronzdan kaşığı, 2 hançeri İli-rebî, köle kız Haššušar (ve) oğulları paylaşacaklar. 32-36)Onların kardeşleri (olarak) Aduwa [bir] hamile ineği, 10 koyunu his[sesine] ilave olarak alacak. Onlar birlikte oturacaklar, onu zorla uzaklaştırmayacaklar. 36-38) Onların [.....]sını ..... Alahzina'nın büyük kralı Zuzu'nun ve veliaht Ištar-ipra'nın onayı. İlk dikkati çeken, henüz anne ve baba hayatta iken bu belgenin hukuken geçerli olduğudur. Çünkü çocukların anne ve babaya karşı kötü davranışlarının cezalandırılacağından bahsedilmektedir. Anne ve baba öldükten sonra, aile birliğinin devamı, kardeşlerin kendi iradelerine bırakılmaktadır. Belge aynı zamanda anne ve baba öldükten sonra mirasın nasıl pay edileceği konusunu da düzenlemektedir. Buna göre, kardeşler isterlerse birlikte aynı evde yaşamaya devam edecekler; ama istemedikleri takdirde mirası eşit olarak paylaşıp ayrılabileceklerdir. Ayrıca, babanın önce ölmesi durumunda mirası çocukların taksim edecekleri ancak, bir ineği, 10 koyunu, bir miktar yağı, 4 mina yünü, 10 adet fırçayı, işlevi bilinmeyen 10 adet *umšum*-aletini ve 3 adet katır koşum takımını çocuklar annelerine verecekler ve anneleri evden çıkacak.

2. Kt. 89/k 370

Yerli halkın miras bırakma anlayışı hakkında bilgi veren bu belge de, yine 1989 kazılarında açığa çıkarılmış ve büyük kral Zuzu tarafından onaylanmıştır.[7] Tablette şunlar kaydedilmiştir:

1-4) Hançer sorumlusu Wa[šatapra]'nın mührü, Šipana'nın oğlu [Xxxxx]'in mührü, Wašinuman'ın oğlu [Xxxx'in mührü]. 5-10) Tuthalia ve Anana baba ve anne (olarak), Zuru, Atata ve İnar 3 kardeş (olarak) birlikte yaşıyorlar. 11-12) Onlar bir eve sahipler. 12-17) Eğer aralarından biri babaya ve anneye kötü muamele eder, (onlardan) bir şey gizlerse, 10 mina gümüş tartacak. 17-21) Eğer anneleri Anana ölürse, 3 kardeş babaları Tuthaliya'ya bakacaklar. 21-24) Eğer Tuthaliya ölürse, 3 kardeş anneleri Anana'ya bakacaklar. 24-27) Baba (ve) anne öldükleri zaman, 3 kardeş (mirası) paylaşacaklar. 28-32) [Kırık nedeniyle iyi anlaşılamıyor] 33-35) Şehrin koruma angaryasını tutacaklar. Kral Zuzu'nun ve veliaht İštar-ipra'nın onayı.

Üslup bakımından yukarıdaki metinle benzer özellikler gösteren bu belge de aslında bir birlikte yaşam sözleşmesidir. Metnin başında ailenin hangi bireylerden oluştuğu belirtilerek, anne ve babaya karşı işlenecek kusurların 10 mina gümüş (yaklaşık 5 kg.) gibi yüksek bir miktarı ödemekle cezalandırılacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca, babanın veya annenin ölmesi halinde geride kalan ebeveyne çocukların bakmak zorunda oldukları belirtilmektedir. Bu kurallara uyulduğu takdirde, ebeveynlerin ölümü sonrası, mirası kardeşlerin eşit olarak paylaşacakları kaydedilmektedir.

3. AKT I, 21

Belge aslında bir evlilik sözleşmesidir. Eşlerin eşit haklara sahip olduğunu gösteren metinde, ebeveynlerin ölümü sonrasında evi, ailenin çocukları olan biri kız diğerleri erkek iki kardeşin alacakları kayıtlıdır:

1-3) Hanu'nun mührü, İnar'ın mührü, Aššur-malik'in mührü, Zaparašna'nın mührü, Kulzia'nın mührü. 5-6)Zaparašna Kulziya'yı (eş olarak) aldı. 7-10) Ev her ikisinin (olup) fakirleşirlerse de zenginleşirlerse onların ikisine âittir. 11-14) Eğer Zaparašna Kulziya'yı boşarsa, evi onların ikisi paylaşacaklar. 14-18) Onlar öldükleri zaman evi Hištahšušar ve Peruwa alacaklar.

Görüldüğü üzere, kadının eşiyle aynı şartlarda evliliği yürüteceği, zenginliği ve fakirliği paylaşacakları; boşanmaları durumunda, eşlerin evi eşit olarak bölüşecekleri belirtilmektedir. Karı ve kocanın (erkek Zaparaşna - kadın Kulziya) ölümünden sonra evi, yani malı mülkü çocukları Hiştahşuşar ve Peruwa'nın paylaşacağı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Eski Anadolu'da ticaret yapmak için bulunan Asurluların miras anlayışını bütün detaylarıyla ortaya koymak şimdilik güçtür. Ancak, çift eşlilik, evlatlık alma, ayrıcalıklı varis belirleme gibi nedenlerden, mirasını gelenek hukukunun dışında paylaştırmak isteyenlerin vasiyetname düzenledikleri görülmektedir. Kadın eşler genellikle bir ev ve bir miktar gümüşü miras olarak almaktadırlar. Asurlu babaların miraslarını paylaştırırken, eşinin ve rahibe sınıfından olan kızlarının haklarını özellikle koruma altına aldıkları dikkat çekmektedir. Hatta erkek

kardeşlere, rahibe kız kardeşlerine yıllık kumaş, bakır ve kurban eti, gibi aynî bir takım yardımları yapma yükümlülüğü getirilmektedir. Tüccarlardan kalan mirasa ilişkin belgelerde, rahibe sınıfından olmayan kızların miras hakları konusunda neredeyse herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Herhalde, onlar evlilik yoluyla başka ailelere gittiklerinde, baba evinden çeyiz aldıkları için, miras paylarını almış kabul ediliyorlardı.

Asurlulardan kalan vasiyet belgelerinde dikkati çeken bir diğer konu da, erkek çocuklar arasından birine genellikle ayrıcalık sağlandığıdır. Bu kimse, çoğunlukla mirasın en önemli parçası olan ev ve anneden gelecek diğer eşya ve mülkün de varisi olarak belirtilmektedir. Eski Mezopotamya halklarının çoğunda gördüğümüz bu uygulama Eski Babil döneminde zayıflamış olsa bile, ilk erkek çocuğun, yine de paylaşımda tercih yapma hakkına sahip olduğunu görmekteyiz.

Yerlilerin miras konusu ile ilgili olarak, bu konudaki az sayıda belgeden elde edilen bilgilerden hareketle, miras paylaşımının kız erkek ayrımı yapılmadan ve hiçbir varise ayrıcalık tanınmadan gerçekleştiği söylenebilir. Dönemin miras anlayışının hem Asurlular hem de yerli halk açısından daha detaylı olarak aydınlatılabilmesi, elbette bu konuda yeni belgelerin ele geçmesine bağlıdır.

DİPNOTLAR

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sumeroloji Anabilim Dalı.

[1] von Soden 1975/76, 211 vd; Wilcke 1976, 196 vd.
[2] von Soden 1975/76, 211 vd.
[3] Albayrak 2004, 9-20.
[4] Albayrak 2000, 1-16.
[5] Garelli 1966, 131-138.
[6] Donbaz 1993, 140-145.
[7] Donbaz 1993, 140-145.

KISALTMALAR

AKT	*Ankara Kültepe Tabletleri*, T.T.K.Y.
ICK	*Inscriptions Cunéiformes du Kultépé*, Prag 1952.

KAYNAKÇA

Albayrak 2000	Albayrak, İ., "Kültepe'den Yeni Bir Vasiyetnâme", *Archivum*, 1-16, Ankara 2000.
Albayrak 2004	Albayrak, İ., "She will live, eat and be anointed together with them, *ušbat aklat u paššat ištišunu*". *Assyria and Beyond Studies Presented to Mogens Trolle Larsen*, Nederlands Instituut Voor Het Nabije Oosten, Leiden 2004, 9-20.
Donbaz 1993	Donbaz, V., "Some Remarkable Contracts ff 1-B Period Kültepe Tablets II", *Nimet Özgüç'e Armağan Kitabı*, Ankara 1993, 140-145.
Garelli 1966	Garelli, P., "Tablettes Cappadociennes de Collections Diverses", *Revue d'assyriologie et d'archeologie Orientale*, cilt LXe No: 2, 131-138.
von Soden 1975/76	von Soden, W., "Ein Altassyrisches Testamet aus Kültepe", *Die Welt des Orients*, 211 vd.
Wilcke 1976	Wilcke, W., "Die Altassyrische Testamente", *Zeitschrift für Assyriologie*, Band 66, 196-233.

Süleyman Özkan*

KANİŞ'TE MÜHÜR SANATI

Mühürler, mülkiyeti göstermek amacıyla kullanılan bir araç olup, kişiler tarafından belgelerin imzalanmasında, mal ve mülklerinin dokunulmazlığını sağlamalarında kullanırlar. Eski Önasya'da ilk mühürlere MÖ 7000 yıllarında Kuzey Suriye, Hatay, Güneydoğu ve İç Anadolu bölgelerinde rastlanmıştır. Mühür baskıları taşıyan kil parçalarına (bulla) ise, MÖ 6100 yıllarında, Kuzey Suriye (Tel Sabi Abyad) ve Güneydoğu Anadolu'da (Hakemi Use) bulunan az sayıdaki merkezde ele geçmiştir. Mühürleri en çok kullananlar tüccarlardır ve Hassuna Çağı'ndan itibaren ticaretin artmasıyla mühür kullanımı da artmıştır. İlk kez Önasya'da ortaya çıkan, Sumerce [NA4]KİŞİB, Akkadca *kunuk*, Hititçe *şiyatar* olarak adlandırılan mühürlerin nasıl ortaya çıktığı konusunda belli bir görüş yoktur.

Mühürler, arkeolojik açıdan büyük önem taşır. Küçük olmalarına karşın devrin sanatsal özelliklerinin yanı sıra tanrılar, araç gereçler gibi konularda da bilgiler sunar. Her devrin ve yörenin mühür sanatı farklı olduğu için mühürler, bulundukları tabakaları tarihlemede yardımcı olmaları nedeniyle sikkeler gibi önem taşırlar. Mühürcülük bir sanat dalı olarak karşımıza çıkmakta ve *gliptik* sanatı içinde yer almaktadır. Yunanca "*glipto*" yani "oyuyorum" anlamındaki kelimeden gelen *gliptik* sözcüğü, değerli taş işleme sanatı anlamında kullanılmaktadır. Mühürler, *kameolar* ve taş kapların yapımı, bu sanat dalı içinde yer alır.

Eski Önasya'da damga veya silindir mühürler kullanılmıştır. Mezopotamya'da önceleri damga mühür kullanılırken, MÖ 4. bin yılda Sümerlilerle birlikte silindir mühürler ortaya çıkmış ve damga mühürlerin yerini almıştır. Suriye, İran ve Mezopotamya'da silindir mühür kullanılırken, Anadolu halkı damga mühürleri kullanmaya devam etmiştir. Ancak Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarların etkisiyle Anadolu'da da silindir mühür yapılmış ve kullanılmıştır. Ancak, Asurluların ülkeden ayrılmasıyla halk tekrar damga mühür kullanmaya başlamıştır.

Asur Ticaret Kolonileri'nin Anadolu'daki merkezi olan Kaniş, şimdiki Kültepe'de yapılan kazılarda kil eserler üzerindeki baskıların yanı sıra, özgün damga ve silindir mühürler de ele geçmektedir. Bu haliyle Kültepe'nin mühür sanatı açısından Önasya'da çok önemli bir yeri vardır. Tüccarların arşivlerinde ele geçen belgeler, 23 bin kadar olup bunun en az yarısı mühür baskılı zarf, bulla veya etikettir. Yapılan çalışmalar sonucunda, silindir ve damga mühür baskılarının sayısı birkaç bin olup, 2000 farklı kişinin mühür baskısı tespit edilmiştir. Bu mühürlerin çoğu Asurlu tüccarlara aittir. Diğerleri Anadolulu yerli halk, Hurrili ve Suriyeli tüccarlar tarafından kullanılmıştır. Bu mühürler arasında tüccarların yanı sıra Eski Asur krallarının (res. 1), memurların, yerli beylerin ve III. Ur kralı İbbi-Sin'in hizmetkârının mühür baskıları da mevcuttur. Özgün silindir ve damga mühürlerin sayısı 300'ü bulmaktadır. Ele geçen mühürler ve mühür baskıları farklı üsluplarda yapılmışlardır.

1. Damga mühürler

Damga mühür denilince akla genellikle yuvarlak kaideli, sapında ip deliği olan mühür tipi gelirse de, bu dönemde farklı tiplerde mühürlere de rastlanır. Kültepe 1b tabakasında damga mühür kullanımı artmış, küre veya çekiç başlı tipler üretilmeye başlanmıştır. Bu mühürlerin sapları konik ya da çok yüzeyli olarak düzeltilmiş, kurs kaide ile sonlandırılmıştır. Bunların dışında, kurs kaideli olmalarına karşın, nadir de olsa sapları aslan, kartal, maymun gibi hayvan biçimli olan örnekler de vardır (kat. 480). Ayak ya da ayakkabı biçimli mühürler de bu dönemin bir başka tipi olarak karşımıza çıkar (kat. 489). Damga yüzlerinde, bazen saç örgüsü ile çevrili alanda, çift başlı kartallar, aslan, boğa, grifon ve sfenksler ile tanrı ve tanrıça betimleri yer alır. Bu mühürlerde yazı bulunmamaktadır.

Kültepe'de ele geçen damga mühürler serpantin, mermer, kireçtaşı gibi çeşitli taşlardan, altın, gümüş, bakır, tunç gibi madenlerden ve kilden yapılmıştır. Mühürlerin yapımında seçilen maddelerin kişilerin zenginlik ve mevkileri ile ilgili oldukları düşünülmektedir.

res. 1 Eski Asur kralları Irisum ve Naram-Sin'in mühür baskıları

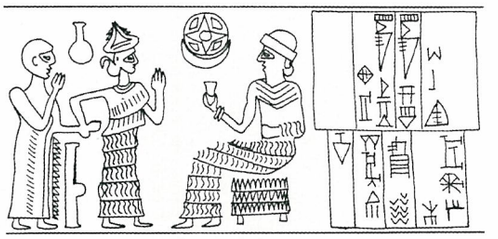

res. 2 III. Ur stili bir silindir mühür baskısı

2. Silindir mühürler

Sümerlilerin Önasya'ya getirdikleri yeniliklerden birisi de silindir mühürlerdir. Yan yüzüne figürler işlenmiş olan silindir mühürler, kil üzerinde yuvarlandıklarında sonsuz bir baskı yapabilmektedir. Obeyd devrinde başlayan bu tür mühür yapımı, Ahamenidler dönemine kadar devam etmiştir. Silindir mühürler, zamanla başka ülke insanlarınca da kabul görmüş, İran, Suriye, Filistin, Kıbrıs, Girit ve Mısır'da da kendi üsluplarında betimlere sahip mühürler kullanılmıştır.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, Asurlu tüccarların etkisiyle İç Anadolulu insanlar da kendi beğenilerine göre silindir mühürler yaptırmışlardır. Koloni Çağı'nın sonunda silindir mühürler ortadan kalksa da Demir Çağı'nda tekrar görülürler. Ama bu çağdaki mühürlerin çoğunluğu Asur sanatı etkisinde olup, taşra karakteri taşır. Kültepe'de bulunan silindir mühürler, kil, hematit, serpantin, steatit, lapis lazuli gibi taşlardan yapılmıştır.

Kültepe'de ele geçen silindir mühürlerin çoğunluğu Asur, Babil ve Suriye'den ithal edilmiştir. Bunun yanında yerli yapım silindir mühürler de vardır. Hem yerli hem de ithal mühürler, kendi sanatlarını yansıtan üslupta bezemelere sahiptir. Bu zenginlik, hem Eski Asur hem de Eski Suriye mühür sanatını öğrenmemize olanak vermektedir. Bunların yanı sıra daha eski dönemlere ait silindir mühürlerin de daha sonra tekrar kullanıldığı görülür. Özellikle III. Ur dönemi mühürlerinin baskılarına zarflar üzerinde rastlanılmaktadır (res. 2).

Asurlu tüccarlar, daha çok kendi üsluplarında mühürler kullanmışlarsa da, zamanla diğer ülkelerin mühürlerini de benimsemişlerdir. Eski Asur mühürlerinin sanatsal değeri biraz zayıf, diğerlerine göre daha kabadır (res. 4).

Eski Babil üslubundaki mühürlerden ithal edilenler ise çok iyi işlenmişlerdir. Taşra yapımı olanlar ise daha kaba özellikler gösterir. Bu mühürlerin figürleri az olup, mühürün yüzeyine serbest olarak yerleştirilmiştir Eski Suriye üslubundaki mühürler, zaman içinde en çok gelişme gösteren mühürlerdir. Başlangıçta figür sayısının çok olduğu görülürken, zamanla azalmıştır. Anadolu, Babil ve Asur, hatta Mısır gibi mühür üsluplarından çok sayıda figür almışsa da, her zaman kendine özgü motiflere de sahiptir (res. 6).

res. 3. Yerli/Anadolu üslubunda silindir mühür (kat. 478)

res. 4. Eski Asur üslubunda silindir mühür (kat. 476)

res. 5. Eski Babil üslubundaki mühürler (kat. 474 ve 475)

res. 6. Eski Suriye üslubundaki mühürler (kat. 469 ve 471)

res. 7 Yerli / Anadolu üslubundaki mühürler (kat. 470)

res. 8 Silindir-damga mühür (kat. 479)

res. 9. Kültepe'den mühürlenmiş iki zarflı tablet.

res. 10. Kültepe'den mühür baskılı iki değişik tipte bulla.

Yerli / Anadolu üslubundaki mühürlerin bir kısmı zengin bir işçilik sergiler. Kendine ait konu ve figürlerinin yanı sıra, tasvir alanının boş yer kalmayacak şekilde doldurulması bu üsluba özgüdür. Figürlerin işlenişi, birbirine paralel hatlarla yapılmıştır. Yerli sanatı aksettirmeleri ve özellikle din hakkında bilgi vermeleri bakımından büyük önem taşırlar (res. 3, 6). Bu dönemde görülen az sayıdaki silindir-damga mühürlerin her iki biçimi yansıtması dikkat çekmektedir (res. 8).

İnsanların mühür sahibi olamamaları halinde, gerektiğinde yüzük halkalarını (res. 9) veya taşlarını, küpe, elbise kenarı veya tırnaklarını da mühür gibi kullandıkları Kültepe'de ele geçen baskılarından bilinmektedir.

Mühürlerin kullanım yerleri

Mühürleri yaygın olarak kullananların başında tüccarlar gelir. Bunun dışında devlet yöneticileri ve memurlarına ait mühür ve mühür baskılarına da rastlanmaktadır. Kral mektuplarında kralın kendi mührünün baskıları yer alırken, tüccarlar mühürlerini, yaygın olarak ticari işlemlerini kaydettikleri çiviyazılı tabletler ile bulla ve zarfların mühürlenmesinde kullanmışlardır.

Kültepe'de de öncelikle zarflar üzerinde mühür baskıları görülmektedir (res. 8). Zarflara mühür basma işlemi, devir ve uygarlıklara göre değişmektedir. Nitekim Anadolu'da mühürler yazıya koşut basılmakta iken, Mezopotamya'da bazen dik olarak basılmaktadır. Eski Babil'de zarfın her tarafı mühür baskısıyla doldurulurken, Anadolu'da yazı için boşluklar bırakılmıştır. Eski Babil'de mühürlerin basımında mühürdeki kitabenin çıkmasına önem verilirken, Anadolu'da tasvirlerin görülmesine önem verilir. Muhtemelen bunun nedeni, Anadolu halkının çivi yazısını okuyamamaları nedeniyle tasvirlerin ön plana çıkmasının amaçlanmasıdır.

İkinci olarak mühürler, kilden yapılan çanakların ya da küplerin kapamalarının üzerine basılır (kat. 464-466, 468). Kabın yetkisiz kişilerce açılmamasını isteyen tüccarlar, kabın ağzını çamurla kapatır ve mühürler. Eğer kap, küp gibi geniş ağızlı ise bir kapak konulur veya kabın ağzına deri (veya kumaş) gerilerek bağlanır ve üzeri çamurla sıvanıp mühürlenir. Mühürlü kapamalar, Suriye'deki Tel Sabi Abyad gibi Akeramik Neolitik çağ yerleşmelerinde görülmeye başlamışsa da, İç Anadolu'da, özellikle Koloni Çağı merkezlerinde ele geçmiştir.

Zarflardan sonra en çok ele geçen mühürlü malzeme *bulla*'lardır (res. 9). Bugünkü kurşun mühürler gibi kullanılan kil bullalara, Güneydoğu Anadolu'da Hassuna çağından itibaren rastlanmaktadır. İç Anadolu'da ise bulla kullanımı, şimdiki bilgilerimize göre, Eski Tunç Çağı'nda başlamaktadır. Bullalar, ticarette çanak çömlek, denk, sepet ve çuvalların içindeki malların nakli sırasında emniyetle gitmesi amacıyla kullanılmış, malların bağlandığı iplerin çözülmesini önlemek için küçük bir kil topağı ipin düğüm yerine iliştirilerek ve mühürlenmiştir. Depo küplerinde de malın çalınmaması için aynı tedbir alınmış, ayrıca kale, ev, tapınak veya depo kapılarının ehliyetsiz kişilerce açılmasını önlemek için bağlanan ipe de bulla yerleştirilmiştir. Bullaların şekillerine bakarsak, yarım küre, muska, çatı, koni, yarım bilezik veya levha biçimlerinde olduğunu görürüz. Bunların dışında şekilsiz olanlar da bir hayli fazladır. Bazıların arkalarında kumaş veya sepet izleri bulunurken, hepsinde ip izleri vardır.

"Etiketler" üstünde de mühür baskıları tespit edilmiştir. Etiketler, kenarları yuvarlatılmış kibrit kutusu biçimindedir ve ip deliği bulunmaz (res. 10). İp izlerinin bulunmaması ve etiketin hem arka, hem de ön yüzlerinde mührün güzel bir baskısının bulunması, imza örneği olarak saklandığını düşündürür.

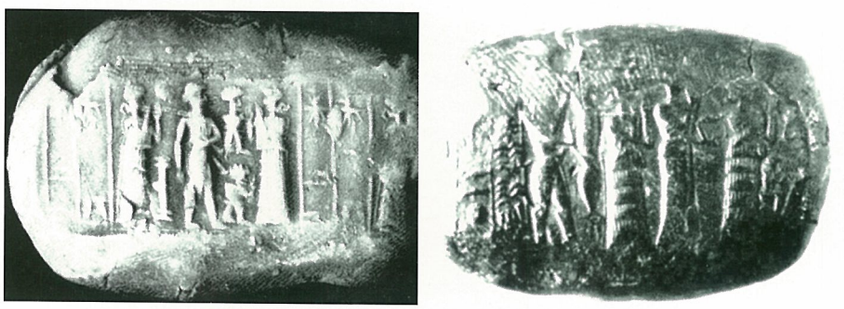

res. 11. Kültepe'den silindir mühür örneği baskılı etiketler.

Çanak çömlekler üstünde de mühür baskılara rastlanmaktadır. Silindir mühür baskıları, kabın omuz, boğaz ve ağzında, damga mühür baskıları ise genellikle kulbun alt bağlantı yerinde veya gövde de yer alır. Bu tür uygulama, Eski Tunç Çağı'nın II. evresinden itibaren görülmektedir. Bunların mağaza veya atölye damgası olduğu söylenmekte ise de, aynı baskıyı taşıyan başka kaplar olmadığından bu görüş şüphelidir.

Mühür baskısı bulunan eserler arasında tezgâh ağırlıkları, sayıca çok olmasıyla dikkati çeker (kat. 164-175). Başka kazılarda ele geçmiş olsa da Kusura, Gözlükule ve özellikle Konya Karahüyük'te ele geçen çok sayıdaki yarım ay biçimli dokuma tezgâh ağırlıklarının üzerinde de mühür baskıları vardır (res. 11). Söz konusu eserler, Eski Tunç ve Asur Ticaret Kolonileri çağlarına aittir.

Ayrıca mühür baskılarına, kerpiç, maden külçesi, ocak, altar, banyo kabı ve küpler üzerinde de rastlanmaktadır. Acemhüyük'te III. kattaki Hizmet Binası'nda kapatılan bir geçidin sıvasının üzerine 36 adet 8.5 cm çapında, çiçek bezeği motifli bir damga mühür basılmıştır. Duvar sıvası üzerine yapılmış ilk örnek olarak dikkat çeker.

Mühür yapımı

Eski Önasya'da ister damga, ister silindir mühür olsun, her türlü mührün yapımında taşlar, yarı değerli taşlar, çeşitli maden ve alaşımları, organik maddeler, kil, asfalt, cam ve frit gibi çok çeşitli malzeme kullanılmıştır. Bunların kullanımı zamana, yere ve beğeniye göre değişiklik göstermektedir. Örneğin frit, daha çok Hurrilerce kullanılan bir malzemedir.

Altın ve gümüş gibi metaller, daha çok yüksek mevkideki kişilerin mühürlerinin yapılmasında kullanılmıştır. Som altın, gümüş, bakır ve kurşundan yapılmış olanların yanısıra gümüş alaşımlı veya tunçtan mühürler de vardır. Madeni mühürler, birkaç Kalkolitik örnek dışında, Eski Tunç Çağı'ndan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar damga mühür olup, metalden yapılmış silindir mühür yoktur.

Mühür yapımında fildişi, kemik, boynuz ve ağaç gibi organik malzeme de kullanılmıştır. Kemikten mühürlerin Neolitik Çağ'dan itibaren kullanıldığı görülür. Ahşap mühür örnekleri toprak altında çürüdükleri için ele geçmemişlerdir. Kil, her devirde mühür yapımında kullanılmış bir maddedir. Cam ve frit MÖ 2. binden itibaren Önasya'da kullanılmış ise de yaygın olarak Suriye-Filistin ve Mısır'da görülmektedir.

Mühür yapımında kullanılan taşlar arasında, dere taşlarının yanı sıra özellikle hematit, serpantin, steatit, mermer, kireçtaşı, limonit gibi taşlar tercih edilmektedir. Yarı değerli taşlar arasında akik, lapis lazuli, necef ve kalsedon türleri önde gelmektedir. Bazı taşlar, kimi devirlerde daha yaygın kullanılmış, daha çok işlenmiştir. Yumuşak olup kolay işlenen serpantin ve steatit gibi taşların, Neolitik çağdan itibaren kullanıldığı görülür.

res. 11. Konya-Karahöyük'ten mühür baskılı tezgâh ağırlığı.

Sümerlilerle birlikte lapis lazuli taşı görülürken, MÖ 2. bin mühürlerinde hematit kullanımı öne geçmiştir. Bunları muhtemelen varlıklı insanlar kullanırken, diğerleri mermer ve kireçtaşından yapılma mühürleri kullanmışlardır. Alet ve teknikteki gelişmeler sayesinde, zamanla ametist ve sardoniks gibi sert taşlar da işlenir hale gelmiştir.

Mühürler bilek veya boyuna iple asılarak taşınmıştır. Köşk Höyük'te bulunan bir Geç Neolitik Çağ mezarında damga mührün, taştan bir kabı olduğu görülmüştür.

Mühür yapımında hakkâk kalemi ve matkaplar kullanılmıştır. Mısır tasvirlerinde mühür yapan sanatçılar matkapları keman yayı ile kullanırken resmedilmiştir. Samsun'da bulunmuş bir taşta görülen alıştırma izleri, mühür ustalarının nasıl çalıştıklarını gösteren bir örnektir (res. 12).

Mühürlere, çeşitli metallerden başlık ve kulplar takılmıştır. Bazen silindir mühürlerin ip deliği açılmayıp, mührün bir ucuna delikli bir çıkıntı yapılmıştır. Bu durumda alt yüzü de işlenmiştir. Silindir mühürlerin bazılarının alt ve üst başlarına, baskılarda görülen derin çizgi izleriyle, madeni koruyucu da takılmış olduğu görülür.

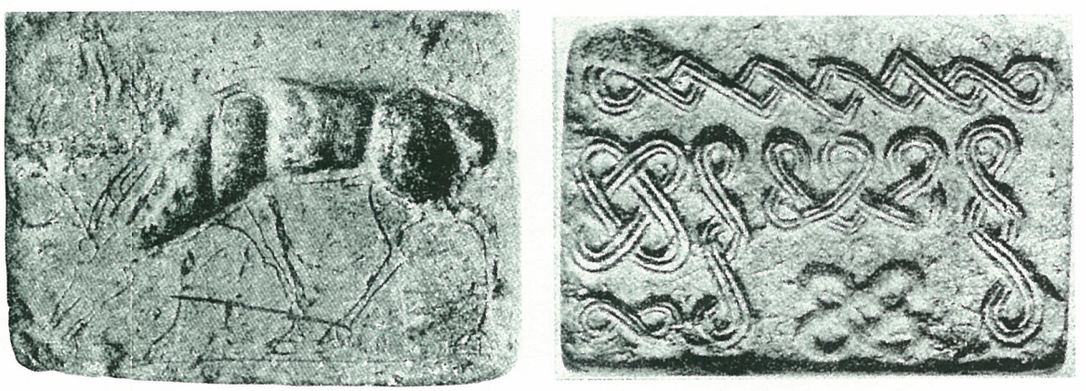

res. 12 Samsun'da bulunmuş olan bir mühürcü alıştırma taşı.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı.

SEÇME KAYNAKÇA

Özgüç, N. 1965	Özgüç, N., *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu.* T.T.K.Y., V-22, Ankara 1965.
Özgüç, N. 1968	Özgüç, N., *Kaniş Karum'u Ib katı Mühürleri ve Mühür Baskıları*, T.T.K.Y., V-25, Ankara 1968.
Özgüç, N.-Tunca 2001	Özgüç, N.-Tunca, Ö., *Kültepe-Kaniş, Mühürlü ve Yazıtlı Kil Bullalar*, T.T.K.Y., V-48, Ankara 2001.
Özgüç, N. 2006	Özgüç, N., *Kültepe-Kaniş/Neşa, Yerli Peruwa ve Aşşur-imitti'nin oğlu Asurlu Tüccar Usurşa-İştar'ın Arşivlerine ait Kil Zarfların Mühür Baskılar,* T.T.K.Y., V-48, Ankara 2006.
Özkan 1993	"Two Seal Impressions of the Old Assyrian Kings", *Studies in Honor of Nimet Özgüç,* Ankara 1993, 501-502.

Kutlu Emre*

HİTİT SANATINDA KÜLTEPE/KANİŞ'İN İZLERİ

MÖ 2. bin yılın ikinci çeyreğinden itibaren çağının süper güçlerinden birini temsil eden Hititlerin ülkemizde yarattığı Hitit uygarlığının temelinde, MÖ 3. binin ikinci yarısında var olmuş ve henüz yazıyı tanımamış olan Eski Tunç Çağı'ndan gelen ve 2. bin ve yazılı evreyi başlatan Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın uygarlığı bulunmaktadır. Hitit sanatı üslûbunun başlangıcında, Koloni aracılığıyla Anadolu yerli kültürünün Kuzey Suriye-Mezopotamya kültürlerinin karşılaşmasıyla gerçekleşen sentez sonucunda oluşan Anadolu üslûbu yer alır.[1] Bu üslûp, Hititler'in Anadolu'da siyasal güç birliğini kurmadan önce, henüz Hatti, Kaniş/Neşa ve Kuşşara gibi bölgesel krallıkların hüküm sürdüğü dönemin sanatında belirmiş ve tarihi akış içinde gelişmiştir.

Kaniş'in adı 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılda, I. Dünya Savaşı öncesine kadar antika ticareti aracılığıyla dünyanın çeşitli müze ve özel koleksiyonlarına giren çivi yazılı tabletler aracılığıyla duyulmuştur. Bu tabletler, satışları sırasında, Kayseri çıkışlı olmaları nedeniyle "Kapadokya tabletleri" adıyla anılır olmuşlardır. Onların kaynağını keşfetmek için, Karahöyük veya Kültepe olarak anılan höyükte kısa süreli ve başarısız çalışmalar gerçekleştirilmiş, 1925 yılında hükümetimizin yasal izniyle B. Hrozny burada büyük bir iş gücü desteğiyle çalışmış fakat höyükte başarılı olamamıştır. Aldığı bir duyum üzerine höyük çevresindeki tarlalara yönelmiş ve tabletlere erişmiştir. Bu sonuç, tabletlerden adı tanınan "Kaniş" kentinin kalıntılarının Kültepe toprakları altında bulunduğu gerçeğini açığa kavuşturmuştur.

Hrozny kazıları ve onun ardından köylülerce tarlalarına gübre olarak toprak almak amacıyla bilinçsizce gerçekleştirilen tahribat, bazı bilim insanlarınca Kültepe'de yapılacak araştırmaların olumsuz sonuçlar vereceği şeklinde değerlendirilmiştir.[2] 1948 yılında, Tahsin Özgüç'ün başkanlığındaki bir heyetle meslektaşı ve eşi Nimet Özgüç'ün beraberinde başlatılan Türk kazıları, daha ilk mevsimden itibaren yalnız bilimsel değil, popüler yayınlarla da dünyada yankı bulmuştur.[3]

1948 yılından günümüze kadar kesintisiz sürdürülen bu uzun soluklu Kültepe kazı projesi başlangıçta amaçlanan hedeflere erişmiştir.[4] Sistemli kazılarla elde edilen veriler kazı başkanı ve üyelerince en doğru şekilde yorumlanmış, Türkçe ve bir yabancı dilde olmak üzere iki dilli olarak bilim alemine sunulmuştur. Bu yorumlar günümüzde de geçerliğini korumaktadır. Kültepe/Kaniş'in mimari katmanlarla bağlantılı olarak gün ışığına çıkarılan bol ve seçkin malzemesi, bu merkezin stratigrafisi ve kronolojisinin en doğru şekilde okunmasına olanak vermiştir. Ülkemizin geçmişinden gelen bu arkeolojik zenginlikler, onun tarihini başlatan bu kentte neden, ne zaman ve hangi koşullarda varlığını sürdürdüğünün açıklamasını kolaylaştırmıştır. Filoloji çalışmaları, ekonomik ve ticari belgeler, Assurlu tüccarların Assur'a bağlı kurum ve kurallar çerçevesinde, Anadolu'daki yerli ve güçlü kralların izniyle teşkilatlandıklarını, etkinliklerini bu otoritelerle karşılıklı hak ve yükümlülükler çerçevesinde yürüttüklerini göstermiştir.[5]

Kültepe kazıları Assurlu tüccarların Kaniş'i niçin Anadolu'daki baş Karum'un yeri olarak seçtiklerini, höyükte Eski Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı katmanlarında gerçekleştirilen kazı sonuçları açıklamaktadır. Taşınmaz ve taşınır özgün ve zengin buluntular, onun daha MÖ 3. binin ikinci yarısından itibaren, güçlü Kaniş Krallığının merkezi Kaniş kenti olarak ünlenmiş olan bir metropol niteliğine sahip olduğunu gösterir.[6] Görkemli anıtsal yapılar, yuvarlak planlı özgün mezarlar, mermer idoller, zengin kap şekillerine sahip monokrom seramik ve onlardan gelişen "Intermediate" ve "Alişar III" seramikleri, çömlekçi çarkının güneydeki bölgelerden esinlenerek az miktarda kullanılmaya başlaması, Mezopotamya ve kuzey Suriye'den ithal edilen seramikler henüz yazıyı tanımayan yüksek düzeydeki bu uygarlığı temsil eden öğelerdir.[7]

MÖ 2. binin ilk çeyreğinde, höyükte Orta Tunç Çağı katmanları ve onların "Aşağı Şehir-Karum"daki paralellerinde yürütülen kazılar, Kültepe Kaniş'in bu dönemde de güçlü bir krallığın görkemli merkezi olduğunu göstermiştir. Kaniş'liler, Assurlular'ın bolca kullandığı çivi yazısını

res. 1 Kurşun figürin

res. 2 Altın damga mühür (kat. 481)

tanımalarının yanı sıra, üzeri figürlü motiflerin oluşturduğu sahnelerle bezeli "Eski Babil", "Eski Asur" üslubundaki silindir mühürleri tanıyarak ve kendi sanat anlayışları çerçevesinde yorumlayarak yerli Anadolu üslûbunu yaratmışlar, öğrendikleri bilgileri farklı bir şekilde işlemişlerdir. Örneğin "Hava Tanrısı" motifini sivri başlıklı, kısa etekli olarak göstermişlerdir (res. 1). Bu öğeler, daha geç bir dönemde, Hitit tanrı kıyafetlerinin öncüsünü oluşturur.[8] Anadolulu sanatkârlar, Mezopotamyalı mühürlerde görülmeyen kalabalık "av" ve "savaş" sahneleri[9] çizmişlerdir. Hitit tasvir sanatında "av" sahneleri Alaca Höyük sfenksli kapı ortostatlarında,[10] Schimmel geyik ritonunda,[11] Kastamonu Tabrammi çanağında[12] ve bazı mühürlerde[13] görüldüğü gibi, Hitit İmparatorluk dönemine ait eserlerde yaşamaya devam etmiştir. "Savaş" sahnesi kompozisyonu ise, eski Hitit Krallığı dönemine ait olarak Boğazköy'de bulunan bir taş kabartmada[14] görülebilir.

Nimet Özgüç, Anadolu üslûbunu yansıtan mühürlerde, tanrı ve tanrıçaların zengin çevreleriyle betimlenmesini, çevrelerinde yer alan figürlerin üst üste sıralanarak gösterilmesini, kompozisyon açısından getirilen önemli bir yenilik olarak yorumlamış, bu kompozisyonun Hitit sanatında da Eflatunpınar, İmamkulu gibi kaya anıtlarında yaşamaya devam ettiğini ifade etmiştir.[15]

Nimet Özgüç, Anadolu grubundaki mühürlerde ikonografik özellikleri açıklarken, "hava tanrıları"nın çeşitliliğine işaret ederken de, Hitit İmparatorluk dönemi panteonunda da bu çeşitliliğin var olduğunu ve bu çeşitliliğin Hitit tasvir sanatına yansıtıldığını örnekler vererek açıklamıştır.[16]

Kültepe'de Asur Ticaret Kolonileri çağının geç evresini temsil eden Karum 1b katı döneminde, silindir mühür yapımının azaltıldığı, damga mühürlerin daha çok sevilmeye başlandığı gözlemlenmektedir. Bu damga mühürlerde, geometrikten çok figüratif ve floral motifler kullanılmıştır. Mühür yüzünde, üst üste yerleştirilmiş gerçek veya fantastik hayvanlar veya tapma sahneleri işlenmiştir.[17] 1b katına ait bir mezarda ele geçen altından damga mühürde, tahtında oturan tanrıçanın önündeki altar üzerine sunulmuş ekmeklerden oluşan bir tapma sahnesi görülür (res. 2). N. Özgüç bu mührü, Hitit sanatı üslubunun 1b çağında oluşmuş olduğunu gösteren seçkin bir örnek olarak yorumlamıştır.[18] Böyle bir sahnenin, Eski Hitit devleti zamanına ait pişmiş topraktan bir kült kabında da canlandırılarak devam ettirildiği bilinmektedir.[19]

1b katı damga mühürlerinde sıkça görülen diğer bir motif, çerçeve bandı içinde kanatları iki yana açık tek veya çift başlı kartal motifidir (kat. 468, 482-485).[20] Bilindiği gibi, Büyük Hitit Devleti çağında da bu motif, Alaca Höyük Sfenksli kapı ortostatlarında ve Boğazköy Yazılıkaya'nın

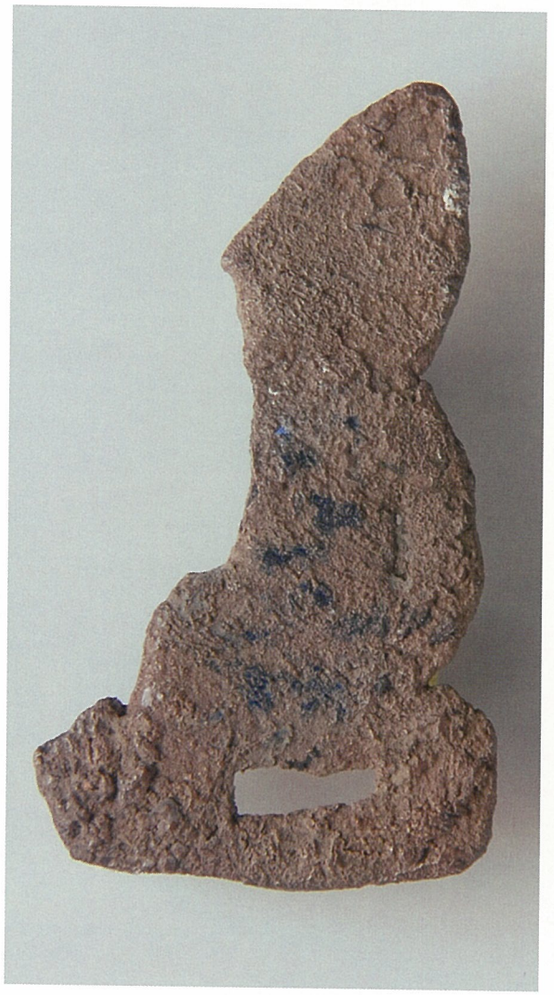

res.3 Gümüş tanrıça figürini. Kt. b/k. 320

res. 4 Kaya kristali arslan figürini. Kt. z/t. 45

A odasındaki 46 no'lu kabartmada da yaşamaya devam etmiştir.[21] Geç Koloni çağına ait diğer damga mühürlerde "*signé royal*" motifi de görülür.[22] Bu motif 1b döneminde ve onu izleyen Eski Hitit Krallık döneminde seramik üzerine sevilerek uygulanmıştır.[23]

Geç Koloni çağına ait 1b katında ele geçen kurşun figürinlerde oluşan özellikler sivri külah, kısa eteklik, geniş metal kemerli giysileri, fizyonomilerindeki iri göz ve kulakları, bazılarında görülen gülümseyen ve dolgun çehre gibi özellikler Hitit tasvirlerinde de yaşamaya devam etmiştir (res. 1). 1b katında açığa çıkartılan ve tarafımızdan "silahı orak biçimde olan tanrı" diye adlandırılan[24] bir kurşun figürinin benzeri, Tahsin Özgüç'ün vurguladığı gibi,[25] Boğazköy Aşağı Şehir 4. yapı katında keşfedilmiş ve Kral Kapısı'ndaki tanrı betimlemesiyle benzerliklerine dikkat çekilmiştir.

1b katına ait başka bir kurşun figürin kalıbında (kat. 241) "büyük tanrıça huzurunda eşek üzerinde duran tanrı" kompozisyonundaki tanrı, Hitit İmparatorluk dönemi tanrıları gibi, saygı/dua jesti yaparak gösterilmiştir. Tamamen profilden işlenen bu tanrıyı, N. Özgüç İmparatorluk dönemi tanrılarından Pirva ile ilişkilendirmiş ve o dönemde Kaniş'li şarkıcıların bu tanrı-tanrıça için ilahiler söylediğine dikkat çekmiştir.[26]

1949 yılında 1b katında ölü hediyesi olarak bir mezarda açığa çıkarılan gümüşten yapılmış bir pendant, arkalıksız bir taht üzerinde oturan bir tanrıçayı tasvir etmektedir. Tahsin Özgüç daha kazının ilk yıllarında ele geçen bu küçük tanrıça figürininin gösterdiği özellikleri, Hitit İmparatorluk dönemine ait "Gavurkale" ve "Fraktin" kaya anıtındaki tanrıça betimlemeleri ile olan benzerliğine işaret etmiştir.[27] O dönemde tanrıçanın başında sivri külah gibi görünen başlığın aslında yüksek bere biçimli tanrıça başlıklarının profilden görünümü olduğu, daha sonradan ele geçen altın veya tunçtan yapılmış tanrıça heykelciklerinin başlıklarından olduğu anlaşılmıştır (res. 3).[28]

Hitit sanatındaki aslan betimlemelerinde baş detayları çok karakteristiktir. Alaca Höyük ve Boğazköy aslanlı kapıdaki tasvirlerde görüldüğü gibi, başlarda burun ve çene, düz ve dikey bir hat üzerinde sıralanmıştır.[29] Bu üslubu daha önceden Geç Koloni döneminde Kültepe kaya kristalinden yapılmış aslan heykelciğinde (res. 4)[30] veya aslan başı şeklinde, pişmiş topraktan yapılmış iki GU'da görmek olasıdır (res. 5). Hitit İmparatorluk çağı aslanlarının diğer bir karakteristik özelliği ise Boğazköy Aslanlı Kapı'da da olduğu gibi, dillerinin alt çeneye yapışık olarak dışarı sarkık durumda gösterilmesidir. Bu özellik de Kültepe 2. kat pişmiş toprak kült kaplarından aslan biçimli ritonlarda oluşmuştur (res. 6).[31] Geç Koloni çağında yukarıda belirtilen aslan başı biçimli ritonlardan birinde de aynı özellik görülür (kat. 195). Bu özelliğin de Koloni Çağı üzerinden Hitit sanatına geçmiş olduğu anlaşılmaktadır.[32]

Hitit tasvirli eserlerinden pek çoğunda izlediğimiz ve tipik Hititli bir karakteristik olarak yorumlanan, sivri uçları yukarı doğru kıvrık ayakkabıların öncüleri de, pek çok defa işaret edildiği gibi, Asur Ticaret Kolonileri Çağına ait yerli kült kapları arasındaki pişmiş topraktan "çizme" biçimli ritonlardan (kat. 103-104, 220-221) esinlenmiş olmalıdır.[33]

Hitit üslûbunun Asur Ticaret Kolonileri çağından kök aldığını ve özellikle geç Koloni çağında, yani Karum 1b katında iyice belirginleştiğini yukarda açıkladığımız örneklerle bir kez daha vurguladık. 2006 yılı Kültepe kazılarında Karum 1b katında keşfedilen küçük kabartmalı altın folyo (kat. 190), bunu en çarpıcı bir şekilde gösteren bir örnek olmuştur.[34] 4.1x3 cm boyutlarındaki, oval biçimli bu altın folyoda, kükreyen bir aslan üstünde duran ve sol eliyle ayakları üzerine uzanmış daha küçük boyutlu bir aslanı arka ayağından tutan sakallı bir tanrı figürü işlenmiştir. Kutsal hayvanı aslan üzerinde sağa doğru ilerleyen bu figür yalnız kıyafeti açısından değil, baş ve gövdesinin işlenişi, yani üslûbu bakımından da tam bir Hititli tanrıdır. Baş ve belden aşağısı profilden, gövdesinin üst kısmı cepheden gösterilişi ile iki boyutlu üretilmiş Hitit tanrı figürlerinin paralelindedir. İnce, uzun gövdesi güçlü kaslara sahiptir. Tepesi sivri külahı, Yazılıkaya kabartmalarındaki tanrılarınki gibi dikey yivlerle, belinde uçları yuvarlatılmış geniş kemerle tutturulmuş kısa etekliği ise enine yivlerle bezelidir. Kulakları iri halka küpeler, pazu ve bilekleri ise bileziklerle süslenmiştir. Sağ eliyle delikli sapından tuttuğu baltayı omzunda taşımaktadır. Uzun sakalı göğüs hizasına kadar inmiştir. Bu ince, uzun, fakat güçlü kuvvetli gövdesi ile İmparatorluk döneminin tıknaz tanrılarından, Fikri Kulakoğlu'nun da açıkladığı gibi,[35] ayrılmaktadır. Bu bakımdan, Eski Hitit Krallığı döneminin tanrı tasvirlerine yakınlık gösterir. Kulakoğlu, özelliklerini tanıttığı bu tanrı tipinin Anadolu grubu mühürlerinde benzer alametlerle işlenmiş olduğunu,[36] ancak Kültepe folyosunda daha gelişmiş üslup özellikleri taşıyan tanrının, Eski Hitit Krallık çağı üslubuna iyice yakın, çok gelişmiş bir sanat eseri olduğunu göstermiştir.[37]

Kültepe'de 1948 yılında Tahsin Özgüç başkanlığında başlayan ve 2005 yılındaki vefatından sonra Fikri Kulakoğlu başkanlığında sürdürülen kazıların sonuçları T. Özgüç, N. Özgüç, K. Emre'nin seramik, mühür ve figürinlerle saptadıkları gibi,[38] "Hititli" denen üslûbun Asur Ticaret Kolonileri devrinde oluşarak devam ettiğini göstermiştir.[39] Yukarıda, bu gerçeği, seramik hariç, açıklayan bazı örnekler üzerinde kısaca durduk. Görüldüğü gibi, Kültepe kazılarının bu görkemli sonuçlarının verdiği zengin malzemenin desteği olmasaydı, konu bu derece iyi aydınlatılamazdı. Anadolu içinde ve dışındaki diğer merkezlerin buluntularının pek çoğu ancak Kültepe eserleriyle karşılaştırılarak değerlendirilip anlam kazanmıştır.

res. 5 Arslan başı biçimli ritonlar

DİPNOTLAR

* Prof. Dr., Emekli, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Kültepe-Kaniş Kazıları Onursal Başkanı

[1] Özgüç, N., 1965, 3.
[2] Özgüç, T. 1950, 4-7/107-110; Özgüç, T. 1999, 1-5.
[3] Özgüç, N.-T. 1948, 701-703; Özgüç, T. 1950; Özgüç, T. 1951, 44-547; Özgüç, T. 1950, 4; Emre 2010, 18-19.
[4] Özgüç, T. 1950, 4; Emre 2010, 15-19.
[5] Özgüç, T. 2005, 4-6; Özgüç, T., 2003, 20-23.
[6] Özgüç, T. 1964, 24-26.
[7] Özgüç, T. 1986a, 31-47.
[8] Özgüç, N. 1965, 22/64, X/18.
[9] Özgüç, N. 1965, 4, No. 51/28, 62, 81, 82.
[10] Mellink 1970.
[11] Muscarella 1974, no. 123.
[12] Emre-Çınaroğlu 1993, 684-701.
[13] Güterbock 1989, 114 vd.
[14] Bittel 1976, no. 149.
[15] Özgüç, N. 1965, 3/47.
[16] Özgüç, N. 1965, 23/65.
[17] Özgüç, N. 1968, 5/41.
[18] Özgüç, N. 1968, 6.
[19] Özgüç, T. 1988, D-1.
[20] Özgüç, N. 1968, 8/ 44, XXXII; Özgüç, T. 2003, no. 339.
[21] Bittel 1975, fig. 215.
[22] Özgüç, N. 1968, XXXVI, 6.
[23] Emre 1963, 94; Özgüç, T., 2003, no. 145, 82.
[24] Emre 1971, 65 vd./143.
[25] Özgüç, T. -N. 1953, 70/197.
[26] Özgüç, N. 1965, 27 vd.; Emre 1971, 68-69/145.
[27] Özgüç, N.-T. 1953, 72/200, fig. 320.
[28] Emre 1993, 239-240.
[29] Bittel 1976, 224, fig. 259.
[30] Özgüç, T. 2005, 212.
[31] Özgüç, T. 1955, XXXVIII; Özgüç, T. 2003, no.189, 190.
[32] Özgüç, T. 1986b, 442 v.d.
[33] Özgüç, T. 2003, no. 216
[34] Kulakoğlu 2008, 13-19.
[35] Kulakoğlu 2008, 14.
[36] Kulakoğlu 2008, 15.
[37] Kulakoğlu 2008, 18.
[38] Emre 1971, 81/153.
[39] Kulakoğlu 2008,18.

KAYNAKÇA

Bittel 1975 — Bittel, K., "Bildbeschreibung." *Sonderdruck Aus Das Hethitische Felsheiligtum Yazılıkaya*, 125-165.

Bittel 1976 — Bittel, K., *Les Hittites*, Galimarel 1976.

Emre 1963 — Emre, K., "The Pottery of the Assyrian Colony Period According to the Building Levels of the Kaniş Karum", *Anatolia/AnadoluVII*, 87-99.

Emre 1971 — Emre, K., *Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları/ Anatolian Lead Figurines and Ancient Stone Moulds.* T.T.K.Y., VI-14.

Emre 1993 — Emre, K., "A group of Hittite Statuettes from Alaca Höyük", *Istanbuler Mitteilungen 43,* 235-244.

Emre 2010 — Emre, K., "Kültepe'nin Keşfinin Hikayesi", *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri,* Kayseri 2010, 17-19.

Emre - Çınaroğlu 1993 — Emre, K. - Çınaroğlu 1993, "A Group of Metal Hittite Vessels from Kınık-Kastamonu", *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç.* Machteld Mellink, E. Porada and T. Özgüç (ed.), T.T.K.Y., Ankara 1993, 675-713.

Güterbock 1989 — Güterbock, H. G., "Hittite Kursa-Hunting Bag", *Essays in Ancient Civilisation Presented to Helene J. Kantor,* Chicago 1989, 113-119.

Kulakoğlu 2008 — Kulakoğlu, F., "A Hittite God from Kültepe", *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli,* Leiden 2008, 13-19.

Mellink 1970 — Mellink, M. J., "Observations on the Sculptures of Alaca Höyük", *Anadolu/Anatolia XIV* (1965), 15-27.

Muscarella 1974 — Muscarella, O.W., *Ancient Art: The Nobert Schimmel Collection*, Mainz 1974.

Özgüç, N. 1965 — Özgüç, N., *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu/The Anatolian Group of Cylinder Seal Impressions from Kültepe.* T.T.K.Y., V-22.

Özgüç, N. 1968 — Özgüç, N., *Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları/ Seals and Seals Impressions of Level Ib from Karum of Kanish.* T.T.K.Y., V-25.

Özgüç, N.-T. 1953 — Özgüç, N.-T., *Kültepe Kazısı Raporu 1949/Ausgrabungen in Kültepe 1949,* T.T.K.Y., V-12.

Özgüç, N.-T. 1948 — Özgüç, N.-T., "A Birthplace of the Hittite Empire: The Karum of Kanesh, An Ancient Anatolian Trade Center", *Illustrated London News, Dec. 18,* 701-703

Özgüç, T. 1950a — Özgüç, T., *Kültepe Kazısı Raporu 1948/Ausgrabungen in Kültepe 1948,* T.T.K.Y. V-10.

Özgüç, T. 1950b — Özgüç, T., "Where the Assyrians Built a Commercial Empire in Second Millennium Anatolia: Excavating the Karum of Kanesh", *ILN, Jan. 14.*

Özgüç, T. 1951 — Özgüç, T., "New Finds in the Karum of Kanesh", *ILN Oct. 6*: 544-547.

Özgüç, T. 1955 — Özgüç, T., "Koloni Devrinin Geç Safhası'na ait bir Aslan Heykeli parçası/ Fragment of a Lions Statues found in the Late Phase of the Colony Period", *Belleten 72,* 441-444/445-447.

Özgüç, T. 1964 — Özgüç, T., "Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi/Early Anatolian Archaeology in the Light of Recent Research". *Anatolia/Anadolu VII* (1963), 1-21/23-42.

Özgüç, T. 1986a — Özgüç, T., "New Observations on the Relationship of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria During The Third Millenium B.C." *Ancient Anatolia Aspects of Change and Cultural Development. Essays in Honor of M.J.Mellink.* Wisconsin 1986, 31-47.

Özgüç, T. 1986b — Özgüç, T., *Kültepe-Kanish II. Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar/ New Researches at the Trading Center of the Ancient Near East,* T.T.K.Y., V-41.

Özgüç, T. 1988 — Özgüç, T., *İnandıktepe. Eski Hitit Çağında Önemli Bir Merkez/An Important Cult Center in the Old Hittite Period,* T.T.K.Y., V-43.

Özgüç, T. 1999 — Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş/ Neşa Sarayları ve Mabetleri/ The Palaces and Temples of Kültepe/ Kanish/ Neşa,* T.T.K.Y., V-46.

Özgüç, T. 2003 — Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş/Neşa. The Earliest International Trade Center and The Oldest Capital City of the Hittites,* The Middle Eastern Culture Center in Japan, Istanbul 2003.

Özgüç, T. 2005 — Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş/ Neşa,* İstanbul 2005.

res. 6 Arslan biçimli riton

Gojko Barjamovic*

MÖ 1865'TE BİR ANADOLU SEYAHATİ

Güneş yalnızca bir kaç saattir tepede olmasına rağmen, hava şimdiden yakıcı sıcaklıktaydı ve Elali amcasının kervanını yakalamak için caddede koşuyordu. Heybetli bir yaşlı kadına çarptı, kadın ona daha iyi bağırabilmek için peçesini kaldırırken, Elali mümkün olabildiğince hızlı kral kapısına doğru koştu. Surlara yaklaştıkça kalabalık artıyordu, insanlar ayrılan kervana son bir haber ulaştırabilmek için acele ediyordu, hararetli biçimde fiyatlar ve ücretler tartışılıyor, vergi memurları malların üzerindeki mühürleri son bir kez daha denetliyordu. Erkek eşeklerden biri gürültüyle anırmaya başladı ve zaten yüklü olan sırtının tepesine paket bağlanmasına karşı direndi. Gerginlik diğer hayvanlar arasında da yaygınlaşıyor, yükleri bağlayanlar onları hizada tutmakta zorlanıyordu.

Elali kalabalığın başında, şehir surunun oluşturduğu uzun gölgelerin altında duran amcasını ve annesini gördü. Annesi ağlıyordu ama Elali yaklaşınca sıcak bir şekilde gülümsedi ve ona sıkıca bir iple bağlanmış, ufak bir deri kese verdi. "Şimdi babana bunlardan daha fazla göndermesini söyleyeceğine dair söz ver. Geçen sefer onun için hazırladığım kumaşlar bizi dertten kurtarır ama kıştan önce benzer şeyler üretebilmeyi ümit edemem. Ona, sana iyi bakmasını da söyle. Dolaşarak satış yapmak yok. Siyaset yok. Ve o kadının hiçbir konuda karar vermesine izin verme, duydun mu?" "O kadın" babasının Anadolulu olan yeni karısıydı tabii. Babası o kadını üç yıl önce, Kaniş'e ilk yerleştiği zaman oradaki evle ilgilenmesi için almıştı. Elali bir kız kardeşi olduğu haberini aldığı zaman annesinin nasıl sinirlendiğini hâlâ hatırlıyordu.

Bunların hepsi ne kadar tuhaftı. Babasına gittiği, büyük babasına da onu gönderdiği için ne kadar da kızmıştı. Ve şimdi kendisi annesini bırakıp gidiyordu. Ülke hakkında duyduğu her şey garipti. Dilleri farklıydı ve gelenekleri garipti. Farklı yemekler yiyor, farklı tanrılara tapıyor, tuhaf giysiler giyiyor ve ölülerini evlerin dışına gömüyorlardı. Bunların tümü kötü değildi tabii. "Yemekler güzel" demişti amcası "ve şarap Asur'dakinden daha iyi". Annesinin gönderdiği zikzak desenli, sıkıca örülmüş kumaşlardan yapılma tuhaf giysiler bile inanılmaz güzellikteydi.

Her şey bulanıklaştı. Annesinin acı veren kucaklaması, öten boru, kapılar ve kör edici güneş, amcası sırayı harekete geçirirken havlayan köpeği. Derken her şey sessizleşti. Kentin surları ve sesleri arkalarında kalırken, uzakta, tarlalarının sona erdiği yeşil çizgi görünür oldu. Toprak yol ufukta kayboldu. Arkasındaki tapınağın çizgilerinin belirsizleştiğini gören Elali göğsünde bir acı hissetti. Birçokları kolonilerden dönmemişti.

Anadolu'da Asur ticaretinin ne zaman ve nasıl başladığı zaman içerisinde kaybolmuştur. Doğrudan metin kanıtları MÖ 1930'lara uzanır, ancak bölgedeki ticaret kolonilerinin ağı kuşaklar önce kurulmuş olabilir.[1] Elimizdeki metinler, Türkiye'nin orta bölümündeki Kayseri yakınlarında bulunan Kültepe (eski Kaniş) yerleşiminde kurulmuş olan Asur ticaret koloni arşivlerinden gelmektedir. Uzman temsilciler, karmaşık ortaklıklar ve bunları barındırmak üzere tasarlanmış kapsamlı bir fiziksel altyapıya dayalı ekonomik kuruluşlar ile yasal kurulumların gelişkin bir sistemini yansıtırlar.[2]

Tüccarlar Asur şehir-devletinin yerlileriydi; bu şehir-devleti, MÖ 2. bin yılın başlarında bugünkü Irak eyalet başkenti Musul'un yaklaşık 100 km güneyinde, Dicle nehrinin batı kıyısında konumlanmış küçük ve zengin bir topluluktu. Topraklarının tam kalbinde, sakinlerinin basitçe "Şehir" olarak adlandırdığı surla çevrilmiş bir yerleşim yer alıyordu. Bir ırmak geçidinin kayalık çıkıntısında, kuzeyden güneye uzanan bir kervan yolunun doğudan batıya uzanan yolla kesiştiği yerde kurulmuştu. Yerleşimin tamamı 40 hektardan az bir alanı kaplıyordu ve Asurluların ticaret için gittiği Anadolu kentlerinin birçoğundan ufaktı.[3]

Asur'un baş tanrısı, şehirle aynı ismi taşırdı ve tapınağı yerleşimin kuzey bölgesinde, kraliyet konutu ile meclisin toplantı alanıyla aynı

yerdeydi. Kral ve meclis, devleti ortak olarak yönetiyordu. Tüccarların da şehrin günlük yönetiminde önemli bir rol oynadığı açıktır. Asurlu olmak, tüccar olmak demekti.[4]

Kaynaklarımızın dönemine dönersek, Asur ticaret kolonileri ağı tüm Kuzey Suriye ve Orta Anadolu'yu kaplayacak şekilde yayılmıştı. Yerel yöneticiler tarafından tüccarlara bu tür yerleşimler ve yerleştikleri toplumdan bağımsız biçimde kendi yargı ve iktisat kurumlarını kurma izni verilmişti. Bu koloniler ana kente uzak olmalarına rağmen, yasal ve siyasi varlıkları tamamıyla işlevseldi, hem yerel yönetimler hem de yasal kurumları Asur'un ufak ölçekli kopyalarıydı. Ticaretin en hareketli günlerinde kırk kadar Asur kolonisi (*karum*) ve ticaret merkezi (*wabartum*) bulunuyordu, bunlardan otuz kadarı bugünkü Türkiye topraklarındaydı.[5]

Vadinin yeşil manzarası görünür olmadan çok önce, nehrin bir bölümü ufukta görünür oldu. Grup kireçtaşı yamaç yolundan aşağı kıvrılırken, Elali'nin eşeği, başına gelecek olana karşı isteksizlikle, tekrar tekrar kafasını çekti. Nehri daha önceden iki kez kayık üzerinde geçmişti ve aynı şeyleri bir daha yaşamak zorunda kalmak hoşuna gitmiyordu.

Son iki hafta çabuk geçmişti. Şafaktan önce yemek yemek ve toplanmak için kalktıktan sonra akşama ve bir sonraki hana varana kadar yavaşça yürüyorlardı. Gece, eşeğin iki tarafına bağlanmış kalayla dolu ağır torbaları indirmek için iki adama ihtiyaç vardı, en azından bu sabah toplanmaktan daha hızlıydı. Hayvanlara yük bağlanırken, yükün eşit dengeli dağıtılması için dikkatli davranılması gerekiyordu, aksi takdirde hayvanın sırtı zarar görebilirdi.

Şehirden başlayan yolculuk dalgalı yamaçlar ve ufak yerleşimlerle, büyük surlu kentlerin nokta nokta göründüğü geniş ovalarla sürüyordu. Elali ve amcası geceyi Apum'da, amcasının ortaklarından birinin evinde geçirdi. İyi Karkamış şarabı ve yemek vardı, sohbet ise Hurama'daki yeni vergiler ve oradaki Asur kolonisinin, önceki kralın döneminde elde edilen anlaşmayı uzatmak için prensi ikna etmeye çalışmaları hakkındaydı. Cevap "onu sebepsiz yere öldürmedik" olmuştu ve şimdi hayvan başına altı şekel gümüş kadar ağır bir vergi eklenmişti.

Birkaç gün sonra, kervan dağlara ve Eluhut kentine ulaştı. Yük taşıyıcılarından biri hastalanmıştı ve devam etmeden önce onun yerine birini bulmak gerekmişti. Yol oradan düz bir çizgi halinde Fırat'a uzanıyordu ve iki hafta sonra bir akşamüstü, kervan iki veya üç hayvan ve yük taşıyıcıdan oluşan gruplar halinde nehri geçti. Akıntı, dağlarda eriyen kar nedeniyle güçlüydü ve sal bir-iki kez ters dönecek gibi oldu. Diğer kıyıda onları, hem yükü belirlemek hem de değerini kaydetmek, eksik olup olmadığına bakmak için muhafızlar karşıladı. Kıyıda tanrılar adına bir kuzu kurban edildi ve sağ salim bir dönüş için dua edildi.

Kervan artık "ülke" içerisindeydi ve ticaret başlayabilirdi. Asurlu oldukları için bu aşamaya kadar mallarındaki mühürleri kırma hakları yoktu, fakat Hahhum'dan itibaren kendi alanlarındaydılar. Burada hiçbir Suriyeli, Kilikyalı veya Babilli kendi dokumalarını satamazdı – bu, kutsal Asur'un huzurunda yapılan anlaşmalarla sağlama alınırdı ve sözünü tutmayanlar Asur ve kolonilerin öfkesiyle karşılaşırdı.

Gece geç vakitte kervan Hahhum kentine vardı, Elali'nin ailesi burada tüccarlar mahallesinde büyük, eski bir eve sahipti. Ev, Ur kralları döneminde Eblalı zengin bir adama aitti, fakat Elali'nin büyükbabası gezgin tüccarlık kariyerini sonlandırmaya karar verdiğinde, evi yıkık dökük halde ve ucuza bulmuştu. Satın almış, güzelce tamir ettirmişti, şimdi ise burası tüm Asur oğulları için bir misafirhane ve merkezi buluşma yeriydi.

Ertesi gün evde bir ziyafet verildi. Elali'nin Zalpa rahibesi olan halası, hizmetçi ve uşaklarından oluşan bir heyetle beraber ailesini ziyarete gelmişti, onuruna balık ve bir keçi hazırlandı. Yemekten önce amcası ve adamlarına Kaniş'ten talimatlar veren yazılar geldi. Haberler kötüydü; Hurama'daki durum isyana dönüşmüştü ve Kaniş yolu kapanıyordu. Elali'nin babası, mallar Kaniş'e varmazsa, alacaklılarının onu koloni meclisi önüne çıkaracağını ifade ediyordu.

Tartışma tüm gece sürdü. Kimisi malları oracıkta satmak ve kıştan önce Anadolu'ya bir kez daha gelme umuduyla hemen Asur'a dönmek taraftarıydı. Diğerleri Hurama'yı geçmeyi deneyecekierini söylüyordu. Yaşlı halanın tavsiyesi üzerine Elali ve amcasının daha ufak bir grupla beraber Kaniş'in doğusundaki kaçakçı yolunu izleyerek doğrudan Durhumit'e gitmesine karar verildi. Bu tehlikeli bir yoldu ve Elali'nin birkaç

ay boyunca Kaniş'e gidemeyeceği anlamına geliyordu. Eğer mallar oradaki boş arazilerde devriye gezen nöbetçilere yakalanmazsa, vergi vermez, Durhumit'te bakır alıp bunu Puruşhaddum'a götürerek büyük kazanç sağlayabilirlerdi.

Bu dönemde Anadolu, çok sayıda bağımsız şehir-devletine bölünmüştü, her biri bir kral veya hükümdar çiftiyle yönetiliyordu. Devletler, tüm Orta ve Batı Türkiye'yi kaplayan geniş bir ağa dahildi. Kültürel ve dilsel unsurları ile muhtemelen gelenek ve dini inançları ortaktı. Ek olarak, kentlerin birçok idari ve ekonomik özellikleri de ortaktı, ayrıca maddi kültürdeki bölgesel benzerlikler de belirgindi. Hitit devletinin kurulması öncesindeki siyasi sahne, bir veya daha çok etkin siyasi kişi tarafından yönetilen şehir-devletlerinin değişen ittifaklarından oluşurdu.[6]

Mektuplarda sürekli olarak ticari aksamalara gönderme yapılır, tüccarlar yerel yönetimlerle anlaşmalar sağlayarak, işlerini korumak ve kolaylaştırmak için teşebbüslerde bulunuyorlardı. Bu türde belgelerden yalnızca birkaç taslak günümüze gelmiştir, fakat anlaşmalarına yapılan göndermeler tüm kaynaklarda yaygın olarak görülür. Koloni kurma ve geçiş yapan kervanları soyguncu ve haydutlardan koruma izni karşılığında, Asurlular yöneticilere önemli gelir sağlar ve mallarını satın almada uygun fiyatlı satın alma önceliği verirdi. Geçiş ticaretinde, geçiş ücreti ve vergiler, bu ticarete dahil olan devletler için önemli bir gelir kaynağıydı, uluslararası ticaret herkes için yararlı olmuş olmalıydı.[7]

Tüm Türkiye'yi etkilemek şöyle dursun, Asurlular yalnızca bazı malların alım-satımında ve belirli alanlarda ticareti tekelleştirmede başarılı görünmektedir. Ticari kayıtlar tüccarların otuz civarında şehirle düzenli olarak ilişki kurduğunu gösterir. Anadolu ile çok daha uzak bölgeler arasında kurulan temaslar, arkeolojik kazılar sayesinde gittikçe artan bir şekilde açıklık kazanmaktadır.[8] Asurlu tüccarların, çok daha geniş bir alışveriş ağında yalnızca ufak bir payları oldukları açıktır. Ayrıca Asurluların Fırat nehriyle kendi kentleri arasında ticaret yapmalarının yasaklanmış olduğu görünmektedir. Bu alanın başka tüccarların tekelinde, farklı bir bölgeye dahil olduğu düşünülürdü. Asurlular için Fırat, Anadolu ile Mezopotamya arasında parasal olduğu kadar düşünsel de bir sınırdı.[9]

Yolculuk neredeyse üç ay sürmüştü ve Kaniş'in beyaz yanardağ konisi göründüğü zaman Elali rahatladığını hissetti. Hahhum'dan yolculuk iyi başlamıştı ve kervan, grubun ayrıldığı Timelkiya'ya iyi bir yoldan varmıştı. Şansını Hurama'da denemek isteyenler batıya devam ederken, geri kalanlar –20 hayvan ve 15 adam– kuzeye, sahipsiz topraklara dönmüştü. Bu, çetin bir tırmanıştı ve kısa süre sonra hanlar eski sıklıklarında görünmemeye başladı. Bu ise gecelerin açık havada geçirilmesi anlamına geliyordu; bazen soğuk bir dağ serpintisi insanın içine işliyordu.

Bazı günler eşeklerin kendi başlarına yemek bulmasına izin vermek gerekiyordu, bu kıymetli yürüyüş saatlerini çalıyor ve yürüyüşü daha da yavaş hale getiriyordu. Yüksek ova boş ve sonsuz görünüyordu: geceleri acı biçimde soğuk ve gündüzleri yakıcı sıcaktı. Bol miktarda su bulunabiliyordu, ancak yollar patikaya dönüştükçe ve muhafız karakolları kayboldukça, tehlike hissedilir hale gelmişti. Bir gece kurtlar kampa o kadar yaklaşmıştı ki, Elali kurtların gözlerinde ateşin yansımalarını görmüştü. Yolun ilerisinde, grup taze çatışma izleri olan terk edilmiş bir kamp alanına rastlamıştı. Belki bir tüccar grubuna hırsızlar saldırmıştı ya da belki krallık nöbetçileri kaçakçıları avlıyordu.

Asur'dan ayrıldıktan bir ay sonra, büyük Marassanda Nehri'ne ve Elali'ye söylendiğine göre Hattum sınırına vardılar. Buradan itibaren manzara, alçak dağlar, dalgalı yamaçlar ve ağaçlarla kaplı vadilerdeki yüzlerce köy haline geldi. Elali daha önce hiç bu kadar çok ağaç görmemişti, her şey –hatta insanların evleri bile– ağaçtan yapılmıştı. Patikalar tekrar yollara dönmüştü, her bir dere ve çayın üzerinde geçiş için ufak bir köprü vardı. Amcası bu alandan birçok defa geçmişti, bazı yerliler ve yol karakollarındaki muhafızlarla arkadaşça ilişkiler içindeydi. Bir gece amcası geçiş ücretini "unutmaları" için muhafızlardan bazılarına iki sürahi şarap verdi.

Grup Durhumit'e, Hahhum'dan ayrıldıktan neredeyse üç hafta sonra vardı ve birkaç gün dinlenmek üzere orada kaldı. Amcası tüm kalay ve dokuma yükünü bir sabahta sattı ve geri kalan birkaç gününü mektup yazarak ve yolculuğun gelecek bölümünde gerekli olan yük arabalarını bulmak için eski iş ortaklarını arayarak geçirdi. "Eğer zengin olmak istiyorsan Durhumit'te tekerlekçi ol" dedikten sonra eşek için bir adamla görüşmeye gitti.

Bu boş günler Elali'ye etrafını keşfetme fırsatı verdi. Durhumit ufak fakat zengin bir kasabaydı, insanlar bakırlarını satmak için kuzeyden buraya geliyordu. Her yerde metal zanaatkârları vardı ve dağlardan getirilen metalin işlendiği fırınlardan yayılan sağlıksız bir koku caddelere sinmişti. Arada bir zorlukla kazandıkları gümüşün birazını harcamak üzere kasabayı ziyaret etmeye gelen birkaç madenciye rastlıyordu.

Onlara bakmak üzüntü veriyordu. Birkaç yıl maden kazıp işlemenin dişlerinizi ve saçlarınızı dökeceğini herkes bilirdi. Eğer şanslıysanız.

Burada insanlar garip şeyler yapıyordu. Bazı yerliler kasabanın dışında, alçak bir dağda kutsal bir bayramı kutluyordu. Hayvanlara binen ve gülünç şapkalar takan tanrılarını taşıdılar. Kuzey denizinden gelmiş tuzlu balık ve "deniz çekirgesi" dedikleri küçük pembe şeyleri yediler. Ayaksız kaplardan güçlü, tatlı bir bira içtiler, bu kaplar ayaksız oldukları için dolduklarında hemen boşaltılmaları gerekiyordu.

Asurlu tüccarlar mallarını Anadolu'ya kara eşekler üzerinde taşıyorlardı. Hayvanların kendileri kayda değer miktarda para ediyordu ve Asurlular yüklerinin daha hafif olduğu dönüş yolunda nadiren eşeğe ihtiyaç duydukları için, yalnızca mallarını değil, eşeklerini de satıyordu. Her biri yük taşıyıcısının kişisel eşyalarının yanı sıra harcamalar için taşınan gümüşle kalayı ve 65 kg civarı bir yük taşırdı. Toplamda her bir hayvan 70-75 kg yük alırdı; mektup ve hesaplarda sıklıkla Kaniş yolunda ölen eşeklerden bahsedilir, bu ise Asurluların hayvanların sınırlarını zorladığını göstermektedir.[10]

Anadolu'daki yolların inşası ve bakımına dair çok az bilgimiz vardır, ancak ticaretin işleyişi için merkezi bir sorun ve büyük ölçekli ticari faaliyet için önemli bir gereklilik olmalıdır. Yollara ve kalitesine yapılan göndermeler yalnızca sıra dışı durumlarda, örneğin bir yolun savaş veya havaya bağlı olarak kapatıldığı durumlarda ortaya çıkar.[11] Yine de, Anadolu'daki Asurlu tüccarların büyük miktarlardaki malları taşımak için yük arabaları kullandıkları ve yük arabası kullanımının da iyi durumda yollar gerektirdiği açıktır. Yük arabaları ağır, dört tekerlekli araçlardır ve tekerleri yekpare veya merkezden dışarıya parmaklıdır. On-yirmi talentlik (yaklaşık 300-600 kg) araba yüklerine yapılan göndermeler standart yükü temsil ediyor olabilir, fakat öküzlerin çektiği arabalar yol elverişli olduğu zamanlarda çok daha ağır yükler taşımış olabilir.[12]

Anadolu nehirlerini geçen köprü ve sallar fiziksel altyapının bir başka önemli unsuruydu. Birçok kayıt, köprü sorumlularına yapılan ödemelerin miktarını listeler, kimi zamansa nehir geçidi ve sallardan bahseder. Muhafızlar köprülerde, yol boyunca ve sınırlarda karakol kurmuştur.[13] Kaynaklarda muhafızlara ödenen ücretlere yapılan göndermeler yaygındır. Muhafızların ana görevi, muhtemelen tüccarları ve yolcuları talihsizlerden korumaktır, ancak karakollar yol kuşağını ve dağ geçitlerini açık ve bakımlı tutmakla da görevli olabilir. Hanlardan sıklıkla bahsedilir, bunların kervanlara yatacak yer ve yemek sağlamaktan başka işlevleri de olduğu açıktır; rehber, temsilci ve kervan sürücüsü tutma, mal depolama imkanı veya gönderilmesini sağlamak gibi hizmetlerle uzun mesafe ticaretinde önemli bir rol oynamışlardır.

Suriye ve Anadolu boyunca yolculuk ederken gümüş harcayan tüccarların sürekli akımı, bu trafikle teması olan toplumların ekonomisini ve gelirini etkilemiş olmalıdır. Her bir eşek 2-3 kg kuru ot yiyordu ve yüzlerce eşekle insanın tek bir handan geçtiği ana yollar boyunca, bu işi sürdürmek için gerekli olan kuru ot yetiştirme tam zamanlı bir iş olmalıdır. Büyük kervanlara yemek temin eden bir hanın gıda tüketimi bir köyün tüketimine eşit olmalıdır, böyle bir hanın varlığı yerel tarım üretimi ve dağıtımında etkili olmuştur. Üretim, artan tüketimi karşılamak için yeniden yapılandırılmış ve hanlar, en azından mevsimsel olarak, mevcut yerel iş gücünün bir parçasını oluşturmuş olmalıdır. Yol boyunca var olan yerleşimlere akan gümüş, yerel ekonomiyi, siyasi ve sosyal gücü değiştirmiştir. Uzun mesafe ticareti, hem mallarının alınıp satıldığı topluluklarda, hem de tüccarların geçtiği bölgelerin altyapısında ve toplum üzerinde kalıcı bir etkiye sahipti.[14]

Sonunda arabalar yüklendiğinde, ufak grup Durhumit'ten ayrıldı ve birkaç haftayı Hattum'u ve onun kasabalarını geçerek harcadılar. Burası birçok bağımsız şehrin olduğu yoğun yerleşimli bir bölgeydi. Her vadinin kendi sarayı, muhafızları, sınırları ve geçiş ücretleri vardı. Vadilerin arasında, sık ormanların ve asi nehirlerin olduğu yeşil dağlar görülüyordu.

Elali'ye göre tüm şehirler aynıydı. Çoğu birkaç katlı, yüksek, taş, ahşap ve kilden yapılmış evler, surla çevrili sarayların eteklerine yayılmıştı. Soylular kimi zaman yüksek bir höyüğün üzerinde, kimi zamanda kentin ortasında yüksek bir kayanın üzerinde yaşıyordu. Amcası "burada kral yönetir, halk değil" dedi. "Asur'da önem sahibi herkes mecliste oy verir ama burada her şeye kral ve kraliçe karar verir. Buradaki kraliçeler kocalarıyla eşittir. Eğer kralın ölümünden sonra hayattaysalar, oğullarıyla birlikte hüküm sürerler ve yaşlı kraliçe öldüğü gün oğlunun karısı kraliçe olur"

Büyük nehri bir kez daha geçen grup Hattum'dan ayrıldı ve Purushaddum'a doğru uzun bir yolculuğa başladı. Wahshushana'dan itibaren manzara değişmeye başladı, insanlar da farklı bir dilde konuşuyordu, evleri farklıydı, ağırlık ve ölçülerde de kendi sistemlerini kullanıyorlardı.

Purushaddum Elali'nin gördüğü en büyük yerdi. Şehir uzakta dik bir dağın görünür olduğu, geniş ve açık bir ovada konumlanmıştı. Şehrin bir tarafında büyük bir göl vardı, insanlar buradan topladıkları kamışlarla kayıklar, kulübeler, sepet gibi pek çok şey yapıyordu. Saray devasaydı ve Yukarı Deniz'de savaşmış, tahta geçmek için babasını öldürmüş olduğu söylenen bir adamın eviydi. Pazaryeri her çeşitten giysiler giymiş, farklı diller konuşan insanlarla dolu hareketli bir yerdi. İnsanlar hayal edilebilecek her şeyi alıp satıyordu: Alashiya'dan parfümler, Gazze'den tütsüler, Tadmor'dan devekuşu yumurtaları, Ulama'dan obsidyen, büyük gölden tuz, Mısır'dan fayans ve Asur'dan dokumalar.

Yalnızca birkaç gün önce kente büyük miktarda bakır geldiği için, bakırı iyi bir fiyata satmak zordu. Fakat sonunda amcası sonuçtan memnun kalmış görünüyordu, bir hafta sonra Kaniş yönünde, tuz gölünün güneyindeki büyük çölü geçiyorlardı. Burası, suyun 30 kulaç derinliğindeki kuyulardan çekildiği kuru bir bölgeydi. Ulama yakınlarında, yanardağın gölgesinde, Usha karakoluna doğru giden bir avukat grubuna rastladılar. Asur'dan birkaç hafta önce yollanmışlardı ve Hurama'dan geçen yolun hâlâ kapalı olduğunu söylediler. Birçok insan mallarını Kanişe'e Mamma yoluyla gönderiyordu.

Elali için en tuhaf deneyimse, muhtemelen devler diyarından yaptıkları yolculuktu; Kaniş'e ulaşmadan bir hafta önce geçmişlerdi oradan. Canlı kayalar içine kazılmış köylerle karşılaştıklarından beri, birkaç gündür, Kaniş'in yanardağı ufukta görünüyordu. Bu köyler arasında devlerin herkesin görmesi için ufak taşları üzerine koyduğu çıkıntılı kayadan sütunlar vardı. Birkaç çocuk yol kenarında bu harikaların taklitlerini satıyorlardı, sütunların üzerindeki taşlar, uzun boyunlar üzerinde dengede duran yüzlere dönüşmüştü. Elali bunlardan biri için birkaç parça gümüş harcadı, çünkü bunlardan almazsa kimsenin gördüklerine inanmayacağını düşünmüştü.

Üç ayın sonunda Elali ve amcası Kaniş'e vardılar, sırtlarındaki çantalar Purushaddum'da kazandıkları gümüşle doluydu. Şehir, önlerindeki ağaçlar arasından çok az görünüyordu ancak yumuşak kayaya kazınmış olan yük arabası tekerleğinin izleri onlara yol gösteriyordu. Yaklaştıkça hareketli şehrin kokuları ve sesleri artmaya başladı. Purushaddum gibi burası da dünyanın her yerinden gelen insanların ve malların geldiği bir metropoldü. Saray ve surlar, kentin üzerinde yükseliyordu.

Ailenin evi kent boyunca uzanan nehrin sağ tarafında, iki katlı güzel bir binaydı ve ortasında büyük bir kapısı bulunuyordu. Eşeklerini binanın önündeki dar caddeye bağlayıp içeri girdiler. Yaz neredeyse sona ermişti ve Elali yeni ailesiyle tanışmak üzereydi.

Asur ticaretinin ana unsuru, Asur'dan Anadolu'ya ithal edilen kalay ve yün dokumaydı. Mallar çoğunlukla pazardan satın alınır ve üç ana pazar kenti-Kaniş, Durhumit veya Purushaddum'dan birinde satılmak üzere Anadolu'ya getirilirdi.[14] Kent kent ve kapı kapı dolaşan gezgin tüccarlar ufak malları satıyordu, ancak büyük sevkiyatlar çoğunlukla bu üç şehirde veya Wahshushana'da perakende olarak satılmak üzere verilirdi. Wahshushana kabaca hepsine eşit uzaklıktaydı ve bir dağıtım merkezi işlevi görüyordu. Değiş-tokuşun evrensel karşılığı gümüştü, bu da belirli birimlerdeki sikke yerine ağırlıkla hesaplanırdı, diğer birçok anlamda ise, bugünkü para işlevi görmüştü.[15]

Üç şehrin her biri Orta Anadolu'yu kaplayan üçgen bir ağın köşesinde konumlanmıştı: Kayseri'deki Kaniş Mezopotamya'nın büyük geçidiydi, Amasya yakınlarındaki Durhumit Karadeniz bakırının pazarıydı ve Afyon yakınlarındaki Purushaddum, Batı Türkiye ve Akdeniz'e geçişi kontrol ediyordu.[16]

Temelde Asurlular, mallarını Kaniş'te pazarlayabilir ve bir parti daha getirmek için doğrudan Asur'a dönebilirlerdi, ancak kârlarını arttırmak için iki seçenekten birini uygularlardı; ya malları Kaniş'ten Puruşaddum'a götürerek orada daha yüksek bir fiyata satacak, ya da mallarını Durhumit'e götürerek bakır karşılığında satacaklardı. Bu, normalde bilinen yollarda yapılırdı, ama Kaniş'in doğusunda uzanan bir kaçakçı yolu Fırat'tan geçip kuzeydeki bakır üretim alanlarına uzanan yola bağlanıyordu. Bu rotada herhangi bir yol veya han yoktu ve ticarete koydukları vergiden büyük miktarda para kazanan devletler, koydukları devriyelerle yasadışı rotalardaki kaçakçılığı engellemeye çalışıyordu.

Durhumit bakırı, zahmetli taşımalarla Orta Anadolu boyunca yük arabalarıyla Purushaddum'a getirilip, gümüş karşılığında satılabilirdi.[17] Bazı durumlarda Asurlular, yerel olarak üretilmiş yünün ticaretini de yaparak kârlarını arttırıyordu.[18] Hasılatlar Asur'a götürülür ve yeniden ticarete yatırılırdı. Purushaddum'daki pazarda, pazarlanan her şey tüketiliyor olmalıydı. Peki, neden? Şehir lüks dokuma, bakır ve kalaya olağanüstü

bir açlık mı duyuyordu? Gerçekte, Purushaddum'un Asur ticaret ağında bu kadar önemli olmasının nedeni, Kaniş'e benzerliğidir: coğrafi konumu. Purushaddum Asurluların seyahat etmesi mümkün olan en uzak batıdır ve bölgesel pazarı farklı bir ekonomik alanı besler. Asur'dan gelen zengin miktarlardaki kalay ve dokumalarla, Durhumit'ten gelen bakır muhtemelen faaliyetleri hakkında bilgimizin olmadığı başka tüccarlar tarafından devralınmıştır. Mallar Purushaddum'dan daha batıya ve Akdeniz'e gönderilmişti.[19]
Asur ticareti Kıbrıs'ta büyük bakır yataklarının keşfinden önce yapılıyordu. Kalıntı analizleri yoluyla görülebilmektedir ki Yunan adalarında bulunan metallerden bazıları Karadeniz madenlerinden gelmişti. Metal, kökeninin 4000 yıl sonra bile anlaşılabilir olmasından dolayı özeldir, fakat sorulması gereken soru, Anadolu'dan daha başka nelerin Asurlu ve diğer tüccarların kervanlarıyla götürülmüş olduğudur. Türkiye her zaman için Asya ve Avrupa arasında bir köprü olmuştur, daha sonraki dönemlerde baharatlar, ipekler, mücevherat ve diğer lüks malzemeler gümüş ve altınla değiştirilmek üzere Avrupa'ya gönderilmiştir.

Batı ve doğu arasında, ticaretle birlikte insanlar, insanlarla birlikte fikirler, teknoloji ve kültür değiş-tokuşu yapılmıştır. Asur ticareti, tarih boyunca Türkiye'yi bu kadar önemli bir konuma sokan bu ilişkilerin kanıtlanmış ilk örneğidir.

DİPNOTLAR

* Dr., Institute of Cross-Cultural and Regional Studies, Danimarka.
[1] Veenhof 2008a; Barjamovic, Hertel ve Larsen 2010.
[2] Garelli 1960; Larsen 1967; Veenhof 1972; Larsen 1976; Dercksen 2004; Veenhof 2008a; Stratford 2010.
[3] Larsen 1976.
[4] Larsen 2000.
[5] Veenhof 2008a; Barjamovic *baskıda.*
[6] Barjamovic 2008; Kryszat 2008.
[7] Günbattı 2004; Veenhof 2008a.
[8] Leshtakov 2002; Şahoğlu 2005; Warburton 2003.
[9] Barjamovic 2008; Veenhof 2008b.
[10] Larsen 1967; Dercksen 2004.
[11] Barjamovic *baskıda.*
[12] Dercksen 1996; Gökçek 2004.
[13] Barjamovic 2008; Michel 2008.
[14] Barjamovic *baskıda.*
[15] Larsen 1967.
[16] Veenhof 2008a.
[17] Barjamovic 2008.
[18] Dercksen 2010.
[19] Lassen 2010.
[20] Barjamovic 2008.

KAYNAKÇA

Bu deneme, bir hayal ürünü olarak, okuyucuya dört bin yıl önce Asur'dan Orta Anadolu'ya seyahatin nasıl olabileceğine ilişkin bir fikir vermek için yazılmıştır. Çok az yayına gönderme yapılmasına karşın, varılan sonuç oldukça geniş bilimsel çalışma sonuçlarına dayanmaktadır. Aşağıdaki kaynakça, tarihi çevre, coğrafya ve peyzaj hakkında daha geniş bilgiye ulaşmak isteyen okuyucular için verilmiştir. Daha ayrıntılı referanslar için lütfen Barjamovic 2011'e bakınız.

Asouti *baskıda* — Asouti, E., "The ecology and socioeconomics of woodland exploitation practices in prehistoric Anatolia: current state of evidence and directions for future research". *Prehistoric Economies of Anatolia: Subsistence Strategies and Exchange. Proceeding of the Workshop at the Austrian Academy of Sciences,* C. Wawruschka (ed.), *November 2009.* Vienna.

Astour 1995 — Astour, M. C., "Overland Trade Routes in Ancient Western Asia", *Civilizations of the Ancient Near East,* J. Sasson (ed.), vol. I, 1401-1420.

Barjamovic 2008 — Barjamovic, G., "The Geography of Trade-Assyrian Colonies in Anatolia c. 1975 – 1725 B.C. and the Study of Early Interregional Networks of Exchange", *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian Period,* J.G. Dercksen (ed.), PIHANS 111. OAAS 3, Leiden 2008, 87-100.

Barjamovic 2010 — Barjamovic, G., "Travelling in Turkey-Sites, Routes and Historical Geography in Central Anatolia", *ipamati kistamati pari tumatimis. Luwian and Hittite Studies presented to J. David Hawkins on the Occasion of his 70th Birthday,* I. Singer (ed.), Tel Aviv 2010, 10-25.

Barjamovic 2011 — Barjamovic, G., *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period,* (Carsten Niebuhr Institute Publications 38), Copenhagen 2011.

Barjamovic-Hertel-Larsen 2011 — Barjamovic, G., Hertel, T., Larsen, M. T., *Ups and Downs at Kanesh-Observations on Chronology, History and Society in the Old Assyrian Period,* Leiden 2011.

Bayram 1997 — Bayram, S., "New and Some Rare Geographical Names in the Kültepe Texts", *Emin Bilgiç Anı Kitabı,* H. Ertem *et al.* (eds.) (ArchAn 3), Ankara 1997, 41-66.

Bilgi 2001 — Bilgi, Ö., *Metallurgists of the Central Black Sea Region.* Istanbul 2001.

Çeçen-Hecker 1995 — Çeçen, S.-Hecker, K., "ina mātika eblum. Zu einem neuen Text zum Wegerecht", *Vom Alten Orient zum Alten Testament - Festschrift für Wolfram Freiherrn von Soden zum 85. Geburtstag am 19. Juli 1993,* M. Dietrich and O. Loretz (eds.), (AOAT 240). Münster 1995, 31-41.

Dercksen 1996 — Dercksen, J. G., *The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia.* PIHANS 75, Istanbul 1996.

Dercksen 2001 — Dercksen, J. G., "When we met in Hattush." Trade according to Old Assyrian texts from Alishar and Bogazkoy", *Veenhof Anniversary Volume-Studies Presented to Klaas R. Veenhof on the Occasion of his Sixty-Fifth Birthday,* van Soldt *et al.* (ed.), PIHANS 89. Istanbul 2001, 39-66.

Dercksen 2005 — Dercksen, J. G., "Metals According to Documents from Kültepe Kanish Dating to the Old Assyrian Colony Period", *Anatolian Metal* III, Yalçın, Ü (ed.), (Der Anschnitt, Beiheft 18). Bochum 2005, 17-34.

Dercksen 2007 — Dercksen, J. G., "Die altassyrischen Handelsabgaben in Nordmesopotamien und Anatolien im 19.-18. Jh. v. Chr. in Verträgen und Praxis, *Geschenke und Steuern, Zölle und Tribute: antike Abgabenformen in Anspruch und Wirklichkeit,* H. Klinkott, S. Kubisch & R. Müller-Wollermann (eds.), (CHANE 29). Lieden 2007, 187-211.

Dercksen-Donbaz 2000 — Dercksen, J. G.-Donbaz, V., "Merchants in Distress. An Old Assyrian Text mentioning *habbātu*", *JEOL* 35-36, 103-110.

di Nocera-Forlanini 1992 — di Nocera, G. M.,Forlanini, M., *Atlante Storico del Vicino Oriente Antico, fasc. 4.2: Anatolia: La Prima Meta' del II Millennio A.C.* Rome 1992.

Dönmez 2002 — Dönmez, Ş., "The 2nd Millennium BC Settlements in Samsun and Amasya Provinces, Central Black Sea Region, Turkey", *Ancient West & East,* 243-293.

Eidem 1991 — Eidem, J., "An Old Assyrian Treaty from Leilan", *Marchands, Diplomates et Empereurs – Mélanges P. Garelli,* Charpin, D. and F. Joannes (eds.), Paris 1991, 185-207.

Erarslan 2009 — Erarslan, A., "Local Settlement Transitions in Southeastern Anatolia during the Late Third and Early Second Millennium BC", *AoF* 36/2, 268-292.

Ertem 1995 — Ertem, H., "Ein Versuch über den Namen Külhüyük in den Keilschrifttexten der assyrischen Handelskolonien und der Hethiter". *ArchAn.* 1, 88-100.

Forlanini 1979 — Forlanini, M., "Appunti di geografia etea", *Studia Mediterranea I Piero Meriggi dicata,* ", Carruba, O. (ed.), Pavia 1979, 165-185.

Forlanini 1985 — Forlanini, M., "Remarques géographiques sur les textes cappadociens", *Heth.* 6, 45-67.

Forlanini 1992 — Forlanini, M., "Am mittleren Kızılırmak", *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp,* H. Otten, *et al.* (ed.), Ankara 1992, 171-179.

Forlanini 1995 — Forlanini, M., "The Kings of Kaniš", *Atti del II Congresso Internazionale di Hittitologia,* Carruba, O. (ed.) (Stud. Med. 9), Pavia 1995, 123-132.

Forlanini 2008 — Forlanini, M., "The historical geography of Anatolia and the transition from the *kārum*-period to the Early Hittite Empire", *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian Period,* J. G. Dercksen (ed.), PIHANS 111, OAAS 3, Leiden 2008, 57-86.

Forlanini-Marazzi 1986 — Forlanini, M.-Marazzi, M., *Atlante Storico del Vicino Oriente Antico. Anatolia: l'Impero Hittita.* Fasc. 4.3, Rome 1986.

French 1974 — French, D. H., "A Study of Roman Roads in Anatolia: Principles and Methods,' *AnSt* 24,143-149.

French 1993 — French, D. H., "Acemhöyük, Colonia Archelais and Road-Knots", *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç,* Mellink, M. *et al.* (eds.), Ankara 1993, 201-207.

Garelli 1963 — Garelli, P., *Les Assyriens en Cappadoce,* Paris 1963.

Garelli 1989 — Garelli, P., "Le marché de Burušhattum", *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç,* K. Emre *et al.* (eds.), Ankara 1989, 149-152.

Garelli 1998 — Garelli, P., "Hahhum un relais assyrien sur la route commerciale de la Cappadoce", *The Relations between Anatolia and Mesopotamia,* H. Erkanal *et al.* (eds.) (CRRAI 34), Ankara 1998, 451-456.

Garstang-Gurney 1959 — Garstang J.-Gurney, O. R., *The Geography of the Hittite Empire* (BIAAOP 5), London 1959.

Goetze 1953 — Goetze, A., "An Old Babylonian Itinerary", *JCS* 7, 51-71.

Goetze 1957 — Goetze, A., "The Roads of Northern Cappadocia in Hittite Times", *RHA* 15/61, 91-103.

Goetze 1960 — Goetze, A., "Review of 'Garstang & Gurney: The Geography of the Hittite Empire. 1959". *JCS* 14/1, 43-48.

Gordon 1967 — Gordon, E. I., "The Meaning of the Ideogram KASKAL.KUR "An Underground Watercourse" and its Significance for Bronze Age Geography". *JCS* 21, 70-81.

Gökçek 2006 — Gökçek, L. G., "The Use of Wagons (*eriqqum*) in Ancient Anatolia According to Texts from Kültepe", *ZA* 96/2, 185-199.

Gurney1992 — Gurney, O. R., "Hittite Geography: Thirty Years on", *Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp. Sedat Alp Armağan,* Akurgal, E. *et al.* (eds.), Ankara 1992, 213-221.

Günbattı 2004 — Günbattı, C., "Two treaty texts found at Kültepe", *Assyria and Beyond. Studies Presented to M. T. Larsen,* J. G. Dercksen (ed.), Leiden 2004, 249-68.

Hamilton 1842 — Hamilton, W. J. *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia. With some account of their antiquities and geology,* London 1842.

Harada-Cimok 2008 — Harada, T.-Cimok, F., *Roads of Ancient Anatolia,* Istanbul 2008.

Hawkins 1995 — Hawkins, D. J., *The Hieroglyphic inscription of the sacred pool complex at Hattusa. With an archaeological introduction by P. Neve.* (StBoT Bhft. 3). Wiesbaden 1995.

Hecker 1996 — Hecker, K., "Gurbette yasal haklardan yoksunluk mu?," *AMMK 1995.* Ankara, 137-144/German: "Rechtlos in der Fremde?", 145-159.

Hecker 1997 — Hecker, K., "Über den Euphrat. Ortsbezogene Restriktionen in a Kaufurkunden". *Emin Bilgiç Anı Kitabı,* H. Ertem, *et al.* (eds.), ArchAn 3, 157-172.

Hild 1977 — Hild, F., *Das byzantinische Strassensystem in Kappadokien.* TIB 2. Wien Denk. 149. Wien 1977.

Hild-Restle 1981 — Hild, F.-Restle, M, *Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos).* TIB 2. Wien Denk. 131. Wien 1981.

Hogarth 1893 — Hogarth, D. G., *Modern and Ancient Roads in Eastern Asia Minor* (RGS Supplementary Papers III/5). London 1893.

Hogarth 1902 — Hogarth, D. G., "The Geographical Conditions Determining History and Religion in Asia Minor". *Geographical Journal* 20/3, 257-282.

de Jesus 1980 — de Jesus, P. S., *The Development of Prehistoric Mining and Metallurgy in Anatolia.* (BAR Int. Ser. 74). Oxford 1980.

Kaptan 1986 — Kaptan, E., "Ancient Mining in the Tokat Province, Anatolia: New Finds", *Anatolica* 13, 19-36.

Kaptan 1988 — Kaptan, E., "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Merzifon-Bakırçay Yöresindeki Kalıntılar". *AST* 3, 225-234.

Kaptan 1995 — Kaptan, E., "Anadolu'da Eski Madencilik", *Metin Akyurt Bahattin Devam Anı Kitabı,* T. Ökse *vd.* (ed.), Istanbul 1995.

Kawasaki 1996 — Kawasaki, Y., "Was there an Anatolian multiple mining centre in Šalahšuwa?" *NABU* 1996/4, 83-85.

Kryszat 2004 — Kryszat, G., "Herrscher, Herrschaft und Kulttradition in Anatolien nach den Quellen aus den altassyrischen Handelskolonien-Teil 1: Die sikkātum und der rabi sikkitim", *AoF* 31, 15-45.

Kryszat 2008a — Kryszat, G., "Herscher, Kult und Kulttradition in Anatolien nach den Quellen aus den altassyrischen Handelskolonien-Teil 3/1: Grundlagen für eine neue Rekonstruktion der Geschichte Anatoliens und der assyrischen Handelskolonien in spätassyrischer Zeit", *AoF* 35/1, 156-189.

Kryszat 2008b — Kryszat, G., "Herscher, Kult und Kulttradition in Anatolien nach den Quellen aus den altassyrischen Handelskolonien-Teil 3/2: Grundlagen für eine neue Rekonstruktion der Geschichte Anatoliens und der assyrischen Handelskolonien in spätassyrischer Zeit II", *AoF* 35/2, 195-219.

Kulakoğlu 2003 — Kulakoğlu, F., "Recently Discovered Bronze Age Wagon Models from Şanlıurfa, Southeastern Anatolia", *Anadolu* 24, 63-77

Kuzuoğlu 2004 — Kuzuoğlu, H. R., "M.Ö. II. Bin'de Bir Anadolu Şehri "Ališa", *ArchAn* 7/2, 75-89.

Kuzuoğlu 2007 — Kuzuoğlu, H. R., "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu Kraliçeleri". *Belleten,* 71/262, 795-809.

Lafont 1997 — Lafont, B., "Le fonctionnement de la poste et le métier de facteur d'après les textes de Mari", *Crossing Boundaries and Linking Horizons: Studies in Honor of Michael C. Astour,* G. D. Young et al. (eds.), Bethesda, 315-334

Landsberger 1950 — Landsberger, B., "Kommt Hattum "Hettiterland" und Hatti'um "Hettiter" in den Kültepe-Tafeln vor?" *ArOr* 18, 329-350.

Laroche 1961 — Laroche, E., "Études de toponymie anatolienne,' *RHA* 19/69: 57-98.

Laroche 1985 — Laroche, E., "Toponymes hittites ou pré-hittites dans la Turquie moderne", *Heth.* 6, 83-102.

Larsen 1967 — Larsen, M. T., *Old Assyrian Caravan Procedures.* PIHANS 22, Istanbul 1967.

Larsen 1976 — Larsen, M. T., *The Old Assyrian City-State and its Colonies.* Mesopotamia 4, Copenhagen 1976.

Larsen 2000 — Larsen, M. T., "The Old Assyrian city-state", *A Comparative Study of Thirty City-State Cultures. An Investigation Conducted by the Copenhagen Polis Centre,* Hansen, M. H. (ed.), Copenhagen 2000.

Larsen 2007 — Larsen, M. T., "Individual and Family in Old Assyrian Society", *JCS* 59, 93-106.

Lassen 2008 — Lassen, A. W., *Textiles and Traders. A study of the technology, organisation and socioeconomics of textile production in Anatolia in the Middle Bronze Age, c. 2000-1700 B.C.* Unpublished MA-thesis. University of Copenhagen.

Lassen 2010 — Lassen, A. W., "Wool trade in Old Assyrian Anatolia", *JEOL* 42, 159-179.

Leemans 1960 — Leemans, W. F., *Foreign Trade in the Old Babylonian Period. As Revealed by Texts from Southern Mesopotamia.* (Studia et Documenta ad Iura Orientis Antiqui Pertinentia 6), Leiden 1960.

Leshtakov 2002 — Leshtakov, K., "Galabovo Pottery and a New Synchronisation for the Bronze Age in Upper Thrace with Anatolia", *Anatolica* 28, 171-211.

Lewy 1963 — Lewy, H., "Neša". *JCS* 17, 103-104.

Lewy 1950 — Lewy, H., "Hatta, Hattu, Hatti, Hattuša and "Old Assyrian" Hattum", *ArOr* 18, 366-441.

Lewy 1952 — Lewy, H., "Studies in the Historic Geography of the Ancient Near East". *OrNS* 21, 265-92 and 393-425.

Liverani 1988 — Liverani, M., "The Fire of Hahhum". *OrAnt* 25, 166-172.

Lumsden 2008 — Lumsden, S. P., "Material Culture and the Middle Ground in the Old Assyrian Colony Period", *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli,* C. Michel (ed.) (PIHANS 112. OAAS 4), Leiden 2008, 21-43.

Matthews-Glatz (ed.) 2009a — Matthews, R., Glatz C. (ed.), *At Empires' Edge. Project Paphlagonia Regional Survey in North-Central Turkey.* London 2009.

Matthews-Glatz (ed.) 2009b — Matthews, R., Glatz C., "The historical geography of north-central Anatolia in the Hittite period: texts and archaeology in concert", *AnSt* 59: 51-72.

Michel 1991 — Michel, C., "Durhumid, son commerce et ses marchands", *Marchands, Diplomates et Empereurs – Mélanges P. Garelli,* D. Charpin & F. Joannes (eds.), Paris 1991, 253-273.

Michel 2001 — Michel, C., "*Correspondance des marchands de Kanish.* (LAPO 19), Paris 2001.

Miller, J.L. 2001 — Miller, J. L., "Anum-Hirbi and His Kingdom", *AfO* 28, 65-101.

MillerN.F. 1999 Miller, N. F., "Seeds, Charcoal and Archaeological Context: Interpreting Ancient Environment and Patterns of Land Use". *TÜBA-AR* 2, 15-27.

del Monte 1992 del Monte, G. F., *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte. Supplement*, (TAVO B 7. RGTC 6/2), Wiesbaden 1992.

del Monte-Tischler 1978 del Monte, G. F.-Tischler, J., *Die Orts-und Gewässernamen der hethitischen Texte,* (TAVO B 7. RGTC 6/1), Wiesbaden 1978.

Nashef 1976 Nashef, Kh., *Ein Beitrag zu den geographischen Bezeichnungen Hattum und libbi mātim in der altassyrischen Zeit* (unpublished Ph.D.-Dissertation, Wien 1976.

Nashef 1987 Nashef, Kh., *Rekonstruktionen der Reiserouten zur Zeit der altassyrischen Handelsniederlassungen.* (TAVO B 83), Wiesbaden 1987.

Nashef 1991 Nashef, Kh., *Die Orts-und Gewässernamen der altassyrischen Zeit.* (TAVO B 7. RGTC 4), Wiesbaden 1991.

Oguchi 1999 Oguchi, H., "Trade Routes in the Old Assyrian Period". *Al-Rāfidān* 20, 85-106.

Orlin 1970 Orlin, L. L., *Assyrian Colonies in Cappadocia.* Hague, Paris 1970.

Otten 1983a Otten, H., "Zur frühen Stadtgeschichte von Hattuša nach den inschriftlichen Quellen, *Ist. Mitt. 33*, 40-52.

Otten 1983b "Brücken' im hethitischen Schrifttum", *Beiträge zur Altertumskunde Kleinasiens: Festschrift für Kurt Bittel,* Boehmer, R. M. and H. Hauptmann (eds.), Mainz am Rhein 1983, 433-434.

Ökse 2001b Ökse, A. T., "Hethitisches Territorium am oberen Maraššantia. Ein Rekonstruktionsversuch", *ICH* 4, 499-510.

Özgüç, N. 2001 Özgüç, N., "Notes on the bronze vehicle from the Sarıkaya Palace at Acemhöyük", *Veenhof Anniversary Volume-Studies Presented to Klaas R. Veenhof on the Occasion of his Sixty-Fifth Birthday,* van Soldt *et al.* (ed.), (PIHANS 89). Istanbul 2001, 361-366.

Özgüç, T. 1950 Özgüç, T., *Ausgrabungen in Kültepe 1948,* Ankara 1950.

Özgüç, T. 1959 Özgüç, T., *Kültepe-Kaniš. New researches at the Center of the Assyrian Trade Colonies*, Ankara 1959.

Özgüç, T. 1986a Özgüç, T., *Kültepe-Kaniš II. New Researches at the Trading Center of the Ancient Near East,* T.T.K.Y., V/41, Ankara 1986.

Özgüç, T. 1986b Özgüç, T., "Ferzant Hitit Mezarlığında bulunmuş eserler hakkında yeni gözlemer/The Hittite Cemetery at Ferzant: New observations on the finds". *Belleten* 197/50, 383-392/393-402.

Özgüç, T. 1999 Özgüç, T., *The Palaces and Temples of Kültepe-Kaniš/Neša*, Ankara 1999.

Özgüç, T. 2003 Özgüç, T., *Kültepe-Kaniš/Neša: The earliest international trade center and the oldest capital city of the Hittites,* Tokyo 2003.

Parzinger-Boroffka 2003 Parzinger, H.-Boroffka, N., *Das Zinn der Bronzezeit in Mittelasien I. Die seidlungs-archäologischen Forschungen im Umfeld der Zinnlagerstätten.* (Archäologie in Iran and Turan 5), Mainz 2003.

Ramsay 1890 Ramsay, W. M., *The Historical Geography of Asia Minor*, London 1890.

Singer 1981 Singer, I., "Hittites and Hattians in Anatolia at the Beginning of the Second Millennium B.C.". *JIES* 9, 119-34.

Starr 1962 Starr, S. F., *The Ancient Roads of Asia Minor. 1961 Expedition*, (Yale University: Xerox).

Steiner 1993 Steiner, G., "Acemhüyük=Karum Zalpa "im Meer"", *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç,* M. Mellink *vd.* (ed.), Ankara 1993, 579-599.

Stol 2004 Stol, M., "Teil 3: Wirtschaft und Gesselschaft in altbabylonischer Zeit", *Mesopotamien. Die altbabylonischer Zeit,* D. Charpin, D. O. Edzard and M. Stol (ed), (OBO 160/4), 643-975.

Stratford 2010 Stratford, E. P., *Agents, Archives, and Risk: A Micronarrative Account of Old Assyrian Trade through Šalim-Ašum's Activities in 1890 B.C.* PhD. dissertation, University of Chicago.

Şahoğlu 2004 Şahoğlu, V., "Interregional Contacts around the Aegean during the Early Bronze Age: New Evidence from the Izmir region", *Anadolu* 27, 97-120.

Şahoğlu 2005 Şahoğlu, V., "The *Anatolian Trade Network* and the Izmir Region during the Early Bronze Age,' *Oxford Journal of Archaeology* 24:, 339-361.

Talbert 2000 Talbert, R. J. A., *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Princeton 2000.

Tobler-Wineburg 1971 Tobler, W.-Wineburg, S., "A Cappadocian Speculation,' *Nature* 231/5297, 39-41.

Veenhof 1972 Veenhof, K. R., *Aspects of Old Assyrian Trade and its Terminology,* Leiden 1972.

Veenhof 1982 Veenhof, K. R., "The Old Assyrian Merchants and their Relations with the Native Population of Anatolia", *Mesopotamien und seine Nachbarn-Politische und kulturelle Wechselbeziehungen im Alten Vorderasien vom 4. bis 1. Jahrtausend v. Chr.,* Kühne, H. H., J. Nissen, J. Renger (eds.) (BBVO 1. CRRAI 25), 147-160.

Veenhof 1996 Veenhof, K. R., "An Old Assyrian Incantation Against a Black Dog (kt a/k 611)", *Festschrift für Hans Hirsch zum 65. Geburtstag gewidmet,* T. Weigend, G. Kupper (eds.) (WZKM 86), 425-433.

Veenhof 2006 Veenhof, K. R., "Traveling in ancient Anatolia. Two new sources from karum Kanesh", *Hayat Erkanal'a Armağan. KültürlerinYansıması/Studies in Honor of Hayat Erkanal. Cultural Reflections*, Erkanal-Öktü, A. *et al.* (eds.), Istanbul 2006.

Veenhof 2008a Veenhof, K. R., *Mesopotamia: The Old Assyrian Period* (OBO 160/5), Fribourg 2008.

Veenhof 2008b Veenhof, K. R., "Across the Euphrates", *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian Period,* J. G. Dercksen (ed.), (PIHANS 111. OAAS 3). Leiden 2008, 3-30.

Veenhof 2008c Veenhof, K. R., "Communication in the Old Assyrian Trading Society", *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli,* C. Michel (ed.), (PIHANS 112, OAAS 4), Leiden 2008, 199-246.

Warburton 2003 Warburton, D. A., *Macroeconomics from the Beginning-the General Theory, Ancient Markets, and the Rates of Interest,* Neuchâtel 2003.

Weisgerber-Cierny 2002 Weisgerber, G.-Cierny, J., "Tin for Ancient Anatolia?' *Der Anschnitt Beiheft* 15, Bochum 2002.

Wilkinson 1990 Wilkinson, T. J., *Town and Country in Southeast Anatolia. Vol. I: Settlement and Land Use at Kurban Höyük and Other Sites in the Lower Karababa Basin*, Chicago 1990.

Wilkinson 1990 Wilkinson, T. J., "Regional approaches to Mesopotamian Archaeology. The Contribution of Archaeological Surveys", *Journal of Archaeological Research* 8, 219-267.

Wossnik 2009 Wossnik, A., *Challenging Climate Change: Competition and Co-operation among Pastoralists and Agriculturalists in Northern Mesopotamia (c. 3000-1600BC),* Oxford 2009.

Yakar 2000 Yakar, J., *Ethnoarchaeology of Anatolia. Rural Economy in the Bronze and Iron Ages*, Jerusalem 2000.

Yener 2000 Yener, K. A., *The Domestication of Metals: The Rise of Complex Metal Industries in Anatolia,* Leiden 2000.

KATALOG

Anadolu haritası, yaklaşık M.Ö. 1880
Kaneš Eski şehir
Günümüzdeki şehir
Ticaret bölgesi
Önemli bakır kaynakları
Bakır ticaret yolu
Kaçakçı yolu
Diğer ticaret yolları
İstanbul
Ankara
Tawiniya
Wahšušana
Tuhpiya
Šalatuwar
BAKIR VE KALAY
GÜMÜŞ VE ALTIN
Purušhaddum
Purušhaddum
Ninašša
Ulama
Ušša
0
(km)
200
0
(mi)
120

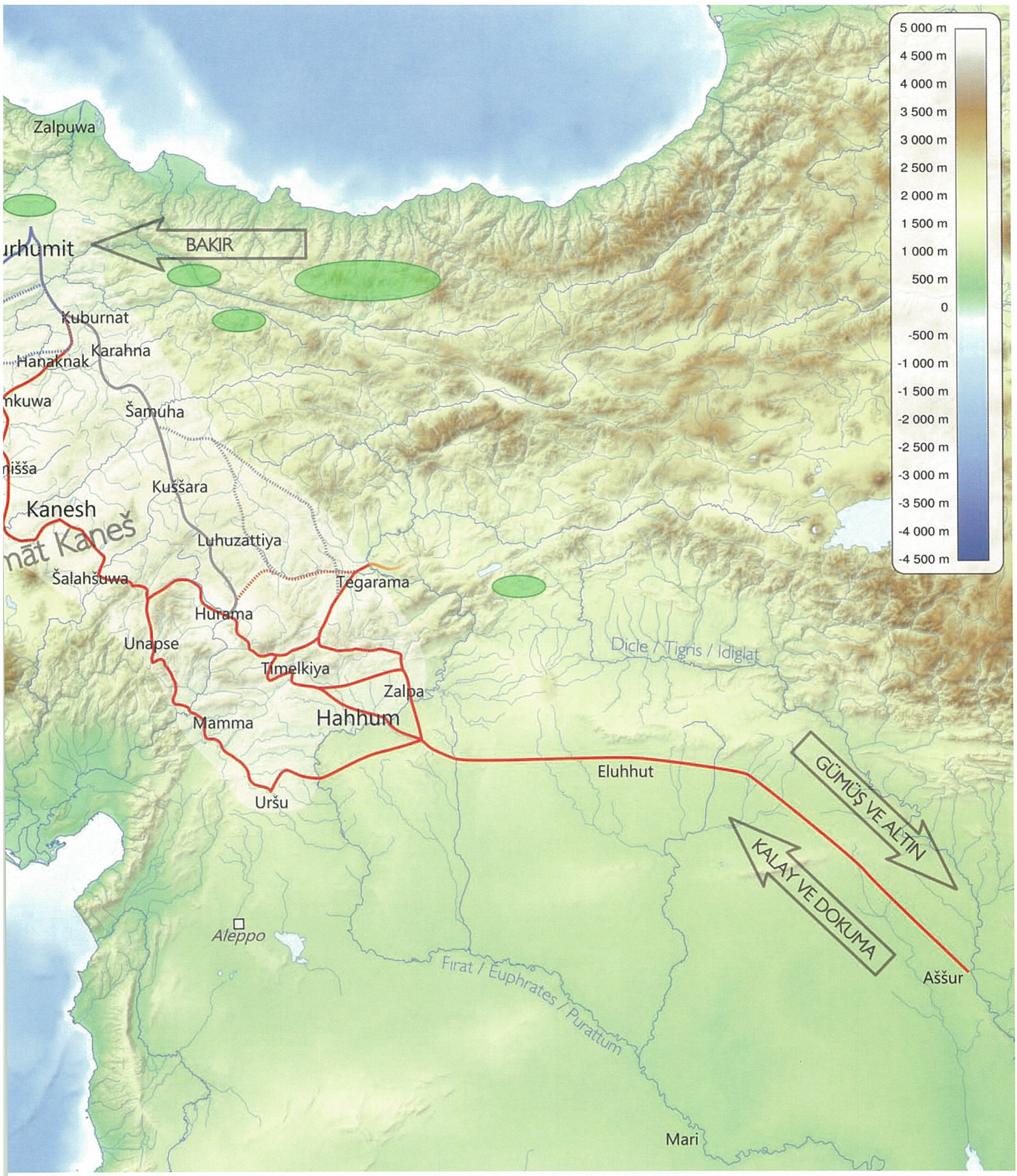

Harita: Ivan d'Hostingue ve Gojko Barjamovic, 2010

1 Mızrak ucu

MÖ 1840-1730 BC
Tunç; 29x5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. e/T. 178, env. no. 19212

Özgüç, T., 1956: 29-36.

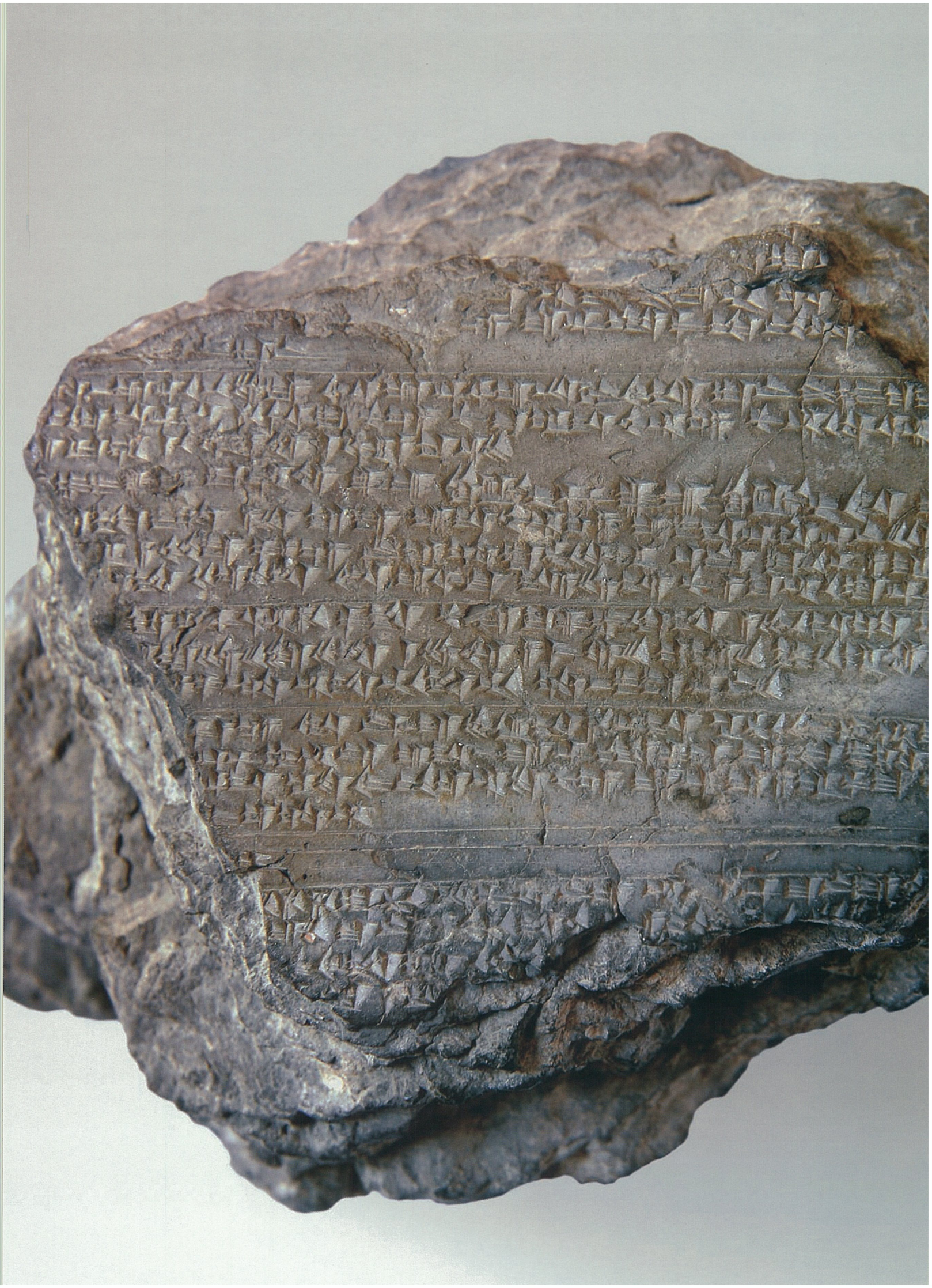

2 Tablet

MÖ 16. yüzyıl
Kil; yük. 8.9 cm; gen. 9.9 cm; kal. 4.8 cm
İstanbul Arkeoloji Müzeleri,
BO 9058, env. no. StBoT 18

Neu 1974.

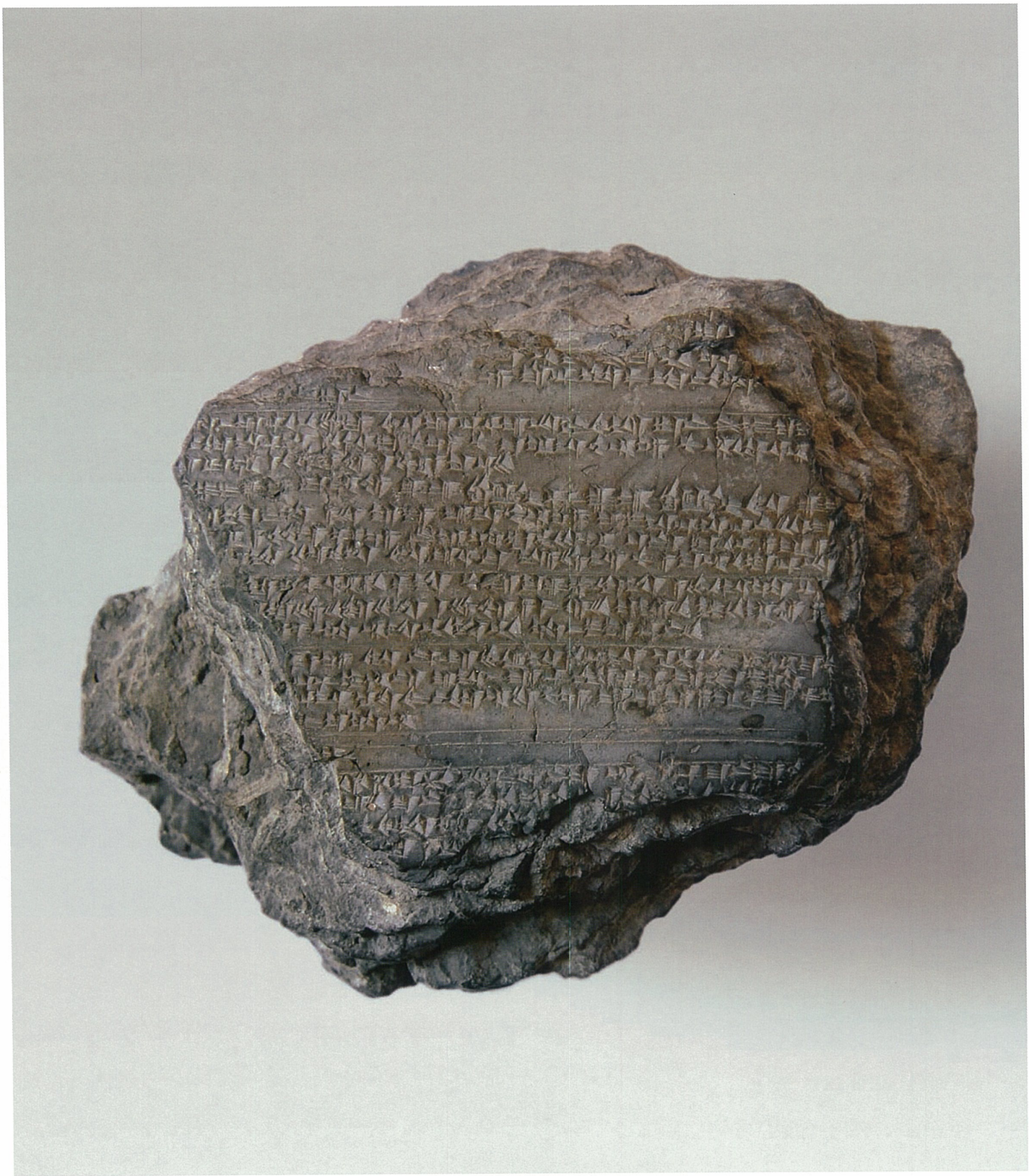

3 Çark taşı

MÖ 1950-1835
Taş; çap 14.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. m/T. 307, env. no. 119-91-64

Özgüç, T., 1986, 4; 92-5.

4 Hokka biçimli kap

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 4 cm; çap 11 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. m/k. 065, env. no. 4115

5 Hokka biçimli kap

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 5.3 cm; çap 9.7 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 78/k. 012, env. no. 78/1502

Özgüç, T., 1986, 46/48; 102-6.

6 Hokka biçimli kap

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 7.4 cm; çap 19.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. v/k. 125, env. no. 160-14-70

7 Çanak

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 8 cm; çap 22 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. k/k. 099, env. no. 19309

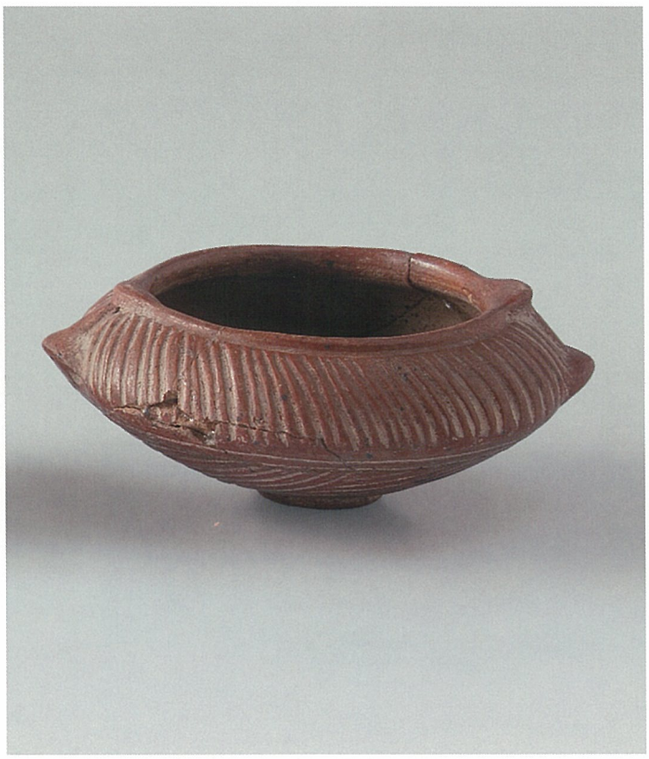

4

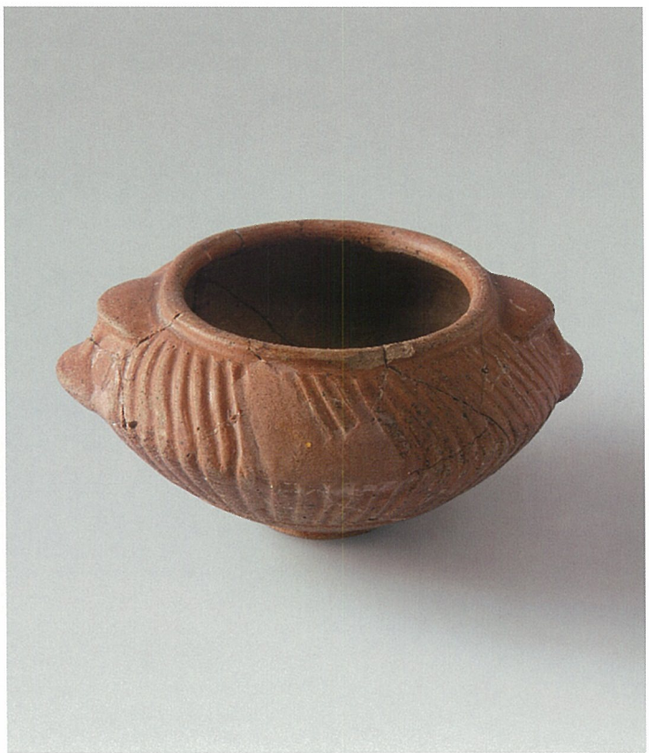

5

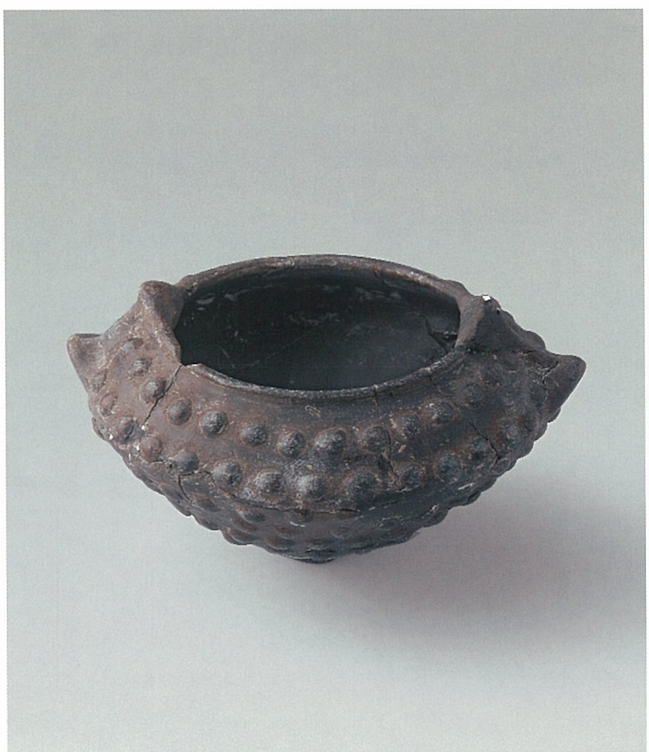

6

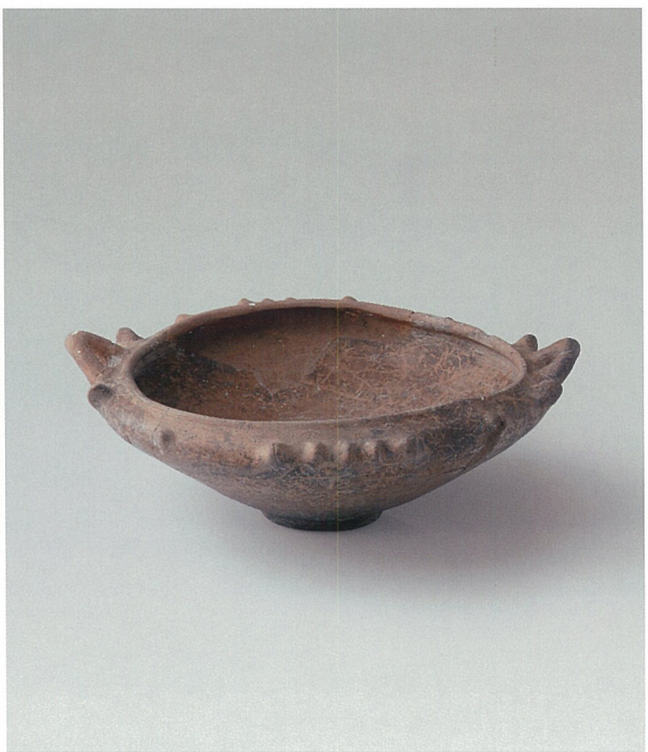

7

8 Fincan

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 2 cm; çap 12 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. m/k. 064, env. no. 4114

9 Çanak

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 6.4 cm; çap 12.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. p/k. 154, env. no. 94-13-64

10 Çanak

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 4.5 cm; çap 13 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 83/k. 060, env. no. 83/162

11 Çanak

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 8.8 cm; çap 18.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 88/k. 857, env. no. 88/516

8

9

10

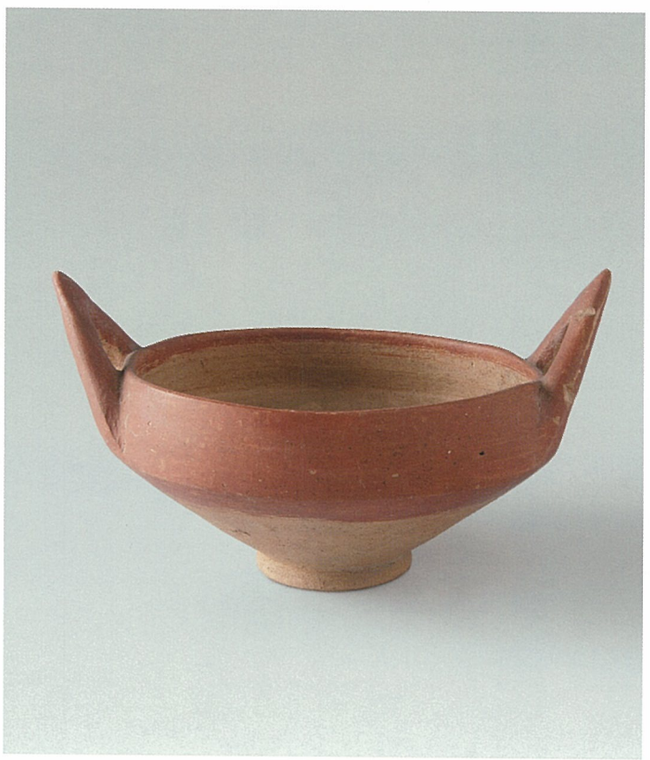

11

12 Çanak

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 6 cm; çap 17 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 06/k. 117, env. no. 2006/117

13 Çanak

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 9 cm; çap 19.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 93/k. 028, env. no. 1-9-93

Kulakoğlu 1996, no. 1.

14 Kadeh

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 6.7 cm; çap 10.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 93/k. 029, env. no. 1-10-93

15 Kadeh

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 7 cm; gen. 10.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. v/k. 130, env. no. 160-9-70

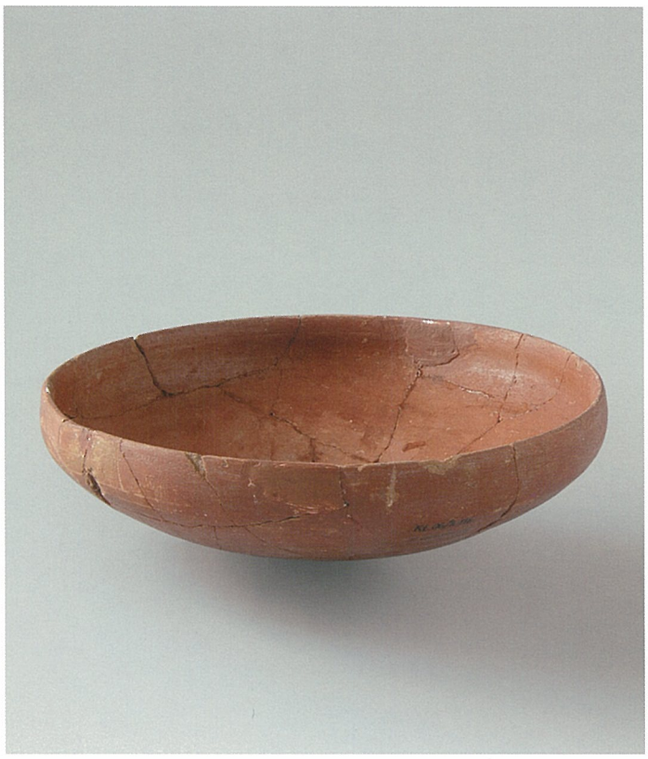

12

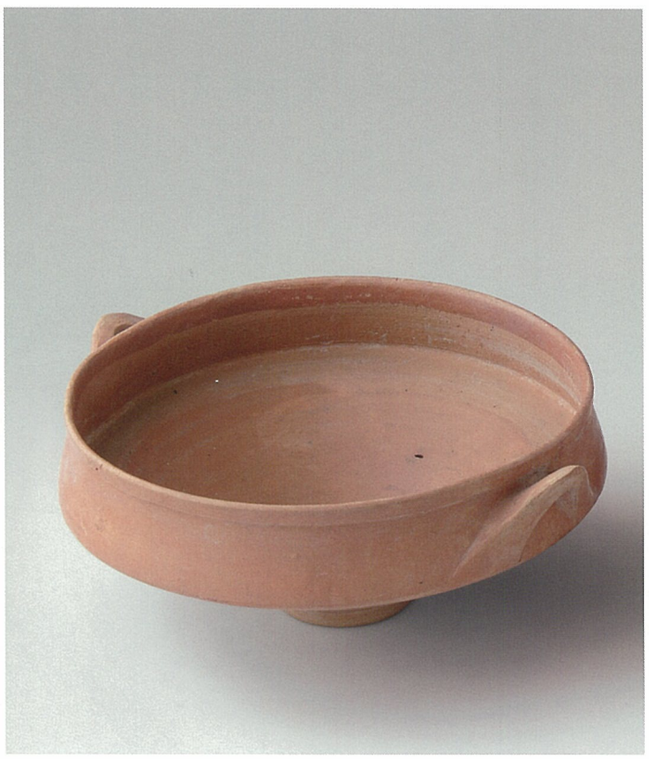

13

14

15

16 Vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 10 cm; gen. 8.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. i/k. 079, env. no. 127-47-64

17 Vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 17.9 cm; çap 9.3 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 84/k. 181, env. no. 84/343

Özgüç, T., 1986, 89/93; 134-3.

18 Vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 7.3 cm; çap 8.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 99/k. 065, env. no. 1-44-99

19 Vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 10 cm; çap 8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. v/k. 131, env. no. 160-12-70

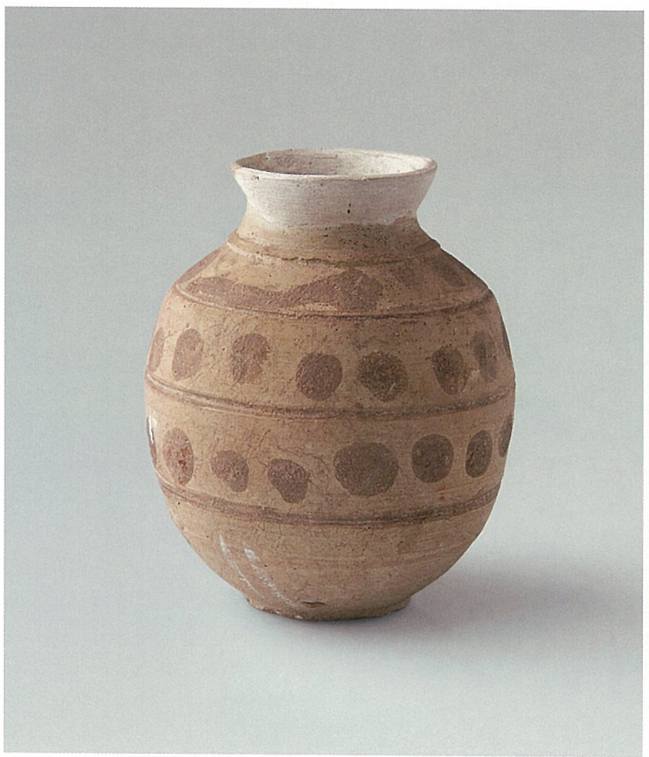

16

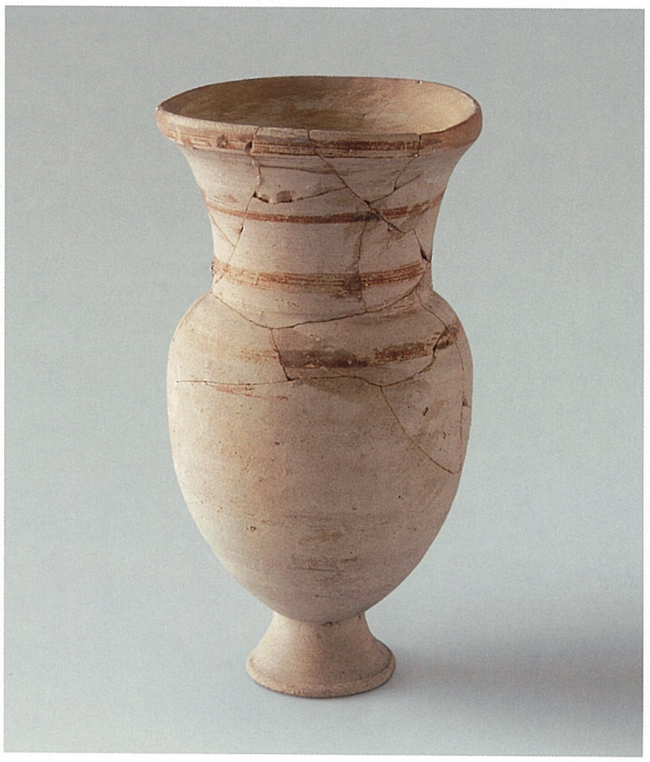

17

18-19

20 Suriye Şişesi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 19.2 cm; gen. 11.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri
Müzesi,
Kt. v/k. 154, env. no. 160-8-70

Emre 1995, 1, I/1.

21 İbrik

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 7.5 cm; çap 7.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. k/k. 153, env. no. 19099

Özgüç, T., 1999, 39/111, 94, C/10.

22 İbrik

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 12,7 cm; çap 10.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 289, env. no. 15041

Özgüç, T., 1986, 51/55; 113-2.

23 İbrik

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 12.9 cm; çap 21.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 96/k. 036, env. no. 1-25-96

24 İbrik

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 26.2 cm; çap 11.8 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 84/k. 153, env. no. 84/332

Özgüç, T., 1986, 56/60; 107-1.

21

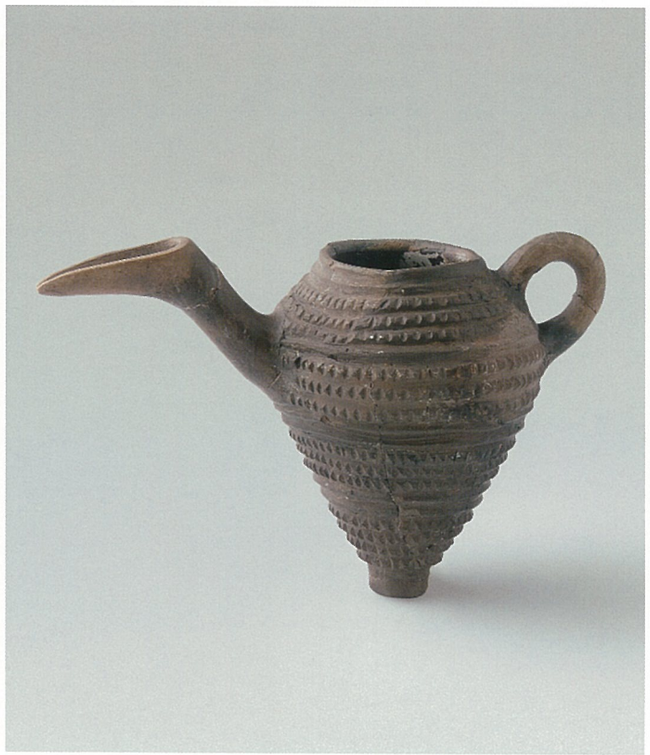

22

23

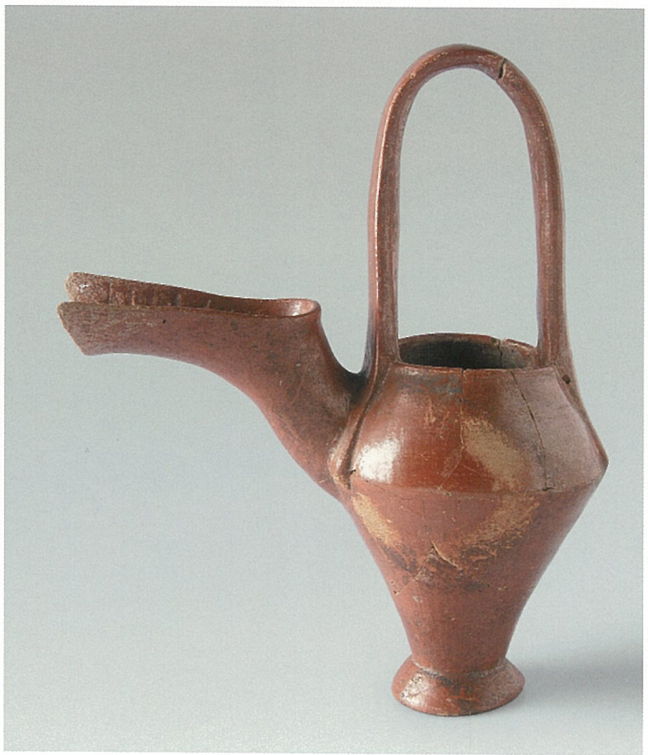

24

25 İbrik

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 16.2 cm; çap 22 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 339, env. no. 15028

Özgüç, T., 1986, 56/60; 107-1.

26 İbrik

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 14.5 cm; gen. 18.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 337, env. no. 15011

Özgüç, T., 1955b, 58; 9a.

27 İbrik

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 29 cm; çap 22 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. v/k. 153, env. no. 160-1-70

28 İbrik

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 24 cm; çap 17 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 02/k. 158, env. no. 1-68-02

25

26

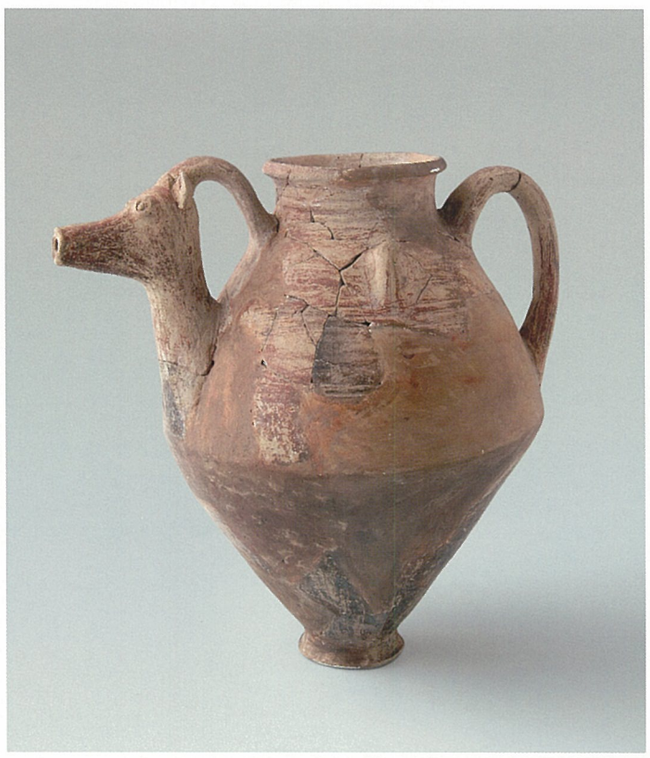

27

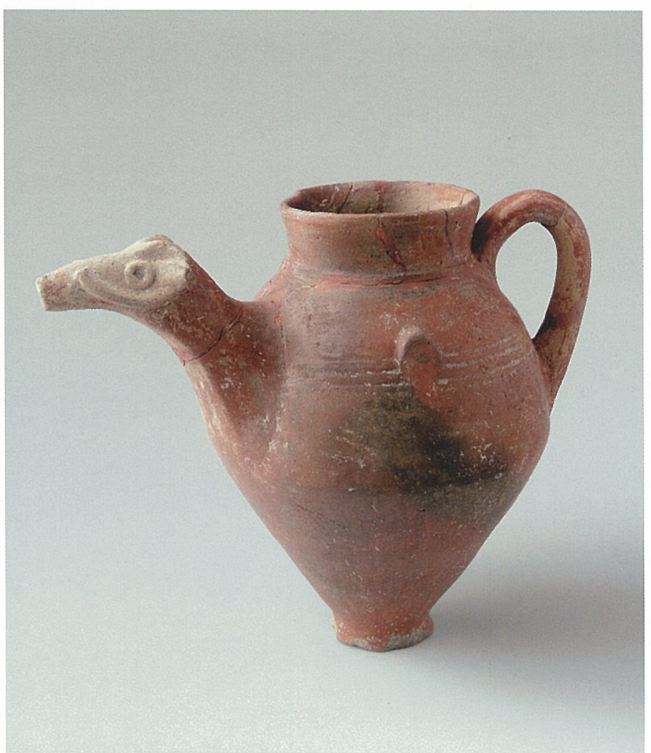

28

29 İbrik

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 24.5 cm; çap 27.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 02/k. 152, env. no. 1-67-02

30 İbrik

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 20.2 cm; çap 14 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 90/k. 378, env. no. 90/2979

Özgüç, T., 2003, no. 127.

31 İbrik

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 29.5 cm; çap 21 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. v/k. 160, env. no. 160-3-70

32 Testi

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 13 cm; çap 7.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 295, env. no. 15045

Özgüç, T., 2003, no. 102.

33 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 31.9 cm; çap 23.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 05/k. 020, env. no. 41-13-05

30

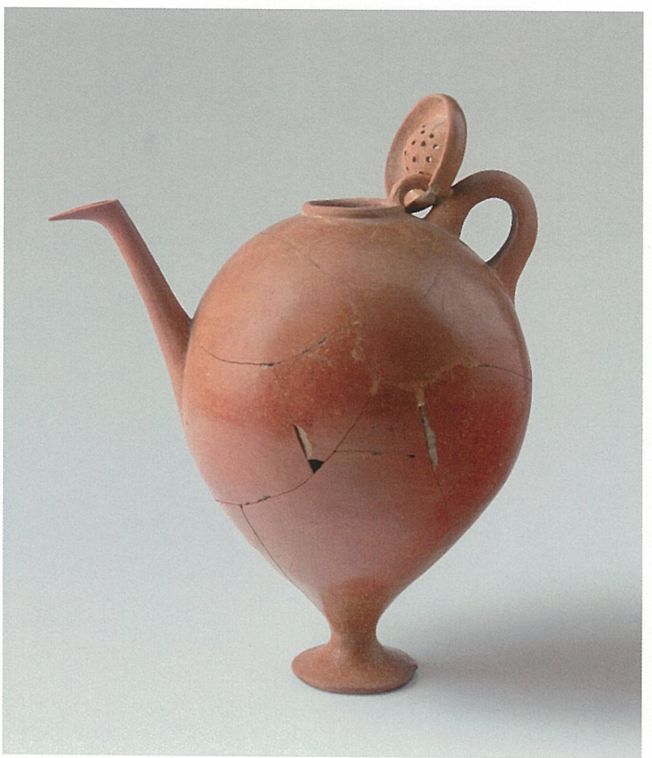

31

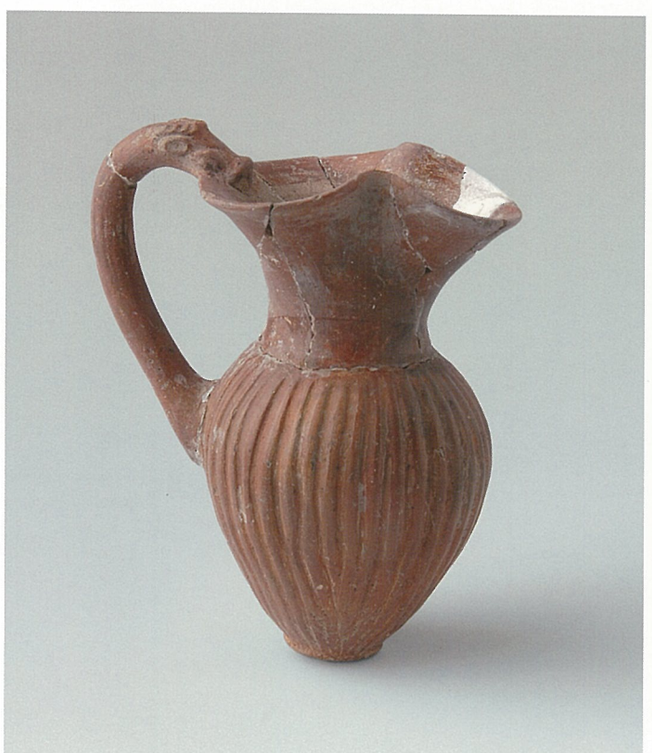

32

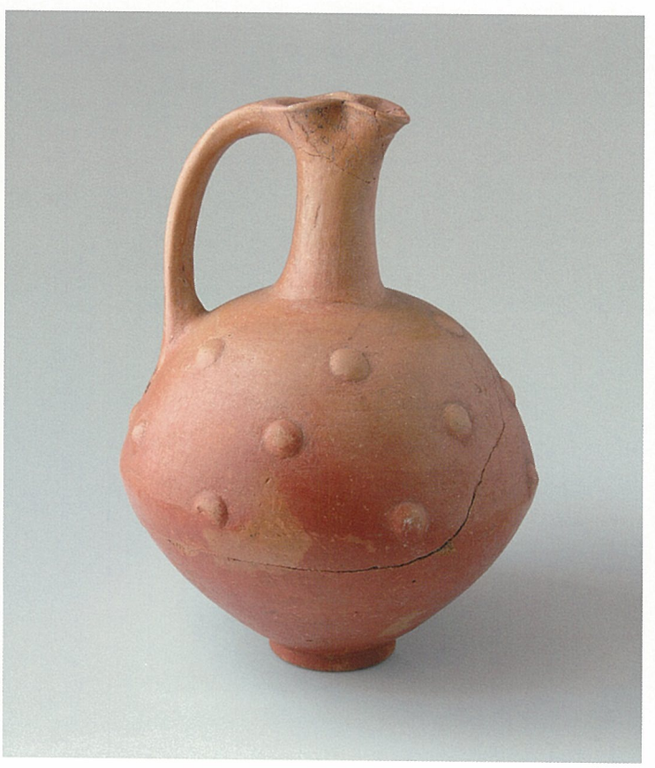

33

34 Testi

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 32.5 cm; çap 12.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. j/k. 133, env. no. 19179

35 Testi

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 17.3 cm; çap 10.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 92/k. 707, env. no. 92/187

36 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 24 cm; çap 18 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 282, env. no. 13937

Özgüç, T., 1955b, 57; 4a-b.

37 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 28.5 cm; çap 15.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. s/k. 012, env. no. 71-7-66

34

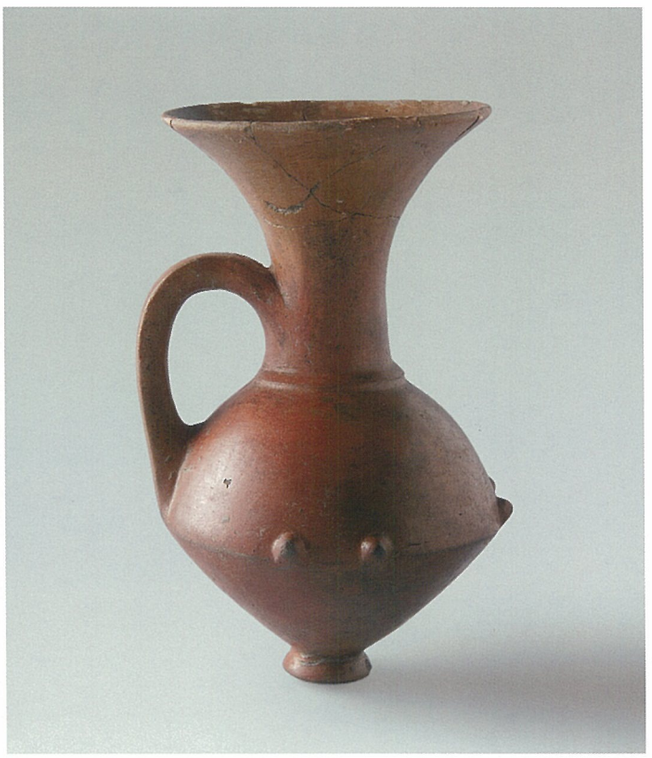

35

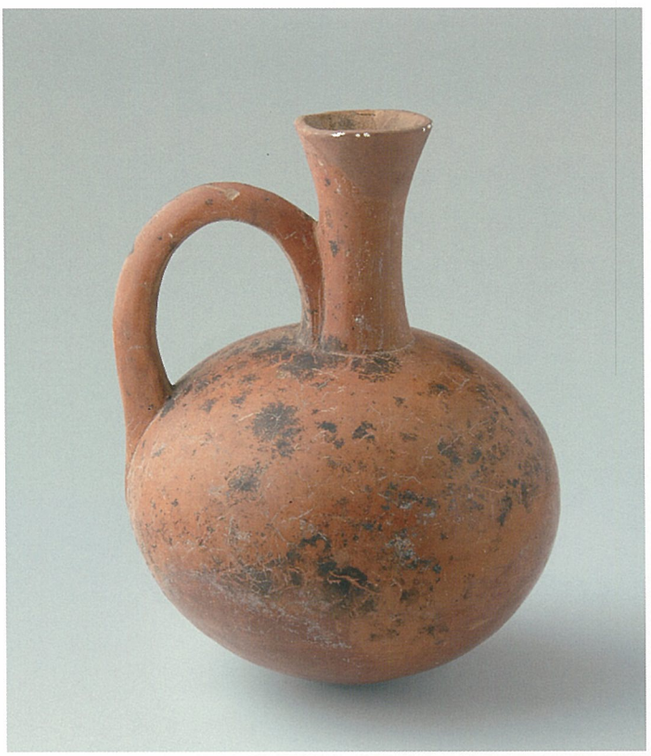

36

37

38 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 19.9 cm; gen. 17.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 05/k. 148, env. no. 41-15-05

39 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 50.3 cm; çap 34.8 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 81/k. 069, env. no. 81/247

40 Vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 22.6 cm; gen. 14.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 05/k. 019, env. no. 41-12-05

41 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 58.5 cm; çap 41 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. /k. 027, env. no. 177-40-74

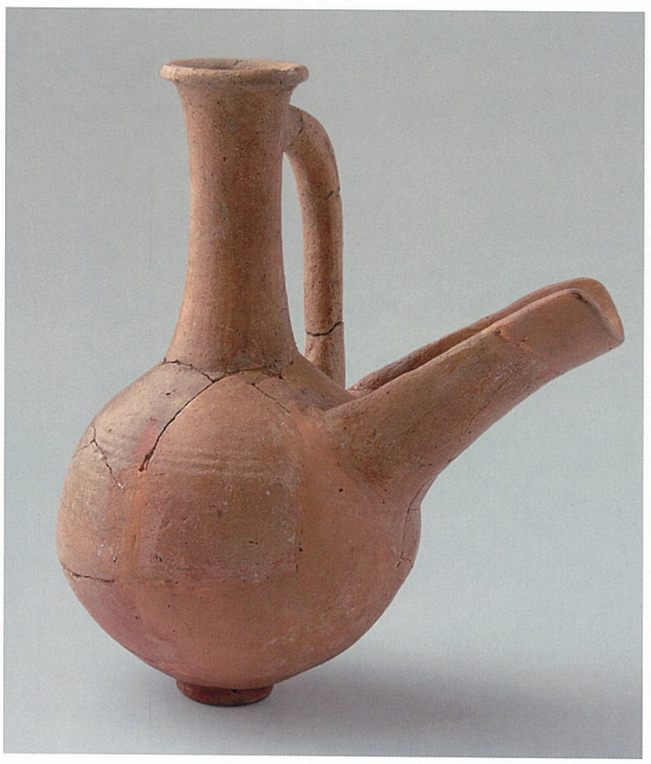

38

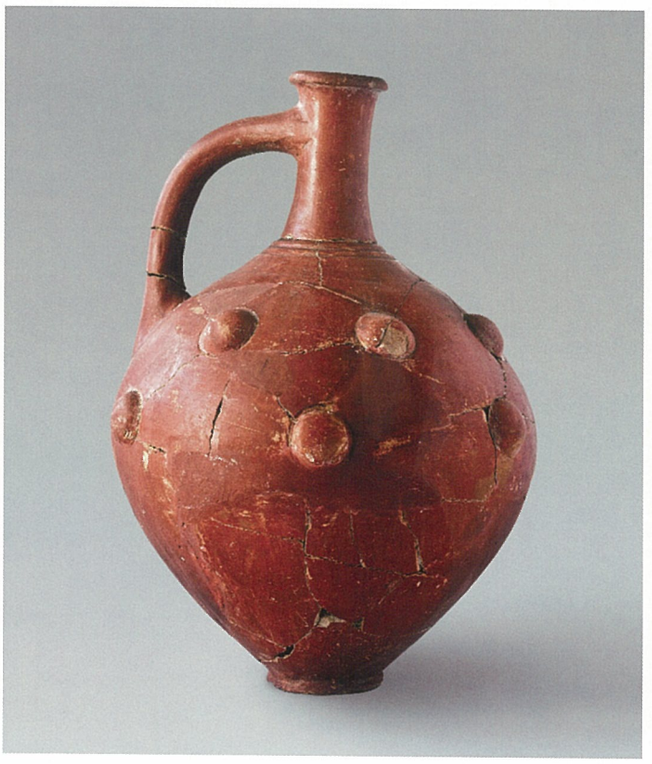

39

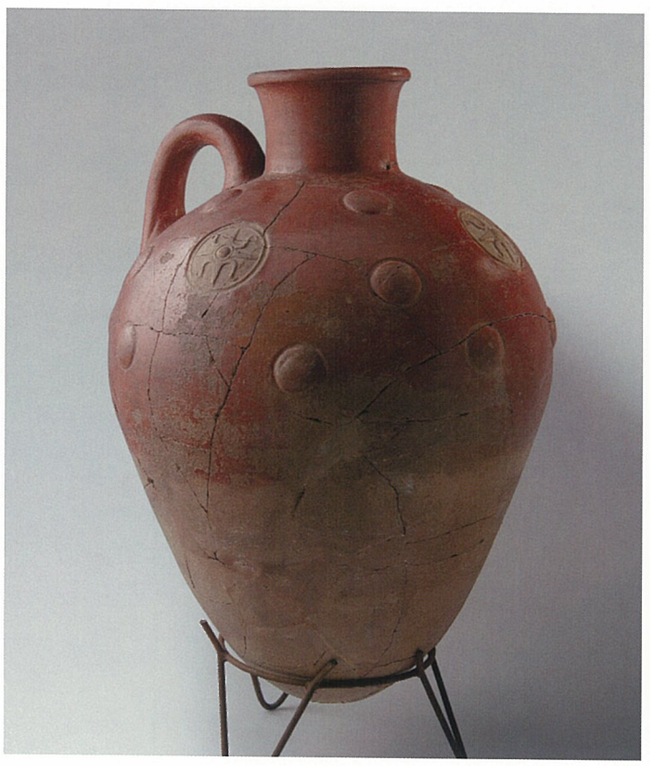

40

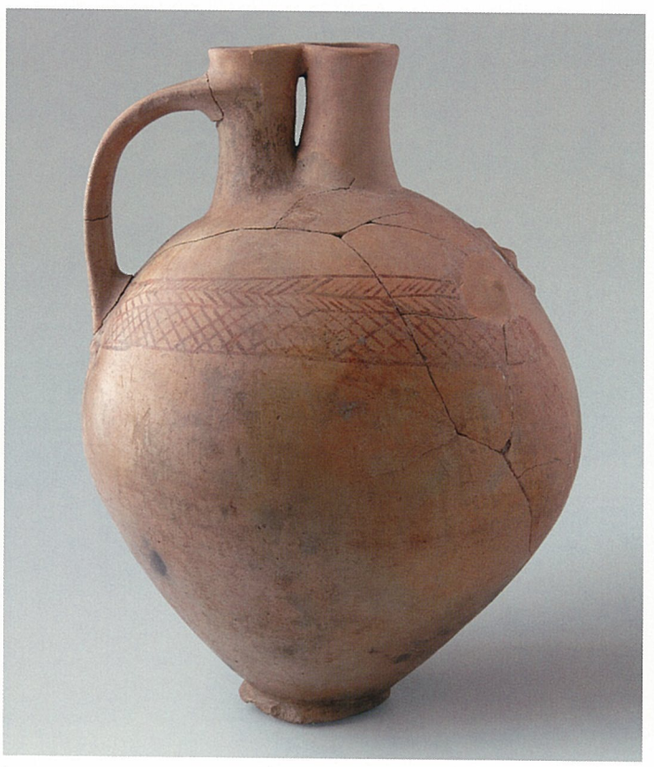

41

42 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 18.8 cm; çap 11.8 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 88/k. 823, env. no. 88/485

43 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 24 cm; çap 22 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. j/k. 041, env. no. 19180

Özgüç, T., 1959, 49; 57; XXIX-4.

44 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 27.5 cm; çap 16 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. v/k. 158, env. no. 160-4-70

Kulakoğlu 1996, no. 10.

45 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 34.5 cm; çap 20 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 95/k. 109, env. no. 1-6-95

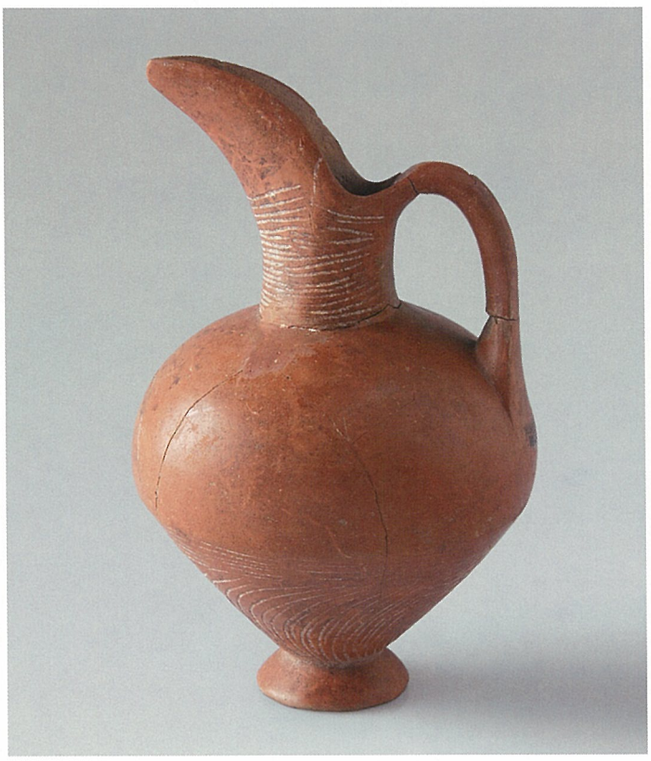

42

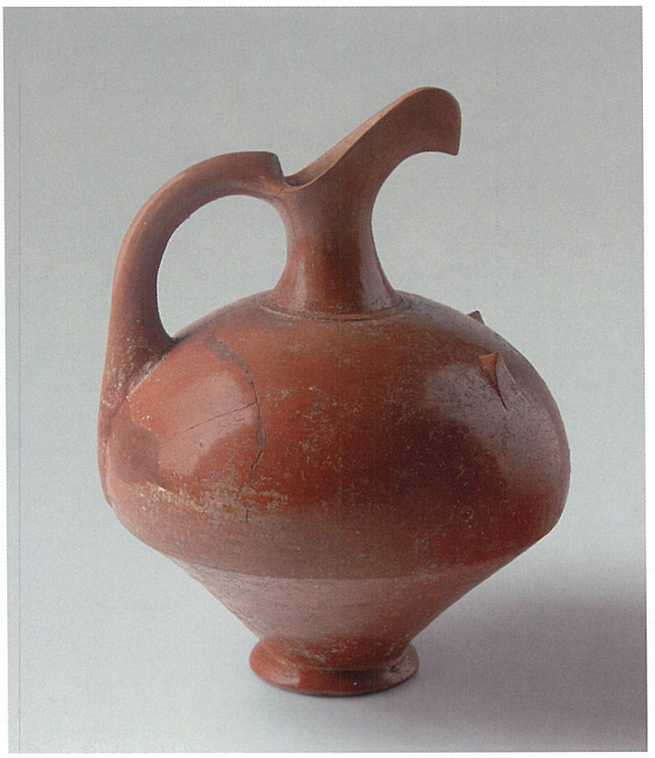

43

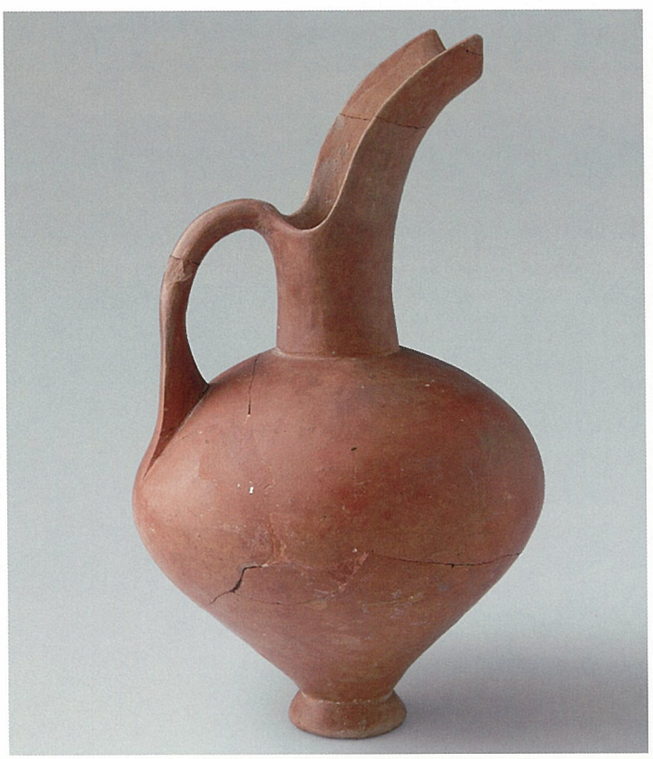

44

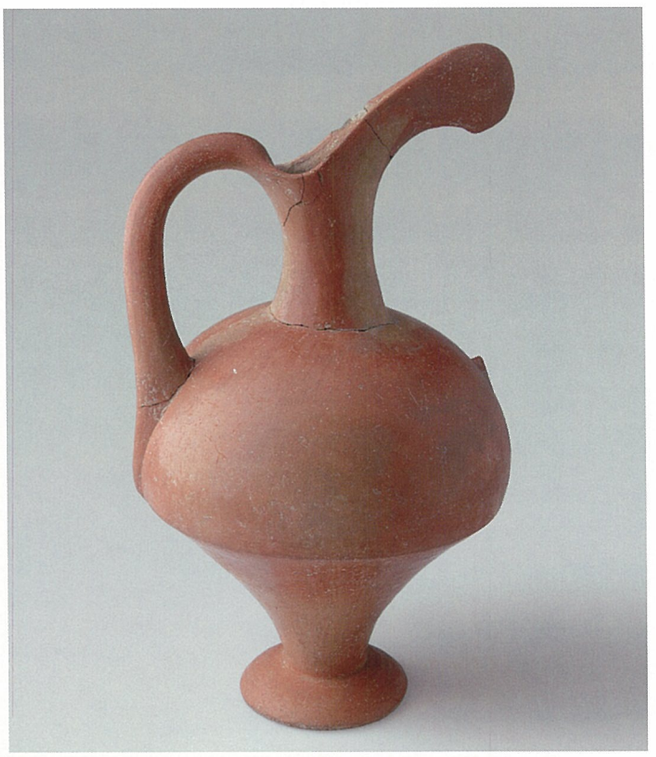

45

46 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 35.4 cm; çap 17.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 03/k. 026, env. no. 1-69-03

47 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 40.5 cm; çap 23.6 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 77/k. 105, env. no. 77/798

48 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 44 cm; çap 27.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. b/k. 165, env. no. 11412

Özgüç, T., 1953, 35; XXIII-97.

49 Testi

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 37.5 cm; çap 17.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. ı/k. 120, env. no. 4013

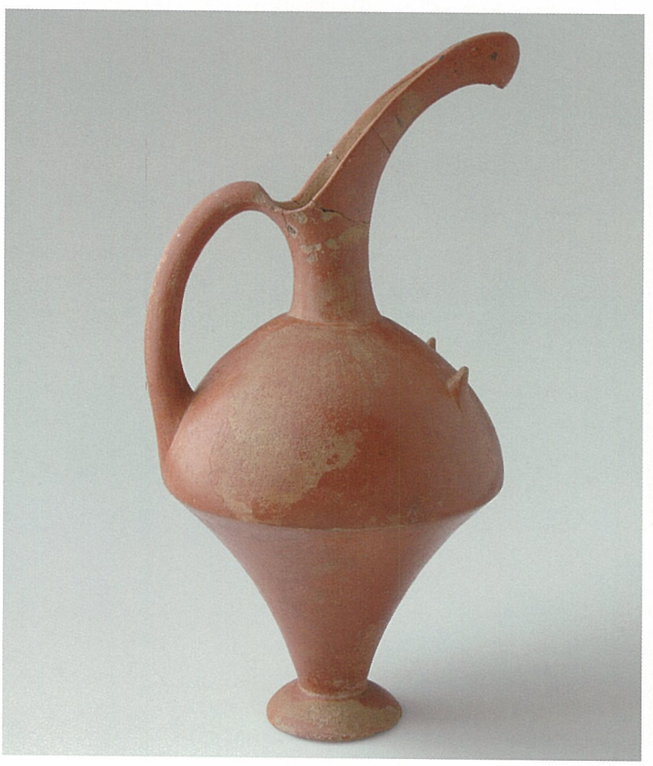

46

47

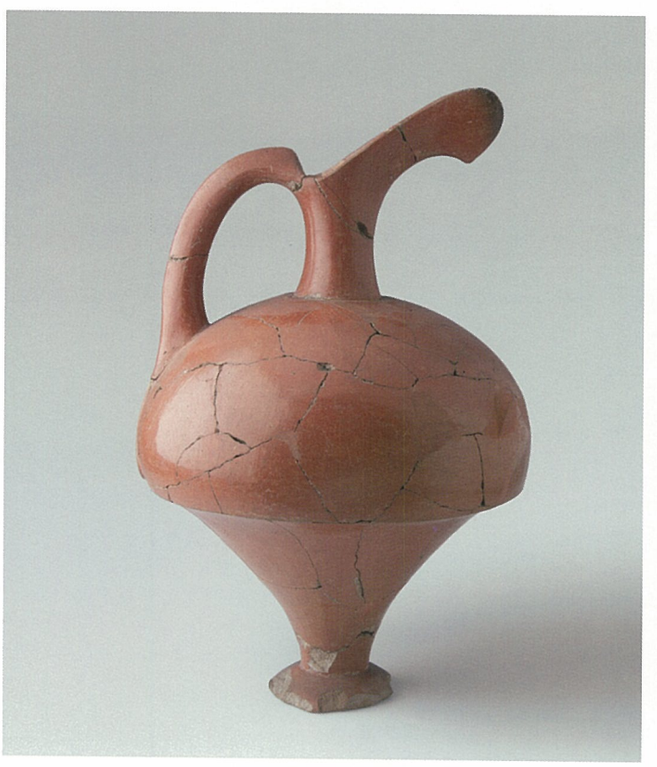

48

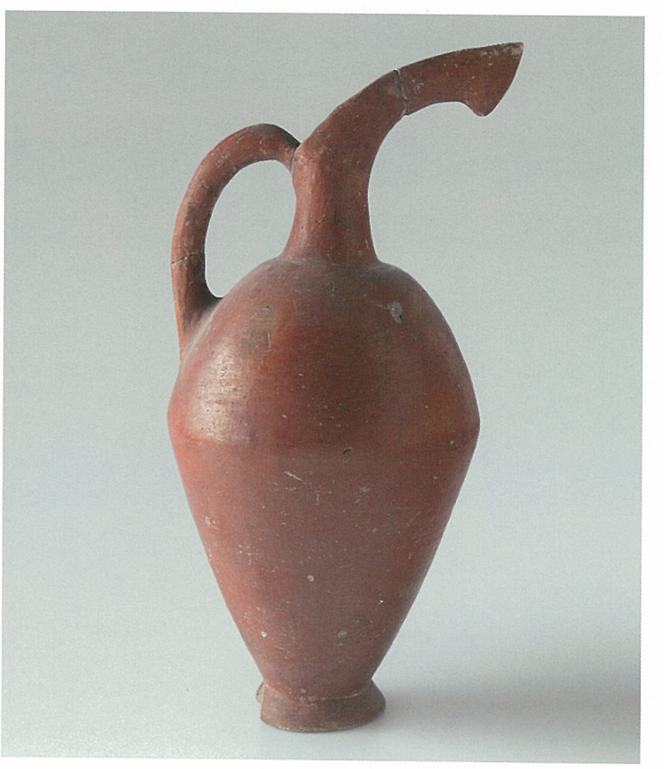

49

50 Testi

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 16 cm; çap 8 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 93/k. 991, env. no. 93/49

51 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 16.8 cm; çap 6.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. y/k. 051, env. no. 71-115-30

Özgüç, T., 2005, no. 108.

52 Testi

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 17.1 cm; çap 6.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 89/k. 071, env. no. 89/356

53 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 29 cm; çap 21.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 99/k. 063, env. no. 1-37-99

Özgüç, T., 2003, no. 110.

51

51

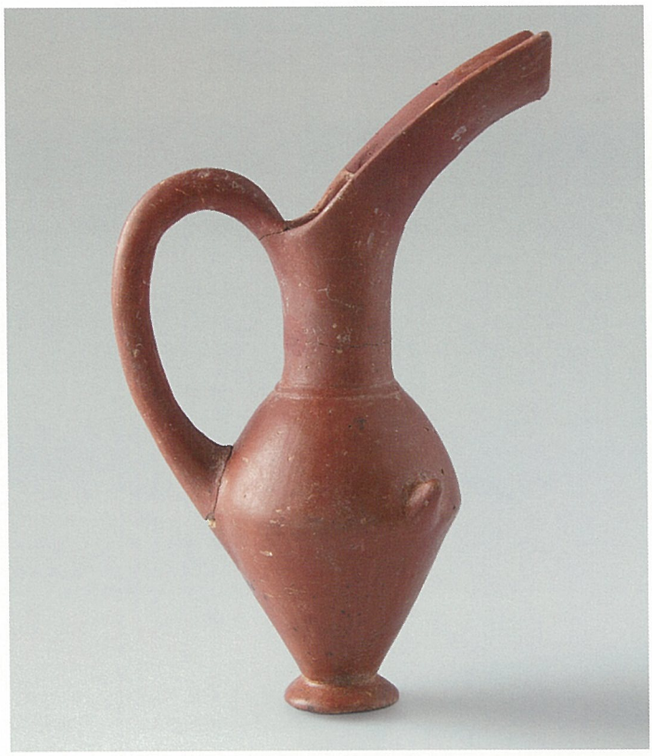

52

53

54 Testi

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 23.6 cm; çap 10 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 84/k. 152, env. no. 84/331

55 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 27.7 cm; çap 17.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 99/k. 070, env. no. 1-38-99

Özgüç, T., 2003, no. 109.

56 Testi

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 16 cm; çap 15.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. n/k. 013, env. no. 120-19-64

57 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 25.4 cm; çap 15.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 05/k. 070, env. no. 41-09-05

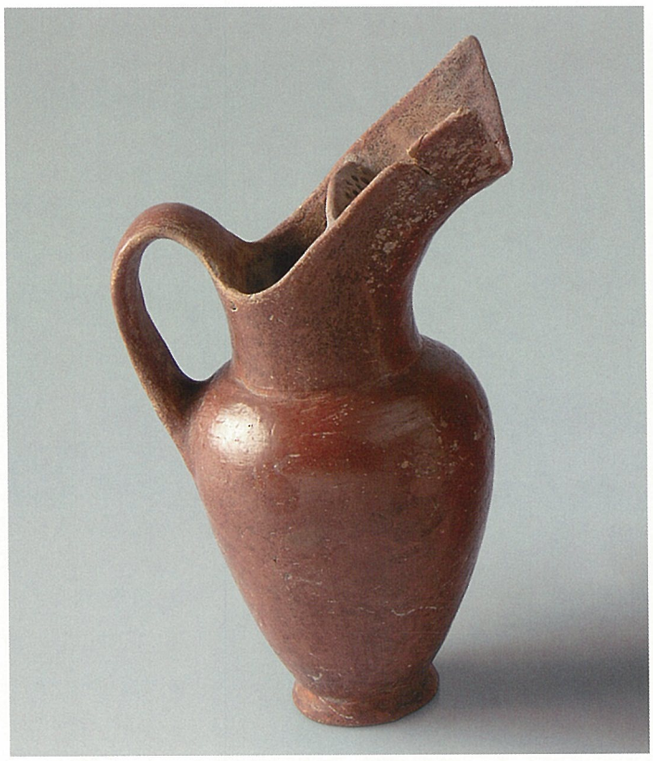

54

55

56

57

58 Testi

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 19.2 cm; çap 8.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. I/k. 147, env. no. 19552

Özgüç, T., 2003, no. 180.

59 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 20.6 cm; çap 20 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 96/k. 075, env. no. 1-29-96

60 Testi

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 25.1 cm; çap 20 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 03/k. 065, env. no. 1-75-03

61 Testi

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 42 cm; çap 28 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. d/k. 029 , env. no. 13134

62 Testi

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 45 cm; çap 27 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 89/k. 082, env. no. 89/367

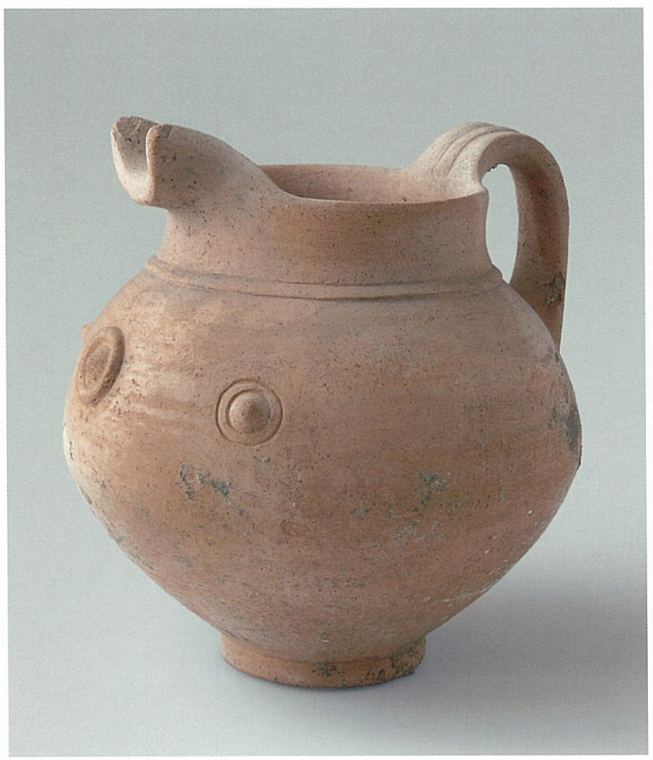

59

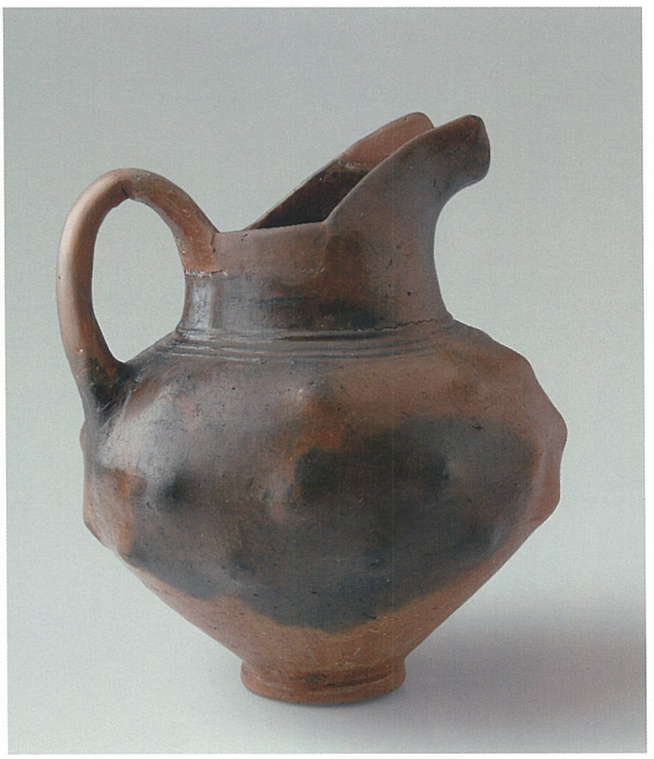

60

61

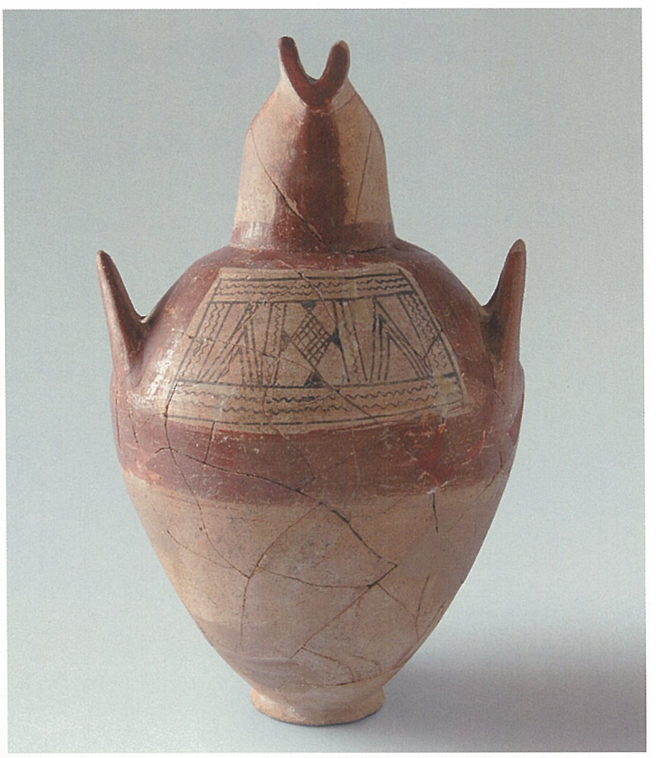

62

63 Testi

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 48 cm; çap 30 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 87/k. 204, env. no. 87/317

64 Testi

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 54.5 cm; çap 38.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. c/k. 036, env. no. 12289

65 Testi

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 60 cm; çap 36 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. r/k. 201, env. no. 75-56-65

Özgüç, T., 1986, 51/55; 113-1.

66 Testi

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 76 cm; çap 47 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 08/k. 238, env. no. 2008/629

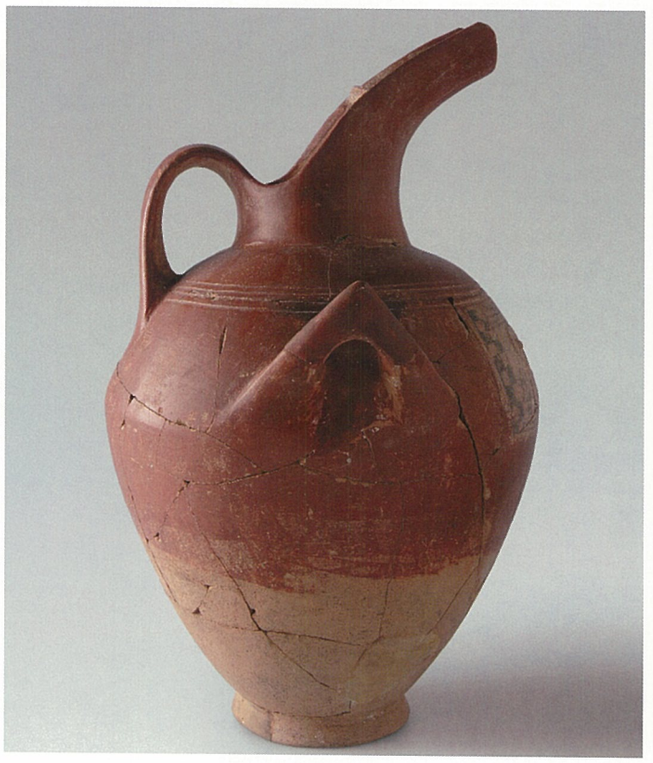

63

64

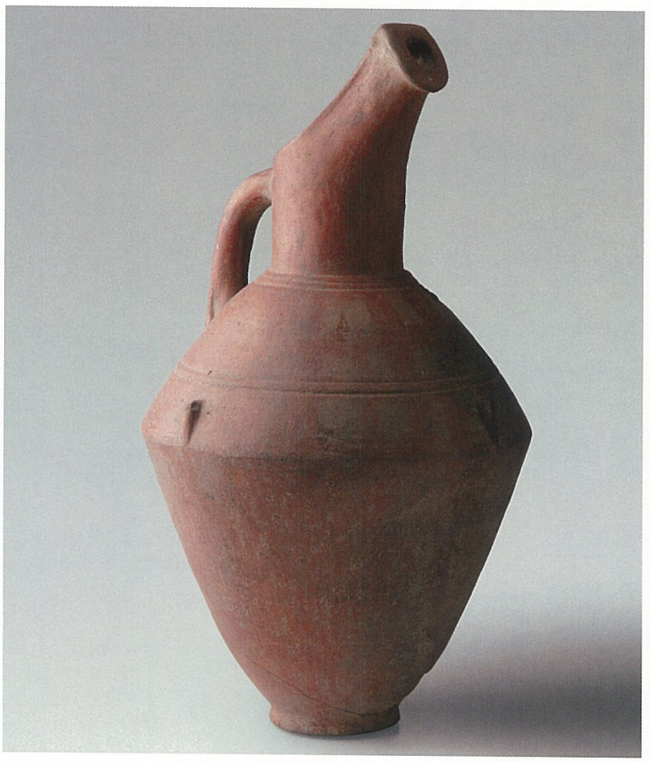

65

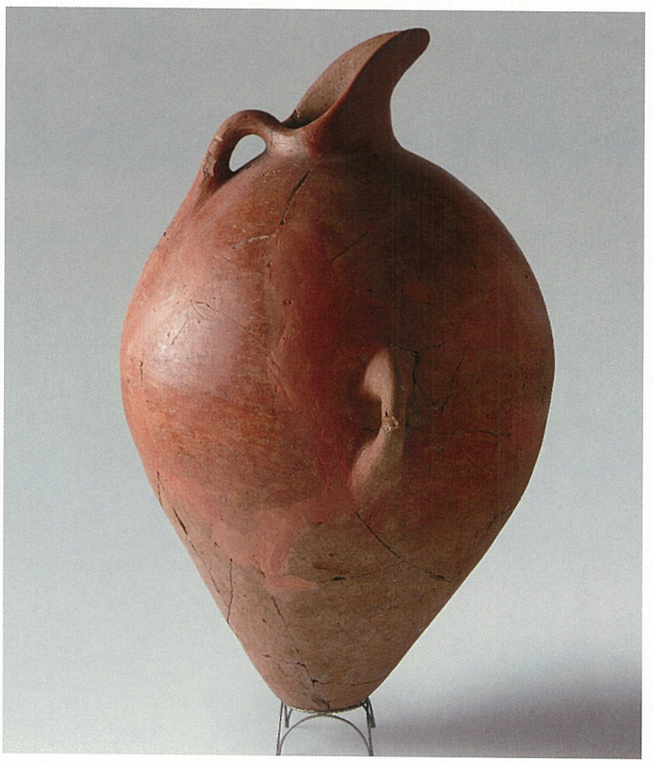

66

67 Kantharos

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 16.6 cm; çap 12.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 86/k. 030, env. no. 86/194

68 Kantharos

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 9.5 cm; çap 11.9 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 89/k. 065, env. no. 89/350

69 Kantharos

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 25.5 cm; gen. 15.3 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 78/k. 063, env. no. 78/1553

70 Kantharos

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 15 cm; çap 15.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. b/k. 019, env. no. 11291

Özgüç, T., 1953, 48; XXX-196.

71 Kantharos

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 20.5 cm; çap 19 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 95/k. 115, env. no. 1-8-95

72 Kantharos

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 21.5 cm; çap 16.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. p/k. 176, env. no. 94-89-64

73 Matara

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 20 cm; gen. 17 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. b/k. 025, env. no. 2497

Özgüç, T., 1953, 252/257; XXV-122.

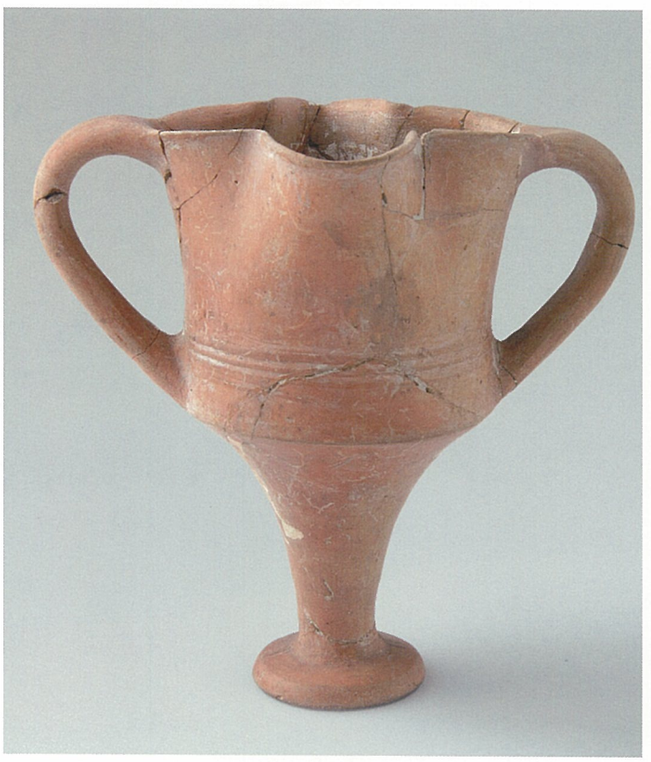

70

71

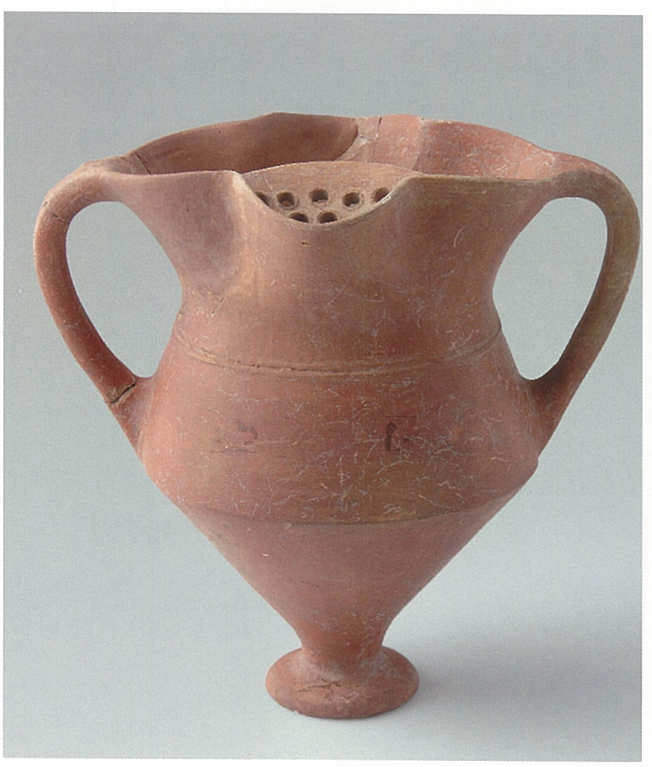

72

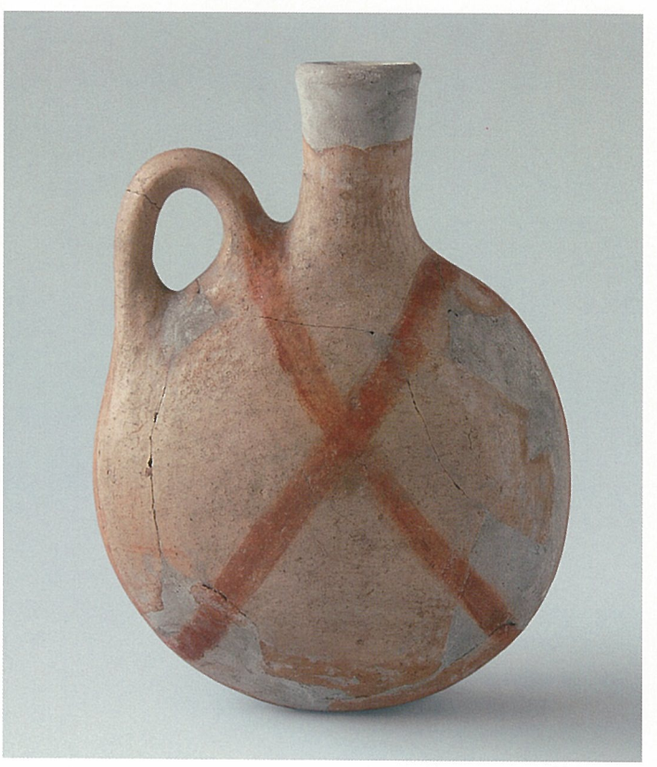

73

74 Matara

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 28 cm, gen. 25 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 81/k. 038, env. no. 81/221

75 Matara

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 22.5 cm; gen. 20.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. v/k. 156, env. no. 160-2-70

76 Matara

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 23.5 cm; gen. 19.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 95/k. 184, env. no. 1-12-95

77 Matara

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 28 cm; gen. 24 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 91/k. 264, env. no. 91/298

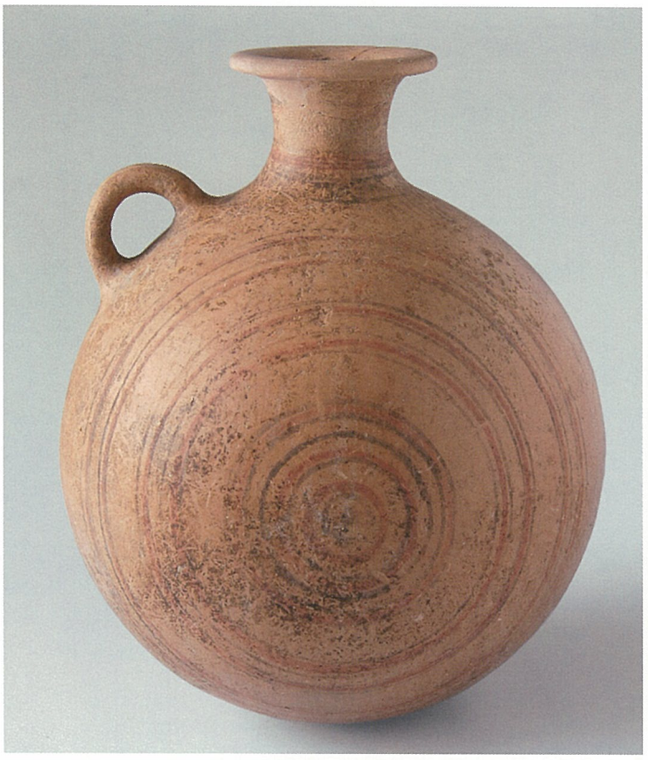

74

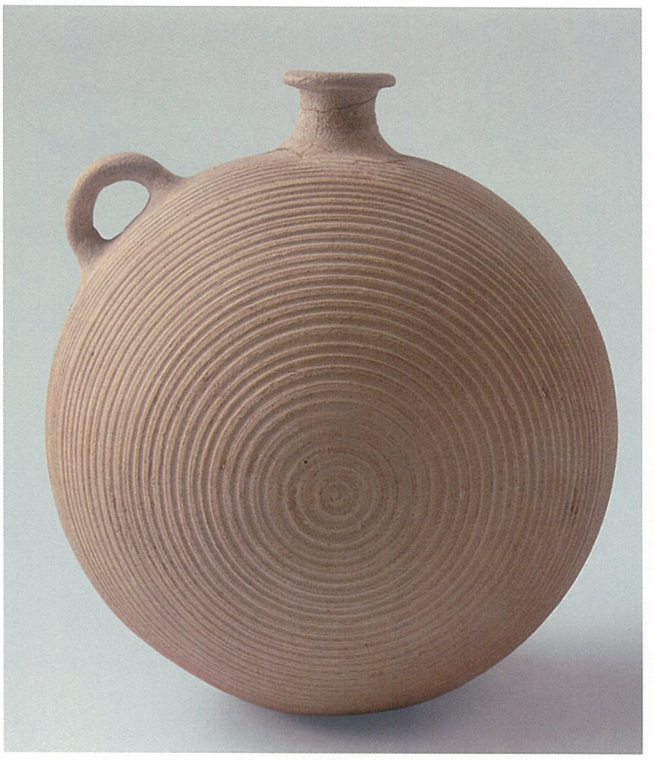

75

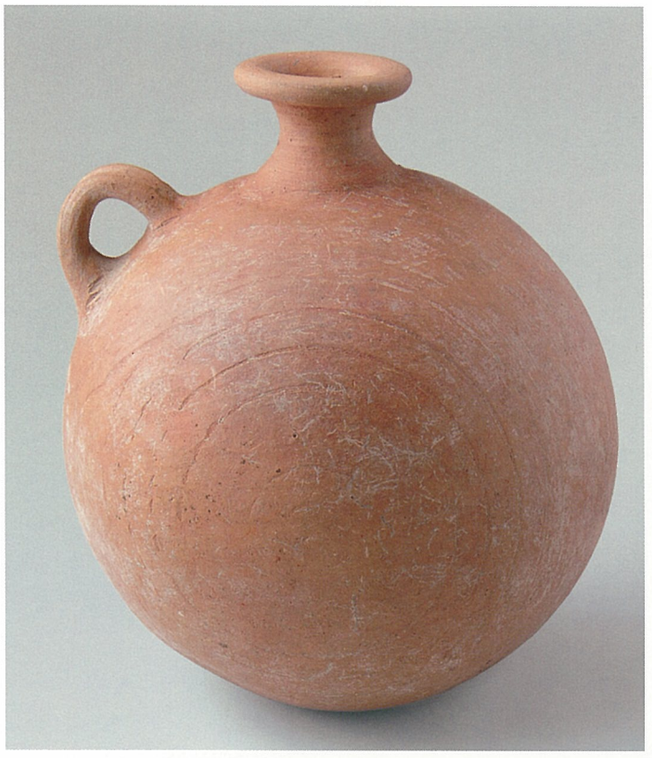

76

77

78 Vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 24.3 cm; ağız çapı 17.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 02/k. 245, env. no. 1-73-02

79 Vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 22.7 cm; çap 3.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 99/k. 040, env. no. 1-35-99

80 Vazo

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 11 cm; çap 11 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 87/k. 579, env. no. 87/366

81 Çanak

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 18.5 cm; çap 22 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 84/k. 204, env. no. 84/364

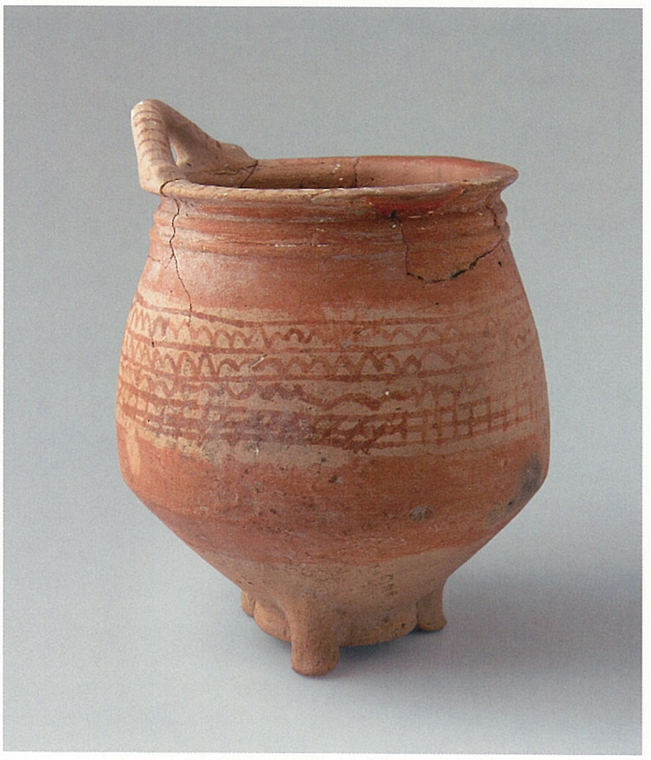

78

79

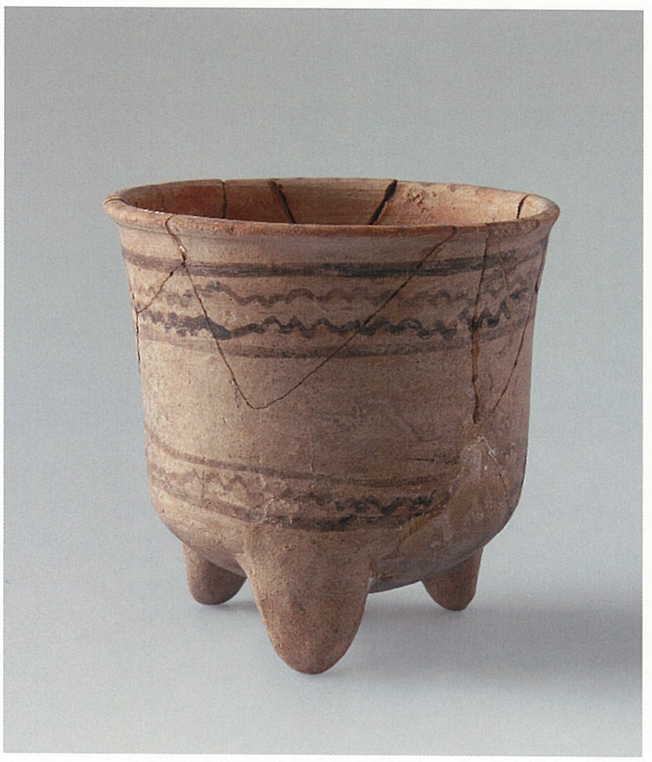

80

81

82 Vazo

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 18 cm; çap 13.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. o/k. 065, env. no. 128-42-64

83 Vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 21.2 cm; çap 20.3 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 75/k. 101, env. no. 75/913

84 Vazo

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 25.5 cm; çap 23.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 87/k. 227, env. no. 87/340

85 Vazo

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 38.3 cm; çap 21.6 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. r/k. 048, env. no. 5033

82

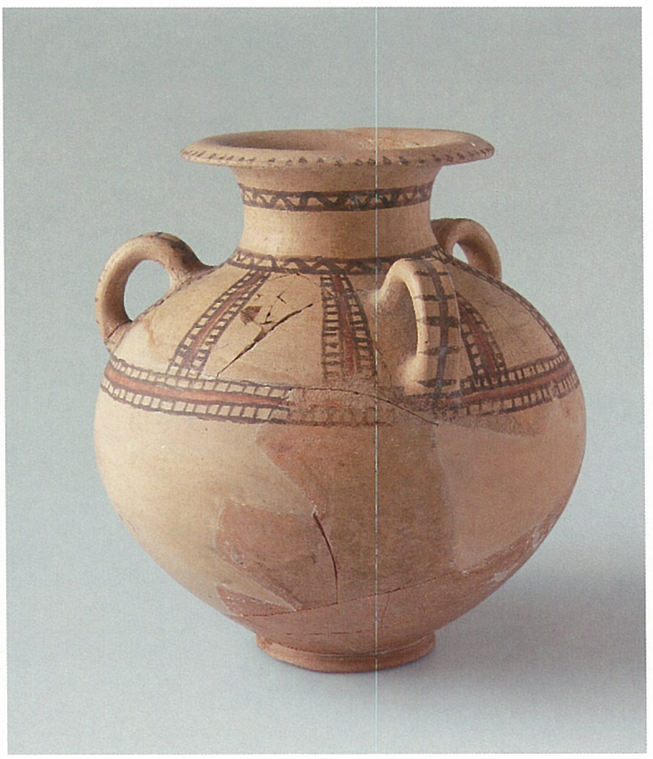

83

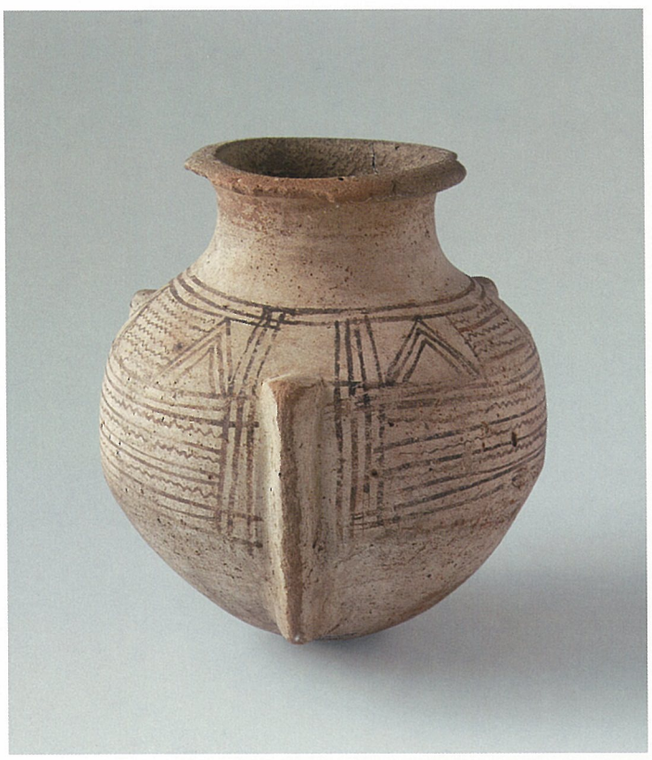

84

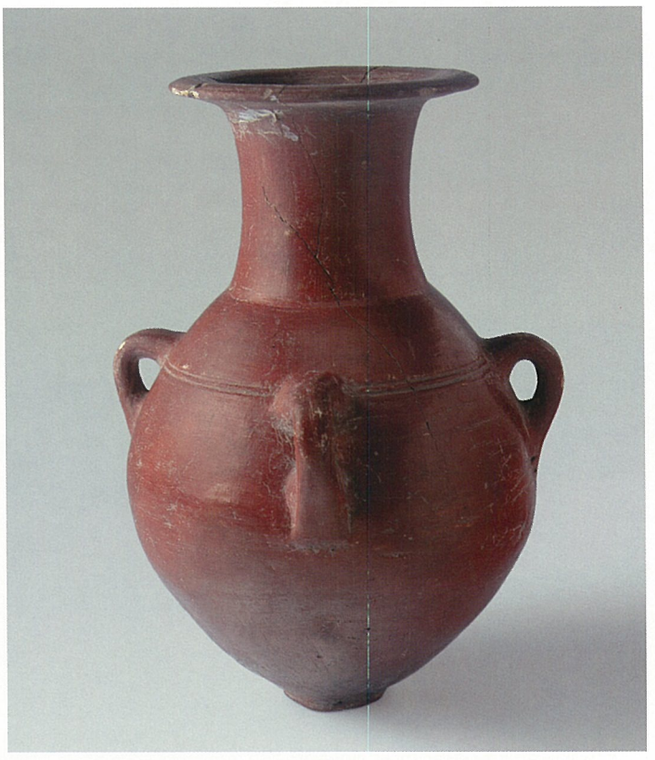

85

86 Vazo

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 32.3 cm; çap 26.7 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 87/k. 073, env. no. 87/261

87 Vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 40.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. s/k. 037, env. no. 5225

88 Vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 34 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. g/k. 084 , env. no. 117-137-64

89 Vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 36.5 cm; çap 22.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. s/k. 035, env. no. 5223

Özgüç, T., 1986, 53/57; 103-2.

86

87

88

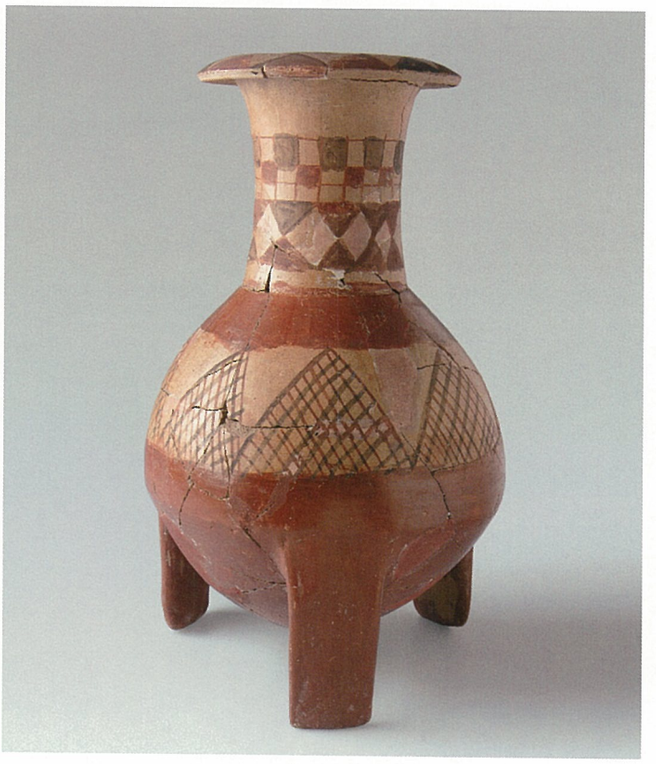

89

90 Vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 37 cm; çap 27 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. h/k. 119, env. no. 18036

Özgüç, T., 1959, 48; 55; XXVIII-2.

91 Vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 45 cm; çap 26 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. l/k. 067, env. no. 19575

92 Meyvelik

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 21 cm; ağız çapı 26.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 91/k. 064, env. no. 91/245

93 Meyvelik

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 14.5 cm; çap 12.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 92/k. 020, env. no. 92/139

94 Meyvelik

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 14.9 cm; çap 12.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 92/k. 031, env. no. 92/150

Özgüç, T., 2003, no. 134.

90

91

92

93

95 Kaide

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 22 cm; çap 10.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 294, env. no. 15009

96 Meyvelik

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 45.5 cm; çap 31.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. a/k. 794, env. no. 11133

Özgüç, T., 1950, 65; XLIII-185.

97 Meyvelik

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 37 cm; çap 16 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 06/k. 001, env. no. 2006/40

98 Meyvelik

1950-1835
Kil; yük. 47.6 cm; çap 19 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. e/k. 138, env. no. 125-46-64

Özgüç, T., 1954, 364;17a-b.

99 Meyvelik

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 46 cm; çap 17.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. j/k. 175, env. no. 12220

Özgüç, T., 1986, 55/59, 105/2.

100 Meyvelik

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 37 cm; çap 35.9 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. m/k. 106, env. no. 4143

Özgüç, T., 1986, 52/56; 101/5.

101 Meyvelik

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 31.6 cm; çap 31.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 03/k. 043, env. no. 1-72-03

102 Meyvelik

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 36 cm; çap 22 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 98/k. 137, env. no. 1-78-98

Özgüç, T., 2003, no. 185.

103 Kült kabı – Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 13.2 cm; uz. 10.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 138, env. no. 1-79-98

Özgüç, T., 2003, no. 215.

104 Kült kabı – Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 13.6 cm; uz. 9.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 139, env. no. 1-80-98

Özgüç, T., 2003, no. 215.

105 İbrik

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 8.3 cm; gen. 11.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 140, env. no. 1-81-98

106 İbrik

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 8.7 cm; gen. 11.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 141, env. no. 1-82-98

103-104

105-106

107 Fincan

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 6.9 cm;
çap 6.3 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 142,
env. no. 1-83-98

108 Fincan

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 4.6 cm;
çap 4.6 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 143,
env. no. 1-84-98

109 Fincan

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 4.1 cm;
çap 5 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 147,
env. no. 1-88-98

110 Fincan

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 5.3 cm;
çap 4.7 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 146,
env. no. 1-87-98

111 Fincan

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 5.6 cm;
çap 4.7 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 145,
env. no. 1-86-98

112 Fincan

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 5.4 cm;
çap 4.5 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 144,
env. no. 1-85-98

113 Kadeh

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 4.7 cm; çap 5.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 152,
env. no. 1-93-98

114 Kadeh

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 3.6 cm; çap 6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 151,
env. no. 1-92-98

115 Kadeh

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 4.1 cm; çap 4.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 150,
env. no. 1-91-98

116 Kadeh

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 4.5 cm; çap 5.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 148,
env. no. 1-89-98

117 Kadeh

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 4.8 cm; çap 5.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 149,
env. no. 1-90-98

118 Kadeh

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 4.5 cm; gen. 6.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 153, env. no. 1-94-98

119 Maşrapa

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 9.9 cm; gen. 7.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 155, env. no. 1-96-98

120 Tabak

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 2 cm; gen. 7.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Kt. 98/k. 154, env. no. 1-95-98

118

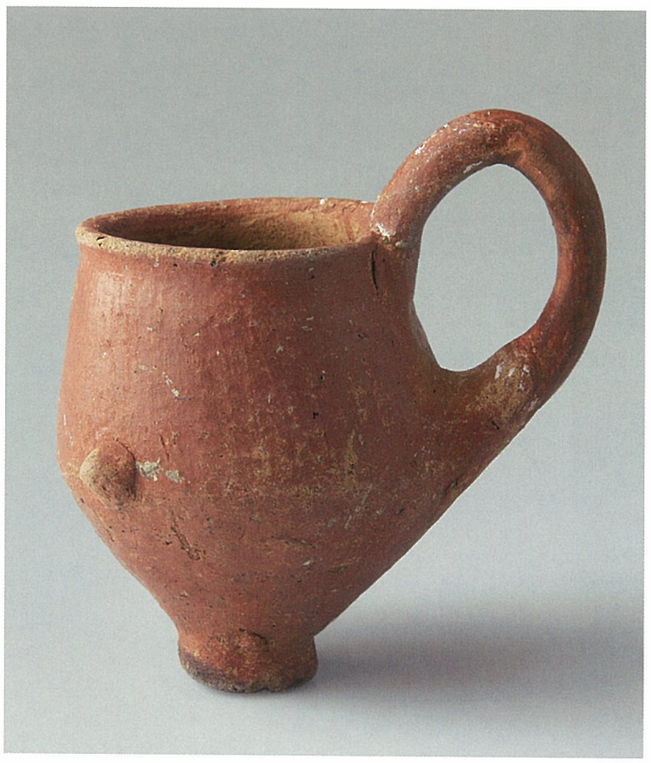

119

120

121 Vazo

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 24 cm; gen. 30 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. a/k. 785, env. no. 11131

Özgüç, T., 1950, 67; XLIV-194.

122 Derin çanak

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 38.5 cm; gen. 43.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. d/k. 026, env. no. 13111

Özgüç, N., 1953, 292; 11a-b.

123 Derin kazan

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 46 cm; gen. 46 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 01/k. 062, env. no. 2001/46

124 Kapaklı vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 48.1 cm; çap 43.1 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 99/k. 034, env. no. 99/15

125 Kapaklı vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 60 cm; gen. 48 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. /k. 043, env. no. 177-41-74

122

123

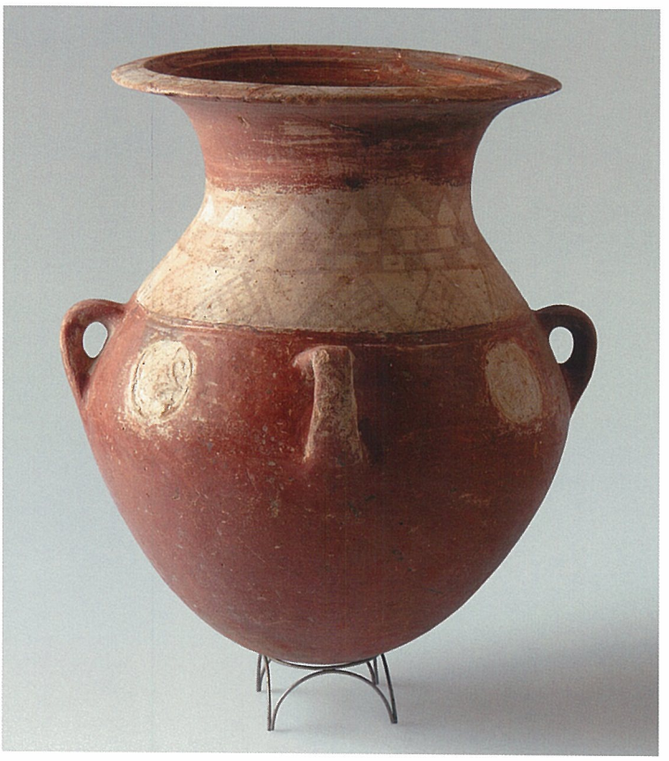

124

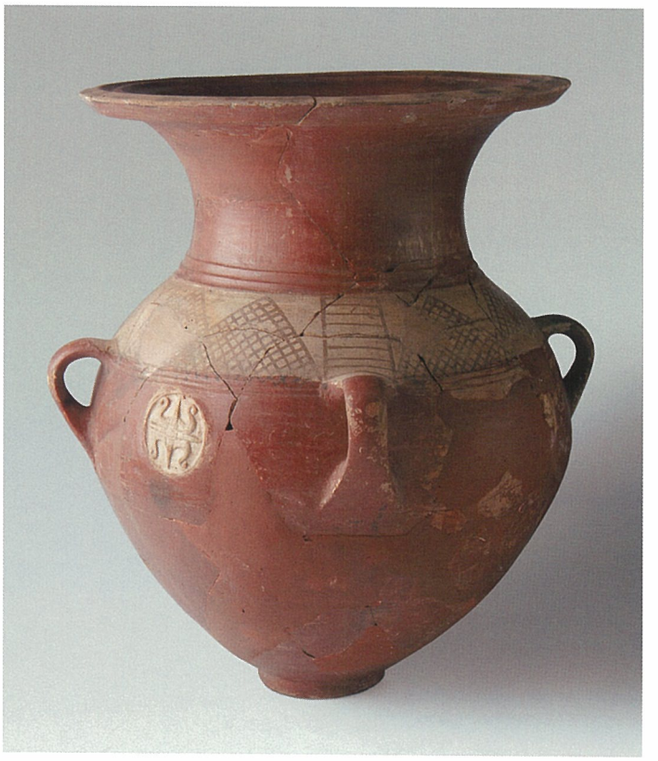

125

126 Vazo

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 25 cm; gen. 21.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 97/k. 377, env. no. 1-421-97

127 Küp

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 70 cm; gen. 42 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 85/k. 145, env. no. 85/3302

Özgüç, T., 1986, 88/92;136-3.

128 Banyo kabı

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 79.3 cm; gen. 82.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 99/k. 115, env. no. 99/73

129 Banyo kabı

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 7.8 cm; çap 12.8 - 13.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 03/k. 128, env. no. 1-81-03

126

127

128

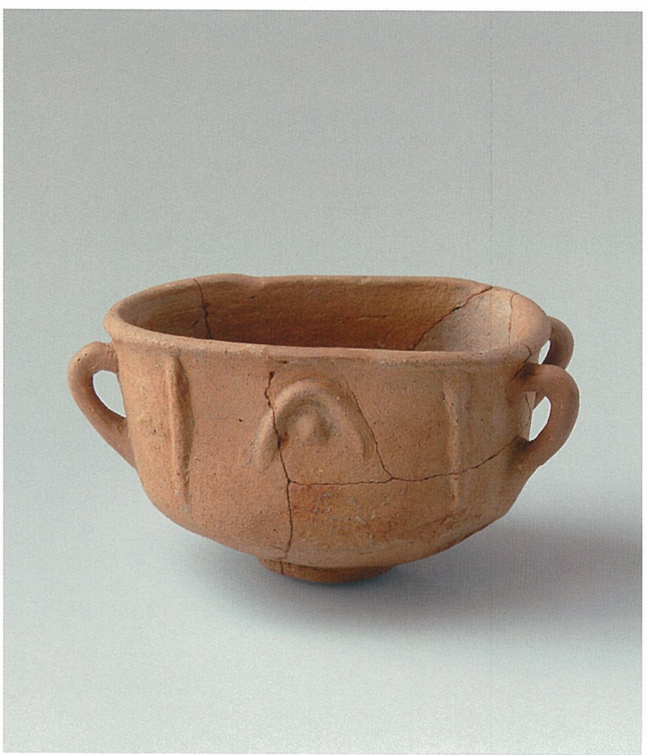

129

130 Banyo kabı

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 93 cm; gen. 81 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt.97/k. 455, env. no. 1-429-97

Özgüç, T., 2003, no. 170.

131 Vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 42 cm; gen. 43.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 73/k. 045, env. no. 183-7-74

Özgüç, T., 1986, 57/61; 112-1.

132 Küp

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 124 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 79/k. 047, env. no. 79/171

Özgüç, T., 1988, 11/79, N.

133 Kap

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 15 cm; gen. 8.2 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 06/k. 118, env. no. 2006/119

134 Üzüm salkımı biçimli kap

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 17.6 cm; gen. 8.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 05/k. 162, env. no. 2005/98

135 Üzüm salkımı biçimli kap

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 21.2 cm; gen. 9.2 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 06/k. 109, env. no. 2006/111

Özgüç, T., 1986, 44/49, 93/9.

136 Bardak

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 9 cm; gen. 9 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. m/k. 148, env. no. 4175

137 Bardak

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 22 cm; gen. 6.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 82/k. 239, env. no. 82/897

133

134

135

136-137

138 Huni

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 14.7 cm; çap 14 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. m/k. 147, env. no. 119-41-64

139 Süzgeç

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 11 cm; gen. 21 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 87/k. 578, env. no. 87/365

Özgüç, T., 2003, no. 163.

140 Kapak

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 10 cm; gen. 23 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 85/k. 136, env. no. 85/3293

141 Kaide

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 4.7 cm; gen. 6.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. l/k. 137, env. no. 19527

138

139

140

141

142 Kaide

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 13 cm; gen. 27 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 06/k. 022, env. no. 2006/57

143 Kaide

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 17 cm; çap 10 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. I/k. 107, env. no. 19546

Özgüç, N., 1965, 4/86, XXXII.

144 Kutu

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 27.5 cm; gen. 18.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 02/k. 244, env. no. 1-72-02

145 Kutu

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 26 cm; gen. 23.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 234, env. no. 13931

142

143

144

145

146 Kutu

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 31.5 cm; gen. 33.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Kt. k/k. 149, env. no. 19305

Özgüç, T., 2003, no. 165.

147 Çekmece

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 17 cm; uz. 45 cm; gen. 25.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 01/k. 070, env. no. 2001/52

148 Çekmece

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 15 cm; uz. 30 gen. 21 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 91/k. 090, env. no. 91/271

149 Lamba

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 6.4 cm; uz. 11.9 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 99/k. 135, env. no. 99/90

150 Buhurdanlık

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 7.6 cm; gen. 14.2 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. m/k. 309, env. no. 71/62

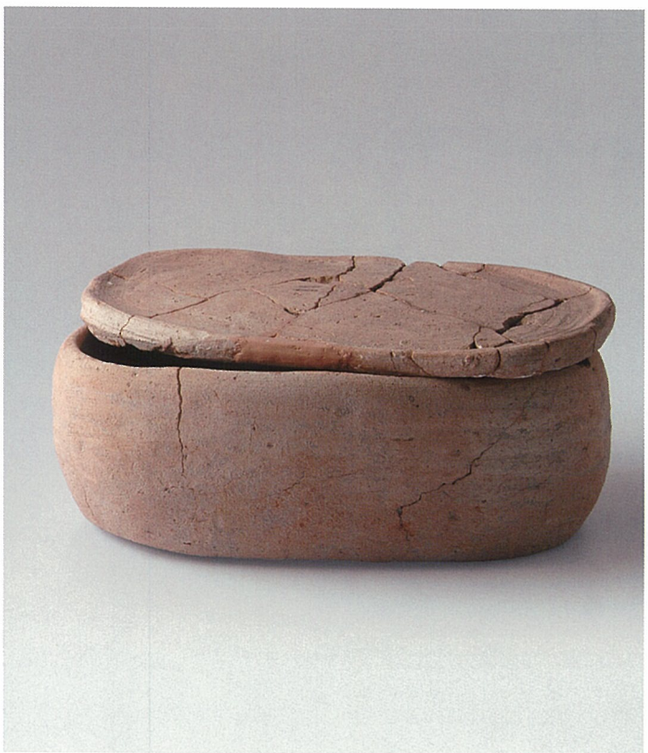

147

148

149

150

151 Ocak

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 18.3 cm; gen. 26 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 91/k. 084, env. no. 91/265

Özgüç, T., 2003, no. 50.

152 Ocak

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 19.5 cm; gen. 29.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. u/T. 001, env. no. 6061

Özgüç, T., 1999, 23, 44/1 a-b.

153 Maltız

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 27.9 cm; gen. 28.7 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 03/k. 072, env. no. 2003/94

154 Maltız

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 30 cm; gen. 26.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. g/k. 093, env. no. 3387

151

152

153

154

155 Maltız

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 33.3 cm; gen. 38 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 90/k. 016, env. no. 90/2890

Özgüç, T., 2003, no. 48.

156 Maltızlı tencere

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 58.5 cm; gen. 36.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 85/k. 184, env. no. 85/3337

Özgüç, T., 2003, no. 49.

157 Maltızlı tencere

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 32.5 cm; gen. 33.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri
Müzesi,
Kt. b/k. 233, env. no. 11311

Özgüç, T., 1953, 53-54;
XXXVI/249a-b.

158 Masat

MÖ 1950-1835
Taş (?); uz. 36 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri
Müzesi,
Kt. I/k. 186, env. no. 19573

Özgüç, T., 1986,75/ 81; 132-5.

158

158-detail

159 Oyun tahtası

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 17.3 cm; gen. 8 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 83/k. 083, env. no. 83/183

Özgüç, T., 1986, 75/82;132-9.

160 Çıngırak

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 11.8 cm; gen. 5.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. a/k. 187, env. no. 11084

Özgüç, T., 1950, 75; LIV, 272.

159

160

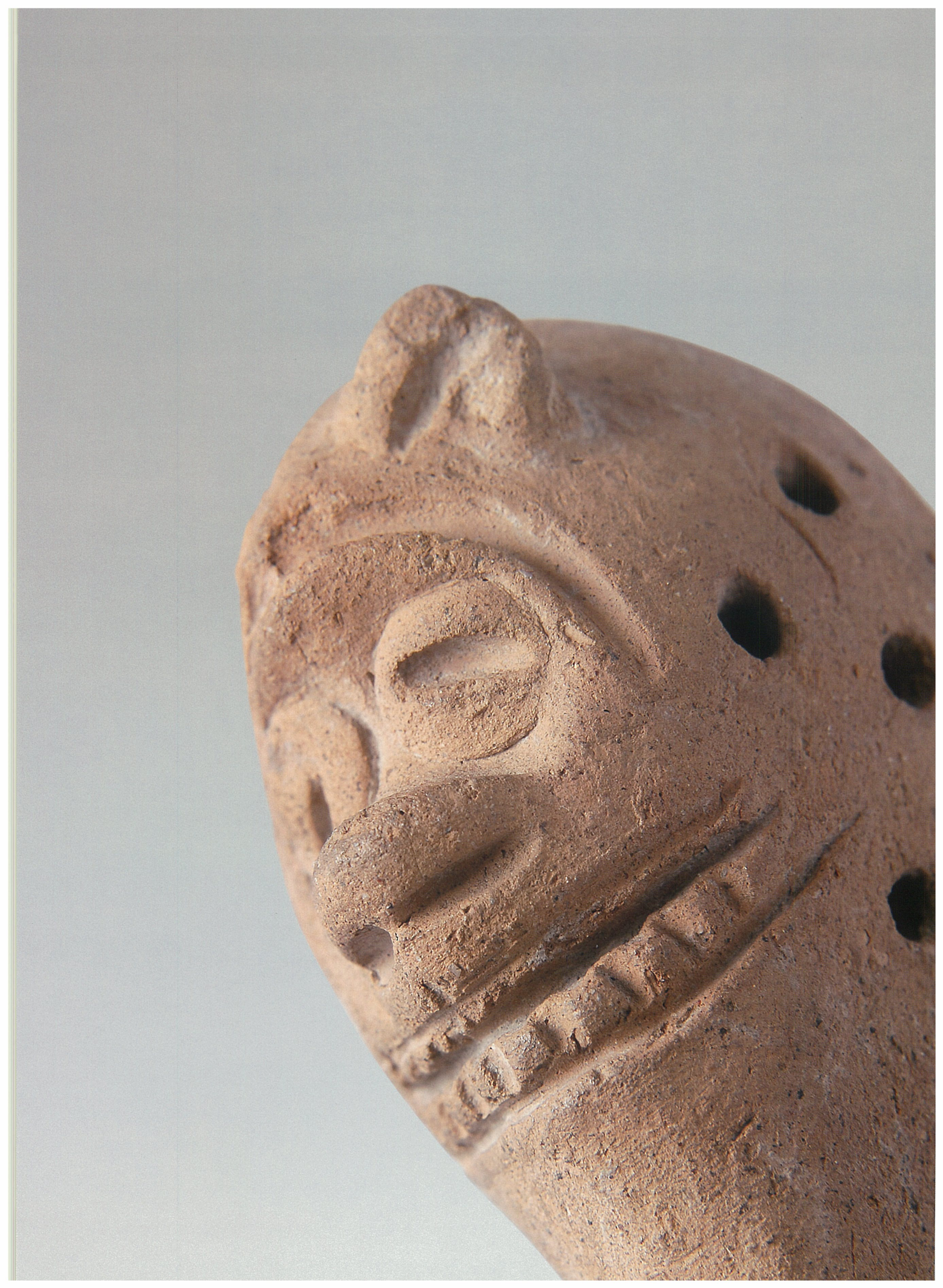

161 Çıngırak

MÖ 1830-1700
Kil; uz. 9.5 cm; gen. 4.9 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. ı/k. 085, env. no. 3515

162 Çıngırak

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 8 cm; gen. 6 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. r/k. 031, env. no. 4961

163 Çıngırak

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 13 cm; gen. 7.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 89/k. 081, env. no. 89/366

161-162-163

164 – 175 Tezgah Ağırlıkları

MÖ 1830-1700
Kil; uz. 11.1-11.8 cm; gen. 3-3.7 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 05/k. 115-116, 2005/71-72; Kt. 05/k. 118-119, 2005/73-74;
Kt. 05/k. 121-123, 2005/75-77; Kt. 05/k. 126, 2005/78;
Kt. 05/k. 128-130, 2005/80-82; Kt. 05/k. 144, 2005/83

176 Tezgah Ağırlığı

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 11 cm; gen. 7.6 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 05/k. 142,
env. no. 2005/90

177 Tezgah Ağırlığı

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 11.2 cm; gen. 7 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 05/k. 141,
env. no. 2005/89

178 Tezgah Ağırlığı

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 7.8 cm; gen. 1.7 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 97/k. 440,
env. no. 97/90

179 Tezgah Ağırlığı

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 7.7 cm; gen. 2.1 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 97/k. 499,
env. no. 97/125

176

177

178

179

180 Fırça

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 6.8 cm; gen. 5.1 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 89/k. 034,
env. no. 89/320

181 Fırça

MÖ 1830-1700
Kil; uz. 7.5 cm; gen. 4.1 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. j/k. 143,
env. no. 3766

182 – 183 Kirmen

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 1.4 cm; gen. 4.1 cm
Kemik; uz. 23.2 cm; gen. 0.9 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 74/T. 027, env. no. 74/395
Kt. v/T. 037, env. no. 6489

180

181

182-183

184 Figürin

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 6.4 cm; gen. 3 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 82/k. 187, env. no. 82/845

Özgüç, T., 1986, 64-68, 118/3.

185 İnsan yüzlü kap

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 10.9 cm; uz. 13.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri
Müzesi,
Kt. 04/k. 117, env. no. 1-38-04

186 Kült kabı - Riton

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 6.1 cm; çap 9.2 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 88/k. 749, env. no. 88/440

Özgüç, T., 2005, 195; 230.

187 Kült kabı - Riton

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 8 cm; gen. 6.8 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 90/k. 036, env. no. 90/2909

Özgüç, T., 2005, 194; 229.

188 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 12.7 cm; çap 7.1 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 83/k. 024, env. no. 83/129

Özgüç, T., 1986, 65/69; 119-3.

186

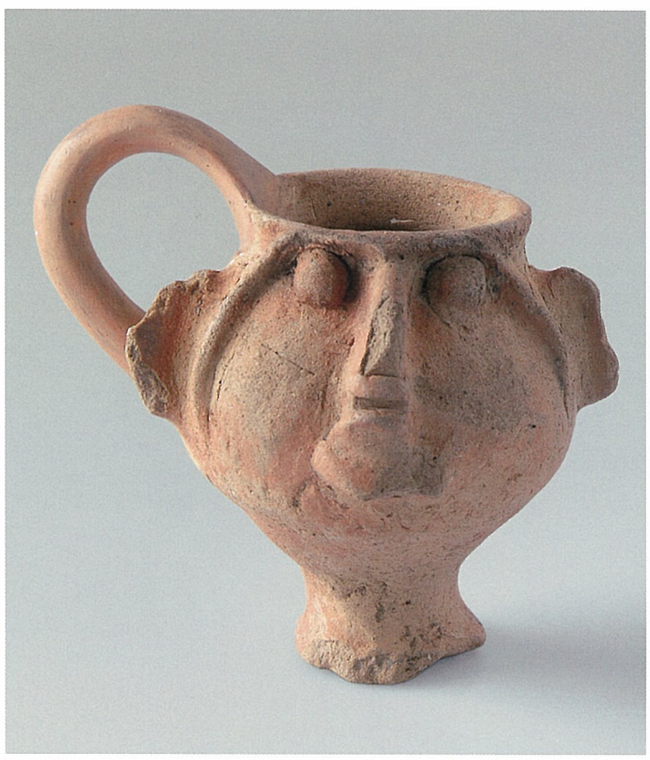

187

188

189 Vazo

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 14 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 08/k. 230, env. no. 2008/624

190 Safiha

MÖ 1830-1700
Altın; yük. 4.1 cm; gen. 3 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 06/k. 168, env. no. 2006/153

Kulakoğlu, F., 2008.

191 Kült kabı – Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 20 cm; uz. 22.2 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 86/k. 148, env. no. 86/270

Özgüç, T., 1991, 321; 1.

192 Kült kabı – Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 17 cm; uz. 22 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. k/k. 231, env. no. 19315

193 Kült kabı – Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 22.5 cm; uz. 20 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. c/k. 149, env. no. 12352

Özgüç, N.- T., 1953, 88/218; XXXVIII/268.

194 Kült kabı – Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 17.5 cm; uz. 17.9 cm
Kayseri Müzesi,
env. no. 78/14

Özgüç, T., 1986, 59/63; 114-1.

195 Kült kabı - Riton

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 12 cm; uz. 9.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 00/k. 025, env. no. 1-49-2000

Özgüç, T., 2003, no. 225-226.

196 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 11.9 cm; uz. 7.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 299, env. no. 13182

Özgüç, T., 1955, 447; 15-20;
Özgüç, T., 1986, 62/66; 115-4.

197 Kült kabı - Riton

MÖ 1830-1700
Obsidyen; yük. 7.5 cm; gen. 7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 05/k. 086, env. no. 41-14-05

198 Kulp parçası

MÖ 1830-1700
Obsidyen; yük. 4.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 00/k. 088, env. no. 1-57-2000

195

196

197

198

199 Kap

MÖ 1830-1700
Obsidyen; yük. 7.5 cm; çap 10.3 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 90/k. 391, env. no. 90/2992

200 Kült kabı - Riton

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 13.5 cm; uz. 4.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 01/k. 167, env. no. 1-282-01

201 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 14.8 cm; uz. 23.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 92/k. 724, env. no. 1-20-92

Özgüç, T., 1998, 248; 1.

199

200

201

202 Allık kutusu

MÖ 1830-1700
Taş; yük. 3.8 cm; gen. 5.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. g/k. 257, env. no. 11970

Özgüç, T., 1959, 55, XXXV-1/2.

203 Asa başı

MÖ 1830-1700
Akik; yük. 4.3 cm; gen. 4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 95/k. 110, env. no. 1-35-95

Özgüç, T., 1998, 252, 6a-b.

204 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 8.3 cm; uz.13 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. L/k. 144, env. no. 19555

Özgüç, T., 1986, 60/64, E/3-4.

205 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 8.7 cm; uz. 10.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. L/k. 143, env. no. 19553

Özgüç, T., 1986, 60/64, E/3-4.

206 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 19 cm; uz. 17.6 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 86/k. 147, env. no. 86/269

Özgüç, T., 1991, 323, 2.

207 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 16.5 cm; uz. 19.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 92/k. 716, env. no. 1-39-92

Özgüç, T., 1996a.

208 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 12.5 cm; uz. 14 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. I/k. 138, env. no. 19540

Özgüç, T., 1986, 60; E-1.

209 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 34.5 cm; uz. 39.5 cm;
çap 27.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 85/k. 094, env. no. 85/3253

Özgüç, T., 1986, 87/91; 133-1.

210 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 20.7 cm; gen. 12 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 92/k. 783, env. no. 1-36-92

Özgüç, T., 1995.

211 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 27.5 cm; gen. 12.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 92/k. 784, env. no. 1-37-92

Özgüç, T., 1995.

212 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 13.1 cm; gen. 7.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. k/k. 232, env. no. 19076

Özgüç, T., 1986, 61/65; 115-1.

213 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 13.2 cm; gen. 7.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. j/k. 058, env. no. 19174

Özgüç, T., 1986, 61/65; 115-2.

214 Kült kabı - Riton

MÖ 1830-1700
Steatit; yük. 12.5 cm; gen. 8.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 97/k. 516, env. no. 1-445-97

215 Kült kabı - Riton

MÖ 1830-1700
Steatit; uz. 11.5 cm,
gen. 7 cm, yük. 6.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 85/k. 169, env. no. 85/3324

Özgüç, T., 1986, 87/91;133-4.

212

213

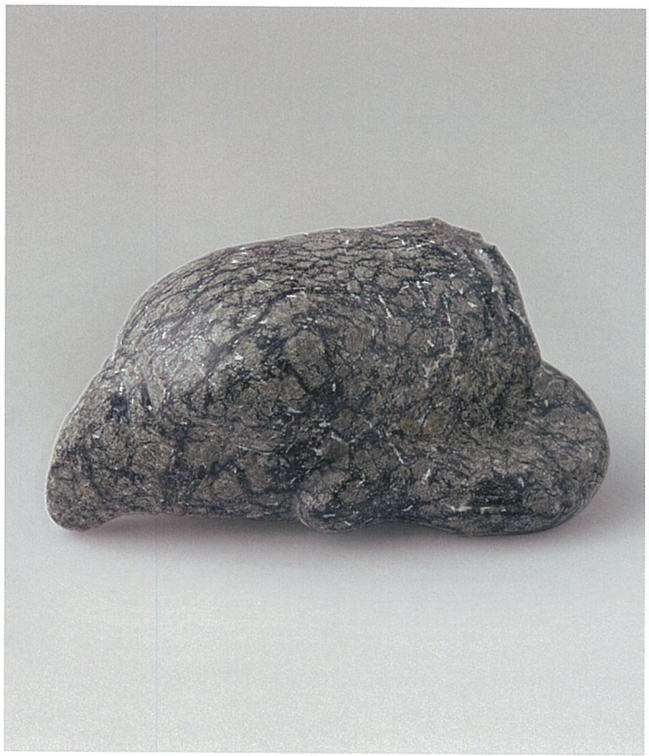

214

215

216 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 10.5 cm; çap 11 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. m/k 128, env. no. 119-8-64

Özgüç, T., 1986, 62/66, 116/3.

217 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 14.8 cm; gen. 8.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 86/k. 150, env. no. 86/272

Özgüç, T., 1991, 325, 4.

218 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 10 cm; uz. 13.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 95/k. 173, env. no. 1-9-95

219 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 13.3 cm; gen. 8.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 97/k. 357, env. no. 1-415-97

216

217

218-219

220 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 11.7 cm; uz. 11.8 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 91/k. 029, env. no. 91/211

221 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 11.7 cm; uz. 11.8 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 91/k. 028, env. no. 91/210

222 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 4.7 cm; uz. 18.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. a/k. 739, env. no. 11118

Özgüç, T., 1950, 75; LXVII-433.

223 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 8.5 cm; uz. 23 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. k/k. 229, env. no. 19316

Özgüç, T., 1986, 63/67; 117-3.

224 Kült kabı - Riton

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 25 cm; yük. 19 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 92/k. 017, env. no. 1-4-92

225 Halka gövdeli kap

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 17.6 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 91/k. 251, env. no. 91/285

Kulakoğlu 1998, no. 2.

226 Sifonlu kap

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 12.4 cm; çap 8.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. v/k. 050, env. no. 160-11-70

Özgüç, T., 1986, 54/55; 104-3.

227 Sifonlu kap

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 6.7 cm; çap 6.1 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 84/k. 215, env. no. 84/376

228 Sifonlu kap

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 13.6 cm; çap 8.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 92/k. 779, env. no. 1-32-92

Özgüç, T., 1986, 54/55; 104-3.

225

226

227

228

229 Kült kabı - Riton

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 14.7 cm; çap 9.8 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 73/k. 044, env. no. 73/624

Özgüç, T., 1986, 56/60; 105-4.

230 Çift kap

MÖ 1950-1835
Kil; 16x16 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Kt. y/t. 120, env. no. 181-24-74

Özgüç, T., 1983, 423; 87, 1a-b.

231 Maşrapa

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 10.4 cm; çap 11.3 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 84/k. 188, env. no. 84/349

Özgüç, T., 1986, 53/7, F/2.

232 Kült kabı - Riton

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 11.8 cm; gen. 17 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 88/k. 944, env. no. 88/525

Özgüç, T., 1994, 221-227;
Özgüç, T., 2005, 200-202;
235-236.

229

230

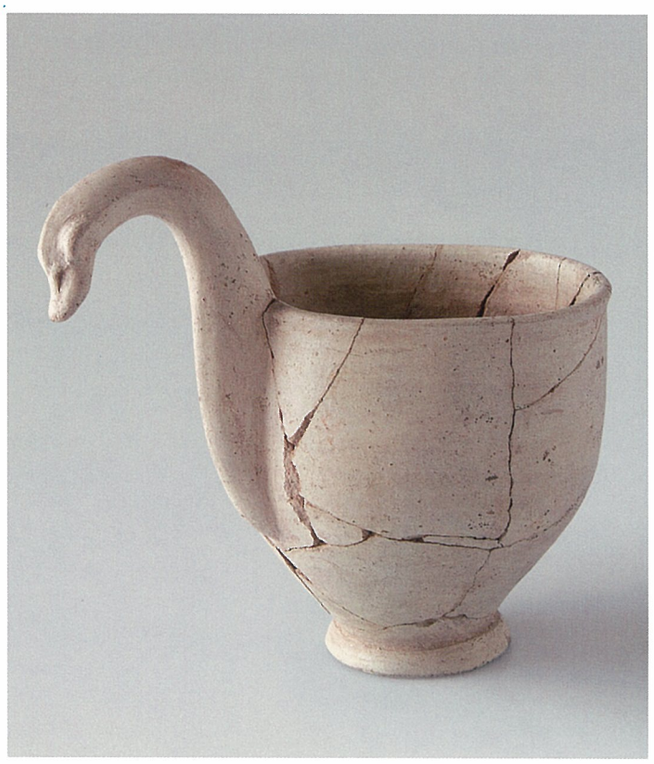

231

232

233 Figürin

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 7.1 cm; gen. 4.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. m/k. 228, env. no. 119-65-64

234 Çift kap

MÖ 1950-1835
Kil; gen. 9.3 cm; yük. 5.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 153, env. no. 12230

Özgüç, T., 1955, 447; 14; Özgüç, T., 1986, 57, 61; 108-5.

235 Çift kap

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 5 cm; gen. 12.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 92/k. 764, env. no. 92/241

233

234

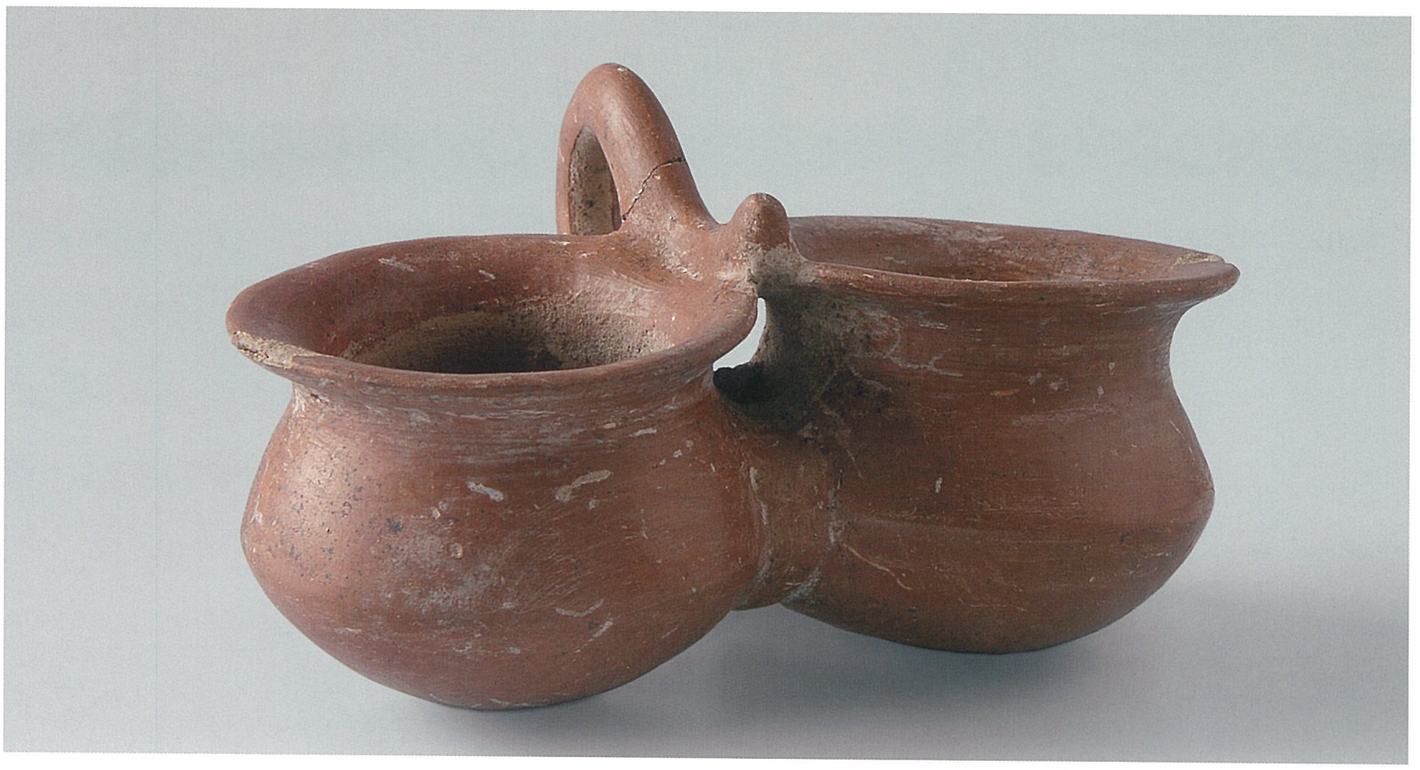

235

236 Kurşun figürin kalıbı

MÖ 1830-1700
Steatit; uz. 6.6 cm; gen. 4.3 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 85/k. 168, env. no. 85/3323

Özgüç, T., 1986, 89/93; 79-11.

237 Kurşun figürin kalıbı

MÖ 1830-1700
Steatit; uz. 5.3 cm; gen. 4.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 99/k. 096, env. no. 1-41-99

238 Kurşun figürin kalıbı

MÖ 1830-1700
Steatit; uz. 4.4 cm; gen. 4.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. y/k. 044, env. no. 182-7-74

Emre 1971, 159-160; XV/1a-b.

239 Kurşun figürin

MÖ 1830-1700
Kurşun; uz. 4.8 cm; gen. 3.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 81/k. 113, env. no. 81/291

Emre 1993, 173; fig. 4; 32, 3.

240 Kurşun figürin kalıbı

MÖ 1830-1700
Steatit; uz. 5.7 cm; gen. 5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. h/k. 089, env. no. 11969

Özgüç, T., 1959, 53; XXXIV-3.

237 -238

239

240

241 Kurşun figürin kalıbı

MÖ 1830-1700
Taş; uz. 6.3 cm; gen. 5.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. k/k. 063, env. no. 19081/a

Özgüç, N., 1965, 26; XXXIII.

242 Külçe

MÖ 1830-1700
Kurşun; 11.3x10.1 cm; ağ. 1740 gr
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 99/k. 018, env. no. 1-17-99

243 Külçe

MÖ 1830-1700
Kurşun; çap 7.8 cm; ağ. 370 gr
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 99/k. 026, env. no. 1-18-99

244 Körük

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 19.5 cm; gen. 40 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. r/k. 197, env. no. 5030

Özgüç, T., 1986, 39/41; 95-4.

245 Körük

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 19.2 cm; çap 42 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. r/k. 196, env. no. 4972

Yıldırım 1995.

242

243

244-245

246 Körük başlığı

MÖ 1830-1700
Kil; uz. 41 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. r/k. 050, env. no. 5015

Özgüç, T., 1986, 37/39; 86-7.

247 Körük başlığı

MÖ 1830-1700
Kil; uz. 16.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 89/k. 099, env. no. 89/383

Özgüç, T., 2003, no. 67.

246

247

248 Üfleç

MÖ 1830-1700
Kil; uz. 6.8 cm; çap 3.9 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. u/k. 006, env. no. 6066

249 Üfleç

MÖ 1950-1835
Taş; uz. 7.7 cm; çap 4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 81/k. 055, env. no. 81/235

250 Pota

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 8 cm; çap 7.2 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. k/k. 113, env. no. 3847

251 Pota

MÖ 1950-1835
Kil; 5.7x19.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 087, env. no. 116-36-64

248-249

250

251

252 Pota

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 3.9 cm;
çap 6.9-7.2 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 02/k. 108, env. no.
2002/67

253 Pota

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 1.8 cm;
çap 4-5.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 97/k. 443,
env. no. 97/93

254 Pota

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 2.4 cm;
çap 3.1 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 97/k. 352,
env. no. 97/21

255 Pota

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 11.2 cm;
çap 24.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. e/k. 026,
env. no. 2946

256 Pota

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 11.2 cm;
çap 22.8 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. e/k. 025,
env. no. 71/113

252-253-254

255-256

257 Kalıp

MÖ 1830-1700
Steatit; uz. 7.2 cm; gen. 5.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 223, env. no. 116-55-64

Özgüç, T., 1955, 449; 22; Özgüç, T., 1986, 45/47; 91-10.

258 Kalıp

MÖ 1830-1700
Taş; uz. 9.4 cm; gen. 6.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 078, env. no. 15047

Özgüç, T., 1986, 45/47; 92-4.

259 Kalıp

MÖ 1950-1835
Steatit; uz. 20 cm; gen. 2 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 82/k. 202, env. no. 82/860

Özgüç, T., 1986, 42/44; 86-2a-b.

260 Kalıp

MÖ 1950-1835
Steatit; uz. 20 cm; gen. 4.1 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 82/k. 201, env. no. 82/859

Özgüç, T., 1986, 42/44; 86-2a-b.

257

258

259-260

261 Kalıp

.MÖ 1950-1835
Taş; uz. 14.3 cm; gen. 8.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 82/k. 195, env. no. 82/853

Özgüç, T., 1986, 42/44; 86-5.

262 Kalıp

MÖ 1950-1835
Taş; uz. 12.5 cm; gen. 9.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 82/k. 194, env. no. 82/852

Özgüç, T., 1986, 42/44; 4.

263 Kalıp

MÖ 1950-1835
Taş; uz. 6 cm; gen. 9.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. t/k. 073, env. no. 5773

Özgüç, T., 1986, 44/47; 5.

261-262

263

264 Kalıp

MÖ 1950-1835
Steatit; uz. 9.3 cm; gen. 4.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 82/k. 204, env. no. 82/862

Özgüç, T., 1986, 42/44; 86-3a-b.

265 Kalıp

MÖ 1950-1835
Steatit; uz. 20 cm;gen. 8.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 82/k. 154, env. no. 82/816

Özgüç, T., 1986, 41/43; 86-1.

266 Kalıp

MÖ 1950-1835
Taş; uz. 28 cm; gen. 6.8 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 88/k. 949a-b, env. no. 88/530

267 Kalıp

MÖ 1950-1835
Steatit; uz. 11 cm; gen. 6.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 82/k. 155, env. no. 82/817

Özgüç, T., 1986, 41/43; 86-2.

264

265

266

267

268 Balta

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 11.8 cm;
gen. 3.2 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 84/k. 020, env. no. 84/240

Özgüç, T., 1986, 70/ 74; 128-5.

269 Balta

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 13.4 cm; gen. 5.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 90/k. 422, env. no. 90/3022

Özgüç, T., 2003, no. 263.

268

269

270 Balta

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 15.6 cm; gen. 8.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 00/k. 083, env. no. 1-47-2000

271 Balta

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 13.2 cm; gen. 2.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 95/k. 117, env. no. 1-40-95

272 Balta

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 8.7 cm; gen. 4.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 04/k. 049, Etütlük

273 Balta

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 8.8 cm; gen. 4.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 03/k. 157, env. no. 1-106-03

274 Balta

MÖ 1830-1700
Tunç; uz.11.2 cm; gen. 4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 01/k. 068, env. no. 1-287-01

275 Balta

MÖ 1830-1700
Tunç; uz.18 cm; gen. 4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. g/k. 145, env. no. 117-41-64

273

274-275

276 Balta

MÖ 1950-1835
Tunç; uz. 8.8 cm; gen. 12.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 84/k. 090, env. no. 84/288

Özgüç, T., 1986, 44, 46; 90-2.

277 Balta

MÖ 1830-1700
Tunç; uz.6.5 cm; gen. 3.1 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 88/k. 846, env. no. 88/505

Emre 1988, 15 vd; 4.

278 Mızrak ucu

MÖ 1950-1835
Tunç; uz.14.8 cm; gen. 2.2 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 88/k. 938, env. no. 88/519

279 Mızrak ucu

MÖ 1950-1835
Tunç; uz.15.7 cm; gen. 1.8 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 86/k. 079, env. no. 86/221

276

277

278-279

280 Mızrak pabucu

MÖ 1830-1700
Tunç; uz.8.5 cm; gen. 2.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. k/k. 162, env. no. 132-12-64

281 Mızrak ucu

MÖ 1830-1700
Tunç; uz.13.6 cm; gen. 1.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 96/k. 099, env. no. 1-6-96

282 Mızrak ucu

MÖ 1950-1835
Tunç; uz.15.5 cm; gen. 3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. g/k. 042, env. no. 117-23-64

Özgüç, T., 1959, 67; XLIX-9.

283 Mızrak ucu

MÖ 1830-1700
Tunç; uz.16.3 cm; gen. 3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. g/k. 036, env. no. 117-18-64

280-281

282-283

284 Ok ucu

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 8.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 00/k. 035, Etütlük

285 Hançer

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 19.3 cm; gen. 3.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 02/k. 196, Etütlük

286 Hançer

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 8.8 cm; gen. 2.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. ı/k. 088, env. no. 118-10-64

287 Hançer

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 14 cm; gen. 3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Kt. k/k. 076,
env. no. 132-7-64

286

288 Hançer

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 19.2 cm; gen. 3.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 99/k. 084, env. no. 1-22-99

289 Yaba

MÖ 1950-1835
Tunç; uz. 53 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 92/k. 080, env. no. 1-9-92

290 Yaba

MÖ 1950-1835
Tunç; uz. 62.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 86/k. 082, env. no. 86/223

288

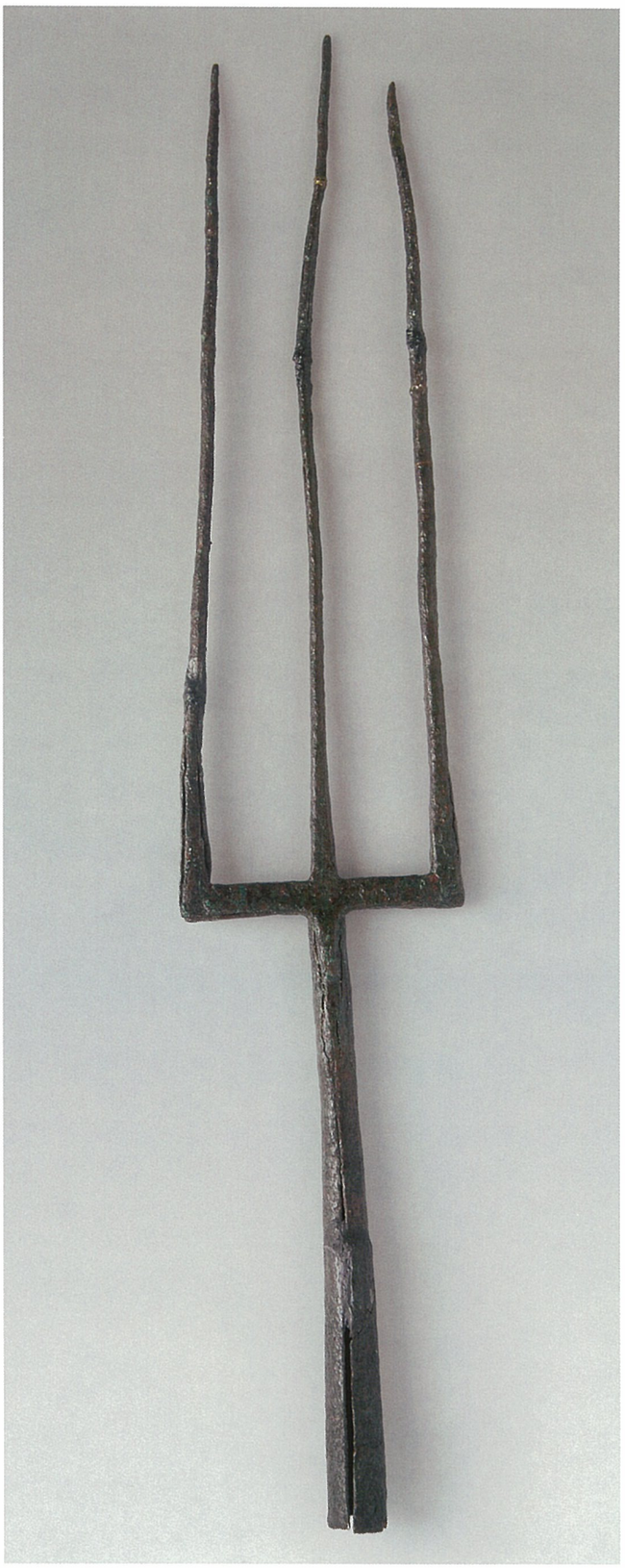

289

290

291 Yaba

MÖ 1950-1835
Tunç; uz.16.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 86/k. 080, env. no. 86/222

Özgüç., T., 2003, no. 262.

292 Orak

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 13.1 cm; gen. 3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri
Müzesi,
Kt. 00/k. 020, env. no. 1-43-2000

293 Orak

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 15.1 cm; gen. 3.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri
Müzesi,
Kt. 00/k. 021, env. no. 1-44-2000

291

292

293

294 Keski

MÖ 1950-1835
Tunç; 9.7x1.8 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 83/k. 055, env. no. 83/157

295 Cımbız

MÖ 1950-1835
Tunç; uz. 6.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 84/k. 122, env. no. 84/312

294

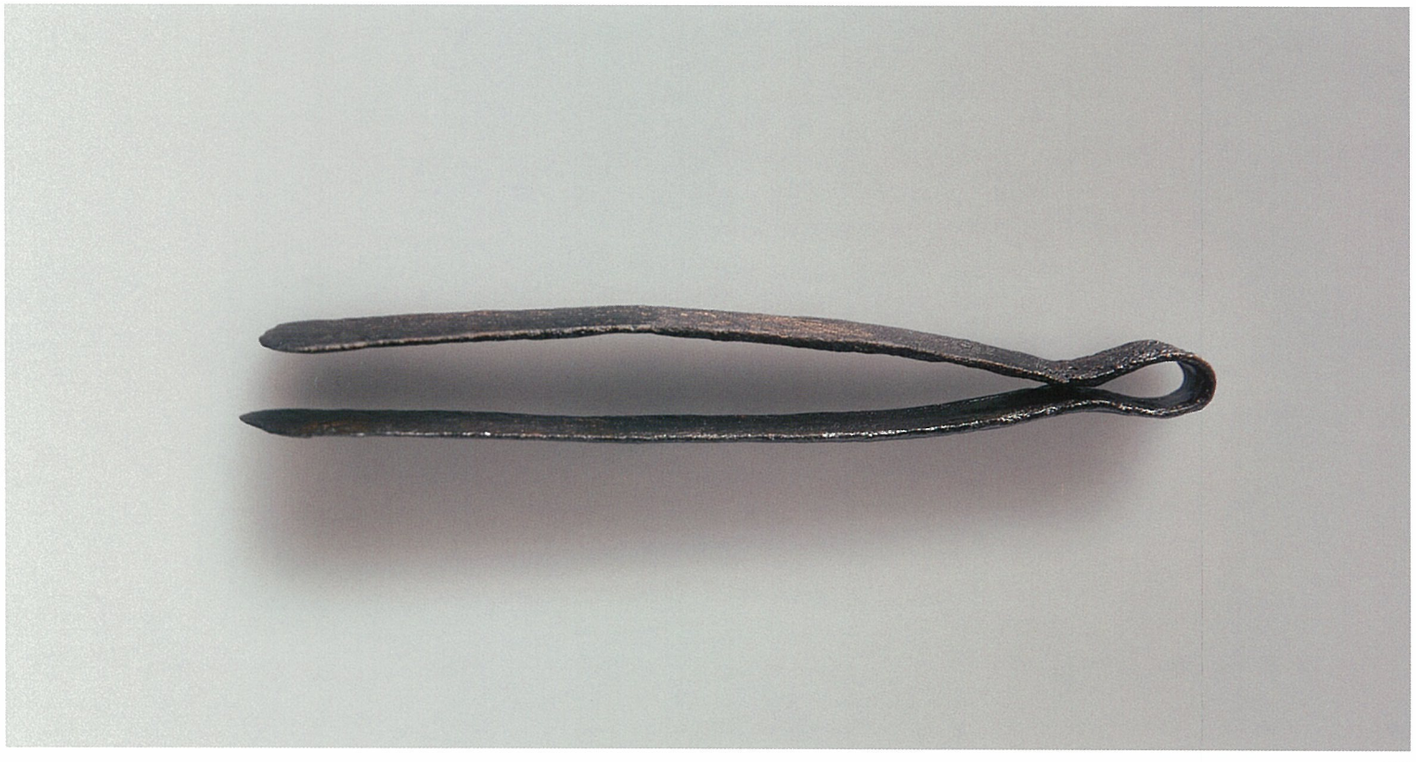

295

296 Toka

MÖ 1830-1700
Tunç; 9.5x6.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 84/k. 141, env. no. 84/325

Özgüç, T., 1986, 72/76; 124-18.

297 Toka

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 9 cm; gen. 7.1 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 91/k. 268, env. no. 91/301

298 Toka

MÖ 1950-1835
Tunç; uz. 8.8 cm; gen. 7.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. c/k. 184, env. no. 12919

Özgüç, T., 1986, 71/75; 124-16.

299 Toka-makara

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 10.8 cm; gen. 8.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. v/k. 179, env. no. 180-27-74

Özgüç, T., 1986, 29, 71/31; 96-4a-b.

296

297

298

299

300 Pipet

MÖ 1830-1700
Bakır; uz. 58 cm; çap 0.7 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 90/k. 410, env. no. 90/3011

300-detay

301 Vazo

MÖ 1950-1835
Bakır; yük. 17 cm; çap 8.7 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 88/k. 784, env. no. 88/461

Özgüç, T., 2005, 215-216; 254; Sipahi 2005.

302 Bakraç

MÖ 1950-1835
Bakır; yük. 12.1 cm; çap 8.8 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 86/k. 074, env. no. 86/216

Emre 1991, 9, 2.

301

302

303 Çanak

MÖ 1830-1700
Bakır; yük. 2.3 cm; çap 10.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. u/k. 027, env. no. 6078

304 Vazo

MÖ 1830-1700
Bakır; yük. 7.7 cm; çap 7 cm
Kayseri Müzesi, Kt. 78/k. 252,
env. no. 78/1609

Özgüç, T., 1986, 69/ 73; 126-3.

305 Çanak

MÖ 1830-1700
Bakır; yük. 8.2 cm; çap 22 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri
Müzesi,
Kt. 02/k. 250, Etütlük

306 Kadeh

MÖ 1830-1700
Bakır; yük. 9.6 cm; çap 17.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri
Müzesi,
Kt. 03/k. 117, Etütlük

Emre 2008, no. 6.

303-304

305

306

307 Vazo

MÖ 1830-1700
Bakır; yük. 3.2 cm; çap 11 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 01/k. 023, Etütlük

308 Bakraç

MÖ 1830-1700
Bakır; yük. 8.5 cm; çap 6.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 97/k. 478, Etütlük

309 Süzgeçli kap

MÖ 1950-1835
Tunç; yük. 5.4 cm; çap 10 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. g/k. 242, env. no. 117-79-64

310 Çanak

MÖ 1830-1700
Tunç; yük. 8 cm; ağız çapı 11 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 03/k. et.004, Etütlük

Emre 2008, no. 5.

307-308

309

310

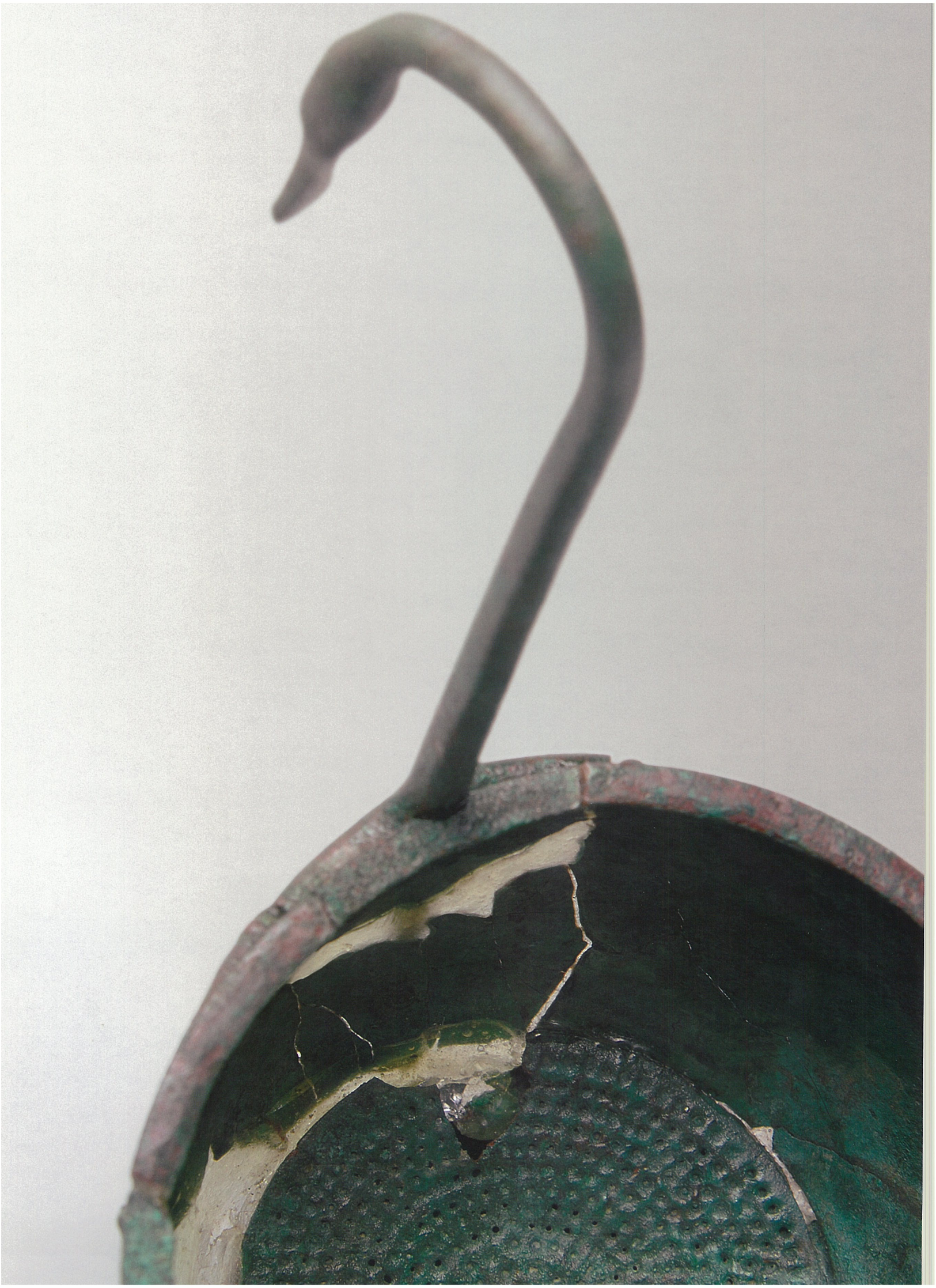

311 Süzgeçli kepçe

MÖ 1830-1700
Tunç; yük. 15 cm; çap 8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 03/k. et. 001, Etütlük

Emre 2008, res. 10, Pl. VI, 1.

312 Tava

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 25.4 cm; gen. 6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 03/k. 183, env. no. 1-108-03

313 Tava

MÖ 1830-1700
Bakır; uz. 27 cm; gen. 8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 03/k. 182, env. no. 1-107-03

314 Tava

MÖ 1830-1700
Tunç; yük. 3.2 cm; çap 11 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 03/k. 123, Etütlük

Emre 2008, res. 2, Pl.II, 2.

315 Çalpara

MÖ 1950-1835
Tunç; çap 14.1 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 87/k. 008, env. no. 87/238

316 Çalpara

MÖ 1950-1835
Tunç; çap 13.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. d/k. 112-113, env. no. 13125a-b

Özgüç, N., 1953, 292; 14; Özgüç, T., 1986, 69, 74; 128-3.

317 Çalpara

MÖ 1830-1700
Tunç; çap 5.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 99/k. 079, env. no. 1-20-99

318 Çalpara

MÖ 1830-1700
Tunç; çap 5.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 99/k. 080, env. no. 1-21-99

315

316

317-318

319 Diadem

MÖ 1830-1700
Altın; uz. 27.8 cm; gen. 2.9 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 83/k. 065, env. no. 83/165

Özgüç, T., 1986, 22; 63, 2a-b.

320 Safiha

MÖ 1830-1700
Altın; uz. 3.5 cm; gen. 3.4 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. v/k. 072, env. no. 6501/2

Özgüç, T., 1986, 26; 66/9.

321 Safiha

MÖ 1830-1700
Altın; uz. 3.4 cm; gen. 3.3 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. v/k. 073, env. no. 6501/1

Özgüç, T., 1986, 26; 66/10.

322 Tas

MÖ 1950-1835
Altın; yük. 10 cm; çap 20 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 007, env. no. 19213

Özgüç, T., 1955, 62; res.38, 44;
Özgüç, T., 1986, 26, lev.66, 13a-b, ek. 28.

323 Safiha

MÖ 1830-1700
Altın; çap 4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. t/k. 040, env. no. 178-16-74

324 Safiha

MÖ 1830-1700
Altın; çap 3.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. t/k. 038-039, env. no. 178-15-74

Özgüç, T., 1986, 25/27; 65, 14-15.

325 Safiha

MÖ 1950-1835
Altın; uz. 7.2 cm; gen. 2.7 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 88/k. 958, env. no. 88/536

326 Diadem

MÖ 1950-1835
Altın; uz. 21.3 cm; gen. 2.6 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 90/k. 019, env. no. 90/2893

323

324

325-326

327 Safiha

MÖ 1830-1700
Altın; uz. 8.4 cm; gen. 1.6 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 90/k. 414, env. no. 90/3015

328 Safiha

MÖ 1830-1700
Altın; uz. 7 cm; gen. 2.2 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 90/k. 413, env. no. 90/3014

329 Halka

MÖ 1830-1700
Altın; çap 2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 95/k. 101, env. no. 1-29-95

330 Yüzük

MÖ 1830-1700
Altın ve lapis lazuli; yük. 1.8 cm; halka çap 1.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 00/k. 068, env. no. 1-34-2000

Özgüç., T., 2003, 281.

331 Küpe

MÖ 1950-1835
Altın; yük. 1.8 cm; gen. 1.2 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 83/k. 048, env. no. 83/151

Özgüç, T., 1986, 28/30; 68-16.

332 Küpe

MÖ 1950-1835
Altın; yük. 2.4 cm; çap 0.9 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 84/k. 158, env. no. 84/337

Özgüç, T., 1986, 28; 75a-b.

329

330

331-332

333 Kadeh

MÖ 1830-1700
Altın; yük. 5.9 cm; çap 7.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. m/t. 263, env. no. 119-7-64

Özgüç, T., 1986, 34/35; 73-4.

334 İğne

MÖ 1950-1835
Altın; uz. 6.7 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 83/k. 049, env. no. 83/152

Özgüç, T., 1986, 29/31; 69-7.

335 İğne

MÖ 1950-1835
Altın; uz. 8.3 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 88/k. 788, env. no. 88/462

Özgüç, T., 2003, no. 273.

336 İğne

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 11.9 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 82/t.020, env. no. 82/718

337 İğne

MÖ 1950-1835
Tunç; uz. 11.4 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 413,
env. no. 116-89-64

338 İğne

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 8.5 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. ı/t. 303,
env. no. 127-97-64

339 İğne

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 11.3 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 03/k. 186,
env. no. 1-110-03

340 İğne

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 11 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 03/k. 185,
env. no. 1-109-03

341 İğne

MÖ 1950-1835
Tunç; uz. 16.5 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. h/k. 029,
env. no. 126-20-64

Özgüç, T., 1986, 68/72; 125-5.

342 İğne

MÖ 1830-1700
Altın ve gümüş; uz. 13 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 03/k. 191, env. no. 1-95-03

343 İğne

MÖ 1830-1700
Altın ve gümüş; uz. 11.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 01/k. 145, env. no. 1-261-01

344 İğne

MÖ 1830-1700
Altın ve gümüş; uz. 11.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 01/k. 147, env. no. 1-263-01

345 İğne

MÖ 1950-1835
Gümüş; uz. 6.1 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 84/k. 132, env. no. 84/318

Özgüç, T., 1986, 31; G-3.

346 İğne

MÖ 1830-1700
Altın ve lapis lazuli; uz. 6.05 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 84/k. 135, env. no. 84/321

347 İğne

MÖ 1830-1700
Altın ve lapis lazuli; uz. 8.2 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 89/k. 049, env. no. 89/334

348 İğne

MÖ 1950-1835
Gümüş; uz. 10.2 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 84/k. 137, env. no. 84/323

Özgüç, T., 1986, 31; G-4.

349 İğne

MÖ 1830-1700
Altın ve demir; uz. 12 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 92/k. 083, env. no. 1-12-92

350 İğne

MÖ 1830-1700
Altın ve demir; uz. 13 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 92/k. 082, env. no. 1-11-92

Özgüç, T., 2003, no. 291.

351 İğne

MÖ 1830-1700
Tunç; uz. 14.7 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 81/k. 030, env. no. 81/213

Özgüç, T., 1986, 68/72; 125-13.

349-350

351

352 İğne

MÖ 1830-1700
Altın ve gümüş; uz. 7 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 90/k. 399, env. no. 90/3000

Özgüç, T., 2003, no. 275.

353 İğne

MÖ 1830-1700
Altın; uz. 6 cm.
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. u/k. 023, env. no. 179-8-74

Özgüç, T., 1986, 29/31; 69-10.

352

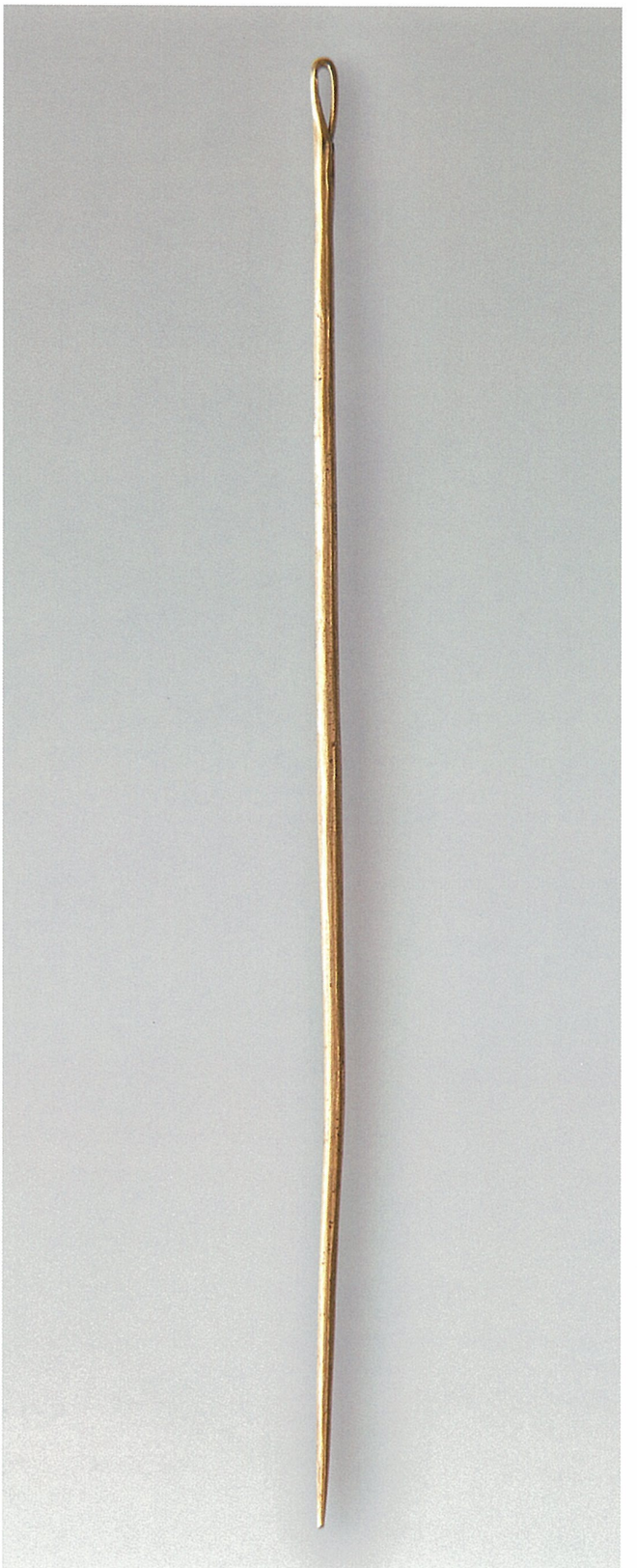

353

354 Bilezik

MÖ 1830-1700
Gümüş; çap 6.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. g/k. 032, env. no. 19208

Özgüç, T., 1986, 29/30, 69/3.

355 Bilezik

MÖ 1830-1700
Gümüş; çap 6.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. g/k. 033, env. no. 19209

Özgüç, T., 1986, 29/30, 691/1.

356 Bilezik

MÖ 1830-1700
Bakır; çap 4.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 01/k. 072, Etütlük

357 Bilezik

MÖ 1830-1700
Bakır; çap 4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 01/k. 082, Etütlük

354-355

356

357

358 Bilezik

MÖ 1830-1700
Bakır; çap 7.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 04/k. 026, Etütlük

359 Bilezik

MÖ 1830-1700
Gümüş; uz. 8.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 97/k. 608, env. no. 1-462-9

360 Bilezik

MÖ 1830-1700
Gümüş; yük. 2.2 cm; çap 4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 01/k. 049, env. no. 1-249-01

361 Bilezik

MÖ 1830-1700
Gümüş; uz. 8.5 cm; çap 5.8 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 84/k. 093, env. no. 84/290

Özgüç, T., 1986, 29, 30; 119-5.

358

359-360

361

362 Halka

MÖ 1830-1700
Altın; çap 1 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. o/k. 128, 128-81-64

Özgüç, T., 1986, 26/28;
67-8.

363 Halka

MÖ 1830-1700
Altın; çap 1.5 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 95/k. 100,
env. no. 1-28-95

364 Halka

MÖ 1830-1700
Altın; çap 1.8 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 95/k. 097,
env. no. 1-25-95

365 Halka

MÖ 1830-1700
Altın; çap 1.8 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 95/k. 098,
env. no. 1-26-95

366 Halka

MÖ 1830-1700
Altın; çap 1.6 cm
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 95/k. 099,
env. no. 1-27-95

362-363

364-365-366

367 Halka

MÖ 1830-1700
Altın; çap 3.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 98/k. 016, env. no. 1-67-98

368 Gerdanlık tanesi

MÖ 1950-1835
Altın; uz. 1 cm; gen. 0.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. j/k. 168, env. no. 19322

369 Küpe

MÖ 1830-1700
Altın ve akik; çap 1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 02/k. 255, env. no. 1-87-2002

370 Halka

MÖ 1830-1700
Altın; çap 1.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 02/k. 039, env. no. 1-79-2002

367

368

369-370

371 Gerdanlık

MÖ 130-1750
Altın ve taş; 0.3-0.8 cm; 2.3x1.3
Kayseri Müzesi,
Kt. 88/797-806, env. no. 88/471

Özgüç, T., 2003, no. 287.

372 Gerdanlık tanesi

MÖ 1830-1700
Fayans; yük. 1 cm; gen. 1.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. u/k. 101, env. no. 179-17-74

Özgüç, T., 1986, 35/37; 76-3.

373 Gerdanlık tanesi

MÖ 1830-1700
Fayans; yük. 1.7 cm; gen. 1.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. u/k. 100, env. no. 179-16-74

Özgüç, T., 1986, 35/37; 76-2.

374 Gerdanlık tanesi

MÖ 1830-1700
Fayans; yük. 1.1 cm; uz. 1.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 93/k. 017, env. no. 1-4-93

375 Gerdanlık tanesi

MÖ 1830-1700
Fayans; yük. 1.45 cm;
gen. 0.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 93/k. 016, inv. no. 1-3-93

372

373

374

375

376 Figürin

MÖ 1830-1700
Fayans; yük. 4.7 cm; gen. 2.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 96/k. 004, env. no. 1-21-96

Özgüç, T., 2003, no. 245.

377-384 Ağırlıklar

MÖ 1830-1700
Hematit; l. 2 - 4.9 cm;
th. 0.6 - 1.5 cm; 1.70- 24.60 gr
Kayseri Müzesi,
Kt. 02/k. 014, env. no. 2002/30, Kt. 02/k. 065, env. no. 2002/46
Kt. 02/k. 004, env. no. 2002/23, Kt. 02/k. 210, env. no. 2002/84
Kt. 03/k. 130, env. no. 2003/115, Kt. 03/k. 211, env. no. 2003/134
Kt. 01/k. 093, env. no. 2001/62, Kt. 02/k. 040, inv. no. 2002/40

385 Ağırlık

MÖ 1830-100
Kristal; uz. 4.1 cm; kal. 1.6 cm; 14.5 gr
Kayseri Müzesi,
Kt. r/k. 124, env. no. 5048

Özgüç, T., 1986, 75; 131-17.

386-387 Ağırlıklar

1830-1700 BC
Hematit; yük. 1.3 cm; uz. 0.73-2.38 cm;
8.25 gr ve 419 gr
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 74/k. 008 , inv. no. 144-7-75

Özgüç, T., 1986, 74; Özgüç, T., 1986, 74; 132, 1.

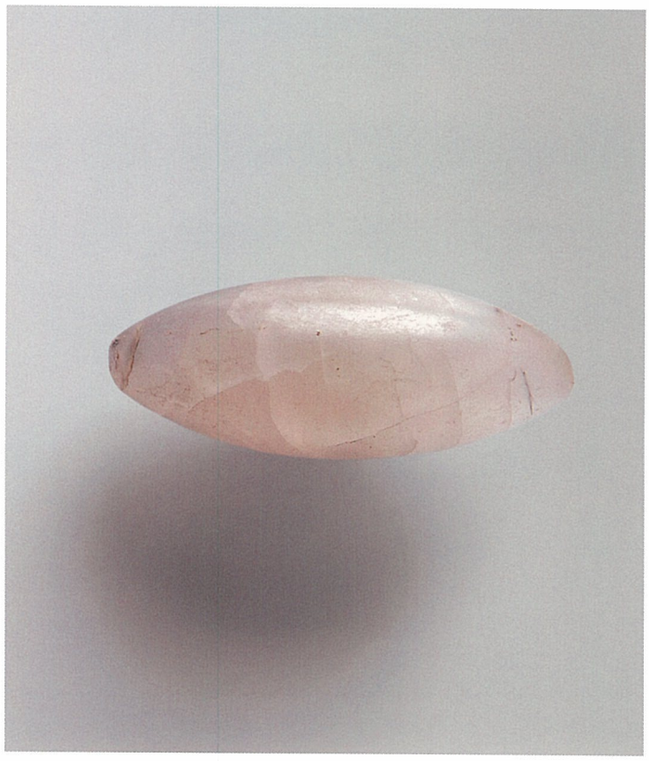

385

386-387

388 Ağırlık

MÖ 1830-1700
Necef; yük. 1.2 cm; uz.1.8 cm;
ağ. 2.50 gr
Kayseri Müzesi,
Kt. 90/k. 384, env. no. 90/2985

389 Ağırlık

MÖ 1830-1700
Hematit; yük. 1.3 cm; uz. 2.4 cm;
ağ. 10 gr
Ankara Anadolu Medeniyetleri
Müzesi,
Kt. 00/k. 041, env. no. 1-51-2000

390 Ağırlık

MÖ 1830-1700
Taş; uz. 7.7 cm; gen. 5.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri
Müzesi,
Kt. 01/k. 172, env. no. 1-284-01

391 Ağırlık

MÖ 1950-1835
Hematit; yük. 5.9 cm; gen. 7.97 cm;
ağ. 444.26 gr
Ankara Anadolu Medeniyetleri
Müzesi,
Kt. f/k. 103, env. no. 15022

Özgüç, T., 1986, 74/76; 132/2.

388

389

390

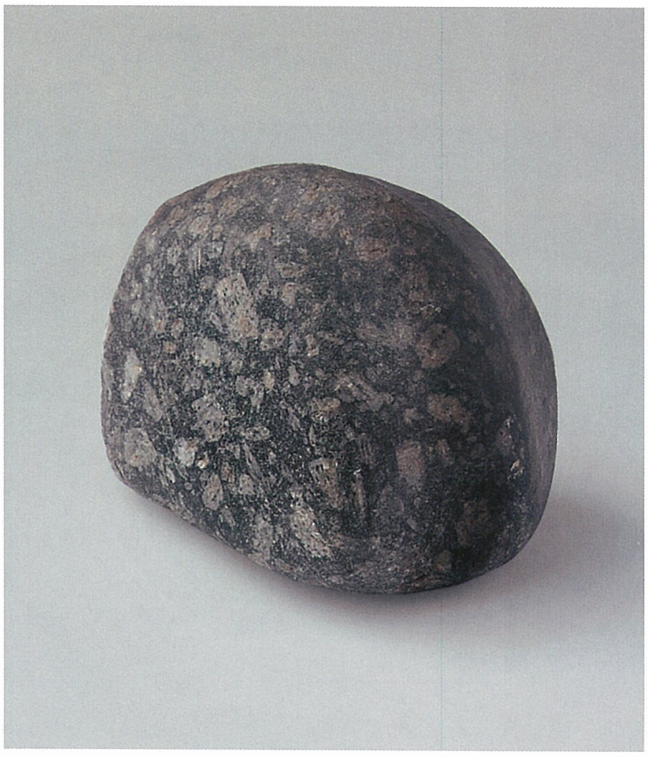

391

392 Ağırlık

MÖ 1950-1835
Granit; yük. 11 cm; gen. 18.7 cm; ağ. 2600 gr
Kayseri Müzesi,
Kt. 87/k. 233, env. no. 87/346

393 Ağırlık

MÖ 1950-1835
Taş; yük. 13 cm; gen. 14 cm; ağ. 4250 gr
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. n/t.244, env. no. 120-112-64

Özgüç, T., 1986, 76.

394 Ağırlık

MÖ 1830-1700
Hematit; yük. 2.84 cm; gen. 4.5 cm; ağ. 124.37 gr
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. i/k. 058, env. no. 127-7-64

Özgüç, T., 1986, 74; 132, 3.

395 Ağırlık

MÖ 1950-1835
Hematit; yük. 5.5 cm; uz. 10.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 02/k. 140, env. no. 1-64-02

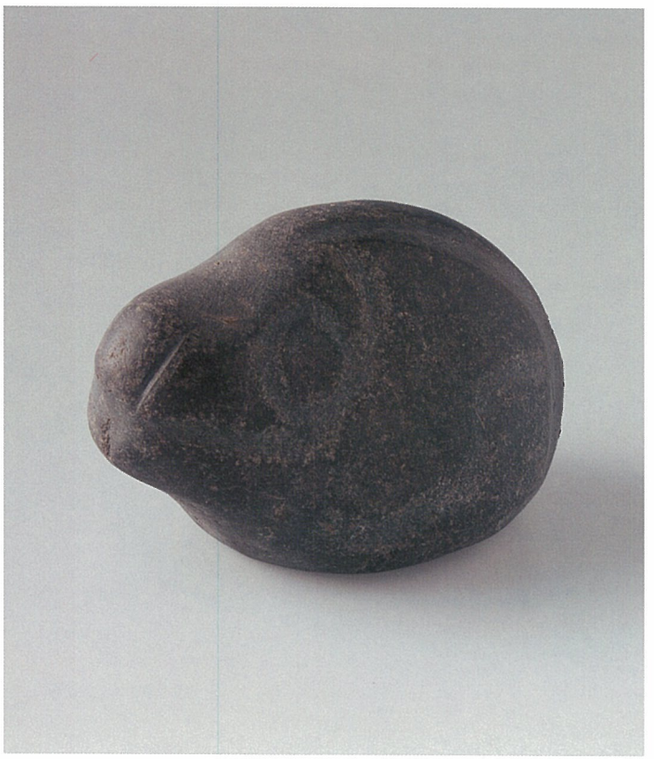

392

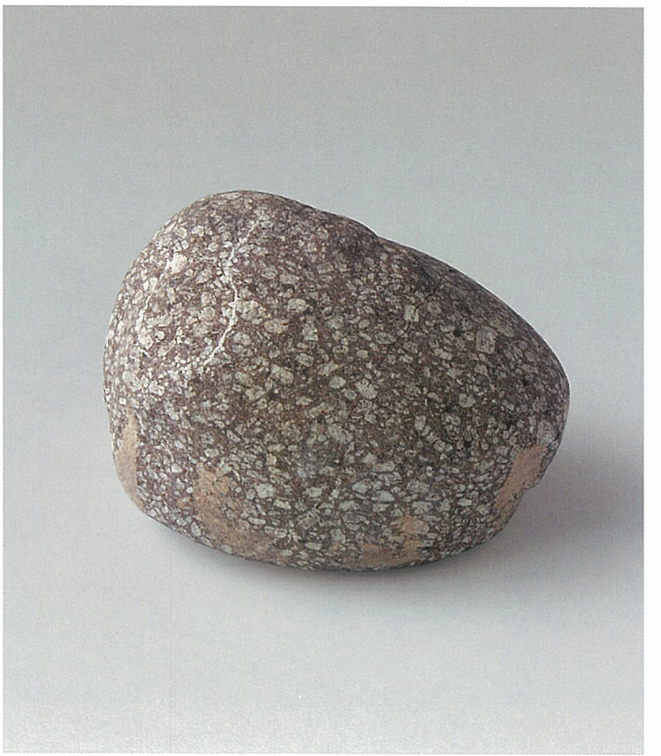

393

394-395

396 Ağırlık

MÖ 1830-1700
Kurşun; uz. 3 cm;
gen. 1 cm; 22.7 gr
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. u/k. 098, 179-15-74

Özgüç, T., 1986,
73/77; 130-10.

397 Ağırlık

MÖ 1830-1700
Kurşun; uz. 3 cm;
gen. 1 cm; 25 gr
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. u/k. 097, 179-14-74

Özgüç, T., 1986,
73/77; 130-8.

398 Ağırlık

MÖ 1830-1700
Kurşun; uz. 3 cm;
gen. 2 cm; 32.5 gr
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. u/k. 096, 179-13-74

Özgüç, T., 1986,
73/77; 130-11.

399 Ağırlık

MÖ 1830-1700
Kurşun; çap 3 cm;
gen. 1 cm; 80 gr
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. u/k. 095, 179-12-74

Özgüç, T., 1986,
73/77; 130-7.

400 Ağırlık

MÖ 1830-1700
Kurşun; çap 6 cm;
59.95 gr
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. j/k. 153, 131-40-64

Özgüç, T., 1986,
73/77; 130-2.

401 Ağırlık

MÖ 1950-1835
Kurşun; çap 6.1 cm,
50.75 gr
Ankara Anadolu
Medeniyetleri Müzesi,
Kt. j/k. 152, 131-39-64

Özgüç, T., 1986,
73/77; 130-1.

396-397-398-399

400-401

402 Ağırlık

MÖ 1830-1700
Kurşun; çap 7.3 cm, 575 gr
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. e/k. 142, env. no. 125-112-64

403 Ağırlık

MÖ 1950-1835
Kurşun; çap 9.1 cm, 1012 gr
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. e/k. 137, env. no. 125-45-64

404 Terazi kefesi

MÖ 1830-1700
Bakır; çap 5.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 96/k. 108, env. no. 1-8-96

405 Terazi kefesi

MÖ 1830-1700
Bakır; çap 6.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 01/k. 011, env. no. 1-286-01

Özgüç, T., 1986, 73/ 77; 130-3.

402

403

404-405

406 Tablet: Kültepe eponim listesi (KEL A)

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 10.9 cm; gen. 6.4 cm; kal. 2.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 92/k. 193, env. no. 1-153-92

Veenhof 2002.

407 Tablet: Kültepe eponim listesi (KEL D)

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 11.7 cm; gen. 7.2 cm; kal. 2.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. n/k. 517+1571, env. no. 165-517-64

Veenhof 2002.

408 Tablet: Mama Kralı Anum-hirbi'nin Kaniş kralı Warşama'ya yazdığı mektup

MÖ 1830-1700
Kil; uz. 11.6 cm; gen. 6 cm; kal. 3.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. g/t.035, env. no. 158-35-64

Balkan 1957.

409 Tablet: Sargon metni

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 10 cm; gen. 6.3 cm; kal. 1.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. j/k. 097, env. no. 161-97-64

Günbattı 1997, 131-155.

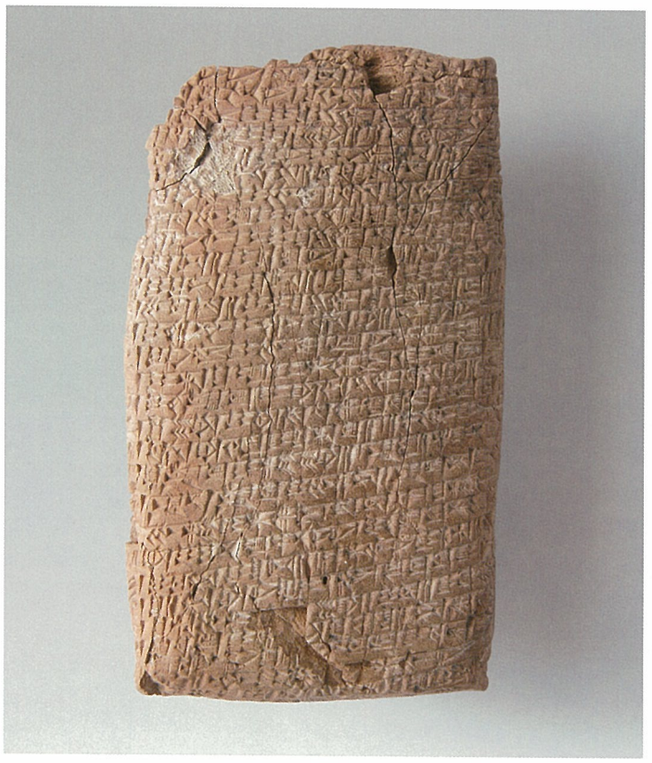

406

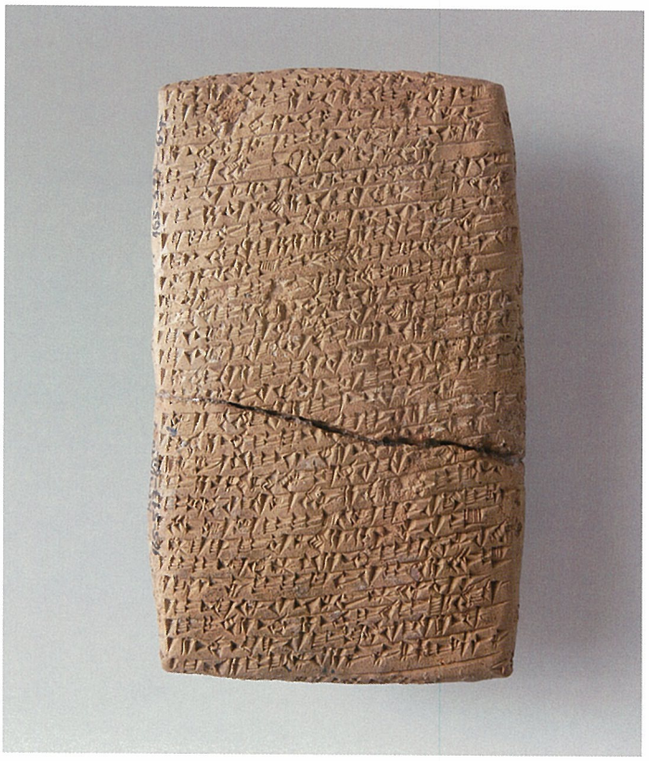

407

408

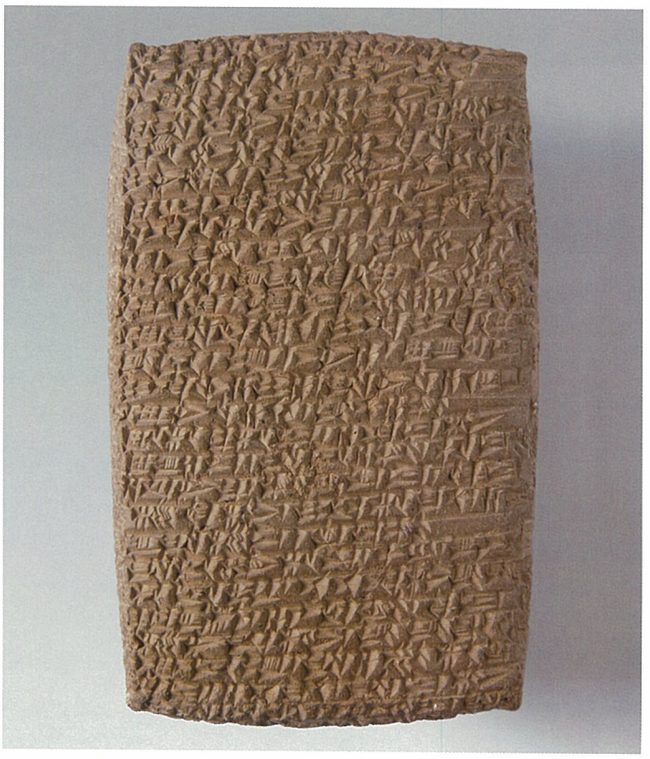

409

410 Tablet: Kaniş ve Asur arasında yapılmış olan bir anlaşma metni

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 15.3 cm; gen. 7.1 cm; kal. 2.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 00/k. 006, env. no. 1-6-00

Günbattı 2005, 759-784.

411 Tablet: Wahşuhşana karumunun Kaniş karumuna yazdığı mektup

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 4.2 cm; gen. 4.4 cm; kal. 1.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 83/k. 117, env. no. 131-5-83

Günbattı 1995, 107-115.

412 Tablet: Tuhpiya Kralı'nın Itur-ili'ye mektubu

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 5.5 cm; gen. 4.9 cm; kal. 1.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 85/k. 027, env. no. 1-11-85

Günbattı 1997, 25-37.

413 Tamniya karumundan Kaniş karumuna yazılmış mektup

MÖ 1950-1835
Kil; uz.5.5 cm; gen. 4.5 cm; kal.1.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 183, env. no. 157-182-64

414 Tablet: Yerli beyliklere ilişkin mektup

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 7.5 cm; gen. 6.1 cm; kal. 2.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. a/k. 1165, env. no. 109-639-64

Bilgiç - Sever - Günbattı - Bayram 1990.

411

412

413

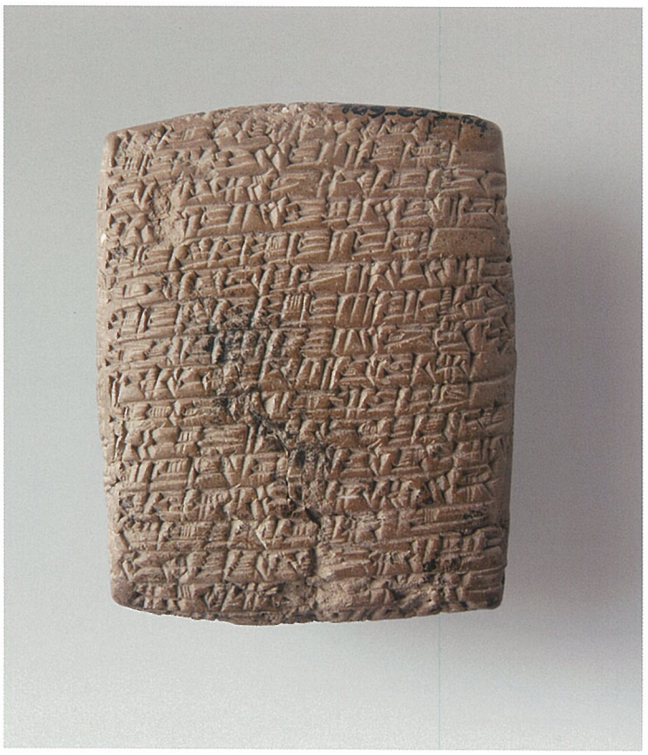

414

415 Tablet: Unvanlara ilişkin belge

MÖ 1950-1835
Kil; uz.11 cm; gen. 6.3 cm; kal. 2.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. g/t.042+Kt.z/t.011, env. no. 158-42-64

Günbattı 1987, 1-10.

416 Tablet: Noterlik belgesi

MÖ 1830-1700
Kil; uz. 11.1 cm; gen. 7 cm; kal. 3.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. n/k. 032 , env. no. 165-32-64

Özgüç, T., 1986, 16; 45-1; Donbaz 1989, 433-451.

417 Tablet: Bir kervana ait masraf listesi

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 5 cm; gen. 4.8 cm; kal. 1.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. v/k. 103, env. no. 164-103-70

Bilgiç - Günbattı 1995.

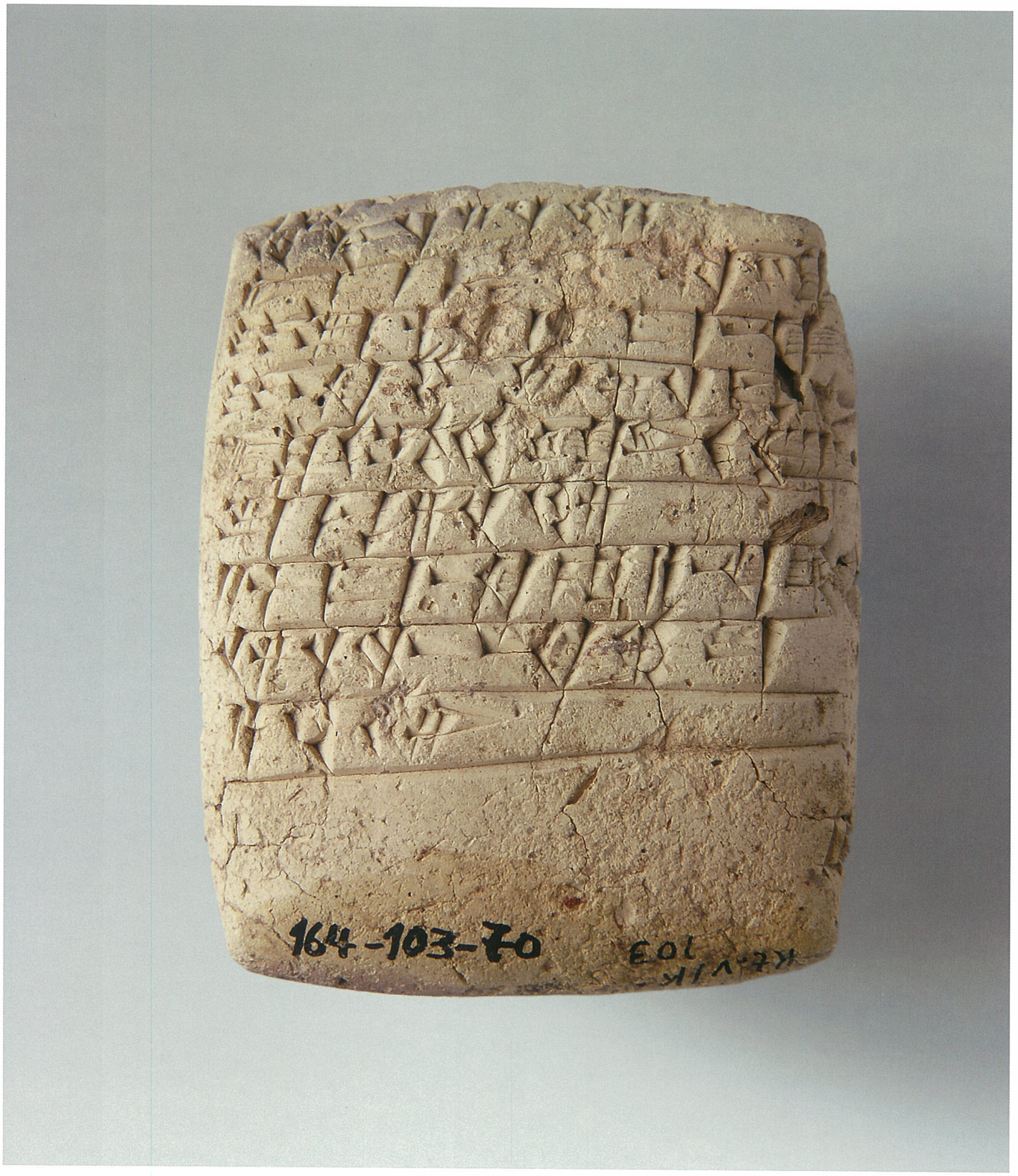

418 Tablet: Ticari belge

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 5.1 cm; gen. 5.5 cm;
kal. 1.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri
Müzesi, Kt. 91/k. 315, 1-172-91

Özgüç, T., 2003, no. 284.

419 Tablet: Mal teslimine ilişkin belge

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 5.2 cm; gen. 4.9 cm;
kal. 1.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri
Müzesi, Kt. o/k. 074, 166-74-64

Albayrak 2006.

420 Tablet: Ticari mektup

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 4.8 cm; gen. 5.4 cm;
kal. 1.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri
Müzesi, Kt. o/k. 086, 166-86-64

Albayrak 2006.

421 Tablet: Bakır satışıyla ilgili talimat

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 5 cm; gen. 4.9 cm;
kal. 1.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri
Müzesi, Kt. 91/k. 365, 1-222-91

Özgüç, T., 2003, no. 284.

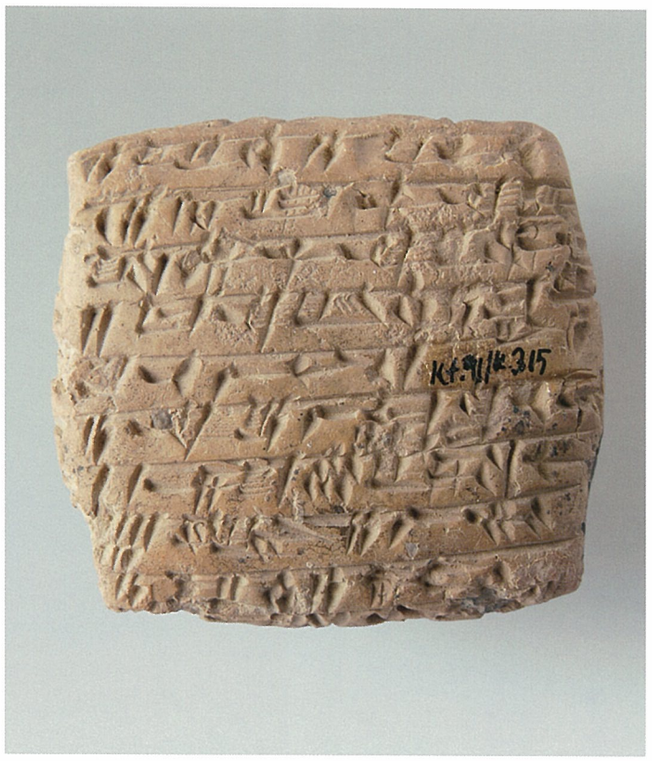

418

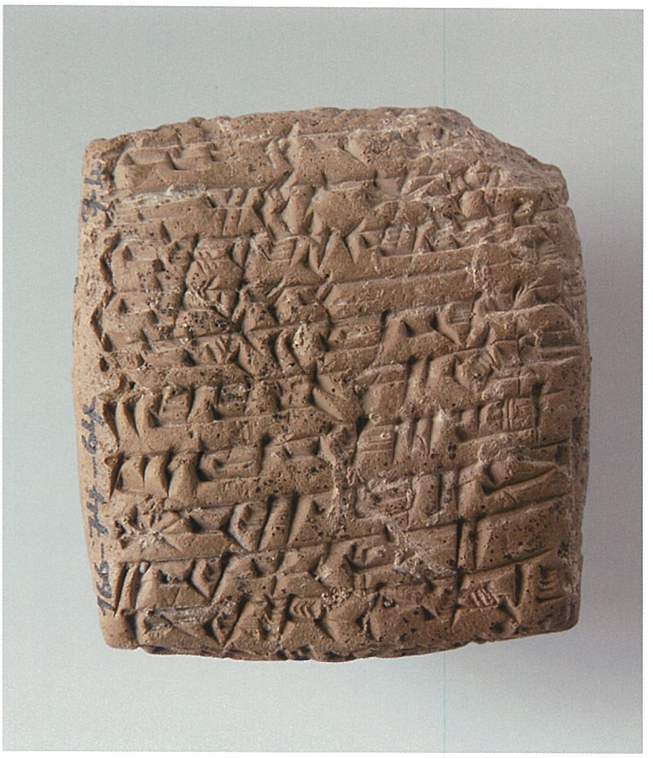

419

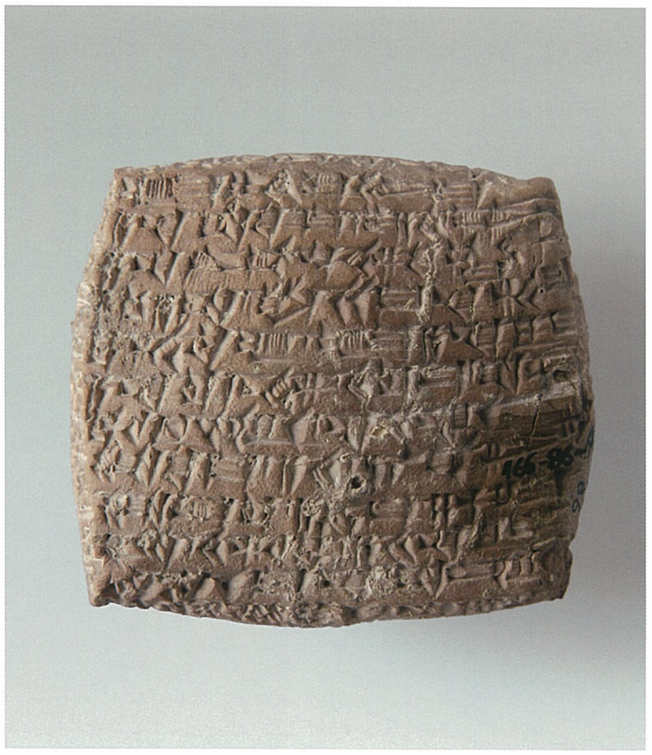

420

421

422 Tablet: Kumaş, kalay ve eşek sevkiyatına ait bilgiler

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 7 cm; gen. 5.9 cm;
kal. 2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Kt. v/k. 138, 164-138-70

Bilgiç - Günbattı 1995.

423 Tablet: Tarla satışına ilişkin mukavele

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 5 cm; gen. 4.7 cm;
kal.1.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Kt. 84/k. 169 , 124-46-84

Bayram 1991, 299-319.

424 Tablet ve zarfı: Sulu arazi satışına ilişkin bir belge

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 5.9 cm; gen. 5.3 cm;
kal. 2.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Kt. o/k. 052, 166-52-64

Albayrak 2001, 300-311.

425 Tablet: Ev satışıyla ilgili bir sözleşme

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 5.8 cm; gen. 5.5 cm;
kal. 1.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Kt. v/k. 028, 164-28-70

Bilgiç - Günbattı 1995.

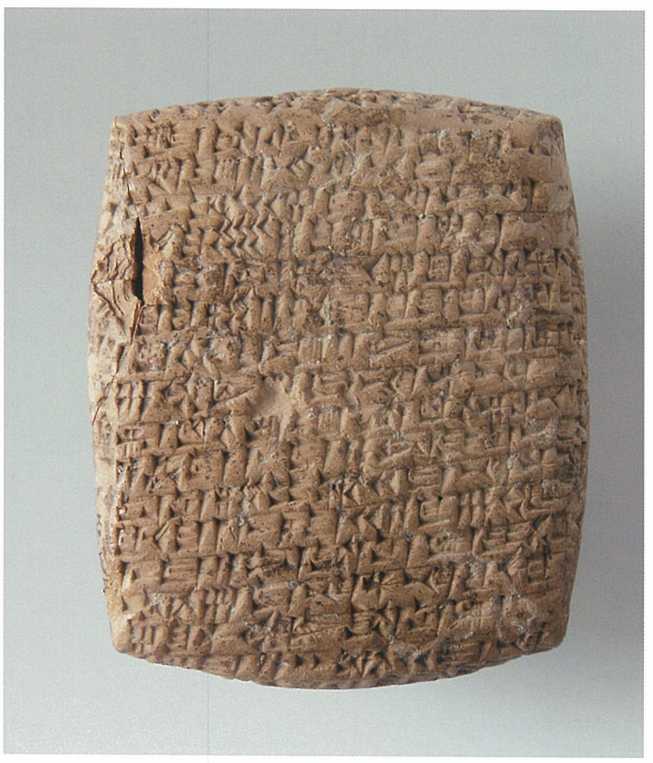

422

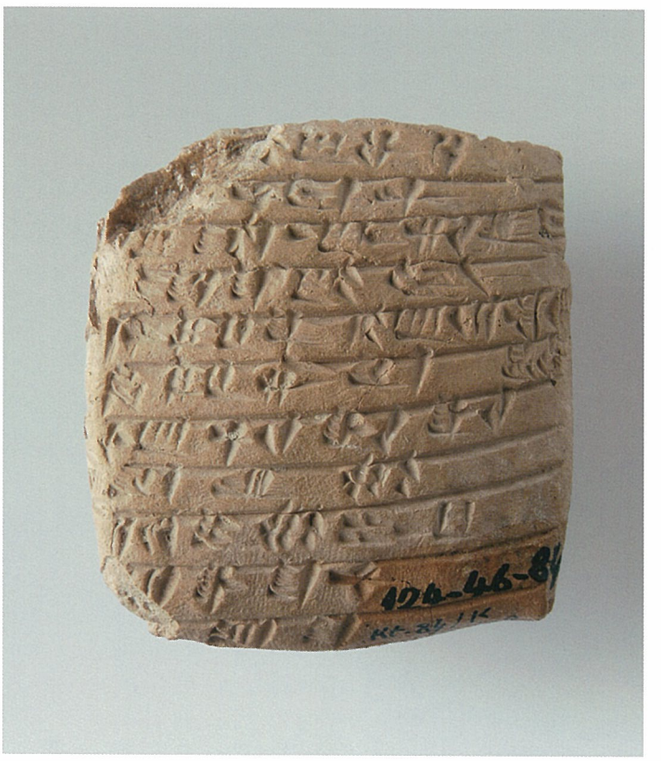

423

424

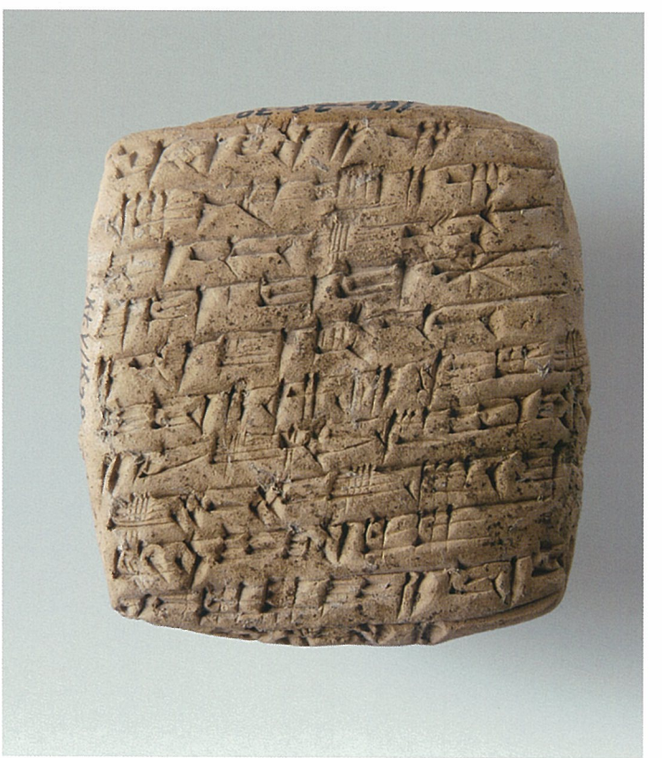

425

426-427 Tablet ve ilavesi: Arazi satışına ilişkin bir belge

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 5.1 cm; gen. 5.1 cm, kal. 1.4 cm; uz. 2.7 cm, gen. 3.8 cm, kal. 0.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. c/k. 1642b, env. no. 154-1577-64/a-b

Albayrak 2007, 219-224.

428 Tablet: Köle satış belgesi

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 5.8 cm; gen. 4.8 cm; kal. 1.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. v/k. 065, env. no. 164-65-70

Bilgiç - Günbattı 1995.

429 Tablet: Bakırla ilgili bir mahkeme kararı

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 4.5 cm; gen. 4.7 cm; kal. 1.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. v/k. 085, env. no. 164-85-70

Bilgiç - Günbattı 1995.

430 Tablet: Yerli kadın tüccar Madawada'nın satın aldığı bir kadın köle ilgili sözleşme

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 5.5 cm; gen. 5.5 cm; kal. 3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. o/k. 039, env. no. 166-39-64

Albayrak 1998, 1-14.

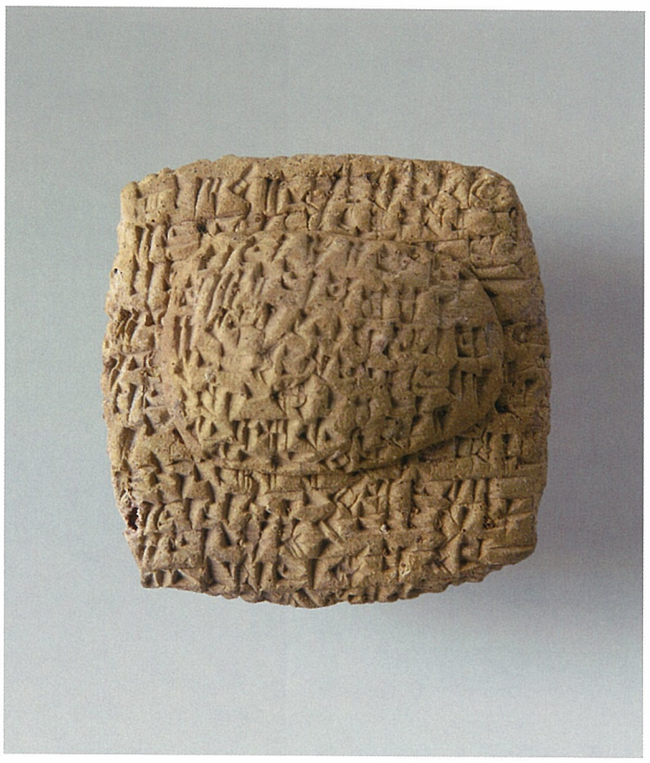

426- 427

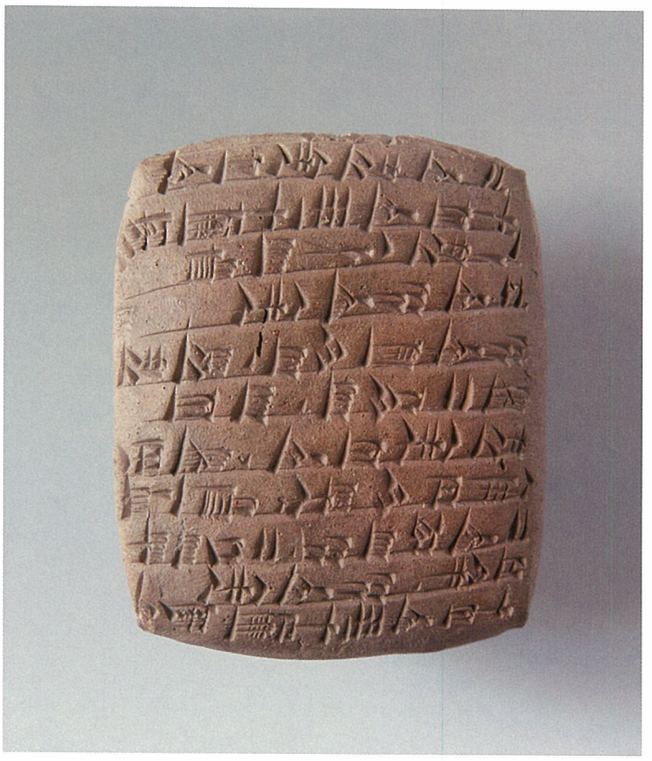

428

429

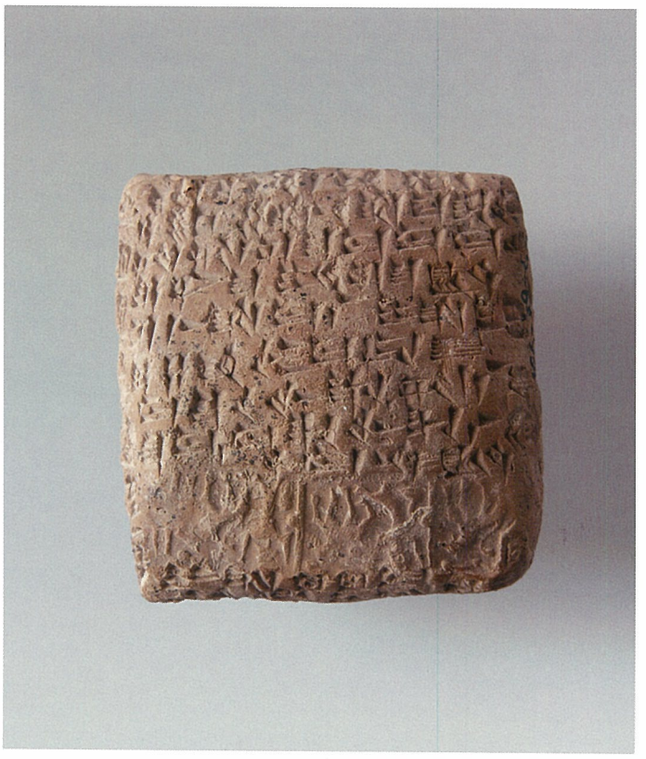

430

431 Tablet: Beş ayrı senedin hatırlatma amacıyla yazıldığı kayıt

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 18.3 cm; gen. 7.9 cm; kal. 2.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. o/k. 113 , env. no. 166-113-64

Albayrak 2006.

432 Tablet: Bir casusun tutuklanmasıyla ilgili tutanak

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 9.6 cm; gen. 6 cm; kal. 2.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. n/k. 504, env. no. 165-504-64

Günbattı 2000, 73-88.

433 Tablet: Kalayla ilgili bir mahkeme kaydı

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 7.3 cm; gen. 5.6 cm; kal. 2.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. v/k. 059, env. no. 164-59-70

Bilgiç - Günbattı 1995.

434 Tablet: Yerel tarihlendirmeler içeren bir borç senedi

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 5.7 cm; gen. 5 cm; kal. 2.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. o/k. 194, env. no. 166-194-64

Albayrak 2006.

431

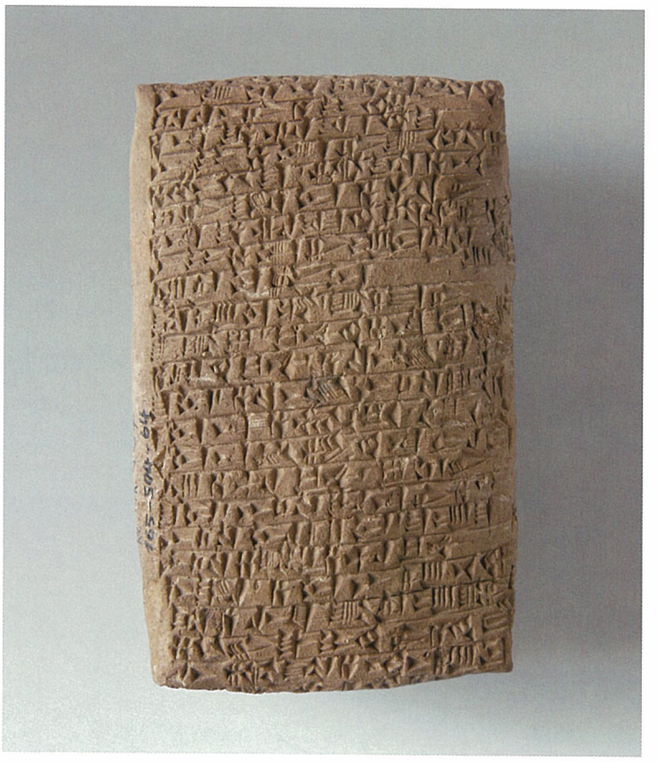

432

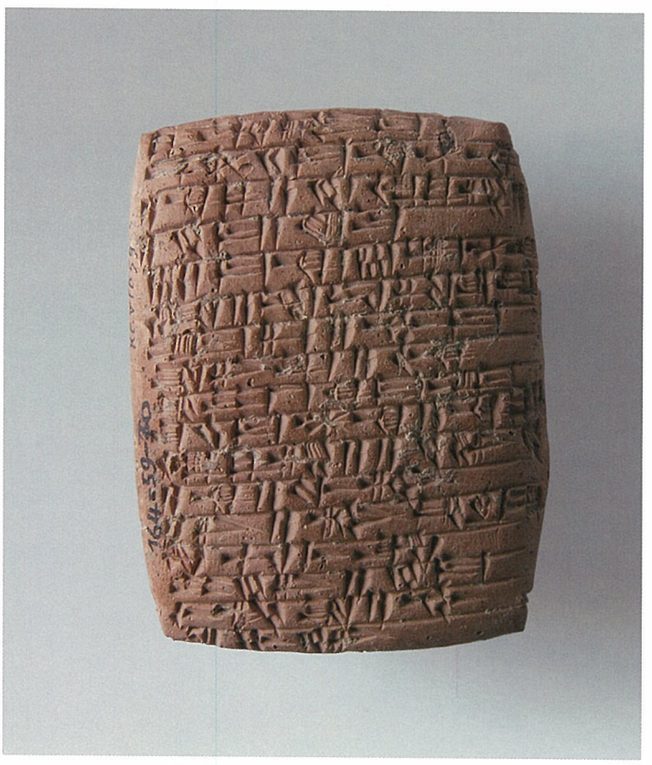

433

434

435 Tablet ve zarfı: Kadın tüccar Madawa'nın yerel tarihlendirmeler içeren alacak senedi

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 6.7 cm; gen. 5.8 cm; kal. 3.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Kt. o/k. 040 , 166-40-64

Albayrak 1998, 1-14.

436 Tablet: Mahkeme kaydı

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 6.4 cm; gen. 4.7 cm; kal.1.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Kt. n/k. 1339, 165-1338-64

Çeçen 1991, 49-59.

437 Tablet: Asur'da çıkan salgın hastalıkla ilgili mektup

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 4.3 cm; gen. 4.9 cm; kal. 1.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Kt. 90/k. 174, 1-89-90

Michel - Garelli 1997.

438 Tablet: Kadın tüccar Madawa'nın alacak senedi

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 4.7 cm; gen. 4.4 cm; kal.1.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Kt. o/k. 064, 166-64-64

Albayrak 1998, 1-14.

435

436

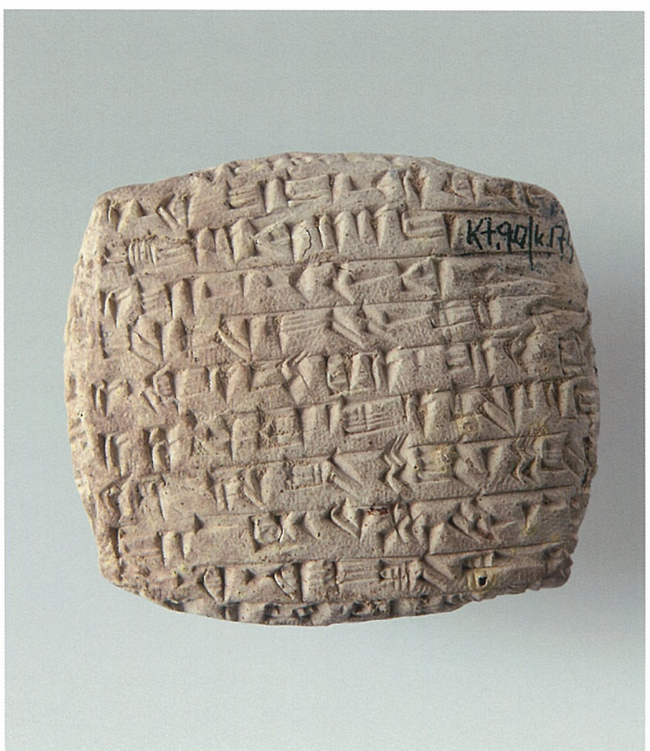

437

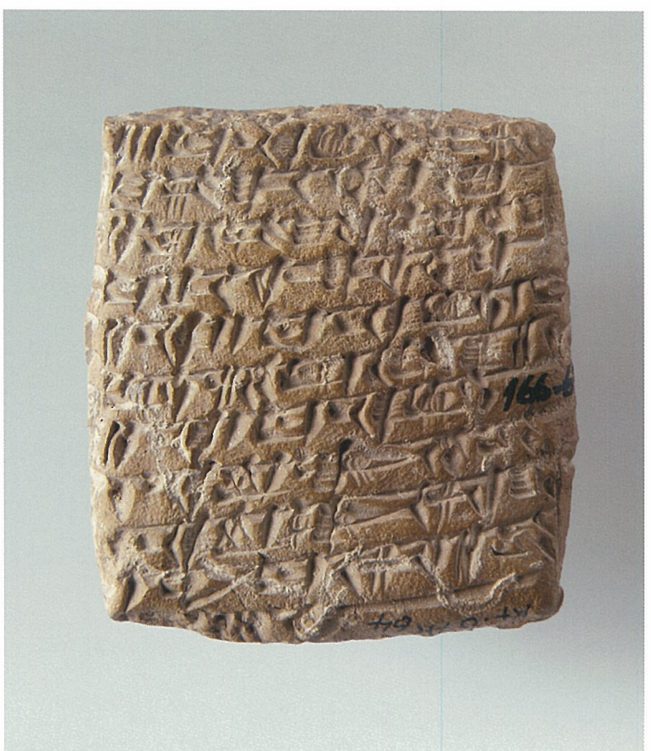

438

439 -440 Tablet ve zarfı: Asurlu bir tüccarla Anadolulu bir kadının evlilik sözleşmesi

Kil; uz. 5.7 cm; gen. 5.1 cm; kal. 3.2 cm
Kil; uz. 4.5 cm; gen. 4.2 cm; kal. 2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. a/k. 894a, env. no. 109-385-64/a-b

Bilgiç - Sever - Günbattı - Bayram 1990.

441 Tablet: Nafaka sözleşmesi

MÖ 1830-1700
Kil; uz. 6.4 cm; gen. 4.4 cm; kal. 2.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. k/k. 001, env. no. 162-1-64

Donbaz 1989, 433-451; Özgüç, T., 1986, 16; 44-1.

442 Tablet: Beşik kertmesini bozan Asurlu hakkında mahkeme kaydı

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 5.5 cm; gen. 5.7 cm; kal.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. ı/k. 120, env. no. 160-119-64

Balkan 1986, 1; Balkan 1987, 417-427.

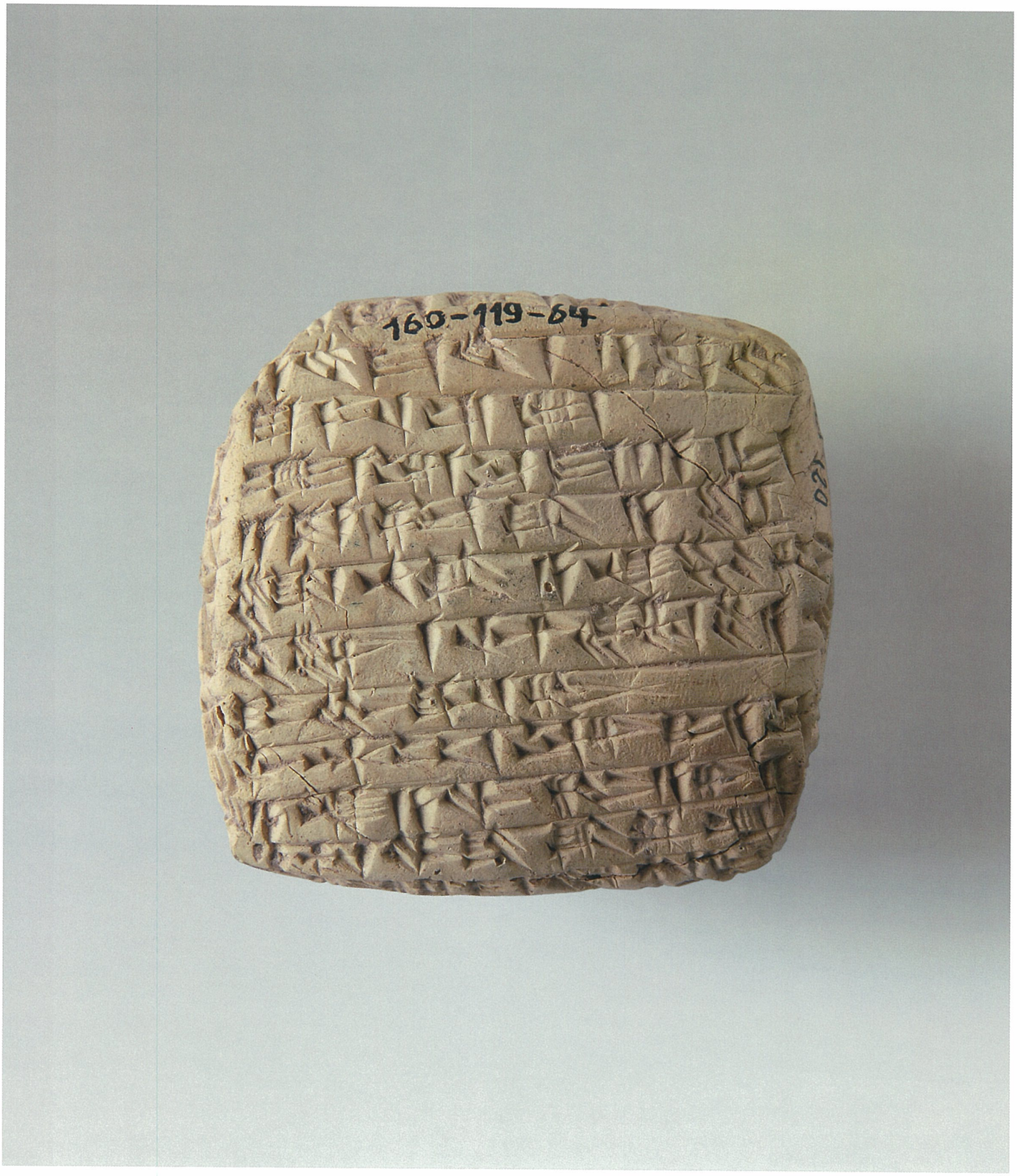

443 Zarf: Miras paylaşımına ilişkin bir mahkeme kaydı

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 10.6 cm; gen. 6.6 cm; kal. 3.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. o/k. 196a, env. no. 166-196-64/a

444 Tablet: Mahkeme kaydı

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 8.8 cm; gen. 5.6 cm; kal. 2.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. m/k. 069b, env. no. 166-196-64/b

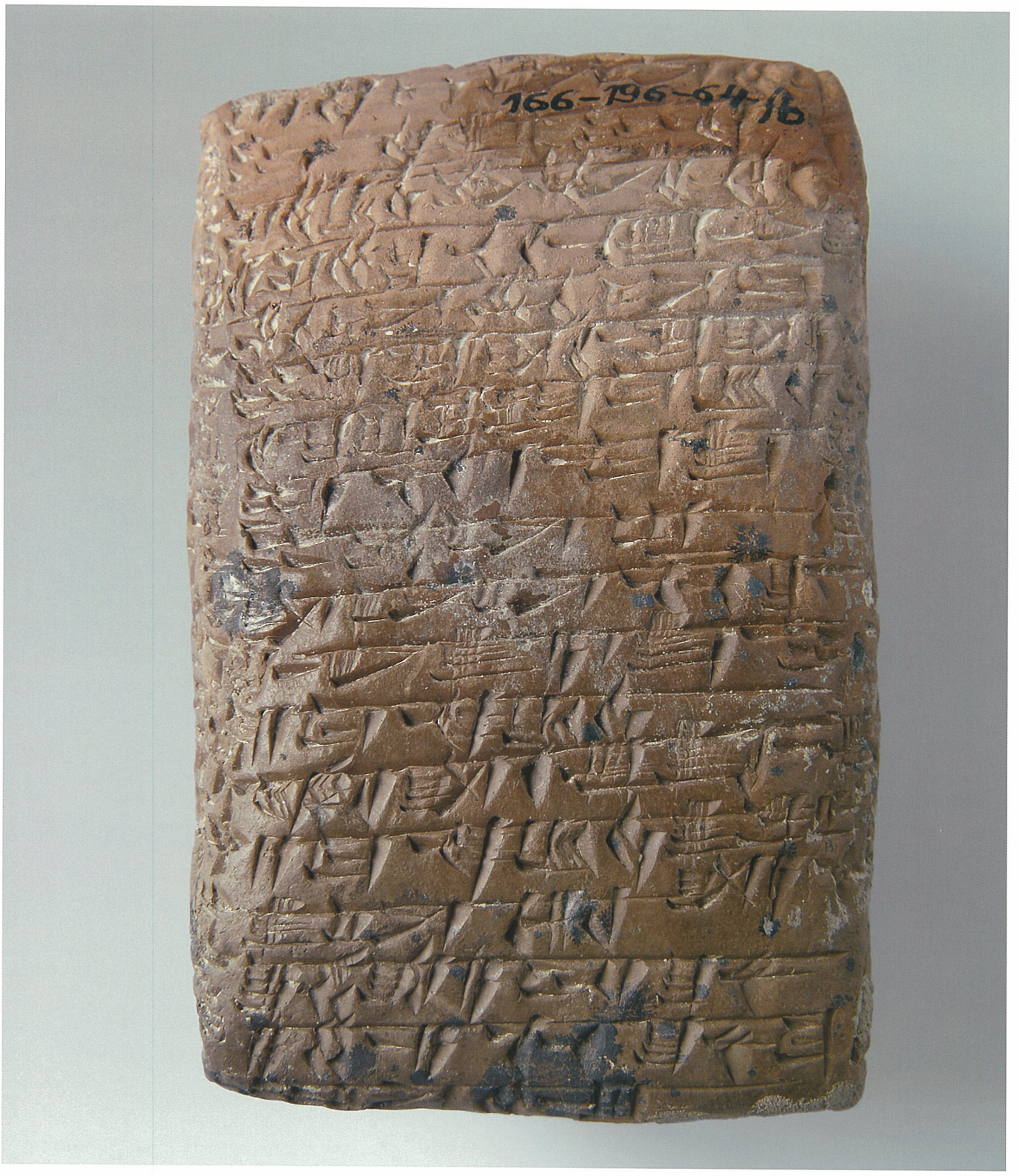

445 -446 Zarf ve tableti: Kan parası ile ilgili hukuki kayıt

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 6.2 cm; gen. 5.4 cm; kal. 3.1 cm
Kil; uz. 5.4 cm; gen. 4.7 cm; kal. 2.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. b/k. 162a, env. no. 153-159-64/a-b

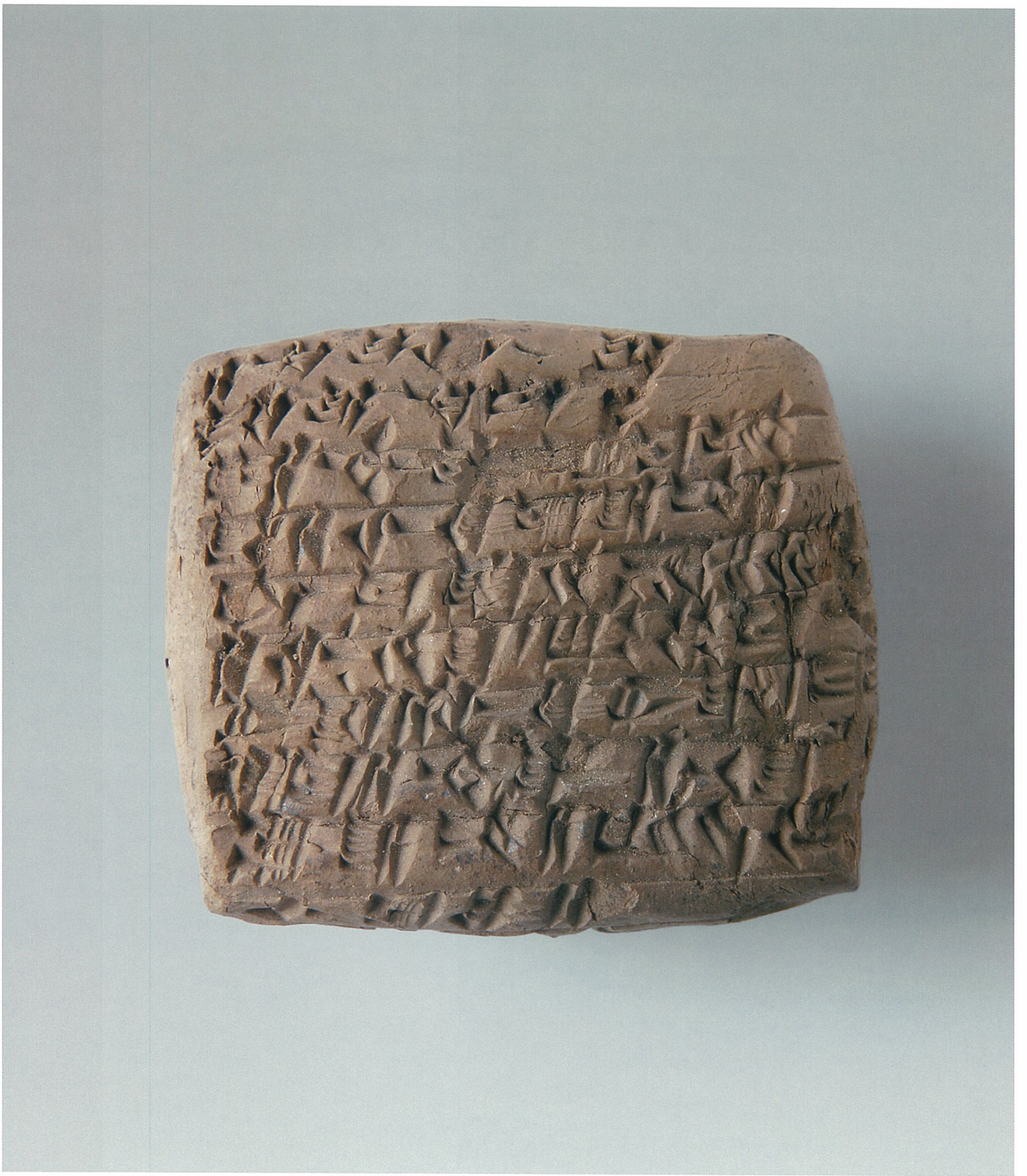

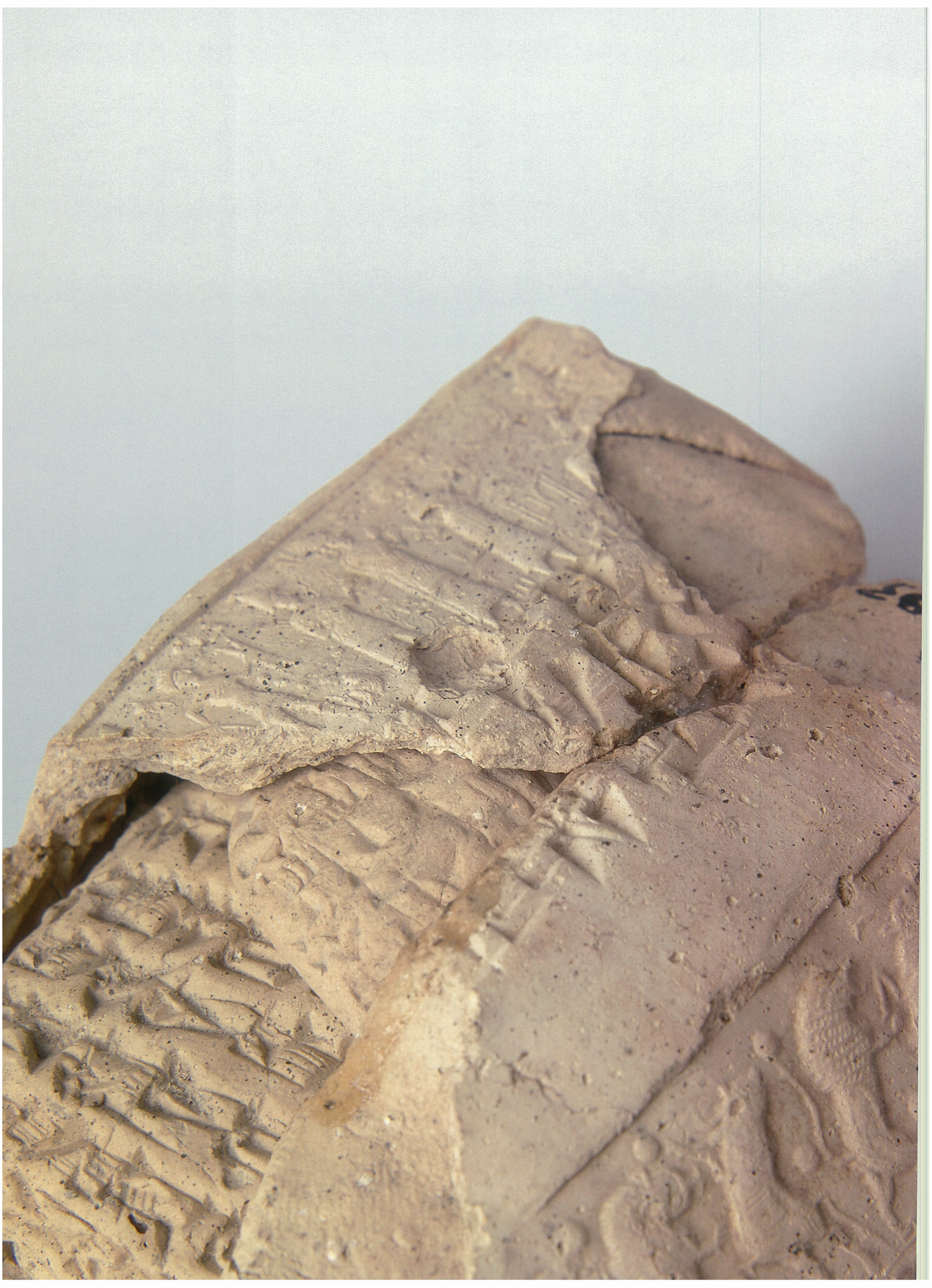

447 Tablet ve zarfı: Kadın tüccar Madawa'ya ait tablet ve eki

MÖ 1950-1835
Kil; uz. 6.5 cm; gen. 8.6 cm; kal.4.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 93/k. 211, env. no. 1-176-93

Özgüç, T., 2003, 335.

448 Küp parçası: Tüccar Martubani'nin adının yazılı olduğu küp parçası

MÖ 1950-1835
Kil; yük. 35 cm; çap 40 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 92/k. 797, env. no. 1-50-92

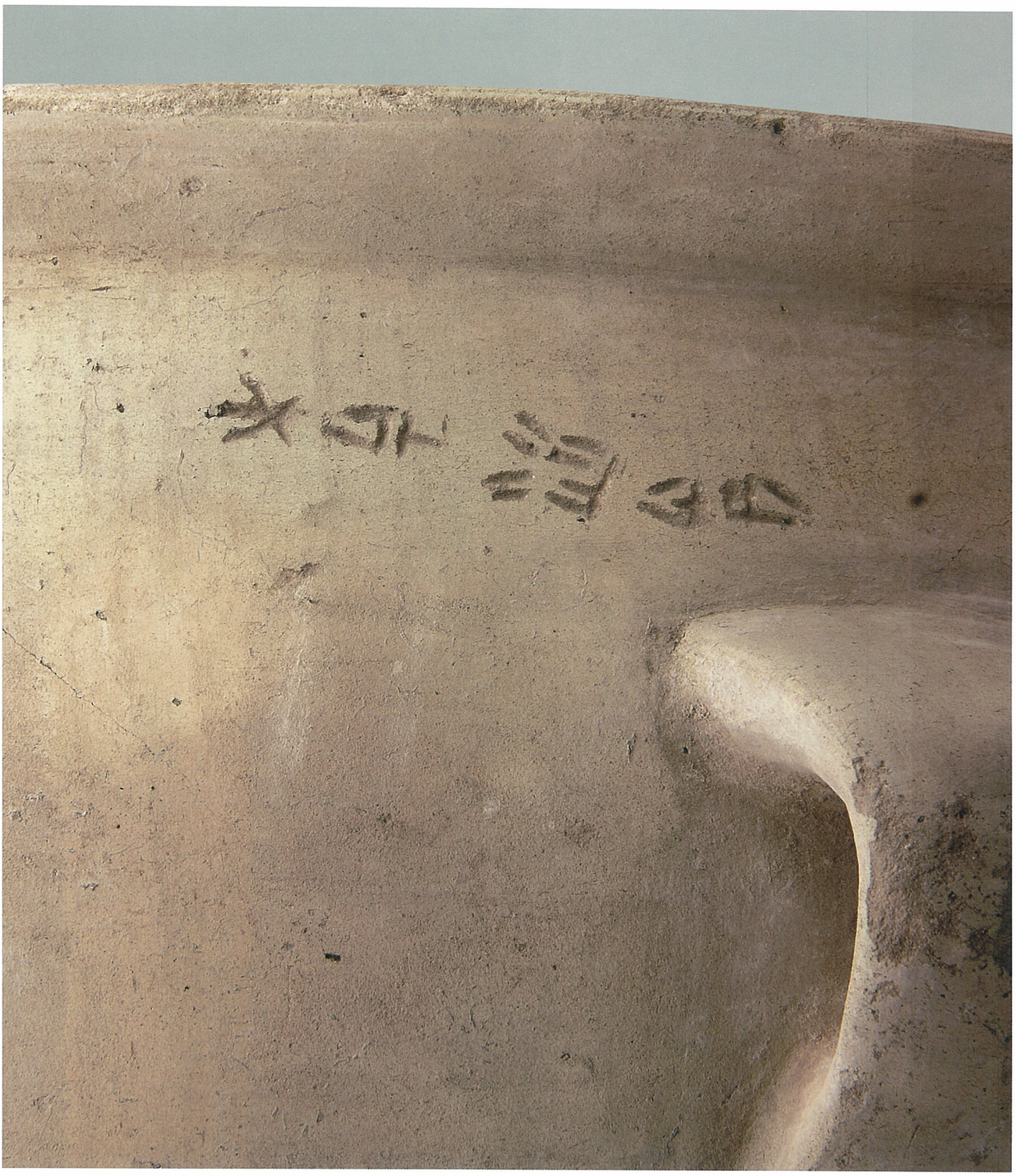

449 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 3.7x4.1x2.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 87/k. 098, env. no. 9-537-87

Özgüç, N., 1989, 403;108-109/2;
Özgüç, N. - Tunca 2001, 84-85; 24-25/91.

450 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 5.5x4.8x1.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 91/k. 113 , env. no. 1-422-91

Özgüç, N. - Tunca 2001, 94-95; 28/101.

451 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 6.5x7.5x2.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 94/k. 586, env. no. 1-1581-94

Özgüç, N. - Tunca, 2001, 112;35/126.

452 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 3.2x4x1.4 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. n/k. 1707, env. no. 165-1705-64

Özgüç, N., 1989, 391; 86-87-92-93; Özgüç, N. - Tunca, 2001, 46; 12-61.

453 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 5.2x5.8x2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. t/k. 056 c , env. no. 119-87-68

Özgüç, N. - Tunca, 2001, 56-57;17-18/74-75.

454 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 7.2x9.5x1.6 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. o/k. 196 , env. no. 166-211-64

Özgüç, N., 1989, 352; Özgüç, N. - Tunca, 2001, 49; 14-65.

455 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 5.1x2x1.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. n/k. 1708, env. no. 165-1706-64

Özgüç, N., 1989, 391;78-79, 3; Özgüç, N. - Tunca, 2001, 48; 13/63-64.

452

453

454

455

456 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 5x3.9x1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. a/k. 304, env. no. 109-1362-64

Özgüç, N., 1989, 100-101/3;
Özgüç, N. - Tunca, 2001, 59;1/42.

457 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 4.9x6.1x2.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. n/k. 1717, env. no. 165-1715-64

Özgüç, N. - Tunca, 2001, 47/173, 78-79/3.

458 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 3.5x4.6x1.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. j/k. 620, env. no. 161-758-64

Özgüç, N. - Tunca, 2001, 276; III-2.

459 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 3x2.9x1.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 83/k. 266 , env. no. 131-154-83

Özgüç, N., 1989, 401; 86-87/1;
Özgüç, N. - Tunca, 2001, 79; 22/85.

456

457

458

459

460 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 3.4x2.5x1.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. c/k. 835, env. no. 154-1616-64

Özgüç, N., 1989, 35, 36; 387;
Özgüç, N. - Tunca, 2001, 275; 6/50.

461 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 3.2x2.4x1.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. c/k. 834, env. no. 154-1615-64

Özgüç, N. - Tunca, 2001, 275.

462 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 2.2x3.4x1.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. s/k. 082, env. no. 76-92-66

Özgüç, N. - Tunca, 2001, 282.

463 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 3.5x2.5x1.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 94/k. 1664, env. no. 1-1608-94

Özgüç, N. - Tunca, 2001, 302.

460

461

462

463

464 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 8x6.2x2.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. i/t.282, env. no. 160-210-64

Özgüç, N., 1989, 120,5; Özgüç, N. - Tunca, 2001, 42, 166; 10-58.

465 Bulla

MÖ 1830-1700
Kil; 6.1x5.6x5.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Kt. t/t.009, 119-84-68

Özgüç, N., 1989, 394; 116-117/1; Özgüç, T., 1999, 70-3; Özgüç, N. - Tunca, 2001, 59;17-73.

466 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 9.6x8.8x5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 93/k. 267, env. no. 1-916-93

Özgüç, N. - Tunca, 2001, 105; 33/117.

467 Bulla

MÖ 1950-1835
Kil; 6x4.7x1.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 86/k. 158 , env. no. 2-115-86

Özgüç, N. - Tunca, 2001, 83.

464

465

466

467

468 Bulla

MÖ 1830-1700
Kil; 3.3x3.5x2.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/t.397, env. no. 12129

Özgüç, N., 1967, 8; III-2;Özgüç, N., 1989,
104-105; 3; Özgüç, N., 2001, 9-55.

469 Mühür

MÖ 1950-1835
Hematit; yük. 1.8 cm; çap 1.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 02/k. 079, env. no. 1-93-02

470 Mühür

MÖ 1830-1700
Altın ve lapis lazuli;
yük. 1.4 cm; çap 0.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. f/k. 278, env. no. 18776

Özgüç, T., 1986, 32/34; 71-4.

471 Mühür

MÖ 1950-1835
Taş (?); yük. 2 cm; çap 1.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 02/k. 076, env. no. 1-92-02

472 Mühür

MÖ 1830-1700
Hematit; yük. 2 cm; çap 1.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 02/k. 126, env. no. 1-95-02

469

470

471

472

473 Mühür

MÖ 1830-1700
Hematit; yük. 2 cm; çap 1.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 01/k. 125, env. no. 1-242-01

474 Mühür

MÖ 1830-1700
Hematit; yük. 2.3 cm; çap 1.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 01/k. 124, env. no. 1-241-01

475 Mühür

MÖ 1830-1700
Taş (?); yük. 0.8 cm; çap 0.4 cm cm Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 03/k. 202, env. no. 1-67-03

476 Mühür

MÖ 1830-1700
Hematit; yük. 2.24 cm; çap 1.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 01/k. 127, env. no. 1-243-01

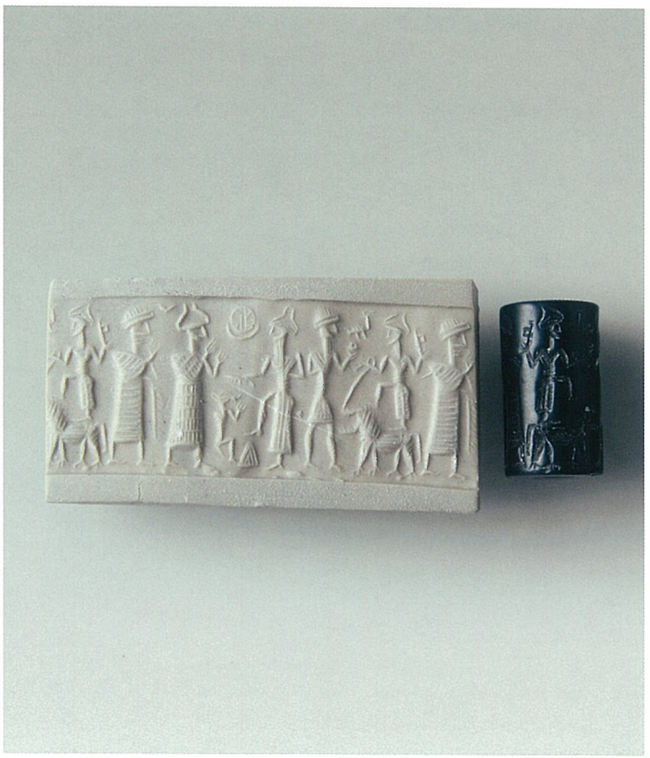

473

474

475

476

477 Mühür

MÖ 1950-1835
Serpantin; yük. 2.8 cm; çap 0.95 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 99/k. 085, env. no. 1-23-99

478 Mühür

MÖ 1830-1700
Lapis lazuli; yük. 2.1 cm; çap 1.1 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 98/k. 001, env. no. 1-63-98

479 Mühür

MÖ 1830-1700
Taş (?); yük. 3.4 cm; çap 1.3 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 03/k. 082, env. no. 1-58-03

480 Mühür

MÖ 1830-1700
Serpantin; yük. 3 cm; çap 2.2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. a/k. 059, env. no. 11432

Özgüç, T., 1950, 91; LXVII-436a-b.

477

478

479

480

481 Mühür

MÖ 1830-1700
Altın; yük. 1.1 cm; çap 0.9 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. g/k. 129, env. no. 15152

Özgüç, T., 1986, 32/34; 71-5.

482 Mühür

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 1.6 cm; çap 1.5 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 4-132, env. no. 12445

483 Mühür

MÖ 1830-1700
Serpantin; yük. 2.1 cm; çap 2.1 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 89/k. 124, env. no. 89/404

484 Mühür

MÖ 1830-1700
Serpantin; yük. 2.4 cm; çap 2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. y/t.006, env. no. 181-4-74

481

482

483

484

485 Mühür

MÖ 1830-1700
Grimsi yeşil taş; yük. 1.9 cm; çap 1.7 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 98/k. 067, env. no. 1-66-98

486 Mühür

MÖ 1830-1700
Gümüş; yük. 1.7 cm; çap 2 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 99/k. 136, env. no. 1-30-99

487 Mühür

MÖ 1830-1700
Taş (?); yük. 2.2 cm; çap 1.8 cm
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
Kt. 00/k. 147, env. no. 1-42-2000

488 Mühür

MÖ 1830-1700
Kil; yük. 3.8 cm; çap 7.9 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 89/k. 013, env. no. 89/300

485

486

487

488

489 Mühür

MÖ 1830-1700
Gümüş; yük. 1.6 cm; gen. 1.5 cm
Kayseri Müzesi,
Kt. 90/k. 421, env. no. 90/3021

KATALOG BÖLÜMÜ KAYNAKÇASI

Albayrak 1998 — Albayrak, İ., "Koloni Çağında Yerli Bir Bayan Madawada", *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri,* Çorum, 1-14.

Albayrak 2001 — Albayrak, İ., "Kültepe Metinlerinde Geçen ma'û "Su" Kelimesi". *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2000 Yıllığı* , 300-311.

Albayrak 2006 — Albayrak, İ., *Kültepe Tabletleri IV,* T.T.K.Y., Ankara 2006.

Albayrak 2007 — Albayrak, İ., "Eine altassyrische Urkunde zum anatolischen Bodenrecht", *Altorientalische Forschungen 34/2,* 219-224.

Balkan 1955 — Balkan, K., *Observations on the Chronological Problems of the Karum Kanish.* T.T.K.Y., VII/28, Ankara 1955.

Balkan 1957 — Balkan, K., *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup.* T.T.K.Y., VIII-31a, Ankara 1957.

Balkan 1987 — Balkan, K., "Eski Asur ve Anadolu'da Kızların Çocuk Yaşında Nişanlanması", *Belleten LI/200,* 417-427.

Bayram 1991 — Bayram, S., "Taşınmaz Mallar Hakkında Yeni Kültepe Vesikaları". *Belleten LV/213,* 299-319.

Bilgiç-Günbattı 1995 — Bilgiç, E. - Günbattı , C., 1995, *Ankaraner Kültepe-Texte III.* Stuttgart 1995.

Bilgiç-Sever-Günbattı-Bayram 1990 — Bilgiç, E.-Sever, H.-Günbattı, C.-Bayram, S., *Ankara Kültepe Tabletleri I.* T.T.K.Y., VI/23, Ankara 1990.

Çeçen 1991 — Çeçen, S., "Koloni Devri Anadolu'sunda, Tarihî ve Sosyal Olayların Asurlu Tüccarlar Tarafından Tarihleme Olarak Kullanılışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi XXXV,* 49-59.

Donbaz 1989 — Donbaz, V., "Some Remarkable Contracts of 1-B Period Kültepe Tablets", *Studies T. Özgüç.* Ankara 1989, 433-451.

Emre 1971 — *Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları/Anatolian Lead Figurines and Their Stone Moulds.* T.T.K.Y., VI-14. Ankara 1971.

Emre 1993 — Emre, K., "New Lead Figurines and Moulds from Kültepe and Kızılhamza", *Studies N. Özgüç,* M. Mellink *et. al.* (ed.), Ankara 1993, 169-177.

Emre 1995 — Emre, K., " Pilgrim-Flasks from Level I of the Karum Kanish". *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan VIII,* 173-200

Emre 1996 — Kantharoi from Kültepe/Kanish". *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan X,* 1-11.

Emre 2008, — Emre, K., "A Group of Metal Vessels from Karum Kültepe/Kanesh". *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli,* Leiden 2008, 3-12 .

Günbattı 1987 — Günbattı C., "Yeniden İşlenen Bir Kültepe Tableti (Kt. g/t 42+z/t 11)". *Belleten LI/199,* 1-10.

Günbattı 1989 — Günbattı, C., "Ev Satışı İle İlgili Beş Kültepe Tableti ve Bunlardan Çıkan Bazı Sonuçlar". *Belleten LIII/206,* 51-62.

Günbattı 1995 — Günbattı, C., "More Examples of Correspondences Between karum's. *Archivum Anatolicum I,* 107-115.

Günbattı 1997a — Günbattı, C., "Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet", *Archivum Anatolicum* III, 131-155.

Günbattı 1997b — Günbattı, C., "Two New Tablets Throwing Light on the Relations Between Anatolian Kings and Assyrian Merchants in the Period of the Assyrian Colonies", *Archivum Anatolicum II,* 25-37.

Günbattı 2000 — Günbattı, C., "Eski Anadolu'da "Su Ordali", *Archivum Anatolicum IV,* 73-88.

Günbattı 2005 — Günbattı, C., "Kültepe'de Bulunmuş İki Anlaşma Metni", *Belleten LXIX/256,* 759-784.

Günbattı 2008 — Günbattı, C., "A List of Eponyms from Kültepe (KEL D)", *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli.* (Old Assyrian Archives, Studies, Volume 4), C. Michel (ed.), 125-135.

Hecker 2004 — Hecker, K., "Beim Tode unseres Vaters... . Der leidige Streit ums Erbe". Assyria and Beyond. *Studies Presented to Mogens Trolle Larsen.* J.G. Dercksen (ed.), 281-299.

Kulakoğlu 1998 — Kulakoğlu, F., "Some Animal Representations on Kültepe Pottery of the Assyrian Trading Colony Period", *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan XI,* 167-177.

Kulakoğlu 1996 — Kulakoğlu, F., "Ferzant-type Bowls from Kültepe", *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan VIII,* 69-86.

Kulakoğlu 2008 — Kulakoğlu, F., "A Hittite God from Kültepe", *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli, 13-19,* Leiden 2008.

Michel-Garelli 1997 — Michel, C.-Garelli, P., *Tablettes Paleo-Assyriennes de Kültepe. Volume 1 (Kt 90/k),* İstanbul 1997.

Neu 1974 — Neu, E., *Der Anitta Text.* StBoT 18, Wiesbaden 1974.

Özgüç, N., 1965 — Özgüç, N., *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu/The Anatolian Group of Cylinder Seal Impressions from Kültepe.* T.T.K.Y., V/22, Ankara 1965.

Özgüç, N., 1968 — Özgüç, N., *Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları/Seal and Seal Impressions of Level Ib from Karum Kanish.* T.T.K.Y., V/25. Ankara 1968.

Özgüç, N., 1989 — Özgüç, N., "Seals from Kültepe", *Studies in Honor of Tahsin Özgüç,* Ankara 1989, 377-405.

Özgüç, N.-T., 1953 — Özgüç, N.-Özgüç, T., "Kültepe'de 1953 Yılında Yapılan Kazılar/Die Grabungen von 1953 in Kültepe", *Belleten XVIII/71,* 357-390 .

Özgüç, N.-Tunca 2001 — Özgüç, N.-Tunca, Ö., *Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları/Seal and Seal Impressions of Level Ib from Karum Kanish.* T.T.K.Y., V/25, Ankara 2001.

Özgüç, T., 1950: — Özgüç, T., *Kültepe Kazısı 1948/Ausgrabungen in Kültepe 1948,* T.T.K.Y., V/10, Ankara 1950.

Özgüç, T., 1954 — "Kültepe'de 1953 Yılında Yapılan Kazılar/Die Grabungen von 1953 in Kültepe", *Belleten* XVIII/71, 357-390.

Özgüç, T., 1955 — Özgüç, T., "Kültepe Hafriyatı 1954; Ib Katı Eserleri/Excavations 1954; Finds on Level Ib", *Belleten* XIX/73, 55-72.

Özgüç, T., 1956 — Özgüç, T., "Anitta Hançeri/The Dagger of Anitta", *Belleten XX/77,* 29-36.

Özgüç, T., 1959 — Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş. Assur Ticaret Kolonilerinin Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar/New Researches at the Center of the Assyrian Trade Colonies.* T.T.K.Y., V/19, Ankara 1959.

Özgüç, T., 1983 — Özgüç, T., "New Finds from Kanesh and What They Mean for Hittite Art". *Beitraege zur Altertumskunde Kleinasiens: Festschrift für Kurt Bittel.* Mainz am Rhein 1983, 421-426.

Özgüç, T., 1986 — Özgüç, T., *"Kültepe-Kaniş II, Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar/New Researches at the Trading Center of the Ancient Near East.* T.T.K.Y., V/41, Ankara 1986.

Özgüç, T., 1988 — Özgüç, T., *İnandıktepe. Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi/An Important Cult Center in The Old Hittite Period.* T.T.K.Y., V-43. Ankara 1988.

Özgüç, T., 1991 — Özgüç, T., "The Newly Discovered Cult Objects from the Karum of Kanesh", *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan V,* 319-334.

Özgüç, T., 1994 — Özgüç, T., "A Cult Vessel Discovered in Kanish". *Festschrift für Barthel Hrouda.* Wiesbaden 1994, 221-227.

Özgüç, T., 1995 — Özgüç, T., "Two Eagle-shaped cult vessels discovered at Kanish". *Festschrift für Rainer Michael Boehmer.* (hrsg. von U. Finkbeiner et al.) Mainz am Rhein 1995, 521-526.

Özgüç, T., 1996a — Özgüç, T., "Two Antelope-shaped cult vessels discovered at Kanish". *Istanbuler Mitteilungen 46. (Festschrift für K. Tuchelt),* 61-66.

Özgüç, T., 1996b — Özgüç, T., "A Boat-Shaped Cult-Vessel from the Karum of Kanish", *Mesopotamian History and Environment. Occasional Publications Vol. II.* Cinquante-deux Reflexions sur le Proche-orient Ancien. Offertes en Hommage a Leon de Meyer, Herent, 369-375.

Özgüç, T., 1998 — Özgüç, T., "Boar-shaped Cult Vessels and Funeral Objects at Kanish", *Altorientalische Forschungen 25. (Festschrift für H. Klengel),* 247-256.

Özgüç, T., 1999 — Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş/Neşa Sarayları ve Mabedleri/The Palaces and Temples of Kültepe-Kanish/Nesha.* TTKY/V-46, Ankara 1999.

Özgüç, T., 2003 — Özgüç, T., *Kültepe/Kaniş-Nesha. The Earliest International Trade Center of the Ancient World and the Oldest Hittite Capital Town,* Tokyo.

Sipahi 1995 — Sipahi, T., "Kültepe'den Sepet Kulplu Madeni Bir Kap". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi XXXVI/1-2,* 711-718.

Veenhof 2002 — Veenhof, K. R., *The Old Assyrian List of Year Eponyms from Karum Kanish and its Chronological Implications.* T.T.K.Y., VI/64. Ankara 2002.

Yıldırım 1995 — Yıldırım 1995, "Kaniş Karum'unun Ib Katına Ait Bir Körük". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi XXXVII/1-2,* 683-691.